

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL
AZ V-İK SZÁZADBAN.

ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS ÉS EUDOXIA CSÁSZÁRNÉ.

A KERESZTYÉN TÁRSADALOM KELETEN.

IRTA
THIERRY AMADÉ.

AZ INSTITUT TAGJA.

BUDAPEST.

1887.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL.

AZ V-İK SZÁZADBAN.

Aláírási felhívás

A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalatára.

Ötödik cyclus. 1887—1889.

A Magyar Tudományos Akadémia *könyvkiadó vállalatában* oly eredeti és fordított munkákat bocsát közre, melyeknek megválasztásában irodalmunk legszembetűnőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szellemi szükségleteinek kielégítése a fő szempontok.

A cél, melyet e *vállalat* megalapítása alkalmával maga elé tűzött, nemzeti jelentőségű. A mi culturalis viszonyaink között feladatának ismeri a tudománynak nemcsak szakszerű művelését, hanem terjesztését is. Megfelelően ama folytonos és általános érdeklődésnek, melylyel a nemzet kíséri, munkásságának legalább egy részével minél közvetlenebbül s minél általánosabban törekszik összeköttetésbe jutni vele. Nemcsak gyarapítani kívánja szellemi kincses házát, hanem a szónak igazi értelmében, nemzeti tulajdonná tenni azt.

Munkásságának ezt az oldalát főleg a *könyvkiadó vállalat* képviseli, melynek céljával a **tudományos ismeretek terjesztése s a tudományos előadás művészi és népszerű formájának kiképzése** tűzetett. Keretébe a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékei, s a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek utaltattak.

A vállalat eddigi sikeréből az Akadémia azt az öröndetes és biztató meggyőződést meríthette, hogy a nemzeti művelődésünkre oly fontos vállalat a magyar közönségnél méltó fogékonyságra talált. Ebben a meggyőződésben indítja meg *új, immár ötödik cyclusát*, s értesíti a közönséget *programmjáról*. Az említett általános szempontokon kívül, főleg a történelmi és irodalmi sorozatba fölveendő munkák kijelölésénél, a Könyvkiadó Bizottság tekintettel volt arra, hogy az eddig kiadott művekhez az újak, tárgyukra nézve, *folytatva vagy kiegészítve csatlakozzanak*.

Az új folyamnak ez irányelvek alapján összeállított tervrajza a következő:

Első sorozat. Történelem.

SEBESTYÉN GYULA: **Ausztria története.** (Eredeti.) Első kötet. (Őskor, Római hódoltság, Népvándorlás, Karolingok, Babenbergek, Az első Habsburgok.)

MAC-CARTHY JUSTUS: **Anglia története korunkban.** Fordítja *Szász Béla*. Harmadik kötet.

RANKE LEOPOLD: **A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII. században.** Fordítja *Lehr Albert*. Második és harmadik kötet.

RATZEL FRIDRIK: **A föld és az ember.** (Anthropo-geographia.) Fordítja *Simonyi Jenő*. Egy kötet.

SOREL: Európa és a forradalom. Fordítja *Szathmáry György*.
Egy kötet.

THIERRY AMADÉ: Elbeszélések a római történetből. Fordítja
Öreg János.

A következő két kötet:

1. **Szent Jeromos: A keresztyén társadalom nyugaton.**
Egy kötet.

2. **Aranyszájú szent János és Eudoxia császárné: A keresztyén társadalom keleten.** Egy kötet.

Második sorozat. Irodalom.

BEÖTHY ZSOLT: A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. (Eredeti.) Második kötet. A Kisfaludy Társaságnál jutalmat nyert pályamunka.

HEINRICH GUSZTÁV: A német irodalom története. (Eredeti.)
Második és harmadik kötet.

SIMONYI ZSIGMOND: A magyar nyelv eredete, története és jelen állapota. (Eredeti.) Egy kötet.

SAINTE-BEUVE KÁROLY ÁGOSTON: Irodalmi és történelmi arcképek. Egy kötet.

VILLEMMAIN FERENCZ: Pindar. (Az ó- és középkori lyrai költészet története.) Fordítja *Csiky Gergely*. Egy kötet.

Harmadik sorozat. Jog- és államtudomány.

CONCHA GYŐZŐ. Újkori alkotmányok. (Eredeti.) Második és harmadik kötet.

MEDVECZKY FRIGYES: Társadalmi elméletek és eszmények.
Történeti és kritikai adalékok. (Eredeti.) Egy kötet.

BERRYER PÉTER ANTAL: Válogatott törvényszéki beszédei.
Ismereti és fordítja *Tóth Lőrincz*.

LEROY-BEAULIEU: A collectivismus. (A socialis elméletek jelen állása.) Bevezeti *Kautz Gyula*.

TAINÉ HYPOLIT ADOLF: A jelenkori Franciaország alakulása. A Forradalom új kötete.

A könyvkiadó vállalat első sorozatából évenként *nyolczvan ív*, a másodikból *hatvan ív*, a harmadikból *ötven-hatvan ív*, angol diszkötésben, fog 20—30 íves kötetekben megjelenni.

Az első sorozat egy évfolyamának ára *négy*, a második és harmadiké *három-három* forint. Ezenkívül az angol vászonkötésért *köte-tenként 40 krajczár* fizetendő.

Egy-egy évfolyam aláírási ára előre bérmentve küldendő, ily czim alatt: *Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése Budapest, az Akadémia épületében.*

Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, de három évre kötelező.

Az évi illetmény ezentúl minden esztendő november havában küldetik szét, esetleg már tavasszal.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL
AZ V-^{IK} SZÁZADBAN.

ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS ÉS EUDOXIA CSÁSZÁRNÉ.

A KERESZTYÉN TÁRSADALOM KELETEN.

IRTA
THIERRY AMADÉ.

AZ INSTITUT TAGJA.

A FRANCZIA EREDETIBŐL FORDITOTTA

Dr. ÖREG JÁNOS.

BUDAPEST, 1887.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000937454

18473

Budapest, 1887. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén, a tudományok önálló művelése és emelése mellett, azoknak *terjesztésére* is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly célból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen *könyvkiadó bizottsága* föladatának megfelelni kívánván, mindenekelőtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennélfogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközlésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetők tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kívánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1879. február havában.

A M. T. Akadémia könyvkiadó bizottsága.

Előljáró beszéd.

Aranyszájú Jánosnak, Konstantinápoly érsekének s a keleti egyház szónokai fejedelmének nyilvános élete az V-ik századi történelemmel a legszorosabb összeköttetést képező két nagy eseményből áll, a melyeknek egyike az Eutropius herélttel a menedékhelyek sérthetetlensége ügyében támasztott vitája, a mi hathatósan előmozdította Arkadius miniszterének bukását; másika pedig az Eudoxia császárné ellen folytatott küzdelme, a melylyel megszámlálhatatlan üldöztetéseket és végre száműzetést és halált vont a saját fejére.

Ez események elseje azon megelőző elbeszélésünk tárgyát képezi, a mely Theodosius fiainak három miniszterével, Rufinus, Eutropius, és Stilikonnal foglalkozik, azon emberekkel a kik annyira végzetes szerepet játszottak uraik, de még inkább a római világ életében. A második azon elbeszélések anyagát képezi, a melyeket ezúttal mondunk el.

Aranyszájú Jánosnak és Arkadius császár nejének egymás ellen folytatott küzdelme az egyetemes

történetnek is alkotó része, mivel az egész római világegyetem belebonyolódott; a Nyugat ép úgy, mint a Kelet, az ősi Róma ép úgy, mint az új, a pápa csakúgy mint a császárok, a püspökök nemkülönben, mint az egyházak diakonusai, a nép szintűgy, mint a hivatalnokok és udvaroncok; egy szóval az egész nép résztvett abban, vagy az egyik vagy pedig a másik táborban. Az emberi szenvedélyek összes rugóit a gyűlöletet, a szeretetet, az irigységet, védők és támadók egyenlő erővel működtették a keresztyén társadalom kebelében: úgy hogy még magok a pogányok is izgalomba estek miatta. E sorsfordulatokban annyira változatos, végkifejlődésében annyira gyászos dráma tehát a legkülönbözőbb alakokban és állapotokban mutatja be előttünk ennek a társadalomnak képét.

Szent Jeromos hasonló munka tárgyát képezte számunkra, de főleg a Nyugatra vonatkozólag. E lángeszénél fogva kiváló, de a népek fölött semmi közvetlen hatalmi állással nem rendelkező s csak pusztán egyszerű pap minőségében szereplő férfiú köré csoportosítva mutattuk be a patriciusság legkiválóbb egyéniségeit, az egész római papságot s azokat a nőket, a kik a legelőkelőbb nevekkel a tudomány és gazdagság kincseit kapcsolták egybe. Nem tagadjuk, hogy festményünk kerete egy kissé szűköcskén ütött ki, és az események, bármily érde-

kesek lettek legyen is emberi szempontból, nagyon tökéletlenül kötődtek össze a történelem óriási szálaival.

Egészen másképp áll a dolog Aranyuszájú Jánosra vonatkozólag. A konstantinápolyi patriarcha életében minden első rangu történeti érdekekkel bír, úgy hogy személyisége, a mely az események közül oly hatalmasan kidomborodik, azoktól egyáltalán el nem választható. Aranyuszájú Jánosban elbeszéléseink inkább az érseket mutatják be, mint a szónokot, a kit kellemes és bőven folyó beszédképességeért »aranyuszájú« melléknévvel tiszteltek meg. Mint a püspöki kormányzatnak egyfelől saját papságával s a Kelet egyéb papságával szemben hatalmas képviselője, az egyházi tekintélyt minden tényleges jogaival s tévedéseivel együtt a császárral s az udvarral szemben is képviselte. E kettős minemősége segítségével mélyebben bele bocsátkozhattunk a keleti társadalom elemzésébe, mint a hogy a legrészletezőbb világi történet megengedte volna.

Azon forrásokból, a melyeket tanulmányoztunk, mint a minők például magának Aranyuszájú Jánosnak könyvei, főkép pedig levelei, barátja Palladius által írott életrajza, azon két zsinat vitái, a melyek elítélték, oly fény árad ki számunkra, a mely a keleti világot legrejtettebb belső részeiig

megvilágosítja. Ugyanazon élénkséggel látjuk nála lerajzolódni a császárné, mint az érsek táborát: egyfelől a byzanzi udvart nagyravágyó cselszövényeivel s szerelmi kalandjaival; másfelől a püspökök ellenséges indulatait, az általok felállított rejtett kelepczéket s kérlelhetetlen boszúmúveiket; a kép háttérében pedig azt az örültségig rajongó népet, a mely számüzött papja után bucsú üdvözlétül azokat a lángokat küldi, a melyek székesegyházát, püspöki városának egész negyedével együtt hamuba borítják.

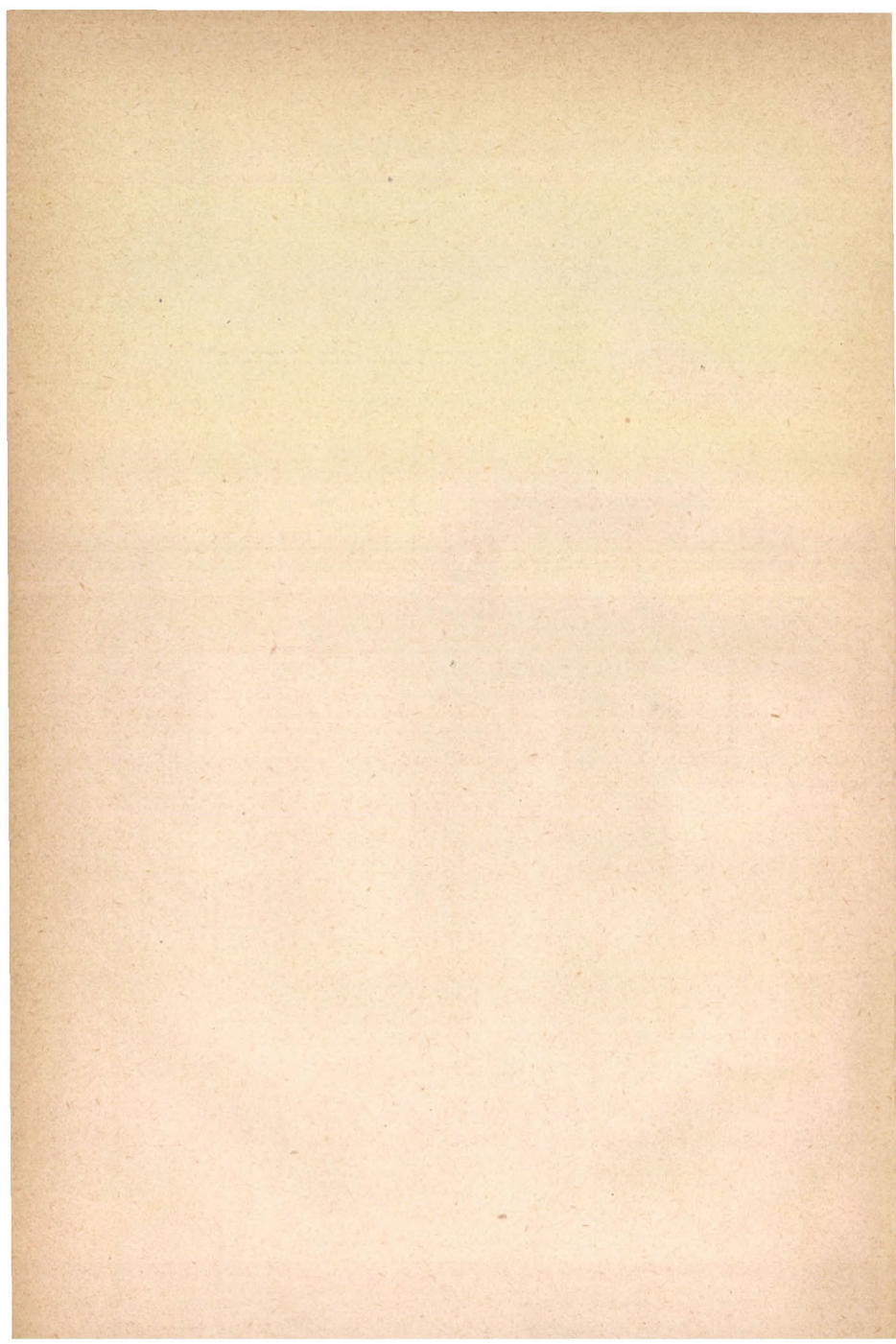
A keresztyén nőknek, szűzeknek és matrónáknak bájos alakjai vonulnak át ez égő szenvedélyek és üldözések szomorú színpadán; Aranyszájú János kalandjai közben ép úgy találkozunk velök, mint Eustochiummal és Paulával a betlehemi remete életeseményei alkalmával. E nők a veszély idején a férfiakkal egyenlő hősiességűeknek, de a szerencsétlenségben amazoknál hivebbeknek mutatkoznak. Azt is megtudjuk Aranyszájú János környezetében létökről, hogy rendesen mily társadalmi osztályból ujonczoztattak a nagy egyházak diakonnői, ez a nő-papságféle testület, a melyet az ősi keresztyénség története oly gyakran emleget.

A kép árnyékos felélül a Jeromossal e tekintetben megegyező Aranyszájú János, a legélénkebb színekkel festi le számunkra a lelki szeretet szüzei-

nek, vagy alattomban becsempészett nőknek kicsapongásait, a miket, bár sikertelenül, egyházából kiirtani törekszik.

E két nagy emberre vonatkozó vázlatos rajzaink segítségével azt hisszük, hogy némi fogalmat nyújthatunk olvasóink számára, úgy a Keleten, mint a Nyugaton az V-ik században élt keresztyén társadalomról.

Páris, 1872. ápril 15.

A keresztyén társadalom története

a IV. és V. században.

ELSŐ KÖNYV.

Aranyszáju János és Eudoxia császárné között folyó küzdelem előzményei. — A császári udvar romlottsága. — Eudoxia császárné az egész Keleten imádatni akarja mellszobrát. — Aranyszáju János durvasága és tekintélye. — Az udvar cselet szó ellene. — Szónoklatai a női viselet ellen. — Marsa, Castricia, Eugraphia. — Ellenséges szövetséget Eugraphia házában. — A papság egy része beleártja magát. — Aranyszáju János zárkózott életmódja; mindig egyedül eszik: mi az, a mit cyclophoz illő dorbézolásának neveznek? — A konstantinápolyi papság romlottsága. — A fényűzés: alattomban becsempészett nők. — Milyen képet rajzol Aranyszáju János az ily nővel folytatott papi háztartásról? — Az ingyencsés: az egyháziak tányérnyaló életet élnek. — A kapzsiság: kifosztják a szegényeket. — Aranyszáju János e romlottság megjavítására vállalkozik: az a láрма, mely e miatt ellene támad. — A gazdagok ellen a szegényeknek fogja pártját; beszédmódja hasonlít az őskori Róma néptribunjaiéhoz. — Az érsek környezete egyházában: Serapion és Tigrius erőszakossá-

gokra ösztönnzik. — Salvina, Ampruté, Pentadia és Olympias női diakonok. — Olympias születése és hősieb bátor-sága Theodosiussal szemben. — Özvegyen belép az egy-házba és Aranyszájú János szolgálatára szenteli magát.

398—401.

Eutropiusnak, a császár és birodalom e herélt zsar-nokának bukása sem a császárt nem tette önmaga urává, sem a birodalmat szabaddá. ¹⁾ Eutropius köztudomás sze-rént nem nagyon törte magát a jó után, úgy hogy minden-hatóságának idejében kettőnél nem igen vitt több jó csele-ke-detet véghez, s ime éppen ezen jó cselekedetei okozták vesztét. Nevezetesen ő kereste fel szerény hajlékában a frank Bauthónak, a ki Gratianus és Theodosius idejében a római hadseregben tiszti rangot viselt, árva hajadon leányát, a végből, hogy azt Kelet császárnéjává tegye; továbbá ő volt az, a ki kedvencz eljárásmdjja, az erősza-koskodás alkalmazásával, elragadtatta az antiochiai gyüle-kezet egyik egyszerű papját, az ékesen szóló, de hajthatat-lan Aranyszájú Jánost, hogy azt meg Konstantinápoly érseki székébe ültesse. Azonban úgy az érsek, mint a csá-szárné csakhamar szövetkezett egymással az ő megbukta-tására; emez azért, mert irigykedett rá férjén s a birodal-mon való uralkodása miatt, amaz pedig azért, mert harag-ját bizonyos egyházi szabadalom lábbal tiprása által magára vonta. Midőn Arkadius miniszterét e két oldalról

¹⁾ Aranyszájú szent János életének első részét s Eutropius bukását elbeszéléseim azon részében már elmondtam, a melynek címe: *Alarik, vagy a birodalom haldoklása.*

jövő támadás megdöntötte s a hatalmon egyaránt kapó, de különben bizonyos ösztönszerű ellenséges indulat által elszigetelt győzők szembe találkoztak egymással, akkor viszont kettejük közt indult meg a harc, még pedig olyan borzasztó, a melynél rettenetesebb aligha dült valaha egyházat és államot. Ez a harc bele vonta a maga működési körébe a fejedelmet épp úgy, mint a népet, a várost, mint az udvart, lázadásra ösztönözte a szegény néposztályt a gazdagok osztálya ellen; meghasonlást idézett elő a püspöki karban s kicsibe múlt, hogy a római világ két felét egymás ellen fegyverbe nem állította, s a keresztyénséget hosszas szétszakadás veszedelmével fenyegette. A negyedik és ötödik század keleti keresztyénségének erkölceire vonatkozó tanulmányom tárgyául ezúttal ezt a küzdelmet választottam. Egy másik tanulmányban a nyugati keresztyén társadalmat igyekeztem lefesteni, az eseményeket szent Jeromos, e barát, hittudós, író és vitatkozó körül csoportosítván. Aranyszájú szent János személyében a politikai szerepet vivő püspököt, körüle pedig a vallásos pártokat s a keleti társadalom erkölceit és szenvedélyeit szándékozom bemutatni.

I.

Azon időpontban, a honnét elbeszélésünk kezdődik, vagyis a 399-ik év végén, Eudoxia, mint már négy esztendő óta császárné, ifjúságának teljes virágában díszlett. Még mindig nem veszített semmit abból a tündöklő szépségből, a mely Arkadius szívét azon a napon, annyira meglepte, midőn a fiatal császár viasz táblácskára festett arczképét megpillantotta, a melyet a herélt Eutropius célzatosan a

császári szobába csempészett¹⁾, de számtalan oly változáson ment ez alatt keresztül, a melyeknek a szépséghez semmi közük sincsen. A frank Banthó leánya nem volt többé az a szerény és tartózkodó árva, a kit, mint a világ szemei elől elrejtett kincset, Eutropius Konstantinápoly valamelyik setét zugában fölfedezett, s a kit tanítójának Pansophius bölcsésznek komoly leczkéi mellől erőszakkal kelle elvonszolni, hogy a trónra felültesse. A világban járatlan árvából büszke, merész, gyönyörökben és pompában telhetetlen nő lett; a szegény ifju leány pénzsorárrá alakult át. A rabszolgákból és hízelgőkből álló udvar felett való uralkodás megszokása a frank nemzetség e sarjadékánál ezen felül bizonyos ridegséget és vadságot fejlesztett, vagy hogy egy kortársának szavaival éljek, azt a »barbár kegyetlenséget« növesztette meg benne, a mely vérével együtt ereiben folydogált.²⁾ Egyébiránt házasságának, vagyis inkább férjének megünása azon arányban növekedett lelkében, a mily arányban nőtt elfogúlt szeretete magas rangja iránt.

Theodosius fiai közül, a kikről elmondhatni, hogy méltatlan gyermekek ily nagy fejedelemhez, Arkadius a bátya volt a becsületesebbik, de egyúttal az ostobábbik is. Ennek ugyan nem voltak olyan hibái s olyan erőszakos jelleme, mint öccsének Honoriusnak, de amannak tetterejével sem dicsekedhetett. Élete beteges szunyókálással tölt el, a mi tompaelméjűségének volt következménye³⁾; ennél-

¹⁾ Arkadius és Endoxia házassága történetét lásd *Alarik, vagy a birodalom haldoklása* című munkám 33. s következő lapjain.

²⁾ Nonnihil barbaricae feritatis. *Philostorg*, XI. 1.

³⁾ Arkadius császár erkölceiről s testi szokásairól bővebb tudósítás olvasható fentebb idézett »*Alarik*« című kötetem 173. s következő lapjain.

fogva minden komolyabb foglalkozástól irtózott s egyenesen arra termett, hogy kezdetben kamarásainak, majd minisztereinek és feleségének engedelmeskedjék, a kik helyette a gondolkodás és akarás tisztét magokra vállalták. Arkadius még harminczadik életévét sem töltötte be, a mikor már korai végelgyengülésnek jelei mutatkoztak rajta. A ki látta, azt mondta volna róla, hogy férfi korát átugrotta, hogy egyik gyermekségéből megszakítás nélkül menjen át a másikba. Mind a mellett két dolog mégis ki birta riasztani tompúltságából, vagy azon ártatlan foglalatosságaiból, a melyekkel idejét töltötte; nevezetesen az a merénylet, melylyel a császárné becsülete megtámadtatt s az a félelem, hogy az egyházzal rossz viszonyba talál keveredni. Ekkor éppen olyan rettenetes dühre lobbant, mint hajdanán, a mikor tanítóját akarta meggyilkolni azért, a miért őt megbüntette. El felriadásokat kivéven, teljesen nyugodt önmagába-merültségben töltötte idejét, mitsem törődván s mitsem tudván arról, a mi akár házában, akár birodalmában történt, egyébiránt pedig hiszékeny és tettető volt, e szerint minden tekintetben méltó tanítványa a herélteknek.

Ilyen férj mellett, a romlott udvarban minden vezetőt nélkülöző, tapasztalatlan Eudoxia, csakhamar bele ízlelt a rá nézve egészen új gyönyörökbe, vagyis inkább hanyatt-homlok ragadták bele rakoncátlan ösztönei, a melyeket kortársai egészen barbárhoz illőknek mondanak. Ennek aztán hírneve vallotta nagy kárát, úgy hogy Eutropius halála alkalmasint éppen kapóra jött, a végből, hogy általa oly fölfedezések hiúsuljanak meg, a melyek férjével szemben vesztét okozhatták volna. Ezen időben bizonyos János nevű comes, Arkadiusnak az államügyek vezetésére

alkalmazott belső bizodalmas embere volt kitüntetett kegyencze s valószínűleg azon titkos ügyvivő, a kinek a kezeivel markába kerítette a császárné, úgy a császár, mint a birodalom gyeplőit.¹⁾ Viszonyuk több éven keresztül fennállott, még pedig oly kevés titkolózással, hogy midőn 401-ben Eudoxia negyedik gyermekét, II. Theodosiust megszülte, a közönség csípős nyelve »János comes fia« czímmel tisztelte meg az ifju herceget s e botrányos mende-monda oly nagy viszhangot keltett, hogy még a történelem is följegyezte lapjaira.²⁾

Ámbár a nép Arkadius császár iránt éppen nem viseltetett valami meleg érdeklődéssel, mindazonáltal szerfelett boszankodott azon, hogy a Theodosius házát ekkép megbecstelenítették, úgy hogy azon lázongások alkalmával, a melyek ezen korszakban Konstantinápoly békéjét felzavarták, a nép több ízben követelte János comes fejét. Mikor a góth Gainas 399-ben azt a hirhedt lázadást támasztotta, a mely alkalommal csak egy hajszál mentette meg a császári várost a végpusztulástól, a többek közt egyenesen három palotatiszt kiadatását követelte, s ezek egyike volt éppen a kegyencz, a kit különben a császár minden lelkifurdalás nélkül kiszolgáltatót.³⁾ Mindenki szentül azt hitte, hogy ezzel egyenesen a halálnak vettetett oda martalékául, de Gainas foglyával szemben beérte azzal a kegyetlen tréfával, a melyet a barbar vezérek néha jókedvökben a rómaiakkal szemben megengedtek magoknak.

¹⁾ Joannes cui princeps omnia arcana sua crediderat. Zosim. v. 18.

²⁾ Plerique perhibebant (Joannem) ejus filii quem Arcadius habebat, patrem esse. Zosim. ibid.

³⁾ Huic quoque postulato princeps . . . Zosim. v. 18.

Gainas ugyanis János comest sátorába hozatta, a hol már hóhér gyanánt egy pallossal fölfegyverkezett katona, néhány lépésnyire pedig a tőke készen várt reá, és ekkor fenyegető hangon azt parancsolta neki, hogy készüljön a halálra. Ez szó nélkül letérdelt s fejét a tőkére tette, mire Gainas jelt adott a kivégzésre. A katona, utasítása szerint, jól neki veselkedett, mint a ki egyetlen csapásra le akarja ütni a fejét; azonban mikor a kínszenvedőnek egészen a nyaka körül járt, a kard élével csakis könnyű sebet ejtett rajta, mire a már inkább holt, mint élő János comest a sátorból kilökték s száműzöttül Thracia belsejébe vitték.¹⁾ A mint Gainas meghalt, a kegyencz megint elfoglalta helyét a palotában, Arkadius elvakultságát ismét kizsákmányolta, a mi által újból felingerelte a nép haragját, úgy hogy midőn egy alkalommal a katonaság és a nép közt zavargás ütött ki, még házába is betörtek, hogy megöljék. Valaki azonban még idejében értesítette, úgy hogy megszökhetett és sebtiben egy idegen házban elrejtőzött. Azt állítják, hogy Aranyszájú János, az érsek, tudta, hová rejtőzött s oda igazította volna a katonaságot.²⁾ Ez a hír, a legnagyobb valószínűség szerint, nem egyéb rágalomnál, mivel János comesnek még ezúttal is sikerült megmenekülnie. De akár volt alapos, akár nem, annyi tény, hogy a császárné fülébe eljutott, s könnyen elgondolható, hogy szívében olthatatlan boszúszomjat támasztott.

Arkadius elvakultságával e kerek világon semmi sem

1) Cum illum accepisset, eique gladium admovisset, eatenus tamen, ut eum tantummodo stringeret, satis habuit . . . Zosim., *ibid.*

2) Quod Joannem comitem in seditione militum ipse denuntiavit. *Act. synod. ad Quercum*, Nro 11. apud Phot. *Biblioth.*, 59.

mérközhetett, kivéven tán feleségének zabolátlan nagyra-
vágását. Eudoxia nem érte be azzal, hogy az állam ügyei-
ben tényleg korlátlan hatalommal rendelkezett, hanem azt
akarta, hogy jog szerint is rendelkezhessék. A 400-ik év
január 9-én Augusta címmel ruháztatta fel magát, holott
addig csak a nobilissima címet viselte.¹⁾ Azonban még
ezzel sem elégedett meg, hanem azt akarta, hogy szobra
épp úgy, mint a császároké, az egész Keleten, a nép imádata
tárgyául kitétessék, és valóban tartományról tartományra
meg is hordoztatta azt, a fejedelmi hatalom pompájával és
jelvényeivel ellátva. A római világban mélyen meggyöke-
rezett előítélet uralkodott az asszonyok kormánya ellen, a
kiknek befolyását és méltóságait szentesítették ugyan,
minthogy a törvényes formák közt kikiáltott és elismert
császártól vették eredetöket, de nem úgy, mintha azokat
saját tulajdonokul birtokolnák. A császárné, mint a csá-
szár anyja vagy neje, csakis magának a császárnak fényét
sugározta vissza, és a maga személyére nézve nem követel-
hetett semmit abból a hatalomból vagy azokból a megtisz-
teltetésekből, a melyeket a törvény a császárok számára
rendelt. Az újítás tehát, a mit Eudoxia behozott, minden-
kinek felzavarta a vérét, a ki csak a római nevet viselte.
Azt hitték, hogy abban olyan uralkodásra való törekvéssel
állanak szemben, mint a minőt Kelet barbár királynői, egy
Nitokris, vagy Semiramis alapítottak s minden oldalról
heves tiltakozás tört ki ellene. De legkivált a nyugati biro-
dalomban zúgolódott a nép miatta, a melynek erkölcesei sok-
kal hathatósabban tiltakoztak a női uralom ellen, mint a
keletéi, úgy hogy Honorius azt hitte, hogy kötelessége ezen

¹⁾ Tillem., Hist. des Emp. I. v. 464.

dologgal való elégedetlenségét, valamint Róma senatusának és Italiának egyhangú panaszát testvérével tudatnia.¹⁾ Eudoxia nem hátrált és Arkadius mindennel dacolt miatta.

Bármily korlátlaná vált is Eutropius halála óta Eudoxia uralma férje szellemén, mindazonáltal maradt abban még némi hely egy más érzelm, az érsektől való félelem számára is. Nevezetesen, a mint éppen az imént mondtam, az őszintén vallásos lelkületű Arkadius semmitől sem félt annyira, mint az egyházzal való összezőrdüléstől, e mellett azonban Aranyszájú János jelleme is nyomasztólag hatott reá. De hogyis ne, mikor ez soha máskor nem jött hozzá, mint aggasztó, sőt sokszor egyenesen erőszakos körülmények alkalmával, még pedig rendesen egyházi feddések, fenyegetések, sőt majdnem átkokkal felfegyverkezve, a holott is majd az egyház, majd a nép mellett, majd az udvar romlottsága és igazságtalansága ellen emelt szót, és Arkadius mindannyiszor meghátrált előtte. Azonfelül azt is tudták, hogy ha egyfelől Aranyszájú János a városban előforduló villongások alkalmával az alsóbb rendű néposztálynak fogta pártját, másfelől ő is annak valóságos bálványát képezte. Ha nem lett volna oly hirtelen felfortyanó természete, ha nem égett volna attól a vágytól, hogy hatalmát minden módon fitogtassa: ez az ember úrrá lehetett volna a császár felett, vagy legalább ellensúlyozhatta volna nála a császárné befolyását. Ez utóbbi idejekorán észrevette a dolgot, s uralomra vágyó asszonyi természete-

¹⁾ Quamvis super imagine muliebri, novo exemplo per provincias circumlata, et diffusa per universum mundum obtrequantium fama litteris monuerim . . . *Epist. Imp. Honor. Aug. ad Princ. Orient. Arcad. Baron. Annales* ad ann. 404., LXXX.

ténél fogva idejében is gondoskodott olyan eszközökről, a melyekkel tönkre tegye mint embert, hogy azután mint pappal is elbánhasson vele. Nagyon jó alkalmúl kínálkozott erre Aranyszájú János félrevonulása, a ki az udvarnál soha sem mutatkozott, s a ki zordon kedélyénél és eléggé különös modora és életmódjánál fogva különben is fedetlenül hagyta gyenge oldalait a birálat számára: ennél fogva egy napot sem engedett elmúlni a nélkül, hogy őt a császár füle hallatára valamivel meg ne támadja, mely czélból rendről rendre majd a nevetségessé tételt, majd a pletykát, majd a rágalmazást alkalmazta, és ez alávaló mesterfogások nem is maradtak hatás nélkül azon nyomorék szellemű emberre, a kinek egész függetlensége abból állott, hogy időnként más-más jármot vett nyakába. A császárné példaadását az udvaroncok törvényökké avaták. A ki azt akarta, hogy Eudoxiának tessék, bizalmába férkőzhessék, általa igazához vagy valami kedvezményhez jusson, annak az Aranyszájú János ellen szított gyűlölet vagy gúnyolódások viszhangjává kellett válni. Egyszer a császári palotában egész szövetkezet alakult az érsek ellen, a melynek a császárné képezte középpontját.

Ez őrdögi szövetkezetben a császárné után következő legelső rangfokozatot három nő, az ő bizalmas barátnői foglalták el, a kik aljas tetteiknek köszönhetik azt a szomorú megtiszteltetést, hogy a történelemben helyet foglalhatnak. ¹⁾ E három nőt Marsa, Castricia és Eugraphiának nevezték s mindnyájokkal közös romlottságukon kívül még

¹⁾ E mulieribus, praeter illas quae vulgo notae sunt, tres... tumultuum et seditionum commotrices. Pallad., *dial.*, p. 14. *Chrysost. opp. edit. laudat.*

több egyéb hasonló jellemvonásban is egyeztek egymással. Mind a hárman özvegyek voltak; mind a hárman nemcsak hogy fiatal korukban mutatkoztak ledéreknek, hanem külön föltették magokban, hogy mind végig azok is maradnak; ezenfelül mind a hárman óriási vagyonnal rendelkeztek, a melyet úrnőjük pártfogó szárnyai alatt mindennemű zsarolásaikkal folyton folyvást szaporítottak.¹⁾ A családokat már nevőknek pusztá említése is rémületbe ejtette. Eudoxia, a mint fentebb említettem, nemcsak az aranyra, hanem ezenfelül még a gyönyörökre is szomjazott. A történetírók úgy mutatják be előttünk, mint a kinek vagyongyűjtési szenvedélye kielégíthetetlen, a ki a gyengéket kifosztja, a királyi ügyészeket kényszerű helyzetbe hozza, csakhogy az elkobzásokból neki is rész jusson, sőt a ki maga is szítja a bűnvádi kereseteket, csakhogy osztalékát szaporítsa. Ha valamelyik ház, vagy földbirtok megtetszett neki, csakhamar azt látta a világ, hogy azok kezére is jutottak, annyi ügyességgel és gazsággal rendelkeztek ügynökei. E tekintetben sok mende-mondára szolgáltatott okot egy bizonyos szőlőbirtok, a melyet csak azért harácsolt el tulajdonosától, egy szegény özvegy asszonytól, mert a benne termő szőlőfürtöket nagyon kitűnőknek találta.²⁾ Ime ennyire átalakult a frank Bautó leánya ebben a császári udvarban, a honnét az erkölcs és igazság kiveszett: azonban Eudoxia megbüntetése nem csupán a történelem tisztje maradt, hanem szemérmetlen fosztogatásai alkalmá-

¹⁾ Viduae quidem, sed a viris divites factae, multam ex rapinis pecuniam possidentes... reliqua autem pudet dicere. Pallad. *diab.* *ibid.*

²⁾ Leon. Aug. *Orat. de vit. Chrysost.* Baron., ann. 401. LVI. LVII.

val épp úgy szemtől szembe kellett találkoznia Aranyszáju Jánossal, a mint szerelmi kalandjainak botrányai alkalmával találkozott vele, s az özvegy asszony szőlleje épp oly híressé vált Konstantinápolyban, mint a milyen volt Naboth szőlleje Izraelben.¹⁾ Elképzelheti mindenki, hogy az a büntetlenség, a melyet ily példa maga után vont, mennyi szerencsétlenséget és romlást idézett elő a birodalom minden pontján.

E gonosztevő háromság lelkét Marsa képezte, a kinek társadalmi rangja és összeköttetései nagy súlyt kölcsönöztek mind abban, a mi csak a világi ügyekre vonatkozott. Távolról, alkalmasint Eudoxia anyja után, rokonságban állt a császárnéval. Marsa ifju lány korában igen előkelő házassági szövetségre lépett az által, hogy Promotushoz, Theodosius hadseregének e kitűnő tábornokához ment férjhez, a kit Rufinus prefektus pretorio, hogy rajta bizonyos sértésért boszút állhasson, hadi szolgálatra kirendeltetése alkalmával a barbarok kezébe juttatott.²⁾ Theodosius, mint mindig, úgy ezúttal is oly gyengeséget árult el Rufinussal szemben, hogy bár tábornokát megsiratta, de azért prefektusát büntetlen hagyta; azonban hogy Promotus családjának némi kárpótlást nyújtson: valami módon fiaivá fogadta árva gyermekeit, a kik a császári palotában a császárfiakkal egyenlő nevelésben részesültek. Ez a nagy kitüntetés felfuvalkodottá tette az anyát, és a mikor rokonát váratlan férjhezmenetele a legmagasabb méltóság polczára

¹⁾ Ne permittas ut multi coacti te novam vocant Jezabel, ut quae de Naboth scripta sunt in veteri testamento. Chrys., *Sermo.*, in *Leon. Aug. orat.* ut supra.

²⁾ Lásd e tárgyra vonatkozólag: *Alarik, vagy a birodalom halálklása* című munkám 19. lapját.

juttatta, az udvarnál ő is tekintélyes személyiséggé emelkedett. Egyébiránt Marsa vígan élte özvegységét, majd ledérkedvén, majd pedig másodrangú császárné szerepét játszván, az által, hogy befolyását fitogtatta, némelyeket pártfogolt, másokat meg üldözött, a hivatalos állásokat busáron csengő pénzért eladogatta, mikor pedig a gyönyörök hátat fordítottak neki, az élvhajhászást cselszövészel cserélte fel. Aranyszáju János, a kit botrányos magaviselete boszantott, sem a szemtől szembe való dorgálást, sem a czélzatos megrovást nem kimélte tőle, úgy hogy Marsa e miatt boszút is forralt ellene, s folyton folyvást azon munkált, hogy valami módon vesztét okozza.

A háromság második személye Castricia, hasonmását képezte Marsának, a nélkül, hogy bármi külön sajátosságos jellemvonást feltüntetett volna; legalább a történetírók csak annyit mondanak róla, hogy szerfelett nagyvilági hölgy volt, a pénzt rendkívül szerette, cselszövésben, gonoszságban ritkítá párját. Saturninus consul volt a férje, de a ki elbeszélésünk idejét megelőzőleg már néhány éve meghalt.¹⁾

A harmadikról már jellegzetesebb vonásokat őrzött meg a történelem, s ennek a neve szorosabb összeköttetésben áll Aranyszáju János üldöztetésével. Azt nem tudjuk, hogy ki volt a férje, de a mint fentebb mondtam, özvegy volt, igen széles körű összeköttetésekkel rendelkezett, hatalmas cselszövő volt, gonoszúl szerzett vagyona rendkívül felgazdagította, s ezt a gazdagságot arra használta, hogy másoknak bajt okozzon. Euграфия ellen olyan vétséget követett el az érsek, a milyenért az asszonyok nem igen

¹⁾ Marsa Promoti uxor . . . Castricia Saturnini. Pallad., *dial.* 14. 1.

szoktak megbocsátani.¹⁾ Nevezetesen, ez a nő jóllehet már kenyerének javát rég megette s a kendőzés mindennemű mesterfogásaival kénytelenítettett tova tűnt kecsseit és az imádóknak rendkívül megritkúlt csapatát visszacsalogatni, mindazonáltal a keresztyén társadalmat folyton kölcsön vett fiatalságának fitogtatásával botránkoztatta. Nyilvános helyen, sőt még a templomban sem jelent meg máskép, mint ólomfehérrel vagy miniummal bemázolt arczezal, szemeit pedig antimoniummal festette, mint a hogy az egyiptomi bálványokét szokták.²⁾ E megélemedett tetszelgők az érsekben valóságos undort gerjesztettek. Üldözte is őket a templomban, a hol azzal fenyegetőzött, hogy kiátkozza mindnyájokat s bezárja előttök a szent hely kapuját, ha csak a szegényeknek nem adják mind azt a pénzt, a mit saját elrutításukra fecsérelnék. Egyik egyházi beszédében így beszélt hozzájuk: »figyelmeztetek benneteket, még pedig nem egyszerű buzdítás az többé, hanem valóságos parancsolat az, a mit ezúttal hozzátok intézek: hogy javuljatok meg, mert különben kikergetlek innét benneteket, és ha ekkor azt mondaná valaki, hogy egyházamból kirekesztvén, az eretnekekhez menekültök, korántsem törném a fejemet miattatok, s azokat, a kik ezért engemet kárhoznának, előre is fölmentem attól, hogy az Isten ítélőszéke előtt védelmezzenek, ha majd ottan megítéltetem.«³⁾

Üldözte őket még házaikban is. Azt mondja Arany-

¹⁾ *Eugraphia quaedam usquequaque furiosa.* Pallad. u. o.

²⁾ Pallad., *dial.*, 27. lap.

³⁾ *Quod si pereatis, haec facere non tolerabo, neque vos excipiam, neque sinam ut haec limina transeatis... quando sum iudicandus stans ad tribunal Christi...* Chrysost., *Hom. in Ep. Paul. a Coloss.*

száju Jánosról Palladius, a ki életrajzírói közt nemcsak legnevezetesebb, hanem azonfelül bizalmas embere, barátja és üldöztetésében társa volt, hogy »Szent Pál parancsolatja szerint még a magánházakba is eljárt s a becsületességből oktatást adott azoknak a nőknek, a kiknek arra szükségök volt, de legkivált az oly öregecskéknak, a kik mindent elkövettek a végből, hogy fiataloknak látszassanak.« ¹⁾ Akkoriban azt a divatot kapták fel a konstantinápolyi nők, hogy fürtökbe göndörített hajokat fejök előrésszére vonták, úgy hogy homlokukat egyik halántékuktól a másikig elfedje. Ez a divat, a társadalom legalsó lépcsőjéről, a hol a kéjhölgyek rendes hajviselet módját képezte, a legmagasabbakig felhatott, az ifju előkelő nők elfogadták s Eugraphia az első egyike volt, a ki mohón kapott rajta, mint örök ifjúsága mellett való tanúbizonyságtételen. Azonban ez a fésülködésmód, mivel a haját fedetlen hagyta, sértette Keleten a keresztyénség illedelmi fogalmait, kivált akkor, ha özvegyek vagy korosnőknél tapasztalták, a kik elé azt szabta a közszerzés, hogy homlokkötőt, vagy fátylat viseljenek. A mint Aranyszáju János Eugraphiát ebben a fiatalos viseletben meglátta, hallatlan dühre lobbant. »Miért erőlködöl azon, — így szólott hozzá — hogy testedet megfiatalítsd, holott az arra már képtelen? Hajfürteidet, a kurvák divatja szerint, homlokodra húzod, hogy port hints azok szemébe, a kik meglátnak; pedig ez által, hidd meg nekem, csakis ránczaidat teszed előtlökké.« ²⁾

¹⁾ Mos erat illi publice et per domos honestatem docere... et eas ejusmodi verborum castigatione compescere quae cum jam anus per aetatem essent, juvenes tamen apparere vellent. Pallad., *dial.* 27. l.

²⁾ Chrys. in *psalm.* 48. — Greg. Naz., 694—695. l. V. ö. Tillem. *Mem. eccles.* XI. 187. l.

Valahányszor ilyen cziczomát vett rajta észre, mikor találkozott vele, mindig efféle beszédeket intézett hozzája. Mindenki beláthatja, hogy ezek az intések nem valami mód nélkül tetszhettek az ily Eugraphia-féle hivalgó nőknek.

Aranyszájú János szavait valami sajátságos körülmény egészen egyéni jelleggel ruházta fel, mikor Konstantinápoly templomaiban az udvarhölgyek fényűzése és kicsapongása ellen beszélt. A keleti székesegyházakban elkülönítették a férfiakat a nőktől; a férfiak a földszintet foglalták el, a nők helyét pedig azok a magas folyosók képezték, a melyek jobbról és balról a hajók ívezetein nyugodtak; innét nézték az áldozatot, hallgatták a szentírás felolvasását s vettek részt a misét követő alamizsnagyűjtésben. A templomhajó legvégén, a kar lépcsőin, a szentélyt elzáró aranykapuk és függönyök előtt emelkedett a rendesen drága márványból épített és szobrászi faragványokkal s drágakövekkel ékesített szószék, a melybe a karból mentek fel az oldalaihoz támasztott két lépcsőn. Ezt a szószéket ambónak nevezték, s a középkorban az a kereszt folyosó alakult belőle, a mely a kart elzárta s jubának nevezetett. ¹⁾ Innét közöltetett a néppel a lektorok és diakonusok szolgálata utján az apostoli levél, az evangelium és a szent leczke: ide lépett fel az istentiszteletet végző pap is, a mikor valamely alkalmi imádságot akart a hívek előtt elmondani, vagy valami bizalmas közleményt kívánt tudtokra adni. Az érsek rendszerint az apsistól, vagy a szentély

¹⁾ Dicitur autem ambo quia gradibus ambitur. Sunt enim in quibusdam ecclesiis duo paria graduum, sive duo ascensus in illum per medium chori, unus a sinistris, videlicet versus Orientem, quo fit ascensus; altera dextris, videlicet versus Occidentem, quo fit descensus. Cang., *Gloss. ad Script. med. et infim. Latinit.*, v. *Ambo*.

kapuitól beszélt. Aranyaszájú János, a ki gyenge hanggal rendelkezett s a kihez a tömeg, csakhogy hallhassa, annyira tolongott, hogy attól kelle tartania, hogy agyonnyomják körülé az embereket, püspöki székét az ambóra vitette, a honnét szava sokkal könnyebben elhathatott a székesegyház minden részébe.¹⁾ Innét végig jártathatá szemeit az asszonyok karzatain, és mikor szónoklatában az illetlen viseletmódokra tért át, éppen szemtől szembe voltak vele azok, a kik ilyenekbe öltözködtek. Mivel Eugraphia és a császárné többi barátnéi e galériákon a tisztesebb helyeket foglalták el, kiki beláthatja, hogy a szónoknak legcsekélyebb pillantása, legcsekélyebb taglejtése oly közvetlen alkalmazottság jellegével ruházhatta fel erkölcsi megjegyzéseit, a melyeket a hallgatóság kárörvendőleg megragadott. És csakugyan az ily kihívó célzások azon szemrehányások egyikét képezik, a melyeket kortársai Aranyaszájú János ellen hangoztattak, s a melyeket a történelem is minduntalan felhozott; és e szemrehányás, ha nem is egészben, de legalább részben azon hely minéműségével állott oki egybefüggésben, a honnét prédikált. Ezt a magyarázatot nem kerülhettem ki, ha teljesen meg akartam értetni azokat a tényeket, a melyeket nyomban elmondok.

Eugraphia tehát dühös boszúvágyra gyúladt és mivel a városban mérhetetlen gazdagsága folytán nagy hatalom-

¹⁾ Sedens in anbone unde concionari solebat, quo facilius ab omnibus exaudiretur. Zosim., VI. 5. — Porro populus tantopere ejus sermonibus inhiabat, ut illis satiari ullo modo poterat, et quoniam sese mutuo impellentes ac prementes periclitabantur, dum singuli propius nitebantur accedere, ut illum dicentem exactius audirent de proximo. Zosim. u. o.

mal rendelkezett, minthogy a császárnét, a neki tett szolgálatok fejében, ügyesen fel tudta viszonyszolgálatok tételére használni: rémítő szövetkezetet toborzott össze az érsek ellen. Háza Aranyszájú János minden ellenségének, vagy azoknak, a kik nekiek oly fegyvert szolgáltathattak kezökbe, a melylyel az érseket sujthatták, valóságos találkozási helyéül szolgált: ide szédítette Eugraphia a világiakat, a papokat, a palota tiszteit, az udvaronczoikat, sőt még a barátokat is. Minden elégedetlen lelki atya (pedig ezek száma tekintélyes összegre rúgott, mivel — a mint nyomban meglátjuk — az érsek szigorúságát egyáltalán nem találta lelkészi kara ízlése szerint valónak), minden hivatalától felfüggesztett pap, minden gatzetteiért elcsapott diakonus, minden világiaskodása, vagy szerelmi kalandjai miatt szélnek eresztett női diakon Eugraphiához csődült, hogy ott pletykáikkal a rágalom és gyűlölség magvát mind nagyobbra-nagyobbra növeszszék.¹⁾ Mindnyájok között főképen két diakonus tüntette ki magát támadásaik szemtelenségével: ezek egyikére nyilván bebizonyosodott a házasságtörés és e miatt csúfosan elkergettetett; a másik pedig emberölésért bocsáttatott el: ez egy gyermeket, a ki szolgálja volt, addig ütött, míg csak holtan nem rogyott a földre. Az ily összejöveteleken kovácsolták a terveket az érsek megrontására, itt tették az első próbákat az ellene irányuló, vérig sértő tréfákkal, hazugságokkal, árulásokkal: nem talált irgalomra ez ellenséges törvényszék előtt Aranyszájú Jánosnak sem ruházata, sem soványsága, sem kisdéd termete, sem erkölce. Azzal vádolták, hogy meg-

¹⁾ Velut phalanx furore ebria, in unam sententiam odio doctrinae adunati. Pallad., *Dial.*, 14. lap.

rabolja saját haszna miatt az egyházat; ¹⁾ hogy a tanúkat eltávolítja, csakhogy a nőkkel magára maradhasson; ²⁾ hogy éjszakánként cyclophoz illő dobzódásokat visz véghez; ³⁾ hogy erőszaktételeket, szentségtöréseket stb. követ el. Később majd bővebben beszélünk e gyűlöletes rágalmakról, a melyek ügyesen szájról szájra adatván, egy zsina-ton mind megannyi vádpontúl hozattak fel ellene. Ezúttal csak arra szorítkozom, hogy elmondjam, mi a való azokból az éjszakai lakmározásokból, a melyeket oly bizarran cyclophoz illő dobzódásoknak kereszteltek s a melyek pöre alkalmával oly nagy botrányt idéztek elő.

Az ifju Aranyuszájú János, a mint az iskola porát lerázta, egyszer csak azon vette magát észre, hogy legyőzhetetlen vágya támadt a pusztában való élet iránt. Elmenekült tehát a Cassius hegy egyik barlangjába, Antiochiától némi távolságra, és ott a legelszigeteltebb, a legzordobb életet folytatta; éjszakáit fennállva töltötte, csakhogy az álmodat kiverje szeméből, s mindaddig bőjtölt, míg csak életerejé teljesen ki nem merült. ⁴⁾ A nedves barlangban véghez vitt illetén ostoba önsanyargatás tönkre tette egészségét; azt nyerte vele, hogy testének alsó részeit

¹⁾ Quod marmora sanctae Anastasiae quae Nectarius ad exornandam ecclesiam reliquerat, ipse vendiderit. — Quod de redditibus ecclesiae quid agatur, sciat nemo... — Quod margaritas vendiderit... etc. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot., 59. et Baron. 403. XVII. et sequ.

²⁾ Quod recepit mulieres solus cum solis agendo, omnes rejiciendo foras. *Ibid.*

³⁾ Quod solus comedit, agens vitam cyclopis, turpiter ac voluptuose. *Act. synod. ad Querc.*, id. hely.

⁴⁾ Tum secessit in speluncam solus, delitescere cupiens. *Pallad. Dial.*, 17. lap.

valami bénulás-féle fogta el és emésztő képességét elveszítette.¹⁾ Megromlott gyomra csakis bizonyos húsfélétet tűrhetett, még pedig csupán a legkisebb mennyiségben; úgy hogy midőn a városi életbe visszatért, a társas életről s a világi szokásokról le kellett mondania.²⁾ Ha e gyarlóságához boszús természetét hozzá adjuk, a mely miatt a magánosságot kedvelte: könnyen megfoghatjuk, hogy Konstantinápolyba jöve telekor mily megütközést kelthetett az elvilágiasodott papság s azon kicsapongó társadalom kebelében, a mely nappalának egy részét az asztalnál töltötte s a hol a jó modor azt követelte, hogy az ember már kora reggel részegen mutatkozzék. Antiochiai János elődje Nectarius, mint városi prefektusságot viselt férfiú, világfi módjára élt, a nélkül, hogy ennek daczára megszűnt volna jó püspök és tiszteletre méltó pap lenni; de Aranyaszájú Jánosnak sem ízlése, sem egészsége nem engedte meg, hogy akkép cselekedjék. Ennélfogva mindjárt beköszöntőjekor kijelentette, hogy senkihez sem megy el lakomára, és magához sem hív meg senkit; sőt még attól is tartózkodott, hogy a császár meghívását elfogadja.³⁾ Némelyek e baráthoz illő józanságban saját életmódjoknak közvetett bírálatát látták s főleg a papság botránkozott meg rajta; mások ellenben (ki gondolta volna?) tobzódás jelét látták benne.

¹⁾ Cum toto illo biennio nec interdiu, nec noctu decubisset, proxima ventri ei sunt emortua, lumborumque vires prae frigore profligatae. Pallad. n. o.

²⁾ Ipse vero solus edebat... quia stomachus ejus ob quamdam infirmitatem inordinatus erat, ita ut edulia bene praeparata ipsi injucunda viderentur. Pallad. *Dial.*, 40. és 41. lap.

³⁾ Quod ille cum nemine cibum sumeret, nec ad convivium vocatus accederet. Sozom., VIII. 9.

Ezek azt állították, hogy esténként azért zárkózik be, hogy pazar s végét-hosszát nem érő lakomához, vagy a mint ellenségei szépségesen elnevezték, cyclophoz illő dorbézoláshoz telepedjék.¹⁾ Pedig a ki erőszakkal betört volna remete magányába, igen sokszor még az éj előhaladt óráiban is éhen szomjan találja,²⁾ úgy hogy alig ízelt meg valamit abból a főzelékből vagy húsból, a melyet Olympias, e kedvencz nő diakonja, majdnem akarátja ellenére készítettett számára. Mindazonáltal a rágalom ennek daczára is tovább haladt a maga útján, és barátjainak sok vesződségébe került, hogy ez önkéntes elzárkózottságát a világ előtt igazolják, a mely kétségkívül kárhoztatásra méltó magaviselet lett volna, legkivált pedig püspöknél, ha csak emberkerülő természetén kívül eső egyéb okok nem kényszerítik reá.

Mihelyt valami képtelen pletykát, valami aljas gaz esínýről való tudósítást bevittek Eugraphiához, vagy ő maga szedett össze efféléket a városban: azonnal a császárné mulattatására sietett vele, és Arkadius az ily alkalmakkor néhány perczre felpeszsdült eltompúltságából, hogy nevéssen vagy boszankodjék annak a papnak rovására, a kitől rettegett. E hazuságokkal a városban is házaltak, a hol Aranyszájú János ellenségeinek mindig kész hadsereg állt rendelkezésére: ez a sereg egy csapat kolduló barátból állott, a kik Konstantinápoly minden zegezugát bekalandozták, nevetséges ruházatba öltözködve,

¹⁾ Et isti quidem hinc potissimum gravissimas adversus eum calumnias texebant. Sozom. VIII. 9.

²⁾ Aliquando edere obliviscebatur, ad vesperam usque differens, partim curis ecclesiasticis occupatus, partim divinis contemplationibus abstractus. Pallad., *Dial.*, 40. lap.

hosszan lelóggó sörényszerű hajviselettel, a cynicus bölcse-
lők divatja szerint, a kikhez sokkal inkább hasonlítottak,
mint keresztyén szerzetesekhez. Aranyszájú János, a ki
tisztelettel s csodálattal viseltetett a zárdai élet iránt, a ki
még érseki palotájában is azon igyekezett, hogy azt foly-
tathassa, azt akarta volna, hogy szigorú s fáradalommal
teljes legyen az, ennélfogva utálta ezeket a szemfényveszt-
őket, a kik néhány kis pénzért azzal mulattatták az útczai
söpredék népséget, hogy az egyházi imák közé alávalóbb-
nál alábbvaló tréfákat vegyítettek. ¹⁾ Székvárosában el-
akarta törölni az ily kóbor életet folytató barátok klastro-
mait, vagy legalább arra kívánta rákényszeríteni őket,
hogy otthon húzzák meg magokat s kézi munka
után lássanak; de azok az érsek szigorú rendszabályai
alól kibúttak, és a visszaélés minden erőfeszítése daczára
folytatódott. Ekkép nem is kimélték őt tréfás bohóczko-
dásaik alkalmával. ²⁾ Főnökeik egyike, bizonyos Izsák nevű,
egész félelmetes alakká vált a megelőző püspökökre nézve,
azon maró gúnyja következtében, a melylyel azokat a köz-
nép előtt üldözőbe vette. Abban pedig valóságos emberiet-
len dicsőségét lelte, hogy ezt izzé-porrá tépje, úgy hogy az
útczák nemtelen teréről magasabb szinpadra haladván a
zsinatok előtt ³⁾ lépett fel vádlójául.

¹⁾ Eos vero qui foras egrederentur, ac per vicos urbis conspi-
cerentur, tamquam qui professionem suam dedecore afficerent, carpe-
bat atque objurgabat. Sozom., VIII. 9.

²⁾ Hujusmodi ex causis, clerici et monachi complures Joanni
infensi erant... et morosum atque iracundum saevumque ac super-
bum appellabant. Sozom., u. o.

³⁾ Fuit etiam illi simultas quaedam ac dissensio cum monachis
nonnullis, ac praecipue cum Isaacio. Sozom., u. o.

Ilyen volt az a tábor, a hol kieszelték a cselszövényt Aranyszájú János megbuktatására, sőt meglehet, egyenesen halálára, a melynek összeköttetései a császárné pártfogása mellett épp úgy kiterjedtek Konstantinápoly magas társadalmi köreire, mint a papságra. A gazdag és előkelő világban ennek a pártnak elágazásait nyomozzuk; az érsek tábora másfelé feküdt.

II.

Aranyszájú János ekkor ötvenhárom éves volt s püspökségének harmadik évét csak alighogy eltöltötte azon idő tájban, a melyben elbeszéléseink eseményei kezdődnek. Minthogy a keleti kereszténység legelső püspöki székére a császár és annak minisztere akaratából, a városi papság ellenzése s tekintélyes tartományi püspökök ármánykodása daczára jutott, hivataloskodásának kezdetén elég kemény akadályokkal kellett megküzdenie s a legnagyobb szerencsétlenség rá nézve abból állott, hogy azoknak elsimítására mindennemű képesség hiányzott belőle. Ha egy ilyen embernek a püspökségben eltöltött rövid s mégis annyi szorongattatásokkal járt életének kimagyarázására azt mondjuk, hogy a világ üldözi a szenteket, az Isten pedig azért engedi, hogy rajtok ilyesmi megtörténhessék, hogy kipróbálja, kik legyenek az övéi; ez a beszéd csak annyit ér, mintha semmitse mondanánk; vagy pedig azon regevilági nézetek terére lépünk, a melyeket a történelem se nem tagad, se nem állít, még pedig azon egyszerű okból, mert birodalmának területén kívül esnek, és még ekkor is meg kellene e rendszer keretében magyaráznunk, hogy a hívek mikép működnek önnön magok közre, a végből, hogy

magokra vonják azokat a megpróbáltatásokat, a melyeket a világ rájuk mér. Aranyszájú János megérdemli, hogy életét kissé komolyabban tanulmányozzuk, de a nélkül, hogy szenvedései elfelejtenék velünk hibáit, vagy pedig szentsége és dicsősége elfedné körülé az igazságot. Ám számítsa őt az egyház szent vértanúi közé: joga van reá, mert igazságtalanul üldöztetett; ám emelje a dicsőség leg-hírnevesebb fiai sorába, ezzel csakis igazságot szolgáltat neki, mert csodálatra méltó szónok volt; de a történelem minden dicsfényen keresztül az embert keresi. Föltettem magamban, hogy ezúttal éppen ezt cselekszem, még pedig azzal a tisztelettel, a melyet a nagy szerencsétlenség és a nagy hírnév megérdemel.

A herélt Eutropius csakhamar a saját kárán tanulta meg, hogy hibát követett el azon a napon, a melyen a leg-dicséretreméltóbb szándékból Antiochia ékesen szóló pap-ját kiragadta tanulmányozó és szerény hírnévvel járó élet-módjából, hogy megtegye a második Róma püspökének.¹⁾ A könnyelmű és ledér udvarral, a mely gyönyörvadászatá-nak közepette az egyház kormányzásával bibelődött, szembe állította a legnyakasabb barátot, a teljesen elvilágiasodott papsággal azt a remetét, a ki csupán csakis a pusztát kedvelte; a gazdagságára és fényűzésére büszke társada-lommal egy olyan embert, a ki borzadt a gazdagságtól s az egyszerűséget hajhászta egész a fitogtatásig. És csak-ugyan alig iktatták be az újonnan megválasztott püspököt hivatali székébe, azonnal megkezdődött a harcz közte és

¹⁾ Aranyszájú János kineveztetésére s arra a szerepre vonatko-zólag, a melyet abban a herélt Eutropius játszott, lásd: *Alarik, vagy a birodalom haldoklása* című munkám 182. s következő lapjait.

azok között, a kiket kormányozni szándékozott. Kétségkívül elég gyógyításra váró vérző sebet talált Aranyaszájú János a maga nyájában, hanem ő azok közé a merész műtők közé tartozott, a kik a művészetet magáért a művészetért szeretik és nem kimélik a tüzet s vasat, csak hogy a bajt kiirthassák, a nélkül hogy a beteggel valami sokat törődnének. A pusztá, a honnét kikerült, nem igen szoktatta az emberek kímélésére, ennél fogva kötelességmulasztásnak, sőt majd csaknem bűnnek tetszett előtte a tökéletes jóból való minden csekély lealkuvás. A magára szabott szentségi eszményhez ragaszkodván, oktalanul másoktól is olyat követelt; mivel pedig majd csaknem minden ellenőrzést nélkülöző hivatalos állásának gyakorlásába magával vitte az események által a világ zajába sodort remetek szokásos hibáit, ennél fogva gyanakodó, fenhéjázó, hatalmára féltékeny, annak növelésére mindig kész, minden ellenzés iránt türelmetlen ember vált belőle, a ki teljes meggyőződéséből azt hitte, hogy az általa támasztott ellenséges indulat nem ellene, hanem egyenesen Isten ellen irányúl, a ki szándékait lelke mélyén olvasta. Csodálói kénytelenek voltak bevallani, hogy büszke és nyakas; mindazonáltal mégis szerették, mert e büszkeség alatt számtalan erénye rejtett: ezek őt szentnek nevezték, s ebben igazuk volt; ¹⁾ ellenségei meg hirtelen haragúnak, döllyfösnek, erőszakosnak ²⁾ tartották, és ezeknek szintén igazuk volt. A csodás szerencsének az a szele, a mely őt egyszerű vidéki papból az egész Kelet fővárosának püspöki székére, a császárok trónja

¹⁾ Vitae sanctimonia . . . Socr., VI. 3.

²⁾ Irae magis deditus quam verecundiae. Socr. u. o. — Immodica loquendi libertate erga omnes utebatur. Socr. u. o. — Saevum ac superbum eum appellabant. Sozom., VIII. 9.

mellé emelte, nem valami szeszély vagy emberi kegy következményének, hanem egyenesen Isten határozott akaratának tetszett előtte, a ki őt arra rendelte, hogy mindent megváltoztasson. Az Ó-Testamentum tanulmányozásába annyira bele mélyedt, hogy annak zordon és hajthatatlan szellemét úgy szólván egészen magába szívta; ennél fogva kora hatalmasaival szemben azt a szerepet ruházta magára, a melyben Náthán: Dávid, Illés: Jezabel és Ézsaiás a Baal papjai ellenében föllépett; azonban a Baal papjai nagyon számosak voltak, s ők lettek azok, a kik vesztének kezdetét megindították. Egyszerre állott harcban az egész világgal, és elszomorodva kell kimondanunk, hogy senki más ellen nem nyert diadalt, hanem csak az ellen, a ki őt magas rangjára emelte.

A konstantinápolyi egyház javításának munkája különben sem volt valami könnyű mesterség, s azon egykorú író, Palladius, a kinek művéből fentebb idéztünk s a kitől Aranyshájú Jánosnak párbeszédes alakban öngazolása végezt írt életrajza maradt ránk, eléggé beavat bennünket abba a vesződéséges foglalatosságba, a melynek oldala mellett szemtanúja volt. Palladius azon vétkek elszámálása alkalmával, a melyekkel mindenekelőtt meg kellett birkózni, ha csak püspöki legfőbb kötelességét elmulasztani nem akarta, különösen hármat említ, a melyek már magokban is romlását idézték volna elő ezen egyháznak: nevezetesen a fajtalanságot, az ingyencséget és a pénzsovárságot; »a bűnöknek valódi székvárosa ez«, ¹⁾ mondja tovább, a meny nyiben nemcsak nemzi, hanem táplálja is egyszersmind azokat.

¹⁾ Malorum omnium-metropolim avaritiam... Pallad., *Dial.*, 18. l.

A fajtalanságnak az a vétke, a melyet Palladius a konstantinápolyi papságnak szemére hány, főleg az agapéta testvérek, vagy alattomban becsempészett nőkkel való bűnös visszaélésből állott.¹⁾ Ez a szokás, ha ugyanis e tekintetben magának Aranyszájú Jánosnak hihetünk, elég ujdon keletű volt, de azért oly hatalmas tényészetnek indult s konkoly módra annyira elterjedt mindenüvé, hogy már akkor az egész keresztyénséget, Keleten úgy, mint Nyugaton, megfékélyesítette, s attól tarthattak, hogy valóságos egyházi intézmény válik belőle. Hasztalan tiltakoztak az egyház tudós tanítói, szórták az átkot a zsinatok, fejtették ki a legnagyobb szigorúságot a polgári törvények a papságnak illetén ágyasságban élése, a szűzeknek illetén megfertőztetése ellen, a mely nemcsak az egyházi fegyelmet ölte ki, hanem a vallást is egészen beszennyezte: azért a visszaélés folyton daczolt a kiirtására szánt orvosszerekkel, sőt úgy látszott, hogy a fegyelmezés alkalmazása következtében csak még inkább gyökeret ver. A papságnak ezen vétkekkel megméltelyezett testülete oly hatalmas összeesküvést létesített, hogy azon nem egy püspök, nem egy egyházi tanító hajótörést szenvedett, mint ezt Jeromos példája mutatja, a kit számkivetettek Rómából, a miért ellene síkra szállott. Aranyszájú Jánosnak nem ez volt első föllépése ezen veszedelmes küzdelemben. Mikor még csak diakonus volt Antiochiában, már akkor két, híressé vált értekezést tett közzé, a melyeknek elseje a papoknak, a másodika pedig azon szűzeknek szól, a kik e hazug testvériség kicsa-

¹⁾ Intendit sermonem adversus fictam *sororiam*, ut vocant, vitae societatem, revera autem adversus inverecundam et improbam vitam cum mulieribus illis, quae dicuntur subintroductae. Pallad., u. o. *Agapétáknak* is nevezték őket.

pongásaira vetemedtek; midőn pedig püspökké lételekor az Isten által reá bízott anyaszentegyházban még mélyebbire növe, még jobban elmérgesedve találta ugyanezt a sebet, kezébe ragadta borotváját, hogy életrajzírójának alkalmasint tőle vett ismeretes képes kifejezésével éljünk, hogy azt onnét irgalom, de egyúttal félelem nélkül is kimetélje. ¹⁾

A hajthatatlan orvos maga elé rendelte egyenként mindazokat, a kikről megtudta, hogy ilyeténkép élnek, némelyeket egyszerűen elcsapott közülök, másokat fenyegetés kíséretében megpirongatott, azután ismételte buzdításait s dorgálásait közösen mindnyájok előtt. »Ha már két baj közt kell választanom, — így szólt hozzájuk — akkor többre nézem azokat, a kik a nyilvános kicsapongásoknál szerepelnek kerítőkkép, az ilyen papoknál mint ti vagytok. Azoknak a nyomorútnak nincs kezök ügyében a gyógyító ír, sőt nem is ismerik azt, s átkos mesterségök kárhoztatja a veszedelemre őket; de ti egyenesen az egészség műhelyében laktok, ti vagytok a lélek gyógyító írnak kiosztogatói és mind a mellett nemcsak magatok éltek a romlottság állapotában, hanem még a jók közt is hintitek annak magvait!« ²⁾ De még azt is mondta, hogy »a kéjhölgyek az ő szemeiben kevésbbé vétkesek, mint azok az ál-nővérek, a kik a szűz nevét csak arra használják, hogy vele kicsapongásaikat eltakarják.« Ilyen erőteljes beszédekkel igyekezett, Palladius szerint, rápirítani papságára,

¹⁾ Post haec apprehendit gladium reprehensionis . . . abscessus animi eorum secans. Pallad., *Dial.*, 19. lap.

²⁾ Ostendens meliores istis lenones esse. Hi enim longe a medicorum officinis habitantes, apud se morbum habent, sed volentibus tantum nocent; illi autem in salutis officina habitantes, etiam sanos impellunt ad morbum. Pallad., *Dial.*, 18. lap.

hogy azt a tisztességes életmódra visszavezérelje. Könyvei, de legkivált az a két értekezés, a melyet az imént említettem, még teljesebb felvilágosítást nyújtanak számunkra a felől, hogy minők lehettek ezek a beszélgetések, a melyek olyan jótékonyan hatottak kora erkölcsiségére s olyan érdekesek a történelem számára. Kivonatban közlünk belőlök néhány olyan helyet, a hol Aranyuszájú János lerántotta a leplet annak a papnak nyomoráról s annak a nőnek sülyedtségéről, a kik ilyenén paráznaság kötelékében élnek, a mely büntetését mintegy magával hordozta. Azzal a mérészséggel, a melyet az általa rajzolt képnek czélja kiment és igazol, egyenesen bevezeti az olvasót abba a háztartásba, a melyben a pap és az ő agapéta testvére együtt laknak, s egymás után tárgyalja azt a két esetet, hogy mi történik akkor, ha a társúl fogadott nő szegény, és mi akkor, hogy ha gazdag.

»Lépjünk be — úgymond — azon szállásba, a hol együtt laknak s vegyük elsőben azon esetet, hogy a szóban forgó leány szegény. Ha szegény, akkor nemde kénytelen kézi munkával foglalkozni? A pap együtt van itt vele, szállásuk közös, szobájok közös, bútoraik mindegyikőjöké. Nos tehát, mondjátok meg, milyen látványnyal kínálkozik szemeiteknek azon embernek lakása, a kinek már állásánál fogva a magános elmélkedésre kellene magát szentelnie. A falakon női szoknyák, övek, süvegek függenek, a szobában vetélő, orsók, rokka, szövőszék, kosarak s minden zezugban gyapju vagy len készlet, bordákkal és kártoló eszközökkel egyetemben: ime, ilyenekből áll a pap szobájának díszitménye, ékessége! ¹⁾ A szomszédságból oda gyűlnek a

¹⁾ Quale enim est si in domum viri solitarii itur, videre calceos muliebres suspensos, et cingula, et mitras, calathiscos et colum

szolgálók vagy a lányok, hogy a ház asszonyával együtt dolgozzanak vagy csevegjenek; hatalmas nevetkérezés kerekedik, a pap szintén részt vesz vihánczolásaikban, locskálkodásaikban, beszél gyapjuról, rokkáról, kenderről, egyszóval asszonyokkal élván, egészen elasszonyosodik. Néha komámasszonyék még össze is pörölnek, a szolgáló tiszteletlenül viseli magát úrnője iránt, s a pap azonnal beavatkozik, hogy rendet szabjon közöttök. No hiszen az ilyen életmód, mondhatom, szépen megegyezik a lélek üdvösségére tartozó foglalkozásokkal!

»Tegyük fel most meg, hogy a lelki testvér gazdag. Ekkor más körülmények közé jut a pap, más látvány kínálkozik lakásában, más nyomorúság mutatkozik életében. Minthogy a szóban forgó leány gazdag, nem szabad semmiben szükséget szenvednie, mert a divatos és finom ízlésű körök delnői nem oly követelők kényelemszeretet tekintetében, mint ezek a szűzek, s a pap kötelessége, hogy minden ide vágó dolgot megszerezzen számukra. ¹⁾ Hanem bezzeg kell is ám lótnia-futnia, ha azt akarja, hogy meg legyen vele elégedve! Először is az ezüstmíveshez fut, hogy megtudakolja, vajjon elkészültek-e már a megrendelt edények? vajjon jó karba hozta-e az úrnő tükrét? vajjon megkapják-e kellő időre a boros kancsót, vagy az olajtartót? ²⁾ Az ezüstművestől az illatszereshez megy, mert az

et radium textorium et pectines et fusa. Chrysos. *de Subintrod.*, 242. lap.

¹⁾ In eam corruptionem venerunt omnia, ut pluribus vasis, quam saeculares, multae utantur virgines. U. a. u. o.

²⁾ Vasa muliebria afferre non detractabit argentariis, subinde rogans num speculum dominae praeparatum sit, num cadum absolverint, num lecythum reddiderint. Chrys., mint fent.

e fajta szűzek valóságos szenvedélylyel viseltetnek a kenőcsök iránt s minél többféle, minél drágább kell nekik belőle.¹⁾ A pap megmagyarázza a kereskedőnek, hogy milyenfélüket kedvel az úrnő. Az illatszeres után következik a ruhaárús, a vászon- és szőnyeg-készítő. A pap jön, megy, vásárol, alkuszik az ár felett, s a vevő minden meszterfogását felhasználja az eladóval szemben. Majd a cipő készítő látogatja meg, s a pap napja azzal telik, hogy boltról boltra vándorol és lelkét nem a templom foglalja el többé, hanem a vásár!...²⁾

»De ime megnyílik a székesegyház ajtaja. Hát még ott mennyi szentségtörés, mennyi új botrány vár reánk! A pap a kapunál ögyeleg az úrnő megérkeztéig, s mikor megjelent, előtte lépdél, mintha csak heréltje vagy inasa volna, helyet szabadít neki, a tömeget jobbra-balra taszigálván s útközben a közönség mosolya kíséri. Megtörténik aztán, hogy ezen a dolgon korántsem pirúl, bizony pedig pirulhatna, hanem inkább gyakran még hizeleg hiúságának.³⁾ Mikor a szent miseáldozat borzadályos pillanata elérkezik, a nő részt vesz benne, a pap arczczal feléje fordul s úgy látszik, mintha tekintetével kérdést intézne hozzá, s mindez Isten és a hívek színe előtt megy véghez. Még az is meg-rögzött szenvedélyöket képezi ezeknek a nőknek, hogy

¹⁾ Hinc iterum ad unguentarium currit collocuturus de aromatibus dominae: utuntur autem virgines unguentis et variis et pretiosis. Chrys. *de Subintroduct.*, 242. lap.

²⁾ Deinde ab unguentario ad vendentem lintea et ab illo iterum ad auleorum textorem... cum sutoribus variegatoribus et tinctoribus multum conversari. U. a. id. hely.

³⁾ Ante fores ipsas excipiunt, eunuchorum loco inserviunt, obvios submovent ac praeceuntes altum sapiunt, videntibus omnibus et non verecundantur, sed eo gloriantur. Chrys., 243. lap.

mindenbe szeretnek beleavatkozni, az egyházi kérdések felett derűre-borúra ítéletet mondanak s mindenüvé vetik, szórják a viszállkodás magvait. Mennyi jóságos cselekedet, mennyi szent lelkesülés dől dugába miattok! Ha valaki félvállról nézett rájok, haragjában azonnal összeránczolja a pap homlokát s szívébe neheztelés lopódzik. Oh! kérlek benneteket, testvéreim, sőt térden állva könyörgök elöttek, józanodjunk ki e szégyenletes részegségből ¹⁾, térjünk magunkhoz mindnyájan, a kik csak papok vagyunk! és hálával ismerjük el azt a megtiszteltetést, a melyet Isten ránk halmozott, a midőn szolgálivá méltatott bennünket.

»Szent Pál így szólott hozzánk: »Ne legyetek rabszolgái az embereknek,« én pedig azt mondom, szűnjünk meg rabszolgái lenni azon könnyelmű asszonykáknak, a kik bennünket magokkal együtt az örök kárhozatba rántanak. Krisztus azt akarja, hogy az ő hadserege vitéz katonaságból, erőteljes bajvívókból ujonczozódjék, a kiket a küzdelem tönkre nem tesz, és nem azért szerelt fel bennünket szellemi fegyverekkel, hogy nyomorúlt ringyók szolgálókép gyapju és guzsalyok között éljünk. ²⁾ Nem! a mi hivatásunk abból áll, hogy az égi hatalmasságokkal egyetemben harczoljunk a bennünket ostromló láthatatlan hatalmak ellen s a sötétség szellemének hadsorait visszaűzzük. Ezen harczra övezte fel Isten mellünket a jogosság pánczélsával, derekunkat az igazság övével, ezért öntötte fejünkre az üdvösség balzsamát s kötötte lábainkra az apostolok

¹⁾ Oro igitur et supplico et ante genua vestra me provolvo . . . ab hac emergamus ebrietate. Chrys., *de Subintrod.*, 243. lap.

²⁾ Non propter hoc nos armavit armis spiritualibus, ut puellarum triobolarium ministeria suscipiamus, circa lanas et stamina. Chrys. u. o.

saruját, azt mondván: »Menjetek el a széles világra s tanítsatok meg minden népeket.«

»Nem halljátok oda alant a trombitának szózatát? Az ellenség ostromolja városunkat s a harczy kürt a falon tört résre szólítja a védelmezőket. Mindenki oda rohan, egyetlenegy fölfegyverkezett katonát kivévén, a ki bezárkózik házába s leteszi szablyáját a földre, hogy egy asszony lábai elé telepedjék. Vajjon eltűritek-e ezt? Nem törítek-e inkább be kapuját, hogy ti magatok szurdaljátok őt keresztül kardjaitokkal? Nosza tehát, én nekem is éppen ez a szándékom veletek szemben. Sietnetek kell, mert az asszonyokkal való érintkezés elasszonyiasít. A legkevélyebb, a legvadabb oroszán is szégyen és nevetség tárgyává válik, ha sörényét lenyírják, fogait kihúzzák, körmeit levagdaldják, a gyermek is bátran vezetheti ekkor, mert haszontalan ordításán kívül egyebe nem maradt. A szellemi erővel felruházott pap sem egyéb asszonynál, ha asszonyok között tölti életét!«¹⁾

Hát még akkor mi történik, ha a pap szerelemre talált lobbanni azon leány iránt, a ki éjjel-nappal szemei előtt, éjjel-nappal oldala mellett van?²⁾ ha féltékenynyé válik, ha oly szenvedély gyötri, a melyet tilt a kötelesség?

¹⁾ Si quis leonem superbum et torve intuentem arripiat, et jubas abrodat, dentes excutiat, ungues amputet, turpemque faciat et ridiculum, et terribilem illum et intolerabilem et rugito solo omnia concutientem, facile a puero superabilem reddat; ita et illi quos capiunt omnes, superato faciles reddunt diabolo... et corruptos mulierum mores in animum illorum immittunt. Chrys., *de Subintr.*, 144. lap.

²⁾ Audivi et de aliquibus quod zelotypi sunt... Chrys., u. . 265. lap.

Mi történik ekkor, ha a kötelesség meghátrál a szenvedély előtt? mert a szerző nem riad vissza semmi olyan föltevéstől, a mely tárgyával szemben fölvetődhetik. Széjjeltép, hogy saját szavaival éljünk, minden leplet, feltör minden válaszfalat ¹⁾, sőt annyira megy, hogy még a bábaasszonyt is bevezeti a papnak és szűznek ezen háztartásába. ²⁾

Aranyszájú János tanítása általában ilyen jellemű; gazdag képzelő tehetsége életet és mozgást lehelt még a legzordonabb oktatásba is, teljes mezítelenségökben napfényre vonszolta a vétkeket, hogy azokat undorítókká vagy nevetségesekké tegye.

A konstantinápolyi papságot rongáló sebek másodikát az ingyenczség, az asztali élvezetek, a lakmározási szenvedély, egy szóval a latin erőteljes kifejezés szerint a tor-kosság képezte. A papok és diakonok a legelpuhultabb s a legköltségesebb életmódot folytatták a fényűzésnek és gyönyöröknek e városában; nagyobb [részők szőrin-szálán hasonlított ahhoz a római paphoz, a kit szent Jeromos említ, a ki bár született paraszt létére falujában fekete levessel s köleskásával élt, de azért pap korában azt a ritka tehetséget szerelte meg, hogy meg birta mondani, miféle fajból való ez a pele, vajjon ez a fáczán Colchisból vagy Egyiptom oasisából, ez a hal a britanniai Oceanból vagy a

¹⁾ *Aperiamus janua[m] iis, qui videre ea volunt . . . quae occulta et tecta parietibus sunt in medium afferentes . . . Chrys., de Subintr., 264. lap.*

²⁾ *Quod si obstetrix adsit, neque sic pudefit, sed aliis virginibus ingredientibus hoc sibi gloriosum existimat . . . saepe mediis noctibus vilium ancillarum opus facit, ad ipsam obstetricem currere non gravatur . . . U. az u. o.*

Kaspi tengerből való-e ¹⁾ Az a minden mértéket felül haladó szükséglet, mely az ingyencséségből származik, egy harmadik csapásnak, a kincsszomjnak vált szülőanyjává, a melyről bővebben kell egy kissé beszélnünk, mert ha egyfelől a pap és diakon saját házánál, asztalára sok pénzt kiadott, másfelől ugyanezek az érzéki szenvedélyek arra ösztönözték a papokat, hogy azon kívül a nagy urak asztalait hajhászszák. Aranyszájú János akkép festi kora papjait, hogy sorba járják a gazdagok házait, hogy csak valami lakomára tegyenek szert s szent hivatásukat alacsony hízélgéssel alázták meg. ²⁾ E miatt szent haragra lobbanván, elősdieknek és aljas hízélgőknek nevezte őket ³⁾, s azt ajánlta nekik, hogy vegyék példányképökül az ő mértéketes életmódját. E felhívásra azzal a rágalommal feleltek, hogy »cyclophoz illő dobzódásokat« folytat.

A kincsvágy képezte e kicsapongó papság harmadik és leginkább halálos sebét. Mikor a szabados egyházi jövedelmek nem fődözték a papság és papi háztartás szükségait, a mi majdnem mindennapi esetet képezett, az egyházi vagyonnak estek, a melyet ki hogyan bírt, akkép bitorolt és fosztogatott. Az egyháziak, sőt még magok a püspökök

¹⁾ Natus paupere domo et in tugurio] rusticano; qui vix milio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc simulum et mella fastidio. Novi et genera, et nomina piscium, in quo littore concha lecta sit calleo, saporibus avium discerno provincias et ciborium pretiosorum me raritas ac novissime damna ipsa delectant. Hieron. *Episc.* 34. l.

²⁾ Hortans eos ut contenti sint suis opsoniis, nec divitum nido-res sequantur. Pallad., *dial.*, 19. l.

³⁾ Nec dum ducem habent fumum, intemperantiae igni tradantur, adulorum et parasitorum vitam sectati. Pallad. u. o.

sem sokat teketóriáztak a dologgal, mert megszokták, hogy az egyház vagyonát magoké gyanánt tekintsék. A zsinatok története bővülködik e tekintetben a legterhelőbb vádakkal és tényekkel. Az egyházi vagyon hűtlen kezelése után következett az örökségelhátrahagyás, az adomány-kicsalás, a hagyományoknak a családoktól való elcsikarása és végre a szegények számára a papok kezelése alá bocsátott pénzeknek elsikkasztása. Aranyszájú János kiváltkép ez utolsó vétket találta megbocsáthatatlannak, ezt valóságos szentségtörésnek, egyenesen Isten ellen való bűnnek tekintette, mert, a ki — úgymond — a szegényeket meglopja, annyi, mintha magát a Jézus Krisztust lopta volna meg. Mikor Jeromos ugyanezen vétekért a római papságot pelengérre állította, elragadó ékesenszólásával így kiáltott fel: »A katolikus császárok törvényei azzal a büntetéssel sújtottak bennünket, hogy képteleneknek nyilvánítottak adományozások és örökhagyományok elfogadására. A bálványistenek papjai, a szabadszemélyek, a színköri kocsisok úgy az egyiket, mint a másikat elfogadhatják, de mi keresztyén papok nem. E büntetés miatt nem az egyház érdekében panaszkodom, hanem azért pirulok, hogy valóban megérdemeltük.« ¹⁾ Aranyszájú János még ennél is tovább ment: ő egyenesen azt a tanácsot adta az adakozó gazdagoknak, hogy alamizsnáikat önnön magok osszák széjjel, a nélkül, hogy a papság kezein át juttatnák rendeltetésök helyére; mivel pedig dúzsgazdag női diakonja Olympias, »az ő kedves asszonya és tisztelt leánya«, az egyházi fér-

¹⁾ Hieron., *Epist. ad Eustach.* Lásd e tárgyban a római papság vétkeire vonatkozólag: *Szent Jeromos és a keresztyén társadalom Rómában* című munkám 17. lapját.

fiaknak és püspököknek osztogatott bőkezű adakozásokra fecsérelte vagyonát, ezért őt hathatósan megdorgálta.¹⁾ Ez a merész cselekedet majdnem lázadást idézett elő nemcsak a napi testületben, hanem még annak vezéregyéniségei közt is, és mivel minden bajoknak kútforrása innét eredt, vagy Palladius szavai szerint »a vétkek székvárosa« itten feküdt, mindennemű visszaélés szövetkezett egymással, a célból, hogy a rajtok elkövetett sérelemért bosszút álljanak. A bosszú épp oly kegyetlennek, mint váratlannak bizonyult be, és ki hinné? ezt a nélkülöző embert, a ki oly ékesenszólólag hirdette az önzéstelenséget és szegénységet, magát vádolták kincssovársággal és harácsolással.

Aranyszájú János, jóllehet pompakedvelő főpapoknak, példánakokáért azon Nectariusnak volt utódja, a ki még a püspöki széken se mondott le városi prefektus korában felvett szokásairól s pazarlásairól, mindamellett abba helyezte büszkeségét, hogy mindjárt hivatalba lépésekor mindennemű fényűzést megszüntessen. Az ő testét nem fedte többé selyemruha, sem kíséretét arannyal hímzett selyem és bársonykelmék; hozzátartozói a legközönségesebb szövetekből való ruhát, ő maga pedig valami barátcsuha-féle öltözetet viselt, s ezzel a szinpadi hatásra számított föllépéssel lepte meg Konstantinápoly városát. De nem is kerülhetette ki, hogy durva, műveletlen embernek, piszkos fösvénynek ki ne kiáltsák, sőt még azt is állították róla, hogy csak azért vágta útját kedvencz női diakonja, Olympias mások iránt való bőkezűségének, hogy azt kizá-

¹⁾ Accesserunt quoque exhortationes ab eo factae ad Olympiadem... cum facultates suas petentibus eam erogare cerneret... equidem, inquit illi, studium tuum laudo; verum si me audis, pro necessitate petentium, largitionem tuam moderabis. Sozom. VIII. 9.

rólag a maga számára foglalhassa le. A templomok díszítését is ugyanolyan szemetszűrő egyszerűségűvé kívánta tenni, mint a minőt a saját személyére és követőire vonatkozólag behozott. Rendeletet bocsátott ki arra nézve, hogy azon selyem és arany ékítmények, a melyek megérkeztek a székesegyházak oltárait díszesítették, a bíbor függönyök, a gazdag papi öltözetek eladassanak. Azokat a pompás falborításra való márványtáblákat s egy szál kőből álló oszlopokat, a melyeket Nectarius Anastasia templomának díszítésére szánt, de míg építő mesterök akad, a földön heverték, szintén elárvereztette. Nem hagyott semmit, föl egész a mesés árú szent edényekig, a mit össze nem töregett s el nem adatott volna, mivel csak a legegyszerűbbet kívánta megtartani. Sőt még egy kis mezei jószágot is idegen kézre juttatott, mivel annak egyházi vagyonképen való megtartását veszélyesnek és költségesnek találta.¹⁾ A püspöki palota személyi ügyeinek javítási munkája karöltve haladt az egyház anyagi ügyeivel. A gazdai hivatalt megszüntette, azt mondván, hogy az efféle emberek egyébbel sem értenek, hanem csakis a lopáshoz; ha pedig pap áll be gazdának, akkor ez azt az időt, a mit istenes dolgokra kellene fordítania²⁾, konyhai számadás készítésére pazarolja. Főntebb már szólottam zsugori asztaltartásáról, a melyet Olympias vezetett, valamint arról is, hogy az érseki palotában megszünt mindennemű hivatalos vendég-

¹⁾ *Act. synod. ad Querc.* apud Phot. 50. et in Baron., an. 403. XVII. s. követk.

²⁾ *Posthac oeconomi tabulas scrutatur, et reperit sumptus ecclesiae inutiles et horum subsidium cessare jubet... oeconomis furandi occasiones praecidens ne decuplarent pretium opsoniorum.* Pallad., *dial.*, 41. lap.

látás. Mind ebből ugyanannyi vádpontot alkottak ellene, csakhogy a kapzsiság és tolvajlás bűnét rábizonyíthassák. Azt kérdezték ugyanis, hogy mit cselekedett azzal a pénzzel, a mit az egyházi földbirtok, a szent edények, a szövegek, a szőnyegek, a díszítmények, márványok, egyszerűen az általa elidegenített összes tárgyak értékéből bekapott? ¹⁾ Mit csinált ezekkel a megtakarított összegekkel, ő, a ki valóságos remetéhez illő szegénységet fitogtat a világ előtt, a ki Olympias kezei által tápláltatja magát, a ki püspöki házából elirtotta nemcsak a tisztességes püspöki életmódhoz megkívántató készséget, hanem még a vendégszeretetet is, holott az tiszti társaival és híveivel szemben egyenes kötelessége. Bizonyosan elásta püspöki lakásának valamelyik zugába, a hol krajezárról krajezárra iszonytató kincseket halmozott össze.

E rágalmakra azért terjeszkedem ki bővebben, mert ezek vitték a főszerepet azon perben, a melyet papsága két zsinaton ellene folytatott. Jóllehet e rágalmakat tulajdon papjai költötték, de azért az igazság némi látszatával felruházottan jutottak el a császári udvarba s az érsek ellenségeinek táborába.

Pedig csakhamar megtudták, kivált azok, a kik az érseket közvetlen közelből figyelhették meg, hogy nála nincs a világon önzetlenebb ember, és hogy azon egyszerűségét is, a melyet feltűntetett, csak azért hányhatták szemére, mert fitogtatásában kedvét lelte. A történetnek nincs az a korszaka, a mely Aranyszájú Jánosnál jótékonyabb püspököt birna felmutatni. Annyi bizonyos, hogy

¹⁾ De reatibus ecclesiae quid agatur scit nemo. *Act. synod. ad Querc.* apud Phot., et in Baron., 403. XVIII. s. követk.

voltak némi szeszélyei, sőt egyenesen hibái is, a melyek szerencsétlenségét előidézték, mint a minők a gőg, a haragtartás, az uralkodásnak módnélkül való szeretete: azonban szívéhez semminemű alacsonytság nem férközhett. Azon eladások jövedelmét, a melyekért annyira kárhoztatták, nem csak olyan alamizsna adására fordította, a mibe magán kívül mást nem avatott, hanem olyan emberbaráti alapítványokat is tett, a melyeknek tudója és látója volt az egész város. Saját püspöki vagyonából két kórházat alapított Konstantinápolyban, egyiket a betegek s másikat az idegenek számára.¹⁾ Egyházi beszédei, magán buzdítása s példája által folyton arra ösztökelte gazdag híveit, hogy gyámloló intézeteket építsenek. Azt szerette volna, hogy egész Konstantinápoly ne lenne egyéb egy nagy kolostornál, és hogy mindenki a maga házában külön szobát tartana fel az átutazó idegen, vagy a szűkölködő számára. Maig is meg van még egy olyan beszéde, a melyben ezeket a szívhez szóló szavakat intézte hallgatóságához: »Krisztus ajtótok előtt áll, bocsássátok be, legszebb lakosztályotokat neki köszönhetitek s ime ő beéri nálatok a legkisebb szegletecskével. Szállásoljátok be oda, a hova nektek tesszik, hátulsó szobátokba, szolgálítok közé, pinczéitekbe, istállóitokba szamaraitokhoz s lovaikhoz: de az Isten szerelmeért valahová csak szállásoljátok be!«²⁾

A papság megjavítása csak úgy válhatott tökéletessé, ha kiterjesztetik a női diakonokra is, a kik szintén a

¹⁾ Plura nosocomia aedificat praeponens presbyteros pios duos praeterea et medicos et coquos atque bonos opifices a caelibum ordine ad eorum ministerium; ut advenientes hospites et morbo correpti curarentur. Pallad., *Dial.*, 19. lap.

²⁾ Chrys. *in Act. Apost.*, hom. 45.

papi kar egy részét képezték: ez a munka pedig felette kényes természetű volt, mivel ezek a nők valóságos hatalmassággá nőttek ki magokat az egyházban. Aranyszájú János szokott határozottságával hajtotta végre ez irányú kötelességét, de egyúttal olyan durvasággal, a mely néha legjobb cselekedeteit is tönkresilányította. E női diakonok legnagyobb része igen világias életmódot folytatott, úgy, hogy a mennyire csak tehették, Isten szolgálatát a Baal szolgálatával kötötték össze; sőt többen közülök szégyenletes szerelmi kalandjaikkal még a szentélyt is megbecstelenítették. Miután rettenetes bírások részletes tudósítást szerzett magának mindegyikök felől, törvényszéke elé idézte őket, hogy kimondja rájuk határozatát. A legrosszabb hírbe keveredetteket fölmentette állásuktól, azt mondván nekik: »visszaadom szabadságotokat, menjeteك újból férjhez, jobb lesz rátok nézve;« ¹⁾ ezt ajánlotta szent Pál is, a ki szintén azt mondotta: »jobb házasságban élni, hogynem mint égni.« Azokra pedig, a kik még a bocsánatot megérdemelték, szigorú vezeklést és valóságos szerzetesi fegyelmi szabályokat rótt; de a következmény azt mutatta, hogy ez utóbbiak sem igen voltak háládatosabbak iránta, mint az előbbiek.

Ilyen helyzetbe bonyolódott Aranyszájú János egyházával szemben, mindjárt hivatalba lépése kezdetén; ez a helyzet nemhogy javult volna, hanem inkább még rosszabbra változott akkor, a midőn a boszút lihegők a császárnéban támogatójokra találtak, s az a remény kecsegtette őket, hogy rövid idő múlva szabadokká tehetik magokat. Most

¹⁾ Admonebat ut protinus ad secundas nuptias concederent. Pallad., *Dial.*, 19. lap.

még azt kell szemügyre vennünk, hogy a néppel szemben minő helyzetbe jutott, különösen pedig a második Róma keresztyén közönségével, a mely az elsővel éppen ellenkezőleg, alig számlált kebelében oly magas rangú családokat, a melyek nem a császár hitét követték volna. A mi a pogányokat illeti: ezek kíváncsian lesték a kezdődő küzdelem színjátékát. Ezek nem igen húztak ugyan Eudoxiához, de az érsek iránt mégis rosszabb akarattal viseltettek, mivel annak zordon kedélye és főnhéjazása sértette őket, ennél fogva kész szívvel szálltak volna ellene síkra még oly kérdésekben is, a melyek különben őket egyáltalán nem érdekelték, és történetírásaikban csakugyan ezt cselekedték.¹⁾

Aranyszájú János, jellemének alaptulajdonságait tekintve, lángoló evangyeliomi emberszeretetet egyesített a társadalmi egyenlőtlenség ellen való akaratlan kikitörő fellázadási hevével. A népet szerette, még pedig nemcsak valódi paphoz, hanem egyúttal egyenesen népszószólóhoz illő szeretettel. A gazdagságot nem nézte ugyan rossz szemmel, hanem úgy tekintette, mint olyan eszközt, a melyet Isten azért ajándékozott az embereknek, hogy neki helyettesítői legyenek a tőle származó javak szétosztásában. Az olyan gazdagot, a ki a szegény szenvedései iránt érzéketlen maradt, ő valóságos istentelennek, Istenét meglopó szentségtörőnek tekintette, s a gyönyöröknek fitogtatását, annak szemtelen fényelgését, a kinek az Isten módot adott azzal szemben, a kinek semmije sincs, az isteni és emberi törvények lábbal tapodásának. A gazdagsággal való hivalkodást a keményszívűséggel tette párhuzamba s egyiket úgy,

¹⁾ Zosim. V. 23.

mint a másikat, keserűnél keserűbb kifakadásaival üldözte. Az ilyen eljárásra használta életrajz-írója azt a kifejezést, hogy: »a borotvát a gazdagok szívébe vágta, hogy onnét kimesse vele a gőg undok fekélyeit.« ¹⁾ Egyházi beszédeiben minduntalan előhossa a szegény és gazdag kérdését, vagy legalább az istentelen gazdagét, a ki nem veti oda Lázárnak az asztaláról lehulló morzsalékokat. Teljes lelkéből utálta nemcsak az uzsorát, hanem átok alá vetette mindazt a haszontalan pazarlást is, a mely ünnepeélyekre, palotákra, színházakra fecsérli azt, a mivel a szegénység éhszükségét lehetne enyhíteni. Sp. Cassius óta, a ki a római köznép előtt ostorozta az előkelők uzsoráskodását s a Grachusok óta, a kik földfelosztási törvény mellett izgatnak, ehhez hasonló hangokat nem hallott még emberi fül. A keresztyénségnek, az alázatosak és kicsinyek e hitvallásának, lényegéhez tartozik az, hogy a szegényeket védelmezze s a gazdagoknak szívére kösse az alamizsnálkodást, és az egyháznak egyik legnagyobb dicsőségét képezi, hogy ezt a dolgot prédikációiban úgy szólván közmondásossá tette; de az Aranyshájú Jánoséi egészen másnemű, élesen kidomborodó s határozott jellegzetességgel bírtak, mint a keresztyén felebaráti szeretetnek közönséges forgalomban levő kifejezésmódjai. Kortársai legalább így ítélték róla s egyházi beszédei közül igen sok még mai napság is meglep bennünket vakmerősége által.

Ugyanakkor, a midőn a magasabb társadalmi osztályok ellen néha majdnem túlságos szigorúságot fejtett ki, az alsó néposztály iránt való szeretetének kifejezésében

¹⁾ Post haec apprehendit gladium reprehensionis adversus divites, abscessus animi eorum secans. Pallad., *Dial.*, 19. lap.

még a kellő mértéken is túl lépett. Egy ízben egész alapjáig megrázta a földrengés Konstantinápolyt s azután hirtelen ismét megszűnt. Ez esemény felől úgy nyilatkozott a szószeikről Aranyszájú János, hogy »a gazdagok vétkei idézték elő ezt a veszélyt az által, hogy az Isten haragját felingerelték, de a szegények könyörgései ime elhárították.« — Máskor meg ekkép szólt: »az én városomnak nem abban áll a dicsősége, hogy szenátusa, consulai s más efféle holmija van, hanem abban, hogy népe vallásos.¹⁾ — Lépjetek be a templomba, ott látjátok meg a mi valódi ékességünket, a szegényeket, a kik az Isten beszédét figyelmesen hallgatják, a szent helynek őrállói éjféltől a napfelkeltéig, a nélkül, hogy az álom, vagy a szegénységgel járó sokféle szükség elűzhetné onnét őket.« Viszont a gazdagokra mutató, így folytatta beszédét: »szeretném tudni, hol vannak most azok, a kik a minap annyira háborgattak bennünket, mert az ő jelenlétök ezen a helyen néminemű kényelmetlenségünkre és háborúságunkra szolgált.²⁾ Azt is szeretném tudni, hogy jelenleg mit művelnek, és minő jobb foglalatosságot találhatnak annál, mint hogy egyebekkel együtt ide jőjjenek; azonban jól tudom, hogy semmi dolguk és távolmaradásuk csakis főnhéjázásuk és kevélységök következménye. Mindamellett mondjátok meg nekem, arra kérlek benneteket, miféle okra hivatkozhattok a végből, hogy ilyen nagyra tartjátok magatokat, és azt hiszitek, hogy rendkívül lekötöztetek bennünket azzal, ha eljöttök azon igazságok meghallgatására, a melyek üdvös-

¹⁾ Chrys., *de Seraph. hom. 4.*

²⁾ Valde nunc scire cuperem ubinam sint qui tum illo die nos inturbabant: siquidem inturbatis quaedam erat ipsorum praesentia. Chrys., *in Inscript. altar.*, V. köt. 556. lap.

ségtekre szükségesek? Minek fitogtatjátok tehát annyira dölyfösségeteket. Talán azért, mert gazdagok vagytok és selyem ruhákba öltözködtek? Azonban nem kellene-e eszetekbe venni, hogy e kecmék férgeknek művei, a melyek azokat fonállá eresztették, és barbaroknak találmányai, a kik azokat megszőtték? ¹⁾ Nem kellene-e meggondolnotok, hogy a kurvák, a mindennemű fertelmességekre magokat ráadó, megbélyegzett emberek, a tolvajok, sőt még a sírok megrablóinak is csak úgy van selyem ruhájok, mint nektek? ²⁾ Szálljatok tehát le arról a fenhéjázó magaslatról, a hova felkapat benneteket szívetek felfuvalkodottsága, és gondolatok alacsonyyságotokra, természeteteknek semmiségére. Bármily dölyfösek vagytok is, mindamellett nem vagytok egyebek rabszolgáknál, bűneitek rabszolgáinál. ³⁾ Hasonlatosak vagytok az olyan emberhez, a kit házi cselédsége napról napra elver s mégis azzal dicsekedik, mikor a köztéren járkál, hogy egész sereg ember fölött uralkodik és hogy polgártársainak parancsolója. ⁴⁾ Én csak azt kívánom nektek, hogy Isten ruházza rátok azt a jogot, hogy nekiek parancsolhasátok, és hogy egyúttal lásson el benneteket kellő mértékben a velök való néminemű egyenlőséggel.«

¹⁾ Cur non potius cogitas illas vermicum esse stamina, et barbarorum hominum inventionem? Chrys., u. o.

²⁾ Meretrices illis ac molles et sepulcrorum perfossores ac latrones uti. Chrys. in Inscript. alt., mint fentebb.

³⁾ Quid hoc tibi prodest quod hominibus imperes cum perturbationum tuarum servus ac captivus sis? U. az u. o.

⁴⁾ Quemadmodum si quis domi quidem a famulis verberibus ac vulneribus concidatur, foris autem in forum veniens, quod illis imperet, gloriatur. Chrys. *id. hely.*

Aranyszájú János munkáinak egyszerű felütése elég arra, hogy meggyőződjunk felőle, hogy a gonosz gazdagról szólván, mily merész nyelven ostromozza a társadalmi állapotok azon egyenlőtlenségét, a mely a polgári társaság alapját képezi. Egykor ezt a történetet beszélte el a szószékről hallgatóinak: »Valamikor városunk határát olyan roppant szárazság látogatta meg, hogy az elvetett magvak nem bírtak a földből kikelni. Mindenki Istenhez imádkozott, hogy a veszedelmet távoztassa el s oszlassa szét a közaggodalmat; de a veszedelem csak tartott tovább, és Mózesnek az ősz hajdankorban mondott szavai szerint érczből való ég függött mozdulatlanúl fejünk felett. Közelgetett az éhszükség, már szinte látták, már szinte várták, s azzal együtt a legborzasztóbb halál. De végre az irgalmas Isten megkönyörült a városon, az érczkeményesű ég hirtelenséggel meglágyúlt, felhők gyülekeztek reá, majd csatornái sebesen megnyíltak, s oly bőséges eső hullott a földre, hogy láttára minden kebel örömtől repesett. A lakosság mintegy megrészegedve a boldogságtól, összevissza futkározott az utcákon, azon való örömében, hogy a haláltól megszabadult.¹⁾ Mindenki ünnepet ült s kimondhatatlan örömujjongásba tört ki. Ez általános vidámság közepett egyetlen ember ballagott szomorúan leverettetve s mintegy leroskadva valami nagy fájdalom súlya alatt. Egy gazdag ember volt ez, a város legdúsabbjainak egyike, s mikor azt kérdezték tőle, hogy miért szomorú egymaga, holott mindenki majd megbomlik, nem bírta lelke fenekén megőrizni fájdalma okát, hanem mikép a belső nyavalya, mikor

¹⁾ Et omnes jam festum diem agebant, tanquam quies ipsi portis mortis ascendissent. Chrys. hom. 39. in *Ep. II. ad Corynth.*

hevességének tetőpontját elérte, kiárad és a test felszínére tör ki, úgy ennek az embernek betegsége is egész rúttságában tört ki mindenki szeme láttára. — »Tízezer mérő gabonát halmoztam össze, — így szólt — és ebben az órában nem tudom, mit csináljak vele!« ¹⁾ Ime, ez a dolog képezte aggodalmának tárgyát. Mondjátok meg nekem, kérlek benneteket, hogy e gazdag embernek boldogsága abból állott-e, hogy ilyen beszédek szalaszthat ki száján, a miért megérdemelte volna, hogy megköveztessék, mint a ki még a ragadozó állatoknál is vadabb, mint a ki közös ellensége mindenkinek? Mit cselekszel te nyomorúlt? azon szomorkodol, hogy mindenki tönkre nem jutott, hogy elszalasztottad az alkalmat annyi aranynak összehalmozására, a mennyit már magadban elképzeltél!²⁾ Nem tudod-e, mit mondott hajdanta bölcs Salamon: »a ki a gabonát megdrágítja, átkozott legyen a nép előtt.« — Te úgy futkározol az útczákon, mint a föld javainak ellensége, mint istenkáromló, a ki harcra száll Istennel, a minden emberek atyjának bőkezűsége ellen, mint a Mammonnak valóságos szolgája és rabja! Megérdemelnéd, hogy átkozott nyelvedet kitépjék! Megérdemelnéd, hogy szívedet, a melyben ily utálatos gondolatok fogamzottak, örökre elné-

¹⁾ Sed in tantis bonis et communi omnium laetitia, quidam ex iis qui valde opulenti erant, circuibat moestus et tristis, prae animi aegritudine... et multis causam rogantibus: »cum haberem, inquit, innumeras mensuras frumenti, nescio ubi illas disponam.« Chrys., *hom.* 39., mint fent.

²⁾ Hunccine, dic, quaeso pro his verbis beatum ducemus pro quibus oportuisset cum obrui lapidibus, qui esset quavis fera crudelior, qui esset communis hostis? Quid dicis, o homo? doles quod non perierint omnes ut aurum cogeres. Chrys., *hom.* 39., m. f.

mítsák! ¹⁾ Ime, látjátok, hogy a gazdagság nem engedi az embereknek, hogy emberek maradjanak; hanem vadállatokká s ördögökké változtatja őket, mert, kérdem, akad-e az egész világon gyűlöletesebb valóság annál az embernél, a ki éhszükségért imádkozik Istenhez, csak azért, hogy aranyait szaporíthassa? Az arany után való illetén áhítózás, vágyaival egészen ellenkező hatást idéz benne elő. Mert ime a helyett, hogy örülne azon, hogy rendkívüli mennyiségű gabonával bővelkedik, maga ezen bőség válik fájdalma okozójává. Gazdagsága az, a mi bűjét növeli.

»Ha azt látjátok, hogy a haramia-vezér kiáll az útfelekre, leselkedik a járó-kelekre, elrabolja azt, a mit a mezőn talál, az aranyat és ezüstöt barlangokba és veremekbe rejti, elveszi a nyájakat, rabszolgákat, a házak bútorait: boldognak tartjátok-e őt felhalmozott kincseiért, vagy pedig boldogtalannak a rá várakozó kivégeztetésre való tekintetből? Ime, ilyen a gazdagok és a fősvények sorsa. Ők azok a tolvajok, a kik az útfeleken leselkednek, kifosztogatják az útasokat, s betemetik földjeikbe, mint valami barlangba vagy verembe, a mások vagyonát, a melyet rakásra gyűjtöttek. ²⁾ A tolvaj elkerülheti a bűntetést az által, hogy kisiklik az emberek kezei közül: de a gazdag nem játszhatja ki Istenét. A gazdag a pokolra vettetik, Lázár pedig Ábrahám kebelében megnyúgoszik.

¹⁾ An non oportebat linguam illam amputari, non cor extinguere quod haec verba pepererat. U. a. u. o.

²⁾ Age si quem vidisses latrocinii principem grassantem per vias, praetereuntibus insidiantem, ea quae sunt in agris sapientem, in speluncas ac foveas subterraneas aurum et argentum defodientem, ac illic multa recludentem armenta, vestes et mancipia, multa ex incurSIONIBUS illis possidentem. Chrys., *de Lazar.*, I. 725. lap.

A szentírás erre tanít bennünket: nemcsak akkor lop valaki, ha a más vagyonát elviszi, hanem akkor is, ha nem osztja szét azt, a mivel bír.«¹⁾

Íme a gonosz gazdagnak arczképe. »Van-e szemtelenebb, szemérmetlenebb, van-e, a mi inkább hasonlítana a kutya pofájához, mint ennek a nyomorútnak az arcza? Pedig még a kutyában is több a szégyenérzet, mint a fösvényben, a ki mindenkinek a vagyonát elragadozza.²⁾ Képzhet-e valaki tisztátalanabbat ennél a kéznél, a mely mindent bemocskol, ennél a szájnál, a mely soha be nem telik. A gonosz gazdagnak arcza, a gonosz gazdagnak szemei nem is emberi arcz, nem is emberi szemek. Ez az élővalóság nem is látja embernek az embert, és égnek az eget,³⁾ tekintetét nem úgy emeli fel Istenhez, mint az egész világ mindenható urához; az ő világa nem egyéb, mint az arany és az ezüst. Midőn valódi ember tekintete vetődik a bűbánatba merült szegényre, a szíve elfacsarodik, könyek hullanak szemeiből s önnön bensejében érzi azt a szenvedést, a melyet észrevett; de mikor ez a gazdag lát valami szegényt, ez által csak még kegyetlenebbé válik s embertelensége csak még nagyobbra növekedik. A valódi ember nem úgy tekinti a mások vagyonát, mint a magáét, hanem a maga vagyonát tekinti a másokénak; az ilyen önnön

¹⁾ Hoc rapina est non impartiri de tuis facultatibus... rapina et fraudatio et spoliatio. Chrys. u. o.

²⁾ Ecquid est oculis impudentius? Quid magis inverecundum, quid magis caninum? Non enim canis ita impudens stat, ut hic quando omnium bona rapit. Chrys., *hom. 9. Epist. ad Corinth.*

³⁾ Ne ejus vultum et oculos intuearis, quod sint hominis? Non aspicit ille homines tamquam homines, non coelum tamquam coelum. Chrys., *hom. 9. in Epist. ad Corinth.*

magát fosztja meg azokért, a kik szükségét szenvednek; a gazdagnak semmije sincs, ha minden nem az övé, mert ő nem ember, sőt arcza is egyenesen tanúsítja természetének állatiasságát. De még a vadállatok is könyörülőbbek nála, az ő lábaik kevésbbé ragadozók, az ő körmeik kevésbbé marczangolók.¹⁾ Midőn a medve és a farkas jóllakott, nem fut többé a zsákmány után: a gazdag nem telik be soha. Isten azért adott nekünk kezeket, hogy esni készülő felebarátunkat gyámolítsuk, nem pedig azért, hogy tört ves-sünk neki és elejtessük. Ha ez utóbbira használjuk, többet érne, ha nem is volna kezünk, vagy ha valaki csupa irga-lomból levágná. Szánalomra indultok, ha azt látjátok, hogy a fenevad széttépi a juhót, és a mikor tenmagatok tépíték szét valamelyik felebarátotokat, a kit a természet rokoni kötelékkel kapcsolt hozzátok, azt hiszitek, hogy semmi méltatlan dolgot nem követtetek el, s még mindig azt akarjátok, hogy ember számba vegyenek benneteket! Az embert a könyörület teszi emberré, valamint a vadállatot a kegyetlenség teszi vadállattá. Az ember istápol, az állat felfal, s ime a fösvény szája még kegyetlenebb, mint a vadállaté, mert annak már pusztá szava is halált okoz!

Megfordítva, a szegény épp oly bámulatra méltó, épp oly nagylelkű, épp oly nemes szívű, mint a milyen aljas és kegyetlen a gazdag; ő megnyerte a lelki békét és Isten irgalmát, míg a gazdagot már e földön a pokol gyötrelmei kínozzák.

»A szegény, a ki ment azon kötelékektől, a melyek a gazdagot nem annyira úrrá, mint inkább rabszolgává

¹⁾ Horum autem sunt ora ferarum . . . magis quam ferarum dentes virus emittunt, caedem patrant. Chrys. mint fent.

teszik, orrából tüzet lehelő oroszlán. Minthogy a világ csábításait megveti, semmi sincs, a mit meg ne kísértene s véghez nem vinne, csakhogy az egyháznak szolgálhasson. ¹⁾ Ha halálos veszedelemnek kell magát kitennie s a Krisztusért üldöztetést szenvednie, mi akadályozza abban, hogy hű keresztyénhez illő kötelességeit betöltse? Az életet megvetette. Mijét féltheti, hogy elragadhatják tőle? Kincseit? Hiszen semmije sincs. Hazáját? Hiszen hazája e széles világ. Jobbágysait, kíséreit, gyönyöreit? Hiszen ezeket hírből sem ismeri. Ő az éggel társalkodik, vágyait a túlvilági élet boldogsága képezi. ²⁾ Ha arról van szó, hogy e mulandó életet elveszítse, vagy vérét kell ontania: ám hadd jöjjön az üldözés! Készen várja, és ime ez az, a mi őt hatalmasabbá teszi magoknál a népeknél s összevéve minden embereknél.

»De hogy megtudjátok, mikép ezt a beszédet nem fertőztette meg semmi hízelkedés, megmutatom nektek, hogy egyes egyedül csak a szegény a szabad ember. Kövesetek engem a történet mezejére. Ime itt áll előttünk Heródes, az átkozott zsarnok. Hány hatalmas és gazdag ember élt bizonyára az ő korában is, mindamellett melyik mert vele szembeszállani? Melyik övezte fel magát a bátor-

¹⁾ Pauper curis omnibus carens, leo est ignem spirans: generoso et forti est animo, de omnibus sese expedit, facile omnia agit, quae prodesse possunt ecclesiis. Chrys., *in illud. Salutate Priscill. et Aquil.*, 4.

²⁾ Quid enim timeret, dic, obsecro? Num ne opes ejus auferantur? Hoc nemo dicere poterit. Num ne pellatur e patria? universus orbis terrarum ei civitas est. Num ne quis imminuat ei delicias et satellitium? Sed his omnibus valere jussis, in coelo habitat. Chrys., ugyanott.

ság mellvértjével, hogy szavaival megostorozza az erkölcsi törvények e megvetőjét, az Isten parancsolatainak e megszegőjét? Vajjon valamelyik gazdag? Korántsem, hanem egy szegény, egy szűkölködő, a kinek nem vala sem ágya, sem asztala, sem fedele, a mely alatt meghúzódhatott volna János, a pusztának e híres lakosa volt, nem mondom az első, hanem az egyedüli,¹⁾ a ki a zsarnokot palotájában fölkeresve, így szólt hozzá: »Te paráznaságban élsz ezzel az asszonygyal, s az Isten te reád az én szavam által kimondja a kárhoztató ítéletet.« Ő előtte Illés, a nagy férfiú, a kinek összes földi java egy juhbőrből állott, volt az egyedüli ember, a ki megfeddette Achabot, ezt az istentelen királyt.²⁾ És mi adhatja ezt a vakmerőséget a veszélyekben, ezt a szent elhatározást, a mely az embert a bajjal szemben legyőzhetetlenné teszi, mivel a jelen életet megvetve, semmit sem törődik a halállal? Az ily nemes lelkülettel bíró ember, mivel semmije sincs és semmit nem akar, több hasznos szolgálatot tehet az egyháznak, mint a gazdagok, a tisztviselők és a királyok. A gazdagok és királyok semmik földi hatalmasságuk nélkül, s ez a hatalmasság is korlátolt. Az elhatározott ember, a ki nem fél a haláltól, megteheti mind azt a hasznost, rendkívülit és nagyot, a mit

¹⁾ Quot divites erant tempore Herodis, quot potentes? Et quis in medium prorupit? Quis tyrannum increpavit? Quis contemptas leges Dei ultus est? Divitum quidem nullus, sed pauper ille et inops, qui neque lectum, neque mensam, neque tectum habebat: ille, inquam, solitudinis inquilinus, Johannes ille, solus et primus. Chrys., mint fentebb.

²⁾ Et ante hunc magnus quoque Helias, qui nihil praeter melotem possidebat, impium et praevaricatorem illum Achab solus viriliter corripuit. Chrys., u. o.

csak akar, és mivel az arany bece meghátrál a vére előtt, az az ember, a ki így gondolkodik, hasonlíthatatlanúl nagyobb és nemesebb, mint minden gazdagok együtt véve.»

Senki sem csalódott abban, hogy e szavak kire vonatkoznak, annyira világos volt a célzatuk. A Heródest intő János, az Achab vétkeit s a Jezabel istentelenségét kárhoztató Illés alatt önnön magát értette, s ezt a bátorságot az adta neki, hogy szegény volt.

Mindenki elképzelheti, hogy az efféle beszédek, oly ékesen szóló szájból hallva, milyen hatást gyakorolhattak az alrendű nép tömegére. Mikor az érsek vállalkozott a predikálásra, különösen pedig ezekről a tárgyakról, a népcsődület miatt szűkekké váltak a templomok, s a püspöki székek körül akkora tolongás támadt, hogy a ki oda keveredett, abban a veszedelemben forgott, hogy agyonnyomják. ¹⁾ Ez az ok, mint fentebb mondtam, arra birta, hogy püspöki széket az apsis lépcsőzetéről az ambóra tétesse, a honnét mindenüvé elhatott szava, úgy a karzatokra, mint a templom hajójába. Számos jegyző, vagy gyorsíró fogta fel beszédeit, a melyeket gyakori lelkesült tetszésnyilatkozat szakított félbe, úgy, hogy szinte panaszkodott az illetén világias tetszésnyilatkozatok miatt, a melyek az Isten házátszínházzá változtatták, mire a helyeslés e megszámlálhatatlan tömegek kebelében megkényszerződött. Ekkor akaratlan ellenére is elérzékenyült, s a megindultság könnyei ned-

¹⁾ Porro populus tantopere ejus sermonibus inhiabat nec illis satiari ullo modo poterat, ut quoniam sese mutuo impellentes ac prementes periclitabantur, dum singuli propius nitebantur accedere. Sozim., VIII. 5.

vesítették meg szempilláit. A templomon kívül kísérőjévé szegődött a sokaság, az vette kezébe a felette való őrködés tisztét, s akárhányszor ott virrasztott lakásának kapujában, mikor azt hitte, hogy életét valami veszedelem fenyegeti. A néphez intézett ama beszédei, a melyeket oly körülmények között mondott, a midőn annak szeretetért háláját akarta kifejezni, ilyenféle kitételekben bővelkednek: »Szeretlek benneteket, a mint ti szerettek engemet. Mi lennék én nálatok nélkül? Ti vagytok nekem apám, anyám, testvéreim, gyermekeim, egy szóval mindenem az egész világon. Nincs örömöm, nincs fájdalom, a mely egyúttal a tiétek is ne volna, és a mikor közületek valaki elveszti életét, én is elveszítem a magamét.«¹⁾ Ez a heves népség, a mely látásától megrészegült és szavainak hatása alatt lázas reszketésgébe esett, nem az egyedüli volt, a mely hallgatására tolúlt. Sorai közé akárhány oly kíváncsi, kém és ellenség vegyült, a mely a legkisebb czélzatát is méregbe mártva, igyekezett minél tágasabb körben forgalomba hozni. A császári udvar kikiáltotta néplázítónak, úgy hogy Konstantinápoly előkelő köreiből az a vélemény harapózott el, hogy az érsek a gazdagok romlására törekszik.

Habár e jeleneteket hosszú idő választja is el a Saturninus és Gracchusok korától, azért mégis alapjokban véve ugyanazok. A szegénység kérdése örökké izgatja az emberi társaságot, míg csak olyan orvossága nem akad, a melyet még most senki sem vesz észre. A keresztyénység gondolt ki valami enyhítő szert ellene, a jótékonyságban;

¹⁾ Vos mihi cives, vos mihi patres, vos mihi fratres, vos filii, vos membra, vos corpus, vos mihi lux . . . Haec mihi corona sunt, haec consolatio, haec unctio, haec vita . . . Chrys., *Homil. ant. exil.*

azonban ez az enyhítő szer csakis a nagy lelkek szabadalmát képezte, és Konstantinápoly megromlott társadalmi köreiből ilyenek elvétve akadtak. Innét eredt Aranyaszájú Jánosnak ez a valóságos népvédői hatalma, ez az Istenre való hivatkozása, a melylyel magát a gazdagok érzéketlensége és vaksága ellen fölfegyverezte. Az idők változnak; a századok a tanok újjáalakítása által új formulákat hoznak forgalomba, de magok a társadalmi szükségletek kevésbé változnak: a szenvedélyek, a kötelességek, a veszélyek ugyanazok maradnak. Ha az anyagi jóllétnek, a társadalom különböző osztályai között való jobb szétosztásának formulája nem volt is többé ugyanaz, mint a minő volt a patriciusok és plebejusok küzdelmei alkalmával Sp. Cassius és a Gracchusok idejében, de azért sem a szükségek, sem a szenvedélyek nem enyésztek el. Azonban Sp. Cassiusnak és a Gracchusoknak sok fejtörésökbe került volna, hogy felismerjék itt ugyanazokat a tömegeket, a kiket egykor izgattak és a melyeknek bálványait képezték. Ezúttal a templom helyettesítette a forumot, a papi szószer a szónoki emelvényt, püspök a népvédőt és a népnek önfeláldozó ragaszkodása azon védelmezője iránt, a ki a felebaráti szeretet nevében beszélt, egy hajszállal sem volt kisebb mint a minő hajdanában volt azok iránt, a kik neki a köz-társaságban a jogegyenlőség nevében beszéltek. Mindazonáltal ez a lángbuzgóságú, tökéletes önfeláldozás a keresztény népvédőnek szintén csak oly kevésbé használt, mint a földfelosztási törvény hirdetőinek. Aranyaszájú János ellen, azokon a zsinatokon, a melyek elítélték, a főbb vádpontok egyikét az képezte, hogy a népet fellázította, a melyhez az udvar titkos boszúvágya még a felségsértés vádját toldotta.

III.

Hibáznánk, ha betűszerinti értelemben vennénk annak az egykorú embernek nyilatkozatát, a ki azt mondta, hogy Aranyszájú Jánosnak az egész konstantinápolyi papság ellensége volt: ¹⁾ mivel akadt egynél több igaz is Sodomában; hanem ezeknek nagyobb része oly félénk emberekből állott, a kiket a világ lármája megriasztott, s a kiknek csupán az üldözés derítette napfényre hősies hűségét. A történet kiemeli közülök számunkra Heraclides diakonust, az érsek személye mellé beosztott tisztviselőt, a kiről mindjárt bővebben beszélünk; Proclust, a ki a püspöki kihallgatásnál bevezetőkép szerepelt; Filepet, a vezeklőt, a ki, mint ekkor hívták, iskolamester, vagyis az ifjú papok nevelő intézeteinek igazgatója volt; Germánt, a szent papot, a ki jó és balszerencséjében elmaradhatatlan társakép oszta-kozott; Sidóni Fülöpöt, e rendkívül tudós diakonust, de annál jelentéktlenebb történetíró és még több más keletieket. Egy ifjú ember is csatlakozott hozzájuk, a ki Syria zárdáiból került elő, s a kit a sors arra rendelt, hogy Nyugatón áraszszon szét nagy világosságot; tudniillik Cassianus diakonus, a ki azért jött Konstantinápolyba, hogy Aranyszájú Jánost hallgassa s ott annak szolgálatára szentelte magát, s a ki, miután ilyen mester oktatása folytán kiképződött, később Marseilleben Szent Viktor híres monostorát alapította. Ezek voltak az érsek hű barátai, a kik vezeklés és hitnézetek dolgában egyetértettek vele, sőt érzelem tekintetében is meg volt köztök az egyetértés,

¹⁾ In odium ecclesiasticorum venit. Socrat., VI. 4.

habár ez irányban némi megszorításnak vetették alá helyeslésöket. Néha egész őszintén helytelenítették eljárását, igyekeztek harczias hevét csillapítani s haragját eloszlalni, a nélkül azonban, hogy valami sikert arathattak volna, mert a vakbuzgóság lobbanékonyága Aranyszájú János természetében gyökerezett, a ki önnön magát vetette volna meg, ha minden eszélyességi tekintetet fel nem áldoz azért, a mit kötelességének elismert. Ennélfogva e bölcs tanácsadóihoz nem is hajtotta mindenkor fülét. Hanem a kiket meghallgatott, azok azon heves jellemű tanácsadók voltak, a kik azt tetetve, mintha példáját követni igyekezének, legvakmerőbb cselekedeteit is helyeslő nyilatkozataikkal kísérték, s dédelgették hibáit, a mi által még nagyobbra növelték azokat. A történet e hamis barátok közül kettőt említ, Serapion és Tigrius diakonusokat, a kiket okol e magas szárnyalásu és hajthatatlan szellem hibái és az őt ért szerencsétlenség nagy részéért.¹⁾

Serapion Egyiptomból származott s egyesült benne mind az a hiba, a melyet a történet nemzetére hárít, tudniillik a hiúság, meggondolatlanság és a gög.²⁾ Mint önmaga is egész a végletekig heves természetű ember, azt a meggyőződést érlelte Aranyszájú Jánosban, hogy erőszakos föllépéssel kell a csökönyös természetű emberekre rákényszeríteni a jót, és ezzel a hízelveggyel mindig sikert aratott.³⁾ De Aranyszájú János cselekedeteinek legalább

¹⁾ Elbeszéléseink folyamán majd látni fogjuk e két embernek, valamint Cassianus és Germánnak történetét.

²⁾ Homo Aegyptus promptus ad iracundiam et ad contumeliam paratus. Sozom., VIII. 9.

³⁾ Incitabat autem illum Serapio ejus diaconus, ut omnium animos a se alienaret. Sozom., VI. 4.

tiszteletre méltó s őszinte érzelem képezte rúgóját: míg Serapion tettetett buzgóságának álarca alá, nagy ügyesen, személyes érdekeit és cselszövő hajlamait rejtette, mivel azt látta a világ, hogy hirtelenséggel és pedig majdnem minden átmenetel nélkül a diakonusságból papságra, a papságból pedig püspökségre emelkedett.¹⁾ Hibáik e közösségénél fogva, a mely az érseket úgy szólván kezébe szolgáltatta, csakhamar sikerült neki teljesen föléje kerekednie az által, hogy haragba ejtette jó szolgálóival s a józan gondolkodású emberekkel, ekkép azokat közeléből eltávolította; továbbá úgy viselte magát, mint a ki a kényes körülmények között egyedüli bizalmas embere és kalaúza, de csak azért, hogy a szolgáló szemtelenségével az úrnak már is veszedelmes helyzetbe sodort érdekeit még jobban tönkre tegye. Elbeszéléseink folyamán majd találkozunk több ízben vele, a mint illetén jellemét s kárhozatos befolyását felhasználja. Ezúttal csak egyetlen tényét idézzük, a mely bár az elbeszéléseink korát megelőző időben történt, de azért kellő fogalmat nyújt azon kártékony hatásról, melyet ezen ember vakmerősége az egyház ügyére gyakorolhatott. Aranyszájú János, bizonyos napon, székesegyházában, éppen papságának gyűlésén elnökölt, a melyben nem tudom miféle boszantó egyház-javítási kérdést tárgyaltak. A főpap szavát némi morgolódással fogadták, úgy hogy a harag elfutotta arcát, a mikor Serapion székéről felkelve oda ment mellé, s oly hangon, hogy a körülöttök levők meghallhatták, így szólt hozzá: »Mit habozol püspököm? ragadd kezedbe pálczádat, s törd izzé-porrá egy csapással ezt az

¹⁾ A tölgyesi zsinatban Aranyszájú János ellen felhozott vádakkal ez is egyik főpontját képezte.

egész gyülelész népséget.«¹⁾ Ime, ilyen ember volt az a tanácsadó, a kinek szavát Aranyuszájú János legszívesebben bevette, s a kit papságával s tisztitársaival, a püspökökkel szemben, gyakorta szóvivőjéül alkalmazott. Tigrius diakonus sem igen volt sokkalta különb ember. Ezt egy zsinat azon rossz szellemek egyikéül bélyegezte meg, a kik a keleti anyaszentegyházat fenekestül felforgatták, minthogy az érseket erőszakos rendszabályok alkalmazására ösztökélte.²⁾

Az Aranyuszájú János környezetéről vett ezen egy kissé szomorú képpel azonban szerencsére olyat állíthatunk szembe, a mely már valamivel vigasztalóbb, nevezetesen a barátnőit, ez előkelő asszonyok és többnyire női diakonokét, a kik nemcsak békére ösztönző tanácsadói, hanem az üldöztetés alkalmával megingathatatlan támaszai és szenvedései közepette osztályos társai voltak. Különösen négy tűnt ki közülök érdemeinek kiválósága és önfeláldozásának rendíthetetlenségénél fogva, nevezetesen: Salvina, Ampructé, Pentadia és Olympias, a kiknek neveit nemcsak az egyház tartotta tiszteletben, hanem a történet is feljegyezte lapjaira. Ha e helyen összegezzük mind azt, a mit rólok tudunk, az által alkalmasint a történetnek egyik érdekes pontját világítjuk meg, nevezetesen azt, a melyik a női diakonok testületére, a IV-ik és V-ik században oly hatalmas egyházi rendre vonatkozik. Meglátjuk ebből, hogy a női diakonok testülete a társadalom mely

¹⁾ Nunquam istis dominari poteris, o episcopo, nisi una virga omnes freris. Hoc ejus dictum cunctorum odium adversus episcopum excitavit. Socr. VI. 4.

²⁾ Lásd alább a Tölgyfánál tartott zsinatról szóló elbeszélést.

osztályából toborzotta többnyire tagjait, mily körülmények folytak be döntőleg hivatásuk választására, és mikép történt, hogy Konstantinápolyban és Rómában igen gyakran valóságos politikai személyiség fontosságát szerezték meg magoknak.

A maur eredetű, s Numidia hajdani királyaitól származó Salvina annak az alávaló zsarnok Gildonnak volt a leánya, a ki, miután kirabolta s vérbe keverte az egész római Afrikát, a melynek őt Theodosius kormányzójává tette, utoljára arra vetemült, hogy széjjelszakgatta alattvalói kötelékét, s függetlenné tette magát a birodalomtól. Theodosius azon elővigyázattal élve, a melyet Róma néha a gyanússá vált barbar tisztekkal szemben alkalmazott, átadatta magának a még serdülő korban levő Salvinát, hogy őt kezes gyanánt udvaránál tartsa, római nővé nevelje s olyan előkelő házasságról gondoskodjék számára, a mely atyja hűségének biztosítékául szolgáljon. Mivel Theodosiusnak Nyugaton terhes háborúkat kellett folytatnia, ügyére nézve szerfelett nagy fontosságúvá vált Afrika megtartása, mivel ez, a mint tudjuk, Itália magtárát képezte. Salvina tehát a keleti udvarnál egészen előkelő római nőt megillető nevelésben részesült, s mikor eladó hajadonná serdült, a császár saját családjából származó férjjel, feleségének, a császárnénak tulajdon unokaöccsével házassította össze.¹⁾ Azt hitte, hogy ezzel minden lehető megtett arra nézve, hogy a barbart teljesen magához kapcsolja, a kinek állhatatlanságától rettegett; de ez az összeköttetés azzal a házzal, a mely a világot kormányozta, sem polgáriasultabbá, sem hívebbé nem tette Gildont. A

¹⁾ Hieron., *Epist.* IX. — Pallad., *Dial.*

nagy császár alig zárta le szemeit, azonnal elvetette Gildon álarczát, s azon ürügy alatt, hogy Arkadius kívánsága szerint Afrikát a nyugati birodalom uralma alól a keletie alá helyezteti, leölette a római gyarmatosokat, s a birodalom ellenségéül nyilvánította magát. Azzal egyidejűleg, hogy, akkori szólásmóddal élve, a rómaiság kötelékeit széjjeltépte, az egyházéit is széjjelszakgatta s üldözővé és pogánynyá változott át, s mind annak korlátlanul átengedte magát, a mi romlottságot és kegyetlenséget csak fájának vad ösztönei magokkal hoztak.¹⁾ Valami megmagyarázhatatlan ellentétességnél fogva, ennek a pogánynak szelid lelkületű leánya a keleti fejedelmek udvarában buzgó keresztyén nővé és feddhetetlen feleséggé fejlődött, úgy hogy a mikor a Nebridius halála bekövetkezett, a ki elég rövid életkort ért, a Massinissák és Jugurthák örököse álmában sem képzelte magára nézve nagyobb tisztességet, mint hogy Konstantinápolyban örökös özvegységi fogadalmat téve, női diakonná legyen.²⁾ Mind Aranyszájú Jánosnak, mind Jeromosnak volt némi része ezen hivatás sikerülésében, a melyet az egész keresztyénség szemügygyel kísért. Jeromos betlehemi barlangjából küldött hozzá egy ékesen szóló buzdító levelet, Aranyszájú János pedig »*Egy ifjú özveggyhez*« czímmel ellátott értekezést dolgozott ki számára, a melyben egyfelől azon dicsőségét magasztalja, hogy a világegyetem uraival áll rokonsági összeköttetésben, másfelől pedig azt az előnyös helyzetét, hogy oly békés boldogság élvezésére hívta el Isten, a melyet felséges roko-

¹⁾ Lásd: *Alarik, a birodalom haldoklása* 160. s követk. lapjait.

²⁾ Salvinam... quae viduitatem suam praecipua virtute et honestate decorabat. Pallad., *Dial.* 36. lap.

nai hírből is alig ismernek. Salvina, a ki még diakonnő korában is megmaradt igen előkelő asszonynak, Arkadius udvaránál a keleti egyházak védnöknőjévé lett. A birodalom minden zege-zugából hozzá folyamodtak, mint a császár- és császárnénál igen befolyásos személyiséghez, azonban Aranyuszájú Jánoshoz való ragaszkodása miatt mind-ez tökéletesen megváltozott.

Ampruté és Pentadia a Salvináénál alacsonyabb rangfokozatuk mellett is elég tiszteletre méltó helyet foglaltak el az előkelő hölgyek sorában. Pentadiának élete izgalmak- és szorongattatásokkal volt telisded tele. Mint-hogy Timasius consulnak volt neje,¹⁾ a herélt Eutropius legelőkelőbb áldozatai egyikének, a kit ez hazugúl ráköltött felségsértési vád örve alatt Egyptom egyik homok-szigetére hurczoltatott, szintén belesodródott a férjét ért szerencsétlenségbe, s szintén elhurczoltatásra ítéltetett, s hogy e legborzasztóbb sorstól megmenekülhessen, kénytelen volt elrejtőzködni. Ezen börtönül szolgáló egyiptomi oasis falait és őreit átlábolhatatlan, forró homokból álló öv képezte. Mindazonáltal a száműzött, arab kereskedők segítségével megkísérlette az onnan való kimenekülést, azonban ez alkalommal, akár azért, mert a herélt által számára vetett törbe esett, akár azért, mert elnyelte ez a levegőben úszó homoktenger, a melyet a pusztai viharok útjokban felkavarnak, úgy eltűnt, hogy soha többé nyomaira nem akadtak. Neje, a kit Eutropius kémei folyton nyomoztak, miután menedékről menedékre bujdoklott, s már azon pontra jutott, hogy fölfedezik, Konstantinápoly

¹⁾ Lásd: *Alarik, a birodalom haldoklása* című munkám 137. s következő lapjait.

egyik templomába húzódott, a menedékjog védelme alá, a melylyel a törvény a keresztyének összejövetei helyeit felruházta; azonban a herélt, csakhogy elfogassa, erőszakkal feltörette a székesegyház ajtaját s a szentély sérthetetlenségén csúfot ejtetett. Ez volt annak a borzadályos szomorújátéknak a kezdete, a melynek a miniszter halála képezte végmegoldását. Az érsek védelmébe vette temploma szabadalmát; pártállást foglalt Pentadia mellett, követelte visszaadatását, magának az Istennek vendégszeretete nevében, s utóvégre is sikerült életét megmentenie. A háladatos Pentadia az egyháznak szentelte magát, a mely menedékhelyéül szolgált, s annak a püspöknek, a ki megmenekülését kieszközölte. A szerencse változtával a pártfogottból pártfogó lett. Aranyszájú János saját balsorsáról így írt hozzá: »Te néked sikerült homlokodon minden koronát egyesítened, te polgártársaidnak szenvedéseik közepette vigasztalójok, te a szerencsétleneknek az üldözés háborgó hullámai ellen menedékhelylyel kínálkozó kikötőjök vagy.«¹⁾ Ampructét csak nevéről ismerjük; azonban az a meleg barátság, a melylyel iránta Aranyszájú János viseltetni látszik, úgy tűnteti fel előttünk, hogy Pentadiának méltó társa volt.

A női diakonok testületének dicsősége mindamellett nem ezeket a kegyes és bátorlelkű asszonyokat illette, hanem mindenkinek egyhangú vallomása szerint Olympiasnak jutott osztályrészéül, a ki önfeláldozás dolgában bāt-

¹⁾ Multa divinitus praemia retulisti . . . primum ob haec ipsum quod civibus tuis subsidium es, amplissimusque portus et adminiculum, ac tutus murus iis, qui laboribus et aerumnis conficiuntur. *Epist.*
104. ad Pentad. diaconiss.

ran megmérkőzhetett Pentadiával, a világban elfoglalt rangja és fényes összeköttetéseinél fogva pedig Salvinával. Anyai ágról annak a híres Ablaviusnak volt utódja, a ki Constantin alatt praefectus pretorii rangot viselt. Ablavius leánya, miután már gyermekkorában eljegyeztetett ennek a császárnak harmadik fiával, a nobilissimus Constanssal, Armeniának királyi székébe emelkedett az által, hogy Arsaces királyhoz ment nőül; később pedig egy előkelő rómaival lépett második házasságra, s ez lett Olympias atyja: ilyen volt a jövő női diakonnak atyafisága. Miután a halál rendről rendre elragadta rokonait, nagy hirtelenséggel azon vette magát észre, hogy már akkor egyedül álló árva s mérhetetlen gazdagságnak teljhatalmú úrnője, a midőn a hajadonok sorába még alig hogy belépett. Csodával határos szépsége, nyájas és szelíd jelleme, fenkölt és nagyszerű dolgokért rajongó szelleme miatt, csakhamar Konstantinápoly legkeresettebb eladó leánya vált az ifjú hajadonból.¹⁾ A történet hosszasan időzik kedvünkért tökéletességeinek elsorolása mellett. »Olympias, — így szól hozzánk életírója Palladius, a ki bizalmas viszonyban élt vele, — Olympias valódi nagy lélekkel bírt, és a ki őt ismerte, s a ki ennyi szépséggel és kellemmel azt a férfias és szilárd bátorságot látta benne egyesülve, a mely a világ kicsinyességeivel, félelmeivel s veszedelmeivel merészen daczolt, szinte habozott, ha vajjon nőnek nevezze-e?«²⁾

¹⁾ Tamen cum genere et opibus, atque cognitione plurimum scientiarum, necnon ingenio liberali, et forma, atque aetatis flore exornata esset... Pallad., *Dial.*, 64. lap.

²⁾ Ne, quaeso, dicas qualis mulier, sed qualis homo. Vir enim est praeter corporis habitum... in vita, in laboribus, in scientia et tribulationum patientia. Pallad., *Dial.*, 59. lap.

Mikor a férjhezmenetel korát elérte, egy érdemekben gazdag fiatal emberre, a ki Theodosius udvaránál a magánuradalom comesének rangját töltötte be, esett választása; de ez a házasság két évnél tovább nem tartott, s Olympias, férje halálakor arra határozta magát, hogy özvegyasszony marad.

A római császárok, kivált ebben a korszakban, úgy szólván jogot követeltek magoknak arra nézve, hogy azon előkelő és gazdag leányok vagy özvegy asszonyok sorsának intézésére döntőleg befolyhassanak, a kik vagyonukat akár a fejedelem kegyének, akár a férjeikre vagy apáikra ruházott hivatalos állás jövedelmének köszönhatték. A mint tehát Theodosius azt látta, hogy Olympias életének virágzó szakában özvegyen maradt, föltette magában, hogy egyik rokonához, a vele együtt spanyolországi eredetű Elpidius-hoz, másodszor is férjhez adja.¹⁾ Olympias azonban az ajánlatot visszautasította. Mindazonáltal Elpidius folytatta udvarlását, akár azért, mert valósággal beleszeretett a fiatal asszonyba, akár pedig azért, mert annak vagyonára áhitozott. Theodosius e visszautasítás következtében sértve érezte magát, és most már parancsolólag lépett fel, de újólá sikertelenül. »Ha az Isten azt rendelte volna felőlem, hogy házasságban éljek, — ezt írta neki Olympias, — akkor nem veszi el tőlem azt, a kit szerettem. De az által, hogy megszabadított mind kettőnket attól a járomtól, a melyet önként nyakunkba vettünk, s azoktól a kötelességektől, a melyek a házassággal együtt járnak, kimutatta Isten szá-

¹⁾ Ut ejus praematura viduitas ad Theodosii imperatoris aures pervenerit, eam Elpidio cuidam cognato suo hispano in matrimonium dare cupiebat. U. o. 65. lap.

momra valódi élethivatásomat, a mely abból áll, hogy özvegyi állapotomban neki szolgáljak.«¹⁾ Mivel a császár azt hitte, hogy erre az Olympias korával és társadalmi helyzetével összeegyeztethetetlen elhatározásra csakis a papok vehették rá, hogy ez által magoknak vagyonát megszerezzék: örökölt birtokait zár alá vettette s mindaddig a konstantinápolyi prefektus felügyelete alá helyezte, míg csak a fiatal özvegy harminczadik életévét el nem éri.²⁾

Ez a tény szintén egyik példája azon zsarnoki eljárásnak, a melyet a nagy Theodosius néha megengedett magának, jöllehet illetén tetteit rendesen megbánta. Olympias kégyetlenül megsértve érezte magát, nemcsak a vagyonára kimondott lefoglaltatás, hanem azon durva eljárás miatt is, a melylyel azt végrehajtani a városi prefektus jónak látta, a ki azt vélte, hogy ez által Elpidius ügyét előmozdítja. Olympias fellázadt az efféle zsarnokság ellen, s jellemének és rangjának méltóságát segítségül véve, a következő levelet írta a császárnak, a mely mind e mai napig megmaradt.

»Köszönetet mondok néked, felséges fejedelem, azért, hogy nem csupán uralkodóhoz, hanem egyenesen püspökhöz illő bölcseséggel és jóakarattal méltóztatol vagyonom kezelésével bajlódni, hogy ez által megkönnyítsd nekem a földi terhek hordozását. Koronázd meg kegyesen, arra kérlek, elkezdett munkádat azzal, hogy oszszad szét ugyan-

¹⁾ Si me voluisset rex meus cum viro vivere, virum mihi non abstulisset. Quoniam autem me conjugalis vitae minime idoneam cognovit... suave suum castimoniae jugum imposuit menti meae. Pallad., *Dial.*, id. hely.

²⁾ Jubet praefecto urbis ut ejus bona servarentur usque dum triginta aetatis annos explesset. U. o.

ezeket a javakat a szegények és egyházak közt, a mint magam is cselekedni szándékoztam.¹⁾ A te ügynökeid jobban értenek ehhez, mint én, továbbá ez által megkimélsz engem is a kárhozatra méltó hiúság ösztöneitől, a melyek a jótékonyssággal igen gyakran együtt járnak.«²⁾

Ez a levél, a melynek annyira fenséges nyugodtsága alatt a legmaróbb gúny rejtőzött, megpirította a császárt. Rendeletét visszavonta, Olympiast vagyona kezelésébe visszahelyezte, s szabadjára hagyta, hogy hivatását tetszése szerint teljesítse: a mire az testtel lélekkel a keresztyénközvegyi állapotával járó munkák teljesítésére szentelte magát. Nectarius, a ki ekkor Konstantinápoly püspöki székében ült, fölvette őt a női diakonok közé, sőt ezen felül még egyháza minden ügyében is tanácsadójává tette. »Nélküle semmit sem határoztak,«³⁾ ezt mondja róla az a kortársa, a kinek szavait már föntebb idéztük. Nectarius után Aranyuszájú János szintén ugyan olyan bizodalmat, e mellett azonban még melegebb baráti vonzalmat tanúsított iránta; mert ő az önfeláldozásnak oly tehetségeit vethette próbakőre ennél a nemeslelkű nőnél, a melyekre Nectariusnak nem volt szüksége. Olympias viszont atyjánál többnek s majd csaknem Istennek tekintette őt.

Ez a nő gyengéd vigasztalásokban részesítette azt

¹⁾ Imperatori debitam et congruam episcopo virtutem in me humilem exhibuisti, domine; mandans grave onus meum custodiri, cujus curam habebam, ut administraretur. Majus autem feceris, si illud pauperibus et ecclesiis distribui jusseris. Pallad., *Dial.*, 59. l.

²⁾ Ego enim jamdudum vanam gloriam ex ejusmodi distributionibus deprecata sum... U. a. u. o.

³⁾ Scio et beatum Nectarium plus eam coluisse, ita ut in ecclesiasticis rebus ei obtemperaret. U. az. Id. hely.

a férfiút, a kit zordonná és mérgelődővé tettek annak az életnek bajai, a melyet jellemének tulzásra hajló természete által igen gyakran maga tett tönkre. Sőt ezenkívül felügyelt testi életének szükségleteire is, magára vállalta tápláltatásának gondját, mert a mint fentebb mondtam, Arany-szájú János, a ki önmagára nézve a köznapi élet gondjainak nem sokat törődött, s a ki az elzárkózottságot majdnem egészen az örültségig vitte, szíves örömet tönkre tette volna már is rendkívül megrongált testszervezetét.¹⁾ E nagy és szerencsétlen embernek üldöztetése a megpróbáltatásnak oly korszakát hozta fel Olympiasra, a melyben lelke a maga teljes egészében kibontakozhatott; ezúttal elég annyit mondanunk, hogy hűsége ehhez az ügghöz, a melyet szentnek tartott, sem a börtönnel, sem a száműzetéssel, sem a kínpaddal szemben soha meg nem fogyatkozott.

Ilyenek voltak a 400-ik év vége felé s egy évnél Eutropius bukása után valamivel utóbb, a két tábor alkotó elemei s a háború előjátékai, a midőn az érseknek távolléte, a kit az ephesusi egyházban kitört zavarok Ázsiába szólítottak, alkalmat szolgáltatott ellenségeinek arra, hogy fegyvereiket kezökbe ragadják és a harczot megkezdjék.

¹⁾ Non permisit eum quotidiano cibo distrahi, quod quidem non est minimum Christi operariis, interdiu noctuque de rebus Christi sollicitis... Pallad., *Dial.*, 65. lap.

MÁSODIK KÖNYV.

Az ázsiai egyházak romlottsága. — Az ephesusi püspököt a konstantinápolyi zsinat előtt simoniával vádolják. — Az ephesusi egyház Aranyszájú Jánost hívja meg új püspök választására. — Utazása Ázsiában. — Szigorúsága: tizenhárom püspököt elcsap székeről s másokat választat. — Gerontius varázslónak, Nikomedia püspökének története. — Aranyszájú János távollétének hatása saját egyházára. — Gabalai Severianus az udvar támogatásával birtokába igyekszik azt keríteni. — Aranyszájú János hazatérése és haragja. — Átok alá veti Severianust, kiüzi egyházából és városából. — A császárné visszahívja. — A császárné kierőszakolja, hogy Aranyszájú János megbozsásson Severianusnak; jelenet az Apostolok templomában. — Aranyszájú János kimagyarázza eljárását a nép előtt; a két érsek kibékül egymással.

401 — 403.

Az ephesusi egyház, János apostolnak ez a rendkívül szeretett leánya, nem az volt többé, a kiről »*Mennyei jeleinek*» így nyilatkozott: »Az Ephesusbeli Gyülekezet Angyalának írd meg: Tudom a te cselekedetidet és a te

fáradtságodat és türeseedet. Tudom, hogy a gonoszokat el nem szenvedheted, és az én nevemért munkálkodtál és nem fáradtál el.« ¹⁾ — Az ephesusi keresztyén község ezt a dicséretet az V-ik században a világért sem érdemlette meg. Angyala fátyol alá rejtette arcát, s a varázsló Simon tanításai kiszorították onnét a Jézus Krisztus oktatásait. Az egyházi hivatalokkal való kereskedés (simonia) korlátlan hatalommal uralkodott benne. Mindent pénzért adtak s pénzért vettek ott: a püspökséget, papságot s diakonságot egyaránt; s a Szentlélek ajándékainak ahhoz szabták az árát, a mit jövedelmeztek. A nyáját és pásztort egyenlően megleppte a megvesztegethetőség métélye. Minthogy az, a kit a püspöki trónra kijelöltek, kénytelen volt a választók szavazatát megvásárolni, ebből folyólag a megválasztott püspök abba a kényszerű helyzetbe jutott, hogy neki meg a papi szentelést kellett áruba bocsátania, ha csak azt nem akarta, hogy maga, felesége, gyermekei koldúsbotra jussanak. Szabott ára volt tehát mindennek, a melyet minden versenytárs alku nélkül elfogadott. Azonban az ily alattomos üzelmeket lehetőleg titok fátyola alá igyekeztek rejteni, mivel sokan belekeveredtek a csávéba.

Megtörtént azonban, hogy a 400-ik év folyamában mintegy huszonkilencz, többnyire Ázsia megyéiből való püspök gyűlt össze zsinattartás végett Konstantinápolyba, olyan ügyek miatt, a melyekről nincs tudomásunk.²⁾ A

¹⁾ Angelo Ephesi ecclesiae scribe: Haec dicit... Scio opera tua et laborem et patientiam tuam, et quia non potes sustinere malos... et sustinuisti propter nomen meum, en non defecisti. *Apocal.* S. Joan., c. II. V. 1. 2. 3.

²⁾ Tertia decima indictione venerunt Constantinopolim asiani episcopi necessitatum quarumdam gratia: ii nobiscum commoraban-

zsinat szeptember hava táján vége felé járt, mikor egy szombati nap reggelén, azon perczben, a midőn a püspökök a székesegyházba menni készültek, a hol az érseknek kellett volna a misét tartania, egy, a zsinat tagjai közé nem tartozó püspök, a valentinopolisi Eusebius, a mely város Cilbia hegyei közt fekszik, kérő levéllel kezében hirtelen a gyülekezetbe rontott. »Azért jött, — úgymond — hogy az ázsiai püspököket az általok elkövetett vétkeik miatt bevádolja s a zsinattól igazságszolgáltatást és viszontlátást követeljen;« ¹⁾ azután mindenkinek csodálkozása közben kérő levelének tartalmát rendről rendre elsorolta.

Egy ázsiai püspököt azzal vádolt, hogy :

1. püspöki székét tetemes összeg készpénzen vette meg, és hogy részéről szintén készpénzért adja el a felavatást azoknak a püspököknek, a kiket felszentel, hogy tőkéit visszaszerezze. Árszabását azon püspökségek jóvelme szerint állapította meg, a melyeknek címzetes püspökeit felavatja; ezek pedig úgy szereznek magoknak kárpótlást, hogy árúba bocsátják a papságokat s a szentéseket; ²⁾

2. a szent edényeket beolvasztatta, hogy azoknak árát fiának adja; azután elhordatta a keresztelési kápolna bejárata márványköveit, hogy azzal fürdő-szobáját fölékesítse; továbbá tricliniumába vagy ebédlőjébe szállíttatta

tur praesentibus etiam aliis ex Scythia episcopis... Pallad., *Dial.*, 50. lap.

¹⁾ Eusebius quidam e Cilbianis episcopus Valentinopolitanus congregatam synodum cum observasset... libellos tradidit synodo. Pallad., *Dial.*, u. o.

²⁾ Quod pro lege et constituto haberet ordinationes episcoporum vendere juxta rationem reddituum. Pallad., *Dial.*, u. o.

a templom tulajdonát képező, de évek sora óta a földön heverő oszlopokat; ¹⁾

3. másik súlyosabb és szemtelenebb lopási tényét az képezte, hogy saját hasznára adta el azokat a majorokat, a melyeket Basilina, Julianus császár anyja, az egyháznak hagyományozott; ²⁾

4. szolgájául oly gyermeket tart maga mellett, a ki emberölés bűnébe esett, még pedig a nélkül, hogy ezért legalább vezeklésre ítélte volna; ³⁾

5. visszavette feleségét, a kitől elvált felavatása perczében, még pedig ünnepélyes kötelezettség magára vállalása mellett, mindazáltal visszahívta maga mellé, együtt lakott vele, sőt több gyermeke is volt tőle püspökké létele óta. ⁴⁾

»Az a püspök, a kiről beszélek, itt van, — ekkép folytatta beszédét hatalmas hangon Eusebius, — ez az ni: Antoninus, az ephesusi püspök; a kik felavatásukat tőle vették meg, szintén itt vannak, ⁵⁾ s erre hat másik püspököt nevezett meg. Azok, a kik adják s veszik a Szentlelket, itt ülnek szépen egymás mellett ebben a gyülekezetben.«

¹⁾ Quod conflatis sacris vasis, argentum in usum filii fecisset... quod ablatum de ingressu baptisterii marmor in balneum transtulisset: deinde columnas ecclesiasticas, a pluribus annis jacentes, intra suum statuisset triclinium. U. az u. o.

²⁾ Quod praedia ecclesiae relicta a Basilina Juliano imperatoris matre vendidisset, sibi que vendicasset. U. az u. o.

³⁾ Quod puer ejus caedem patrasset, quem adhuc haberet in ministerio irreprehensum. Pallad., mint fent.

⁴⁾ Quod dimissa uxore sua, cum ea rursus congressus esset, filiosque ex ea procreasset. U. az u. o.

⁵⁾ Adsunt et qui dederunt, quique ordinati sunt, et ipse qui accepit. U. az id. hely.

A mint ezeket a szavakat elmondta, az elnöklő Aranyszájú Jánosnak nyújtotta a folyamodványt, a melyben részletesen előadta a tényeket s a vád alá fogást körvonalozta: azonban ez a folyamodványt nem fogadta el. »Ha van valami okod arra, hogy ellensége légy Antoninusnak és a többieknek, a kiket vádolsz, ne cselekedj haragodban, — így szólt neki — s ne idézz elő botrányt az anyaszentegyházban.« Azután megbízta Heracleai Pált, a kiről azt vette észre, hogy pártfogolja Antoninust, hogy kibékítésökön munkálkodjék.¹⁾ Erre Aranyszájú János feloszlatta az ülést, s a székesegyházba ment a zsinat többi püspökeinek élén, s bevett szokás szerint békességet kívánt a népnek, s tisztviselői által körülvértetve, leült a szentélybe, hogy a mise elkezdődésének perczét bevárja.

E közben a nép mindinkább összetömörült a templom boltívei alatt, s az istentisztelet majdnem elkezdődött, a mikor Eusebiust újból megjelenni látták, a ki kérő levelét kezében tartva, a gyülekezet előtt kérte, kényszerítette Aranyszájú Jánost, hogy az ephesusi püspökre vonatkozó tényeket vizsgálná meg, és ne vonakodnék az igazság kiszolgáltatásától egy olyan ügyben, a mely az egyház jólétét közeli érdekl. ²⁾ Akkora élnkséggel beszélt, kényszerítő könyörgését a császár fejére tett oly borzasztó átkok kíséretében tette, hogy a távol álló közönség halálra ítélt bűnösnek vélte, a ki azon könyörög az érseknek, hogy élete megmentése végett járna közbe a császár-

¹⁾ Hortatur Paulum episcopum Heracleae, nam is Antonino favere videbatur, ut eos in amicitiam compelleret. Pallad., u. o.

²⁾ Clam autem subingressus accusator Eusebius, coram omni populo et episcopis libellum alium offert eadem continentem. Pallad., *Dial.*, 51. lap.

nál.¹⁾ Ez a jelenet a székesegyházban leírhatatlan zenebonát idézett elő. Az érsek végtére is, hogy a zavarnak végét vesse, magához vette a folyamodványt, de mivel sokkal nagyobb erőt vett rajt' a felindulás, mintsem a misét méltóan kiszolgáltathatta volna: arra kérte a pisidiai Pansophiust, hogy helyettesítse az oltárnál; azután intett a zsinati püspököknek, hogy menjenek vele a keresztelési kápolnába, a hova Eusebius is elkísérte őket.²⁾ Aranyszájú János a leghesebb kifejezésekkel dorgálta őt ott ildomtalan és erőszakos föllépéseért, és mivel Antoninus, a többi vádolt püspökökkel együtt, makacsan tagadta az ellenök felhozott tényeket, azt mondta az érsek Eusebiusnak, hogy »Tanúkat kell szerezned, mert senkisémmé vádolhatja atyjaifait hasonló bűnökkel, a nélkül, hogy bizonyítékok ne lennének kezei között.«³⁾ Eusebius azt felelte, hogy a mikorra kell, kétségkívül előáll tanúival, »de azok — ezt tette szavaihoz — Ázsiában vannak.« — »Eredj tehát értök, — mondá neki az érsek, s visszajövedelkor újra zsinatot hívok egybe, a mely az Antoninus és közötted fenforgó ügyben döntsön.« Eusebius eltávozott, de vissza se tért többé; tanúi épp úgy nem mutatkoztak, mint önmaga; Antoninus, a mint házi tüzhelyéhez visszatért, kétségkívül igen

¹⁾ Adjurans Joannem horrendis juramentis quibus salutem quoque imperatorum complexus est tanta cum perturbatione ut putarent populi eum petere ut vitam sibi ab imperatore impetraret. U. az u. o.

²⁾ Pansophium Pisidiae episcopus orat, ut divina dona offerat. Ipse cum reliquis episcopis egressus est. U. o.

³⁾ Postremo, ut par erat, ventum est ad testes, coram quibus t hi dederant et ipse acceperat. Non aderant testes; opus erat eorum praesentia... Pallad., *Dial.*, 52. lap.

drága árért megvásárolta hallgatását; ime, így folytak az ügyek ebben a szerencsétlen ephesusi gyülekezetben.

Történt azonban, hogy az utálatra méltó vesztegető meghalálozott, s püspöki megyéjének egyházi ügyeit teljesen szétzilált állapotban hagyta. Más oldalról pedig, a mint a város a megholt püspök helyét be akarta tölteni, olyan vetélytársak léptek a síkra, a kik közül az egyik szemérmetlenebb volt, mint a másik. A pénzt tele marokkal szórták a népnek, tüzes, csatára kész pártcsoportok alakultak, s attól lehetett tartani, hogy a dologból polgárháború kerekedik. A tisztviselők azt sem tudták, hol áll a fejük: a papság azon tanakodott, hogy ki lesz az az új Antoninus, a ki e zűrzavarból kibontakozva, tökéletesen fel-falja majd az egyház örökségét. Az általános aggodalom közepette az ephesusi papság s a szomszédos püspökök Aranyuszájú Jánosra vetették szemeiket, mint egyedüli szabadítójokra, s a konstantinápolyi érsek kezeihez a következő tartalmú levél érkezett:

»Tiszteletre méltó Atya! számos évek lefolyása óta, minden rendszabály s minden jog ellenére kormányoznak bennünket: ennélfogva arra kérünk téged, jőjj el hozzánk, hogy a te gondoskodásod folytán az ephesusi szent gyülekezet fölvegye ismét azt az alakját, a mely Istennek kevesebb visszatetszésével találkozik.¹⁾ A mi szerencsétlenségünk páratlan a maga nemében. Egyfelől az áriánusok, másfelől az álkatholikusok kapzsisága és nagyravágyása marczangolnak kényök-kedvök szerint bennünket. Ebben

¹⁾ Quoniam superioribus temporibus inordinate et leges et nos gubernati sumus, oramus venerationem tuam ut descendas, et formam Deo dignam imponas ecclesiae Ephesiorum. U. o.

a perczben, a midőn ezeket tenéked írjuk, pazar bőséggel kering a pénz, és egy egész csorda dühös farkas rohan püspöki széünkre, mint valami zsákmányra.«¹⁾

Aranyuszájú János éppen beteg volt, a mikor ezt a levelet kapta, s a tél hidege még súlyosabbá tette azt a bajt, a melyben szenvedett; azonban a veszedelemben forgó hit hívó szavára minden tétovázás nélkül útra készült.²⁾ Hajóra szállását a 401-ik év január 9-ikére tűzte. Elindulása előtt székvárosának kormányzásával s az igehirdetés tisztében való helyettesítéssel Severianust, vagy Severient, a Coele Syriában fekvő Gabala város püspökét bízta meg, a ki honfitársa volt s a kiről azt hitte, hogy jó barátja. Ez a Severien némi hírnévre tett szert a városban szónoklatai által, a melyekben az érseket igyekezett majmolni, de a melyeket egy kissé a kelletén is túl füszerezett durva syriai hanghordozásával.³⁾ Ezzel a személyiséggel nemsokára bővebben megismerkedünk, a kiből a Kelet fővárosa udvari püspökének legtökéletesebb jellegalakjára akadunk.

Aranyuszájú János az apameai kikötőbe, a hol partra szállni szándékozott, előre küldte, hogy ott várakozzanak reá, a Chalcedonból való Cyrinust s a heracleai Pált, a kik később ellenségeivé váltak s a Heliopolisból való Palladiust, a ki legalább hű maradt hozzá. Abban az időpontban, a midőn az érsek a konstantinápolyi kikötőből elindult, a tenger csendes volt s a hajó eleintén minden aka-

¹⁾ Permulti insidiantur ut lupi graves, episcopalem sedem pecuniis rapere festinantes. Pallad., *Dial.*, 53. lap.

²⁾ Joannes in magna corporis infirmitate, etiam tempore hiberno, nihil molesti sibi ob oculos proponens... alacritate animi roboratus... ingressus navim urbe discessit. U. o.

³⁾ Asperitatem Syrorum in loquendo retinebat. Sozom., VIII. 10.

dály nélkül vitozlázott a Bosporusból a Propontisba ; hanem ott nagy hirtelenséggel olyan heves északi szél kerekedett, s a hajót oly rohamosan sodorta az ázsiai partok felé, hogy a kormányos attól tartott, hogy a proconesei sziklazátonyokra vettetik; ennélfogva a szigetet megkerülte, vitorláit behúzatta s a Triton hegy mögött biztosítva magát, horgonyt vetett s kedvezőbb szélre várakozott.¹⁾ Ez a szél, a délnyugoti, harmadnap múlva beköszöntött s megengedte neki, hogy az apameai kikötőbe bevezessen. E kénytelen-kelletlen vesztéglés ideje alatt Aranyuszájú János diakonusaival és szolgáljaival egyetemben, két napig nem evett, mivel a hajó kapitánya, a ki rövid átkelési időre számított, csak egy napi étellel látta el magát.²⁾

A mint végre éhségtől és fáradságtól félholtan Apameába érkezett, a rá váró három püspökkel találkozott, és miután ereje némiképen helyreállott, társaival együtt szárazföldön folytatta útját, hogy végre Ephesusba jusson.³⁾ Mikor ebbe a városba megérkeztek, első gondjuk is abból állott, hogy Lydia, Ázsia és Caria püspökeit összehívják. Ezek összevéve mindnyájan hetvenen voltak; de már sokan közülök a közkézen forgó hírekből értesülvén, útnak indultak, hogy a zsinatba menjenek; a többiek a távolabb eső kerületekből szintén megérkeztek, sőt még a phrygiai városokban lakók is, a kiket részint a kíváncsiság vonzott oda,

¹⁾ Irruente interim saevo aquilone, metuentes nautae ne in Proconesum ejicerentur... Tritonis promontorium praetervehuntur et ibi jactis ancoris manserunt, Austrum expectantes... Pallad., *Dial.*, 53. lap.

²⁾ Cum biduum jejunii perstitissent... U. o.

³⁾ Pedibus confecto itinere Ephesium perveniunt. Pallad., id. hely.

részint az a vágy, hogy a nagy szónokot közvetlen közelből csodálhassák.

Az ephesusiak legsürgősebb ügyét az a választás képezte, a melyre a végből készülődtek, hogy Antoninus helyét betöltsék; azonban azt remélhették, hogy a zsinatnak ott létele, főleg pedig a konstantinápolyi érsek tekintélye jótékony hatást gyakorol majd a nép gonosz szenvedélyeinek s a jelöltek vesztegető toborzásainak elcsitítására. Csalatkoztak. A vetélytársak szemtelensége, a néptömeg izgatottsága csak úgy működött tovább, mint annak előtte. A piacterek, utcák, házak, a templom harsogott azon gyalázkodások zajától, a melyet a versenyzők kölcsönösen egymás szeme közé szórtak, istenkáromlónak, tolvajnak, szentségtörőnek nevezve egyik a másikat, a mi által már eleve megbecstelenítették saját személyeikben azt a méltóságot, a melyre áhitozni mertek. Ez a látvány felháborította a rideg Aranyszájú Jánost; a ki megrémülván az ily kilátások mellett eső választástól, összebeszélt a papság egy részével s a püspökökkel, hogy e nyomorútlak diadalát megakadályozzák és közakarattal bizonyos meglepő cselekvényt készítettek elő. Egy beszédet tartott tehát, a melyben élénk sajnálkozását fejezte ki a kedélyek meghasonlása felett, s elragadó ékesenszólással festé az egyházra e miatt háruló szégyent és bűbánatot, mire azzal az ajánlattal állott elő, hogy a békés megoldás eszközölhetése végett, válaszszák meg kísérei közül Heraclides diakonust. Ez az ajánlat eleintén nagy megütközést támasztott, de lassacskán mind több-több szavazat csoportosult körüle, mivel a becsületes emberek a mellé állottak: egy szóval, Heraclidest megválasztot-

ták.¹⁾ Ez a Heraclides hajdanában scétéi barát volt s meglehetősen hírnévnek örvendett a világi irodalomban való jártasságáért, de méginkább a Szentírás magyarázatában való nagy tudományáért. Az érsek egy perczet sem engedett kárbaveszni, hanem azonnal felavatásához fogott a zsinat hetven tagjának közreműködése mellett, a kik váltig bámultak a dolgoknak ilyenén fordulatán. A választási meglepetés ezen eredményének, a mely melleleg mondván, tisztességes és szerencsés meglepetés volt, mindamellett csak rövid ideig örülhetett Aranyszájú János diakonusa, a mit különben is csak főnöke ékesenszólásának köszönhetett. Nemsokára azt látjuk felőle, hogy elűzi, leteszi egy másik zsinat, majd visszahelyezik, börtönbe vetik s végre martyromságot szenved a szerint, a mint pártfogójának sorsa jobbra vagy balra fordult, mivel ezek a kis egyházi köztársaságok féktelenségeik, ingatagságuk és lázongásait tekintve, teljesen Ázsia hajdani népuralmi kormányaira ütöttek.

Mikor a választási ügy bevégeződött, az ephesusi egyház számadási ügyeinek s a simonia üzelmével vádolt püspökök ügyének tisztázásához fogtak. A gyáva Eusebius, a ki hallgatásáért Antoninussal magát jól megfizettette,²⁾ megjelent a zsinat előtt s bocsanatért könyörgött, azt ígérvén, hogy előállítja tanúit azon püspökök ellen, a kiket a

¹⁾ Ipse ergo Heraclidem quemdam diaconum suum . . . ad episcopatum illum promovit. Sozom., VI. 11. — Ephesinae autem ecclesiae Heraclidem praefecit . . . Sozom., VIII. 6.

²⁾ Cum se mutuo corrupissent, partim auro, partim jurejurando, amici facti fuerunt ante adventum judicium. Pallad., *Dial.*, 51. lap.

minapában bevádolt.¹⁾ A botrány sokkal nagyobb volt, mintsem a zsinat szívét ne nyomja, hogy annak végetveszen. A hat püspök jelen volt, Eusebiust felhatalmazták, hogy a törvény elé álljon; az előző évben Konstantinápolyban végbe ment eseményekről szóló okmányokat felolvastatták, és a gyűlés Aranyszájú János elnöklete alatt törvényszékké alakulván, késedelem nélkül a tanúk kihallgatásához fogott.

Akadtt ezek között pap és világi, férfiak és nők egyaránt. A vallomásaik által különösebben vádolt püspökök eleintén mindent vakmerően tagadtak: azonban a tanúk szilárdan megmaradtak nyilatkozataik mellett, körülményesen elősoroltak mindent, tüzetesen kijelölték az Antoninusnak adott ajándékok mineműségét, értékét, idejét s azt a helyet, a hol ez ajándékokat mindegyik vádlott átadta.²⁾ E tanúvallomásból oly kétségbevonhatatlan bizonyosság derült ki, hogy ez utóbbiak végre megzavarodtak s feleleteik ellenmondókká váltak. Néhány pap, a kiket mentő-tanúikül hívtak fel, erre megtagadta a tanúskodást, meg lehet azért, mert szerepének szégyenletessége tartóztatta vissza, akár azért, mert lelkiismerete szólalt fel ellene vádolólag. Végre mindent bevallottak a vádlottak. »Az igaz, — így szóltak ekkor, — hogy ezt a pénzt adtuk, de azt hittük, hogy a közszokás feljogosít bennünket; és azzal, hogy a püspökséget vesztegetés útján megszereztük, csak

¹⁾ Rogo pietatem vestram ut hodie jamjam testes producam. Pallad., 54. lap.

²⁾ Instantibus autem testibus partim laicis, partim presbyteris quibus confidere videbantur, necnon mulieribus quibusdam, qui etiam pignorum seu munerum species dicebant, et loca et tempora, et quantitatem. Pallad., *Dial.*, 54. lap.

az volt a czélunk, hogy mentesítsük magunkat a curiai hivataloskodástól s azoktól a terhektől, a melyek a tisztviselőségekkel járnak.¹⁾ — Most, ezt toldták beszédükhöz, reánk vonatkozólag kétféle határozatot hozhat a gyűlés: vagy meghagy bennünket püspöki székeinken, ha ez a dolog lehetséges és a becsülettel összeegyeztethető, vagy visszaadatja nekünk azt a pénzt, a mit annak megszerzésére költöttünk. Többen közülünk nemcsak tönkre tették magokat, hanem még feleségeik ékszereit, sőt házok bútorzatát is átszolgáltatták: ennélfogva az igazság azt hozza magával, hogy mind ezt visszakapják.«²⁾ A kérdés ekkép egészen világosan tétetett fel. A zsinat kétségkívül nem semmisíthette meg azon ítéletet, a melynek hozataláért összeült, az által, hogy magoknak a vádlottaknak személyében törvényesíti a simonia következményeit. Ennélfogva habozás nélkül letette a hat püspököt s helyökre hat más férfiút ültetett, a kiket becsületes jellemök és önzetlenségök az adott körülmények között látszólag leginkább ajánlott. Aranszájú János egyébiránt, a ki a letételi és helyettesítési végzést hozatta, helyeselte a letett püspököknek azon kérését, hogy megtett kiadásaik visszatéríttessenek. »Ebben igazatok van, — így szólt hozzájuk — de az a dolog ránk nem tartozik, titeket illet, hogy a zsinat végzéséhez képest, Antoninus örököseit visszatérítési pörbe fogjátok. Pöröljétek be a simoniacus püspök örököseit, hogy tanuljon belőle az egész világ; mert különben ha ez

¹⁾ Dedimus, confessum est; et ordinati sumus: talem putantes esse consuetudinem, ut videremur a Curia liberari. U. o.

²⁾ Et nunc oramus si fas est, simus in ministerio ecclesiae; sin minus aurum quod dedimus recipiamus. Quidam enim e nobis uxorum supellectilem dedimus. Pallad., *Dial.*, 54. lap.

a szokás megöröködnék, a zsidó patriárchák és egyiptomiak állapotára jutnánk, a kik évről évre eladták s megvették a papságot, s megérdemelnők Mikeás prófétának ezt az átkát: »papjaik jutalomért tanítottak és prófétáik pénzért jövendöltek.«¹⁾ Vigasztalásul még azt is megígérte nekik Aranyszájú János, hogy a császárnál közbenjárértök, hogy a curiai terhek alól felmentessenek. Azt is elhatározatta a zsinattal, hogy habár letétettek is, azért a szentély belsejében úrvacsorázhatnak, mint a kik a püspöki méltósággal felruházva voltak.²⁾

A mint ez a rettenetes törvénytől az egyházjavítás és jogszolgáltatás munkájának neki iramodott: nem állapodott meg fele úton, a mivel nagy hibát követett el. Ázsia tartományából lángbuzgalmú vallató törvényszéke a szomszédos tartományokba, Lyciába, Cariába, Pamphyliába, Phrygiába, Pontusba vonult; hivatalos vizsgálatot tartott a keleti birodalom felének összes püspökei fölött, azon zsinati testület közreműködésével, a melynek elnöke volt, s ezt a vizsgálatot szerencsétlenségre nagyon elhamarkodva hajtották végre, mert a legtöbb esetben, a pusztá közvélemény alapján vádolt, ítelt, letett s helyettesített egyes püspököket. Amde mindezt saját jogszolgáltatási területén kívül cselekedte, még pedig a nélkül, hogy erre a városok és egyházak felhívták volna. Még három hónap se telt bele, a mikor tizenhárom püspök, sőt némelyek tizenötöt,

¹⁾ Sacerdotes ejus cum muneribus respondebant et prophetae ejus cum pecunia vaticinabantur. Mik., III. 11.

²⁾ Praecepit synodus ut aurum acciperent ab heredibus Antonini, et communicarent intra altare, essentque jam non sacerdotes sed ex sacerdotibus. Pallad., *Dial.*, 54. lap.

tizenhatot is mondanak, ¹⁾ elítéltetett, elcsapatott s helyettesített oly utódok által, a kiket már készen, felavatva küldtek hozzájuk. Ázsia összes püspöki megyéiben borzalom uralkodott. A mint Aranyszájú János Ephesus proconsuli tartományából távozott, Bythinián akart keresztül utazni, a hol példás igazságszolgáltatási cselekményt kellett végrehajtania, ennélfogva Nicomediában, a tartomány fővárosában megállapodott, s maga elé idézte az ott székelő püspököt, Gerontiust. Ennek a személyiségnek igen érdekes az élettörténete s a kor egyházi erkölceiről igen különös fogalmat szerezhethünk általa magunknak.

Gerontius Nyugatról származott s foglalkozására nézve orvos volt, a mely mesterségét gyakorlatilag Milanó városában folytatta, még pedig úgy, hogy némi varázslattal kötötte egybe, legalább azzal a keresztyén varázslattal, a mely annyiéből állott, hogy közlekedett az ördöggel s az alvilági szellemekkel, azokat előidézte, ördögűző mondásokkal megfékezte, egyszóval fel birta ismerni a gonosz szellemet mind azon alakjaiban, a melyeket az magára ölteni képes, csakhogy az emberek közé lopózkodhassék. Ez a szélhámos álomhüvelyező a szentség némi hírére tett szert mesterfogásai által. Még magát Ambrosiust, e nagynevű érseket is törbe ejtette általa, a ki Gerontiust egyházába diakonusul befogadta. A mint a hajdani orvos a szent jelleggel és a vele járó hatalommal felruházott, azonnal a legeszeveszettebb varázslatra adta fejét, a melynek alkalmasint önnön személyében volt első bolondja. ²⁾ Hírneve a

¹⁾ Una die sexdecim episcopos deposuisse et suos loco illorum ordinasse... Theophil. libell. apud. Pallad., *Dial.*, 49. l.

²⁾ Hic enim cum diaconus esset sub Ambrosio Mediolanensis

tudatlanok és rajongók körében nőttön nőtt, mígnem holmi képtelen mesével maga okozta vesztét. Nevezetesen azt állította, hogy éjnek éjszakáján azon alvilági szellemek egyikével találkozott, a kiket *lámiáknak* neveztek, s ezt a sötétség daczára is fölismerte, holott pedig számár alakot vett magára; mivel pedig ez a szellem el akart előle osonni, hatalma alá hajtotta, kötőféket vetett fejére s egy malomba vezette, a hol arra kényszerítette, hogy azt forgassa.¹⁾

Ambrosius igen megboszankodott, a mint ezeket a kárhozatos ostobaságokat meghallotta; Gerontiust papi méltóságától felfüggesztette s egyházából elkergette. Az elkergetett diakonus megint orvosi mesterségéhez folyamodott, elment Konstantinápolyba lakni, s ott azután azt köszönhetette mesterségében való ügyességének, de legkivált a világban való forgolódottságának, hogy bizonyos tekintetben fontos személyiséggé nőtte ki magát, betette lábát a császár udvarába, a ki ekkor Theodosius volt,²⁾ megnyerte néhány előkelő egyéniség pártfogását, s később a maga részéről szintén pártfogóként szerepelhetett. Ezen helyzetben kiváló szolgálatot teljesített Helladiusnak, a Cappadociában fekvő Cesarea püspökének s az egész pontusi püspöki megye exarchájának fia részére.³⁾ Ez azután, tör-

ecclesiae episcopo nescio quid passus, utrum fucum facere volens an daemonis arte et vanis imaginibus deceptus... Sozom., VIII. 6.

¹⁾ *Retulerat quibusdam, se noctu onoscelidem comprehensum, capite raso, in pistrinum coniecisse. U. o.*

²⁾ *At Gerontius cum et optimus esset medicus ac diligentissimus et ad discendum ac persuadendum, parandosque amicos aptissimus...* Constantinopolim perrexit. Sozom., VIII. 6.

³⁾ *Suffragio suo splendidam in palatio militiam filio ipsius (Helladii Cesareae Cappadocum episcopi) comparaverat. Sozom., mint fent.*

ténetét ismervén, visszavette az egyházba, s először pappá, majd pedig Nikomedia püspökévé tette csupa merő háládatosságból.¹⁾ A mint Gerontius ily magasra emelkedett, semmit el nem mulasztott a végből, hogy magát papságával és városával megkedveltesse. Célját el is érte; azonban szégyenletes kineveztetése a nyugatiak lelkiismeretét felháborította. Ez időtájban Nectarius igazgatta a konstantinápolyi egyházat. Minthogy ezt Ambrosius értesítette, kötelességének tartotta, hogy az ily hirhedett püspököt állásából elmozdítsa, ennélfogva felszólította, hogy ha az egyházi törvényszék ítéletét kikerülni akarja, saját jó szántából mondjon le hivataláról. Gerontius azonban vakmerő szemtelenséggel megtagadta a szófogadást, daczolt minden fenyegetéssel, folytatta a püspöki pásztorbot viselését Nikomediában, s nem kimélt sem ravaszságot, sem pénzt, sőt még attól sem vonakodott, hogy orvosi segélyben részesítse a hozzá folyamodót, csakhogy a nikomediaiak hajlandóságát minél inkább megszerezze a maga részére.²⁾

Ilyen ember volt az, a kit ezúttal viszont Aranyszájú János támadott meg. Hiába igyekezett Gerontius azt a magatartást venni fel ellenében, a mivel Nectarium meg-hátráltatta. Aranyszájú János vasakaratú ember volt, nem pedig afféle kicsinységeken kapkodó és habozó, mint elődje, ennélfogva letette Nikomedia metropolitáját s azonnal beiktatta helyette Pansophius bölcsészt, a császárné hajdani tanítóját, a ki azóta pappá s Pisidia püspökévé

¹⁾ Hanc illi gratiam referens.

²⁾ Quae cum didicisset Ambrosius, scripsit Nectario episcopo Constantinopolitano, ut Gerontio sacerdotium adimeret... Verum Nectarius... numquam tamen obtinere potuit... Sozom., VIII. 6.

lett. ¹⁾ Annyi bizonyos, hogy ez az eljárás nem találkozott a nikomediak tetszésével, mert azok beérték püspökökkel, ugyanazért ki is keltek a zsarnokság ellen. Ezenfelül körmeneteket rendeztek, litániákat énekelve, mint a hogy döghalál, éhség, szárazság, egyszóval nagy közveszedelem idejében szokták, hogy Istentől Gerontius visszahozatalát kérjék. ²⁾ Az ellenszegülés annyira haladt, hogy azok a nikomediaiak, a kik Konstantinápolyban laktak, ugyanazokat a tüntetéseket vitték véghez a császári városban, sőt egyenesen Arkadius palotájának ablakai alatt: és ezzel mintegy ünnepélyesen tiltakoztak Aranyházájú Jánosnak az idegen püspöki megyék belső ügyeibe való beavatkozása ellen.

Mindez úgy ment végbe, mint a forgósél, a mely még azokat az egyházakat is megrendítette, a melyeket fuvallata nem érintett. Hosszas izgatottság követte ezt a vállalatot, a mely kétségkívül bátor lélekre vallott, és a jó iránt való emésztő buzgóság sugallatából keletkezett, de sokkal elhamarkodottabb volt, mintsem állandó gyümölcsöket teremhetett volna; holott még azt is nyíltan be kell vallanunk, hogy teljesen a megszentezett rendszabályok figyelmen kívül hagyása mellett hajtatott végre. A római püspök, a kinek az egyházak saját külön hatósági területére való becsapásain annyira megbotránkoztak a keletiek,

¹⁾ Johannes vero cum illum deposuisset, ejus loco Pansophium ordinavit: hic uxoris Arcadii imperatoris paedagogus fuerat. U. az id. hely.

²⁾ Nec secus ac si terrae motu aut siccitate aut alia quapiam calamitate invecata, per plateas civitatis suae et Constantinopolis circumcumeuntes Deo supplicabant ut illum episcopum haberent. Sozom., u. az id. hely.

soha sem vitt olyat véghez, a mi Aranyszájú János ezen vállalatához volna fogható. Mindenki azt a kérdést vehette fel magának, vajjon az új Róma püspökével épp úgy, mint a régiével szemben, a többiek számára marad-e fenn valami kis mentsvár, a papságéra szabadság, a városokéra választási jog, mihelyest a püspökök letételére és felavatóására vonatkozó kánoni rendeleteket egy ember ekkép kénye-kedve szerint lábával tiporhatja, mihelyest az egyházak fegyelmezési ügye nem tartozik többé a tartományi papság és tartományi zsinatok jogkörébe; sőt maga a császár is föltehetette magának azt a kérdést, hogy a zsinatok összehívására s a püspökök megerősítésére vonatkozó fejedelmi jog eltöröltetett-e vagy nem? A keleti egyházak egyharmadában nem volt többé más fejedelem, más fegyelmi bíró, más választó, mint Aranyszájú János, azon zsinati törvényszék támogatása mellett, a melyet önnön maga állított össze. Ugyanilyen eljárást követett már el a thraciai egyházakkal szemben is. Egyházi teljhatalom volt ez a birodalom kebelében. Pedig bármily dicséretre méltók legyenek is valakinek a szándékai, bármilyen jótékony rendszabályok megvalósítására vállalkozzék is, a jót egyesegyedül nem hajthatja végre, hanem hogy a világ elfogadja s megteremje gyümölcseit, arra nézve megkívánatik, hogy mindenkinek helyeslésével találkozzék az az alak, a melyben testet ölt magára. Ezt az igazságot ismerték fel csakhamar a szóban forgó körülmény alkalmával is.

Még el sem telt a folyó év, a midőn az igazságszolgáltatónak azt kelle látnia, hogy egy zsinat viszont őt ítéli el, a miért:

1. saját joghatósági körén túllépett, idegèn egyházak ügyeibe avatkozott és ott püspököket avatott fel; ¹⁾

2. kihallgatás nélkül tett le egyházi személyeket;

3. a helybeli zsinat közreműködése s az egyházak papjainak megkérdezése nélkül általok nem helyeselt felavatásokat vitt véghez;

4. püspökökké szentelt (bizonyára nem tudtával és csak merő elhamarkodásból) oly rabszolgákat, a kiket még fel nem szabadítottak, s a kik még ezenfelül bűnökkel is megfertőztették magokat;

5. több egyházi személy, egyebek közt a lydiai püspök Proeréses peres ügyében vádló, tanú és bíró volt egy személyben;

6. a kánonok megsértésével több püspököt, és pedig egy alkalommal négyet, tömegesen szentelt fel. ²⁾

Ezek a tények legnagyobb részben az ázsiai ügyekkel álltak kapcsolatban; a letett püspökök, Gerontiuossal élükön, állottak fel vádlóiúl, míg az újonnan kinevezetteket, a kiket a helybeli papság és városok elűztek, mint a mások székeinek bitorlóit, kölcsönben most szintén letették hivatalaikból.

V.

Ez az utazás nem kevésbbé gyászos eredményt idézett elő Aranyuszájú Jánosra nézve, saját egyházának kebelében. Serapion haszontalanúl írta neki egyik levelét a

¹⁾ Quod invadit alienas parochias et episcopos ordinat. *Act. synod. ad Querc.* apud Phot. et in Baron., 403. XIX.

²⁾ Mindezen sérelmeket elismerte a tölgyesi zsinat, a mint majd alább meglátjuk.

másik után, a melyekben arról tudósította, hogy Severien rútol rászedi, és hogy jelenléte napról napra szükségesebbé válik, ha magát és nyáját meg akarja menteni. A javítás munkájának bevégzése annyira szívéen feküdt, hegy negyed-fél hónapot eltöltött Konstantinápoly falain kívül, a mikorra Chalcedonban ismét a Bosporus partjára jutott.

Azonnal elmondjuk, hogy mi történt ez idő alatt, a miből kitetszik, hogy méltó joggal aggódtak miatta barátai.

Főntebb említettem, hogy az érsek, elutazásakor, honfitársát Severient, Gabala püspökét bízta meg egyháza gondviselésével. Ez a syriai főpap eléggé folyékony beszédű szónok hírében állott az Orontes partjain, habár görög kiejtésén elég határozottan megérzett hazájának érdes és kemény hangsúlyozási módja,¹⁾ ennél fogva azért jött a császári városba, hogy onnét dicsőséggel és arannyal meg-
rakodva térhessen hazájába vissza, mivel az ily házaló egyházi szónokok czélja ebből állott. A mióta antiochiai János Syriát divatba hozta, e hiú tartomány nagyra-
vágása nem ismert többé határt: meg akarta mutatni Kelet többi részének, hogy nemcsak az egyetlen Arany-
szájú Jánosa van, a kivel dicsekedhetik, hanem annak kidől-
tével Libanius iskolája bőven elláthatja Konstantin váro-
sát szónokokkal és püspökökkel. A keresztyén ékesenszó-
lásban magokat mestereknek tartó syriaiak közt féltékeny
versenyársi viszony fejlődött, s nem egy érkezett közülök
azon hátsó gondolattal, hogy hátha sikerülne neki az érse-

¹⁾ Severianus asperitatem Syrorum in loquendo retinebat. Sozom., VIII. 10. — Severianus... graeca minus distincte pronun-
tiabat. Socrat., VI. 11.

ket túlragyognia. Kevéssel azon korszakot megelőzőleg, a melylyel foglalkozunk, bizonyos Antiochus nevű egyén tapasztaltatta ott meg szép külső alakját, terjedelmes és zengzetes hangját, nemkülönben bőven ömlő, virágos körmondait, a melyekben ugyan hasztalan keresett volna eszméket az ember, de a melyek azért ékesenszólás számba mentek azon fülek előtt, a melyek a rhetorok szavainak csengésbongásaihoz szoktak. Antiochus csakugyan kincsekkel megrakodtan tért vissza Syriába, és a nép ugyanazon czímmel ajándékozta meg, a melylyel magát antiochiai Jánost, tudniillik a Chrysostomus vagy aranyházú névvel.¹⁾ Az ő példája a gabalai püspököt becsületében támadta meg, a ki ennél fogva a maga részéről szintén ohajtott fellépni a fő székvárosban, és azt az érsek pártfogása mellett meg is cselekedte. Ez az előbbinél komolyabb ember volt, a Szentírásban jártasabb, okoskodásaiban következetesebb s az írásmagyarázatra csodálatosan rátermett, habár Antiochussal szónoki szóbőség dolgában nem mérkőzhetett is meg; továbbá az a kemény torokhang, a melyről fentebb szólottam, néha legjobb mondásait is tönkre tette. Azon szolgálat viszonzásául, a melyben az érsek részesítette, azt szinlelte, mintha véghetetlen hódolattal és csodálattal viseltetnék iránta; holott Severien a valóságban nem volt egyéb, megvesztegethető nagyravágyónál és féltékeny vetélytársnál.

¹⁾ Et Antiochus quidem cum prior Ptolemaide venisset Constantinopolim, et in ecclesiis urbis regiae summa cum diligentia aliquamdiu docuisset, eaque ex re magnam vim pecuniae collegisset, ad ecclesiam suam redierat... Socr., VI. 11. — Verum Antiochus quidem expedite admodum et sonora voce loquebatur: ita ut a nonnullis diceretur Chrysostomus. Sozom., VIII. 10.

Aranyszájú János ellenfeleinek könnyen sikerült körülhálózniok egy ilyen embert. A jelszót rá az udvartól adták ki. Elmentek meghallgatására, tetszésnyilatkozatokkal halmozták el,¹⁾ kijelentették, hogy az érseknél különbszónok, sőt az udvaroncok még syriai kiejtésének bájait is bámulták, a melyet különben nevetségök tárgyává tettek volna. Céljok az volt, hogy barátjának ellenfelévé tegyék, kilátást nyújtván neki arra, hogy azt nemsokára leteszik s utódjává lehet, ha megbuktatására segédkezet nyújt. Mivel a császárné meg akart vele ismerkedni, a császár gyakran meghívta asztalához, főkép pedig Eugraphia kerítette kezei közé s tette őt cselszövényeinek mozgó rugójává. Sőt ez idő alatt oly kiváló megtiszteltetés is jutott osztályrészül, a mely mintegy eleve kitűzte arra a magas szerencsére, a miről álmodozott. Minthogy a császárné a 401-ik év február havában megszülte negyedik gyermekét, a későbbi második Theodosiust, a helyett, hogy a keresztség szentségében való részesítése végett megvárták volna az érsek hazaérkeztét (holott az ily késelem nagyon napirenden volt az ősi anyaszentegyházban), sőt inkább még maga siettetette a szertartást, hogy az új szülött Severien kezéből vegye a szent vizet. Ámde tudjuk, hogy ennek a szent cselekménynek végrehajtása, a közreműködő papot, az általa beavatott új egyháztág fölött a szellemi apaság jogával s az egész életen keresztül tartó vallásos összekötetéssel ruházta fel. Severien ettől fogva nem volt többé egyszerűen Konstantinápolyt útjába ejtő idegen püspök,

¹⁾ Saepe in ecclesia concionans, magnam sui admirationem excitavit. Sozom., VIII. 11.

hanem az udvarhoz tartozó főpap s a császári székváros püspökségére kijelölt utód.¹⁾

Időközben valami kellemetlen véletlen Antiochust Konstantinápolyba hozta, ezt Severien azon nyomban elvezette Eugraphiához, a ki őt is besorozta párthivei közé, majd a két püspök egy harmadikat toborzott, még pedig a keleti keresztyén világban ismert és tisztelt névnek viselőjét. Ezt az egyént Acaciusnak nevezték s Berea püspöki székrét töltötte be. Ez hosszú életének utolsó éveit (ekkor már nyolczvan éven felül volt) abban töltötte el, hogy szerette s dicsőítette Aranyházájú Jánost: sőt ő volt az is, a kit, mint az újonnan választottnak hű és bevallott barátját, Rómába küldtek, hogy kineveztetésének okmányát átadja Siricius pápának s eszközölje ki Nyugat és Kelet között a két egyháznak és a két püspöknek communióját. Acacius azóta valami ügye-baja miatt megfordult Konstantinápolyban s ez alkalommal egy kissé megnehezelt barátjának, az érseknek igen ártatlan eljárásáért. Ez ugyanis azt akarta, hogy lakásra hozzá menjen püspöki palotájába s ott őt azon módon szállásolta el, a hogy saját maga is lakott, vagy más szóval egy igen egyszerű s felettébb parasztosan bútorozott lakó-osztályba. Az öreg püspök, a ki a keleti világ első főpapjánál minden egyebet várt, csak ezt nem, azt képzelte, hogy lenézésből bántak vele ekképen, vagyis inkább a rosszakarat hitette így el, és minthogy az aggkor nagyon meggyengítette elméjét, túlságos mértékben megboszankodott gaz-

¹⁾ Severianum qui illum e sacro fonte suscepit. *Ad Chron.* — E kereszttelésre vonatkozó bizonyos történeti nehézségek miatt lásd: Tillem., *Mem. eccl.*, t. XI. p. 58.

dájára.¹⁾ »Ha engem lenéz, ilyen mert kiereszteni a száján, majd visszafizetem neki a kölesönt s úgy elsózom neki a levesét, hogy nyöghet bele, míg lenyeli.«²⁾ Be is állt nyomban az Eugraphia szövetkezetébe.

Ilyetén fontos események előzték meg az Aranyszájú János hazatérését. A mint az érsek a konstantinápolyi kikötőben partra lépett, ott leste már a népnek megszámlálhatatlan sokasága, úgy, hogy a forgalom teljesen fennakadt a rakodó parton s a szomszédos utczákon, s a levegő ég szinte zengett üdvözlő kiabálásaik zajától. Az érseki palotába híveinek nagyszámú csapatai kísérték, vagyis inkább ölelő karjaik között vitték. A mint lakásának kapujához érkezett, elbocsátotta népét s rendkívüli fáradsága miatt másnapra halasztotta hozzájuk intézendő köszönetét, s e célból meghívta őket székesegyházába. Másnap, a mint mindenki elképzelheti, tömve teli lett a templom. Aranyszájú János beszélt, s ez a szónoklata fennmaradt számunkra. Hévvél és kenettel teljes szónoki beszéd ez, a melyből szinte sugárzik az egyházát viszontlátó pap öröme, a ki szíve mélyéből szeretett hazájának földére helyezi ismét lábát, a ki hű nyáját éppen olyannak találja visszatértekor, mint a milyennek eltávozásakor hagyta. De nem palástol el semmit. A helyett, hogy fátyolt vetne a távol-

¹⁾ Contigit autem ut id temporis Acacius episcopus Bereae qui advenerat Constantinopolim, haudquaquam bonum hospitium nancisceretur, ut dicebat, et ob haec moerens, ira intumescebat. Pallad., *Dial.*, 20. lap.

²⁾ Quasi neglectus a Joanne cogitationibus immoderatis victus, absurdum sermonem ex abundantia cordis effert, dignum sua mente, praesentibus Joannis quibusdam clericis dicens: »Ego ipsi ollam condio.« Pallad., u. o.

léte alatt történetekre, bizonyos embereknek, a kiket névszerint nem említ, alávaló árulására, inkább abból indul ki, hogy köszönetét fejezze ki annak a népnek, a mely vétkes csábításainak ellene állott. »Köszönetet mondok nektek, — így szólt a szónoki szék alatt tolongó sokasághoz — köszönetet mondok nektek azért, hogy irántam, a benneteket ostromló temérdek csábítás daczára, még a tűzpróbával is daczoló hűséget tanusítottatok. ¹⁾ Ti voltatok az a hűséges feleség, a ki férjének távolléte alatt, minden hűtlenségre csábító ajánlat előtt bedugja füleit; ti voltatok az az örökös eb, a mely a pásztor távollétében vigyáz a nyájra; ti voltatok azok a hajóslegények, a kik a kormányosától oda hagyott hajót a kikötőbe vezéreltetétek; azok a katonák, a kik vezérektől megfosztatva is kivívják a diadalt.« ²⁾

Ez a beszéd alapeszméje, melyből a czélzat kézzelfoghatólag kiérzik; a megsértett püspök azt akarja, hogy a világ megtudja, mikép ismeri és elítéli Severient, hogy ismeri az udvarnak fondorlatait, de semminemű félelem nem remegteti keblét háládatlan barátjával szemben. Szavai, a melyekkel azt a ráruházott hatalom alól fölmenti, a megérdemelt szigorúság bélyegét viselték magokon. Szemére vetette világias életmódját, gyakori látogatását a császári palotában, s az ünnepi lakomákat, a melyeket szinte

¹⁾ Ideoque et si ampliori tempore demoratus sum foras, non me poenitet quia confidebam de vestrae caritatis affectu et integritate fidei. Chrys., *Orat. post redit. ex Asia.*

²⁾ Nam quid incassum dicebam quoniam casta uxor absente viro repellit ad ulteros, absente pastore canis abigit lupos, sine gubernatore nautae salvaverunt navem, sine duce milites victoriam repotaverunt. Chrys., u. o.

hajhászni látszott, azon szigorú szokásokkal ellentétben, a miket ő maga, Aranyszájú János, püspökségének mintegy rendszabályává avatott. »Te és Antiochus, — így szólt hozzá — valóságos tányérnyalóhoz illő életmódot folytatok; ti képezitek a városi mendemondák tárgyát, titeket kapott fel a színház bohózatainak hőseiül.« Néhány nappal később a Királyok könyvének egy versét választván beszédének alapigéjéül, így kiáltott fel szónoki székén: »Gyűjtsétek ide körüllem a gyalázatnak ezen papjait, a kik Jezabel asztalánál esznek, isznak, hogy megmondjam nekik, mikép hajdan Illés: »meddig sántikáltok még kétfelé? Ha Baal az Isten, kövessétek őt; ha Jezabel asztala szintén Isten, egyetek, igyatok nála, míg csak ki nem okádjátok.« ¹⁾

Bizonyos kaland, a mely miatt Konstantinápolyban néhány napig valóságos izgalom uralkodott, újabb kitörésekre szolgált ellene alkalmatosságul. Ennek a kalandnak az ariánusok hitsorsosaikkal egyetemben s a barbar vezérek, az udvarnál, vagy a hadseregben magas rangú tisztviselők, voltak a hősei. Tudjuk, hogy Konstantinápoly Valens kormányja alatt teljesen az alkut nem ismerő, sőt üldözőképen szereplő arianismusra adta magát. A visszahatás már Theodosiussal jelentkezett, és ez a fejedelem, a ki épp oly katolikus érzelmű volt, mint a milyen ariánus-hitű volt előde, nemcsak hogy az igazhitű istentiszteletet visszahelyezte előbbeni jogaiba, hanem egyúttal az igaz-

¹⁾ Congregate ad me sacerdotes dedecoris, qui comedunt mensam Jezabel, ut dicam eis, sicut dixit Elias: »Usquequo claudicatis in duas partes? Si Baal est Deus, ambulate post ipsum; si autem Jezabel quoque mensa ipsa est Deus, comedentes, evomite. Királyok könyve III. 18.

hittől elszakadt egyházak templomait is csak az elővárosokban, a kőfalakon kívül tűrte meg.¹⁾ Az ariánusok folytonosan tiltakoztak ezen rájuk nézve sérelmes kizáratás ellen: de Theodosius hajthatatlan maradt. Azonban azt remélték, hogy olcsóbbbszerivel boldogúlhatnak a gyenge és félénk Arkadiussal, a hadseregénél és udvaránál túlsúlyban levő barbar befolyás felhasználása mellett. A mióta 376-ik évben Valens császár arra kényszerítette a gót népet, püspökének Ulfilasnak személyében, hogy írja alá az Arius hitvallását, mert különben elzárja előle a birodalom kapuját s nem törődik vele, ha azután kiirtják is őket a hunok; ez a nép már, mint a birodalom vendége, egészen komolyan vette ariánusságát, úgy hogy mikor a keleti birodalom őseinek zászlója alá visszatért s újra felvette a katolikus hitet, a gótok kereken kijelentették, hogy ők alakváltoztatásainak további folyamában nem kísérik.²⁾ Megmaradtak hűségesen ariánusoknak, még pedig vakbuzgó ariánusoknak, fentartván testvéri összeköttetéseiket a velök hitrokon római népekkel, s az arianismus attól kezdve az ő védőszárnyaik alatt megmaradt a barbarok keresztyénségének, mintegy ellentétéül a catholicismusnak, a mely a rómaiaknak vált törvényes keresztyénségévé.

Mindenki beláthatja, hogy ez a kérdés mennyire kényes természetű volt, és Arkadius már nem egyszer azon a ponton állott, hogy meghátrál a követeléssel szemben. A legújabb alkalommal a rettenetes Gainas, a kinek ökle közé került mind a császár, mind a birodalom, azt az

¹⁾ Cum ariani, quibus regnante Theodosio ademptae fuerant ecclesiae Constantinopoli, extra urbis moenia conventus agerent. Sozom., VIII. 8.

²⁾ Lásd *Attila története* című munkám I. köt. 28. lap.

engedményt csikarta ki Theodosius fiától, hogy bent a városban lehessen templomuk, mert — a mint mondá — »a hozzá hasonló római fővezér méltóságához nem illik, hogy a kőfalakon kívül keresse fel Istenét.«¹⁾ Ez alkalommal Aranyházájú Jánosnak kellett közbelépnie és ő szívós bátorságával ki is vitte, hogy egy csapással mind Gainasnak, mind a császárnak urává lett: az engedély visszavonatott. De azért az ariánusok nem tartották magokat megvert félnek, és azt valóban meg kell adnunk, hogy Gainas eltűnése daczára, erős támaszokra számíthattak az udvarnál. Ennél fogva, ha már belvárosi templomot nem kaphattak, azt eszelték ki, hogy szombat este és vasárnap napfelkelte előtt a piacterek és útczák nagyszámú oszlopcsarnokai alatt csapatostul összegyülekeznek, és onnét ünnepélyes menetben vonódnak ki a külvárosokban levő templomaikhoz. Útközben csak úgy harsogtak azon városnegyedek, a melyeken végig haladtak, egymásnak felelgetőleg énekelt szoltár verseik zajától, a melyek közé saját hitvallásukhoz alkalmazott hymnusokat toldottak be. Ez volt az ő úgynevezett *litaníájok*.²⁾ A dolgok egész nyugodtan folytak Aranyházájú Jánosnak Ázsiába elutazása idejéig; de az ő távolléte alatt Severien, a nagy emberek iránt való hízelgésből és kegyvadászatból, lazán vette a szabályrendeletek szigo-

¹⁾ Injustum enim ac praeterea indecorum esse quaerebantur ut ipse qui magister erat romanae militiae, extra urbis moenia orandi causa proficisceretur. Sozom., VIII. 4.

²⁾ Prima autem luce eadem publice canentes, pergebant ad loca in quibus collectas celebrabant. Sozom., VIII. 8. — Ipsi intra civitatis portas circa porticus publicos congregati, hymnos apte ad arianam haeresim compositos, alternatim sibi respondentibus canebant. Socr., VI. 8.

rának alkalmazását. Az ünnepélyes menetek száma ennek következtében folyton szaporodott, a litániák a katolikuskok ellen intézett kihívásokkal és hitökre szórt gyalázásokkal töltek tele. »Hol vannak azok, — így hangzott az arianusok éneke — a kik azt hiszik, hogy a három csak egyet tesz?« ¹⁾

A mint Aranyszájú János visszaérkezett, a dolgok állásán megboszankodva, felszólította a kormány tisztviselőit, hogy e sértegetéseket torolják meg, de mivel a város prefektusa semmi hathatós intézkedésről nem gondoskodott, ő maga szervezett egy ellen-litániát, a mely szerint a katolikus hivekből álló ünnepélyes menetek szintén sorba járták az utcákat és köztereket, minden szombaton és vasárnap, a hymnusnak hymnust s az eretnek istenkáromlásnak az igazhit vallástételeit állítva szembe. Minthogy ezen ünnepélyes menetek este tartattak és hosszan benyúltak az éjszakába, a katolikusok akkép világítottak magoknak, hogy viaszgyertyákkal megrakott nagy ezüst keresztet vittek kezeikben, a melyek a kortársak szava szerint egészen nappallá változtatták az éjszakát. ²⁾ Mivel Eudoxia, a ki az udvarnak az arianismushoz szító hajlamai daczára is jó katolikus maradt, viselni kívánta ezen kivilágítás költségeit, ennélfogva elküldte szolgálit, hogy azok is szerepeljenek ez ellen-litániákon. ³⁾ E közben, a mit mindenki előre láthatott, egyszer csak bekövetkezett, az ünne-

¹⁾ Ubinam sunt qui tria unam dicunt esse potentiam? U. o.

²⁾ Cruces enim argenteae a Joanne erant excogitatae, quae cereas faces accensas gestabant. Socr., VI. 8. — Nam et crucum argentea signa, praecedentibus cereis, eos anteibant. Sozom., VIII. 8.

³⁾ Eudoxia Augusta sumptum ad hoc suppeditante. Socr., VI. 8.

pélyes menetek találkoztak és szépségesen összeverekedtek; a kövek és botok derekasan dolgoztak, úgy hogy számos halott és sebesült maradt a küzdelem helyén, a többek közt Brison, a császárné főfő eunuchja is, a kit egy kővel föbe sujtottak.¹⁾ Arkadius azzal végezte a dolgot, a mivel kezdenie kellett volna, nevezetesen császári rendeletet adott ki, a mely a Theodosius-féle törvénykönyvben maig is olvasható, szigorúan eltiltván az ily összejöveteleket, sőt a város prefektusát azzal fenyegette, hogy száz arany font büntetést fizet, ha ezek a litániák ismétlődni találnak.²⁾ Mindamellett sokan álltak elő szemrehányásokkal, hogy a kihágások miatti felelősség súlyát Arany-szájú Jánosra hárítsák, a ki — mint mondták — akár jót mível, akár rosszat, mindig harczot és háborút von maga után.

E közben napról-napra mindinkább elmérgesült a viszony Arany-szájú János és versenytársává lett egykori helyettesítője között. Ez utóbbi reményeiben és kilátásaiban annyira felfuvalkodott, hogy a más egyházában, idegen létére, egészen olyan magatartást vett fel, mintha csak törvényes érsek lett volna, a ki minden perczen várja, hogy törvénytelenül betolakodott ellenfele letéessék. A válság kitöréssel fenyegető jelleget öltött. Egyszer aztán be is következett, még pedig Arany-szájú János azon veszedelmes barátai egyikének balfogása következtében, a kik bár mellette állottak, de azért úgy látszott, mintha össze-

¹⁾ Et Briso quidem eunuchus Augustae... in fronte lapide percussus est. Socr., u. o. — Briso vero saxo in fronte percussus est. Sozom., VIII. 8.

²⁾ Quibus rebus permotus imperator interdixit arianis, ut deinceps hymnos publice canerent. Socr., u. o.

beszéltek volna ellenségeivel, hogy minden oldalról zivatarral vegyék körül. Egy nap, a midőn Severien felemelt fővel s megszokott döllyfös és fenhéjázó modorában végig ment a székesegyházon, vagy valamelyik ahhoz tartozó helyiségen, Serapion, a ki azon a helyen ült, a melyik mellett amaz elhaladt, nem állt fel előtte, a mint diakon létére kötelessége lett volna felállani a püspök iránt való tiszteletből, hanem ülve maradt székén, sőt még gúnyos tekintet is vetett reá.¹⁾ Severien ezt a dolgot sértésnek vette s a diakonhoz közeledvén, olyan hangon, hogy a körülállók közül is egynéhányan meghallhatták, így szólt hozzá: »ha Serapion keresztyénképen hal meg: akkor a Krisztus nem öltött emberi testet,« s ezzel folytatta előbbi útját.²⁾

Serapion azon nyomban bizonyágtételre szólította fel azon emberek egynéhányát, a kik a jelenetnek tanúi voltak, s a kik minden valószínűség szerint a templom kötelékébe tartoztak, és velök együtt az érsekhez ment, a hol istenkáromlással vádolta Severient, mint a ki azt mondta: »hogy a Krisztus nem öltött emberi testet.«³⁾ Magával hozott tanúi megerősítették vallomását, meglehet azért, mert szándékosan elhallgatták a mondatnak értelmét megadó első részét, meglehet azért, mert csak a végét hallották. De bárminő volt is valójában a gabalai püspöknek Serapionhoz intézett szavainak az értelme, Aranyszájú János azért egyaránt kárhoztatásra méltónak találta azokat. Mert ha nem akarta is száján kiereszteni azt az isten-

¹⁾ Serapio vero cum conspicatus minime assurgeret, de industria ostendens iis qui aderant, sese illum contemnere . . . Sozom., VIII. 10.

²⁾ Severianus exclamavit protinus his verbis: Si Serapion moriatur christianus, Christus nunquam homo factus est. Sozom., u. o.

³⁾ Quod Christus homo factus non esset. U. o.

káromlást, a mivel vádolták, ha nem akarta is egész egyszerűen azt állítani, hogy az Isten fiának megtestesülése hazugság, mindazonáltal az Üdvözítő nevét hiában vette fel s megszenteltségtenítette az urvacsorájának rettenetes formuláját, annak könnyelmű alkalmazása által. Arany-szájú János ítélete szerint, papi részről, ez a második bűn majd csaknem fölért amaz elsővel. Ennélfogva magához hívatta Severient s gyülekezetéből kirekesztette, megtiltotta neki, hogy akármelyik templomába belépni merészeljen. Sőt a történetírók állítása szerint, még arra is ítélte volna, hogy Konstantinápolyból menten elköltözzék.¹⁾ E közben a vita híre kiszivárgott a városba, s a templom szolgálatában álló közemberek, főkép pedig a *dékánok* vagy tizedesek, a kik a szegények eltemetésének tisztét teljesítették, azt a hirt terjesztették el városnegyedökben, hogy Severien az érseket bántalmazta.²⁾ Több se kellett ennél arra, hogy néhány percz alatt egy egészen fellázadt tömeg az érsekség elé rohanjon, mintha csak Aranyszájú János élete forgott volna veszedelemben. Ily körülmények közt Severien legjobbnak hitte, ha rögtön eltávozik a városból: ennélfogva sebtiben a kikötőbe futott, csónakra ült s átevezett Chalcedonba.

Még csak annyi időt sem vehetett magának a menekülő, hogy az udvart kalandjáról értesítse és magát Eudoxia oltalma alá helyezze; de a mikor a császárné párthíveitől mindenről értesült, bosszús neheztelését adta tudtára

¹⁾ Ob haec accusatus Severianus urbe expulsus est a Joanne, tamquam contumeliosus et impie locutus in Deum. Sozom., VIII. 10.

²⁾ Quod adversus Severianum commenta et insidias struxit, irritans adversus eum decanos. Act. synod. ad Querc. Apud Phot. 59. et in Baron., 403., XVII. s. köv.

az érseknek, s azonfelül elrendelte, hogy Severien a leg-
rövidebb idő alatt térjen vissza Konstantinápolyba. Ez
utóbbi nem várta, hogy másodszor is felszólítsák, hanem
egész diadalmenetben visszatért ismét a Bosporus innenső
partjára. Ez azonban még tökéletlen elégtétel volt, mert
az egyházi tilalom tovább is fennállott, és senki más meg
nem szüntethette, hanem csak az érsek maga. Eudoxia
ismételt alkalmakkal egész hévvel folyamodott érte az
érsekhez, sőt maga a császár is kérte reá, de mind haszon-
talan; Aranyszájú János nemcsak attól vonakodott, hogy
a hűtelen barátot, az istenkáromlót bevegje gyülekezetébe,
hanem még attól is, hogy vele beszéljen vagy elfogadja.¹⁾
A császárnénak zokon esett a pap makacskodása, de mint-
hogy makacsság dolgában nem maradt mögötte, heves jel-
leméből kifolyólag bizonyos erőszakos rendszabály fogana-
tosítására tökélte magát, s az Apostolok templomában tar-
tott bizonyos ünnepélyt ragadott meg alkalmatosságul arra,
hogy közte és ellenfele között nyilvános és határozott kenyér-
törésre vigye a dolgot. Ennélfogva egészen váratlanul be-
lépett a székesegyházba, mielőtt a miseáldozat elkezdődött
volna, még pedig úgy, hogy senki más nem kísérte, mint
az ifju Theodosius, a kit ölbe vittek utána, nagy léptekkel
végig ment a templom hajóján, behatolt a karba, és mikor
a szentély leghátulján trónján ülő érsek elé érkezett, annak
térdeire letette a gyermeket; azután e gyermek fejére, a
nagy Theodosius sarjadékáéra tett esküvel könyörgött
előtte, hogy bocsátana meg Severianusnak. Esküvéssel
kényszerítő könyörgését fenszóval s gyermeke feje fölé ter-

¹⁾ Joannes vero ab ipsius familiaritate se removit nec ulli
ipsum ad hoc hortanti obtemperavit. Socr., VI. 11.

jesztett kézzel ismételte több ízben.¹⁾ Aranyszájú János meglepetésében ingadozott; e gyermeknek látása, a ki már is *fenséges* volt s a kinek egykor szüksége lehetett a megbocsátásra, kétségtől meggyőztette szívét, ennél fogva megbocsátott.

Azonban az Aranyszájú János bocsánata magában véve még nem volt elég, hanem megkívántatott ehhez a népé is, a mely püspökének ügyéhez sokkal szívesebben ragaszkodott, mintsem talán önnön maga. És valóban Severien visszatérte óta alig múlt el olyan nap, a melyen helylyel-közzel véres verekedések ne mutatták volna, hogy a nép szilárdan feltette magában, hogy az árulóval és bitorlóval szemben, tiszteletet kíván szerezni egyházi feje jogának és becsületének. E veszekedések egyike valóságos lázadásná fajult, és Severien aligha életével nem lakol, ha erőszakkal kíván behatolni azokba a templomokba, a melyek rá nézve tilalom alá vettek, és a melyeknek maga a nép tette magát őrállójává.

Ez a feltétlen és majdnem az örültséggel határos feláldozás kényes helyzetbe sodorta Aranyszájú Jánost. Azt belátta, hogy ezt a ragaszkodást, a mely büszkeségét és biztosságát képezte, nem árúlhatja el, és hogy mikor a fejedelem és annak neje kéréseire bocsánatot adott, arra is kellett volna gondolnia, hogy védelmezői és barátai előtt mivel igazolja magát. Azok a durva és szenvedélyes emberek, a kik magokat az ő ügyéért bajba keverték, tudni akarhatják, hogy miért köti meg a békét, és hogy abban

¹⁾ Et per illius caput crebro eum obtestans, aegre ab illo obtinuit ut Severianum in amicitiam suam admitteret. Socr., u. o. — Donec Augusta in ecclesia Apostolorum, imposito Joannis genibus Theodosio filio, illum identidem obsecrans atque adjurans... Sozom., VIII. 10.

az ügyben, a mi úgy szólván közös ügyökké vált, jogot formálhatnak arra, hogy helyeseljék vagy kárhoztassák eljárását; Aranyszájú János csakugyan úgy vélekedett, hogy valósággal vagy elítélhetik, vagy pedig feloldozhatják. Ennélfogva a népet nyilvános kibékülésre akarta rá venni, a mely szerinte legalább az övétől elválaszthatatlan. És ekkor folyt le azután az ő püspöki székesegyházában a keresztyén forum azon nagy látványosságainak egyike, a melyek annyi élénkséget és fényt vetnek az egyháztörténet első századaira. Szószékének magaslatáról úgy mutatta be magát a körüle tolongó sokaságnak, mint követet, a ki békét ajánl, s azt óhajtja, hogy az elfogadtassék. A véletlennek megbecsülhetetlen kedvezése folytán, beszédét, a mely összegyűjtött munkái között nem foglaltatik, latin fordításban fölfedezték, valamint azt is, a melyben viszont Severien kérte ugyanazon hallgatóság előtt megkegyelmeztetését. Ki látszik már abból a kiméletes nyelvből s azon félénkségből, a mely Aranyszájú János szavait áthatja, hogy ezzel a könnyen lángra lobbanó néppel mennyire csinján bántak még szívök szerint választott vezérei is, és hogy ebben az Aranyszájú János által Konstantinápolyban alapított vallásos népuralom-félében, a tribunnak számolnia kellett forumával.

»Valamint a test összefügg a fejjel, — így szól beszéde kezdetén — úgy függ össze az egyház pápjával és a nép fejedelmével. Valamint a cserje nem szakadhat el gyökereitől s a folyó forrásaitól: azonképpen a fiúk is elválhatatlanok atyjuktól s a tanítványok tanító mesteröktől. ¹⁾

¹⁾ Sicuti capiti corpus cohaerere necessarium est, ita ecclesiam sacerdoti et principi populum: utque virgulta radicibus et fontibus

Ezt, a mit most néktek mondok, nem a ti személyem iránt való ragaszkodástokra hiú hivatkozásból mondom, hanem mivel fontos dolgokról kell előttetek beszélnem, ennél fogva nagyon kívánatos, hogy senki meg ne botránkoztassék, se mást meg ne botránkoztasson és semmi közbeszólás ne emeltessék, a míg én beszélek. A tanítványok engedelmes-ségének tanító mesterök iránt s a fiúk szeretetének atyjok iránt, a magok teljes egészében kell bennetek mutatkoznio-
niok. — Oh, fiaim! ékesítsetek fel engem a ti erényeitekkel, helyeztetek fejemre a ti engedelmességteknek koronáját, és cselekedjétek, hogy mindenek boldognak tartsanak engem azért, hogy ilyen nyájam van, és dicsőítsétek tanítasomat a ti engedelmességetek által, az apostol parancsolatja szerint, a ki azt mondja nekünk: »engedjétek a ti előttetek járóknak, mert ők vigyáznak ti reátok s ők adnak egykor majd számot a ti lelkeitekről.« ¹⁾

»Ezzel az értesítéssel tartoztam nektek, nehogy valaki közületek felháborodjék azon dorgálás miatt, a melyet hozzá-
tök intézni szándékozom. Én atya vagyok és gondoskodni tartozom gyermekeimről: ezt a kötelességet, melyet a természet a természet szerinti atyának szívébe olt, a Szentlélek oltotta az enyimbe. Oh, igenis! én atya vagyok, még pedig gyermekeiért annyira remegő atya, hogy kész vagyok ezen a helyen vére-
met ontani ti érettetek: és ti nem tennétek-e meg ugyanazt én érettem? A mi kötelékeink közö-

fluvii, ita et filio patri et magistro discipuli. Chrys. *Orat. de recip Severian.*, ap. Baron., ann. 403.

¹⁾ Obedite praepositis vestris... quia ipsi pervigilant pro vobis quasi pro animabus vestris rationem reddituri. Paul ad Hebr. XIII. 17.

sek, a mi kötelességeink ugyanazok,¹⁾ és én szintén azt irhatnám rólatok, a mit szent Pál kedves tanítványairól mondott: »Köszöntsétek Priscillát és Aquillát, a kik nékem segítőim voltak a Jézus Krisztusban, és a kik az én életemért adták az ő fejüket.«

»Nem! a testvérek közt való elválásról szó se tétesék: így erős a város, így bevehetetlen az erősség. A vérengző farkas, az ördög nem támadja meg az egyesült szíveket, s a felebaráti szeretet bástyája jobban megoltalmaz bennünket, mint a gyémántból való bástya.²⁾ Ez igazságokat azért bocsátom előljáróbeszéd képében szónoklatom elé, hogy se meg ne lepődjete, se meg ne botránkozzatok azon, a mit nektek mondandok; mert valóban olyan dologról beszélek, a mi méltó arra, hogy templomban taglaltassék, méltó arra, hogy ott meghallgassák: a béke az, a miről előttetek beszélni szándékozom. Semmi sem illik jobban Istennek szolgájához, mint, hogy népének a békéről beszéljen, és minél szentebb a követtség tárgya: annál nagyobb szüksége van a követnek arra, hogy meg legyen győződve arról, hogy meghallgattatik.³⁾

»A béke! Az Istennek fia azért szállt le erre a földre, hogy azt megvigye az emberek fiainak, és az ő vérével azért engesztelte ki nemcsak az oda fent, hanem az ide

¹⁾ Sed et vos eadem facite pro nobis; simili namque ergo nos devincti estis affectu. Chrys., *Orat. de recip. Severian*, mint fentebb.

²⁾ Cum enim inseparabiles fuerint ab eo, lupum, diabolum non timebant: murus enim caritatis firmior est adamante. Chrys. *de rec. Sev.*

³⁾ Pro pace loquimur ad vos. Et quid ita conveniens quam eacerdotem Dei pacem populo persuadere? Contradictio nulla est, ubi est legatio sancta et legatus acceptus est. U. az u. o.

alant valókat is, hogy ne legyen többé háború az ég és a föld között. A béke az, a miért az Istennek fia keresztre feszítettetett és eltemettetett, és azt hagyta ránk örökségül védelmező fal gyanánt egyháza számára, paizs gyanánt a pokol ellen és kard gyanánt a gonosz szellemek ellen; csendes kikötőül a hű szívek számára, lelkeinknek Istennel való kibékítőjéül s bűneinkből való feloldoztatásunk eszközlőjéül. Igen, igen! e szent békesség, ez áldott ajándék kedvéért küldettem én ti hozzátok követségben.¹⁾ Ne utasítsatok vissza, arra kérlek benneteket; ne cselekedjétek azt velem, hogy mint elkergetett békekövetnek, szívemben gyászszal s homlokomon pirulással kelljen innen eltávoznom.«

»Oh! kétségkívül, megvallom Isten színe előtt, hogy régótától fogva szomorú dolgok mentek végbe ebben a templomban; de azért ez nem ok arra, hogy a rendzavarásnak örvendezzek, hogy lázongásaitokat helyeseljem. — Mellőzzük el inkább mind ezeket, felejtsük el, ti pedig szüntessétek meg mozgalmaitokat, térjete vissza előbbeni nyugalmatokba s legyetek ismét úrrá magatok felett. Isten akarja ezt és kegyes uralkodónknak szintén ez az óhaj-tása. Valóban engedelmeskednünk kell a fejedelmeknek, legfőképen pedig, ha ezek is engedelmeskednek az egyház törvényeinek.²⁾ Az apostol azt mondta: »engedelmeskedjete a fejedelmeknek és felső hatalmasságoknak.« Meny-nyivel inkább kell akkor engedelmeskednünk, midőn a fejedelem védi a vallást és istápolja az egyházat. Ha tehát

¹⁾ Pro hac ergo legatus ad vos missus sum. U. az id. hely.

²⁾ Oportet enim et regibus obedire, maxime cum et ipsi obtemperant ecclesiasticis legibus. Chrys. *Orat. de rec. Sever.*

ezen előljárábeszéddel előkészítettem elméteket arra, hogy kedvezőleg hallgassátok meg az izenetet, a melyet néktek hozok... fogadjátok el Severien testvérünket.« ¹⁾

Ez ügyes és szívhez szóló beszédnek, valamint annak, hogy egészen a beszéd végéig halogatta Severien nevének említését, mintha csak félt volna kimondásától a szónok, mivel azzal vagy elragadnia, vagy eltaszítania kell hallgatóságát, mind ennek egy szóval meg lett az a hatása, a mit várt tőle Aranyshájú János. Az egész közönség talpra ugrott, zajos tetszésnyilatkozatban tört ki s ez ismételtén, egy szívvel, szájjal felhangzó tetszésnyilatkozat meggyőzhette a békekövetet a felől, hogy a béke elfogadtatott.

Midőn a zaj lecsendesült, ekkép folytatta beszédét:

»És most köszönetet mondok nektek, a miért szavaimat ilyen jó néven vettétek. Megajándékoztatok engem engedelmességeteknek gyümölcseivel, és én jogosan dicsekedhetem azzal, hogy jó magot vetettem el. Nosza tehát, ne vesztegessük az időt, gyűjtsük össze haladéktalanul aratásunk kévéit, és a Mindenható Isten adja meg nektek engedelmességeteknek és jó szíveteknek jutalmát! Ti az égnek valódi engesztelő áldozatot mutattatok be azzal, hogy e név kiejtését felháborodás nélkül meghallgattátok, és hogy szavaimra a haragnak minden füstje széjjeloszlott, úgy, hogy csakis a felebaráti szeretet látszassék ti bennetek. ²⁾ Fogadjátok tehát őt tárt karokkal, nyugodt szívvel

¹⁾ Si ergo praeparavi animos vestros ad suscipiendam legationem meam, recipite fratrem nostrum Severianum episcopum. Chrys. u. o.

²⁾ Nunc enim veram hostiam pacis obtulistis Deo, quia nemo turbatus est audito hoc nomine, sed cum caritate suscepistis: simul ut sermone locuti sumus, omnem ex animo fugastis iracundiam. Chrys. *Orat. de recip. Sever.*

s minden keserű visszaemlékezéstől menten. A visszavonás egyetlenegy csirájának sem szabad fenmaradnia, midőn a békeség megkötetett, hogy vigasság legyen az égben, vigasság a földön, öröm és lelki gyönyörűség az Istennek szentegyházában.«

Severien természetesen nem volt a templomban, az ő jelenléte mindent elrontott volna, mivel nevét is csak véghe-tetlen óvatosság mellett lehetett kiejteni; azonban okvetetlenül megkivántatott, hogy ő is elfogadja ezt a békét, a mely-lyel Aranyuszájú János megkínálta, és hogy a maga részéről szintén kijelentse azt a nép előtt. Ez képezte ennek a nagy látványosságnak második részét, a mely a következő napon ugyanazon templomban, ha ugyan volt rá lehetőség, még nagyobb számú, még izgatottabb közönség előtt folyt le. Aranyuszájú János beszéde az ügyesség és a meggyőzés remekét képezte; a Severiené nem egyéb szónoki árado-zásnál, a melyből fogalmat szerezhetünk arról, hogy milyen lehetett ez az annyira virágos, annyira mesterkelt, annyira körmönfont syriai ékesenszólás, midőn abból a lángész éltető szelleme hiányzott. Az egyetértés előnyeiről szóló, rendkívül hosszú lére föleresztett, elcsépeelt kifejezések közepette magyarázgatja, hogy a sátán incselkedései foly-tán, mily egyenetlenség fészkelődött be a konstantinápolyi egyházba, és ebben nagyon is igaza volt! A sátán furako-dott itt a pártfogó és pártfogolt, az előljáró és alattvaló összekötetése közé, mikép hajdan a husvéti vendégség alkalmával Krisztus és Judás közé.

»A békeség, — így szólt Severien — még a Krisztus-nak is egyik neve, mert az apostol azt mondja, hogy: »Krisztus a mi békeségünk,« ez az, mi két dologból egyet csinál, míg a gonosz léleknek féltékenységet gerjesztő inger-

lései következtében, a hitben egyező két szív meghasonlik és harcza keveredik egymással. De valamint a király jövetelére az utcák és terek nagy pompával díszíttetnek, s az egész város selyembe öltözik és virágokkal koszorúzza magát, hogy semmi se mutakozzék, a mi a királyi tekintetre ne lenne méltó, úgy ebben a perczen, a midőn a Krisztus, a békeség fejedelme, körünkbe érkezik, távoztassunk el magunktól minden szomorú emléket.¹⁾ Mene-küljön a hazugság az igazság elől s a háború a lelkek egyesülése elől. És valamint városaink képein, a hol kiábrázolva látjuk azt a felséges két testvért, a kik bennünket kormányoznak, a művész az Egyetértést állítja mögöttük női ruhába öltöztetve, a mint őket karjaival átöleli, s ezzel azt akarja tudtunkra adni, hogy ha ők testileg külön vannak is szakadva egymástól, de azért érzelmeikben és akaratukban egyesek: azonképen most a mi Urunknak békesége, a mely közibénk telepedett s bennünket dobogó kebelére ölel, kényszerítse a mi két lelkünket arra, hogy a két különvált testben csakis egy lelket képezzen.²⁾ Tegnap a mi közös atyánk, evangeliomi szellemtől áthatott beszédében, békeföltételeket ajánlott számunkra, én pedig ma

1) Sicut procedente rege et plateae mundantur et tota civitas diversis floribus et ornatibus coronatur, ut nihil sit quod minus dignum vultu regis appareat: ita et nunc praecedente Christo rege pacis... Severian., *Orat. de pace cum Chrys.* Chrys. opp.

2) Et sicut frequenter fieri vidimus ubi regum vel fratrum tabulae pinguntur, ut in duobus unanimitatis declarentur insignia, artifex picto femineo habitu post tergum utriusque Concordiam statuit, brachiis suis utrumque complectentem... ita nunc pax Domini media assistens, et utrumque nostrum gremio palpante connectens, discreta corpora in unum convenire animum ulnis jungentibus docet. Severian., *De pace cum Chrys.*, ut super.

magát a békét, magát a békeszerződést terjesztem elő. Tegnap ő ég felé emelt kezekkel a béke nevében fogadott bennünket, nosza tehát ezen isteni ajándékokkal menjünk az Úr elé kitárt karokkal, örömtől dobogó mellel: mert a háború tönkre tétetett s a béke az, a mi uralkodik.«

E szerint tehát az oltár lábainál esküvel megerősített béke a konstantinápolyi nép kezébe letétetett, a ki bírāja és szentesítője is volt egy személyben: a történet arról tesz tanúbizonyságot, hogy nem Aranyszájú János volt az, a ki ezt a békeséget megszegte.

Igy oszlott széjjel ez az első zivatar, a mely intő és fenyegető zivatar volt úgy az érsek, mint az egyház, nemkülönben az államra nézve is. De még ugyanabban a nyomban képződött egy másik, a Keleti birodalom legszélsőbb pontján, közel a Nilus völgyéhez, és egy Aranyszájú János iránt ellenséges indulatú szél ezt a vihart Alexandriából Konstantinápoly felé hajtotta. Ez azután romlást és halált hordozott méhében.

HARMADIK KÖNYV.

A Hosszu-testvérek. — Viszonyuk Theophilushoz, Alexandria püspökéhez. — Ez utóbbi jelleme, zsarnoksága, kincsszomja. — Harczba bonyolódik Isidorussal, a fő-alamizsnással, a kinek a Hosszu-testvérek fogják pártját. — Theophilus Origeneshez szítással vádolja a Hosszu-testvéreket. — A patriarcha ostromló csapatot vezet a Nitriai kolostorok ellen; a kolostorokat kifosztják és felgyújtogatják, a barátok szétszórtnak. — A Hosszu-testvérek igazságot keresni Konstantinápolyba jönnek. — Utjokban Theophilus cselszövényei folytán üldöztetnek. — Találkozásuk Aranyzászu Jánossal, a ki a patriarchától bocsánatot kér számukra. — A patriarcha megtagadja a bocsánatot. — A Hosszu-testvérek vádat nyújtanak be a császárhoz, a patriarcha erőszakoskodásai ellen. — Rágalmazási bűnper. — Aranyzászu János leveszi kezét a Hosszu-testvérekről; a császárné védelmezésökre kel. — Arkadiuszsinatot hív össze Konstantinápolyba. — Epiphaniust, Salamis püspökét, hálójába keríti Theophilus. — Magatartása Aranyzászu Jánossal szemben Konstantinápolyban. — Szónoklatot tart ott Origenes ellen. — Theotimus, Scythia püspöke, megczáfolja. — Epiphanius vállalata az érsek joghatósága ellen; Serapion megtiltja neki a templomba

való belépést; az öreg püspök elveszti bátorságát. — A Hosszu-testvérek meglátogatják. — Eltávozása, halála. — Aranyszájú János beszéde a császárné ellen. — Eudoxia és az egész udvar dühös haragja.

401—403.

Abban a remete világban, a melyet Nitria tartomány és függeléke Scété a Nilus völgye és lybiai hegyláncz között magába ölelt, ebben a társasan és magánosan lakó barátok világában, a hol a városok kolostorokból és a földművelők remetékből állottak, négy férfiú élt, a kiket az egész Egyiptom a Hosszu-testvérek gúnyneve alatt ismert. ¹⁾ E csodálatos gúnynevet nyúlánk magas termetöknek köszönhatték, a melyet rendkívüli soványságuk, kemény önsanyargatásuk gyümölcse, még kirívóbbá tett. A kietlen pusztá ez egyszerű fiai majdnem gyermekiesnek mondható együgyűségök daczára, kiváló szellemi tehetséggel, sőt ezenfelül eléggé mély tudományossággal bírtak. Mint annak a hírneves alexandriai iskolának tanítványai, a melyben a vak Didimus folytatta a Clemensek és Origenesek oktatásait, ²⁾ néhány nagyrabecsült írásmagyarázati értekezéssel az egyházi irodalomban is megkisérlették erejüket. Egyébiránt pedig szívreható egyértelműség kapcsolta egybe ezen ugyanazon anyának s ugyanazon életpályának gyermekeit, a kik egymástól különváltan már élni sem tudtak. Szinte azt

¹⁾ Ob proceritatem corporis vulgo Longi appellabantur. Socr., VI. 7. — Ob staturae proceritatem Magni vocabantur. Sozom., VI. 30.

²⁾ Tum vitae sanctimonia quum eruditione excelebant. Socr., VI. 7. — Origenis, Didymi et aliorum ecclesiasticorum scriptorum libros diligenter evolvebant. Sozom., VI. 30.

hihetten volna az ember, hogy együttesen gondolkoztak, akartak és lélekeztek, annyira megegyezett érzelmök s magaviseletök minden körülmény között, és mintha a valóságban is csak egy embert tettek volna, abban leltek kedvét a világ, hogy mind a négyöket összezavarja a »Hosszu-testvérek« gyűjtő neve alatt.

Az alexandriai patriarchák minden időben nagy becsületben tartották őket. A mint Athanasius 341-ben számkivetésbe ment, Ammoniust, a legidősebb testvért kicsalta Scétéi kolostorából s magával vitte Rómába, és az örökvárosban sokáig fenmaradt a jámbor barátnak emlékezete, a ki a tenger fény közepette is csak kietlen pusztájáról ábrándozva, annyi megbámulni való látványosság között, csakis az apostolok sírjait kívánta meglátogatni.¹⁾ A mint Athanasius száműzetése véget ért, Ammonius is befejezte a magáét; elbúcsúzott a világtól, hogy magát ismét abba az irtóztató pusztába temesse, a melyet ő valóságos paradicsomnak tekintett.

Theophilus, Athanasiusnak harmadik utóda, elődei-
nek példájára, szintén kereste a Hosszu-testvérek barátságát, a kik a nitriai kolostoroknak büszkeségét képezték, épp úgy, mint ezek a kolostorok a keresztyén Egyiptoméit. Ennélfogva szerette volna, ha népszerűségének előmozdítóul és cselekvési eszközeiül maga köré vonhatja őket, és különösen Ammoniust zaklatta azzal, hogy püspökeinek egyikévé teszi. Mivel törekvése a barátnak kifogásai és a jámbor egyszerűséget kedvelő hajlama miatt meghiusult, a

¹⁾ Qui quidem adeo parum curiosus exstitit, ut cum Romam venisset una cum Athanasio, ex magnificis urbis operibus nullum videre desideravit, sed solas Petri et Pauli Basilicas viderit. Socr., IV. 23. Lásd Szent Jeromos I. k. 23. s köv. lap.

menyiben a püspökség első szóbahozatala után mindjárt pusztájába menekült, utána küldte embereit, hogy elhozzák, s erőnek erejével püspökké szentelhesse. Az ilyen eljárás gyakorta megesett abban a korban, a midőn a világi papság romlottsága daczára, nagymérvű önzetlenség uralkodott a kolostori papság kebelében. Ammonius előre sejtette, hogy efféle erőszakos eljárásra határozza magát a patriarcha, ennélfogva jókor megtette előkészületeit, úgy, hogy mikor Theophilus emberei megérkeztek, fülét mutatta nekik, a melyet tulajdon kezével vágott le s a sebe még jóformán be sem hegedt. »Utazástok tárgytalanná vált, — így szólt hozzájuk — mert önkéntesen megcsonkítottam magamat; az ilyen embereket pedig nem szabad bevenni az egyházi testületbe, a canonok ezt határozottan ellenzik.« ¹⁾ A mint ezt mondta, ismét visszatért szűk szobácskájába, még pedig oly büszkén, mintha csak valami győzelmet aratott volna. A harmadik testvér Euthymius, a kit valami ürügy alatt Alexandriába csaltak, a patriarcha egyenes parancsolatjára a püspöki közigazgatás tisztviselői közé osztatott be; azonban valami kedvező alkalmat felhasználván, ez is széttépte bilincseit s a lybiai sivatag rengetegeibe menekült. Eusebius, a negyedik testvér, szintén ilyen vadasnak mutatkozott. A négy közül csupán egyetleneket ejtett meg a nagyravágyás, vagyis inkább az a vágy, hogy más úton-módon tegye magát hasznossá, mint testvérei. Dioscorus volt ez, a második testvér, a ki megengedte, hogy Theophilus a kisebbik Hermopolis kerületé-

¹⁾ Cum vero aliquando capiendus esset ut episcopus ordinaretur, nec rogando persuadere potuisset iis qui ad ipsum capiendum venerant, ut abirent abscissa sibi auricula: Abite inquit... Sozom., VI. 30.

nek püspökévé szentelje.¹⁾ Az igaz, hogy ez a szomorú és terméketlen püspöki megye a remeteségek püspöksége volt és a nitriai kolostorokra s a scétéi remeteségekre terjedt ki: a miért úgy is nevezték, hogy a hegységi püspökség.²⁾ A mikor Dioscorus barát-létére ezt a megyét elfogadta, állapotán majdnem semmit sem változtatott, úgy hogy többször találhatta, a ki kereste, hajdani menedékhelyén, mint a kisebbik Hermopolisban, püspöki méltóságának egyéb-iránt nem valami nagy pompával kínálkozó székhelyén.

A négy testvér szoros baráti kötelékben állott az alexandriai egyház egyik magasrangú tisztviselőjével, Isidorus fő alamizsnával,³⁾ s ez a barátság akkor keletkezett, a mikor Athanasius Rómába utazott, a hol Ammonius, mint a patriarcha kíséretéhez tartozó személy, tisztitársa volt Isidorusnak.⁴⁾ Ő és a Hosszu-testvérek gyakorta találkoztak egymással, — és a fő alamizsnás, a tisztével járó nehéz körülmények alkalmával, gyakorta kikérte böles tanácsait, mivel igen erős küzdelmet kellett püspökének zsarnoksága és gonosz szenvedélyei ellen folytatnia.

Minthogy Theophilus, a ki éppen szóban forog, jelentékeny helyet foglal el elbeszéléseink folyamában, valamint korának egyházi czivakodásaiban is jelentékenyet foglalt, mindenekelőtt ezt a személyiséget ismertetjük meg egy kissé részletesebben, hogy megmutathassuk, miféle rendkívüli események lánczolata folytán vezettethetett Alexan-

¹⁾ Itaque unum ex illis, Dioscurum scilicet vi abstractum Hermopolis episcopum constituit. Socr., VI. 30.

²⁾ Pallad., *dial.* 23. lap.

³⁾ Pauperum ac peregrinorum curator in urbe Alexandria. Sozom., VIII. 2.

⁴⁾ Lásd Szent Jeromos I. köt. 23. s köv.lap.

driából Konstantinápolyba, ebbe az óriási színházba, hogy egyszerre jelenjen meg a színen Aranyszájú Jánossal, miként a Sátán Jóbbal, a nevérol elnevezett bibliai költeményben.

Theophilust kortársai a legnagyobb theologusok egyikének, de egyúttal a század leggonoszabb emberének is tartották. Rengeteg tudománnyal, az alexandriai iskolában folytatott alapos tanulmányok gyümölcseivel látta el magát, e mellett tevékeny, értelmes, körmönfont, az akadályok megkerülésében s a támadás kitervezésében egyaránt ügyes ember volt, de e tehetségeivel oly vétkek jártak karöltve, a melyek mindegyikét ugyanannyi csapássá változtatták másokra nézve. A tudomány ő előtté nem volt egyéb, mint segédszer a végből, hogy általa nagyravágyását vagy boszúszomját kielégítse; az elme-él csak kárt okozó fondorlatok eszköze, a tevékenység nem más, mint minden olyan ember vagy tantétel ellen való fenyegetés, a ki mindenhatósági igényeit gyanús szemmel nézni merészelte. Akaratának egyedüli szabályozója saját érdeke, akarata egyházának egyedüli törvénye volt. A joghatósága alá tartozó püspökökkel úgy bánt, mint valóságos rabszolgákkal, a kiket a függetlenség legcsekélyebb gyanúja miatt minden magyarázat és kimélet nélkül elcsaphat vagy felfüggeszthet. Saját joghatósági körén kívül álnokul befurakodva szomszédainak ügyeibe, idegen püspökök birájául tette magát, még pedig rettentő birájául, mert a tudomány tekintélyére támaszkodhatott, úgy, hogy a kezei közül származó kiátkozás némelyeknél mindig borzadályt, másoknál mindig kétséget idézett elő.¹⁾ Az V-dik században élt hit-

¹⁾ Theophilusnak az Egyiptommal szomszédos püspöki megyékkel való viszonyára vonatkozólag lásd: *Szent Jeromos* I. köt. 8. lap.

tudósok közt egy sem akadt, a ki nálánál jobban értett volna ahhoz, hogy az eretnokség üres árnyékalakjait mint kell testbe öltöztetni. A kiátkozás fegyvere tehát az ő kezéből majdnem mindig halálos csapást osztogatott. De félelmetessé is tette magát Palestina és Syria püspöki megyéiben, a hol számos püspök önként meghódolt előtte, mint a birodalom egész déli részének metropolitája előtt. Saját jogszolgáltatási hatáskörén belül pedig már nem is érte be azzal, hogy a püspököket egyszerűen beteszi, kiteszi, hanem még a püspöki megyéket is folytonosan változtatta, a régebbieket eltörölte, újakat alkotott, kiterjesztette vagy megszükitette a püspöki székek határait, a szerint, a mint szeszélye vagy uralmának az érdeke hozta magával.¹⁾ Papságának, vagy barát-rendeinek legcsekélyebb csöknyösködésére világi büntetésekhez, a bilincshez, a tömlöczhöz, a számkivetéshez folyamodott, s a polgári hatóság nem merte tőle a segédkezet megtagadni, mert nagy hatalommal rendelkezett a császár körül, a hol az udvari tisztek igen jól szolgálták, mivel azoknak támogatását csengő aranyakkal szerezte meg magának. Egyik kortársa azt mondja, hogy »Konstantinápolyban fizetett kémeket tartott, a kiknek segítségével mindent megtudott, a mi ott történt.«²⁾ Az alexandriai prefektust többnyire ő nevezette ki s ez a prefektus kormányzóskodása ideje alatt nem igen szokta elfeledni, hogy milyen püspökkel van neki dolga.³⁾

¹⁾ Pallad., dial., 23. lap. — Zosim., 23. v.

²⁾ Pallad., dial., 24. s köv. lap.

³⁾ Contigerat autem sub id tempus ut clerici quidam Theophili Constantinopoli adessent, magistratum qui regendae Aegyptio designabantur promotiones praemercantes et benevolentiam Theophilo

Theophilus az egyházi és világi kettős hatalmi körben megszerzett ilyenén mindenhatóságával elnyerte azt, hogy keresztyén Pharaó melléknévvel tisztelték meg,¹⁾ és ekképen a hatalom iránt való szenvedélyét kielégíthette; azonban ezenkívül volt még egy másik és pedig szintén elég heves szenvedélye, tudniillik a nyereségre való áhítózás. Theophilus kincsszomja rettenetes volt. A pénzt szerette, azért, hogy bírja és felhalmozza; szeretete azért, hogy általa befolyását előmozdító fényűzést fejthet ki; szeretete, végre, azért, mert vele vesztegethetett, árthatott, uralmát tovább-tovább terjeszthette, és hogy pénzt szerezhessen, a végből felette sajátságos eszközöket eszelt ki, még pedig úgy, hogy ne csak feddhetetlenségét megőrizze, hanem ezenfelül dicsőséget is szerezzen magának az egyház előtt, s ezt akkép eszközölte, hogy tolvajlásaiban a vallást egész határozottsággal czinkostársává tette.

A római császárok politikája Konstantin óta oda irányult, hogy szépségesen kívárlják, míg a pogány istentisztelet templomai önmagoktól bezárulnak és a régi istenek, imádók elpártolása folytán, divatjokat mulják. Sőt még ehhez bölcs törvények is járultak, a melyek ez ősi szentélyeket védelmezték a leromboltatás és kifosztatás ellen, a mit a keresztyén buzgóság örve alatt gyakorta megkísértettek. Így őriztettek meg az egyiptomiak, a kiknek mesés gazdagsága majdnem teljesen érintetlen maradt. E gazdag kincs felköltötte Theophilus kívánságát. Ő volt az első, — ezt mondja valamelyik pogány író —

conciliantes in perniciem eorum qui illi minime placebant. Pallad., dial., p. 24.

¹⁾ Furor pharaonius ipsum possidet. Pallad., dial., 24. l. — Isid. Pelus. Epist. I. 151.

a ki lábbal tapodta a türelmi törvényeket s a sok százados gyakorlat iránt tartozó tiszteletet; ¹⁾ az a modor pedig, a melylyel ezt a vallásos háborút intézte, eléggé megmutatja, hogy a vakbuzgóság sem egyedüli, sem legfőbb indító okát nem képezte. Annyi bizonyos, hogy a gazdagságukról leginkább híres templomokra esett választása, mivel azok buzgóságából eredő fáradozását busásan megjutalmazhatták, a minő volt például a Kanopusi, a mely ellen saját maga személyesen vezette a rabló vállalatot. ²⁾ Sőt többet mondok, mindaddig nem lelt nyugtot, míg csak magában Alexandria szívében ki nem fosztotta a Serapeumot, e méretetlen gazdagságú templomot, a mely a Capitoliumi után az egész világon a legnagyobb épület volt. A Serapeum azonfelül hogy teljesen márványból épült, belül három egymás fölé rakott érclemez borítékkal volt ellátva, a melyeknek elseje rézből, a másodika ezüstből s a harmadika aranyból állott. ³⁾ Továbbá nagy bőségben találtatott benne a sok arannyal fedett szobor, ékszerből, drágakövekből, tömör aranyból álló fogadalmi ajándék. A patriarcha oström alá fogta a templomot a prefektus, a magister militum társaságában, a kiknek támogatását kikérte, mivel a

¹⁾ Summus Alexandriae urbis in Aegypto antistes Theophilus, qui primus sacra patritosque ritus aeternos oppugnare coepit. Zosim., v. 23.

²⁾ Eunap., IV. 59—64.

³⁾ Erat hoc templum et venustate et amplitudine nobilissimum. Sozom., VIII. 15. — Serapidis templum... omnium toto orbe fano-
rum maximum simul ac pulcherrimum fuisse dicitur. Theodore. v. 22.
— Serapium atriis columnariis aptissimis et spirantibus signorum
figmentis, et reliqua operum multitudo ita exornatum ut post Capi-
tolium quo se venerabilis Roma in aeternum attollit nihil orbis terra-
rum ambitiosius cernat. Amm. Marcell., XXII. 15. — Rufin Histor., II. 29.

pogányok keményen elszánták rá magokat, hogy hitőknek ezt az utolsó menedékhelyét megvédelmezzik.¹⁾ Minden elraboltatott és a patriarcha, bizonyára vallásos gyengédségből, az arany bálványokra tette rá kezét,²⁾ mert ezeket a bálványokat, ha ugyan egy azon korból való író szavainak hihetünk, korántsem utálta, hanem tekintélyes gyűjteményt szerzett össze belőlök, és azt püspöki palotájának pinczéibe rejtette. Ilyen volt az az út-mód, a melyen Theophilus kincstárai táplálékaikat nyerni szokták.

A keresztyének nem igen ütöttek lármát a vallásos buzgóság fátyola alá rejtett illetén fosztogatások miatt, de azt már kevés béketűréssel szenvedték, mikor a patriarcha saját egyházi vagy magán vagyonaikra tette kezét. Theophilus ugyanis felettébb részrehajlatlannak mutatkozott a szent helyek iránt, s nem nézte azt, hogy melyik vallás szolgálatában állanak, hanem csak azt, hogy gazdagok-e? és a saját joghatósága alá tartozó keresztyén templomokat s betegápoló helyeket, habár erőszak alkalmazása nélkül is, de éppen olyan lelki furdalástól menten, kifosztogatta, mint a sokisten-hívók templomait. Semminemű tőke, még a szegények számára szolgálók sem maradtak sikkasztásaitól biztosságban. Egy nőtestvérét is maga mellé vette, a kinek aranyszomja vetekedett az övével, s a ki a maga részéről, a mennyit csak bírt, szintén elcsikart a templomok vagy a szegények számára szánt ajándékokból és

¹⁾ Praefectus Alexandriae et dux militum Aegypti Theophilo in destruendis templis suppeditas tulere. Socr., v. 16.

²⁾ ... Pugna porro eo usque producta est quoad caedis satietas finem malo imposuisset. Socr., v. 16. — Sozom., VII. 15. — Theophilus omnes deorum statuas confregit... Statuae conflatae. Socr., ugyanott.

hagyatékokból; ezt a műveletet hitbizományok tételése útján hajtotta végre, úgy, hogy a rábízott összegeket elsjátította. Ez a nő mesterfogásai miatt egészen hirhedtté vált Alexandriában, és mivel valami borzasztó betegség élte virágában elragadta, ebben az eseményben mindenki csak az ég igazságos büntetését látta. ¹⁾ Theophilus, a mint már említettem, harácsolásának gyümölcsét részint arra használta fel, hogy püspöki palotájában a polgári tisztviselők pompáját nagyban túlszárnyaló fényűzést folytattott, részint templomokat építtetett belőle. Még pedig úgy látszik, néhány igen szépet emeltetett, s építkezéseivel nagy zajt csapot, utálatos rendszeréhez híven, melynélfogva gazzetteit mindig az Isten dicsőségének és szolgálatának színe alá rejtette.

Egy szentséges életéről hirnevessé vált remete, a pelusiumi Isidorus, igen eredeti jellegű keserű kifejezésekkel festette le azt az állapotot, a melybe az egyiptomi keresztyénség ilyen pásztor vezetése alatt jutott. »Egyiptom, — így szól ez — visszaesett eredeti erkölcsi megromlottságába: eltaszítja Mózeset és Pharaó oldala mellé sorakozik. Megkorbácsolja a gyengéket, háborgatja azokat, a kik nyomorúságot szenvednek; városokat épít s a munkásokat megfosztja munkájok díjjától. Ime ezt cselekszi Theophilusnak, a drágakövek szenvedélyes barátjának, főleg pedig az arany bálványozójának pásztori botja alatt.« ²⁾

¹⁾ Illa quidem, quum ob multa, tum praecipue ob eam causam meritis poenis persolutis moritur, chirurgus mamillas ejus curante. Pallad., *dial.*, 21. lap.

²⁾ Aegyptus hoc semper in more habuit ut inique et perditie se gereret, Mosem videlicet repudians et Pharaonem adsciscens; humiles ac demissos flagris lacerans, laborantes opprimens; urbes extruere

Egy második kortárs azt toldja ezen szavakhoz, hogy az alexandriai patriarcha, csakhogy boszúját tölthesse, még a vérontástól, sőt a gyilkosságtól sem riadt vissza; egy harmadik pedig így foglalja össze jellemének leírását: »Ő nem szeretett, kedvezésben nem részesített egyebeket, mint a gonoszokat, az üldözést pedig a jók számára tartogatta.«

Nos tehát, a 402-ik év valamelyik napján egy gazdag előkelő asszony jelent meg zacskó arannyal hóna alatt, Isidorus fő-alamizsnás előtt, s az öreg embernek lábaihoz borúlva, így szólott: »Ezt a tekintélyes összeget én a szegényeknek szántam. Esküdj meg nekem a legrettenetesebb esküvéssel, hogy csak egy obolust sem engedsz belőle elvenni Theophilusnak. Én többre becsülöm Isten teremtményeit, kik szenvednek, azon kőből való teremtményeknél, a melyeket a patriarcha az ő szenvedéseik árán emel.«¹⁾ És ez az asszony mindaddig átkarolva tartotta térdeit, míg csak a kívánt esküt le nem tette. Akkor aztán felkelt és átadta neki a pénzt. Isidorus szigorú, becsületes ember volt, a ki takarékosággal kezelte a felebaráti szeretet által rábízott letéteményt, azonban zsarnok és telhetetlen püspökével szemben nem birta mindig függetlenségét megőrizni. Most azonban esküjéből erőt merített ellenállásához, ennélfogva Theophilusnak semmit sem szólt a megtörtént dologról;

jubens et mercedem negans, utque ad hoc usque tempus in iisdem studiis inhaerens, siquidem insano lapillorum amore flagrantem atque aurum pro numine habentem Theophilum... in medio proferens... Isid. Pelus., *Epist.*, I. 151.

¹⁾ Huic Isidoro mulier quaedam vidua e magnatibus affert mille aureos, adigitque jurejurando per Servatoris mensam... nihil detecturum Theophilo, ne is nummos illos caperet atque comparandis lapidibus insumeret. Pallad., *dial.*, 21. lap.

de az előkelő nőben nem állt meg a szó, úgy hogy rövid idő múlva erről a kalandról mesélt az egész város. E miatt a patriarcha halálos gyűlöletre lobbant a fő-alamizsnás ellen, de a kit mindamellett nem mert megfosztani állásától. Hanem bizonyos idő múlva ugyanez az Isidorus megint olyan ügybe bonyolódott, a mely még sajtóbb sebet ejtett fölebbvalójának büszkeségén. Az alexandriai egyház számára ugyanis bizonyos hagyaték tétetett a püspök nőtestvérének közvetítése útján, a mint ez több ízben is megtörtént már; de a végrendelet, a mint látszik, oly kétértelmű kifejezésekkel volt fogalmazva, hogy az adományozás valódi célzata elfödett. Theophilus ezt a kétértelműséget felhasználta arra, hogy a hagyatékot nővére számára követelje. »Neki szánták azt, nem a templomnak, azt állította; hiszen a végrendelkező életében szóval megígérte neki, még pedig a fő-alamizsnás jelenlétében.«¹⁾ Isidorust természetesen megidézték tanúnak, de ez hitére kinyilatkoztatta, hogy soha ilyesmit nem hallott, sőt arról a dologról semminémű tudomása sincs.²⁾ Ettől kezdve kimondatott rá a halálos ítélet.

Azonban mivel köthessen ez öreg emberbe, Athanasius e hajdani barátjába, a kinek a becsületességéről annyira meggyőződött a világ, hogy még az érsektől is eltitkolta, a midőn neki a szegényeknek szánt összegeket átadta. Theophilus rágalmakat koholt ellene, de azok bizonyíték hiányában ködképen foszlottak széjjel. E rágalmak egyiké-

¹⁾ Alicunde id novit Theophilus, nil enim ipsum latebat eorum quae ubique fierent et dicerentur, utpote qui habuerit et factorum et dictorum exploratores . . . Isidorum evocat . . . Pallad., *dial.*, 22. l.

²⁾ Testificari recusavit sororem Theophili a nescio quo haerodem scriptam fuisse. Sozom., VIII. 12.

nek ügyében, a mely az egyházi fegyelemre vonatkozott, a Hosszu-testvérek tanúskodására utalt az érsek, a mint hajdan nőtestvére ügyében az Isidoruséra: hanem e jámbor szerzetesek becsületességében ugyanolyan akadályra bukkant, mint az említett alkalommal. A mint ezek a barátjok ellen felhozott sérelmeket hallották, azonnal hangos szóval hazugságnak, álnokságnak nyilvánították, esküvéssel bizonyítván, hogy nála az egész Egyiptomban nem ismernek tiszteletre méltóbb férfiút. A patriarcha erre a feleletre eleintén megzavarodott, mert azt hitte, hogy teljesen meghódította a maga részére a Hosszu-testvéreket, azzal a színlelt meleg barátsággal, a melylyel őket folyton elhalmozta,¹⁾ de azután csak fentartotta előbbeni állítását s azt követelte, hogy az ő szavaira tegyenek tanúságot. Ezek felháborodva utasították vissza a követelést, úgy hogy ennek következtében négy újabb ellenséggel többet kellett alamizsnásának veszedelmébe bonyolítania. Azonban a világi dolgokban való magokviseletéért nehéz lett volna rajta érni valami hibán, vagy legalább súlyos és kiátkozhatásra méltó hibán, az oly remetéket, a kik távol éltek a világ zajától és a kiket a pusztában a jámbor élet példányképeiül tekintettek, ennél fogva Theophilus, hogy őket lesújt-hassa, ahhoz a fegyverhez folyamodott, a melyet végszükség esetére rejtegetett magánál, tudniillik az eretnekségi vád fegyveréhez.²⁾ Ime ezen a ponton kötődik össze, még pedig szoros és végzetes kötelékkel, a Hosszu-testvérek és Theophilus patriarcha története az Aranyszájú Jánoséval.

¹⁾ Quos plusquam episcopos honoraverat ut magistros, propter vitam, doctrinam et aetatem. Pallad., u. o.

²⁾ Praetextans dogmatum perversitatem. Pallad., *dial.*, 22. l.

Ekkor folyt a leghevesebb vita Origenes tanai fölött, a melyet Jeromos kezdett meg Bethlehemben, Epiphanius pedig, a salamisi püspök, Cyprus szigetén, ¹⁾ Jeruzsálemben. A pört azon határok kitűzése végett vitték, hogy meddig terjedjen az Origenes tekintélye, vagyis, mit kelljen elfogadni vagy elejteni ez alexandriai nagy tanító-mester tanaiból, a ki képzeletének szüleményeit vegyítette a hithez és elbájoló költészetének tévedéseit sokkal számosabb igaz állításaihoz. Legtúlhajtottabb állításai közül azon másfélszáz esztendő alatt, a miótától fogva nem élt többé, egynémelyekethivatalos a nélkül hoztatott az egyház, a többiek pedig az írásmagyarázat tudományának előhaladása és a hitezikkeknek a zsinatok által törvényileg szentesített megállapítása által tünedeztek el egymás után. De az iskola mindenesetre, habár módosítva is, fennállott és Origenes neve, majdnem isteni dicsfénnyel körítve, uralkodott benne. A keresztyénség többi részében, minden rajongás nélkül bámulták ennek a magasröptű szellemnek, a Szentírás mysticus magyarázatmódja megalapítójának könyveit, és kiki saját elméjének minémüisége szerint vagy elfogadta, vagy elvetette azokat; de keleten, kivált pedig Egyiptomban, ez a válogatás nem folyhatott le vita és csatározás nélkül.

Origenes tanai közül az Isten testietlenségére vonatkozó tétel idézte elő a Nilus partján a leghevesebb vitát. ²⁾ Origenes véleménye szerint Istennek, mint tiszta szellem-

¹⁾ E tárgyban megnézheti a kinek tetszik *Szent Jeromos* című munkám I. köt. 8. és követk. lapjait.

²⁾ Mota fuerat paulo antea questio, utrum Deus corpus sit et humana figura praeditus; an incorporeus non solum ab humana, sed ab omni omnino corporea figura. Socr., VI. 7.

nek, nem lehetett semminémű alakja, hanem mint a legfőbb élő valóság, s a természet világában az életnek, az erkölcs világában pedig a szép, jó és igaznak kútforrása, csakis azon egyes véletlen esetekben ölt határozott alakot, a midőn az embereknek kívánja magát megmutatni. Ez volt a valódi igaz tudomány, a bölcsészetnek és a vallásnak tudománya. Azonban az olyan elméjű emberek szemében, a kik az Ó-Testamentom betűszerinti magyarázatát megszokták s a kik azon túl semmit felfogni nem bírtak, az Origenes Istenének hiányzott a személyisége. A Biblia azt állítja, hogy Isten az embert a saját alakjára teremtette; a szent könyvek gyakran beszélnek az Isten szeméről, füleiről, karjairól, haragjáról, megbánásáról: ennél fogva az Istennek hasonlítani kell az emberhez és testének is kell lennie. Ehhez a következtetéshez jutott el a tudatlan barátoknak egyik felekezete, a kikre az Origenes követői merő lenézésből *anthropomorphista* nevet adtak, vagyis olyan embereknek nevezték őket, a kiknek emberi alakkal bíró Istenök van.¹⁾ Az anthropomorphisták viszont az Origenes követőit *Istentagadóknak* jelentették ki. Az istentagadók és emberi alakú Istent imádók harcza keveredtek egymással kolostoraikban, mert csakhamar ide kaptak be a theologiai viták Egyiptomban.²⁾ A városok félreeső kolostoraiban, és a remeték magános szobácskáiban lakozók között, a kik látományaik alkalmával különben is megszokták már, hogy Istent és az angyalokat emberi alakban képzeljék magoknak, az anthropomorphismus oly nagy

¹⁾ Anthropomorphitae, anthropomorphiani.

²⁾ Hinc vero gravissima contentio inter monachos exorta... inexpiabile bellum. Socr., VI. 18. — Sozom., VIII. 12.

hódítást tett, hogy az alexandriai patriarcha a hitet és józan észet fenyegető kettős veszélyt csak úgy vélte kikerülhetőnek, ha ezt a nézetet tilalom alá veti. Ennélfogva Theophilus átokkal sújtotta ennek a gyermekes hitnézetnek követőit, és a vallási vita túlzásainak egymásból folyó sorozatán át oda haladt, hogy mindazokat anthropomorphistáknak és eretnekeknek bélyegezte, a kik Origenest nem bálványozták és magokat nyíltan az ő tanítványának nem vallották. Így részesült Jeromos is, a nagy Jeromos, a ki az origenismus ellen Bethlehembben megkezdte a harczot azon mennykőcsapások egyikében, a melyeket a mindenható patriarcha Alexandriából szórt a világra, és Epiphanius, Keletnek a szó legkiválóbb értelmében vett ez a tanítómestere, szintén azon vette magát észre, hogy ugyanezen patriarcha pásztori körlevelében bevádoltatik az egyiptomi, palestinai, syriai, sőt még ezenfelül a római egyházak előtt is, »mint emberi alakú Istent imádó és tudatlan személy.«¹⁾

Ilyen buzgalmat tanusított Theophilus Origenes tanai iránt ebben a korszakban, vagyis a IV-dik század utolsó éveiben. Sőt még azzal sem érte be, hogy olyan két embert, mint a minő Jeromos és Epiphanius volt, kiátkozott, hanem a saját püspöki megyéjéhez tartozó anthropomorphista barátok ellen is oly kiállhatatlan szigorúságot léptetett életbe, hogy ezek arra határozták magokat, hogy megölik.²⁾ E célból egy nap összegyülekeztek Alexan-

¹⁾ Engedelmet kérek, hogy még egyszer *Szent Jeromosomra* hivatkozzom. I. köt.

²⁾ Aegypti monachi, relictis monasteriis suis, Alexandriam venere et tumultu adversus Theophilum concitato, impietatis eum damnantes interficere eum cupiebant. Socr., VI. 7. — In unum con-

driában, botokkal és egyéb, ruhájok alá rejtett fegyverekkel az érseki palota elé vonultak, a midőn Theophilus szándékuknak neszét véve, elébök ment, s mintha köszönteni akarná őket, mennydörgő hangon ezt kiáltotta hozzájuk: »Istennek képmásai, üdvözöllek benneteket!« ¹⁾ Ez a szó azonnal lelohasztott minden haragot; ²⁾ az imént még dühös barátok majdnem megfojtották a patriarchát öleléseikkel és Theophilus élete megmenekült. Erre Istennek ez együgyű képmásai visszatértek odúikba, és szinte dagadt a keblök attól az örömtől, hogy oly patriarchájok van, a ki ily fontos hitczikk dolgában úgy gondolkodik, mint ők, de főkép az tette mindnyájokat boldoggá, hogy ilyeténkép megtéríthették.

Pedig ekkor még dehogy tért meg; hanem átalakulásának percze csakugyan közel volt, és a Hosszu-testvérek sokkal nagyobb joggal követelhetnék volna annak érdemét a magokénak, mint azok a barátok, a kikről éppen szóltam. Ezek, mint az alexandriai iskola hű tanítványai, Nitria és Scétê vadonaiban Origenes tanait éppen olyan válogatós módon hirdették, mint Theophilus önnön maga, a mennyiben tévedéseit elvetették, észszerű vagy nagy eszméit, mindenekelőtt pedig Isten testietlenségét elfogadták. A monostorok apátjai és a hány felvilágosodott ember ez egyszerű barátok között csak találkozott: a magáénak vallotta e tantételeket; a zárdákban olvasták, magyarázó jegy-

gregati tumultuari coeperunt ac Theophilum velut impium e medio tollere volebant. Sozom., VIII. 11.

¹⁾ Obviam illis progressus, blandiri eis coepit, ita dicens: Perinde vos video ac vultum Dei. Soer., VI. 7. — Verum ille ad eos progressus: Perinde inquit vos aspexi ac vultum Dei. Sozom., u. o.

²⁾ Hoc ejus dictum monachorum animos mitigavit. Soer., u. o.

zetekkel kísérték Origenes munkáit, és a mint föntebb említettem, egyik-másik a Hosszu-testvérek közül, e kényes természetű tárgyak fölött oly értekezéseket írt, a melyeket az igaz hittel megegyezőknek ismertek el. Mindamellett úgy látszott, hogy az egyetértés búcsút venni készül e kegyes vidéktől; mert az Istent emberi alakban képzelő tantétel, a maga durva türelmetlenségével egyetemben, az apátok józan felfogása és a patriarcha heves tilalma daczára becsúszott oda. Ennélfogva egész megdöbbenéssel hallották Nitriában és Scétében azt a hirt, hogy Theophilus másféle húrokat penget, hogy a zárdáknak Istent emberi alakúnak hirdető lakóival összeköttetésbe lépett, és hogy egy levelében, a melyet valószínűleg azokkal egyetértőleg fogalmazott, azt nyilatkoztatta ki, hogy szigorúan véve, a szentírás szövegét tekintve, föltehetjük, mikép Istennek van nyelve, szemei, fülei, teste, mivel a biblia azt mondja, és mivel a biblia a legbiztosabb igazságokat tartalmazza; ¹⁾ sőt ugyanezen levelében egész hatalmával fakad ki azon istentelenek ellen, a kik az Isten személyiségét tagadni merészlik. ²⁾ Mindenkit felette meglepett ez a vélemény-átalakulás: azonban a dolog magyarázata csakhamar bekövetkezett. Az emberalakú Istent-imádókat annyira felbátorította a patriarcha nyilatkozata, holott különben is

¹⁾ Missis litteris ad eos, qui in solitudine degebant, monuit ne Dioscorum, fratresque ejus auscultarent, qui Deum incorporeum esse dicebant. Deus enim ajunt, juxta sacrae scripturae testimonia, et oculos habet et aures et manus ac pedes quemadmodum homines. Socr., VI. 8.

²⁾ Hi vero qui cum Dioscoro sunt Origenis doctrinam sequentes impium dogma inducere conantur: Deum scilicet nec oculos, nec aures, nec manus, nec pedes habere. Socr., u. o.

már mindennemű aknamunkák által felizgatták őket, hogy napról-napra mindinkább kihívó magatartást tanúsítottak, úgy hogy ennek következtében, mint egy azon korból való író mondja, »a háború meggyújtotta fáklyáját a békesség országában.«

E közben Isidort elcsapták hivatalából, sőt mivel egy zsinat arra ítélte, hogy térde-fejet hajtson a patriarcha előtt, ennélfogva Scétébe menekült.¹⁾ Hajdani remete társai annyira hittek ártatlanságában, hogy mindnyájan összesereglettek elfogadására és bátorságának élesztésére; azonban az agg férfiún, a mint viszont látta azokat a helyeket, a hol ifjúságának boldog éveiben lakott s a hova most igazságtalan ítélet következtében, kiátkozással sújtottan tért vissza, komor kétségbeesés vett erőt.²⁾ A Hosszútestvérek annyira aggódtak életéért, hogy elmentek a patriarchához és arra kérték, hogy bocsátana meg barátjoknak s helyezné vissza elébbeni méltóságába. A patriarcha megígért mindent, de nem tett meg semmit. Újból megsürgették tehát és szószólójok Ammonius, jámbor őszinteségében felszólította a püspököt, hogy adott szavát teljesítene, »mert, a mint mondá, te azt nekünk megígérted!«³⁾

¹⁾ Deinde timens Isidorus ne Theophilus salutis suae insidias meditaretur, nam haec usque etiam progredi solet, ut aiunt, cursu petit montem Nitriae ad monachorum ordinem, ubi commoratus fuerat adolescens. Pallad., *Dial.*, 22. l. — Ad monachos Scetis tanquam ad sodales suos perrexit. Sozom., VIII. 12.

²⁾ In sella sua sedens precabatur patientissimum Deum... Pallad., *Dial.*, 22. l.

³⁾ Elapso autem tempore, cum nihil amplius proficerent, et manifesto patuisset Theophilum nihil aliud voluisse quam fallere, ipsum adeuntes impensius flagitarunt, ut promissa praestaret. Sozom., ugyanott.

A püspök annyira megbotránkozott e szilárd hangon ejtett beszéden, hogy azt kiabálta, mikép bántalmazták, és a testőreiül szolgáló katonákat előszólitván, azt parancsolta nekik, hogy a szemtelen barátot vessék a városi börtönbe. A katonák szót fogadtak, de a többi három barát kijelentette, hogy ők testvéröktől el nem szakadnak, ha tehát Ammoniust a tömlöczbe vetik, ők is együtt mennek vele.¹⁾ Ennélfogva elkisérték a katonákat utczáról utczára egész addig a helyig, a hol a gonosztevőket fogságban tartották. Mivel a lakosság lángoló felebaráti szeretetökről ismerte őket, azért eleintén azt hitte, hogy szokásuk szerint a foglyoknak alamizsnát osztogatni mennek; de a mint kitudódott, hogy ők magok is foglyok, azonnal igen élénk felindulás mutatkozott a városban. Nagyszámú emberekből álló csoportok képződtek a börtön előtt, és magasrangú személyek mentek a fogházba, hogy saját szemeikkel és füleikkel győződjenek meg²⁾ az esemény mibenlétéről. Theophilust annyira megriasztotta ez a nagy zaj, hogy oda izent a négy testvérhez, hogy megengedi nekik, hogy a börtönt elhagyják s az ügy tisztázása végett hozzájőjjenek. Ezek azonban azt felelték a küldöttnek, hogy »mi innét ugyan nem távozunk, mert a püspököt illeti, hogy ide jőjön s az ügyet előttünk tisztázza!«²⁾

A helyzet ez által egész kényessé vált. Theophilus a

¹⁾ Theophilus unum ex monachis custodiae publicae mandavit, quo reliquis terrorem injiceret, sed spes eum fefellit... Ingressi enim alii exire postea noluerant. Sozom., VIII. 12.

²⁾ Quo cognito Theophilus eos ad se accersit; illi initio quidem poscebant, ut ipse adveniens illinc ipsos educeret: neque enim aequum esse ut publice contumelia affecti clam ex carcere dimitterentur. Sozom., id. hely.

makacskodókat erőszakkal dobatta ki az utczára és az ügy tisztázására később került a sor, a midőn ezek azt illőnek találták. A dolog épp oly szenvedélyes lefolyást vett, mint a minőnek már kezdeténél fogva ígérkezett. A Hosszu-testvérek, a kik megalázva érezték magokat az által, hogy az egész város szeme láttára úgy bántak velök, mint gonosztevőkkel, a nélkül, hogy szemök elől tévesztették volna püspökük iránt való tiszteletöket, oly szavakat hallattak, a minőket csak a lelkiismeretökre bátran támaszkodó s Istenen kívül a világon semmitől sem féltő emberek vehetnek szájokra. Ammonius, rendes szószólójok, nyugodtan és méltósággal beszélt, előadta fellépésök okait, kitüntette az érsek gyalázatos magaviseletét; miközben egész beszéde alatt minden egyes szónál változott Theophilus arcza, majd elhalványúlt, majd elpirúlt és szemeiben lázas harag tüze csillámlott.¹⁾ Végre nem türtöztethette többé magát, a barátra rohan, és azt, mintha megfojtani akarná, torkon ragadja s egyik kezével lélekzetét fojtja el, a másikkal pedig oly baromi módon üti arczát, hogy a vér orrán, száján csak úgy ömlik. Mialatt verte, dühös hangon így kiáltott rá: »Eretnek vagy, nem is egyéb, mondj átkot, ha mersz, Origenesre!« Ezen névre, a mely fő-fő vádpont gyanánt ekkor mondatott ki közöttük, a Hosszu-testvéreknek bámulásukban szemök, szájok tátva maradt.²⁾ Ebből állott

¹⁾ Ille autem sangvinolentis oculis draconum instar intendens, torvum taurino more intuebatur, modo quidem lividus, modo pallidus, modo autem amare subridens . . . Pallad., *Dial.*, 22. lap.

²⁾ Ammonio viro grandaevo, cum malis ejus plagas inflixisset et pugnīs nares ejus cruentasset, inclamans his vocibus: »Haeretice, anathematiza Origenem!« cum nihil esset propositum de Origene. Pallad., u. o.

az ügynek az a tisztázása, a mire Theophilus számított. Ekkor egy csapat katonát hívott segítségül s azt parancsolta, hogy a négy barátot verjék bilincsbe s ezzel a készüléttel kísérik egészen Nitriáig. Egy kortársnak szavai azt gyaníttatnák velünk, de örömet kétkedünk benne, hogy az érsek Ammonius nyakára saját kezeivel erősítette rá a bilincs-karikát.¹⁾

Midőn e szerencsétleneket kísérők fedezete alatt, vértől elborítva²⁾ megérkezni látták, a község felettébb megháborodott. »Azt kérdezték egymástól, — így szól az a kortárs, a kinek előadása elbeszéléseink vezérfonalául szolgál — hogy Isten minő megpróbáltatásoknak és büntetéseknek kívánja a bűnbánat gyermekeit alávetni?« Nem-sokára megkapták a feleletet. Csakhamar megérkezett a püspöki körlevél, a mely a hitéletnek Nitriában fenekestül való felfordulásán sajnálatát fejezte ki, s azt rendelte, hogy Origenesnek és párthíveinek a monostorokban és remetelakokban található minden könyvei rögtön elégettessenek, és ha — a rendelet további szavai szerint — a jelen parancsolat bárminemű ellenzéssel vagy húzás-vonással találkozónék, a püspök személyesen jó el, hogy saját szeme láttára hajtassa végre.³⁾ A remeték felfogták az e szavak alá rejtett fenyegetés valódi értelmét. Theophilus főleg az apátokra, mint az egyszerű remetéknél tanultabb és függetlenebb emberekre kívánt általa hatni, s ez az értesítés kiváltképen nekik is szólt. E tisztességes és szent menedékhelyeken, a

¹⁾ Homophorium manibus ipse suis injectis in collum. Pallad., *Dial.*, 22. lap.

²⁾ Sanguine aspersi. Pallad., u. o.

³⁾ Pallad., *Dial.*, 22. s köv. lap.

melyeket a világ az Úrnak városa¹⁾ neve alatt tisztelt, ígéret és pénz segítségével valóságos kémrendszert állított föl, a melynek segítségével napról-napra, óráról-órára tudta, hogy a testvérek mit művelnek. A történet ötre sütötte rá a gyalázat bélyegét ez árulók közül, mint a kik Theophilus ügyvivőiül szolgáltak, s testvéreiket elárulva, zárdáik romlásának eszközeivé váltak. »Ezek — azt mondja ugyanaz a kortárs, a ki mindezen dolgok felől alapos értesüléssel birt — minden befolyás és név nélkül szűkölködő, Egyiptomban csak jövevényképen szereplő, jelentéktelen emberek voltak, a kiket az atyák gyülekezetébe soha föl nem vettek, egy szóval olyan emberek, a kik magokat a zárdai élet semminemű rangfokozatára érdemesekké nem tették, sőt a kiket még kapusokul sem alkalmaztak volna.²⁾ Mindezen méltatlanságuk nem akadályozta meg a patriarchát abban, hogy később hármat közülök diakonussá, egyet pappá s egyet püspökké ne válaszszon, sőt e nyomorúlt számára egészen új püspöki széket is állított fel, mert Egyiptom megyéiben akkor éppen nem találkozott üres hely.³⁾ A mint az ügyet ekkép előkészítették, a kémek és a patriarcha összebeszéltek, hogy botrányt idéznek elő.

A megállapított napon tehát, az öt barát titkon elhagyta szobáját, hogy Alexandria egyik templomába men-

¹⁾ Lásd *Szent Jeromos*ban annak és Paulának utazását Nitriába a 296. és köv. lapokon.

²⁾ Ex ipso monte instruit homunculos quinque qui nunquam in coetu seniorum eremi steterant, et indigni erant, piget dicere, qui vel ostiarii essent. Pallad., dial., 22. lap.

³⁾ Et hunc quidem ordinat episcopum viculo praeiciens cum civitatem non haberet... tres alios diaconos ordinat, qui non erant Egyptii sed e diversis locis. U. o. 23. l.

jen, a hol a patriarcha végezte az istentiszteletet. Itt, annak trónja elé borúlva, és mély lelki megzavarodást színelve, egy kérés-levelet nyújtottak neki, a melynek tartalmát különben jól ismerte, mert hiszen ő maga szerkesztette azt.¹⁾ A kérés-levelet átvette kezeikből s mihelyt az istentisztelet bevégeződött, azonnal Egyiptom prefektusához s a tartomány magister militumához vitte és segédkezésre szólította fel őket bizonyos szigorú rendszabályok fogadtatására, a melyeknek szükséges voltát, állítása szerint, ez a kérvény eléggé megokolja.²⁾ Miután a kérés-levelet ezek a tisztviselők elolvasták, minden vonakodás nélkül rendelkezése alá bocsátottak egy csapat, tekintélyes számú katonát, a kik mellé kirendelte még a patriarcha a püspöki palota összes szolgaszemélyzetét s egy sereg gazembert (a történet ezzel a szóval említi őket), a kik az általa végrehajtott megrohanások alkalmával rendes kíséző társai voltak.³⁾ Ebből az egész népségből egy kis hadsereg telt ki, a melyet gyorsan és nagy titokban fölszerelt, még pedig úgy, hogy a közben bőven ellátta őket itallal, mert ezek a derék férfiak elindulásukkor mindnyájan olyan részegek voltak, mint a csap.⁴⁾ Az érsek egész hadvezéri magatartással indult meg élőkön Nitriába. A megállapodási helyeket

¹⁾ Eos itaque subornat ut libellos darent adversus tres illos senes; et falsae accusationis verba ipse contexuit. Pallad., *Dial.*, id. hely.

²⁾ Acceptis ab eis libellis coram ecclesia, ingreditur ad Augustalem et contra istos supplicem libellum apud eum nomine suo deponit, ipse Aegyptiae diocesens pontifex... petitque ut militari manu expellantur ii homines ex universa Aegypto. U. az u. o.

³⁾ Accepto igitur milite, sceleratorum multitudinem congregat qui circa potestates versantur, ad omnia parati. Pallad., *Dial.*, 23. l.

⁴⁾ Cum prius eos qui secum erant vino ingurgitasset. U. o.

akkép osztotta be, hogy csak naplemente után érkezzenek a monostorok tájára, hogy annál tökéletesebb legyen a meglepettetés, és csakugyan már sötét éjszaka borúlt a tájra, mikor a csapat borzadalmas lármát ütve, felkapaszkodott a szent hegyre.¹⁾

E főpapi látogatás képe, a mint azt a történet ránk hagyta, szőrin-szálán hasonlít a megostromolt város kirablásához. Az ostromlók fosztogattak, betörték a zárdák kapuit, feldúlták a szobácskákat, s azon örv alatt, hogy könyveket kutatnak, mindent kezökre kerítették, a mi birtokuk csak volt e szegény barátoknak.²⁾ Álmukból felriadva s félholtra ijedve, szétszaladtak a remetéik, hogy kerített helyök legtitkosabb zugaiba rejtőzzenek. Mások nagy mennyiségben ereszkedtek le a hegység lejtőjének titkos ösvényein s a völgyben széledtek el. A sötétség oltalma alatt számos apátnak sikerült megmenekülnie. A Hosszútestvérek a bekerített zárdákon kívül fekvő apró szobácskákra osztott kis házban laktak; néhány könyörülő szívű ember oda ment hozzájuk s kihívták önnét őket, és kötelek segítségével valami víztartó medenczébe eregették le, a melynek nyílását fadarabokkal és gyékénynyel tették felismerhetetlenné.³⁾ Midőn a nap az Úrnak e városára felvirradt, a mely nem régen még a kegyes elmélkedésnek és a békeségnek tanyájául szolgált, csakis romhalmazokra vetette világát. »Egy kegyetlen vadkan, — így szól az

¹⁾ Repente monasteria noctu invadit. U. o.

²⁾ Praedatur montem, monachorum reculas militibus praedam addicens... expilatis cellulis. U. o.

³⁾ Tres illos in puteum demiserant, imposita ori putei storea. Pallad., *Dial.*, 23. lap.

egykorú elbeszélő — elpusztította a Krisztusnak termékeny szőlőskertjét.«¹⁾

A patriarcha leghőbb vágyát a Hosszu-testvéreknek hatalmába való kerítése képezte, s az ő elfogatásuknak kellett volna győzedelme diadaljelül szolgálnia; ennél fogva valóságos dühbe esett, a mikor megtudta, hogy elmenekültek. Boszújában oda vezettette magát kunyhójokhoz, és saját szeme láttára fenekestül felforgattatta. A katonák mindent diribre-darabra szakgattak, sőt még nyomorúlt nyoszolyáikat is széttördelték. A falakat addig döngették emelő rudakkal, míg csak össze-vissza nem lyukgatták, a tetőt beszakgatták, a szoba földjét felásták, hogy megtudják, nincs-e valahol valami titkos rejtekhely. Egy fiatal szolgálgyerek, a kit a testvérek házőrzőül hagytak hátra, némán és elképedve nézte ezt a jelenetet. Theophilus dühe végre ráragadt a kutatásaikban kudarczot valló ostromlókra; ennél fogva csalódásukért úgy vettek magoknak boszút, hogy egész halom rőzsét hordtak a kunyhó belsejébe és felgyújtották azt. A tűz mindent elemésztett, sőt még a gyermek is beleveszett. Az elégett tárgyak közé tartozott egy szent és világi könyvekből álló könyvtár, e jámbor barátok egyedüli kincse és büszkesége, s a szentelt kenyérnek egy darabja, a melyet az őskeresztény egyház szokása szerint házuk megszentelése végett tartogattak; mind ebből hamuhalmaznál egyéb nem maradt.²⁾ A történet azt beszéli, hogy a patriarcha nem érte be azzal,

¹⁾ *Aper ferus fecundissimae viti invidit. Pallad., Dial., 24. 1.*

²⁾ *Cum autem eos non invenisset, eorum cellulas sarmentis incendit, combustis una libris omnibus veteris ac novi Testamenti, aliisque optimis codicibus et puero uno, sicut oculati testes dicere et sacra Eucharistia. Pallad., Dial., 23. 1.*

hogy pusztá nézőkép vegyen részt e vad rombolásban, hanem maga adta meg rá a jelt s addig el sem távozott onnét, míg csak azt nem látta, hogy az utolsó zsarátnok is kialudt már.

Az elmenekült barátok közül, a kikhez a Hosszútestvéreknek is sikerült csatlakozniok, apátok, papok, diakonusok vagy egyszerű szerzetesek, mintegy háromszázan szedelőzködtek össze a pusztának egyik félre eső zugában, ¹⁾ a hol eleintén letelepülni szándékoztak; de a mint megtudták, hogy egy második hadjáratot készülnek vezetni ellenök, elhatározták, hogy kivándorolnak abból az Egyiptomból, a mely jövőre se békeséget, sem fegyverszünetet nem biztosított számukra. Tervök abból állott, hogy Szíriába, e Theophilus joghatósági körén kívül eső helyre menekülnek, onnét pedig oda, a hova őket Isten vezérli. Ennélfogva még egyszer elszéledtek, miután találkozóhelyül a Veres tenger nyugoti partjait Palestina határai mellett kitűzték, s mindegyik úgy jutott el, a hogy tudott, a Nilus völgyén keresztül a gyülekezési helyre. Ez idő alatt Theophilus a kedvét kereső püspökökből zsinatot hívott össze Alexandriába, a mely a nitriai barátokat, mint eretnekeket és lázadókat, egyenesen maga a patriarcha által mondatolt formula szerint ítélte el, a melyre nyomban következett az egyházból való kirekesztetésök. ²⁾ Midőn e szerencsétlenek

¹⁾ Cum iis egressi sunt praeter presbyteros et diaconos ilius montis trecenti optimorum monachorum; alii vero per diversa loca dispersi sunt. Pallad., mint fent.

²⁾ Adversus monachos cogit concilium neque ad defensionem vocatis ipsis, nec facta illis dicendi potestate... excommunicat, praetextans dogmatum perversitatem... eos quoque non puduit appellare praestigiatore. Pallad., *Dial.*, 22. l.

a találkozásra kitűzött helyre érkeztek, abból a háromszázból, a ki elindult, nem jött össze több nyolczvannál; ¹⁾ az elcsüggedés, a nyomorúság, a fáradalom, a jövő bizonytalansága a többieket mind feltartóztatta útjukban. Azok, a kik megmaradtak, többnyire régi hitvallók voltak, a kik minden gyengeséggel és fájdalommal megbirkóztak, sőt némelyek közülök már a nyolczvanas éveket is elérték és testök, melyet a Valens alatt szenvedett Arius-féle üldözés sebhelyei borítottak, ²⁾ szent bátorságukról elég tanúbizonyossággal szolgált. Ebbe helyezték büszkeségöket magok között, ez képezte jogcímöket a világ előtt. Némelyikök mellén mutogatta a tűz és vas sebhelyeit, mások tagjaikon a fogók nyomát, azok pedig, a kik a hitért folytatott harczoknak e dicsőséges nyomaival nem dicsekedhettek, önsanyargatásukéit hordozták magokon. Miután tanácsot tartottak, elhatározták, hogy elsőben is Jeruzsálembe mennek, a hol egy kissé kinyűgoszszák magokat, onnét pedig Konstantinápolyba, a hol azt remélték, (sőt a szegények semmit sem kételkedtek benne), hogy a császár igazságot szolgáltat részökre, Aranyszájú János pedig pártfogásában részesíti őket. ³⁾ Bizalommal telve indultak tehát útnak Isidorusnak s a Hosszu-testvérek hármának vezetése alatt, mivel a negyediket, Dioscorust, kötelessége püspöki székhelyéről nem eresztette, miután a távolból Isten-hozzádot intettek kedves hegyeiknek, a forró homoknak s annak az érzezből való égnek, a melyekben a hazának minden báját megtalálták.

¹⁾ Sequebantur illos viri circiter octoginta. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Sub Valente boias tulerant. Pallad., *dial.*, p. 62.

³⁾ In comitatum venire ubi divina manu ad curam potentium agendam, Joannes collocatus erat episcopus. Pallad., *dial.*, 23. l.

II.

A remeték minden pénz, minden élelemszer nélkül indultak útnak; de a felabaráti szeretet eltartotta őket útközben, sőt még a pusztában is akadt segítség számukra. A mint Palestinába érkeztek, minden felől siettek eléjük pénzzel és élelmiszerekkel a hívek; de a püspökök kevésbbé szánakozóknak mutatkoztak. Sokan közülök még a megyéikben való tartózkodást is megtagadták tőlök s egész keményszívűséggel azt adták tudokra, hogy menjenek tovább. E szerencsétleneket ugyanis mindenütt megelőzte útjukban Theophilusnak egy körlevele, a mely az egyházból kirekesztett eretnekekül mutatta be őket, s óva intette a püspököket, hogy velök semminemű egyházi közösségbe lépni ne merészeljenek; és mivel az alexandriai patriarcha engesztelhetetlen jellemét ismerték, még a joghatósága körén kívül eső püspökök legnagyobb része is okosabbnak tartotta, ha semminemű perpatvarba nem elegyedik vele. Még János, a jeruzsálemi püspök mutatkozott közöttük a legderekabbnak. Ez a menekvőket tárt karokkal fogadta, meglehet azért, mert a Jeromossal való kiegyezése és Theophilus gyors köpenyfordítása daczára megőrizte még mindig az origenismus régi kovászát, akár azért, mert kedvező hangulatot gerjesztett benne Ammoniusnak és testvéreinek jó híre, neve. Ez a szíves fogadtatás annyira jól esett nekik, hogy engedelmet kértek tőle arra, hogy darab ideig Scythopolis környékén letelepedhessenek, a hol bőviben találhatták a pálmafát s gyékényfonó munkájok hasznából

eltarthatták volna magokat.¹⁾ János már majdnem megadta az engedelmet, a midőn egy, Alexandriából érkezett levél jószándékát teljesen lelohasztotta. A levelet a patriarcha írta s tartalma következőleg hangzott: »Nem kellett volna akaratom ellenére a nitriai remetéket befogadnod városodba, mert én őket vétkeikért üztem el. Mindamellett azon esetben megbocsátok, ha az ügyet nem ismerve cselekedtél ekképen. De jövőre ne közlekedj azokkal az emberekkel, a kiket én az egyházból kirekesztettem, s őrizkedj attól, hogy őket egyházi foglalatosságok teljesítésével megbízd, vagy nekik tartózkodási helyet engedj a joghatóságod alá tartozó területen.«²⁾

»Ha Theophilus szemtelen intő levelében nem mondta is magát Istennek, — ezt a megjegyzést fűzi e tárgyhoz az az egykorú író, a ki ezt a levelet reánk hagyta, — bizonyára annak képzelte magát, mert különben nem mert volna ilyen kifejezéseket használni.«³⁾ Egyébiránt a levél nem csupán a jeruzsálemi Jánosnak szólt, hanem mindazon palestinai püspököknek megküldetett, a kik az egyiptomi száműzöttek iránt némi jóindulatot és vendégszeretetet tanúsítottak. Ezt a minden irányban való üldözést

¹⁾ Perrexerunt Scythopolim, commodum sibi ejus loco domicilium fore arbitrati, ob copiam palmarum, quarum foliis ad connecta monachorum opera utebantur. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Ira succensus Theophilus, litteras exarat ad episcopos Palaestinae, non oportebat, inquit, vos praeter voluntatem meam in civitates vestras hos recipere; sed quoniam ignari id fecistis, vobis ignosco. In posterum cavete ne illos aut in ecclesiasticum aut in privatum locum admittatis. Pallad., *dial.*, 23. lap.

³⁾ Deum esse se non dicens, sed prae immodica arrogantia imaginans. Pallad., u. o.

Theophilus barátai a magok nyelvén »basiliscus-vadászásnak« nevezték.

Palestina e szerint bezárult a Hosszu-testvérek és társaik előtt; Syria szintén követte a példát, annyira félték az emberek ezzel a veszedelmes szomszéddal való zsurlódástól. A mint tehát a Hosszu-testvérek sorsuk mostohasága felől meggyőződtek, minden vágyok abban központosult, hogy bárcsak minél előbb juthatnának Konstantinápolyba s helyezhetnék magokat egy oly hatalmas püspök védelme alá, mint a minő Aranyszájú János. A tengerpart valamelyik kikötője, Cesarea vagy Joppe, ellátta őket azzal, a mire szükségök volt, tudniillik hajóval, úgy, hogy minden akadály nélkül eljutottak a császári városba, a hol megjelenésök némi meglepetést idézett elő. Bizanc óriási városában, kelet ritkaságainak ez összesereglési helyén, bizonyára láttak már igen gyakran mindenféle ruházatú s mindenféle nemzetből való barátokat, arabokat, syriaiakat, cappadociaiakat, persákat, de az Egyiptom pusztaságaiból valók még ott is ritkán fordultak meg s Nitriát és Scétét majdnem csak mesebeli ország gyanánt emlegették.¹⁾ E barátok látványa tehát tökéletes újdonságot képezett és ruházatuk is feltűnő meglepetést okozott a szemnek. Láb-száraikat és karjaikat mezítelenül hagyták s minden ruházatuk azon finom, fehér gyapjas pusztai bárányok bőréből állott, a melyet *melotanak* neveztek.²⁾ Nyolczvanad magokkal indultak el Egyiptomból a remeték, és mikor a fővárosba

¹⁾ Socr., VI. 7. — Sozom., VI. 29. — Pallad., *Vit., Patr.*

²⁾ *Sumptis statim melotis suis*... Pallad., *dial.*, 23. lap. Ez képezte úti öltözetüket. Szent Athanasius egy ilyen báránybőrt küldött Melaniának azon vendégszeretet meghálalásául, a melyben Róma városában részesítette.

megérkeztek, már csak ötvened magokkal voltak, a fáradtság és a nyomor elemésztette a többit; de még azok is, a kik megmaradtak, minden erőteljes szervezetök daczára, oly elcsigázott testűeknek s olyan arczúaknak mutatkoztak, a melyre a lelki szorongattatás és a nyomor reá nyomta a maga bélyegét.¹⁾ Miután a kikötőben egy kissé kipihenték magokat, Isidorussal s a Hosszu-testvérekkel élőkön sorba álltak s az érsekséghez vonultak, a hova egyedül a Hosszu-testvérek léptek be.

A mint a Hosszu-testvérek az érsek színe elé bocsátattak, a bevett szokás szerint annak lábai elé borútlak,²⁾ s néhány szóval előadták azokat az eseményeket, a melyek őket Konstantinápolyba jönni kényszerítették s a miket Aranyházájú János már hirből némileg ismert. Beszédüket azzal toldották meg, hogy azon kérelemmel járulnak hozzá, mikép személyökre vonatkozólag nyújtana nekik védelmet, a császár előtt pedig fogná pártjokat patriarchájok erőszakoskodásai ellen, a kinek megbüntetését szándékoznak kérni a fejedelem igazságosságától.³⁾ E czélból vádoló-levelet is készítettek már, a melyet átnyújtottak Aranyházájú Jánosnak. Ez őket jóságosan fölemelte s a viszályra okúl szolgáló tantételek felől kérdezősködni kez-

¹⁾ *Quinquaginta electorum hominum canities sanctis laboribus tincta et ornata. Pallad., dial., 23. lap.*

²⁾ *Ad ejus genua provoluti orabant ut succurreret animabus calummiam passis et devastatis ab iis, qui id potius quam benefacere consuevissent. Pallad., dial., u. o. Nobis medere non mediocriter vulneratis a Theophili papae furore. U. o. 24. lap.*

³⁾ *Si et ipse nos negligis . . . nil jam reliqui nobis fit, nisi ut imperatorem adeamus et prava illius facta in contumeliam ecclesiae exponamus. U. o.*

dett tőlök, mígnem barátságos beszélgetés útján kimagyaráztatta velök, hogy az Origenes tanainak legkényesebb részei felől mi a véleményök. Mivel Aranyaszájú Jánosnak a keleti tanok színe-java képezte lelki táplálékát, csakhamar tisztába jött azzal, hogy ez egyszerű szívek feneke mit rejt magában, de semmi olyasra nem akadt ott, a mi igazolhatta volna azt az eljárást, hogy őket egy zsinat elítélje, egy püspök pedig az egyházból kirekeszse. »Magamra vállalom ezt az ügyet, — így szólt hozzájuk — és kieszközlöm, hogy vagy egy másik zsinat felmentsen benneteket, vagy pedig püspökötök saját jószántából oldja fel kirekesztetéseket. E tekintetben bátran támaszkodhattok reám.« A mi azt a kérő-levelet illeti, a mit a császár elé terjeszteni szándékoztak, e tekintetben azt tanácsolta nekik, hogy ne cselekedjék, ne szolgáltatassák az egyházi fejedelmet a világi bíróság kezébe. »Az egyházat illeti, — így szólt nekik — hogy egyházi ügyekben bíráskodjék; a világi bíróságoknak semmi közük sincs azon vitákhoz, a melyek az isteni szolgálatra vonatkoznak.« ¹⁾ És mikor elbocsátotta őket, búcsúzóul így szólt hozzájuk: »Testvéreim! nem szállásollak ide benneteket, mert nem fogadhatok asztalomhoz és fedelem alá olyan embereket, a kik elítéltettek s az egyházból kirekesztettek, míg csak ítéletök az egyházi törvények szerint ki nem igazítottak és kirekesztetésök vissza nem vonatott; hanem Anastasiáról nevezett templomomnak czelláiba helyezlek el benneteket, a hol női diakonaim nem engedik, hogy bármiben is segítséget lássatok. Ugyanezen okból a szent miseáldozathoz sem bocsát-

¹⁾ Hortatur eos ut desinant ipsum accusare, ob molestiam quae ex hujusmodi judiciis nasci solet. Pallad., *dial.*, 25. l.

hatlak benneteket ; azonban arra feljogosítalak, hogy velünk együtt a templomi közimában részt vehessetek.« ¹⁾ Végre azt is lelkökre kötötte, hogy maradjanak bezárkózva a számukra kirendelt lakásban, a városban ritkán mutatkozzanak, főleg pedig utazásuk tárgyát tartsák teljesen titokban, ²⁾ a melynek jó kimenetelét a jövő zsinat határozatától s az ő utánjárásától bizton várhatják, de a kívülről jövő beavatkozás okvetetlen csak zavarólag hatna az ügy folyamára. A mint elmondta, a mit akart, a Hosszu-testvéreket, társaikkal egyetemben, azon terjedelmes zárdába vezettette, a mely Anastasia temploma körül épült ; Olympias diakonnőt pedig magához hívatta s azzal bízta meg, hogy a város előkelő hölgyeivel értekezzék és lássa el minden nélkül szűkölködő szerencsétleneket élelemmel és ruházattal.« ³⁾

Aranyszájú Jánost ez az ügy szerfelett aggasztotta, mivel nagy gyalázat hárulhatott miatta az egyházra, ha a tényállás, úgy a hogy neki elbeszélték, nevezetesen az Isidorus pere, a nitriai kolostorok kifosztogatása, a Hosszu-testvéreknek kihallgatás nélkül való elítéltetése, nyomozás, vizsgálat, megvitatás és végre ítélethozatal végett világi

¹⁾ Sic Joannes eos quidem ad communionem non admisit. Pallad., *dial.*, 24. lap. — In ecclesia orare nequaquam prohibuit. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Admonens eos ut apud omnes religioso silentio adventus sui causam tegerint, donec ipse, inquit, misero ad fratrem Theophilum Pallad., *dial.*, 24. lap.

³⁾ Dato eis in ecclesia dicta Anastasia hospitio, ad requiescendum ipse quidem non suppeditabat quae ad usum illis necessaria erant, sed religiosae mulieres victum ipsis subministrabant. Pallad., *dial.*, 24. lap. — Quos diaconissa Olympias, virilis mulier, hospitio suscepit. U. a. 64. l.

bíróság törvényszéke elé kerül. A Hosszu-testvérek öszintéségéhez a gyanúnak még csak árnyéka sem férhetett, sőt a mi még ennél is rosszabb, tapasztalatból ismerte Theophilust s tudta róla, hogy az felettébb lelkiismeretlen ellenfél és rendkívüli ügyességgel bíró cselszövő. Küzdenie kellett ugyanis vele konstantinápolyi püspökké való megválasztatásakor, a midőn Alexandriának a császári városban időző ez a patriarchája olyan fortélyokat használt ellene, hogy megbuktassa, holott csak tél-túl ismerte, de irigykedett reá, a minőket még a legmegrögzöttebb ellenségtől se várt volna a világ. Sőt megválasztatása után felavatását is csak a császárnak, vagy minisztere Eutropiusnak ismételt parancsolatjára hajtotta végre.¹⁾ Aranyszájú János tehát teljesen meg volt győződve a felől, hogy Theophilus a nitriai ügyre vonatkozólag azt az egész kárhozható ítéletet megérdemli, a melyet a menekültek fejére vonni törekedtek; de az a gondolat, hogy egy nagy püspök, a keleti világnak második püspöke, a világi bíró törvényszéke előtt a vádlottak padján üljön, ösztönszerűleg fellázította s majdnem érdeket keltett benne annak ügye iránt. A remetéek még el sem helyezkedtek úgy szolván szobáikban, már is tollat fogott, és hogy bevágja az útját annak, a mit ő a püspöki méltóságra nézve gyalázatnak tekintett, levelet irt alexandriai püspök-társának, a melyben arra kérte, hogy az egyház békeségének és az Isten dicsőségének nevében ajándékozná meg őt, mint testvérét és fiát, a számüzöttek megkegyelmeztetésével.²⁾ »Kikérdeztem a

¹⁾ Lásd *Alarik, a birodalom hanyatlása* című munkám 194. lapját.

²⁾ *In hoc mihi ut filio et fratri gratificari.* Pallad., *dial.*, 24. lap.

nitriai barátokat, — így szólott levelében — és az igazat megvallva, semmit sem találtam tudományukban, a mi az igaz hittel ellenkeznék; ¹⁾ azonban a nyomorúság úgy megzavarta elméjüket, hogy téged a császár előtt bevádolni szándékoznak, és e célból meg is mutatták nekem kérélevelöket, jöllehet annak elküldését az én kértre elhalasztották. De azt mondhatom, hogy felettébb sajnosan esik nekik ez a magok türtőztetése, és szinte reszketek, hárrá gondolok, hogy a legközelebbi perczben már ismét fölvehetik végzetes elhatározásuk elejtett fonalát. Szüntesd meg tehát saját jószántodból az egyházból való kirekesztésöket, bocsáss meg nekik és egyszerre minden bajnak vége szakad. Mert különben egy általam összehivandó zsinathoz kell folyamodnunk, vagy pedig megengednünk, hogy e kellemetlen ügy a világi bíróság elé vitessék. Várom feleletedet, mert szeretném tudni, hogy mindezen dolgokról minő véleményben vagy, hogy én is a magam útját megválaszthassam.« ²⁾ Aranszájú János korántsem csalódott, midőn a Hosszu-testvérek szándékáról illetén jellemzést nyújtott. Belátta, hogy ez egyszerű, de egész a makacsságig szilárd és a szenvedések által különben is elkeserített emberek sem kimélet, sem időhaladék-adásba nem egyeznének, és mivel ő sem ajánlhat fel számukra semminemű elégtételadási módot, előbb-utóbb kisiklanak kezei közül.

Theophilus viszont a maga részéről rendkívülig

¹⁾ Ut communionem eis restitueret, quippe qui de Deo recte sentirent. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Eo desperationis homines devenere ut scripto te accusent. Ceterum quod tibi videtur rescribe. Pallad., *dial.*, 25.

gyűlölte Aranyszájú Jánost, mert habár dicsőségét irigyelte és szerencséjének útjába állani iparkodott, mindamellett kénytelen volt följobbvalójául ismerni el az egyházak megállapított rangfokozata következtében. A mint tehát ezt a levelet elolvasta, a mely tárgyat tekintve eszéyesnek, alakját véve mérsékeltnek mondható, de a melyben az érsek birájául lépett fel azon embereknek, a kiket ő az egyházból kirekesztett, és tüzetes vizsgálat után igazhitűeknek nyilvánította azokat, azon hozzátétellel, hogy, ha a bocsánat meg nem adatik számukra, ő, a konstantinápolyi János, hív össze zsinatot feloldoztatásuk végett, a dölyfös patriarcha toporzékolt dühében és boszúszomja újból föléledt. Midőn a felett törte az eszét, hogy miféle okok birhatták rá ezt a régi ellenségét, hogy annak az egy-két nyomorúlt barátának pártját fogja, csakis ezt a kettőt birta elképzelni: vagy azon törekszik, hogy neki ártson, vagy pedig egyező tanokatvalla kirekesztettekkel; és csakugyan jutott is eszébe, hogy mikor még maga is buzgó Origenes-párti volt, Aranyszájú Jánost pártja oszlopemberei közé számította. Ez a gondolat valóságos világosság-sugár gyanánt hatott e kártékony szellemre, s ettől fogva olyan valami rengeteg eselszövényen törte eszét, a melynek segítségével ugyanazon törbe ejthesse a pártfogót és pártfogoltjait. Egyelőre pedig csak az egyházi fegyelem és illetékesség kérdései mellett maradt, minélfogva Aranyszájú János levelére a következő választ adta: »Nem hittem rólad, hogy a niceai zsinat határozatairól megfeledekezhessél, a melyek tiltják a püspököknek, hogy a hatáságuk körén kívül eső ügyekben biráskodjanak. Ha ezt nem tudnád, ajánlom tanúld meg s ne fogadj el kérő-levelet ellenem. Mert ha fölteszszük is, hogy ítélet alá vonatnám, még azon esetben is az egyiptomi püspököknek

kell ítélniök felettem, nem pedig neked, a ki hetvenöt napí járó földre lakol innét.«¹⁾

A niceai zsinat ötödik törvényczikke csakugyan tilalmazza a más megyékben lakó püspököknek, hogy befogadják egyházaikba vagy oltalmukba azon egyháziakat vagy világiakat, a kik saját tulajdon egyházmegyéikben az egyházból való kirekesztetés büntetését magokra vonták; de a hiba kiküszöbölhetése végett az a toldalék járult hozzá, hogy utána kell azonban járni, hogy a panaszlók nem a püspökök gyengesége, vagy valami más hibája, vagy személyes ellenségeskedése következtében rekesztettek-e ki a gyülekezetből? Aranyházú János tehát csak szigorúan a törvényhez szabta magát a nitriai kirekesztettek és püspökökkel szemben, midőn a törvény szavai szerint meg akarta vizsgálni, hogy elítéltetésök nem valami tévedés vagy magán boszú következménye-e? Theophilus ellenben úgy tetette magát, mintha ő Aranyházú János beavatkozását az egyházi szabályrendeletekben való durva járatlanságának róná fel hibájául, emélfogva, hogy a világnak megmutassa, mikép úgy iránta, mint pártfogói szereplése iránt mily lenéző kicsinyléssel viseltetik: elfogatta a Hosszútestvérek idősbikét, a ki, mint fentebb említettem, hegyközi püspökségében otthon maradt, hogy a még ott találtató remetéket vigasztalásában és támogatásában részesítse. A patriarcha ebben az ügyben olyan eljárást tanusított, a mi Egyiptom hajdani zsarnokait juttatja eszünkbe. Neveze-

¹⁾ Arbitror quidem non ignorare te canonum Nicaenorum decretum quo censetur, ne episcopus litem extra fines suos judicet; si autem ignoras, disce et a libellis adversus me abstine. Nam si judicari me oporteret, ab Aegyptiis episcopis judicandus sum, non a te qui septuaginta quinque dierum itinere hinc abes. Pallad., *dial.*, 25. 1.

tesen ethiopiai rabszolgákat küldött Dioscorus nyakára, a kik az agg férfiút erőszakkal vonsozták ki templomából, a miből aztán megtudta, hogy várhatja püspöki székéből való letétetését.¹⁾ Az egyházi törvényszék ítélete szintén nyomban megérkezett. A kisebbik Hermopolisnak püspöke nemcsak hogy méltóságától fosztatott meg s nemcsak hogy kirekesztetett az egyházból, hanem még maga a püspöki megye is eltöröltetett, mintha ennek a szent férfiúnak Egyiptom legszegényebb püspöki székén való ülése által azon egyenesen mocsok ejtetett volna.²⁾ A mint Dioscorus szomorú lánczaitól megszabadult, mély titokban hajóra ült és Konstantinápolyban testvéreihez csatlakozott. Theophilusnak ez a hősi tette szolgált az Aranyszájú Jánoshoz küldött levele kiegészítéséül s adta meg annak teljes magyarázatát.

Konstantinápoly érseke úgy tetszett, mintha nem értette volna meg azt a szentelen czélzást, a melylyel Theophilus kérésére válaszolt; sőt még másodízben is írt neki, hogy az egyház érdekében nyugodtabb érzelmekre vezérelje vissza, miközben más oldalról a Hosszu-testvéreket is a békére intette. Ezek a barátok és társaik a sok huza-vonába bele unván, felingerülvén, elbetegesedvén, már alig türtőztethették magokat: ennélfogva csak egy fájdalom vesztéségnek kelle őket érni, hogy teljesen elkeseredjenek. Ez be is következett, a midőn Isidorus, a fő-alamizsnás meghalt. Ez a pap, bajaiknak akaratlan okozója,

¹⁾ Dioscorum sanctum episcopum jubet throno ejici, tractum a servis aethiopibus, iisque fortasse nondum baptizatis. Pallad., *dial.*, 23. lap.

²⁾ Sibi vindicans ejus paroeciam, quam a Christi adventu habebat civitas Dioscori. Pallad., u. o.

nyolczvanöt éves korában lehelte ki lelkét Anastasia kolostorának egyik szobácskájában, a melyet az érsek lakóhelyökül kijelölt, de a melyet csakhamar valóságos börtönökül tekintettek; ekkor egész kétségbeesve azt kérdezték egymástól, hogy vajjon arra rendelte-e őket az isteni gondviselés, hogy ők is, mint barátjok, száműzetésben haljanak meg, a nélkül, hogy igazság szolgáltatnának nekik s megboszálnának sérelmeik. Ennyire jutottak már, a midőn a beállott újabb események visszaadták cselekvési szabadságukat, s az érseket a nitriai szomorú ügyben való mindennemű felelősség terhe alól felmentették.

Konstantinápoly kikötőjébe a legközelebbi időben egy egyiptomi hajó evezett be, a melyen Alexandriából, a patriarcha részéről, követség érkezett a császárhoz. A követség tagjai öten voltak, egy püspök és négy apát, közöttük szerepelt néhány a nitriai kémek közül, a kik minden szerencsétlenségnek előidézői és eszközlői voltak: az árulás, a mint látszik, csakhamar elnyerte a maga jutalmát. Kérő-levelet hoztak ezek a fejedelemhez, a melynek tartalma oda irányult, hogy üzessenek el Konstantinápolyból a szökevény barátok, mint a féle veszedelmes és minden elvetemültségre képes emberek, a kiket püspökük az egyházból kirekesztett, egy zsinat pedig eretnokség, varázslás és végre az egyház és állam ellen való fellázadás bűne miatt elítélt; ¹⁾ e gonosztevők a Hosszu-testvérek és barátaik lettek volna. A varázslásnak a többi vádak közé

¹⁾ Ad haec Theophilus mittit quosdam ad contentiosas verborum pugnas exercitatos . . . et monet dent libellos precum, quos more suo ipse dictaverat, qui continebant apertum quidem mendacium, amictum vero varia et multiplici calumnia eorum quae sunt invisibilia. Pallad., *dial.*, 24. lap.

csúsztatott gyanújával ravaszúl arra számítottak, hogy a polgári hatóságban e szerencsétlenek kiirtása iránt érdeket gerjeszsenek.¹⁾ A varázslás tényleg felségsértési bűnt képezett és többnyire minden időben egyenesen arra az esetre kirendelt bizottság ítelt felette, mivel majdnem mindig nagyravágyó fondorlatokkal és a birodalom feje ellen intézett összeesküvéssel szokott karöltve járni. Ennélfogva a varázslat megbüntetésére szolgáló törvények kérlelhetetlen szigorúsággal bírtak, és vagy számkivetésre, vagy halálra szóltak. A ki tehát a nitriai száműzötteket varázsló bandává bélyegezte, az a közönség gyűlöletét, a fejedelem gyanúját s a hízgők és gyávák vakbuzgóságát lobbanította lángra ellenök. A küldöttek egyébiránt arra is ajánlkoztak, hogy szavaikért a császár törvényszéke előtt helyt állanak. És hogy a palotába minél könnyebb szerével bejuthassanak, hogy a törvényszéki birákat minél kedvezőbb hangulatra bírják ügyök iránt, nagy mennyiségű pénzszeget s mindenféle fajú s természetű ajándékokat hoztak magokkal. Az alexandriai patriarcha, mint fentebb mondtam, akárhány fizetett szolgálóval rendelkezett a byzantzi udvarnál, a kik egész készséggel segédkezet nyújtottak neki minden vállalatához.

Az egyiptomi primás a császári kormány nyal egészen sajátságos viszonyban állott, a minő az egész keleti birodalomban nem fordúlt elő. Alexandria látta el élelemmel Konstantinápolyt, valamint Karthagó Rómát, és az a püspök, a kinek keze ügyébe estek a gabonatermesztő földmi-

¹⁾ Cum nihil haberet unde eorum vitam calumniaretur, facit ut in palatio quasi praestigiatorez digito monstrarentur. Pallad., dial., u. o.

vesek, a szállító hajóraj, egyszóval az élelmezési szolgálat nagyszámú ügynökei, már pusztán ezen körülménynél fogva is fontos politikai személyiséggé nőtte ki magát. A küldeményeknek egy hónapi, két heti, sőt egy heti megkésleltetése elég volt arra, hogy éhhalál révére jusson a császárok városa, sőt magok a császárok is, úgy hogy az alexandriai félelmetes patriarchák befolyását már csak azon egyszerű tényből is megítélhetjük, hogy Athanasiust Constans fejedelemsége alatt azzal vádolták, hogy éhséget akart támasztani. Ezenkívül, mivel az élelmezési szolgálat majdnem ugyanannyi ügynököt foglalkoztatott magában Konstantinápolyban, mint Alexandriában, és mivel ezek az ügynökök majdnem mindnyájan egyiptomiakból állottak, ugyanezen patriarchák magának a császári városnak kebelében is egy egész, matrózokból, munkásokból, teherhordókból s mindenféle kufárokból álló kis néppel rendelkeztek, a kik mindnyájan egy külön, a tenger szomszédságában fekvő városrészben tömörültek össze s a hajóhaddal álltak egybeköttetésben; még pedig elég zavargásra hajló néppel, a mely mindig bele ártotta magát a byzantzi aljnép zavargásaiba s mindig készségesen avatkozott püspökének egy intésére a vallásos cselszövényekbe. A történet csakugyan azt is mutatja, hogy a Konstantinápolyban lakó egyiptomiak igen gyakran szerepeltek ezen főváros egyházi zavargásaiban, példának okáért a Nazianzi Gergely és a Maximus bölcsész között folyó küzdelem alkalmával,¹⁾ újabban pedig az Aranyszájú János érsekké jelöltetésekor. A dolgok illetén állása az egyiptomi primás beavatkozásának akár-

¹⁾ Lásd e tárgyban *Alarik, a birodalom haldoklása* című munkámat.

mely ügyben, sokkalta nagyobb súlyt kölcsönzött a császári kormány köreiben, mint a minővel az antiochiai, thessaliai vagy cesareai primások birtak; a mire még ezentúl szükség volt, azt az egyiptomi ügyesség kipótolta.

Theophilus küldöttei nem érték be azzal, hogy a száműzötteket törvényes úton üldözték a császár előtt, hanem ezen felül még a városban is a legmeggyalázóbb híreket terjesztették rólok, úgy hogy az idáig kedvező közvélemény mindinkább ellenök fordúlt. A szegény barátok nem jelenhettek meg az útczán a nélkül, hogy újjal ne mutogassanak reájok és varázsló czímmel ne illettessenek. Utóvégre annyira kifogytak türelmökből, hogy elhatározták magokban, hogy a vádakra váddal felelnek, s a vádolókat szemtől szemben megtámadják; nem hallgattak tehát Aranyuszájú János tanácsára, hanem annak ellenére egy panaszíratot szerkesztettek, a melyben elősorolták sérelmeiket, s azt kérték, hogy Theophilus ügynökei, a püspök és a négy apát rágalalmazási bűnperbe fogassanak. Sőt még tovább is mentek, a mennyiben egyúttal az alexandriai patriarchát is vád alá fogatni kérték, mint a ki a rágalmaknak eredeti és valóságos koholója.¹⁾ Ekkor Aranyuszájú János nyilvánosan szakított velök és kinyilatkoztatta, hogy ezentúl tudni sem akar többé rólok.²⁾

Sajnosan esik kimondanunk, de annyi tény, hogy ez

¹⁾ Monachi ut viderunt se non solum Theophilum non placere, sed in majorem iram impellere . . . supplices libellos Joanni offerunt, diversa Theophili tyrannis genera denotantes, adjunctis quibusdam capitulis quae pudet coram simplicioribus dicere, ne eos a credendo deterream . . . Pallad., *dial.*, 25. lap.

²⁾ Sic Joannes, dato eis responso, eos ab sua cura et cogitatione dimisit. Pallad., u. o.

a szakítás csak hasznokra vált azon emberek előtt, a kik az érseket nem szerették. Ez utóbbit mindenfelé kárhoytatták, hogy a veszély perczében ekkép cserben-hagyja azokat az esdeklőket, a kik Kelet legtávolabbi vidékéről védő szárnyai alá menekültek, és hogy vendégeinek ügyét feláldozza papi gögijének, a mely nem engedi, hogy egy másik pap, bármily vétkes legyen is különben, világi bíróság elé, még ha magának a császárnak bírói széke lenne is az, idéztessék. Ennek ellenében az egekig magasztalták e becsületes emberek bátorságát, a kik készebbek voltak arra, hogy magokat utolsó támaszuktól megfoszszák, mintsem a gyalázatot békével elszenvedjék. Minél inkább feléjük fordúlt a közérdeklődés, az érsek ellenségei annál inkább felhasználták a jó alkalmat magaviseletének visszaszítító szinben való feltüntetésére, s a nitriai barátok szerencsétlensége jó alkalmul szolgált arra, hogy vádat kovácsoljanak belőle ellene. Azt állították, hogy az a kolostor, a melybe őket bezárta, valósággal nem egyéb börtönnél, hogy ott a legszigorúbb bánásmódban részesültek, és hogy, a mint egyikök a nyomor és éhség következtében meghalt (valószínűleg Isidort értették ez alatt), Aranyszájú János megtagadta tőle a haldoklókat megillető szentség kiszolgáltatását.¹⁾ Ez a dolog igaz lehetett, mert az egyházi szabályok nem engedték meg neki azt, hogy a szent sakramentomot olyan embereknek kiszolgáltassa, a kik az egyházi törvények értelmében a gyülekezetből való kirekesztéssel sújtattak. Az udvar azonban minden tőle kitelhető erővel támogatta a közvéleménynek ilyenén átalakulását, úgy hogy a nitriai barátok Theophilus minden fondorlata

¹⁾ *Act. synod. ad Querc.*

daczára, Aranyszájú János iránti merő ellenzéki viselkedből, valóságos divatba jöttek. Nemcsak arra bujtogatták őket, hogy azon elhatározásuktól, melynélfogva a császárt ügyökben ítélő bíról kérjék, ne tágítsanak, nemcsak kérés-leveleket tetették le velök a bevett alakiságok megtartása mellett a császári törvényszék előtt, hanem mikor a válasz a törvénykezési eljárás szokott lassúsága miatt késett, egyenesen arra biztatták, hogy magához a császárnéhoz folyamodjanak, a ki — a mint mondták — majd ki-
eszközli, hogy az ügy úgy haladjon, a hogy illik.

Egy napon tehát, a midőn a császárnét misehallgatásra keresztelő szent Jánosnak a Hebdomon külvárosban levő templomába várták, a nitriai barátok, a Hosszu-testvérekkel élükön, oda mentek és szép rendben álltak azon az úton, a melyen a császárnénak el kellett haladnia.¹⁾ Endoxia, testőrei környezetében, császári kocsiján ülve, csakugyan meg is érkezett. Ez esdeklő barát-csoport látása egy futó perczig meglepetést okozott neki, de a mint beszökő ruházatukról, nemkülönben főnökeik magas testalkatáról rájuk ismert, kihajolt kocsijából és jelt adott a Hosszu-testvéreknek, hogy beszélni kíván velök.²⁾ A mint közelébe érkeztek, így szólt hozzájuk: »adjátok reám áldásokat, testvéreim, és imádkozzatok értem, gyermekeimért, a császárért, valamint a birodalomért. Kéréstek tartalmát ismerem és rajtam nem múlik, hogy minél előbb zsinat hívassék egybe, a mely megadja néktek azt az elégtételt, a mit megérdemelték. Sőt még ezen felül azt is akarom, hogy

¹⁾ Cumque libellos obtulissent Augustis, imperatricem adeunt in martyrio sancti Joannis. Pallad., *dial.*, 25. lap.

²⁾ Extra imperiale vehiculum prospiciens capito inclinato.
Sozom., VIII. 13.

patriarchátok ide rendeltessék s a néktek okozott bajokért felelősségre vonassék.« ¹⁾ A Hosszu-testvérek és társaik örömtől repeső szívvel vonultak vissza. Nagy lépést tettek előre. A nitriai üldözöttek ügyét maga Eudoxia vette kezébe, a ki azzal a női elhatározottsággal ártotta magát ebbe az ügybe, a mely a mibe fog, még ha török-szakad is, kiviszi. A Hebdomonon való találkozás után alig folyt el még néhány nap, a midőn már az alakiságból eredő mindennemű húzás-halasztás elhárítódott. A zsinatot összehívó rendeletet aláírta a császár, a bírák pedig utasítást kaptak, hogy az egyiptomi küldöttek ellen rágalmazás vétké miatt nyomozást indítsanak. Maga Theophilus is idézést kapott, hogy jelenjen meg a törvényszék előtt, és hogy Eudoxia mennyire kívánt szolgálni annak az ügynek, a melyet magáévá tett, az már azon körülményből is kitetszik, hogy saját tisztjeinek egyikét, bizonyos Elaphius nevűt bízott meg azzal, hogy a patriarchának tulajdon városában, Alexandriában, sajátkezűleg adja át azt a kettős idéző-levelet, a melyben felszólíttatik, hogy jelenjen meg egyrésről a jövőendő zsinat, másrésről pedig a császár előtt. ²⁾

Elaphius megjelenése s a dolgoknak az a hirtelen való rosszra fordulása, mely a patriarchát vádlottá s az általa kirekesztett embereket pedig vádlókká alakította át,

¹⁾ Benedicite, inquires et orate pro imperatore, et pro me ac liberis meis, et pro imperio. Ego dabo operam ut synodus brevi convocetur et Theophilus huc veniat. Sozom., u. o. — Ut Theophilus volens nolens exhibitus per magistratum causam diceret. Pallad., *dial.*, 25. lap.

²⁾ Alexandriam missus est Elaphius, ut Theophilum adduceret, reliqua responsi imperialis praefecti exsequuntur. Pallad., *dial.*, 25. l.

mennykőcsapáskép hatott Theophilusra. Elhitette magával, hogy ebben nem láthat egyebet Aranyszájú János ügyes mesterfogásánál s azon szemtelen lenézés megtorlásánál, a melylyel békeajánlatait visszautasította. Mindazonáltal magába birta fojtani haragját. »Theophilus hallgatott, — így szól egyik kortársá — de hallgatása baljóslatú volt.« Elaphiust a küldőjét megillető teljes tisztelettel s a rábízott küldetéshez méltólag fogadták ugyan, de semmi határozott feleletet nem kaphatott. A patriarcha hivatalával járó kötelességeit s több más egyéb okokat hozott fel ürügyül annak mentegetésére, hogy rögtön nem indulhat útnak, de ünnepélyesen megígérte, hogy rövid határidő alatt Konstantinápolyban lesz. Ennél egyéb izenetet nem hozhatott Elaphius urnőjének. Theophilusnak, a meglepetés és a veszedelem hatása alatt, szüksége volt arra, hogy eszét összeszedje, valamint arra is, hogy újabb cselszövényeket gyártson az ellen, a mit versenytársától eredő cselszövénynek gondolt; e végből időt kelle nyernie, de azonnal munkához látott. Minden elmetehetségét annak a feladatnak megoldására fordította, hogy magát megmentse, a császár kegyét ismét a maga részére hódítsa és Aranyszájú Jánost elveszítse.¹⁾ A mi a Hosszu-testvéreket illeti: azokra már alig-alig gondolt, minthogy azok jelentőségének okvetetlen el kellett törpülnie azon nagy küzdelemmel szemben, a mely Kelet két első főpapja között megindulni készült. Ezen a dolgon addig törte elméjét, míg csak ki nem eszelte, hogy célra vezetőbb eszközt, a

¹⁾ Verum in intimo pectoris recessu occultans ac moliens... cogitare coepit qua ratione Joannem episcopatu deficere posset. Sozom., VIII. 14. — Quamobrem Theophilus totus in hoc coepit incumbere... ut Joannem episcopali sede deficeret. Socr., VI. 8.

mivel ellenségét hálóba keríthetné, nem találhat annál, mint ha hitczikkek és fegyelem dolgában az egyházban valami nagy tekintélyvel bíró embert bűszít fel ellene, a ki a megsértett egyházfegyelmi törvények nevében számot kérjen tőle azon pártfogásért, a melyben püspök és zsinat ellenére az egyházból kirekesztett embereket részesített, a ki továbbá a bevett igaz hit nevében hitéről is számot kérjen tőle, mint a ki az egyházból kirekesztett egyénekkel közösködött. Az origenismus kérdését ezzel összes méregkészletével együtt becsempészte az ügybe, az érsek a Hosszútestvérekkel egyidejűleg mint eretnek üldöztethetik, és ha egyszer a dolog megindul, Theophilus is fellép, hogy ellenségével birokra keljen. Ennél a pokoli tervnél azután meg is állapodott; azonban hátra volt még az a körülmény, hogy ezt a befolyásos, becsületes férfiút feltalálja, a ki tudtán kívül a más boszúszomjának szolgálatába bocsássa tekintélyét, hitágazati tudományát és buzgóságát; de Theophilus azt gondolta magában, hogy ezt az embert, hajdani ellenfele, a cyprusi Salamis püspökének, a tiszteletre méltó Epiphaniusnak személyében csakugyan meg is találta.

III.

Epiphanius, a kiről elbeszéléseim egy másik kötetében hosszasan beszéltem, még^o pedig ugyancsak ezen origenismusra vonatkozó viták alkalmából, a miknek megindításában a fő fő szerepvivők közé tartozott,¹⁾ Epiphanius — mondom — ebben az időben nem kevesebb, mint

¹⁾ Lásd *Szent Jeromos* I. k., V. f.

nyolczvan évet hagyott maga mögött. Ez az agg férfiú méltán dicsekedhetett a maga hősiességének napjaival, a midőn vagyonát és életerejét az eretnek tanok kikutatására pazarolta, mialatt éhséggel, szomjúsággal az emberektől jövő rossz bánásmóddal daczolt, csakhogy egész Arabia pusztaságának legbelsőbb zugáig tanulmányozhassa a keresztyén hittől való eltéréseket, szilárd kézzel tartva kezében az apostoli hagyományoknak a képzelet és szeszély által gyakorta megzilált lánczolatát; azonban abban a korban, a midőn Theophilus szemügyet vetett reá, hogy belőle a gyűlöletnek és a visszavonásnak eszközét alkossa, Epiphanius már csak árnyékát képezte hajdani magának. A kor, a nélkül hogy tetterejét csökkentette volna, értelmi képességét nagyon meggyengítette. Nemes lelkét, a melyet hajdan az Isten háza iránt való tiszta buzgóság tüze emésztett, felfortyanó, haragos és zsörtölődő szellem váltotta fel. Saját dicsősége annyira elvakította, a zsinatokon aratott sikereitől annyira megrészegült, hogy utoljára egészen beleélte magát a saját csalhatatlanságába vetett hitébe, valamint azon helyzetbe, hogy tisztí társaival, a püspökökkel, de sőt magokkal a zsinatokkal szemben is, felebbezést nem tűrő bíró, vagyis inkább zsarnokképen szerepeljen.

Ezen alapjában véve őszinte, de a gőgösség nyavalyájában szenvedő emberben volt valami a gyermek együgyűségéből; legalább az egykorú történetírók így nyilatkoznak róla, úgy hogy Theophilus, midőn választásával nála állapodott meg, számításából nem feledte ki az önszeretet elfogultságával vegyült ezen nyiltszivűséget. Miként föntebb említettem, a patriarcha abban a korszakban, a midőn az Origenes-pártiak fejeként szerepelt, a cyprusi püspök pedig, mint a Keleten levő Origenes-ellenesek főnöke,

ellenfele volt, ez utóbbival, szokása szerint, egész szemtelenül bánt s ostoba fecsegőnek és emberi alakot imádónak gúnyolta,¹⁾ mindamellett ezen közkézen forgó megbántás daczára, a melyet hogy minél nyilvánvalóbbá tegyen, püspöki körlevelébe iktatott és az egyházból való kirekesztés fenyegetésével súlyosbított, csak egy szavába került, hogy ez ellenfelét a maga részére megnyerje és akaratának teljesítésére hajlandóvá tegye. A mikor ugyanis szüksége lett Epiphaniusra, azt írta neki, hogy ha az origenismus homályos kérdésére vonatkozó nézetei mindenestől fogva megváltoztak, ha világosság támadt számára e borzasztó sötétségben, ha szemeiről lehullott a hályog, mikép egykor szent Páléről, azt csak azon üdvösséges dorgálásoknak köszönheti, a melyeket nem kimélt tőle Salamis püspöke: tévedései visszavonásának érdemét e szerint erre a nagy tanítómesterre, az igazhit világitó lámpására hárítja.²⁾ Ez a hódolat hízeleggetett Epiphanius hiúságának, és csakugyan hízelgett is. Az agg püspök azt sem tudta, fiú-e vagy leány, a feletti örömében, hogy a keleti igazhitű keresztyének számára ilyen megtérés dicsőségét szerezhetette meg, a melynek fényét nemcsak a megtérő híre-neve, hanem egyházi méltóságának magas foka is növelte, ennélfogva föl-

¹⁾ Insimulaverat Theophilus Epiphanium, tanquam abjecte sentiret de Deo, quem humana specie praeditum esse, arbitraretur. Socr., VI. 10.

²⁾ Cum consideraret magno sibi emolumento fore si Epiphanium participem et consortem consiliorum haberet, virum ob virtutis reverentiam omnium sui temporis clarissimum, eum sibi amicum adjunxit licet eum antea reprehendisset... tum vero quasi respiciens veram tandem sententiam agnovisset, idem se cum illo sentire scripsit, et Origenis libros tanquam hujusmodi dogmatum auctoris calumniari coepit. Sozom., VIII. 13.

tette magában, hogy jövendőben nem vonja meg jó szolgálatait tőle. Ime ezen az úton-módon tehetette ez az ember, a ki mindenkit kijátszott, ezt a nyiltszívű öreg embert gonosz szándékainak szövetségesévé, sőt majd csaknem bűncelekménye czinkostársává.

Epiphanius, hiú elbizakodásának kedvezőbb alkalmat keresve sem találhatott volna. Rövid idő alatt zsinat készült összeülni Konstantinápolyban, hogy a Hosszu-testvérek magaviselete, vallásos nézete s az azokért rájuk mért megrovás törvényszerűsége felett ítéljen. Az origenismus egész kérdése forgott itt szóban, a melyet ezúttal tárgyaltak ünnepélyesen a császári városban, magának a császárnak füle hallatára s az egész Keletnek összegyűlt püspökei előtt. Nos tehát ki szabhatná meg a zsinat határozatainak irányát? ki tűzhetné ki a tévedés ellen megvédendő hitcikkelyeket? ki vezethetné e bölcsészi szörszálhasogatások és felében, harmadában keresztyén igazságok azon útvesztőjében, a melylyel Origenes munkái lépten nyomon kínálkoznak, azokat a tiszteletre méltó, de tudatlan főpapokat, a kiket majd Phrygia, Cilicia, Armenia hegyvidékei, vagy Thracia síkjai küldenek a zsinatra? A sötétség bizonyára sűrű és az út meglehetősen sikamlós, mivel maga a konstantinápolyi érsek is megbotlott, a midőn talán azt hitte, hogy egész ártatlanul közlekedhetik a Hosszu-testvérekkel. Nem kötelessége-e neki, Epiphaniusnak, a ki megkezdte a csatát, mind a végig folytatni azt, nem kötelessége-e a zsinatot támogatnia tudományának fáklyájával, s előkészítenie az igazhittel teljesen egybehangzó határozatok útját, és végre életének utolsó napjaiban megerősítenie az egyházat azon veszedelmével szemben, a melynél nagyobb, képezelete szerint, nem fenyegetheti? Ily gondolatok ostromol-

hatták Epiphanius elméjét, a midőn a 402-dik évnek deczember hava táján, az alexandriai patriarcha levelét vette; vagy legalább a levélíró arra törekedett, hogy ilyeneket ébreszsen vele elméjében.

A levél valósággal a jövődő zsinattal bibelődött, és Theophilus, midőn egyrésről megküldte számára a Hosszú-testvéreket elítélő alexandriai zsinat iratainak másolatát, másrésről arra kérte, hogy ő maga is szerkeszsen, vagy pedig tanítványai, a cyprusi püspökök által szerkesztessen egy olyan iratot, a melyben tiszta világossággal kifejezésre jusson az Origenesre és Origenes tanaira vonatkozó hitnézet. Ezt az iratot azután megküldenék az ázsiai, bythiniai és ciliciai püspököknek; sőt ezt a terhet előre is magára vállalja, ezenfelül hozzá csatolná az alexandriai zsinat végzéseit s a Hosszú-testvérek kirekesztésére vonatkozó tüzetes magyarázatokat. Ezen okmányok a konstantinápolyi érsekhez hasonlókép elküldetnének, hogy se a személyekkel, se a tantételekkel való ismeretlenségével ne menthesse magát, ha netalántán azon eset bekövetkeznék, hogy őt be kell a vádlottak közé sorozni. Ez az utóbbi eszme korántsem tetszett vissza Epiphaniusnak, mert úgy gondolkodott, hogy ha már az alexandriai patriarchát az igaz tudomány elismerésére vezérelhette, mennyivel nagyobb dicsőséget arathatna azzal, ha a császári város érsekét is megtéríthetné.

Minden úgy történt, a hogy Theophilus kívánta. Cyprus sziget metropolitája zsinatot tartott alárendelt püspökeivel, a melyben egy Origenesre és párhíveire vonatkozó teljes hitformulát adott szájokba; ¹⁾ azután a zsinati

¹⁾ Collecto Cypriorum episcoporum concilio, Origenis libros legi prohibuit. Sozom., VIII. 14.

végzés a két püspök körlevele kíséretében az egész Keletnek megküldetett.¹⁾ Minthogy a császári város érseke sokkal magasabb rangú személyiség volt, mintsem vele szemben a közönséges levélszállítási út-móddal beérhették volna, Epiphanius egyik papi alattvalóját akarta megbízni azzal, hogy adja át neki a sürgönyt és egyúttal előszóval kösse szívére azt a felelősséget is, a melyet az elítélt eretnekek pártfogolása által fejére von. Azonban az Epiphanius megbízottjának elutazására nem nyilott alkalom. Theophilus ugyanis, a kinek az alexandriai kikötőben sokkal több és hasonlíthatatlanul gyorsabb közlekedési eszközök állottak rendelkezésére, mint a minőkkel Salamis dicsekedhetett, elősnek került, csakhogy az érseket megboszanthassa, és Epiphanius körlevelét, a két zsinati határozattal egyetemben, ezen sajátkezűleg írt néhány szó kíséretében küldte meg neki: »A mellékelt ügydarabok nagyon fontosak. Figyelmedbe ajánlom, hogy jól megfontold azokat s ne zárd be szívedet azon szent püspök intései előtt, a kinek a határozataira, mint valami jövődömondásra, úgy hallgat a keresztyén világ.«²⁾ A mint Aranyszájú János a sürgönyt felbontotta s az ügydarabokat szemeivel átfutotta, eleinte nem látott egyebet bennök, mint felhívást arra, hogy vegyen részt azon hitviták egyikében, a melyekben Epiphanius életidejét eltöltötte. De mivel jelleménél fogva

¹⁾ Deinde litteris tum ad alios, tum ad episcopum Constantinopolitanum ea quae a synodo decreta fuerant insinuantibus, hortatus est illos, ut synodum convocarent eademque decernerent. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Misit litteras ad Joannem episcopum, quibus eum hortabatur ut et ipse a legendis libris Origenis abstinere, et convocato synodo episcoporum suorum, idem cum ipso decerneret. Socr., VI. 10.

inkább hajlott az evangyéliumi elvek erkölcsi alkalmazására, mindig kevés kedvet mutatott az oly vitatkozások iránt, a melyek nagyon is a rhetorok iskolai vitáira emlékeztették. Elsőben tehát azon szándék fogamzott meg benne, hogy a sürgönyt félre löki ezen szavakkal: »van is nekem szükségem erre a sok szép holmira, hogy a népemet felizgassam, mintha bizony nem abból állana a kötelességem, hogy az Isten ígéjének hirdetése által másféle eledellekkel szolgáljak néki!« ¹⁾

Azonban a lelkiismeret mégis furdalta, ennélfogva egész figyelemmel újból elolvasta a leveleket. Midőn pedig elgondolkodott Theophilusnak és Epiphaniusnak ezen meglepő egyetértésén, a gonosz embernek és a szerfelett együgyű szent embernek a célból való szövetekezésén, hogy néki oktatást adjanak és úgyszólván törbe kerítsék, nyugtalanság vett rajta erőt, mire egy percznyi hallgatás mulva így szólt körülötte időző barátaihoz: »ezek az emberek letétetésemre törnek, de nem jutnak hozzá könnyű szerével. Ragaszkodom püspöki székemhez, mert Isten helyezett abba engem.« Azután sokkal szelidebb hangon így folytatta beszédét: »Legfőbb gondomnak mindig azt tartom, hogy véges végig teljesítsem kötelességemet. Bárcsak ez által megnyerhetném bűneimnek bocsánatát és lelkemnek üdvösségét!« Egyelőre azt tette fel magában, hogy nem válaszol, hanem, a mint mondá, Istenre bízza magát s ám

¹⁾ Verum Joannes studium illorum haud magni ponderis esse existimavit, et Epiphani et Theophili litteras neglexit. Sozom., VIII. 14. — Joannes ea quae tum ab Epiphaniis tum ab ipso Theophilo significata fuerant parvi pendens, doctrinae ecclesiasticae sedulo incunbebat... insidias quae ipsi struebantur penitus contemnens. Socr., VI. 10.

történjék a mit az akar; de később mégis arra határozta magát, hogy felel, de röviden, szerényen s minden keserűség nélkül. Ime levelének tartalma: »Ha igaz, hogy rövid idő múlva zsinat ül össze Konstantinápolyban, hogy megvizsgálja éppen azon dolgokat, a melyekről püspök társai és testvérei tudósítani kegyeskedtek: elvárja annak tárgyalásait. Mert avagy illendő-e, hogy valaki, midőn az egyház akar határozni, megelőzze annak határozat-hozatalát az által, hogy bárkit is eleve elítéljen, vagy pedig újítást vigyen be a hitre vonatkozó dolgokba? Ő nem gondolná, egyébkép pedig köszönetét fejezi ki tisztitársainak iránta tanusított figyelmökért.« ¹⁾ Az a megvetés, a mely ennek a feleletnek eszélyes kifejezéseiből kiérzett, szertelenül felbozszantotta Epiphaniust, és miután a konstantinápolyi patriarcha vonakodott őt elismerni a hit dolgában olyan tekintélynek, a ki előtt készségesen meghajolt az alexandriai, arra határozta magát, hogy elmegy a császári városba és személyesen dorgálja meg tulajdon népe előtt, s vagy engedelmességre kényszeríti, vagy ha kell, kiteszi hivatalából, hogy az eretnekséget az eretnek személyében kiirthassa. A mint Theophilus erről az eltökélésről értesült, a melyre még csak gondolni sem mert volna soha, öröme nem ismert határt, engedte tehát, hogy Epiphanius elútazzék, ő pedig szépségesen otthon maradt.

Ezek az előkészületek elhuzódtak a 403-ik év februáriusának végéig, vagy márcziusának elejéig, úgy hogy a ki nyolczvan éves agg létére Cyprusból Konstantinápolyba akart hajózni, nehéz és hosszas utazásnak vetette magát alá, legfőképen pedig télvíz idején, mikor a leghevesebb

¹⁾ Socr., VI. 10. — Sozom., VIII. 14.

viharok uralkodnak, a melyek a Cycladok között való hajózást s a Hellespontuson átkelést annyira veszedelmessé teszik. Epiphanius mindamellett minden baj nélkül érkezett Konstantinápoly alá. Ott azután, a helyett hogy a nagy kikötőbe vitette volna magát, egy kis öbölnél lépett partra, a honnét a város kikerülésével juthatott a Hebdomon külvárosba, Keresztelő János templomába, a hova jövetelét hírül adatta.¹⁾ Konstantinápoly külvárosai Theodosius óta bizonyos semleges területű övet képeztek a különböző vallásfelekezetek számára. Ez a fejedelem, a mint fentebb láttuk, ide tűzte ki az arianus felekezet templomainak helyét, ezenkívül más elszakadt felekezetek is oda települtek, sőt a legújabb időben azok a katholikus papok is oda menekültek, a kik az érsekkal szakítottak. Szent János temploma alkalmasint a császárné pártfogása következtében, a ki, a mint látszik, ennek a szentnek kiváló tisztelője volt, nyitva hagyatott ezen papok számára s nagyobbára belölők került ki az ehhez a templomhoz való lelkészi kar; de ez a lelkészi kar, mivel a székvárosi főpap iránt heves ellenséges indulatot táplált, csakis oly embereket toborzott maga köré, a kik ugyanilyen érzelműeknek vallották magokat. E szerint tehát Epiphanius egészen az érsektől különszakadt papság közé huzódott, midőn a Hebdomonba bevonult. Szent János templománál majd csaknem diadalmi pompával fogadták Epiphaniust,²⁾ a ki nyomban misét szolgáltatott benne, s azután elmondta a collectat, a néphez intézett beszéd kíséretével ellátott imádságot, a mely-

¹⁾ Nec multo post Epiphanius... ad locum haud procul ab urbe Constantinopolitana, quem Septimum vocant, applicuit... Sozom., VIII. 14.

²⁾ Ad basilicam sancti Joannis. Soer., VI. 12.

lyel a napi istenítészelet végződött.¹⁾ Alighogy a szertartást elvégezte, azonnal egy fiatal embert vezettek elé, a ki arra kérte, hogy szentelné fel diakonussá. Epiphanius idegen templomban volt; abban az istenítészeletet a joghatósággal bíró püspök engedelmé nélkül végezte, s ez által szembeszökő egyházi törvények ellen való vétséget követett el, és ime még szembeszökőbb szabálytalanságra ragadtatta magát azzal, hogy beleegyezett annak a fiatal embernek, a kit nem is ismert, felavatásába, a mire szintén nem nyerte meg a püspöki beleegyezést. Mindezen tekintetekkel azonban nem törődött, hanem fogta az ollót, a melyet bevett szokás szerint ezüst tálczán elé tartottak, s a leendő diakonus haját, a felavatási formula szavainak elmondása mellett, levágta.²⁾ Ezzel a legközelebb toborzott újonczsal szintén az Aranyszájú János ellenségeinek táborágyarapodott.

Mikor ilyeténkép minden dolgát bevégezte, útnak indult a város felé, a hol ugyanolyan üdvivalgással fogadták, mint megérkeztekor. Az aranykapunál, a melyen ünnepélyes alkalmakkor a Hebdomonbeliek Konstantinápoly belvárosával közlekedni szoktak, ott találta Epiphanius a székvárosi papságot, a melyet az érsek, a kit mindenről tudósítottak, fogadására elébe küldött.³⁾ Aranyszájú János maga a püspöki lak előtt várakozott rá, hogy a cyprusi püspököt a bejáratnál üdvözlje és saját fedele alá beszél-

¹⁾ Collectam ibi celebravit... U. az u. o.

²⁾ Ordinato diacono posthac civitatem ingressus est. Socr., VI. 12.

³⁾ Eum ingredientem Joannes occursi clerici totius honoravit. Sozom., VIII. 14.

lásra felkérje. Epiphanius hidegen fogadta a meghívást,¹⁾ s azt adva ürügyül, hogy barátai már gondoskodtak számára szállásról, és mikor az érsek újból kérte, így szólt hozzá Epiphanius: »Azon esetben beszállok hozzád, ha itt nyomban megesküszöl, hogy kirekeszted az egyházból a Hosszu-testvéreket s átok alá veted városodban a főfő eretneknek, Origenesnek könyveit. — Jól tudod, — ekkép felelt neki nyugodtan az érsek — hogy napról napra várjuk annak a zsinatnak összeülését, a melynek ezen ügyekkel kell foglalkoznia; nem illenék tehát hozzám, hogy annak határozatainak elébe vágjak.²⁾ — »Jól van tehát! — így kiáltott fel egész haraggal Epiphanius — ha így van a dolog, akkor én megyek,« mire a társalgásnak hirtelen végét szakította s intett kísérlőinek, hogy vezessék abba a házba, a melyet Theophilus üggyvivői kibéreltek számára.³⁾ Minthogy Aranyszájú János minden módon kikerülni ohajtott a szakítást, másnap kora reggel néhány papot küldött hozzá, a kik felkérjék, hogy venne részt a püspöki székesegyházban tartandó könyörgésekben: »Készségesen elmegyek oda, — ezt felelte nekik Epiphanius — hanem csak azon feltétel alatt, a mit tegnap említettem s a melynek teljesítését püspökötök megtagadta. Hát ma vajjon

¹⁾ Invitatus enim ut in aedibus ecclesiasticis manere vellet, neutiquam acquievit et cum Joanne quidem congregari penitus detraxavit. Sozom., VIII. 14.

²⁾ Cum Joannes diceret nil temere agendum esse ante generalis concilii definitionem. Socr., VI. 14.

³⁾ Et Joannem quidem a quo invitabatur, refugit, ut gratificaretur Theophilo; in privato autem quodam domicilio deversatus est. Socr., VI. 14.

beleegyeznek-e?» A papok hallgattak és eltávoztak. Ez nap-
ságtól fogva nem látta egymást többé a két püspök.

Innét kezdve az Epiphanius lakása osztozott az
Eugraphiaéval abban a szomorú megtiszteltetésben, hogy
Aranyszájú János ellenségeinek szintén gyülekezési helyül
szolgált. Az elcsapott egyháziak, az elégedetlen papok,
mind oda csődültek; Severien újból elvetette álarczát, galá-
dúl megszegte a békét, a melyre megesküdött, s a legszor-
galmatosabb látogatók közé tartozott. Ebben a társaság-
ban az első rangot vele együtt a ptolemaisi Antiochus s a
bereai Acacius foglalta el. A városban felszedett újonczon-
kon kívül magokhoz szédítették mind azt, a kit csak birtak
az idegen papok s az átutazóban levő püspökök közül:
egyébiránt az Epiphanius hirneve már magában véve is
nagy számú látogatót vonzott ez ellenzsínatba, még az
olyan emberek közül is, a kik a párt kebelébe nem tarto-
ztak. Másfelől azonban az agg püspök igazolására ki kell
mondanunk, hogy az origenismusra s a Hosszu-testvérek
kirekesztésére vonatkozó kérdések kivételével, elég köny-
nyedén siklott át mindazon személyes vádak felett, a mely-
lyel az érseket üldözték. Az ő ellenszenvét csakis azon
téves eszme táplálta, hogy Aranyszájú János az Origenes
pártjához tartozott, az origenistákkal közösködött s taní-
tásaiban azt a főfő eretneket követte folyton, a ki ellen
Epiphanius annyiszor szórta a kiátkozás villámain; hiszen
Konstantinápolyba is csak ennek az eszmének ösztönzése
folytán érkezett; de a többire vonatkozólag semmi szenvedély
nem dolgozott benne. A szállásán tartott ülések tehát
merő tudományos vitatkozásokból állottak, a hol a szám-
talan hirneves vallásos munkák szerzője rengeteg tudomá-
nyát annál nagyobb buzgósággal adta elő, minél járatla-

nabbnak mutatkozott hallgatóinak legnagyobb része a szóban forgó kérdés körül.¹⁾ Ezt több ízben vehette észre, mert az idegenek, a kik a dolgok alapját nem ismerték s a kiket az igazság iránti őszinte szeretet vonzott oda, a halottakon néha egészen elképedve távoztak tőle. Megesett, hogy e gyermeki őszinteségű csodálkozás olyan csattanós jelenetre szolgált alkalmatosságul, a melyet Aranyszájú János barátai a magok előnyére zsákmányolhattak ki, a pogányokat és közönyösöket pedig, a kik mindenek kapnak, a min nevéthetnek, szerfelett mulattatta. A jelenet következőleg folyt le:

A gyülekezet legkiváncsibb s legjámborabb tagjai közé tartozott egy gót származású ember, a ki Görögországban nevelkedett, ott keresztyénné és pappá lett, a mikor is a Theotimus nevet vette fel. Mivel ennek, mint barbarnak, nagy hasznát vehette az egyház, mint pap pedig valóságos apostoli buzgóságot tanúsított: ennél fogva a kisebbik Scythiának, a Duna torkolatánál fekvő tartománynak székvárosi püspökévé tették.²⁾ Ilyen minőségben lakott Tomi városában, Ovidius költő hajdani száműzetési helyén,³⁾ a mely az V-ik században a hunok és gótok nagy vásároló piaczává és egy keresztyén apostolkodás szé-

¹⁾ Privatum vero convocatis episcopis, qui tum Constantinopoli morabantur, ea quae adversus libros Origenis decreta fuerant illis ostendit, ac nonnullis quidem persuasit ut decretis subscriberent. Sozom., VIII. 13. — Nonnulli quidem ob reverentiam Epiphani sub-scripserunt. Soer., VI. 12.

²⁾ Theotimus episcopus Scythiae... vir ob pietatem vitaeque sanctitatem celeberrimus. Soer., VI. 12.

³⁾ Tomitanorum et totius Scythiae ecclesiam gubernat. Sozom., VII. 26.

helyévé változott, a melynek durvasága semminemű irodalmi csínosság símitásában nem részesült. Theotimus nemcsak püspök, hanem orvos, és ha a szükség kívánta, kereskedelmi közvetítő gyanánt is szerepelt a városába bizonyos napokon özönlő vad népek és a majdnem szintén olyan vad rómaiak között, a kik a barbarokkal való üzérkedésből és háborúskodásból éltek. Minthogy az idegen nyelveket egész folyékonyan beszélte, híveit a vásárokon újonczozta, a mikor is félig-meddig barbar ruházatba öltözködött, úgy hogy püspöki ruháját a gótoknál szokásos sűrű és hosszú hajviselet verdeste. Néha az újfent keresztyéneket nagy lakomára gyűjtötte össze házába, a mely alkalmal a hit igazságait magyarázgatta előttök, mivel ezek a népek, de legkivált a hunok, minden ügyeiket rendszerint a terített asztalnál végezték.¹⁾ Ez a jó pap akárhányszor találkozott erőszakos visszautasítással, sőt élete is nem egyszer forgott veszedelemben; azonban a sérelmeket békével tűrte, a sebeket pedig szerencsésen kikerülte. Utóvégre annyira vitte, hogy legházsártosabb tanítványai a hunok, hinni kezdtek benne, s a rómaiak istenének nevezték.²⁾ Ez az egyszerű ember többekkel együtt az Origenes műveit is magával hozta Görögországból, úgy hogy a mi ideje maradt a sík pusztának lóháton való bekalandozásából, vagy annak a barbarnak, a kire megtérítési szándékból szem-

¹⁾ Porro cum barbari illi crebris incursionibus Scythas vastarent, eos quamvis suapte ingenio feri essent, ad mansuetudinem traduxit... conviviis illos excipiens et muneribus demulcens... Ajunt eum perpetuo comam aluisse. Sozom., u. o.

²⁾ Quem Hunni barbari qui circa Istrum habitabant virtutis causa admirantes Deum Romanorum vocabant. Divina quippe miracula in illo fuerant experti. Sozom., VII. 26.

ügyet vetett, galléron ragadásából, kiterítgette könyvtára göngyölegjeit, a melyekből valóságos lelkesúltségre gyúladt Origenes iránt.

Nem csoda tehát, ha ez az ember rendkívül megdöb-
bent, a midőn Epiphanius lakásán a »Gyéánt férfiúra«
szórt átkokat és szitkokat meghallotta. Origenes kortársai
ugyanis ezzel a melléknévvel igyekeztek a Theotimus bál-
ványa iránti csodálatukat kifejezni. Egyelőre azonban nem
tehetett egyebet, mint hogy meghúzta magát és hallgatott,
de csak azért, hogy annál csattanósabb elégtételt vegyen
magának. De más alkalommal, mikor a társalgás megint
ugyanazon tárgy körül forgott, a kisebbik Scythia apostola
ruhájából egy írás-göngyöleget vont elő, a melyet fenszó-
val olvasni kezdett. Ez a göngyöleg Origenes műveinek
valamelyik darabját képezte s oly helyeket tartalmazott, a
melyeket hitágazati szempontból senki meg nem támadha-
tott, a gondolatok magas szárnyalása s az égő hitnek belőle
kitörő lángja miatt pedig mindenkit csodálatára ragadott.
Ezen hely után másiknak a felolvasása következett s azt is
általános csend közepette végezte; a mikor aztán Theoti-
mus fogott a beszédhez. »Meg nem foghatom, — így kiál-
tott fel nyomatékosan — hogy mikép bátorodik valaki
egy ilyen ember hirnévének bemocskolására vállalkozni, a
kinek ezer hasonló, sőt még nagyszerűbb nyilatkozatokat
köszönhet a világ, és mikép nyilváníthatja Sátán fiának,
főfő eretneknek s elkárhozottnak. Ám ha műveiben olyan
helyekre akadtok, a melyek ezeknél kevésbbé szépek, sőt
ha egyenesen rosszakat találjátok bennök: azokat tegyétek
félre; mellőzzétek a rosszat és válasszátok a jót. Irgalom
nélkül elkárhoztatni Origenest néhány hibájáért, gyűlöle-

tes, sőt egyenesen vétkes cselekedet.«¹⁾ Ez a durva főpap a gót kardhoz hasonló éles nyelven ugyanazt fejezte ki, a mit később Theophilus, a ki a szóban forgó időben az originismusra vonatkozó alakváltoztatásának utolsó szakára még nem jutott el, sokkal előkelőbb szöfűzéssel így adott elő: »Origenes oly kert, a melyben ritka szépségű virágok mellett néhány tövis és kóró is találkozik. De e miatt nem pusztítom el a kertet, hanem kitépem belőle a tövist és gyönyörködöm tovább a virágokban.«²⁾ A mint Theotimus kifakadása kitudódott, jót nevetett rajta a közönség Epiphanius rovására.

E közben a cselszövők ügye nagyon lassan haladt előbbre. Minthogy a cyprusi püspök környezetét csakis olyan papok vagy világfiak képezték, a kiket Aranyszájú János bevallott és bűnösségét előre elhívó ellenségeiül ismert a világ, holott ez egyenesen a népre támaszkodott, a többiekkel pedig látszólag mitsem törődött: ennélfogva föltették magokban, hogy ők is a népre hivatkoznak és ekképen saját táborában támadják meg. Az apostolok templomában néhány nap múlva nagy közimának kellett lennie, a mely alkalommal hitoktatást és beszédeket szoktak tartani, a melyekben az imákon jelenlevő idegen püspökök is részt vehettek. A cselszövény intézői tehát azt a tervet főzték ki, hogy ráveszik Epiphaniust az oda mene-

¹⁾ Qui istos libros contumelia afficiunt, ii certe non animadvertunt se illis ipsis voluminibus contumeliam inferre, de quibus libri isti conscripti sunt. Socr., VI. 12.

²⁾ Similes sunt Origenis libri prato cujusque generis floribus exornato. Si quid ergo in illis mihi occurrit boni, illud decerpo. Si quid vero spinosum apparuerit, hoc utpote quod pungit, missum facio. Socr., VI. 17.

telre s az agg püspök az egész város füle hallatára hozzá fogna majd hosszú utazása történetének elmondásához, előadná annak okait és sikertelenségét, elsorolná, hogy Theophilussal együtt mily eredménytelenül kísértették meg, hogy levél útján bizonyítsák be az érsek előtt, miszerint a kárhozat ösvényén jár, sőt népét is oda vezeti, és hogy a felebaráti szeretet érzelmétől indítatva, ő maga, Epiphanius, hajlott agg létére mint daczolt a tenger hullámaival, csak hogy megkísértse, nem hathatna-e a makacs főpapra élőszavának tekintélyével. ¹⁾ Ezután következnek a Hosszútestvérek kirekesztetésének, az alexandriai, a salamiszi zsinatoknak elbeszélése, a hol Origenes és annak követői kiátkoztattak, azután a metropolitának döllyfös, visszautasító szavai az ismételten hozzá intézett jóakarató figyelmeztetésekre. A beszédnek azzal kellett volna végződnie, hogy Aranyaszájú János Istennek dicsőségére és a konstantinápolyi hívek lelki üdvösségének megmentésére ünnepélyesen letétetik hivatalából, ha csak hibáját azon nyomban be nem ismeri s meg nem igéri, hogy bűneit szánja-bánja. ²⁾

Ilyen cselszövényt eszeltek ki az összeesküdtek, hogy az érseket saját nyájának közepette lesújthassák. A mint a tervben megállapodtak, azonnal gondoskodtak oly eszközökről is, hogy annak diadalát a céljaik előmozdítására hajlandó hallgatóság összetoborzása által biztosítsák;

¹⁾ Die quo collecta agenda erat in ecclesia Apostolorum, procurarunt Joannis inimici ut Epiphanius in ecclesiam veniret et publice coram populo . . . Et quidem istud moliebantur. Sozom., VIII. 14.

²⁾ Epiphanium in medium prodire volebant ut coram universo populo primum quidem Origenis libros condemnare, deinde vero Dioscorum cum suis excommunicare et Joannem utpote illis faventem simul perstringere. Socr., VI. 14.

azonban a dolog híre kiszivárgott a városba. Így azután Aranyszájú János füleibe is eljutott, a ki egy szempillantásra felismerte a fenyegető veszélyt, s a mint mondják, Epiphaniusra czélzólag egész boszúsan így kiáltott fel: »ennek az embernek bolondnak, vagy gonosz lélektől megszállottnak kell lennie, hogy ilyesmire vetemedni merészel!...«¹⁾ Tüstént ki is adta a rendeletet diakonusának, Serapionnak, hogy a székesegyházba való belépésben akadályozza meg. A mint a közima (collecta) napja érkezett s a kíváncsi tömeg mindenünnét csődült a templomba: Serapion a küszöbre állott, hogy Epiphanius jövetelét szemmel tartsa, a ki néhány barátja kíséretében nemsokára csakugyan meg is érkezett. Serapion habozás nélkül fel tartóztatta. »Püspök! — így szólt hozzá — az én püspököm, a ki ennek a helynek is püspöke, azzal bízott meg, hogy a következőt adjam tudtadra: Te az ő egyházi birtokterületén az egyházi törvényekkel meglehetősen ellenkező dolgokba avatkozol. Nevezetesen: bementél egyik templomába és ott engedelme nélkül felavatást végeztél, most meg egy másikba akarsz betolakodni, hogy ott akaratja ellenére egyházi foglalatosságot teljesíts. Egyszóval úgy viseled magadat, mintha te volnál az ő püspöke és mintha őt semminek se tartanád. Nos tehát, ezennel kijelenteti általam azon akaratát, hogy mind ennek vége szakadjon, s ha tovább erőlteted a dolgot, a te fejedre hárul a felelősség mindazon rendzavarásokért, a melyek a mai nap folyamában kitörhetnek.«²⁾ Epiphaniust rendkívül

¹⁾ Quod Epiphanium nugacem et daemoniacum dictitabat *Act. synod. ad Querc.*

²⁾ Multa contra regulas agis o Epiphani, qui primum quidem in ecclesiis sub dispositione mea constitutis ordinationem feceris;

meglepte ez a szilárd fellépés. Azt sem tudta hirtelen, hogy mit feleljen, ennélfogva jól lehordta a diakonust, az érsek ellen pedig vádaskodásra fakadt; de csakhamar meggondolta, hogy az egyházi törvények ellen valósággal komoly vétséget követett el, és érezte, hogy nincs igaza, ennélfogva hátat fordított neki és sebes léptekkel visszatért lakására. A meggondolás ezen első perczét több is követte, a melyben őszintén vizsgálatot tartott megérkezte óta folytatott magaviselete fölött, és azonnal észrevette azon örvényt, a mely felé sodorták azok, a kik a vallásos ügyek iránt való szenvedélyével visszaéltek. Az ily szenvedélyes csatározás nem illett többé az ő korához, a mint ezt erejének fogyatkozásából eléggé megértette; elhatározta tehát magában, hogy minél előbb távozik Konstantinápolyból, a nélkül, hogy Theophilus megérkeztét bevárná.

Ennyire nyugodttá vált Epiphanius kedélyhangulata, a midőn a Hosszu-testvérek látogatása utolsó aggályait is eloszlatta és elutazási határozatát végleg eldöntötte. — Ugyanis, néhány nappal azelőtt a császár fia, az ifjú Theodosius megbetegedett, mivel pedig az anyja Epiphanius neve iránt nagy tisztelettel viseltetett, egy küldöttje által arra kérte a püspököt, hogy mondana néhány imádságot gyermekeért. ¹⁾ »A gyermek élni fog, — ezt a meglehetősen

deinde in jussu meo ex tua ipsius auctoritate in iisdem ecclesiis missarum solemniter celebraveris, et olim quidem invitatus illuc venire renueris: nunc vero id tibi ipse permittas. Cave igitur ne tumultu excitato in populo, periculum inde tibi quoque nascatur. Socr. VI. 14. — Tumultu ac seditione populi excitata, ipsum tanquam ejus rei auctorem periculum subitum fore. Sozom., VIII. 14.

¹⁾ Mater vero sollicita ne quid tristius ei contingeret, misso ad Epiphanium nuntio, pro illo Deum praecaretur, postulavit. Sozom., VIII. 15.

kemény jövendölést kapta a küldött — ha anyja nem támogatja többé, a mint eddig cselekedte, az eretnekséget s eretnekeket.« ¹⁾ E szavak kétségkívül a Hosszu-testvérekre czéloztak. A durva felelet Eudoxia szívét egészen felháborította. »Gyermekem élete Isten kezében van, — így kiáltott fel lelki szorongattatásában — ennél fogva azt cselekszi vele, a mit akar: Isten adta, Isten el is veheti; de ennek a püspöknek nincs hatalma arra, hogy a halottakat föltámaszssa, mert különben föltámasztotta volna földiakonusát, a kit rövid idővel ezelőtt ragadott el tőle a halál.« ²⁾ Azonban e bölcsészi okoskodás daczára folyton remegett az anyai szív, úgy, hogy Eudoxia a Hosszu-testvérek egyikét magához hivatta s azt parancsolta neki, hogy keresse fel a cyprusi püspököt és béküljön ki vele. ³⁾ A parancs nem tűrt semmi ellentmondást. A Hosszu-testvérek tehát összebeszéltek, Epiphanius háza felé útnak indultak és egészen váratlanul az agg férfiú elé állottak.

Epiphanius még soha sem látta őket. »Mi vagyunk a Hosszu-testvérek, — így szólt hozzá egyikök, Ammonius — és azért jöttünk hozzád, tiszteletreméltó uram, ⁴⁾ hogy megtudjuk tőled, találkozta-e valaha avagy csak egy tanítványunkkal is, vagy olvastad-e egyetlenegy könyvünket is? — Soha, — így felelt Epiphanius. — Nos tehát! — ekkép folytatta Ammonius — miért ítélsz el akkor bennünket, ha nem ismered? Nem lett volna-e kötelességed, akármit

¹⁾ Ille puerum victurum esse respondit, si Augusta haereticos qui cum Dioscoro erant aversaretur ... Sozom., u. o.

²⁾ Quod si tu mortuos ad vitam revocare posses, mortuus non esset archidiaconus tuus. Sozom., VIII. 15.

³⁾ Id enim ipsae Augustae placuerat. Sozom., u. o.

⁴⁾ Longi sumus, o pater. Sozom., u. o.

hallottál is felőlünk másoktól, hogy tenmagad tarts felettünk vizsgálatot, mielőtt ítéletet mondanál rólunk. Mi legalább így jártunk el veled szemben. Mi ismerjük tanítványaidat, ismerjük könyveidet, kiváltképpen pedig azt, a melyet te a *Hít horgonya* czímmel láttál el. És íme akárhány ember akad, a ki ebben gáncsokodik s azt állítja, hogy te magad is eretnek vagy. Mi azonban könyveddel kezünkben védelmeztünk téged, jóllehet személyesen nem ismertünk.¹⁾ Hát te miért mondtad ki felettünk azt a határozatot, hogy vétkesek vagyunk, távollétünkben, a nélkül, hogy kikérdeztél, láttál volna bennünket, vagy olvas-tad volna könyveinket?» Ammonius elhallgatott s az agg püspök megértette a leczkét. Beszélgetett a becsületes és értelmes barátokkal, a kiknek feleletei kielégítették, úgy, hogy ennek következtében számos előítélet törlődött ki elméjéből. A kibékülésnek, azokkal az emberekkel, a kiknek üldözése végett jött Konstantinápolyba, illetén megkezdődése folytán belátta, hogy fölösleges tovább is ott időznie, ennél fogva minden módon siettetete az elutazására megkiváncsolt előkészületeket. Szívét eltöltötte a bánat, sőt talán a lélekmaradosás is. Belátta végre, — csak hogy már későn — hogy gyalázatos cselszövény játéktárgyául használták fel, a mely miatt nemcsak nyugalma, hanem méltóságának egyrészét is áldozatul hozta, annál fogva szívéből meggyűlölte Konstantinápolyt, úgy hogy midőn a hazájába menő hajóra lépett, így szólt azoknak a püspököknek, a kik odáig elkísérték: »Itt hagyom néktek várostokat, palo-

¹⁾ Nos vero... et discipulos tuos saepenumero vidimus et libros perlegimus, ex quibus unus qui Ancoratus inscribitur. Cumque multi vituperare te et tanquam haereticum calumniari vellent, nos pro patre, uti par erat, propugnávimus... Sozom., VIII. 51.

táitokat, színházaitokat; biztosítlak benneteket, örülnék, ha mindennek minél előbb hátat fordíthatnék!« ¹⁾ Ezek voltak utolsó szavai.

Minél inkább eltávozott a várostól a Propontis vizeit szeldelő hajó, annál inkább lelohadt a megfontolás hatására lelkesültségének azon maradványa, a mely erejét odáig fentartotta. Semmi egyéb érzelme nem maradt többé a szégyenletes kudarcz tudatánál. A tengeri út fáradalmai, szomorú lelki állapotával egyesülve, teljesen tönkretették különben is nagyon meggyengült egészségét. Mikor pedig még ehhez lázba is esett, annak rohamát nem bírta többé kiállani, úgy hogy az út alatt lassanként kialudt élte fátyla, a nélkül, hogy kedves Salamissának partjait viszontláthatta volna.

Ez a gyors, ez a váratlan halál a babonás elmék megdöbbenésére, nagyon alkalmas eseménynek bizonyult, úgy hogy midőn később azt látták, hogy ellenfele Arany-szájú János elítéltetik, letétetik, elűzetik és száműzetésbe megy meghalni, e két tény összevetéséből valami népszerű legenda keletkezett, a melyet a kortársak megőriztek számonkra. Azt állítják, hogy utolsó találkozásuk alkalmával, a melyről azonban a történet mitsem tud, így szólt volna Epiphanius Arany-szájú Jánoshoz: »Reménylem, hogy nem úgy halsz meg, mint püspök;« a mire ez ekkép felelt volna: »Én pedig azt reménylem, hogy te nem szigetedben, Cyprusban halsz meg.« Ha a legendának az képezte célját, hogy a két szent jövődömondó képességét bebizo-

¹⁾ Urbem vobis et palatium et scenam relinquo; ego vero abscedo; festino enim et quidem valde. Sozom., VIII. 51.

nyítsa, ezt ugyan elérte, de keresztyéni szeretetöket nem éppen kedvező világításban mutatja be.¹⁾

Epiphaniusnak visszavonulása következtében Arany-szájú János birtokában maradt a csatatér; a kinek mér-sékeltséggel kellett volna a győzelmet kihasználnia, de abban jellemének iránya megakadályozta. Egyébiránt még tovább is farkas-szemet kelle néznie ellenségeivel, még pediglen azokkal, a kiknek kezében a hiú öreg csak eszkö-zül szolgált s a kik őt minden lelkifurdalás nélkül fel is használták, és ezen ellenségek élére Arany-szájú János kép-zelete még mindig a császárnét, annak kegyenczeit s az udvari püspököket helyezte. Nem is türtőztethette soká haragját, hogy a vett sérelmeket a maga részéről vissza-torolja. Megaláztatással és epével etették, itatták városa és népe szemeláttára: ennélfogva a bosszú mintegy aka-ratlanul is kitört belőle. Egy beszédben, a melyet csakis a történet néhány elejtett szavából ismerünk (mivel a gyors-írók minden valószínűség szerint ezt a beszédet nem mer-ték közzé tenni, ennélfogva összegyűjtött munkái közül hiányzik), részletesen kiterjeszkedik általában a nők kicsa-pongásaira, de különösen azokat bélyegzi meg, a kik a világi életben folytatott szerelmi kalandjaikat azzal teté-zik, hogy az egyház kormányzására is igényt formálnak, még a szentélybe is hintik a visszavonás magvait és üldö-zik Istennek szolgálait.²⁾ A történelem határozottan biz-

¹⁾ Sunt qui dicunt eum cum jam navem consensurus esset, haec Joanni denuntiasset: Spero te non moriturum esse episcopum; Joannem vicissim illi sic respondisse: Spero te non perventurum esse in patriam. Socr., VI. 14.

²⁾ Sine mora orationem habuit ad populum; quae omnium generaliter mulierum vituperationem continebat. Socr., VI. 15. —

tosít bennünket arról, hogy a hallgatóság elé tüntetett merész képekben mindenki a császárnéra s környezetére ismert.¹⁾ A császárné nem volt ugyan jelen, de akadt akárhány oly buzgó híve, a ki mindent felfedezett előtte.²⁾ A támadásnak, a látszataból ítélve, oly élénknek kellett lennie, hogy Eudoxia a császárhoz futott s esdekelve kérte arra, hogy a mindkettőjüket közösen ért sérelem ügyében haladéktalanul igazságot szolgáltatasson. Arkadius habozott; a tanácskozássra meghívott Severien azt a véleményt nyilvánította, hogy mielőtt valamit tennének, várják be Theophilus megérkeztét, a kinek e perczen már útban kell lennie Konstantinápoly felé. Aranyszájú János barátait rémület fogta el, ellenségei pedig ujjongtak örömeikben.

Az alexandriai patriarcha csakugyan útban volt már Konstantinápoly felé. A mint Epiphaniusról az első híreket meghallotta, a melyek keletnek óriási fővárosában folytatott hadjáratának szerencsés végével biztattak, Theophilus is megkezdte a magáét. Ennélfogva az egyiptomi püspökök közül kiválasztott huszonnyolcz oly férfit, a kik akarátja iránt való föltétlen hódolatukkal kitüntek, s meghagyta nekik, hogy néhány nap mulva hajóra üljenek és Chalcedonban csatlakozzanak hozzá, a hova ő száraz-

Porro digresso ab urbe Epiphanio, Joannes in ecclesia verba faciens, communem adversus mulieres vituperationem instituit. Sozom., VIII. 16.

¹⁾ Eum sermonem vulgus ita accepit, quasi contra Augustam figurate dictus fuisset. Socr., VI. 15. Sozom., u. o.

²⁾ Exceptus igitur a malevolis ad principum notitiam perferatur. Socr., VI. 15. — Hi vero qui episcopo infensi erant, rationem ipsam excipientes, ad imperatorem attulerunt. Sozom., VIII. 16.

földi úton ment.¹⁾ A mint ezen elővigyázati rendszabályokat megtette, útnak indúlt Palestina, Syria s Kis-Ázsia felé, mialatt Epiphanius tengerre szállt, hogy Salamisba visszatérjen. — Így nem találkozott a patriarcha útjában barátja holttestével.

¹⁾ Episcopis Aegypti navigare jussit... ipse pedestri itinere proficiscitur. Sozom. VIII. 14.

NEGYEDIK KÖNYV.

Theophilus szárazföldi úton érkezik Chalcedonba. — Cyrinus lábán sebet ejt Maruthas. — Theophilusnak diadalmas bevonulása Konstantinápolyba. — E városban tartózkodó egyiptomi népség. — Theophilus vonakodik az érsek meglátogatásától és Placidia palotájába megy lakni. — Aranyszájú Jánost Theophilus sugallatára vád alá fogják. — A tölgyesi zsinat, melyen ez utóbbi elnökösködik. — Aranyszájú Jánost megidézik, de az oda menetelt megtagadja. — Ellenzsinat az érsekségben; erőszakos jelene-
tek Konstantinápolyban és Chalcedonban. — Vádlevelek Aranyszájú János ellen; leteszik a nélkül, hogy kihallgatnák. — A Hosszu-testvérek alávetik magokat Theophilusnak. — Dioscorus és Ammonius halála. — Zavargások törnek ki az egész városban. Severient elűzik; a nép Theophilust a tengerbe akarja vetni. — Aranyszájú Jánost Bythiniába száműzik. — Földrengés Konstantinápolyban; a császárné megijed; visszahívja a száműzöttet. — Aranyszájú Jánosnak Konstantinápolyba való bevonulása. — A nép viszi templomába. — Beszéde, kibékülése a császárnéval.

403.

I.

Theophilus azért választotta Konstantinápolyba való meneteléhez a szárazföldi útát, hogy beoktassa azoknak a tartományoknak püspökeit, a melyeken keresztül kelle haladnia, s utazásának célját egyáltalán nem rejtegette előttök. »Azért megyek az udvarhoz, — így szólt hozzájuk — hogy János érseket letegyem.« ¹⁾ A proconsuli Ázsiában összeköttetésbe lépett azokkal az egyházakkal, a melyekben az Aranyszájú János által eszközölt végrehajtás folytán keletkezett izgalom még nem csillapult le. Az elégedetlenek hozzá siettek és némelyek elkobzott választási szabadalmaikat, mások egyházjogi ítélet nélkül elvett püspöki székeiket követelték vissza, de Nicomedia elűzött püspöke, a varázsló Gerontius sem késett, hogy az érsek ellen összetornyosuló illetén cselszövények és mindennemű boszúvágyak halmazát a maga ravasz gyűlöletével szaporítsa. Ekként a dolgok arculata nagy hirtelenséggel megváltozott. Az ázsiai egyházak harmadrésze kárpótlójául tekintette Theophilust, a ki másodszori igazságszolgáltató szerepében lépett fel előttök, s azt reménylették tőle, hogy a jövőző zsinat segélyével az előbbeninek mindennemű törvénytelen cselekményeit megsemmisíti s a lábbal tapodott fegyelmi törvények erejét visszaszerzi. Huszonnyolcz egyiptomi püspöke várt már reá Chalcedonban, a hol végre csat-

¹⁾ Saepius dixit et Alexandriae et in Syria : In comitatum proficiscor ut Joannem deponam. Pallad., *dial.*, 29. lap.

lakozott hozzájuk.¹⁾ A város püspöke, szintén egyiptomi születésű, testvérekként fogadta őket, s a patriarchát is oly érzellemmel várta, a mely inkább illet volna alattvalóhoz, mint tisztitárshoz.²⁾ Ez az ember ugyanazon Cyrinus volt, a ki Aranyuszájú Jánost 401-ben ephesusi szerencsétlen útjában kísérte, de a ki hirtelen ellenségévé vált akár Theophilus iránt való hizelgésből, akár valami személyes kellemetlenség folytán keletkezett harag következtében. Ez idő szerint Konstantinápoly székes püspöke ellen nála keserűbb kifakadásokat senki sem hallatott; többek között elnevezte kevélynek, makacsnak, istentelennek.³⁾ A mint a zsinat megnyitásának ideje közeledett, (ekkor Június közepén jártak, a zsinatnak pedig a következő hónapban kelle megnyílnia) a Chalcedontól keletre fekvő tartományok püspökei, vagy azok, a kik a hosszas tengeri úttól féltek: e városban akartak hajóra ülni, a hol a Bosporus legkeskenyebb. Akadt köztök akárhány Armeniából, Persiából, Mesopotamiából és Phrygiának a földközi tengerre dőlő püspöki megyéiből való. Cyrinus mindazokat magánál tartóztatta, a kik jóakaratúaknak látszottak, Theophilus pedig valami zugzsinat-félébe csalogatta őket, a melynek magvát az ő egyiptomi püspökei képezték. Úgy látszik, hogy e gyűléseken nagy élénkséggel folyt a vitatkozás, kiváltképen pedig Cyrinus részéről, a kinek felfortyanó és dühös természete egészen honfitársaiéra ütött. Egy ily vitatkozás alkal-

¹⁾ Jamque aderant ex Aegypto naves quas Theophilus exspectabat et Chalcedonem appulerant. Sozom., VIII. 16.

²⁾ Erat eo tempore Chalcedonis episcopus Cyrinus quidam, genere Aegyptus. Socr., VI. 15.

³⁾ Apud episcopos multa contra Joannem blaterabat, impune illum et arrogantem et inexorabilem vocans. Socr., VI. 15.

mával, bizonyos Maruthas nevű, félig-meddig persa nemzetiségű mezopotamiai püspök, vigyázatlanságból Cyrinus lábára hágott. A babyloniai határszélen élő e fél barbárnak lába nyoma vagy sandaljának vasalása jó nehéz lehetett, mert annyira összezúzta Cyrinus lábujjait, hogy sebe elüszkösödött és később le is kellett a betegnek lábát vágni.¹⁾ Ez a baleset nagyon boszantotta Theophilust, a ki a merész cselszövő chalcedoni püspökre erősen számított, mivel sok hasznát vehette volna a végből, hogy az ingadozó vagy félénk lelketű embereket részére hódítsa mert a megszólítottak közül akárhány vonakodott attól, hogy szavát előre lekösse. Azonban minden sajnálkozása daczára sem vihette magával Konstantinápolyba.²⁾

Egyik csütörtökön, a napnak hatodik órájában, vagyis délben,³⁾ jelt adott Theophilus az evezőknek s alárendelt huszonnyolcz püspökével együtt átkelt a Bosporuson. A körülmények azt mutatják, hogy egyenesen a Chalcedonból jövő hajók számára rendelt kikötőben lépett partra, a melyet épp ezen okból chalcedoni lépcsőknek neveztek.⁴⁾ Fogadására az egész egyiptomi hajóraj díszbe öltözött; a gabonaüggyel foglalkozó összes egyiptomi népség szép

¹⁾ Maruthas ortus ex Mesopotamia, qui una cum episcopis illis aderat, forte alterum ejus pedem calcavit; unde affectus dolore... Constantinopolim trajicere non potuit... postea vero ex eo vulnere male habuit. Sozom., VIII. 14.

²⁾ Eo vulnere graviter affectus Constantinopolim una cum reliquis episcopis transfretare non potuit. Socr., VI. 15. — Licet ad struendas Joanni insidias admodum necessarius videretur. Sozom., VIII. 16.

³⁾ Sexta hora, quinta Sabbati, Constantinopolim venit, nautis circumplaudentibus. Pallad., *dial.*, 26. lap.

⁴⁾ V. ö. C. P. *topog.* Auct. Petro Gyllio. 1632.

rendbe sorakozottan várt reá a kikötő körül, úgy, hogy midőn a patriarcha a birodalom fővárosába kikötött, majdnem egész fejedelmet megillető fogadtatásban részesült. Erre püspökökből álló kíséretével és egész egyiptomi seregével ¹⁾ végig vonúlt a városon, hogy eljusson a Perasma nevű városnegyedbe, a hol a császár a császári paloták egyikét, a Placidia nevére elnevezettet, bocsátotta rendelkezésére. ²⁾ Ezt a Perasma városnegyedet, a mai Pérát, a Ceras vagy Szarv-öböl választotta el a sajátképeni várostól, a mely öböl már akkor terjedelmes kikötőt képezett s a partjain állomásozó számtalan csónak egyik városrészből a másikba éjjel-nappal fentartotta a közlekedést. A ki a chalcedoni lépcsőktől Peraba és Placidia palotájába, Theophilus kijelölt szállására akart menni: annak el kellett haladnia a püspöki székesegyház előtt, a melylyel az érsekség közvetlen összefüggött. Aranyszájú János ott várt Theophilusra, hogy meghívja, szállana hozzá; azonban ez kimentette magát. Sőt még a templomba se lépett be, hogy ott hálaadó imádságot mondjon, a mint püspök létére s a fennálló szokás szerint illett volna. ³⁾ Nagy dölyfösen folytatta útját s kíséretével beszállt a számára eleve elkészí-

¹⁾ Nautae Alexandrini, quorum frumentariae naves tum forte aderant, obviam progressi, faustis illum acclamationibus excepere. Socr., VI. 15. — Nautae Alexandrini, in unum collecti, cum gaudio et faustis acclamationibus exceperunt. Sozom., VIII. 17.

²⁾ In quamdam imperialem domum quae Placidiana appellatur, divertit. Socr., VI. 15. — Imperialem domum, in qua ipsi diversorium fuerat praeparatum. Sozom., VIII. 17.

³⁾ Ecclesiam non adiit juxta morem hactenus observatum, neque nobiscum congressus est, nec participes nos sermonis fecit, non praecum, non communionis . . . Chrys., *Epist. ad Pap. Innoc.*, Pallad., *dial.*, 15. lap.

tett császári palotába. A milyen magaviseletet ezen a napon feltüntetett, éppen olyanhoz szabta magát a következő napokon is. Az érsek minden meghívását visszautasította, sőt még attól is vonakodott, hogy őt elfogadja s egyházi érintkezésbe bocsátkozzék vele. »Nem nyilvános hadüzenet-e ez, — így szólt a megsértődött Aranyszájú János, a ki minden áron szerette volna, ha egymás közt megbeszéljük a fenforgó ügyet — még pedig olyan, a melyet a püspökhöz saját templomának ajtajában intéznek? Nem előpostája-e ez a csatának s az egész városra nézve nagy botránynak?« ¹⁾

Az a hajó, a melyen az alexandriai patriarcha huszonnyolcz alárendelt püspöke megérkezett, becses indiai kelmekből s arabiai illatszerek és füstölőkből álló jelentékeny rakományt is hozott magával, a melyet a patriarcha ajándéknak és vesztegetésül szándékozott elosztogatni. ²⁾ El is osztotta mind azon udvari tisztek és hölgyek, valamint azon városi előkelő nők között, a kik felől gondolta, hogy egyszer vagy másszor hasznukat veheti, sőt szokása szerint, a hol jónak vélte, még tekintélyes összeg pénzt is csatolt hozzá. Így azután sok jó akarót szerzett magának Konstantinápoly előkelő társadalmi köreiben. Placidia palotájában valóságos fejedelemhez vagy consulhoz illő életmódot folytatott; ajtaja minden jövevény előtt nyitva s asztala

¹⁾ Attamen facientes id quod nosmetipsos decebat, et assidue ipsum adhortantes ut congregaretur nobiscum et diceret qua de causa ab initio tantum bellum accendisset, tantaeque civitati excitasset scandalum. Chrys., u. o.

²⁾ Advenit Theophilus veluti scarabeus fimo onustus pulcherrimarum rerum quae in Aegypto sunt et in ipsa India, suavissimum odorem pro foetida invidia spargens. Pallad., *dial.*, 26. lap.

terítve állott, s a mint egyik kortársa mondja: »mindazon fontos egyházi és világi egyéniségeket összegyűjtötte fényes lakomáira, a kikről tudta, hogy az érseknek ellenségei.¹⁾ Itt gyűjtögettek vagy illesztgették össze gonosz mesterfogásokkal mind azt, a mi lett legyen bár igazság vagy hazugság, szabályszerű per szerkesztésére alkalmasnak látszott. Különösen két diakonus, a kikről már föntebb említést tettünk, két méltatlan egyházi személy, a kiknek egyikét a konstantinápolyi egyházból házasságtörés, a másikat pedig gyilkosság bűne miatt csapták ki, jött-ment szabadon a patriarchához, s a történelem úgy tünteti fel őket, hogy cselszövényeinél a legtevékenyebb közreműködő szerepét vitték.²⁾ Arról sem feledkezett meg Theophilus, hogy Eugraphiával összeköttetésbe lépjen, a kinek a házát szorgalmasan látogatta. Ezek szerint két állandó zugzsínat ülésezett folytonosan Konstantinápolyban Aranyszájú János ellen; az egyik Placidia palotájában a folyó cselszövények és az idegen püspökök együtt-tartása végett, a másik pedig Eugraphiánál a cselszövény magasabb szempontból való irányzására. Ez utóbbi, a melynek ülésin a gabalai Severien és két kísérő társa, a bereai Acacius és a ptolemaisi Antiochus is részt vettek, a végrehajtás eszközeire vonatkozólag az udvarral is összeköttetésben állott.³⁾ Ennek

¹⁾ Partim largitione auri... partim lautioribus epulis gulae deditos sibi mancipans, partim blanditiis et spe majoris dignitatis sui similes impostores e clericis in suas partes adducens. Pallad., *dial.*, 26. lap.

²⁾ Diaconi duo a Joanne episcopo ejecti... ob enormia scelera... Theophilus persuadet illis ut libellos adversus Joannem dent. Pallad., *dial.*, u. o.

³⁾ Coit in aedibus Eugraphiae cum Severiano, Antiocho, Acacio et reliquis Joanni infensis. Pallad., *id. hely.*

lelkét a császárné képezte, a ki engesztelhetetlenebb hangulatban soha sem volt, mint ez alkalommal.

Az Arcadiusban megmozdult becsületérzet, vagy lelkipurdalás, kicsibe mult, hogy tönkre nem tette az összeküivők nyugodalmát. A Hosszu-testvéreknek a rágalmazók ellen folytatott pere, a melyet megindulásakor maga Eudoxia is pártfogásában részesített, kedvezőleg folyt le a pretori törvényszék előtt. A püspök és a négy apát, a kik a nitriai barátok ellen a feljelentést tették, a mint azt látták, hogy főben járó bűnben marasztaltathatnak el, mivel Ammoniust és társait főben járó bűnnel, a felségsértéssel kapcsolatos varázslással vádolták, annyira megrettentek a császárnénak irántok tanusított magatartásától, hogy utóvégre mindent bevallottak. Bevallották, hogy az általok előadott tények hamisak, vagy legalább mitsem tudnak rólok, hogy a kérő-levelet nem ők szerkesztették, és hogy ebben az egész ügyben csakis patriarchájok engedelmes szolgálókép szerepeltek. Vallomásuk alapján vétkeseknek nyilvánítottak és halálbüntetésre ítéltettek. Ezek a dolgok Theophilus utazása alatt folytak le, még az előtt, a midőn Eudoxia újból dühös ellenséges indulatra lobbant Aranyszájú János ellen.

A mint a császár, a kinek a patriarcha magaviselete vallásos érzelmeit felettébb sértette, mindenről értesült, rendkívül ingerültnek mutatkozott, úgy hogy midőn a patriarcha megérkezett, az a gondolata támadt, hogy ezen tényekért a jövő zsinat törvényszéke elé állíttatja. A vallás becsülete azt kívánja, gondolta magában, hogy az ügy teljesen tisztába hozassék s azon esetben, ha a tények bebizonyíthatnak, a bűnös elvegye a maga megérdemelt büntetését. Ezen eszmelánczolat befolyása alatt, és egyúttal aggá-

lyainak elosztatása végett, magához rendelte Aranyuszájú Jánost, és meghagyta neki, hogy menjen el Placidia palotájába s fogja kérdőre Theophilust.¹⁾ Aranyuszájú János kivonta magát a császári rendelet teljesítése alól. »Abban nem működhetem közre, — így szólt egész tisztelettel — hogy valamely püspök tartományának határain kívül törvényszék elé állíttassék, mert az ilyen dolgot az egyházi törvények határozottan tilalmazzák;«²⁾ azután megmutatta a császárnak Theophilus azon levelét, a melyben a Hosszútestvéreknek szóban forgó ügyében minden olyan zsinat tekintélyét kétségbe vonja, a mely nem egyiptomi. Bármenyire kérte is azután Arkadius, az érsek ettől a feleletétől nem tágitott.³⁾ A lelkiismereti gyengédséget nem tekintve, a mely arra ösztönözhetette Aranyuszájú Jánost, hogy nyilván bevallott ellenségének ne lépjen fel bírójául, azt szeretné tudni az ember, mi lehetett az érsek vonakodásának oka, mert hiszen ő volt az, a ki legelőször fölvetette a Konstantinápolyban tartandó zsinat eszméjét, a mely a nitriai barátok és patriarchák fölött döntsön. Miért harczolt ezúttal azon eszme ellen? Talán azért, mert a Hosszútestvérekkel szakított? Vagy talán attól tartott, hogy az ügy az egyházi törvényszéktől a nyilvános erőszakoskodás és rágalom bűne miatt a világi törvényszék

¹⁾ Nos in ulteriorem urbis regionem, ubi degebat piissimus imperator evocavit, atque causam ejus jussit audire, nam et irruptionem et caedes, et alia innumera objiciebant. Chrys., *Epist. ad Pap. Innoc. Pallad.*, dial., 5. lap.

²⁾ Non oportere judicia extra limites trahi, sed in ipsis provinciis res provinciales tractandas esse. U. az u. o.

³⁾ Non solum judicium non obiimus sed vehementissime recusavimus. U. a. id. h.

elé kerülhet, ő pedig mindennemű részvételtől vonakodott az olyan eljárásban, a melyet a püspöki méltóság ellen való merényletnek tekintett? Vagy talán a patriarcha vakmerő és majdnem diadalmas magatartása félemlítette meg, és mivel föltette magában, hogy annak támadásait bevárja, nem akart olyan színben mutatkozni, mintha azt önnön maga idézte volna elő? Bár mint lett légyen a dolog: feleletétől nem tágított. Ezzel azután Theophilus, hála ellensége becsületességének, a fenyegető nagy veszélytől megszabadult és Arkadius kevés idő múlva nem gondolt többé a dologra.

Mindazonáltal élénk riadalom uralkodott az alexandriaiak táborában, a mint ezt a pártot elnevezték, és a rágalmazók jelenléte folytonos kellemetlenséget okozott a patriarchának; de az udvari tiszték, sőt meglehet magának a császárnénak közbenjárására kieszközölte, hogy büntetéseket belebbezésre változtatták, melynek következtében ezek a gyalázatra való emberek eltávolíttattak Konstantinápolyból s ezzel az ügy egyelőre lecsendesítettett.¹⁾ Azonban a városi népség ezen különböző hírek izgató hatása alatt mozgolódni kezdett. Mesteremberekből, kikötői munkásokból, a városi kültelkeken lakó földmivesekből álló csoportok verődtek össze az érsekség szomszédságában, hogy ott állomásozzanak, mintha csak érsekök ellen irányzott valami erőszakos eljárástól tartottak volna; nap-pal mindig telve voltak a templomok, estve pedig magoktól alakuló litániák járták be egész lelkesültséggel a piac-

¹⁾ Post adventum Theophilii qui rem pecunia facilem reddiderat in postrema interrogatione, tanquam calumniatores Proconnesum a iudicibus relegati sunt. Pallad., *dial.*, 26. lap.

terek oszlopcsarnokait és az utcákat. Mindebből a nagy közaggodalom nyilvánulása látszott, s Aranyszájú János nemhogy ellenezte volna a dolgot, sőt inkább egyenesen felszólította hiveit, hogy vegyenek részt a litániában, énekeljenek, imádkozzanak, egyszóval az ég pártfogását állítsák a föld gonosz szándékaival szembe. Maga azonban személyesen nem jelent meg a litániákon. Theophilus anyyira megriadt e népies tüntetésektől, hogy az udvar által, tiszteletőrség czíme alatt, biztonsági őrséget rendeltetett magának.

De mivel ez az elővigyázati rendszabály sem látszott teljesen kielégítőnek, Eugraphia zugzsinatán meghánytákvetették azt a kérdést, ha vajjon nem veszedelmes dolog-e a zsinatnak az érsek iránt minden áldozatra kész köznép kezeügyében tanácskozni, és ha vajjon az eszélyesség nem javalná-e, hogy a zsinat valamelyik, Konstantinápolyon kívül fekvő városba áthelyeztessék? A gabalai püspök tapasztalásból tudta, hogy a byzántzi nép mire képes, mikor azt hiszi, hogy bálványát valami veszély fenyegeti, s adhattott utasítást a dologra vonatkozólag. Továbbá attól is félhettek, hogy az egész városnak ilyenén magatartása befolyást talál gyakorolni az idegen püspökökre, a kik különben sem mutattak valami nagy buzgóságot az udvari cselszövények előmozdításában. De melyik legyen ez a hely? arról kellett másodsorban tanácskozniok. Mivel némelyek Chalcedont ajánlották, Theophilus élénken helyeselte a választást Cyrinus püspökre való tekintetből, a kit sebe akadályozott abban, hogy Konstantinápolyban ülésezzen, és a ki az övéi között, saját egyházában hatalmas segítőtárssá válhatott. Némi törvényességi indító ok is harczolt Chalcedon mellett, a mi abból állott, hogy mivel ez a város

ügyszólván csak Konstantinápoly egyik elővárosát, a tengerszoroson túl fekvő külvárosát képezte, a zsinatnak a Bosporus egyik vagy másik partján való tartása az összehívási végzésnek sem szellemét, sem betűjét nem változtatta meg; a Chalcedonban tanácskozó zsinat továbbra is konstantinápolyi marad, és valóban a történelem majd ezen, majd pedig Chalcedon városának egyik kerületéről a *tölgyesi* zsinat nevén említi.¹⁾ A mint a dolgokat ekkép elintézték, egy harmadik kérdést vetettek fel, mely szintén eléggé fontosnak látszott. Nevezetesen szóba hozták, hogy az érsek hajlandó lesz-e saját egyházán kívül zsinat elé állani? mert, ha anyagilag véve Chalcedon városa nem volt is egyéb Konstantinápoly külvárosánál, a chalcedoni egyház teljesen független volt a konstantinápolyitól és saját külön püspöke igazgatta. Beleegyeznek-e tehát Arany-szájú János abba, hogy saját egyházi területén kívül eső helyen ítéljenek felette? Ebben bizvást kételkedhettek. — »No jó! ha nem egyezik bele, — így kiáltott fel hevesen a tanácskozók egyike — akkor majd rá kényszerítjük. Megkérjük a császárt, hogy fennálló jogánál fogva karhatalmat bocsásson a zsinat rendelkezése alá.²⁾ Ez az eljárás minden nehézséget eloszlatott; a zugzsinat tetszésnyilatkozatokban tört ki, s a három határozatot a császár elé terjesztették, a ki azokat helybenhagyta.

Chalcedon külkerületében, a Tölgyesnek nevezett városrészben, állott egy ugyanilyen nevű palota, a mely

¹⁾ Concilium ad Quercum, Concilium Constantinopolitanum. V. ö. Tillemont, *Mém. eccl.* XI. k. 197. l.

²⁾ Congregati autem quaerebant, quomodo iudicium ordirentur. Unus vero ex iis qui aderant suggestit: Joannem vel invitum ad concessum traberent. Pallad., *dial.*, 27. l.

pompája miatt híressé vált az egész keleten. Azon nyári lakás volt ez, a melyet nyilvános és magános fosztogatásainak gyümölcséből tíz vagy tizenkét évvel azelőtt a rendkívül hirhedtté vált Rufinus praefectus praetorio épített, ¹⁾ a miért ezt a palotát Rufiána vagy Rufiniánának is nevezték (*villa Rufiniana*). E palota építése és bebútorozása körül pazar bőséggel használták fel az aranyat, drágaköveket, ritka márványokat és Ázsiának drága faneműit: a villa Rufiniánát az V. században a művészet csodaalkotásai egyikének tartották. ²⁾ A tulajdonos halálával a császári jogügyek igazgatója tette rá kezét, és azután a gyönyörű birtok, mindig bámultatva, a történelem által folyton emlegettetve, kézről kézre járt egész Jusztinián idejéig, a midőn Belizár birtokába került. Arkadius rendelete ebbe a császárokhoz méltó villába helyezte át a zsinatot. A sajátképeni palotával egy nagy székesegyház, a Péter és Pál apostolok tiszteletére szentelt Apostoleum függött össze, a melynek medenczéjében keresztelte meg Rufinust 394-ben, nagyszámú püspökök jelenlétében, a Hosszu-testvérek idősbbike Ammonius, a kit egyenesen a czélból hivatott magához Rufinus, hogy lelki atyjává legyen. Mily különös összetalálkozása a dolgoknak s embereknek! Ime ugyanide rendeltetett ezúttal, mint bűnös, éppen ez az

¹⁾ Ad Quercum ... id suburbanum est Chalcedonis quod nunc ex Rufini viri consularis nomine appellatur; in quo palatium est et ecclesia maxima quam Rufinus ipse in honorem Apostolorum Petri ac Pauli construxerat et Apostoleum ob id cognominarent. Sozom., VIII. 16. — Suburbanum Chalcedonis quod Quercus dicitur. Soer., VI. 16.

²⁾ Rufinus villájának pompájára vonatkozólag lásd: *Elbeszélések a római történetből az V-ik században: Alarik, vagy a birodalom haldoklása* című munkám 22., 23. lap.

Ammonius s itt is kellett meghalnia. Az Apostoleummal keresztfolyosók által összekötött terjedelmes Monostorban a barátoknak egy rendje lakott, a kiknek kötelességévé tétetett, hogy éjjel-nappal imádkozzanak azon miniszter lelki nyugodalmáért, a kinek rablásai nyomorba döntötték a világot.¹⁾ A templomot, bevett szokás szerint, a zsinat tanácskozási helyévé tették, a püspököket pedig a kolostor terjedelmes szobáiba egész kényelmesen elszállásolhatták.

Theophilusnak Konstantinápolyba érkezte óta három hét folyt le, s a 403-ik év júliusának közepe táján járt az idő, a midőn híveivel a tölgyesi villába útnak indult. Ezen alkalommal a keleti birodalom összes tartományaiból nyolczvanöt püspök gyűlt össze a császári városba. E számból csupán harminczöt és később negyvennégy kísért el a patriarchát Chalcedonba; de az egyiptomiak mindnyájan vele mentek.²⁾ A többiek Konstantinápolyban maradtak, nagyobb részben az érsek hű emberei, de akadt köztök néhány nem egészen biztos, vagy legalább habozó is. Ezeket nevezték később *János pártiaknak* a Theophilus embe-reivel ellentétben, a kik az *alexandriai párt* nevét vették fel. Mialatt az alexandriaiak egész fénynyel berendezték a rendes zsinatot az Apostoleum nagyszerű mennyezete alatt, a János-pártiak Aranyházájú János elnöklete mellett az érsekség tricliniumában, vagy ebédlő termében gyűltek össze.³⁾ Itt beszélgettek, ide hordták a városban felsze-

¹⁾ Monachos quoque juxta eam collocavit, qui clericorum in ea ecclesia munus expleret. Sozom., VIII. 16.

²⁾ Pallad., *dial.*, 6. l. — V. ö. Tillem., *Mém. eccl.*, XI. k. 197. l. és 66. jegyzet.

³⁾ Eramus quadraginta episcopi cum Joanne episcopo, sedentes in triclinio episcopii. Pallad., *dial.*, 27. lap.

dett híreket, itt kísérték figyelemmel nagy aggodalmak közt mindazt, a mi a tengerszoros túlsó oldalán készülődött. Néha-néha az érsek a székesegyházba távozott palotájából, a hol a nép mindig nagy számban tartózkodott. Ilyenkor rendszerint fellépett az ambóra, a körülményekhez alkalmazott rövid beszédet tartott, azután ismét visszatért a tricliniumba s folytatta a püspökökkel való beszélgetést.

A tölgyesi zsinat elé három fő ügynek kellett terjesztetnie: 1-ször a nitriai barátok panaszának, a mi a zsinat összehívására okot szolgáltatott; — 2-szor az ázsiaiak panaszának azon letételesek és felavatások tárgyában, a melyeket Aranyszájú János 401-ben tartományukban eszközölt; — 3-szor az érsek törvényszék elé állíttatásának, egyházi és politikai tekintetben elkövetett vétkeiért. A zsinat előleges tanácskozásain, a mikor az ügyek osztályozását vette elő, abban egyezett meg, hogy az első hely az Aranyszájú János ügyét illeti meg, mivel az a legsürgősebb; másodikra tették a Hosszu-testvérek panaszát; az ephesusi Heraklides ellen indított per tárgyalását ellenben az ülés végére halasztották, mint a mely különben is számos bitorlási és betolakodási tényeket hoz napfényre, a melyeket Aranyszájú Jánosnak ázsiai körútja alkalmából hánytak szemére. — A mint az ügymenet rendjét ekkép megállapították, a zsinat ülőszaka elkezdődött.

II.

Mikor a zsinat bünyenyítő törvényszékké alakult, mint a szóban forgó: akkor eljárási szabályaiban teljesen a világi törvényszéket vette mintaképül. A vádat vala-

melyik panaszos félnek kellett előterjesztenie, a kinek nevében folyt a kereset. A vádlónak jelen kellett lennie, nyilatkozatait írásban előterjesztenie s a zsinat tárgyalási jegyzőkönyvébe nevét ünnepélyesen beírnia, annak bizonyosságul, hogy magát a visszatorlás büntetésének aláveti azon esetre, ha vádját bebizonyítani nem képes. Ha a vád bebizonyosodott, a vádlottat az egyházi törvények szigora szerint elítélték. Mikor a vádlevelet a zsinat megkapta, a vádlottat három vagy négy ízben megidézte, hogy alkalmat szolgáltatson neki a maga védekezésére. A megjelenés önkéntes és állhatatos megtagadása, a makacsság (contumacia) oly vétket képezett, a melyet a legszigorúbb büntetéssel, a letétellel s az egyházból való kirekesztéssel sújthattak. Ha a vádlott megjelent, kikérdezték, előállították a tanúkat s az ellene szerkesztett irományokat; utoljára azután a püspökök kimondták az ítéletet. A letételt és kirekesztést, a zsinatok hatáskörébe tartozó legszigorúbb büntetést néha fogsággal és száműzetéssel is megtoldották, mint a Hosszu-testvérek pörénél láttuk, de ez esetben az egyházi bíróság az ítéletet nem hajthatta végre, hanem az egyházjog bevett szállásmódja értelmében világi karhatalmat kelle kérnie. Hasonlókép azon esetben is, a midőn a zsinat oly ügyekkel foglalkozott, a melyek között főben járó bűnök is foglaltattak, ezeket szintén a világi bíróság elbánsása alá bocsátotta, mivel az egyház irtózott a vérontástól. Ilyen törvénykezési bonyodalmat látunk kifejleni magunk előtt az Aranyszájú János felett hozott ítélet alkalomával is.

A zsinat megnyitó ülésén az elnökséget az alexandriai patriarcha vitte, a keleti birodalom második püspöki székének birtokosa, mivel vádlott gyanánt az első püspöki

szék tulajdonosa szerepelt. Azonban az elnöki tisztet csak addig tartotta meg, a míg az Aranyszájú János feletti szavazás megtörtént: ekkor leköszönt s az elnökség herakleai Pálra, az érsek hajdani barátjára s most halálos ellenségére szállott; a vizsgálati eljárást tehát az egész ügyben Theophilus vezette, még pedig akként, hogy ügyességére és elvetemültségére vonatkozó kettős hírnevét teljesen igazolta.

A legelső cselekedetét mindjárt azon kezdte, hogy a ráruházott hatalomnál fogva a zsinat elé rendelte a konstantinápolyi egyház fődiakonusát, a kit Jánosnak neveztek.¹⁾ A fődiakonus a keresztyénség első századaiban a püspök főfő segítő társaként szerepelt minden külső ügyekre, főkép pedig a világi dolgok kezelésére vonatkozólag: ő gondoskodott a templom feldíszítéséről, ő intézkedett az adományok és jövedelmek felől, mikor egyenesen erre a célra kirendelt gazdát nem választottak, s ez az eset fordult elő éppen Aranyszájú Jánosnál; ő osztotta szét a papság javadalmait, s e fontos tisztéhez még a belső rendőrség és az erkölcsökre való felügyelet kötelessége járult. Egyszóval a fődiakonust a »püspök kezének és szemének nevezték.« Szerencsétlenségre János fődiakonus veszekedő természetű, durva ember volt; ennél fogva az érsek, mivel a szolgálatában álló gyermekkel kegyetlenül bánt, papjai közül eltávoztatta, de később kegyelemből visszavette; azonban ez előljárójának szigorúsága miatt kiolthatatlan bosszúszomjat táplált folyton keblében. Theophilus jól tudta

¹⁾ Porro ille vocat archidiaconum meum, magna cum auctoritate quasi jam vidua esset ecclesia nec episcopum haberet: per illum clerum omnem in se transtulit. Chrys., Epist. ad Pap. Innocent. Pallad., *dial.*, 6. lap.

ezt s éppen azért hivatta meg, hogy az ügyben vádlóként lépjen fel. Bizonyára súlyos körülményül tudhatták be, hogy a fődiakonus, a püspöknek szolgálja vádlóul lép fel ellene. Ezen ember útmutatása folytán, hasonlatosképen részint vádlókúl, részint tanúkúl idéztette meg Konstantinápoly különböző templomai papjainak és diakonusainak legnagyobb részét, mintha csak a püspöki szék üresen állott volna.¹⁾ A megidézettek száma annyira növekedett, hogy a templomok elhagyottaknak látszottak és az isteniszolgálat sok helyütt felfüggesztetett.²⁾

A János fődiakonus által szerkesztett vádlelér, a mint azt máig is olvashatjuk, a zsinat tárgyalásairól felvett jegyzőkönyvben, a melyet Aranyszájú János egyik utóda, a rendkívül munkás, rendkívül tudós Photius patriarcha őrzött meg az utókor számára, huszonkilencz fejezetet vagy czikkelyt tartalmazott, a melyeket ezen általános vádpontok alá foglalhatunk: 1. egyes személyek ellen elkövetett erőszaktételek és kegyetlenkedések; 2. súlyos sértések; 3. lopások; 4. egyházi foglalatosságok bitorlása; 5. erkölcsi kihágások; 6. az egyházi fegyelem és szokás ellen való kihágások; 7. politikai lázadás és árulás. Mindez merő ráfogások halmazából állott, a melyek közül a legnagyobb rész valószínűtlen, igen sok kézzel foghatólag rágalom volt, s azon részint igaz, részint hazug, képzelt vagy kibővített mendemondákból merítettett, a melyeket az ellenpárt rosszakarata két év óta Aranyszájú Jánosra vonatkozólag forga-

¹⁾ Subvertébantur ecclesiae, cum adducerentur singularum clerici, et subornarentur ut adversus nos libellos darent, et ad accusationem accingerentur. Chrys., u. o.

²⁾ Act. syn. ad Querc., apud Phot., 59.

lomba hozott, de a melyeknek a fődiakonus tanúságtétele senkitől sem várt szilárdságot kölcsönzött.

Az erőszaktételeket az 1., 2. és 27. cikk sorolta elő részletesen; s kimondotta, hogy az érsek miután elűzte és az egyházból kirekesztette ugyanezen János fődiakonust, mostani vádolóját, a miért durván bánt egy gyermekkel, a saját szolgájával; önnön maga megveretett, börtönbe hurczoltatott, s mint valami ördögöst, meglánczoltatott ¹⁾ (a vádlevél nem mondja miért) egy szintén János nevet viselő barátot; ezenfelül mikor egy izben az Apostolok templomában volt, ököllel annyira arczúl vert bizonyos Memnon nevű embert, hogy a vér orrán, száján csak úgy ömlött, mindazonáltal ez a dolog nem gátolta meg a vádlottat abban, hogy az oltár elé lépjen és a misét kiszolgáltassa. ²⁾ Később még más erőszaktételeket is soroltak ezekhez.

Bántalmazási eset nagy számmal fordult elő s az 5., 6., 8., 9. és 20. cikkek anyagát képezte. Elsőben is az érsek tömegesen sértegette a papságot, az által, hogy annak tagjait romlott, mindenre kész, s a görög kifejezés szerint »három obolust érő embereknek« nevezte; sőt ellenök még egy rágalmakkal telt könyvet is bocsátott közre. ³⁾ Ebben

¹⁾ Quod Joannes quidam monachus mandato Chrysostomi fuit verberatus et protractus et instar obsessi a daemone ferrea catena vinctus. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot. 59. et in Baron., 403. XVII. s. követk.

²⁾ Quod pugno percussit Memnonem in ecclesia Apostolorum, et profluente sanguine ex ore ejus, nihilominus obtulit sacra mysteria et Eucharistiam. *Act. synod. ad Querc.*, mint fent.

³⁾ Quod clericos dicebat nullo honore dignos, corruptos, inutiles, vel qui abusibus delectabantur... et adversus clerum sycophantiis et calumniis plenum librum condidit. *Act. synod. ad Querc.*, id. h.

arra az alattomban becsempészett nőkről szóló híres értekezésre ismerhetünk, a melyről fentebb szólottunk. Sőt ezenfelül a tiszteletre méltó Epiphaniust is ostoba fecsegőnek és ördögösnek czímezte;¹⁾ a bereai szent püspök Acacius iránt (ezen szent ember iránt, a ki barátai levesének megfűszerezéséhez annyira értett), akkora megvetést nyilvánított, hogy még vele szóba állani se tartotta érdekesnek. Végre egész papságának jelenlétében lopással vádolta az érsek Edaphius, János és egy harmadik, szintén Acacius nevezetű diakonusait, azt állítván, hogy elcsenték tőle palliumát, s azt kérdezte tőlök, hogy ezt nem bizonyos művelet végrehajtása végett cselekedték-e?²⁾ Erre vonatkozólag némi magyarázattal tartozunk.

A pallium olyan fehér gyapju-öv, a melyet fiatal bárány legtisztább gyapjából szőttek, szélessége egész hosszában három hüvelyknyit tett, tenyérynyi hosszú függelékekkel, a melyek fekete selyemmel bevont s négy veres-keresztrel megjegyzett kettős ólomlemezen végződtek. Ez az ékesség kizárólag csak a magasrangú püspököket, patriarchákat, primásokat, metropolitákat illetve s a primási rang jelvényéül szolgált. A palliumot olyképen helyezték el a vállakra, hogy körülkerítették vele, de úgy, hogy azután elül, hátul leereszkedjék; mindkét oldalon arany tűkkel erősítették meg. A szertartást végző püspök palliuma föltevésének s levevésének tiszte a kiválólág szolgálatára

²⁾ Quod S. Epiphanium nugacem et demoniacum dictitabat. *Act. synod. ad Querc.*, u. o.

¹⁾ Quod cum congregasset concilium totius cleri, tres diaconos sistit, Acacium, Edaphium, Joannem, accusans eos quod suum pallium furati essent; dicens: Quis novit an ad alium usum aliquo pacto illud acceperint. *Act. synod. ad Querc.* apud Phot.

rendelt diakonusokat illette. Azon időközben, a mi az egyik és a másik szertartás közt lefolyt, a palliumot valamelyik felszentelt szobor, rendesen a templom-védő szentjének nyakába helyezték; Rómában szent Péter szobrának vállain függött. Már most, Edaphius, János és Acacius diakonusok, a mint az Aranyszájú Jánosét elcsenték, a látszat azt mutatja, hogy vétkes műveletekre, valószínűleg az élete ellen elkövetett varázsló műveletekre használták. Az a cselekmény tehát, a mit szemökre vetett, egyszerű tolvajlásnál nagyobb bűnesetet képezett.

A lázadásra és árulásra csábító tények a 7., 21., 22. és 26-ik cikkek tartalmát képezték. Az érsek a gabalai Severien ellen fellázította a *dékánokat*, a szegények eltemetésével megbizott férfiakat, és annak életét halálos veszedelemnek tette ki. ¹⁾ Két papot, az egyiket Antiochiában, a másikat pedig Konstantinápolyban a világi hatóság kezébe szolgáltatott, (holott ez a dolog egyenesen ellenkezett elveivel, ha csak ezek a papok oly nagy vétkekbe nem estek, a mely a közönséges törvény szigorát vonta rájuk;) és végre a János comes ellen támasztott lázadás alkalmával, a keresésével foglalkozó katonák előtt annak rejtékhelyét elárulta; ²⁾ s ez a János comes, a mint tudjuk, a császárné kegyencze volt.

Nyolcz más cikket Aranyszájú Jánosnak az ázsiai egyházakban foganatosított püspöki végrehajtásainak s egyéb egyházi törvény sértéseinek részletezésére szenteltek. Nevezetesen Martyrius fődiakonus és a lyciai püspök

¹⁾ Quod adversus Severianum commenta et insidias struxit, irritans adversus eum decanos. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot. 59.

²⁾ Quod Joannem comitem in seditione militum ipse denunciavit. *Act. synod. ad Querc.* U. o.

Proéréses ¹⁾ ügyében vádló, tanú és bíróképen szerepelt egy személyben; oltár nélkül avatott fel diakonokat és papokat, egyetlen egy felavatás alkalmával csapatostul (*in globo*) szentelt fel négy püspököt. ²⁾ Képességi vagy erkölcsi bizonyítvány nélkül avatott fel, sőt pénzt is osztogatott az általa felavatott püspököknek, csak hogy őket a papság üldözésére felhasználhassa. Bűntényekkel vádolt diakonusát Serapiont pappá avatta, bizonyos Antonius nevű embert pedig püspökké, jöllehet bebizonyították róla, hogy valóságos sírfeltörő. ³⁾ Végre vonakodott kikisélni utolsó lakóhelyökre azon embereknek holttestét, a kiket foglyokul tartott s a kik börtöneiben multak ki. Itt olyasmit látunk, a mi Isidorus papra s a Hosszu-testvérekre vonatkozik.

Arról már megemlékeztünk, hogy Aranyuszájú Jánost ellenségei kapzsisággal és szent tárgyak eltolvajlásával vádolták; hogy a templomokból szent edényeket és gazdag díszítményeket ellopott volna; hogy az Anastasia-templom drága márványait elcsente, a Theclától származó kisebb-szerű egyházi földbirtokot merő csalásból eladta és bizalmas emberének Theodulusnak közvetítésével elidegenítette stb. stb. E rágalmakkal nem foglalkozom újból, habár a vádlevél 3., 4., 16. és 17. cikkében bizonyos tények gya-

¹⁾ Quod ipse accusat, ipse testimonium perhibet et ipse iudicat: idque patere dicunt ex iis quae adversus Martyrium protodiaconum et Proeresium Lyciae episcopum patravit. Act. synod. ad Querc. id. hely.

²⁾ Quod in una ordinatione quatuor episcopos ordinavit. Act. synod. ad Querc., mint fent.

³⁾ Quod Antonium, qui convictus esset sepulcrorum effossor, episcopum ordinavit. Act. synod. ad Querc., u. o.

nánt említettnek. Arra is felszólították ugyanitt a vádlottat, nyilatkoztassa ki, hogy az egyház jövedelmei hová lettek. ¹⁾

Az erkölcs ellen elkövetett kihágásokat ekkép adta elő a 15. és 25. cikk: »Nőket fogad el és egymagára marad velök, mást mindenkit kikerget. Magánosan eszik, s ez egyedül elköltött lakomákon cyclophoz illő életmódot folytat, szégyenletesen és kéjelgőleg.« ²⁾

Ugyanezen elbeszélésemben szóltam már a cyclopsi dorbézolásokról, és hogy mennyire rágalom és képtelenség mindazon kicsapongási tény, a mit Aranyuszájú Jánosra ráfogtak. A mi a nőknek titokban való elfogadásának vádját illeti, erre nézve azt mondhatjuk, hogy a többiek, mindent összevéve sem boszankodott annyira, mint ezen. Még száműzetésének kellős közepében is gyötrődött miatta, a honnét ezt írta barátjának, Cyriacus püspöknek: »A nyomorútlak házasságtöréssel is mertek vádolni! ha megmutathatnám a népnek testem hitvány vázát, már az maga teljes igazolásomra szolgálna.³⁾ A halál már akkor meglepett, a mikor még élek, úgy, hogy ez a test, a melyet vonzolok, nem egyéb, mint valóságos hulla.«

¹⁾ Quod hereditatem a Thecla relictam emit per Theodulum, quod margaritas multas, quod marmora sanctae Anastasiae vendiderit, quod de redditibus ecclesiae quid agatur sciat nemo. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot. 59.

²⁾ Quod recepit mulieres solus cum solis agendo, omnes alios rejiciendo foras. Quod solus comedit, agens Cyclopi vitam turpiter et voluptuose. *Act. synod. ad Querc.*, u. o.

³⁾ Dicunt quod cum muliere dormierim; exuite me et invenietis membrorum meorum mortificationem. Chrys., *Epist. ad Cyriac. episc.*

Ezután következtek az egyházi szokások ellen való kihágások, vagy az Aranyuszájú János házi életmódjában előforduló pusztá különcségek. »Püspöki székén öltözik és vetkőzik, az urvacsora után lepényfélét eszik; ¹⁾ a templomba menetel vagy kijövetel alkalmával nem imádkozik; és végre magánosan akart maradni, mikor egy nyilvános viztartó medenczében megfürdött s azután bezáratta az ajtókat, hogy utána senki se fürödjék benne; ezt a szolgálatot Serapionra bízta.« Bizonyára mindezek igen fontos ügyek lehetnek arra nézve, hogy miattok egy püspök elítéltessék!

Ennyiből állott a vád, a melyet később pótló vádlevelekkel bővítettek. A törvénykezési eljárás rendje azt kívánta, hogy most már a vád az érsekkel, annak jelenlétében, közöltessék, feleletei meghallgattassanak, a tanúkkal szembe állíttassék: ennél fogva a zsinat két tagja által idéző-levelet küldött hozzá Theophilus, hogy a gyülekezet előtt jelenjen meg. Mialatt a küldöttség a tengerszoroson átkelt, megindító jelenet játszódott le az érsekség ebédlőjében, a hol az Aranyuszájú Jánoshoz hű püspökök e körül összegyülekeztek. ²⁾ Épp javában beszélgettek egymással a Theophilus gyalázatos mesterkedéseiről, a zsinat törvénytelenységéről, a jelen szomorú helyzetről s a jövőendő még szomorúbb eshetőségeiről. »Mikép történhetik az, — így szóltak ezek a püspökök, a patriarcháról beszélve — hogy egy undok bűnökkel vádolt ember, a ki azt a rendeletet kapta, hogy egyes egyedül jelenjen meg a pretori törvény-

¹⁾ Quod in throno exuitur et induitur et pastillum comedit. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot. 59.

²⁾ Erasmus quadraginta episcopi cum Joanne episcopo sedentes in triclinio episcopii. Pallad., *dial.*, 27. lap.

szék előtt, egész sereg püspököt mert magával hozni? Mikép történhetik az, hogy a fejedelmek és tisztviselők érzülete ily hamarosan megváltozott, hogy a vádlott bíróná lett és hogy ezen egyház papjainak legnagyobb része megvesztegetései által elcsábította magát?»¹⁾ Mindenki azt az okot hozta fel, a mi éppen eszébe ötlött, a midőn Arany-szájú János, mintha csak Istennek lelke szállt volna reá, így szólt hozzájuk: »Imádkozzatok testvéreim, ha a Krisztust szeretitek, hogy miattam senki el ne hagyja egyházát, mert azt mondhatom néktek az apostollal: az én megáldoztatásom ideje közel vagy, harczomat megharcoltam és futásomat elvégeztem. Ismerem a Sátánt és annak cselvetéseit, tudom, hogy nem tűrheti többé azt a harczot, a melyet tanításaimmal ellene folytatok; az Isten legyen hozzám irgalmas, kegyelmes! Ti pedig, testvéreim, emlékezzetek meg rólam könyörgéseitekben.« Ez a beszéd mindnyájokat kétségbeeséssel töltötte meg. Némelyek székeiken maradva zokogtak, mások pedig, mintha csak a köny meg akarta volna őket fojtani, fölkeltek s fejét, szemeit, száját összevissza csókolván, az ajtó felé tartottak, hogy kimenjenek.²⁾ Ezen lelkendezés, a zokogás és nyögdécselés ezen moraja következtében, úgy tüntek fel, Palladiusnak hasonlata szerint, a ki maga is cselekvőleg szerepelt ebben

¹⁾ Stupentes quomodo reus et propter impia crimina solus ad comitatum venire jussus, cum tot episcopis advenisset, quo pacto Principum et magistratum sententias subito commutasset, plerisque de clero in pejus perversis. Pallad., u. o.

²⁾ Incredibili moerore correpti, alii quidem lacrymabantur, alii vero egrediebantur e consessu, oculos et sacrum caput atque facundum ac beatum ejus os deosculabantur, in lacrymas effusi e singultus. Pallad., *dial.*, 27. lap.

a jelenetben, mint a kasuk körül döngve repkedő felriasztott méhek.¹⁾ Aranyuszájú János megállította a távozófélben levőket. »Maradjatok, testvéreim, — így szólt hozzájuk — üljetek le, szünjetekek meg a sirástól, nehogy még inkább elérzékenyítsetek engem,²⁾ mert ismételve mondom néktek, mindaddig, míg csak meg nem unjátok, hogy: Krisztus az én életem s valóságos nyereség nékem a halál.«

— A városban azt a hirt terjesztették el felőle, hogy minden bizonynyal halálra ítélik és hóhér-bárddal lefejezik, a miért lázadást támasztott és a császárnét bántalmazta.³⁾

— »Számталanszor ismétetem előttetek, testvéreim — így folytatta szomorúan — hogy a jelen élet nem egyéb átutazásnál, a melyben fájdalom és öröm egyenlő sebességgel váltogatják egymást; ez a világ szintén nem egyéb nagy vásárnál, a hol adunk, veszünk s azonnal ismét távozzunk.⁴⁾ Vajjon jobbak vagyunk-e mi a patriarcháknál, a prófétáknál, az apostoloknál, hogy azt kívánnók, miként a részünkre kiszabott rövid földi élet örökké tartson?...« Valamelyik püspök sohajtozva így szólt hozzá: »Ha sírunk, csak azért sírunk, mert azt látjuk, hogy árvaságra jutottunk, az egyház özvegységre, annak szent törvényei felforgattattak, a nagyravágyás, az istentelenség diadalt ül, a szegények elhagyattak s a nép oktatás nélkül szűkölködik...« Aranyuszájú János jobbkeze mutatóujjával baltenyerét verdesvén,

¹⁾ Veluti apes circa alvearia obstrepentes. Pallad., *dial.*, id. h.

²⁾ Sedete, aít, et flere desinite, eo amplius me emollientes. Pallad., u. o.

³⁾ Nam percrebuerat illum securi percussus iri ob nimiam loquendi libertatem. Pallad., mint fent.

⁴⁾ Mercatus est praesens saeculum: emimus, vendidimus et discedimus. Pallad., u. o.

mint rendesen szokta, a midőn mély gondolkodásba merült, e szavánál félbe szakasztotta beszédét. »Elég immár, testvérem, — így szólt hozzá — ne feszegetsd tovább a dolgot; de ismételten ajánlom néktek, ne hagyjátok el egyházaitokat. ¹⁾ Mikor Mózes meghalt, nemde mindjárt akadt a népnek Józsuéja? Hát Elizeus nem jövendölt-e rögtön Illésnek az égbe ragadtatása után? Mit használt, hogy Pál fejét levágták? Nemde ott hagyta maga után Timotheust, Titust, Apollóst és annyi sok mást?« Erre Eulysius, Apamea püspöke szólalt fel s azt a megjegyzést kockáztatta, hogy ha templomaikat meg akarják tartani, communióra s aláírásra kényszeríthetik őket. — »Communikáljatok velök, — így kiáltott fel türelmetlenül az érsek — kommunikáljatok, hogy szakadást ne idézzetek elő az egyházban, de ne írjatok alá, mert engem az én lelkem ismerete semmi olyással nem vádol, a mivel letétetésemet megérdemelném!« ²⁾

A beszélgetés idáig terjedt, a midőn jelentették, hogy a tölgyesi zsinattól küldöttek érkeztek; az érsek rendeletet adott ki, hogy bebocsáttassanak s mindenekelőtt azt kérdezte tőlök, hogy miféle rangfokozatot foglalnak el az egyházban. »Püspökök vagyunk,« így hangzott feleletök. ³⁾ És csakugyan két fiatal püspök állott előttük, a kiket legköze-

¹⁾ Cum autem digito indicasset palmam sinistrae manus, percussissetque (conserveverat enim Joannes, cum esset cogitabundus, id facere) se alloquenti ait: Sufficit frater, ne plura loquere, sed quod dixi, ecclesias vestras ne dimittite. Pallad., *dial.*, 28. l.

²⁾ Communicate quidem ne scindatis ecclesiam, sed nolite suscribere: nullius enim facinoris mihi conscius sum, propter quod deponi meruerim. Pallad., mint fent.

³⁾ Ingressos interrogat cujus gradus essent: dicunt Episcopi. Pallad., *dial.*, 27. lap.

lebb neveztek ki Lybiába s az egyiket Dioscorusnak, a másikat pedig Pálnak hívták. Aranyszájú János üléssel kínálta meg őket s arra kérte, hogy adják elő látogatásuk tárgyát. »Minket csupán azzal biztak meg, hogy egy néked szóló levelet hozzunk el ide,« így feleltek szavaira, »engedd meg, hogy felolvastassék.« Aranyszájú János beleegyező nyilatkozatára a küldöttek Theophilus egy velök levő ifjú szolgáljának adták át a levelet, a melyet ez felolvasott.¹⁾ A levél tartalma következőleg hangzott: »A Tölgyesen összegyűlt szent zsinat Jánosnak. (A püspök címet szántszándékosan hagyták el.) Egy ellened intézett vádlevél érkezett hozzánk, és abban végtelen sok oly vétek soroltatik el, a melyekben téged bűnösnek mondanak. Ennélfogva azt rendeljük, hogy jelenj meg itten előttünk, hozd magaddal Serapion és Tigrius papokat, mert szükségünk van azokra is.«²⁾ A küldöttek élőszóval még Pál lector nevét toldották az előbbiekhöz, mint a kinek megjelenését szintén követeli a zsinat.

E szemtelen levél hallatára, a melyben az érsek címét mellőzik, mintha már elítéltetett s letétetett volna,³⁾ a püspökök nem türtőztethették magokat, hogy boszankodásokban ki ne fakadjanak. »Erre már felelni kell,« így kiabáltak mindenfelől Aranyszájú Jánoshoz, »még pedig egyenesen Theophilushoz magához kell intézni a feleletet, mint a ki ennek a sértésnek szerzője s mind annak szítója, a mi oda át történik.« Az érsek helyeslő intésére azonnal

¹⁾ Imperunt Theophilii puero ut dictata legeret: et legit. Pallad., *dial.*, 27.

²⁾ Adesto igitur tecum adducens Serapionem et Tigrium... iis enim opus est. Pallad., *dial.*, 28. l.

³⁾ Omittebant id quod erat episcopus. Pallad., *id. h.*

munkához láttak s megszerkesztették a feleletet, a melyet aztán felolvastak, előtte.

»Szűnj meg, — így szóltak a patriarchához — szűnj meg az egyházi rend felforgatásától s az egyháznak, az ég e leányának, a kiért a Krisztus testet öltött magára, pártokra szakgatásától. Ha a niceai szent zsinat törvényeinek megvetésével saját területed határain kívül akarsz bíraskodni, jőjj ide, ebbe a városba, a hol a rendőrség szervezete kitűnő s ne igyekezz, Kain példája nyomán, Ábelt kicsalni a mezőre. ¹⁾ Sőt voltaképpen minket illet az ítéls jog, még pedig első sorban egyenesen te feletted kellene ítéletet mondanunk, mert oly emlékiratok vannak kezeink között, a melyekben hetven számra menő, általad elkövetett bűn soroltatik elő, ezenfelül a mi zsinatunk népesebb, mint a tied. Ti csak harminczhatan vagytok, s majdnem mindnyájan egy-ugyanazon tartományból valók; mi ellenben negyvenen vagyunk, több tartománybeliek és hét metropolitát számlálunk soraink között. ²⁾ Magad is belátod, hogy az általad említett egyházi törvények megtartásának szempontjából okvetlenül szükséges, mikép a nagyobb szám ítéljen a kisebb felett, legkivált akkor, ha a nagyobb szám egyúttal a tiszteltebb és méltóbb is. Sőt egy olyan leveled is van kezeink között, a melyben azt írtad Jánosnak, a püspökségben testvérünknek, hogy meg nem engedhető, mikép a püspök, saját egyházi birtokterületén kívül, mások

¹⁾ Extra limites licem ne iudices : tu transito ad nos in urbem optimis legibus fundatam, non provocans more Caini Abelem in campum, ut nos te prius audiamus. Pallad., *dial.*, 28. l.

²⁾ Tu enim tricesimus sextus es ex unica provincia : nos verosumus quadraginta e diversis provinciis, inter quos etiam septem metropolitae. Pallad., u. o.

felett való biráskodásra vetemedni merészkedjék. Hogy tehát saját magadhoz következetes maradj, vesd alá magad a mi idézésünknek, vagy pedig cselekedj akképen, hogy vádolóid téged vádolni megszűnjenek.»

»Ez nagyon helyes, — így szólt Aranszájú János, miután a püspökök által szerkesztett választ meghallgatta — tiltakozzatok, ha jónak látjátok; de a mi engem illet, viszont nekem is kell válaszolnom arra, a mit tudomásomra juttattak.« ¹⁾ És ekkor a nyomban olvasható levelet mondta tollba, de nem Theophilushoz címelve, a kinek nem ismerte el azt a jogát, hogy őt kérdőre vonhassa s megidézhesse, hanem a különködő püspökökhöz, a kik a tölgyesi zsinatban ültek.

»Mind ez ideig senkit sem ismerek, a ki az igazságnak némi látszatával panaszkodhatnék rám és vádat emelhetne ellenem. Mindazonáltal, ha azt akarjátok, hogy a ti gyülekezetetek előtt megjelenjek: akkor előbb távoztassatok el onnét bevallott ellenségeimet, a kik nem titkolták el irántam való gyűlöletöket s ellenem föltett szándékaikat. Ha ezt megteszitek, nem vitatkozom a hely felett, hogy hol kell megítéltetnem, habár ez a hely a fennálló összes rendszabályok értelmében nem lehetne más, mint Konstantinápoly. A legelső közöttetek, a ki ellen, mivel előttem gyanús, kifogást teszek, Theophilus, a kiről bebizonyítom, hogy Alexandriában és Lyciában azt mondotta, hogy »az udvarhoz megyek, hogy letegyem Jánost,« ²⁾ a mely cél-

¹⁾ Vos quod vobis videtur significate; caeterum me oportet ad ea quae mihi delata sunt rescribere. Pallad., dial., 29. 1.

²⁾ Sunt autem quos rejicio Theophilus, quem revinco dixisse et Alexandriae et in Lycia: in comitatum proficiscor ut Joannem deponam. Pallad., u. o.

zata eléggé bebizonyosodik már csak abból a tényből is, hogy vonakodott látogatásra jönni hozzám s velem beszélni egészen megérkezése óta, sőt még csak nem is kommunikált velem. Azután kifogást teszek a bereai Acacius ellen, a ki azzal dicsekedett, hogy úgy elsózza a levesemet, hogy elmegy tőle a szájam íze.¹⁾ A ptolemaisi Antiochus és a gabalai Severien azt sem érdemlik meg, hogy szóljak rólok: ezek bizonyára csakhamar elveendik a magasságból büntetésöket, hiszen a város színházai már ez idő szerint is belölök üznek csúfot.²⁾ Ha tehát komolyan akarjátok, hogy megjelenjek előttetek, azon kezdjétek a dolgot, hogy ezen négy püspököt kirekesztitek bírám közül, s ha teljességgel azt akarjátok, hogy jelen legyenek: akkor vádlókép állítjátok elő őket, hogy a szerepek helyesen legyenek kiosztva és tudhassam, kivel van dolgom. Ilyen feltételek mellett megjelenek előttetek; sőt ha kíváztatik, megjelenek az egész föld zsinata előtt; de tudjátok meg, hogy ha ezerszer küldötök is hozzám, ennél egyéb feleletet nem kaptok.»³⁾

A triclinumban ülésező negyven püspök közül három: Lupiciust, Demetriust és Eleusiust, továbbá két papot: Germánt és Severust jelölték ki a végből, hogy ezt a két levelet a tölgyesi zsinatnak megvigyék, s azután a Theophilus küldötteit elbocsátották. A mint ezek éppen távozni akartak, abban a perczben érkezett egy császári jegyző, a ki a fejedelem leiratát hozta, a melyhez oda kap-

¹⁾ Similiter et Acacium coarguo qui dixerit: Ego illi ollam condio. Pallad., dial., 29.

²⁾ Quos citius excipiet divina justitia, quorum temerarios conatus etiam saecularia theatra canunt. Pallad., u. o.

³⁾ Scitote ergo si decies millies ad me miseritis, nihil amplius ex me vos audituros. Pallad., id. h.

csolta a Tölgyesről jött azon tartalmú kérő-levelet, hogy köteleztessék János (ezen elnevezéshez ragaszkodtak állandóan) akár önként, akár nem, megjelenni birái előtt.¹⁾ A jegyző azon esenkedett Aranyszájú János előtt, hogy engedelmeskedjék; de mikor Aranyszájú János előadta okait, a miért az engedelmességet megtagadja: a jegyző eltávozott. Még jó kellvén el sem hagyta az érseki palotát, a midőn azt látták, hogy annak kapuján a konstantinápolyi egyház két papja lépett be, az egyik bizonyos Eugenius nevű egyén, a ki az ellenpárt részére teljesített szolgálatai jutalmául már is püspöki czímet és munkakört nyert, és Izsák barát, az a kolduló Paprika Janesi, a ki néhány obolusért saját lelki atyját a keresztútakon szidta, mocskolta. A zsinat újabb követői voltak ezek, a kik azért jöttek, hogy Aranyszájú Jánost megidézzék; ekkora buzgóságot fejtettek ki a tengerszoros túlsó partján levők, csak-hogy őt átcsalhassák, s annyira vágytak arra, hogy hatalmukba keríthessék. Ezen emberek egyike nagy durván az érseknek támadt, mialatt így szólította meg: »Mit késlekedel? a zsinat vár reád s azt parancsolja, hogy jelenj meg előtte s tisztázd magad, ha tudod, azon bűnök alól, a mivel vádolnak.«²⁾ Az érsek méltóságán alól álló dolognak tartotta, hogy ez alávaló embernek válaszoljon, hanem hű püspökei közül azonnal hármat választott, a kiket azzal bizott meg, hogy ezt a szóbeli feleletet vigyék a zsinathoz: »Ugyan minő csodálatos eljárást gondoltok ki még elle-

¹⁾ Venit statim notarius, habens rescriptum imperatoris ubi inserta erat supplicatio episcoporum petentium ut Joannes invitus ad iudicium sisteretur eumque ad id urgebat. Pallad., *dial.*, 29. l.

²⁾ Scripsit tibi synodus: Transi ad nos ut objecta scelera diluas. Pallad., *dial.*, 29. l.

nem, ti, a kik egyfelől ellenségeimet kifogásaim daczára sem távoztatjátok el magatok közül, másfelől pedig saját papjaim által idéztettek meg?«

Az Aranyuszájú Jánostól jött első követség már forrongásba ejtette a gyülekezetet; mikor pedig a második megérkezett és vezére a rábizott izenetet szórul szóra ismételte, valóságos düh tört ki rajta s a zsinati terem egy szempillantás alatt tökéletes gyilkos tanyává változott. A püspökök felugráltak székeikről, hogy a küldöttekre rohanjanak, a kik pedig helyeiken maradtak, szidalmazták vagy fenyegették őket. Egyiköket kegyetlenül elverték, a másiknak ruháit tépték foszlányokra; a harmadikat pedig foglyul ejtették s azt a lánczot vetették nyakába, a melyet Aranyuszájú János számára készítettek azon esetre, ha elég oktalan talál lenni arra, hogy közöttök megjelenjen; majd ilyenén állapotában kivonszolták a szerencsétlent a tölgyesi templomból, azután csónakba lökték s a tengerszoros áramlatában sorsára bízták.¹⁾

Hosszas időbe telt, mire a zsinat, ilyen jelenet után, nyugalmit visszanyerni bírta, hanem ha már előzőleg ellenséges indulattal viseltetett az érsek iránt, ezentúlra halálos ellenségévé vált. Még két izben intéztek hozzá újabb idézést, de mindkét esetben ugyanolyan fentartással kísért tagadással válaszolt reá. A császári jegyző, a tölgyesieknek, a császárhoz intézett sürgetései daczára sem jelent meg többé az érsekségben, s már szinte azt hitték, hogy

¹⁾ Illi autem arreptis episcopis, alium verberibus affecerunt, alterius vestes conserperunt, alteri ferreas catenas collo circumposuere quas Joanni paraverant, ut sic coniectus in naviculam in ignotum locum emandaretur. Pallad., *dial.*, 29. lap.

Arkadius, aggályaitól gyötörtetve, meg találja szándékát változtatni. Ennélfogva Theophilus azt gondolta, hogy e határozatlan és félénk lelkületű embert jó lenne újból ösztönözniök, és mivel attól tartott, hogy az első vádlevél csak ártott az ügynek az által, hogy a vádak közé nagyszámú oly gyermekségek kevertek, a melyek még arra sem lettek volna alkalmasak, hogy miattok holmi egyszerű vagy kapus-féle ember elítéltessek, ezúttal feltette magában, miszerint a bűnösnek feltüntetett felet újabb vádpontokkal annyira befeketíti, hogy a császár utóvégre pártállás foglalására kényszeríttessék. E végből arra ösztönözte a követsége jutalmául püspökké tett Izsák barátot, hogy néhány más, vele együtt a konstantinápolyi papság kebelébe tartozó egyénnel együtt pótló vádleveleket adjanak be. A János fődiakonus vádlevele a felségsértés tényét még csak felületesen érintette, itt egészen kidomborították azt az által, hogy kereken azzal vádolták az érseket, hogy nyilvános beszédeiben Herodiás és Jezabel nevei alatt gyalázólag szólott a császárnéről.¹⁾ Izsák a maga kérő-levelében tizennyolcz czikkely alatt ismét elősorolta az első vádlevélben előadottakhoz mesterileg oda varrva a már egyszer bűnös cselekményül feltüntetett tényeket, az erőszakvételt, a hivatalos működés bitorlását, az egyházi törvények vagy szokások ellen való kihágást, még pedig újabb körülményekkel és elmérgesített túlzásokkal megtoldva. Sőt ráadásul becstelen szavakat, Isten-káromlást s (ki hinné) még a nagy szónok egyházi beszédeinek irodalmi bírálatát is csatolta az előzőkhöz.

¹⁾ Erat crimen laesae majestatis, convicium in Augustam, ut ipsi retulerunt, quod eam vocasset Jezabel. Pallad., *dial.*, 30. l.

Nevezetesen azt vetette Aranyszájú János szemére, hogy azt mondta volna, mikép »az egyház asztala telve van furiákkal.« ¹⁾ — »Mit ért ezen furiák alatt? azt kérdezte a vádló; e felől okvetetlen magyarázattal kell szolgálnia.« Azt is hallották, hogy valamelyik beszédében így kiáltott volna fel bizonyos ünnepre vonatkozólag, a mely alkalommal a fejedelmeknek szembeszökő kegyessége mind a pásztort, mind annak egész nyáját örömujjongással töltötte el: »szeretek, megöl a szeretet, őrvöngök!« — János majd megmagyarázza, hogy ezek a szavak mit jelentenek, így szólt a vádló, mert az egyház az ilyen nyelvet nem ismeri.« ²⁾ Azzal is vádolta az érseket, hogy istenkáromlást követett el, mert azt morda, hogy »a Krisztusnak az Olajfák hegyén mondott könyörgését azért nem hallgatta meg Isten, mert rosszul imádkozott;« továbbá a bűnösöket még szinte bátorította a gonosz életre, mivel a bűnbánatot könnyűnek tüntette fel előttök, azt mondván, hogy »vétkezzetek kétszer, vétkezzetek háromszor, és valahányszor csak vétkeztetek, jőjjetek hozzám, én meggyógyítlak benneteket.« Holott az egyház csak egy ízben engedélyezi a nyilvános vezeklést.

¹⁾ Quod adversus ecclesiam loquitur, illius altare furiarum plenum appellans. *Act. synod. ad Querc.*, apud Phot., 50. et in Baron 403. XIX.

²⁾ Quod gloriatur adversus ecclesiam, dicens: Amore pereo et insanio. Et quod debet declarare quatenam sint furiae, et quid significet amore pereo et insanio: ecclesia enim haud novit talia. *Act. synod. ad Querc.*, ap. Phot., 50.

³⁾ Quod blasphemias conversus ad ecclesiam confert, dicens quod Christus orans non fuit exauditus, quod non bene oravit. *Act. synod. ad Querc.*, u. o.

Az újabb vádlevelek még azt is állították, hogy Aranyaszájú János a más püspöki megyéjébe való beavatkozása alkalmával, nemcsak püspököket és papokat ítelt el kihallgatás nélkül, hanem másoknak még fel sem szabadított s bűntényeikért bírósági kereset alatt álló rabszolgáit is püspöki méltóságra emelte.¹⁾ Bőszült haragjában bilincsekbe veretett s tömlöczbe vettetett minden olyan embert, a ki nem tetszését vonta magára s ott hagyta őket halálorig. Így járt el az Origenes ellenfeleivel szemben, míg az Origenes-pártiakat hitközségének kötelékébe fogadta. Sőt magát Izsákot is bántalmazták rendeletére, bizonyos bűnökbe merült emberek.²⁾ E mellett olyan pogányokat, a kik régebben a keresztyéneket üldözték, egyházába fogadott s azok összejövetelein elnökösködött.³⁾ És végre (ez már az udvarnak szólt) a vendégszeretet szent törvényét is megszegi az által, hogy egymagában eszik, iszik; a népet pedig a zsinat ellen fellázította.« A vádiratok valamelyike meg olyan papnak tünteti fel, a ki a legkiválóbb papi kötelességeket sem ismeri, mivel akkor is kiosztja az uri szent vacsorát híveinek, a mikor előzőleg megebédeltek, s akkor is keresztel, a mikor maga megebédelt. Ez utóbbi vád rendkívül rosszúl esett neki, mivel a látszat szerint tönkretette mindazon sakramentomi cselekmény hatását, a mit

¹⁾ Quod alienos servos nondum libertate donatos sed delictis obnoxios et accusatos, episcopos ordinavit. *Act. synod. ad Querc.*, u. o.

²⁾ Quod Origenistas suscepit et eos qui cum ecclesia communicant in carcerem detrusos non curavit, sed in ipso mortuos neque omnino respexit. — Quod Isaacium contigit multa mala pati ab hujusmodi facinoris hominibus. U. o.

³⁾ Quod ethnicos qui christianos male tractaverint suscipit, et habet in ecclesia et illis praeest. *Act. synod. ad Querc.*, u. o.

csak püspöksége alatt végzett, úgy hogy erre több ízben felelt is, részint a néphez intézett beszédeiben, részint leveleiben.

Ez utóbbi nyilatkozatok azokkal együtt, a miket János fődiakonus már előzőleg tett, valósággal rettenetes vádhalmozat képeztek. Azonban, mivel a vádlott konokul megmaradt azon határozata mellett, hogy a zsinat előtt meg nem jelen és mivel a császár semminemű olyan rendszabályokat nem foganatosított ellene, a melyekkel arra kényszeríthette volna, Theophilus áttért a tanúk kihallgatására. Hetet hallgattak ki az érseki székhely papsága kebeléből, és ezek mindnyájan rendkívül bántó elkeseredettséggel vallottak. Közéjük tartozott Arsaces, Atticus és Elpidius, a kik közül a két első Aranyszájú János után birtokába is jutott annak a széknak, a melynek üressé tételében oly hathatósan közreműködött. Mindenki türelmetlenül várta, hogy a dolog valahára már elvégződjék; Arsaces és Atticus, más két pap, Eudemon és Onesimus támogatása mellett, éktelen kiabálással követelte, hogy siessenek. Mivel, a mint mondák, »János bűnössége kelle-tén túl bebizonyított, semminemű érdek sem követeli, hogy a tanúk vallomásainak kihallgatását tovább folytassák.« Végre a zsinat tizenkettedik ülésében kijelentette, hogy áttér az ítélethozatalra. Egész addig Theophilus elnökösködött. És habár az érsek kifogást tett is ellene, de azért ennek daczára az egész eljárást ő vezette s a vitának ő adott irányt; hanem a mint az ítélethozatal percze elérkezett, attól tartott, hogy ha tovább is megtartja az elnökséget, ez által olyan eszközt szolgáltathat ellenfelei kezébe, a melylyel megtámadhatják, vagy talán még a zsinati végzésnek megsemmisíttetését is kivihetik a félénk-

ségben párját ritkító Arkadiusnál. Ennélfogva a herakleai Pállal helyettesíttette magát, hanem azért a szavazástól nem tartózkodott; ¹⁾ a többi három kifogás alá eső, ú. m. Antiochus, Acacius és Severien szintén nem tartózkodtak. Mikor a szavazásra tértek át, Pál szedte a püspökök szavazatait, bizonyos Gymnasius nevű egyénen kezdve és Theophiluson végezve. A szavazók száma negyvenötre rúgott, holott az ülősszak megkezdésekor csak harmincz-hatan voltak. ²⁾ Lassankint azonban az utóbb érkezett püspökökkel s néhány konstantinápolyi szökevéynnyel ennyire szaporodtak. Aranyszájú Jánost letételre ítélték, a perben előforduló felségsértési tényeket pedig a fejedelem ítélete alá bocsátották.

A mint a letétel kimondatott, a zsinat azonnal értesítette róla az érseki székváros papságát, hogy azt letett előljárója iránt való engedelmességi kötelezettsége alól feloldozza, sőt a zsinati munkálatokról jelentést, vagy a hivatalos kitétel szerint, *Relatit* is küldött Arkadius és Honorius császároknak, a római világ közös és egyetértő uralkodóinak. ³⁾ Nikomedia előzőtt püspöke Gerontius, hozzá hasonlólag elkergetett más két ázsiai püspök társával, Faustinus és Eugnomonnal együtt, a *relatio* küldés alkalmatosságát arra használták fel, hogy azzal kapcsolatban a magok ügyéről szóló elbeszélést és Aranyszájú János törvénytelen eljárásáról való panaszlevelet intéztek a fejedel-

¹⁾ *Act. synod. ad Querc.* ap. Phot. 59.

²⁾ Arsacius archipresbyter... postremo Theophilus Alexandrinus omnes numero quadraginta quinque. Phot. 59.

³⁾ Scriptae sunt synodicae ad clerum Constantinopolitanum de facto depositione Chrysostomi. Missa quoque relatio ad reges. Phot. 50.

mekhez. A keleti császár számára szánt relatio másodpéldánya ezen különösen Arkadiust illető szavakon kezdődött: »Mivel János, jóllehet bizonyos bűnökkel vádoltatott, de bűnösségének tudatában a maga igazolása végett vonakodott előttünk megjelenni, és mivel az egyházi törvények ez esetben a letétel mellett nyilatkoznak: mi őt hivatalából letettük. Minthogy azonban a vádlevelekben az egyház ellen elkövetett vétkeken kívül felségsértés bűne is foglaltatik, a vétkes száműzetését kegyességednek kell elrendelnie, hogy az ily nagy bűn büntetlen ne maradjon. A mi minket illet: nekünk nincs arra jogunk, hogy ily ügyben ítéletet hozzunk.« ¹⁾

A zsinatot foglalkoztató kérdések elseje illetéknép egészen a Theophilus kénye-kedve szerint végződött, a másodika, mint tudjuk, a Hosszu-testvérek ügyére vonatkozott; de ezzel a püspökök nem igen törődtek, a patriarcha pedig még kevésbbé, mint ők. Azon teljes győzelem után, a melyet az imént aratott, veszedelmessé válhatott a második csata, ezenfelül az Aranyházú János legyőzője, holmi nyomorúlt barátok ellen való vitája által csak vesztetett volna nagyságából. Egyébiránt a törvénykezési eljárás is sok nehézséggel kínálkozott: a barátok ugyanis vádlólag léptek föl ellene, miután őket Egyiptomban elítélte, ennélfogva ugyanazon tényért újból ítéletet tartson-e fölöttök Chalcedonban s az elnöki tisztet vigye-e azon a törvényszéken, a melynek az volna inkább hivatása, hogy ő felette ítéljen? Ha ettől vonakodik s ha a vádlók szabad-

¹⁾ Libelli autem laesae majestatis crimen continent: jubebit pietas vestra eum vel invitum ejici, et poenas laesae majestatis dare, quandoquidem in haec inquirere nobis non licet. Pallad., *dial.*, 30. l.

jokra hagyatnak, senki sem tudja, minő hatást idézhet elő a zsinatra, vagy az azon kívül levőkre annak a sok erőszakosságnak és gonoszselekedetnek a Hosszu-testvérek faragatlan és őszinte szavaival lefestett képe. A diadalmaszkodó öröme ez által valószínűleg igen megzavartathatik. Hát még akkor mi történhetik, ha a Konstantinápolyban tartózkodó János-párti püspökök gyülekezete nyilatkoztatja ki magát illetékesnek az ezen ügyben való ítélelhozatalra, a mint levelökben pedzették, és ha a nitriai barátok részére hajló császár újból aggságoskodni talál? Eléggé fontos okok voltak már ezek, pedig még egy sokkalta fontosabb is járult hozzájuk. A Hosszu-testvérek pöre minden bizonynnyal fölszinre hozza majd az origenismusnak tudományos kérdéseit is, holott arra az elméket, a mint Epiphanius kudarczából nyilván kitűnt, még nem készítették elő, és Theophilus, a ki ezt a dolgot az érsek pöre alkalmazásával oly ügyesen mellőzni tudta, bizonyára nem igen törte magát azon, hogy ily csekélységért újból felzaklassa. Ezek a körülmények tehát azt az élénk vágyat költötték lelkében, hogy az ügyet báresak valahogy elcsitíthatná; de az az aggodalom gyötörte, hogy a nehéz természetű és makacs barátok, a kik ügyök igazságában föltétlenül biztak, s a szenvedések által rendkívül elkeseredtek, nem lesznek hallgatásra birhatók. Theophilus püspök barátai azonban magokra vállalták, hogy elmennek hozzájuk s a velök való kibékülést megkisértik.

Az alkalom kedvezett nekik, mivel az alkudozók e szerencsétlen embereket teljesen elcsüggedett állapotban találták. A mióta cserbenhagyta őket Aranyaszájú János, az a pártfogójok, a kinek fölkeresése végett olyan messzi útat tettek, teljesen hitőket vesztették az emberek igazsá-

gosságában és felebaráti szeretetében. Egyébiránt a halál is tág réseket tört soraik között, mert hogy csak főembereiket említsük, imé Isidorus elvesztésére nyomban következett egy rájok nézve még sokkalta siralmasabb, a Dioscorus püspöké, a Hosszu-testvérek másodikáé, a kiben gyámoluktól és kalaúzuiktól fosztattak meg. Ez utóbbi néhány héttel az előtt halt meg, bámulatra gerjesztve maga iránt még e barátságtalan város lakosait is, úgy hogy a szegénység egész csapatonként tódult a szent Mucius kápolnájában, ¹⁾ Konstantinápoly egyik kapuja környékén elhelyezett sirjához, mivel ez a kenyérben szűkölködő remete, még a saját szájától is megvonta a betevő falatot, csak hogy másoknak legyen mit adnia. ²⁾ Sőt, hogy a keserűség pohara csordultig beteljék, az életkor és fájdalmak súlyától nehéz beteggé lett Ammonius miatt is attól kelle rettegniök, hogy nemsokára elszakad tőlök. A búbánat tehát teljesen megtörte a Hosszu-testvéreket, a kiknek a barátok, mint valóságos apátjaiknak, úgy engedelmeskedtek. »Oh! — így szól ezen tárgyra vonatkozólag egy azon korból való történetíró — ha Dioscorus még él s ha a haldokló Ammonius még birt volna nekik tanácsot adni, e becsületes férfiak sohasem nyitották volna meg füleiket megbecstelenítő ajánlatok befogadására!« ³⁾

De lássuk, minő ajánlatokkal léptek eléjük. »A patri-

¹⁾ Dioscorus jam ante mortuus in templo Mucii martyris sepultus. Sozom., VIII. 17.

²⁾ Sepultus in martirio quod est ante portam, ita ut plurimae mulieres, omisiss per sanctum martyrem juramentis, per praeces Dioscori jurarent. Pallad., *dial.*, 60. l.

³⁾ Quod opinor non ita successisse si una cum reliquis monachis Dioscorus et Ammonius adfuissent. Sozom., VIII. 17.

archa, a ki semmit sem ohajt annyira, mint hogy nékiek bocsánatot adhasson, békét kínál számukra. Ennek viszonzásául nem követelte tőlök, hogy tanaikat annak rendi s módja szerint visszavonják; sem a tudomány egyes kérdései, sem a bevégzett tények felett nem kívánt vitába ereszkedni velök, hanem azt ígérte, hogy elfeled mindent, a mi megtörtént, föltéve, hogy meghódolnak felsőbbbségök előtt ezek a barátok, a kik neki felmondták az engedelmességet. Jőjjenek tehát a Hosszu-testvérek, társaikkal együtt, a zsinat elé s annak füle-hallatára nyilatkoztassák ki a monostori rendszabályokban előírt formula szerint, hogy ha vétkeztek, imé megbánják bűnöket; a zsinat minden vita nélkül visszaveszi őket kegyelmébe, az alexandriai zsinat kárhóztató végzését eltörli s a patriarcha feloldja őket az egyházból való kirekesztés büntetése alól. Ekkor aztán visszatérhetnek Egyiptomba s beléphetnek újból kolostoraikba.«¹⁾ A Hosszu-testvérek nem éreztek magokban bátorságot arra, hogy ezen ajánlatot visszautasítsák, ennél fogva társaik egész csapatát magokkal vivén, elkisérték az alkudozókat Chalcedonba.

Egyetlen egy sem hiányzott közülök, ott volt még Ammonius is, a mint rozoga betegágyán feküdt, ámbár lelkét már néhány óra mulva kilehelte.²⁾ Meglehet, hogy némi lélekmardosást érzett az elaggott férfiú, a mint felismerte ezt a templomot s ezt a gazdag palotát, a hova tíz évvel azelőtt a kietlen pusztá vadonából Rufinus prefektus

¹⁾ Scetenses istos monachos ad poenitentiam invitabat, pollicitus se neque injuriae acceptae fore memorem, neque mali quidquam esse facturum. Sozom., VIII. 17.

²⁾ Ammonius autem... postquam ad Quercum trajecisset, morbo gravius correptus finivit vitam. Sozom., u. o.

pretorio felszólítására eljött, hogy karjaiba ¹⁾ fogadja a keresztelő medenczéből való kilépésekor azt a fiút, a ki sokkalta méltatlanabb volt, mintsem ilyen ember vállalkozék arra, hogy lelki atyjává legyen; azonban e hivságos gyengeségéből származó cselekedeteért ezen a napon kegyetlenül megbűnhődött. Mihelyest a barátok megérkeztek, tüstént a zsinat színe elé vezettettek, a hol minden az előre megállapított egyezés szerint folyt le. Mindenki valósággal azt a szerepet játszotta le ebben a jelenetben, a mit számára kijelöltek. A Hosszu-testvérek a püspökük által megbüntetett barátoknak megszabott kegyelemkérési és bűnbánati nyilatkozatát elmondották: »Ha vétkeztünk, imé szánjuk-bánjuk bűneinket s alázattal kérjük a bocsánatot.« Theophilus felállva, az előírt bocsánati nyilatkozatot megadta és a zsinat felmentő végzése által az alexandriai ítéletet megsemmisítette. ²⁾ Theophilus bocsánatadása úgy látszik nemcsak az Origenes-pártiakra, hanem ezekről magára Origenesre is kiterjedt, mert, a mint a történet tanúsítja, ez napságtól fogva semmi nehézséget sem támasztott az ellen, hogy újra meg újra olvastassanak azok a könyvek, a melyeknek átok alá vettetésén a minap oly nagy buzgósággal munkálkodott; sőt midőn valaki illetően eljárásának okát kérdezte tőle, e híressé vált mondással felelt nekie: »az Origenes könyvei oly kertet képeznek, a melyben a virágok tövisbokrokkal összevegyülve fordúlnak elő: a töviseket tehát ott hagyom és csak a virágokban győ-

¹⁾ *Alarik, a birodalom haldoklása.* 24. lap.

²⁾ Cum autem Theophilus libenter eos in gratiam recepisset, et communionem eis restituisset, finita est quaestio de injuriis monachorum scetensium. Sozom., VIII. 17.

nyörködöm.« ¹⁾ A Hosszu-testvérek megaláztatása s a Theophilus szemtelensége még itt nem ért véget, hanem toldalékul holmi dicsérő és védő beszédet is kelle meghallgatniok, a melyet a szegény barátok gyötrettetésök utója gyanánt szenvedtek el. Azt mondják, hogy a mint a patriarcha Ammonius haláláról értesült, így kiáltott volna fel: »őszintén sírok felette, mert szent remete volt s azt szeretném, ha minél több hozzá hasonló akadna.« ²⁾ E siralmas bohózat lejátszódása után a nitriai és scétéi kivándorlók széjjel szóródtak; csupán kis részöknek sikerült visszajutnia Egyiptomba, de azok is keserű emlékeket s még keserűbb csalódásokat vittek oda magokkal.

Még csak az ephesusi Heraclides ügye várt elintézésre, a mely a zsinatnak tizenharmadik ülésén terjesztett elő. Ezt a püspököt Aranyszájú János választatta, de az ephesusi fellázadt papság és világi népség elűzte székéből, sőt hogy valami nagyobb baja ne essék, még ezenfelül el is kellett rejtőznie. E János-párti püspököt végét hosszát nem érő bűnökkel, de legkivált tolvajlással vádolták. A magnesia-i püspök, bizonyos Makarius nevű egyén lépett fel vádolójául, és ez az ügy természetesen a többi ázsiai egyházakéit is maga után vont, a melyeknek kormányzati dolgaiba az érsek oly szerencsétlenül beavatkozott. Az ázsiai panaszosok, dühös szenvedélytől lángolva, jelen voltak a gyűlésen s az üldözés mindazon püspökök ellen kitöréssel fenyegetőzött, a kiket Aranyszájú János helyezett székeikbe, a midőn nagy hirtelenséggel oly események lep-

¹⁾ Socr., VI. 17.

²⁾ Caeterum Theophilus hoc audito lacrymas fudisse dicitur, cunctisque audientibus dixisse, neminem inter sui temporis monachos parem Ammonio extitisse. Sozom., VIII. 17.

ték meg Konstantinápolyt, a melyek teljesen a magok részére foglalták le a zsinat figyelmét, félbeszakították a törvénykezési eljárást s néhány nap mulva a gyűlés feloszlását idézték elő.

III.

A zsinatnak Aranyszájú János elítéltetéséről szóló jelentése a császár szemei elé került, a ki a maga helyeslését levélben adta meg a zsinati végzésre, a melyről az okmányok közt tétetik említés; de az ítélet végrehajtására semminemű intézkedést nem foganatosítottak, ennélfogva Aranyszájú János azontúl is birtokában maradt úgy a püspöki palotának, mint a székesegyháznak. Ez a sem ide, sem oda állapot három napig tartott. A konstantinápolyi egyház ezen idő alatt folytonosan a legborzasztóbb zavar martalékát képezte. Az érseki székváros papságának tagjai, még pedig úgy azok, a kiket az érsek hivataluktól függesztett, mint a hivataloskodók, mindenünnét a székesegyházakba tódultak; sőt a mi több, az elől említettek szemtelen daczra valló magatartással, de a nép elkergette őket, vagy ott hagyta miséjüket.¹⁾ A zsinati végzés lesújtó hatása következtében, a mindaddig híven kitartó püspökök lassan-lassan elszéledtek, és az ebédlő csakhamar üresen maradt. Időről időre néhány szolgától kísért császári tiszt jelent meg a püspöki palotában s azt adta mindannyiszor az érsek tudtára, hogy készüljön az elutazáshoz; az érsek esetről esetre visszautasítólag felelt, mire a tiszt vissza-

¹⁾ Pallad., *dial.*, 30. s köv. lap.

vonúlt, mert a császár megtiltotta neki, hogy erőszakot alkalmazzon. A nép sűrű tömeggé gyülekezve a székesegyház és az érseki palota körül, a melyeket kolostor kötött össze, éjjel nappal őrtállott, remény és félelem közt hányattatva. Mindamellett semminemű fenyegetőzés, semminemű sértő kifakadások nem hallatszottak a fejedelem és annak tisztei ellen: minden ajk egyetlen egy kiáltást hangoztatott, a mely időről időre egész Arkadius lakásáig elhallatszott, s ez abból állott, hogy: »egyetemes zsinatot kívánunk! igazi zsinat hozhat csak ítéletet az érsek fölött!« ¹⁾ Ezt kapta fel jelszól a nép, sőt Aranyuszájú János is úgy nyilatkozott. »Meghamisított zsinat hozta fölöttem a kárhoztató ítéletet, mentsen fel tehát az igaz zsinat itt saját egyházamban s döntsön köztem és bírám között.«

A mint illetéknép körülzárta, sőt úgy szólván mintegy börtönbe ejtette ez az élőfal, melyet a nép szeretete emelt körüle, s a melynek áttörését a ki a végből megkisérteni merészli, hogy ellene erőszakot alkalmazzon, bizonyára pörül jár, folytonosan jött, ment házából a székesegyházba s a székesegyházból lakóházába. Itt cselédeit s néhány hűséges papját kelle vigasztalnia, amott pedig a fejét vesztett sokaságot, a melyet csupa látása és szavai majd fájdalommal, majd örömmel töltöttek el. Az időről időre érkező hírek mindinkább baljóslatúakká váltak. Jelezték, hogy egyre-másra jönnek küldöttségbe a püspökök Chalcedonból, a kik arra kérik a császárt, hogy erőszak alkalmazásával biztosítsa az ítélet végrehajtását s a zsinat tekin-

¹⁾ Plebs Constantinopolitana cum haec sub vesperam cognovisset, ad seditionem prorupit, et prima luce concursu ad ecclesiam facto tum alia multa vociferati sunt, tum majorem synodum de hac causa cognoscere debere. Sozom., VIII. 18. — Socr., VI. 16.

télyét, s a császárné is csatlakozott hozzájuk, csábításának összes készletét megkisértve gyenge lelkiületű férjén. Azt mondták, már többé nem is a száműzetésről, hanem egyenesen a halálról van szó, és csak a felett haboznak, hogy a bárdot vagy a pallost válasszák-e? ¹⁾ Ilyen hírek keringtek a városban s maga az érsek is közelinek hitte halálát, és a népnek a megnyugvást kötötte lelkére. E közben a litaniák megkettőztetett jajveszéklések és imádkozások zaját hangoztatták egész éjjel a városban. ²⁾ A nép bele akarta vonni az érseket is, a ki eleintén beleegyezni készült; de később visszavonta szavát s azt mondta nekik: »csak menjetek magatok, lélekben veletek leszek azon felebaráti szeretet kötelékénél fogva, mely a főt a tagokkal egyesíti. ³⁾

Severiennek egy szemtelen cselekedete kiriasztotta a népet azon aggódó és fájdalmas nyugodalmából, a melyben csakis Aranyszájú János tekintélye tartóztathatta. Theophilus nem mert Konstantinápolyban mutatkozni, hanem Severien erre a vakmerőségre vetemedett az elítéltetés második napján; sőt azt a vakmerőséget is elkövette, hogy valamelyik templomba ment, a szószékre lépett és ott az imént lefolyt eseményekről beszédet tartott. Az érsek elítéltetését gőgje méltó büntetéséül mutatta be hallgatói-

¹⁾ Et illi quidem mirabiles viri ipsum gladio obtruncandum cupiebant. Pallad., *dial.*, 30. l.

²⁾ Georg. *Vit. Chrys.* 260. l.

³⁾ Crastina vobiscum exhibo ad orationes; et ubi ego sum, ibi et vos eritis, et ubi vos estis ibi ero et ego sum. Unum corpus sumus, neque caput a corpore, neque corpus a capite separabitur, etiamsi loco dividamur, sed caritate conjungimur. Chrys., *Sermo de expulsiōe sua*. III. p. 420.

nak. »Már csupa gőgje miatt is megérdemelte volna, így szólt, még ha egyéb bűnöket el sem követ.« ¹⁾ A hallgatóság oly szenvedélyes hevességgel tört ki e gyáva ellen, hogy alig maradt annyi ideje, a mely alatt elmenekülhetett, s a tengerszoros tulsó partjára átkelhetett. Azonban ez a Severien szájából jövő boszantó henczegés, a melyet olyan ember ellen követett el, a kit a sors földre sujtott, a ki egykor barátja volt, a ki midőn pártfogásáért sérelmet aratott, kész volt a bocsánatadásra és a békére, annyira felbőszítette Aranyszájú Jánost, hogy azt sem tudta, hol áll az esze. Úgy tekintette ezt, mint egyenesen magától a császárnétól eredő bántalmat, a ki csak közvetítőül használta fel ezt az udvari püspököt, saját teremtményét, s az uralkodónót a tanácsadóval összezavarva, székesegyházában olyan beszédet intézett a néphez, a melynek híre mindvégig fenmaradt, és a mely valószínűleg döntőleg folyt be idáig függőben levő romlásának bekövetkeztére.

»Testvéreim, — így szólt a szószéke körül reszkető sokaságnak — dühös szélvész ostromol bennünket s a hullámok soha nagyobb erővel nem csapkolódtak körülünk, mint mostanság; azonban attól nem félünk, hogy elnyeljenek, mert mi sziklaalapon állunk. Ám dühösködjék a tenger, a mennyire kedve tartja, ezt a sziklát nem bírja azért megingatni. Ám dagadjanak s áradjanak a hullámok, de azért Jézus hajója nem süllyed el. Aztán mitől is félhetnék

¹⁾ Tum etiam Severianus cum in ecclesia verbum Dei praedicaret visus est importune Joannem carpere, ita dicens: Et si ob nihil aliud esset condemnatus Joannes, ejus tamen insolentia satis grave crimen est, ut ob eam solam deponi meruerit. Socr., VI. 16. — Depositionis sententiam laudavit, utpote in hominem arrogantem, et si nullum aliud crimen esset, prolatam. Sozom., VIII. 18.

én? azt kérdelem tőletek. A haláltól? Erre azt mondom az apostollal: »én a Krisztusban élek, ennél fogva nyereség nékem a halál.« — A száműzetéstől? Hiszen a föld mind azzal együtt, a mi csak rajta van, a menybéli felséges Úré. — Vagyonom elkobzásától? Úgyde semmit sem hoztam magammal e világra s nem is viszek el belőle semmit. Én mind azt, a miért az emberek remegnek, megvetem. Lenézem a vagyont, lenézem a méltóságot, a melyekre mások annyira áhitoznak. A gazdagságot egy cseppel sem becsülöm többre a szegénységnél, és ha élni ohajtok, azt csak azért teszem, hogy veletek lehessek, hogy szellemi tökéletesedéstecken munkálódhassam. Én úgy beszélek, a hogy cselekszem, s e tekintetben szeretetetökre hivatkozom, hogy ez a szeretet bizodalmát megőrizze. Nem, nem, az egyházat nem vághatják ketté, nem csonkíthatják meg; az egyház oszthatatlan. A főt nem választhatják el a tagoktól, mert azok mindennek daczára egyesülve maradnak. A mi a férfiúról és asszonyról mondatott, még igazábban elmondható a pásztorról és nyájáról: ketten képeznek egy egészet, és a mit az Isten egyesített, azt emberi hatalom el nem választhatja... ¹⁾ Hová lettek, azt kérdelem tőletek, azok a zsarnokok, a kik egykor az egyház elnyomását megkísérlették? Mondjátok meg, hová lettek kínpadjaik, tüzes kemenczéik, hová lettek vadállataik fogai és hóhéraik élesre fent pallosai? Cselekedni akartak és ime nem tettek semmit. Ugyanaz a néma hallgatás, ugyanaz a feledés fedí mind örökre a zsarnokokat s az ő vétkeik fegyvertárait; de hát az egyház hová jutott? Ime fényeskedik, még pedig

¹⁾ Si nuptias non potes dirimere, quanto minus ecclesiam Dei potes dissolvere. Chrys. *Homil. ante exil.*

a napnál ragyogóbban az egész világ felett,¹⁾ és ha a zsarnokok nem fojthatták el akkor a hitet, a midőn még alig egynehány keresztyén találkozott, hogy remélhetnék annak véghezvitelét ma, a mikor az egész földet elborítják a keresztyének?

»Nem egyszer látták a keresztyének üldöztetése korszakában, hogy a kinzások minden kigondolható fajának alávetett egy-egy még alig hajadonna felserdült fiatal leány, és ez a szűz erősebbnek mutatkozott, mint a kinzó hegyes eszköz, mint a máglya mardosó lángja. A vaskarmok hasztalan tépdesték oldalait, azért az ő hite megingathatatlan maradt, és most azt remélnék, hogy egy egész népet megrettenthetnek?²⁾ Ohó! ezek minket nem jól ismernek! A Krisztus velem van, nincs tehát mitől félnem. Az ő evangéliomát tartom kezemben s az nékem támogató botom. Ez az én mentsvárom, ez az én lelkemnek csendes kikötő helye. Ám hadd uszítsák a szélvészeket, hadd korbácsolják a hullámokat, hadd zúdítsák a tengert ellenem a fejedelmek és a hatalmasok... én mind azzal annyit sem törődöm, mint a pókhálóval,³⁾ úgy, hogy ha engem, a mi egymás iránt való kölcsönös szeretetünk nem kötne ehhez a helyhez, semmi nehézséget sem támasztanék az ellen, hogy máshová vigyenek...

»Tudjátok-e, igen szeretett testvéreim, hogy miért törnek annyira az én elvesztésemre? Azért, mert nem

¹⁾ *Ubinam sunt hostes illi? silentio et oblivioni traditi sunt. Ubinam ecclesia? plus quam sol splendescit. Chrys., mint fentebb.*

²⁾ *Ingressa saepe est puella tenera innupta: cera mollior erat sed petra solidior exstitit. Ejus latera laminabas, et fidem non auferabas et tantum populum te superaturum confidis? Chrys. u. o.*

³⁾ *Mihi haec omnia aranea sunt viliora. Chrys. u. o.*

teregettetek magam elé drága szőnyegeket, mert sohasem találtam kedvemet abban, hogy aranyba, selyembe öltözködjem, mert nem aláztam le magamat arra, hogy folyton terített asztalt tartsak, csakhogy e torkos emberek gyomrát kielégítsen. Az aspis kigyó fajzata még mindig uralkodik; Jezabel maradékai ma sem fogytak ki, a kegyvadászat most szintén harcol Illés ¹⁾ ellen. Herodiás is itten van, Herodiás tánczol, folyton János fejét kérve, és János fejét, csak azért, mert tánczol, neki is adják. ²⁾

»Testvéreim! könnyhullatásnak ideje ez. Minden a gyalázatosság felé hajlik. Egyedül az arany adja itt az embereknek a fényt és a dicsőséget. Mindamellett hallgassátok meg, a mit szent Dávid mond: »ha a gazdagságnak nagy sokaságát birjátok is, ne helyeztessétek abba bizodalmatokat.« És ki volt az, a ki ezt mondotta? Nemde olyan ember, a ki királyi székbe emelkedett? Nemde független fejedelmi méltósággal kormányozta az ő országát? Imé ez azért még sem vetette soha szemét a más vagyónára, hogy azt elragadozza; sohasem használta hatalmát arra, hogy a vallást megsemmisítse. Ez inkább arra törekedett, hogy katonákat szerezzen magának, nem pedig kincseket, és kormányzásában sohasem mutatkozott asszony rabszolgájának. Oh jaj, jaj azon asszonyoknak, a kik bezárják füleiket az ég intései előtt, és nem bortól, hanem kapzsiságtól és haragtól megrészegedve, gonosz tanácsok-

¹⁾ Floruere aspidis foetus, adhuc relictum est Jesabelis semen: verum adhuc etiam gratia cum Helia concertat. Chrys. *Homil. ant. exil.*

²⁾ Sed Herodias Joannis caput expetit, rursus saltationem iniit. Chrys. u. o.

kal ostromolják férjeiket, hogy azokat igazságtalanság elkövetésére tántorítsák!...« ¹⁾

Ezen különben is eléggé világos beszédben, nagyobb igazság okáért, még egy olyan szó is fordult elő, a mi aztán már csakugyan semmi kétséget sem hagyott fenn a szónok czélzata felől, egy oly szó, a melynek értelme, minden átlát-szósága daczára, jóval felülmulta erőteljesség tekintetében a czélzatokat, csak az a kár, hogy magyarra szószerint nem fordítható, mert csak görögül képez a császárné nevével szójátékot. *Eudoxia* ugyanis jó hírnevet, becsületet jelent görögül; *Adoxia* pedig éppen ellenkezőleg gyalázatot, becstelenséget. Nos tehát, a mint Aranyszájú János beszédében azt mondta, hogy ebben a birodalomban, a mely többé Eudoxia szeszélyén kívül egyéb törvényt nem ismer, minden a gyalázatosság felé hajlik, az *adoxia* szót használta, a mely egyenesen Arkadius nejének nevét juttatta a hallgatóság eszébe: ennek a következményét azután mindenki könnyen elképzelheti.

Ez a beszéd a számkivető ítélet kimondása után másodnapra tartódott és pedig a legnagyobb valószínűség szerint estenden. Másnap délelőtt egyszer csak azt látja Aranyszájú János, hogy egy udvari tiszt lép be hozzá, a ki a császár nevében arra szólította fel, hogy azon nyom-ban költözzék el a városból. ²⁾ »A császár nem tűr több húzás-halasztást, így szólt hozzá, a hajó készen áll, a mely a száműzetésedre kitűzött helyre vigyen, s azt a parancsot kaptam, hogy az ellenállás legkisebb jelére erőszak-

¹⁾ Aliae vero absquo vino satiatæ sunt et ebriæ avaritiæ... Chrys. *Hom. ant. exil.*

²⁾ Misso ad id comite cum militari manu non secus ac ad proelium adversus barbaros. Pallad., *dial.*, 30. l.

kal hurczoltassalak el katonáimmal.« Minden jel oda mutatott, hogy ebből a dologból a székesegyház kapuiban okvetetlenül csata és borzasztó vérontás kerekedik. Arany-
szájú János elméjében ez a kép villant fel s rendkívül meg-
borzadt tőle.¹⁾ Ennélfogva a császári tiszthez s a kisére-
tében levő hivatalszolgákhoz közeledve, így szólt hozzá-
jok: »Itt vagyok, vezessetek a hova akartok.« A tiszt egy
kiváncsi (így nevezték a rendőrség magasabb rendű ügy-
vivőit) őrizete alá adta őt, s erre hivatalszolgáival egyetem-
ben a népsokaságon keresztül előbbeni útján visszatért a
palotába.²⁾ Úgy egyeztek meg, hogy majd Aranyszájú
Jánossal más helyen találkozik újra. Az a kolostor, a mely
a székesegyházat az érseki palotától elválasztotta, a város-
nak félreeső negyedével, titkos ajtón közlekedhetett. Arany-
szájú János örével együtt ezen az ajtón észrevétlenül ki-
surranván, egy szomszédos házba ment be s egész estig
mind a ketten ott lappangtak. A mint az éj leszállott, a
kiváncsi és a fogoly, félreeső utczákon a kikötő felé vette
útját, azt remélvén, hogy senki sem ismer majd rájuk;³⁾
azonban, a mint a kikötő felé közeledtek, a köznéphez tar-
tozó emberek jelezték egymásnak Aranyszájú Jánost s
azonnal elterjedt az a hír a városban, hogy elhurczolják
az érseket. Erre számos embercsoport futott össze, hogy
elvitelét megakadályozzák, de Aranyszájú János, tekinté-
lyével tartózkodásra bírta őket: »engedjetelem mennem,

¹⁾ Cavebat enim ne ipsius causa seditio nasceretur. Soer., VI. 15.

²⁾ Tractus a curioso . . . Chrys., Epist. ad Pap. Innoc. Pallad., *dial.*, 6. 1.

³⁾ Procedente jam vespera in navim conjicior et noctu abna-
vigo. Chrys. u. o.

így szólt hozzájuk, kész köteles engedelmességgel tartozom a császárnak, de különben sem akarom, hogy népemnek csak egy csepp vére is kiontassék én miattam. Ügyemet a jövő zsinatra bízom.«¹⁾ A mindinkább növekedő setétség szintén kedvezett visszavonulásának. A reggel nála járt császári comes katonákkal és matrózokkal már várt reá a kikötőben; ezek azonnal körülvették az érseket, hajóra ültek vele együtt, a mely nyomban felszedte horgonyát.

A hajó a Propontison át Hieron városáig, Bithynia kikötőjéig²⁾ evezett, a hol a comesnek megbízatása szerint le kelle tennie az érseket. Az éjszaka még folyton tartott. Miután a hajó a partokhoz közeledett, az örök kiszállították a száműzöttet s azután ismét tengerre szálltak. Az érsek gyanúsnak találta, hogy ezt a Chalcedonhoz nagyon is közel eső helyet választották számára; azt képzelte, hogy ezt merő cselfogásból tették, csakhogy ellenségeinek kezei közé juttassák, s az ő ítélete szerint ennél ezerszerre többet ért az egyenes halál. Ennélfogva mielőtt még a nap fölkelte és a tisztviselőket figyelmeztethették volna, csónakot bérelt s a partok mellett eveztetve, az Astacus öbölbe, a Nikomediával átellenes parton fekvő Prenéte nevű városkába vitette magát.³⁾ Ennek a környékén, szántóföldek közepette állott egy mezei lak, a melynek gazdáját jól ismerte, ennélfogva ott keresett magának rejtekhelyet.⁴⁾ A mint lábát ezen barátságos menedék küszöbére tette,

¹⁾ *Synodum ad justum judicium appellabam.* Chrys. u. o.

²⁾ *Ad navale in ostio Ponti situm, quod Hieron vocant.* Theod. 34. v.

³⁾ *Primum ad id quod ad Pontos situm est Hieron venit, deinde per Bithyniam.* Niceph., XIII, 16.

⁴⁾ *Venit in praediola ad Praenetum Bithyniae.* Pallad., dial., 30. lap.

legelső cselekedete abból állott, hogy térdre borúlva könyörgést bocsátott az egek urához, hogy védje Konstantinápoly-nak azon egyházát, a melyet, a mint mondá, »nem hagyott el, mert szívében magával hozta.«¹⁾ Menekvését olyan nagy eszélyességgel és titokzatosan végezte, s olyan tökéletesen nyoma veszett, hogy mindenki azt hihette, hogy a száműzött, a comes tudósítása szerint, a számára kijelölt helyen tartózkodik.

Elhurczoltatásának éjjele a könyhullatás és gyász éjszakáját képezte Konstantinápolyra nézve, a melyet a történet megható képben örökített meg számunkra. Úgy mutatja be előttünk ezt a nemrég dühös és egész a rajongásig fellelkesült sokaságot, a mint hirtelenséggel hallgattaggá és búskomorrá váltan tolongva tódul a templomokba, hogy imádkozzék s az égtől könyörögve kérje vissza azt az atyát, a kit az emberek tőle elraboltak. Mivel a templomok csakhamar elégtelenekké váltak, a nép az utcák kövezetén, a piacterek oszlopcsarnokai alatt, egyszóval mindenütt imádkozott, úgy hogy Aranyszájú János szava szerint, »az egész város egyetlenegy templommá vált.«²⁾ A szegények üresen hagyták házaikat, férfiak, asszonyok, gyermekek, mesteremberek, tengerészek, kereskedők, egyszóval mindenki összecsődült, mindenki részt akart venni ezen könyörgések és könyekből álló zavargásban, a mely feltört az égre, hogy attól igazságot kérjen. Csupán egyetlenegy, időről időre felharsanó kiáltás mutatott a földi szenvedé-

¹⁾ A vobis separatus sum corpore sed nequaquam mente. Chrys. *Serm. post red. a prior. exil.* — Non sum separatus a vobis, sed magis accensus sum desiderio vestri. Chrys. u. o.

²⁾ Tota civitas ecclesia fuit. — Ante hoc quidem ecclesia replebatur, sed nunc et in plateis ecclesiae factae sunt. Chrys. *Homil. post red. ab exil.*

lyek működésére, s ez abból állott, hogy: »hívjanak egyetemes zsinatot össze.«¹⁾ Ennél egyéb orvosszert ezúttal nem nyújthattak az emberek. Midőn napfelköltek a fáradt nép városnegyedeibe vissza kezdett térni, Theophilus akkor érkezett meg Chalcedonból, s maga köré vonván mindazon alexandriaiakat, a kik csak a kikötőben találtattak, azoknak élén, mint valami egyházi hódító, birtokába vette a várost. A papság, a mely eddig szépen elrejtőzködve maradt, azonnal köréje sereglett, hogy tőle szolgálatainak jutalmát s jövőre szóló utasításait átvegye. A legbuzgóbbakat megjutalmazta, feloldozta még a legméltatlanabbakat is az egyházból való kirekesztetés büntetése alól, és pazar kezekkel osztogatta a felavatást, előléptetést és hivatalokat minden jött-ment számára. Mind azt a rendet, a mit az érsek behozott, kerek átalában eltörölte. Theophilus azt a rendeletet adta ki ezen papoknak, hogy mindegyik vegye birtokába a maga tulajdon templomát; de a fellázadt tömeg útjokat állta.²⁾ Mikor maga Theophilus be akart hatolni a püspöki székesegyházba, a hívek onnét visszaverték. A kíséretében levő alexandriaiak erre kivonták fegyvereiket s az összeütközés elkezdődött. A nép erélyes ellenállást tanúsított.³⁾ A templom és keresztelő-kápolna holt-

¹⁾ Causam ejus in majore concilio dijudicandum esse proclamabant. Socr., VI. 15.

²⁾ Ob eam rem perturbata plebe ... plena tumultus urbs erat. Zosim., 23. v.

³⁾ Rixa inde inter Alexandrinos et plebem Constantinopolitanam exorta est: et quod res ad conflictum pervenit, multi vulnerati, non pauci etiam caesi sunt. Niceph., XIII. 16. — Gravis inde seditio et concertatio inter Constantinopolitanos et Alexandrinos conflata est. Commissaque pugna multi vulnerati, quidam etiam interempti sunt. Socr., VI. 17.

testekkel tölt meg s a keresztelő-medenczéből, azt mondják, kiáradt az emberi vér.¹⁾ A mint egyszer a csata megkezdődött, a tiszttviselők azonnal csapatokat küldtek oda, a kik azt folytassák; a küzdelem általánossá lett; mindegyik templom erősséggé vált, a hol a nép eltorlaszolta magát s a melyet a katonák rendszeres ostrom után faltörő-kosokkal és nyilzáporokkal vettek be. A vér patakonként ömlött a szentélyekben s a könyörület zsolozsmái helyett istenkáromló ordítózás töltötte be a boltozatokat. Jóllehet a konstantinápolyi kolostorok általában ellenséges indulattal viseltettek az érsek iránt, a ki azokban gyökeres javítást akart létesíteni, mindazonáltal egy valamelyik az ő pártjára állott s a betolakodó papokat elkergette, ezért aztán a katonák megrohanták a barátokat. Templomaikban kardra hányták őket, kolostoraikat kikutatták s a kit megkaptak, meggyilkolták, sőt a ki elmenekülni birt, azt kivont karddal még az utcákon is üldözték.²⁾ Egy pogány író azt beszéli, hogy a város számos lakosa vesztette így el életét a katonák kardcsapásai alatt, csak azért, mert akár gyász, akár más ok miatt, fekete ruhát viselt s a barátokhoz hasonlított.³⁾ Ez a mellékesemény, a mint látszik, a sokisten hívőknek nagyon szájok íze szerint való lehetett, a kiknek rendkívül jól esett látniok, hogy keresztýén kezek

¹⁾ Georg., *Vit. Chrys.*, 262. s köv. lap.

²⁾ Dato eis ad hoc signo, plena cum licentia prodeunt et nullo iudicio cunctos jugulant: donec cadaveribus ecclesiam implessent et fuga dilapsos persecuti confixissent omnes, quicumque pullis induti vestibus erant. Zosim., 23. v.

³⁾ Quos inter plures perire contigit, qui vel luctus causa vel ob alium quemdam casum in hujusmodi vestitu reperti fuissent. Zosim., 23. v.

szabadítják meg őket a *fekete köpönyeges* emberektől, halálos ellenségeiktől, templomaik bőszerombolóitól és titokzatos istentiszteletök megfertőztetőitől.

Ekként folyt le Theophilusnak, az egyiptominak napala, a mint a János-pártiak elnevezték. Az éjszaka más borzalmaknak s más őrzöngéseknek adott helyet. A Hebdomon külváros lakosai egyszer csak azt érezték, hogy megindul lábok alatt a föld s a rengések a város közép-pontja felé mindinkább erősödven, megrázkódtatták a gazdagok negyedeit, különösen pedig azt, a melyben a császári palota feküdt. A császárné szobájában, az erőszakosan fölemelt ágy a padlón tova gördült.¹⁾ Eudoxia azt hitte, hogy utolsó órája elérkezett, ennél fogva halott-halaványan s szétzilált hajjal férje szobájába futott s így szólt hozzá kétségbeesetten: »az az ember, a kit száműzettek velünk, igaz ember, és az Isten vállalta magára egyenesen, hogy boszút álljon érte. Ha a birodalmat meg akarod tartani, eszközöld ki, hogy haladéktalanul visszahivassék.« Majd kérését könyekkel támogatta s mindaddig térdre borúlva maradt, míg csak a császár annak teljesítését ünnepélyesen meg nem ígérte.²⁾ Ekkor némileg megnyugodott, mire a következő levelet írta az érseknek: »Arra kérem Szentségedet, hogy valamikép azt ne hidd, mintha én részt vettem volna azokban a dolgokban, a melyek veled történtek. Ártatlan vagyok a te véredtől.³⁾ Gonosz és

¹⁾ Cum vero noctu terrae motus factus esset, et terror inde imperatrici... Theodoret., 33. v. — Una vero dies intercesserat cum plagam quamdam in regio cubiculo fieri contigit. Pallad., *dial.*, 30. l.

²⁾ Augusta ipsa, terrore adducta, viro suo persuadet ut sancti viri restitutioni annuat. Niceph., XIII. 16.

³⁾ Scribens se nullatenus participem esse insidiarum quae adversus illum structae fuissent. Sozom., VIII. 18.

megromlott emberek azok, a kik cselszövényt készítettek ellened. Isten a tanúja szavaim igazságának, valamint könyeimnek is, a melyeket neki áldozatul felajánlok.«

Még föl sem kelt a nap, a mikor az udvari tisztek egyike azt a rendeletet kapta tőle, hogy azonnal induljon Hiero városába s az érseknek tulajdon kezeibe adja át ezt a levelet, élő szóval pedig azt mondja neki, hogy akarja, mikép visszatérjen, mert csak az ő gyors visszajövele tartóztathatja fel a város végpusztulását. Minthogy ez az első küldött nem érkezett vissza, a türelmetlenkedő Eudoxia másodikat, majd harmadikat küldött utána. A mint a nép ezt látta, attól tartott, hogy valami baljóslatú dolgot rejtegetnek előtte: ennél fogva igen sok ember adta magát az érsek keresésére, úgy hogy a Propontist csakhamar számtalan hajó szeldelte a thraciai és bithyniai partok között.¹⁾ Ez idő alatt mindenfelé tudakolták Hieroban s a szomszédos kikötőkben, hogy hová lehetett Aranyszájú János, a kit végre a prenétei mezei lakásban fel is fedeztek. Az érseket rendkívül meglepte ez a fordulat, de mivel folyton valami cselvetéstől tartott, ismervén ellenségeinek rosszlelkűségét, egy darabig vonakodott a visszameneteltől; a herélt Brisonnak odaérkezése azonban véget vetett habozásának. Ez az ember, a mint a megelőző elbeszélésben láttuk, a császárné kamarása és a császár egyik titkára volt, egyébiránt pedig becsületes és kegyes férfiú, a kit az ellen-litániák alkalmával, a melyeket Aranyszájú János az

¹⁾ Quod cum cognovisset fidelissimus populus, statim ostium Propontidis navigiis obtexit. Theodoret., 34. v. — Tum navigantibus Bosporus repletus, et piscatoriis navibus mare contectum est et plebs universa statim ei obviam prodiit. Niceph., XIII. 16. — Fidelissimus populus ostium Propontidis navigiis operuere. Theodoret., 33. v.

arianusokéval szemben rendezett, egy kődobással fején megsebesítettek, és a ki, habár híven ragaszkodott urnőjéhez, de azért titokban az érsek felé hajlott. Ennek a magyarázatai eloszlatták a fellegeket, úgy hogy Brison rábeszélte, miként együtt megy vele. ¹⁾ A mint Konstantinápoly felé közeledtek, azt látták, hogy a Bosporus bejárata teljes fényben úszik a csónakokon hordott ezer meg ezer fáklya világától, más sok ezer fáklya pedig a partot és a kikötőt övezi, mivel akkor már éjfél felé járt az idő. ²⁾ Fényes fogadtatás volt ez, melyet a nép püspöke számára rendezett. Ez a látvány mélyen megindította.

Mindazonáltal nem akart a kikötőben partra szállani. »Letett püspök létemre, — így szólt — csak akkor léphetek újból templomomba, ha majd az újabb zsinat törvényesen feloldoz.« Ennélfogva a Mariané nevet viselő külvárossal szomszédos kiszálló helyre vitette magát. ³⁾ Hasztalan kérte a császárné a legalázatosabb és legsürgetőbb kifejezésekkel, újabb bekövetkezhető zavaroktól félve, hogy minden további késedelem nélkül jőjjön a városba, azért az érsek előbbi határozatától nem tágitott. Ekkor aztán a nép döntötte el a vitát, úgy, hogy kiment érte a Mariana külvárosba és minden ellenkezése daczára a püspöki szé-

¹⁾ Briso eunuchus Augustae, offendit illum Praeneti . . . et Constantinopolim eum redire jubet. Socr., VI. 16.

²⁾ Universi enim obviam processerunt, cereas faces praeferentes. Theodoret., 24. v. — Plebs universa statim ei obviam prodiit cereos accensos ferens. Niceph., XIII. 16.

³⁾ Negabat se urbem ingressurum; nisi prius in maiore iudicium concessu innocentiam suam probasset; mansit interim in suburbano quod Mariana appellatur. Socr., VI. 16. — Sozom., VIII. 18.

kesegyházba vitte.¹⁾ Itt azt kiabálták neki, hogy a püspöki székre lépjen s mondja el onnét a szokásos béke-üdvözlést, minthogy pedig ugyanazon okokból ettől is vonakodott, jóllehet haszontalanul igyekezett magát a néppel megértetni, néhány erőteljes ember felkapta s akár akarta akár nem, felültette rá,²⁾ míg a tömeg földre borúlva, áldását kérte. Mit tehetett volna egyebet? a meghatottságtól könyezve, megadta. Sőt még ékesen szóló szavát is hallani kívánták, csakhogy köztök lételéről annál bizonyosabban meggyőződhesse nek. Felment tehát az ambóra és onnét rögtönzött beszédet tartott, a melynek néhány töredékét megőrizték számunkra a gyorsírók, de a melynek bevégzésében a tömeg, tetszésnyilatkozatai s éljenzései által megakadályozta. Alapigéjéül az Ó-Testamentom egyik elbeszélését választotta, az ott elmondottakat magára és azon eseményekre alkalmazván, a melyek püspöki tekintélyét néhány perezre megingatták. »Szent könyveinkben olvassuk, — így szólt — hogy a midőn Sára, Ábrahám felesége, Pharaonak, az egyiptomi királynak kezei közé jutott, a ki annak szüzességét megszeplősíteni akarta, csoda által szabadult meg és az ég pártfogása védelmezte az igaz Ábrahámot, a mikor minden emberi segítség cserbenhagyta. Ugyanez történt ezzel az egyházzal, az én házastársammal, a kinek tisztaságát szintén be akarta egy egyiptomi mocskolni. Ez is egy napra ennek az ellenségnek kezei közé került, épp úgy, mint Sára egy éjszaka a Pharao hatal-

¹⁾ Cum populus denuo indignaretur et imperatores conviciis inesseret, coactus tandem introivit. Sozom., VIII. 18.

²⁾ Tanquam recusantem compulerunt, uti mos est episcopis, pacem populo dare et in episcopali solio consedere. Sozom., u. o. — Pervicit tandem populus ut ista fierent. Socr., VI. 16.

mában maradt, de mind a ketten megőrizték ártatlanságukat. És valamint Sára ajándékokkal és kincsekkel meg-
rakodottan távozott el az egyiptomi király házából, azon-
képen a konstantinápolyi egyház is sokkal fényesebben s
tisztábban került ki fogságából, úgy hogy e mellett az
égnek is felajánlhatja hűségének drága kincseit.« ¹⁾ A tör-
vényes püspök diadalmaskodott az egyiptomi csalón, de a
pap is diadalmaskodni akart e világ hatalmasságain; a mit
Aranyszájú János úgy vitt véghez, hogy dicséretekkal hal-
mozta el egyenesen magát a császárnét, az ő üldözőjét, a
ki most a borzalom súlya alatt meghajtotta fejét előtte.
Magasztalta kegyességét s elnevezte őt a hivek anyjának,
a remeték tápláló dajkájának, a szegények támaszának s a
szentek pártfogójának. Elbeszélte, hogy mennyire buzgól-
kodott az ő Konstantinápolyba való visszahozatalán, hány
különböző követséget küldött hozzá, sőt felolvasta azt a
levelet is, a melyet az előző éjjelen száműzetési helyére írt
hozzá. Toldalékul elmondta azon szavakat is, a melyeket
megérkezése perczében egy palotatiszt által izenet útján
intéztetett hozzá: »Sikerült véghezvinnem azt a jó csele-
kedetet, a melyet oly nagy buzgalommal ohajtottam.
Visszaadtam a főt a testnek, a kormányost a hajónak, a
pásztort a juhoknak s az egyház férjét a menyegzői ágynak.
Ez a siker becsesebb előttem koronám ragyogványánál.« ²⁾

¹⁾ Et illa quidem rediit opibus instructa Aegyptiani; et eccle-
sia quoque rediit mentis divitiis instructa, et continuentior effectu.
Chrys., *Homil. post red. ab exil.*

²⁾ Oratio mea impleta est, rem impetravi: melius coronata
sum quam per ipsum diadema. Recepi sacerdotem, caput corpori resti-
tui, gubernatorem navi, pastorem gregi, thalamo sponsum. Chrys.,
Homil. post red. ab exil.

Az egyház előtt való meghódolásnak ez a nyilatkozata s a papé, a ki azt elfogadta, a békét foglalta magában. Konstantinápolyban tehát minden szerencsésen bevégződött, legalább némi időre s a békebontók, az irígyek, a gyávák számára nem maradt egyéb hátra, mint hogy meneküljenek, vagy elrejtőzzenek. A tölgyesi zsinat valósággal még azon nap széjjel oszlott, a nélkül, hogy Heraclides pörét bevégezte volna. A gabalai Severien elősnek került, úgy hogy hanyatt-homlok sietett vissza püspöki megyéjébe. A mi Theophilust illeti, a kit a konstantinápolyi nép tengerbe vetni szándékozott, ha mutatkozni merészel, huszonnyolcz alárendelt püspökével együtt hajóra szállt, kétségkívül Chalcedonban.¹⁾ Aranyszájú János pedig, a kit a császár újból kegyelmébe vett, folyton azt sürgette, hogy egy nagy zsinat üljön össze Konstantinápolyban, a mely semmisítse meg a tölgyesi hamis zsinat végzéseit s adja meg neki a törvényes elégtételt. A császár teljesítette kívánságát s az összehívó rendeletet aláírta. Így végződött az Aranyszájú János tekintélye, becsülete és élete ellen intézett ez az első és valóban elszomorító merénylet.

¹⁾ Theophilus cum Aegyptiis suis fuga salutem quaerit: cives enim eum quaerebant ut in mare demergerent. Pallad., *dial.*, 30. l.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Aranyszájú János kirostálja papjait. — Eudoxia szobrát a Curia és a templom közt levő téren felállítják. — Nyilvános mulatságok ennek felavatása alkalmával. — A székesegyházban folyó istentisztelet háborúságot szenved miattok. — Aranyszájú János megboszankodik rajta; szónoklatot tart a császárné ellen. — Az udvar vesztére esküszik. — Új zsinatot hívnak össze Konstantinápolyba; vezetését a jelen sem levő Theophilusra bízák. — Arkadius vonakodik az Aranyszájú Jánossal való érintkezéstől. — A konstantinápolyi zsinat megnyitása. — Az antiochiai zsinat 4-dik törvénczikke értelmében megtagadják Aranyszájú Jánostól azt a jogot, hogy magát védelmezhesse. — Miben állott ez a zsinat és törvénczikk: Aranyszájú János azzal támadja meg mindkettőt, hogy Arius tanán alapúlnak. — A zsinat két pártra oszlik, az antiochiai törvénczikket védők és ellenzőkére. — A császár tájékoztatja magát a kérdés felől; az antiochiai törvény pártolói meghátrálnak. — Aranyszájú János ékesenszóló beszéde azok ellen, a kik templomát oda hagyják. — A császár püspöki lakását rendeli börtönéül. — Husvét szombatján újra megjelenik a templomban: erőszakos jelenetek a kereszttelőkápolnában a hittanulók megkereszteltetése alkalmával. —

A hittanulók Constantius meleg fürdőibe menekülnek; a katonák odáig üldözik őket. — A templomokból kikergett János-pártiak a vidékre menekülnek. — Aranyszájú János a nyugatiakból álló zsinatra felebbezi a keleten végbe menő eseményeket. — Innocentius pápa eszélyes magaviselete. — Merénylet Aranyszájú János élete ellen. A konstantinápolyi zsinat vége. — A császár száműzetésbe küldi Aranyszájú Jánost. — Búcsújelenet szent Sofia székesegyházában. — Véres összeütközés a templomban. — Szent Sofiát és a szenátus Curiáját elhamvasztják.

403—404.

I.

Ez a béke, bármily őszintén esküdött is meg rá úgy az egyik, mint a másik fél, rövid ideig tartó s ingatag alapon álló fegyvernyugvásnál nem vált be egyébnek; igen sok sérelem halmozódott fel két év óta az érsek és császárné között, igen sok természetes ellenszenv választotta őket el egymástól, és végre, igen sok magánérdekű szenvedély rajzolta őket körül, melynélfogva szinte lehetetlenség volt a dolognak máskép történnie. A császárnét egyébiránt bizonyos babonás félelem jobb indulatúvá tette ellensége iránt, mivel azt hitte, hogy azt egyenesen Isten keze oltalmazza; azonban akadt akárhány olyan udvari és egyházi férfiú, a ki készségesen megmagyarázta neki, hogy a földindulás nem egyéb természetes tüneménynél, és a babonás félelemmel együtt eltávolította e nő kebeléből azt az egyedüli talajt, a melyben a becsületesség még meggyökerezhetett volna. Úgy, hogy csakhamar azt látták, mikép a

mily mértékben oszladoznak e nemű üdvös aggodalmai, azon mértékben tér ismét vissza előbbeni tévelygéseihöz; az érsek iránt való kimélelemből a palotából eltávolított barátnei lassan-lassan visszacsempészték oda ócsárlásaikat s cselszövényeiket és Aranyaszájú János megint csak oly maró gúny és gyűlölet tárgya lett minden udvari ember előtt, mint a minő hajdanán volt.

Az érsek viszont a maga részéről aggódo szemmel nézte ezt a mozgalmat. Az érsekség és a palota két ellenséges várként figyelt egymásra, és azok a rendszabályok, a melyeket Aranyaszájú János foganatosított, néha szőrin-szálán hasonlítottak a védelmi előkészületekhez. Mióta Konstantinápolyba és püspöki trónjára diadalmasan visszatért, mióta a büszke császárnét arra vitte a kénytelenség, hogy őt nyilvánosan megkövesse, a saját erejébe vetett hite talán túlságos nagyra is növekedett. Úgy érezte, hogy most még inkább ura a népnek, sőt ezúttal a fejedelemlnek is, legalább néhány pillanatra; s e pillanatokat arra használta fel, hogy oly papsággal vegye körül személyét, a melytől ne kelljen, mikép hajdan, remegnie. Minden jel oda mutatott, hogy egyházának békességét csakis ezen az áron szerezheti meg. Azon nevezetes éjszaka, a midőn az örömében megrészegült egész város visszavitte székesegyházába, szent Sofia templomába és Arkadius s a császárné jelenlétében akarata ellenére székébe visszaültette, a tömegből számos hang azt kiabálta neki: »Püspök, rostáld meg papságodat, kergesd el az árulókat.« ¹⁾ És ő ezen baráti szájából jövő ösztönzésekre azt felelte, hogy »majd megfon-

¹⁾ Clamastis: Facessat clerus, aliumque clerum ecclesiae postulastis. Chrys., *Orat. post red. ab exil.*

tolja a dolgot, népe és a legkegyesebb császárné tanácsai alapján.« ¹⁾

Valósággal meg is fontolta és csakugyan gyökeres újítást vitt véghez. A gyanús papokat szélnek eresztette, a legmegbélyegzettebbek már önként büntették magokat; ellenben a híveket egyházi hivatalaikban való előléptetéssel jutalmazta. Tigrius diakon, papságra emeltetve, továbbra is Aranyszájú János személye mellett maradt. A másik bizalmas embere Serapion, a ki szintén pappá lett, a heracleai püspökséget kapta Thráciában, a honnét elmenekült, vagy letétetett az elébbi püspök: Pál, a ki a tölgyesi zsinat alkalmával buzgón segédkezett Theophilusnak, sőt még elnökösködött is a zsinaton, a mikor Aranyszájú Jánost elítélték. Bővséges jutalomban részesültek tehát azok a papok, a kik a veszedelem alkalmával hűségöket és bátorságukat kimutatták, és az újjá szervezett konstantinápolyi papság most már sokkal egyneműbb és püspöke körül tömörültebb testületnek mutatkozott. A nép, a mely pásztorával mindinkább-inkább egy gyékényen árult, örvendezett úgy a jutalmazás, mint a büntetések felett. Vajjon Aranyszájú János kikérte-e tanácsát, a mint megigérte? Azt nem tudjuk, mert a történet arról egy szóval sem emlékezik; de azt bizonyosra vehetjük, hogy a császárnétól semmi esetre nem kért tanácsot.

A dolog nagy hirtelenséggel oda érlelődött, hogy a legkisebb mellékesemény előidézhette a kitörést s megújíthatta újból a háború fáklyáját: Eudoxiának telhetet-

¹⁾ Sine vobis nihil faciam, nec sine religiosissima Augusta; namque et illa curat, sollicita est, nihilque non agit, ut quod plantatum est, firmum maneat. Chrys., u. o.

len gőgje vállalta magára, hogy azt előteremtse. Ez a félbarbár nő, a kit a római világ második trónjára egy herélt cselszövénye emelt, oly nagyravágyási igényekkel állott elő, a milyeneket nem mertek volna szájokon kiereszteni a régi Rómának a császárokkal egybekelt legbüszkébb patricius női sem. Annyi tény, hogy több császárné, mint császárok anyja vagy felesége részesült ünnepélyes megtiszteltetésben, a mely egyenesen a császárra vonatkozott, mivel annak a méltóságából eredt, mert a császár, a római alkotmány szerint, élő istent képezett, mint a nép megtestesülése, annak a népnek, a mely minden jogát reá ruházta és ennek következtében abban az isteni tiszteletben részesült, a melyben Róma istennője. E czímen tiszteltettek meg az első császárság korában Livia, Agrippina, Julia Severa, Julia Moesa és több mások, valamint később Helena, Konstantinápoly alapítójának anyja és Flaccilla, a nagy Theodosius kedvelt felesége s a tényleg uralkodó két fejedelem anyja. Eudoxia még többet akart. Gyenge férjétől azt a jogot eszközölte ki, hogy mikép maga a császár, a császárok számára fentartott szertartással imádtathassa magát tartományról tartományra meghordoztatott szobraiban. — Ez a cselekmény felháborította az egész Nyugatot, a mely ebben, a nőre át nem ruházható császári méltóság megszenteltelenítését s a római erkölcsök megsértését látta. Honorius e miatt keserű szemrehányásokat tett testvérének, de az nem hallgatott reá.¹⁾ Eudoxia szobrát tehát kiállították imádat tárgyául Kelet népei elé, a melyek,

¹⁾ Quamvis super imagine muliebri, novo exemplo per provincias circumdata, et diffusa per universum mundum, obtreçantium fama, litteris commonuerim . . . Honor. Aug. *Epist. ad Princ. Orient. Arcad.* Baron., ann. 404. No LXXX.

az igazat megvallva, korántsem osztották e tárgyban a Nyugatiak aggályait, mivel hozzá szoktak ahhoz, hogy királynőket, még pedig dicsőséges királynőket számlál elő történelmők. Ezzel Eudoxia hiúsága beelégedhetett volna, de nem elégedett be. Még az is kellett neki, hogy szobra a császári város falain belől felállíttassék, s a tanács kívánságát megszavazta, s egyúttal elrendelte, hogy a főforumra helyezték el, a palotával szemben, a hol a nagy gyűlések tartattak, közel a byzantzi rostrumokhoz, e nevetséges másolatához azon hajóorrból készült római szószerknek, a melyet egykor a Grachusok, Hortensiusok és Cicerók lábai tapostak. E forumnak s a körüle fekvő épületeknek egy kissé részletesebb leírásából azt a hasznót húzhatjuk, hogy az alább következő eseményeket jobban megértjük.

Az Eudoxia hivalkodása számára kiválasztott szintér terjedelmes négyszög-alakot mutatott, a melynek határát délről a nagy Curianak nevezett szenátori palota, északról a szent Sofia kapuhomlokzata, keletről és nyugatról gazdag paloták sora képezte, a melyekben az udvari tiszték s a legvagyonosabb polgárok laktak. A curia mögött, egy kisebbszerű piactéren, állott a császári palota, Arkadiusznak és családjának lakóhelye. Szent Sofia kapujával szemben, a tér oldalagos palota-sorainak homlokzata végén, egy széles keresztút huzódott, a mely keletre a Bosporus városnegyedével, nyugatra pedig Constantius melegfürdőivel állott összeköttetésben s Konstantinápoly leglátogatottabb utczáinak egyikét képezte.¹⁾ A piacz közepét különböző színű márványkoczkákkal kirakott térség foglalta el: ezen

¹⁾ Inter ecclesiam et statuum solum platea media interjecta fuit. Socr., VI. 18.

állott az a szószek, a melyről a császár, vagy annak képviselői a szenátushoz, a néphez és a hadsereghez intézett beszédeiket tartani szokták. Ezen a helyen állították fel a császárné szobrát porphirból készült oszlopára, a melyet roppant talapzata még magasabbá tett.¹⁾ A szobor tömör ezüstműből készült. A császári öltözetben s parancsoló állásban ábrázolt Eudoxia uralkodott innét a templomon, a palotán, a városon s úgy látszott, mintha a szenátus tanácskozásának lelkét képezné.

Ez a nagy Curia, a melynek átellenében Constantius császár szent Sofia székesegyházát alapította, atyjának Constantinusnak munkája volt, a ki azt pogány templomul készítette. A byzantzi nagy Curia teljesen a római Kapitolum mintájára épült, a hol a szenátus fontosabb alkalmakkor gyűléseit tartani szokta; alapítója ezt is ugyan arra a célra szánta, sőt pártfogóivá is amazéval egyezőleg Jupiter és Minerva istenségeket tette, és valamint a capitoliumi Jupiter a legtiszteltebb istenségét képezte a nyugatiaknak, Constantinus szintén olyan istenséget választott a maga görög kapitoliuma számára, a kit amannál Keleten egy cseppel sem kisebb tisztelet környezett, tudniillik a dodonai Jupitert. Sőt Ázsiának Lindus nevű városából Minerva szobrát is elhozatta, a melyet hajdan titokzatos szertartások közt avattak fel és a melynek tisztelete az egész Kis-Ázsiában divatozott. E két szobrot a Curia bejáratához helyezték, hogy ekképen mintegy az új biro-

¹⁾ *Argentea statua Eudoxiae Augustae supra columnam purpuream erecta fuerat. Soer., u. o. — Eudoxiae super porphyriticam columnam argentea statua juxta ecclesiam posita. Com. Marcellin., Chron. — In edita basi ... Soer., VI. 18.*

dalom nagyságának őreiül szolgáljanak.¹⁾ A kapuzatok alatt ott szerepelt ezentúl, rendbe felállítva, különböző jelvényeikkel egyetemben, a Helicon szent helyeiről elhozott mûzsák kara,²⁾ úgy hogy a konstantinápolyi nagy Curia, a sok pogány szentségtörés árán felgazdagodva, egyenesen oly valóságos templommá lett, a melyet Görögország első istenségeinek jelenléte avatott szentté. Maga az épület, értékes márványkövekből rakott, vagy csak borított falai-val, egy kőből kifaragott oszlop, falszalag és szobor díszítményeivel, a melyekben kelet főbb városai templomaik kifosztásából eredő tulajdonaikra ismerhettek volna, a mûvészet, valamint a régi hellen vallás barátai számára a szent tárgyaknak oly gyûjteményével kínálkozott, a melyhez³⁾ csak nagy bámulattal vagy tisztelettel közelítettek. Imé azonban a sors véletlen szeszélye, úgy látszik, mintha csak azért helyezte volna egymás közelébe a pogány és keresztyén istentisztelet két legnagyobb szerûbb emlékét, hogy annál könnyebben dönthesse közös romlásba mind a kettôt.

A császárok szobrainak felavatása oly hagyományos szertartás mellett történt, a melyre a pogányság erősen ráütötte a maga bélyegét. Az államérdek még a keresztyén

¹⁾ Templum istud senatus simulacra Jovis et Minervae ante foras habebat, in lapideis quibusdam basibus stantia. Ajunt autem Jovis alterum Dodonaei simulacrum esse; alterum quod Lindi quondam consecratum fuerit. Zosim., 24. v.

²⁾ Perhibent eas etiam imagines quae in Helicone Musis olim collocatae, Constantini temporibus in res omnes perpetrati sacrilegii vim expertae, cum caeteris fuerant huic loco dedicatas. Zosim., u. o.

³⁾ Ea domus in qua senatus haberi solebat... ad omnem elegantiam et magnificentiam elaborata, simulacrum artificii exornata, ipso aspectu majestatem praeferebat. Zosim., mint fent.

fejedelmek alatt is fentartatta ezeket a régi szokásokat, mivel a nép kebelében nagyon megerősítették a fejedelmi hatalom iránt tartozó tiszteletet; még maga Theodosius is, e kiválólag katolikus uralkodó, azt követelte alattvalóitól, hogy képmásait imádó tiszteletben részesítsék. Csakis ezen események után, a melyekről éppen most beszélünk, törölte el ennek a császárnak unokája, Arkadius és Eudoxiának fia, II. Theodosius, a maga törvényével ez ünnepélyes szertartásnak azokat a részleteit, a melyek a keresztyén érzülettel nagyon is ellenkeztek.¹⁾ A fenforgó körülmények alkalmával a szertartás mindazon fény kifejtése mellett folyt le, a mit a hizelgés csak kigondolhatott. Eudoxia szobra körül több napon át oly nyilvános mulatságokat tartottak, a melyekre a nép csak úgy özönlött;²⁾ szakadatlan folyt ott a táncz, erő- és ügyesség-verseny, bohócok, szemfényvesztők mutatványai s minden egyéb tréfás jelenetek.³⁾ Azt tartják, hogy hajdanában a Cybele ünnepélyek szolgáltatták e mulatságokhoz a tárgysorozatot; a latin írók munkáiból pedig megtudhatjuk, hogy mily kiesapongó vagy parázna látványossággal gyönyörködtették a sokaságot az istenek anyjának megcsonkított szolgálái és papjai.

Ime ilyen jelenetek folytak le, sőt kelle több napon át lefolyniok a szenátus terén a székesegyházzal szemben. Aranszájú János határozott ellenszenvvel viseltetett minden színelőadás iránt s a keresztyén erkölcstani írók közül

¹⁾ Cod. Theodos., l. I. *De imag. imp.*

²⁾ Ibi ludi populares ut mos est celebrati . . . Soer. VI. 18.

³⁾ Plausus ob id ac publica saltatorum et histrionum spectacula, sicut moris erat in regiarum imaginum dedicatione. Sozom., XIII. 20.

senki sem mutatkozott nála szigorúbbnak a multságok iránt, a melyeket a gonosz lélek töreinek és találmányainak tekintett. A szenthely kapui előtt kitáruló ez ördögi töröknek látmánya úgy tetszett neki, mintha egyenesen a templom és maga ellen előre kitervelt sértés akart volna lenni. Úgy látszik, hogy a szemfényvesztők kiabálásai, a zene hangja, a néző közönség tetszésnyilatkozata, vagy éljenzése időnként a templom belsejébe is elhatolhatott, a hol aztán a zsoltár-éneklőket, vagy a nyáját intő pásztor foglalatosságát zavarták.¹⁾ E miatt panaszt is emelt a város prefektusánál s arra kérte, hogy a botrányt szüntesse meg. A prefektus, a kit azzal vádoltak, hogy manicheus, de a ki alkalmasint inkább Eudoxiának uszályhordozója és udvarának benfentese lehetett, az érsek kifogásait meglehetősen rossz néven vette.²⁾ »Nem ember emlékezetet meghaladó időből ered-e ez a szokás? Ne tegyenek-e meg Eudoxiáért is legalább annyit, mint a mennyit minden időben minden császáráért megtettek, s megbüntessék-e az alattvalókat azért a lelkesültségökért, a melyet uralkodónéjok iránt tanúsítottak? Egyébiránt majd előterjeszti a dolgot a császárnénak.« Ilyen választ adott a prefektus, a mennyire a történetírók tanubizonyságtételéből s a tények minemiségéből következtethetjük. Az érseknek úgy tetszett, hogy a templomra zavarólag ható zenéből a felszólamlását követő napon a helyett hogy csökkent volna, sőt inkább, a botránynyal egyetemben, még nagyobbra növekedett; ezt

¹⁾ Plausus, choreae et saltationes ibidem loci actae tumultum et strepitum ciebant immodicum . . . et cantoribus frequentius interruptis divina mysteria non sinebant celebrari. Theophan., X.

²⁾ Praefectus autem urbi manicheorum haeresi viciatus, et adhuc gentilium ritibus addictus. U. a. u. o.

azután nem egyedül a prefektus, hanem bizonyos más magasabb rangú egyéniség részéről jövő dacznak és kihívásnak tekintette, a ki lenézését ekkép akarta vele éreztetni. Ekkor felfortyanó haragjának engedve, szokásos védelmezőjéhez s birájához, templomi népéhez folyamodott. Szószéke magaslatáról mennydörgő beszédet intézett azok ellen, a kik e szentségtörő játékokba elegendnek, a prefektus ellen, a ki tartatásukat elrendelte, az ellen, a kinek tiszteletére rendeztettek, és a ki gögjében fajtalan kiabálásokkal mocsokoltatja be e szent helyet, csakhogy magát egyenesen az Istenség fölé helyeztethesse.¹⁾ Beszédét nem jegyezték fel, hanem a történet tanúbizonysága szerint, soha élesebb és keserűbb szavakat nem használt, mint ez alkalommal, hogy az Ó- és Újtestamentum elvetemült asszonyaira való czélzásait egész pazar módra szórta ezen kiméletet s fátyolt nem ismerő rögtönzésében, hogy ebben is előhozakodott a kurva Herodiással és Keresztelő Jánossal.²⁾ Szinte úgy látszott, mintha Aranyszájú János ezen alkalommal feltette volna magában, hogy csordultig tölti a mértéket. Estenden az egész város forrongott. A császárné a palotába rohant bosszúállást kérve; maga a mélyen megsértődött császár is úgy nyilatkozott, hogy valahára végezni kell már ezzel a néplázítóval.

Két hónap sem igen telt el azóta, hogy Aranyszájú János visszatért Konstantinápolyba, a midőn az elsővel hevesésgben vetekedő ez a második háború kitört. A Mar-

¹⁾ Porro Joannes cum ad contumeliam ecclesiae ista fieri censeret, pristinam loquendi libertatem resumens, contra eos qui haec agebant, linguam suam denuo armavit. Socr. VI. 18.

²⁾ Ipse subinde orationem habuit, cujus principium: Rursus Herodias furit. Theophan, mint fentebb.

sák, a Castriciák és Eugraphia a »kétszeres bolond«, mint egy azon korból való egyháztörténetirő nevezi, megint hatalmukba kerítették a császárnét, hogy újból felingereljék.¹⁾ Severien, Acacius, Antiochus sietve jöttek egymásután püspöki megyéikből és sok más pap és világi egyénekkel egyetemben az egyház békéje ellen irányzott újabb cselszövény tanácsosaivá lettek. Ugyanaz a történetirő dühtől részeg csapatnak nevezi őket,²⁾ annyira felbőszülteknek látszottak Aranszajú János elvesztésére. Közülök azok, a kik csakis a gyors megoldást találták inyök szerint valónak, azon ohajtásukat nyilvánították, hogy az érsek felségsértési bűnvád alá fogattatva, adassék ki a világi törvényszéknek.³⁾ »Mert avvagy nem bántalmazta-e gyűlöletes szavakkal a császárnét azon ünnepélyek alkalmával, a melyeket a szenatus és a nép tiszteletére elrendelt, s nem ingerelte-e a népet lázadásra, a mely tény szakasztott olyan felségsértési bűnt képez, mint a minőt a birodalmi törvény meghatározása feltüntet. Ennek a bűnnek bebizonyítására egyébiránt a fenforgó körülmények közepette se vizsgálat, se törvényszéki vita nem kívántatik, mert nyilvánosan, a székvárosi templomban, ünnepi szertartások közepette követtetett el; ennélfogva az elítéltetés felől nem támadhatott semmi kétség.« Erre az eszélyesebbek azt felelték, hogy tartaniok kell ennek a nép fölött rendelkező embernek fondorlataitól s nem szabad egy olyan pörben kockára tenniök a császár és császárné nevét, a melynek a halálos ítélet kimondására

¹⁾ Tumultuum et sediionumtcom motrices. Marsa, Castricia et Eugraphia quaedam usquequaque furiosa. Pallad., *dial.*, 14. lap.

²⁾ Velut i halanx furore ebria. Pallad., *dial.* u. o.

³⁾ Libelli autem laesae majestatis crimen continentes . . . Pallad., *dial.*, 30. l.

kell vezetni. Ekkor a tanácsadók egyike, meglehet, éppen Severien, azt az ajánlatot tette, a melyben aztán mindnyájan megegyeztek: »János két hónap óta ostromolja már a fejedelem fűleit, hogy tőle zsinat-összehívási rendeletet csikarjon ki, a mely a tölgyesi zsinat határozatainak megmáskísításával őt fölmentse, bírát pedig elítélje. Nosza tehát adja meg néki a fejedelem a kért zsinatot, hogy az megsegényíttetésének eszközévé tétessék, a mi ha legújabban elkövetett s a közönség általános megbotránkozását előidéző tettét nézik, nem is lesz valami nehéz. Ha befolyásuk semmi eszközét el nem hanyagolják, az udvar segítségével oly eredményt érhetnek el, a mely miatt a fejedelem tekintélyét nem kockáztatják; Jánosnak pedig, miután már egyházi törvényszék által kétszer elítéltetett, nem marad egyéb választása, mint hogy száműzetésbe menjen meghalni, ha ugyan a császárné jónak nem látja újabb visszahívását.« Ez az ajánlat a látszat szerint minden nehézséget eloszlatott, legalább a legsúlyosabbakat elhárította az útból; a császár elfogadta s az összehívó leveleket elkészítette. Azt is gondolták, hogy előnyösebb lesz, ha az új zsinatot Konstantinápolyban tartják, magának a császárnénak keze ügyében, a ki ekkép biztathatná vagy riaszthatná a püspököket, de meg ez esetben János se panaszkodhatnék, mint az előző alkalommal, hogy székének törvényhatósága elől elvonatik. Kétségkívül belátták már ekkor, hogy mily nagy hibát követtek el az első zsinatnak Chalcedonba, az udvar hatáskörén kívül eső helyre való áthelyezésével, valamint azzal is, hogy a vádlottat némi neműképen Konstantinápoly urának meghagyták.

E tanácskozások folyamata alatt, főleg pedig a mikor már a zsinat összehívása forgott szóban, mindenki szájából

csak Theophilus nevét lehetett hallani. Ez az alexandriai pátriárcha nélkülözhetetlen gépezetnek látszott minden olyan egyházi vállalatban, a mely Aranyszájú János megbuktatását tűzte czélul maga elé. Ő volt a tölgyesi zsinat lelke, sőt igazabban szólva, ő volt egymaga a tölgyesi zsinat; ő alkotta azt meghitt alárendeltjeivel együtt; ő készítette el az egésznek tervezetét, vezette a vitákat, szabta ki a határozatokat. A kik Theophilust úgy látták, a mint a dolog végét megfogta, a kik tudták, hogy mit ér a munkában ez a segélyforrásokban kiapadhatatlan lángész, a kit semmi véletlen esemény meglepni, semmi igazság zavarba hozni nem birt, a ki rendről-rendre, majd a ravaszságra, majd a vakmerőségre támaszkodva, majd engedékenynek, majd parancsolónak, csábítónak és fenyegetőnek mutatkozva, a püspökök nagy többségét részint okadatolásainak körmönfonságával, részint a bosszúállásától való félelem által ¹⁾ hatalma alá hajtotta, mind azok mondom, Theophilust oly embernek tekintették, a kit a készülő félben levő gyülekezet nem nélkülözhet. De ha más oldalról elgondolták, hogy mily kevés bátorság lakozik benne, milyen megremültnek mutatkozott, a mikor egy maroknyi nép tengerbe dobással fenyegette, biztosra vehették, hogy nem jó el. A püspökök a meghívó körlevél mellett még egy következő tartalmú magánlevelet is intéztek hozzá: »Theophilus, jőjj közibénk, légy a mi fejünk, de, ha teljességgel nem teheted, add legalább tudtunkra, hogy mit csináljunk.« ²⁾

¹⁾ Audax enim natura Theophilus, praeceps, temerarius et admodum continentiosus. Pallad., *dial.*, 30. l.

²⁾ Aut rursus accurre adversus Joannem dux futurus aut si plebem reformidas, nobis modum quemdam suggere, unde sumamus exordium. Pallad. u. o.

Theophilus feleletében oly mentségekkel állott elő, a melyekről azt hitte, hogy a császár és császárné jó néven veszi: »Alexandriából, így szólt a levél, még egy újabb ízben nem távozhatik el a nélkül, hogy meg ne szegje püspöki kötelességét és népe óhajtását, a mely máris békétlenkedik s okvetetlen fellázadna, ha az elindulást megkisértené.« Sőt még több okot is sorolt elő; »de nem ez az ok tartóztatta vissza, azt mondja az általunk idézett történetíró: hanem a félelem,« mert mindig szeme előtt lebegett az a borzasztó nap, a melyen egyptomiaival egyetemben hitványka naszádon menekült, csakhogy a Bosporusba ne dobják.¹⁾ Mind a mellett, ha a pátriarcha a gonosz tételhez való teljes kedve daczára sem csatlakozott testileg az érsek ellenségeihez, szellemét legalább elküldötte nekik. Nevezetesen azt adta tudtokra, hogy oly csalhatatlan szernek van birtokában, a melylyel Jánosnak rögtönös elüzetését kieszközölhetik, és hogy ezt az eszközt azok az okiratok tartalmazzák, a melyeket az egyptomi püspökökre, hű barátaira bizott, megmondva nekik, hogy mikép éljenek vele, és hogy küldöttei majd értekeznek az udvari püspökökkel, de az egész úgy a többiekkel szemben teljes titoktartást követel, mert csak úgy idézi elő a kívánt eredményt. A bizalmas okmányokat és a patriarcha szóbeli utasításait vivő egyptomiak száma három egyénből állott, már előzőleg kipróbált cselszövési tehetségek folytán, mindnyájan méltók gazdájok bizodalma, jóllehet, az egyik még igen fiatal ember volt s csak a legutóbbi időben szenteltetett fel; szerfelett nyomorult püspökök voltak biz ezek, így szól az elébb említett

¹⁾ Ad haec Theophilus ipse non venit, mem r quomodo effugisset. Pallad., *dial.*, 30. l.

történetirő.¹⁾ Mind a mellett a mint Konstantinápolyba érkeztek, tárt karokkal fogadta őket Severien és az udvarhoz tartozó czinkos társai.

Habár Theophilus ilyenéknép állítgatta hálóit a jövő zsinat körül, de azért a tekintetben sem hanyagolt el semmit, hogy az eleve már a császár és a saját óhajtása szerint állíttassék egybe s készíttessék elő. Sürgős leveleket intézett az Egyiptommal szomszédos tartományok püspökeihez, a kiknek volt mit félniök vagy remélniök tőle (mert Palestinában és Syriában nagy befolyással dicsekedett) és azokat kitanította s némiképen szavazatukat is előre kiszabta. Severien, Antiochus és Acacius ugyanígy jártak el a saját székhelyeikkel Gabala, Ptolemais és Bereaval szomszédos egyházakkal szemben, igérve, ijesztgetve, egy szóval a császár nevében toborzva a birákat ellenségek elnyomására.²⁾ E fondorlatok nem maradtak hatás nélkül. Lázás izgatottság terjedt szét az összes püspöki megyékben, Egyiptomtól a Pontusig s Konstantinápolytól Thracia véghatáráig. A tölgyesi zsinat határozatainak felülvizsgálata végett összeülő újabb zsinatnak egybehívását, a melyet Aranyszájú János a célból kért, hogy általa a maga igazolását eszközöltesse, úgy tüntették fel ellenségei, hogy annál alkalmasabb eszközt keresve sem találhatnának az első ítélet súlyosabbá tételére, a császár óhajtásával s a császárné méltó neheztelésével összhangzólag.

Az a mind inkább szembeszökő szerep, a melyet Ar-

¹⁾ Misit miserabiles tres episcopus, Paulum, Poemenem et alium recens ordinatum. Pallad. u. o.

²⁾ Nam convocatis ex Syria, Cappadocia, Ponto et Phrygia universis metropolitanis et episcopis, Constantinopoli eos congregant. Pallad., *dial.*, 31. l.

kadius ezen második per alkalmával magára vett, teljesen megfelelt annak a célnak, hogy megfélemlítsen vele számos részrehajlatlan, vagy János iránt barátságos érzelmmel viseltető püspököt, míg ellenkezőleg az udvar tüzes beavatkozása ellenségeinek szenvedélyét szította lánggra. Ha mutatkozott is imitt-amott az érzelmek és lelkiismeretek ez össze-vissza zavarodottságában egynéhány ténye az igazságnak és a bátorságnak, de annál több gyávaságot vetett felszínre. Akadtak olyan ügyes püspökök, a kik a néptől való féltőkben, a melyről feltették, hogy okvetetlen pártfogolja Aranyszájú Jánost, nem mertek eljönni, hogy személyesen szavazzanak, hanem írásban küldték be, hogy mind ahhoz csatlakoznak, a mi csak ellene történik, szégyenszemre így ajánlva magokat az udvar kegyébe. Említenek egy olyat is, a ki azzal a feltett jó szándékkal jött Konstantinápolyba, hogy védelmezi a vádlottat, de a mint az ellenpárt fondorlatait észrevette, a mint maga körül a kifakadó fenyegetéseket hallotta, hanyatthomlok rohant vissza püspöki megyéjébe. Ezt a szegény embert Theodorusnak hívták s a tyanai püspöki szék birtokosa volt Capadociában; ¹⁾ pedig a kortársak ítélete szerint, ez az ember bölcs és tekintélyes főpap hírében állott: a miből azonban az tűnik ki, hogy e kortársak a bátorságot nem sorozták a bölcsesség által nyújtott ajándékok közé. A megérkező püspökök, akármelyik párthoz tartoztak különben, azt hitték, hogy Aranyszájú Jánossal, már csak azért is, hogy kikerüljék azt a vádat, a melylyel Theophilust a töl-

¹⁾ Et Theodorus quidem Tyanorum episcopus, vir ornatus, intellecta conspiratione ex his quae ad aures ejus venerant, ne Theophili temeritatem sequeretur, insalutatis relictis omnibus, ecclesiam suam repetiit. Pallad., *dial.*, 31. l.

gyesi zsinat alkalmával illette, hogy helybeli püspök létére nem látogatta meg: Arkadius e miatt erősen kifakadt ellenök, ennél fogva a látogatások megszűntek.¹⁾ Mind a mellett a cselszövények és félemlítések daczára némelyek szerint negyven, mások szerint negyvenkét püspök csoportosult körül, s mind a végig meg is maradt hiven mellette, azon száz közül, a mennyi a zsinatban összegyűlhetett. Úgy az egyik, mint a másik részről tűnt fel néhány új ember is, a kik a tölgyesi zsinatban nem szerepeltek s ebben vagy az egyik, vagy a másik zászló alatt némi fényt árasztottak. Majd később megemlékezünk rólok, midőn elbeszélésünkben a részletekre térünk át. Az udvar mellett s az érsekkel ellenséges pártállást foglalók ismét azon mag körül csoportosultak, a melyet Acacius, Antiochus, Severien és a Chalcedoni Cyrinus képezett.

Eudoxia szobrát a 403-ik év szeptemberének végén avatták fel és a zsinat már a 404-ik év januariusának elején szervezkedett. Néhány nappal azelőttre esett Krisztus születésének ünnepe, a főbb keresztyén ünnepek másodika, a melyen a császár és a császári család el szokott menni az érseki székesegyházba, hogy az úrvacsorájában részt vegyenek. Arkadius kijelentette, hogy ebben az évben nem megy el oda, mert a mint mondá, nem akar az érsekkel addig érintkezni, a míg csak ez magát az eliteltetés alól ki nem tisztázza.²⁾ Ezt az új nyilatkozatot, a mely annál inkább meglepte a világot, mivel Aranyszájú János visszatérte óta

¹⁾ Illi cum venissent, juxta canonum ordinem, communica runt cum Joanne. Quod ubi rescivere principes, aegre tulerunt eorum, cum Joanne communionem. Pallad. u. o.

²⁾ Cumque Natalis Christi dies jam adesset, imperator more solito ad ecclesiam non processit: sed Joanni per internuntios signi-

ilyen akadályról soha senki említést nem tett, sokan a trónról a zsinat számára kiadott jelszónak és előzetes elítélésnek tekintették. Az ülés ilyen kilátások között nyílt meg.

II.

Az összehívás tárgyát, mint már fentebb említettük, a tölgyesi végzés felülvizsgálata képezte; Aranyszájú János azért kérelmezte, hogy általa fényes elégtételhez juthasson, ellenfelei pedig azért adták meg számára, hogy megerősítsék, vagy a szükséghez képest súlyosbítsák a károztató ítéletet: ha tehát a cél, a mint látjuk, ugyanaz volt is, de az eredmény, a melyet mind a két fél elérni szándékozott, egészen ellenkező volt. Mind a mellett, bármily eltérő indító okok szerepeltek is ez ügyben, bármily eredményre kelle is jutniok, lett légyen bár az kedvező vagy kedvezőtlen az érsek ügyére nézve, a per felülvizsgálatát nem ejthették meg másképen, mint ha a pert újra kezdik, az eljárás mindennemű eszközeinek, a vádleveleknek, a kihallgatásoknak, a vádlók és tanúk kihallgatásának, egy szóval mind annak ellenőrzése mellett, a mi a pernek, az első ítélethozatal alkalmával, felszerelését képezte. Azonban azon hat, sőt valamivel több hónap óta, a mikor az ítélet kimondatott, a konstantinápolyi egyház állapota nagy változásokon esett keresztül, részint azon kiostálás következtében, a melynek az érsek papságát alávetette, részint más körülmények folytán. Némelyek a vádlók közül eltűntek vagy meg nem jelentek, mivel a Theophilus ellen irány-

ficavit, se non communicaturum cum illo, priusquam de objectis criminibus satisfaciens, innocentiam suam approbasset. Sozom., VIII. 20.

zott fenyegetésekről megemlékezvén, féltek a néptől. Ugyan így állt a dolog a tanúkkal, kiváltképen pedig az egyháziakból álló tanúkkal. Ennélfogva mindjárt az első lépésnél nagy nehézség állta az útját annak, hogy a pert eredeti alkotó elemeivel újra kezdjék: ha pedig újat kezdenek új emberekkel, új panaszokkal, ezzel csak azt nyerik, hogy eltérnek összehivatásuk tárgyától s új veszedelmes véletlen eseteknek teszik ki magokat. Azután ide járult még az ellenmondó vitatkozások kérdése is. Aranyszájú János, a kit a tölgyesi zsinat alkalmával nem hallgattak ki, azt követelte, hogy itt kihallgattassék; azonban mind a vádlók, mind a tanúk reszkettek arra a gondolatra, hogy ékesen szóló haragjának, a mely szégyennel s gyalázzal halmozhatta el őket, ki tegyék magokat. Az udvari püspökök is aggódhattak, habár későn, azon hatás miatt, a melyet lángoló szavai abban a népben gerjesztettek, a mely őt bálványaképen imádta. Mind ezek az okok azt eredményezték, hogy a zsinat, a nélkül, hogy valami határozott irányban megállapodott volna, csak huzódott-halasztódott s az előmunkálatok megtételére vesztegette idejét.

Mikor az egyptomiak, Theophilus küldöttei, azt látták, hogy a zsinatot ily bágyadság lepte meg, elérkezettnek látták az időt támadási vonaluk leálczázására. Ez alatt sutytyomban oly segítő társakkal növelték számukat, a kiknek lelkiismeretét és ügyességét kifürkészhették: ilyenekül tekinthetjük kiváltképen Leontiust, Ancyra metropolitáját a kisebbik Galatiában és Ammoniust, a leégett Laodicea püspökét Pisidia tartományában. Mindkettőt kiváló hittu-

¹⁾ Cum vero Joannes respondisset, paratum se ad causam dicendam, accusatores ejus metu perculti, accusationem prosequi non sunt ausi. Sozom., VIII. 20.

dósnak tartották, sőt Leontius a maga hazájában egyenesen nagy hírnévnek örvendett, de ezen jeles tulajdonságait egészen tönkre tette irigykedésre hajló lelkülete és türelmetlen nagyravágyása. Alig várta már, hogy Galatia hátramaradt városkája helyett valami más színpadon mutatkozhassék, s azt hitte, hogy e színpadot abban a küzdelemben találta fel, a mely éppen akkor a keresztyénség legelső szónoka ellen kitörni készült. A mi Ammoniust illeti, ez elfogult és veszekedő természetű ember volt s azt mondták róla, hogy a leégett Laodicea püspöke csak azért jött a zsinatra, hogy az egyházat tűzbe borítsa.¹⁾ Ezek köré csoportosultak a másodrendű személyiségek s az udvar bizalmas hittudósai, Antiochus, Acacius, Cyrinus, Severien: Theophilus egyptómiai, nagy okosan félre húzódtak, hogy javaslatuk már eleve gyanussá ne váljék, ha az ő szájokból talál kikerülni. Sőt a szerepeket is kiosztották magok között: Leontiust és Ammoniust azzal bízták meg, hogy szóvivőkép lépjenek fel a zsinat előtt, és egyikök, még pedig valószínűleg Leontius, a ki elsőbbrangú püspöki székénél és hittudósi tekintélyénél fogva tisztársának fölötté állott, körülbelül a következő szavakkal terjesztette elő az ügyet:

»Mi dologért jöttünk ide s miért hívtak össze bennünket? Nemde azért, hogy felülvizsgáljuk azon zsinat határozatát, a mely Jánost Konstantinápoly püspöki székéből letette, s nem János-e az, a ki semmiségi panaszt nyújt be hozzánk ezen zsinat határozata ellen; azonban nekünk első sorban az a kötelességünk, hogy megvizsgáljuk, ha vajjon János a mi joghatóságunk alá tarto-

¹⁾ Combustam reddidit ecclesiam. Pallad., *dial.*, 31. l.

zik-e? ¹⁾ Ha vajjon van-e arra joga, hogy akár tőlünk, akár bármely egyházi törvényszéktől azon végzés kiigazítását kérje, a mely őt letétetéssel sújtotta? Egy szóval, ha vajjon János oly letett püspök-e, a ki az egyházi törvények értelmében a maga visszahelyeztetését kérheti? — Erre pedig azt felelem, hogy nem; mert János sem nem püspök, sem nem pap többé; sőt az egyházi törvények határozott kifejezései szerint még az egyház kebelébe sem tartozik.« Erre a szónok az egyptomiak által hozott okmánytekerceket kigöngyölytette s a Constantius császár uralkodása alatt 341-ben Antiochia városában tartott zsinat két törvényczikkét olvasta rólok nagy fenszóval. Tartalmuk a következő:

Negyedik törvényczikk. »A zsinat által akár igazságosan, akár igazságtalanul székéből letett püspök, a ki magára vállalja, hogy saját hatalmánál fogva ismét visszaül reá, a nélkül, hogy elébb vagy ugyanazon zsinat, vagy valamely másik által magát tisztáztatta s birái által püspöki szolgálatának teljesítésére újból felhivatott volna, kirekesztetik az egyházból, a nélkül, hogy magát igazolnia megengedtetnék, és mind azok, a kik betolakodásához segédkezet nyújtanak, vagy vele érintkeznek, hozzá hasonlólag kirekesztetnek az egyházi közösségből.« ²⁾

Az ötödik törvényczikk ezt toldta az előzőhöz: »Ha valamely az egyházból kitett pap vagy püspök továbbra

¹⁾ De hoc uno quaestionem habendam esse, quod post depositionem absque synodi auctoritate suo ipsius arbitrio, in episcopalem sedem invasisset. Socr., VI. 18.

²⁾ Si quis episcopus aut presbyter jure aut injuria depositus per se redeat ad ecclesiam absque synodo, talis non habeat locum defensionis, sed absolute expellatur. Pallad., dial., 31. l.

is zavarokat támasztana, mint lázító nyomassék el a világi hatalom által.«

»Mi történik ugyanis, így folytatta a szónok beszédét, a jelen esetben? Jánost a tölgyesi zsinat letette székéből: ő azonban a maga saját felelősségére, suttymban visszafoglalta azt, a nélkül, hogy bármi felmentő ítélet által felhivatott volna reá, úgy hogy ezen egyetlen egy cselekedete által túltette magát az egyházi törvényeken. És most mit kíván tőlünk? Azt kívánja, hogy tisztázzuk ki azon bűnök alól, a melyek letételét indokolták, védelmezni akarja előttünk ártatlanságát s be kívánja bizonyítani, hogy igazságtalanul ítélték el; azonban akár igazságosan, akár igazságtalanul ítélték is el, az reánk egyáltalán nem tartozik. János megszűnt egyházi törvényszék ítélete alá tartozó személy lenni; János sem nem püspök, sem nem pap többé, hanem az egyházból kirekesztett személy, úgy hogy mi se védelmét meg nem hallgathatjuk, se nem érintkezhetünk vele, ha csak az egyházból való kirekesztetés büntetésébe keveredni nem akarunk: így rendelkeznek ugyanis azok a törvények, a melyeket az imént felolvastam. — Most már világosan előttünk áll az út, a melyet jövőben követnünk kell: ebben a pörben többé semmi egyéb tennivalónk nincs, mint felhívunk a világi hatóságot, hogy vessen véget az egyházat felháborító és megbecstelenítő bitorlásnak, ezt rendelik nevezetesen ugyanazok a törvények.«

Ilyen volt az a támadási terv, melylyel az alexandriai patriarcha pártfeleit megeszelte, valóságos ördögi terv, mivel ha ez a rendszer többséget nyer a zsinaton, Arany-szájú János ártatlanságának bebizonyítására irányuló buzgalma által ássa meg egyenesen maga alatt azt az örvényt, a melyben el kelle vesznie. Ha a zsinat illetéktelennek nyi-

latkoztatja ki magát a tölgyesi per felülvizsgálására, a mely felülvizsgálat különben is számtalan lehetetlenségbe ütközött, ez által tisztán és egyszerűen az elítéltetést erősíti meg, sőt még jelentékeny büntetési toldalékot is csatol hozzá; mivel ekkor János egyszerűen letett püspökből, egyenesen az egyházból kirekesztett személyiséggé válik, a kinek még feloldatást kérnie is tilos. Azt meg kell adnunk, hogy ebben a dologban Theophilus méltónak mutatkozott önnön magához; a gonosz szellem a gyűlöletben soha sem fejtett ki ennél nagyobb romlottságot.

A mint a zsinat tagjai a felolvasott törvényeket illetéknép a János ügyére alkalmaztatni hallották, a beavattak kivételével, mindnyájokat valóságos kábulat lepte meg. A püspökök nagy része nem is tudott e törvényekről, mivel az egyházi törvények azon gyűjteményében, a mely a IV-ik században fennállott, nem vétettek fel; hogy miért? azt majd mindjárt meglátjuk; a többiek pedig csak történeti okmányképen, felületesen s teljesen használaton kívül levőknek ismerték, mivel gyakorlati alkalmazást egyáltalán nem nyertek. Sőt általában az egyházak levéltáraiban sem találtattak, mivel az antiochiai zsinat határozatait egy másik zsinat, a sardiccai, csaknem mindjárt kihirdetésük után eltörölte, azonban Theophilus az alexandriai egyház kincstárában könnyen hozzájuk juthatott, mivel tulajdonképen azon elődei közül, a kik e patriarchai trónon ültek, a legdicsőségesebbre, a nagy Athanasiusra vonatkoztak, a ki a niceai zsinatnak oraculum a s az egylényegűség tanának ékesenszóló hittudósa volt.¹⁾ Itt egy kissé bőveb-

¹⁾ Cum iis misit et quosdam canones quos adversus beatum Athanasium Ariani conflaverunt. Pallad., *dial.*, 30. 1.

ben kell a részletekbe bocsátkoznunk, hogy annál jobban megértethessük, hogy mik is voltak tulajdonképen ezek az antiochiai törvénycikkek, mily körülmények között születtek s mi értékök lehetett akkor, a midőn Aranyaszájú Jánosra való alkalmaztatásukat igénybe vették.

Athanasius, a kit tanának ellenségei szakadatlanul üldöztek, a félrevezetett vagy magok is Arius hitét valló fejedelmek száműztek, a nyugati egyházban állhatatos támaszára talált. Jóllehet Keleten törvényszerűen letették, de azért az itáliai püspökökkel folyton közlekedhetett, mivel ezek tovább is úgy bántak vele, mint püspökkel. Hogy az elnyomott ezen utolsó menedékétől is megfosztassék, az Arius-féle párt feje, a nicomediai Eusebius, a ki 340-ben a konstantinápolyi székre jutott, kieszközölte Constantius császártól, hogy bizonyos templom felszentelése alkalmából püspöki gyűlést hívhasson össze Antiochia városába, sőt sikerült neki a császárt is oda csábítania, a kinek az arianismus iránt való előszeretetét nálánál senki jobban nem ismerte. A gyűlés eléggé népessé vált és zsinattá nyilvánította magát: a résztvevő püspökök száma mintegy kilenczven főre rugott, a kik közül harmanczhat határozott Ariuspárti volt; azok pedig, a kik e felekezethez nem tartoztak, a császár tekintélye által támogatott Eusebius cselszövényeinek engedelmeskedtek. A zsinatnak mindenki által helyesen felfogott célja abból állott, hogy az alexandriai patriarchát végleg lesujtsák az által, hogy a nyugatiakra való felebbezésben megakadályozzák, hogy ne találhasson többé Italiában olyan segítségre, a milyenre már egy ízben talált. A zsinat tehát, midőn Athanasius letételét megerősítette, azokat a törvényeket hozta, a melyeket föntebb

idéztünk, s a melyeknek, az Eusebius véleménye szerint, okvetetlen meg kelle félemlíteni a nyugati püspököket, vagy legalább Keleten teheték nehézzé a letett patriarcha helyzetét. Mindazonáltal egészen ellenkezőleg ütött ki a dolog. Athanasius ügye annyira igazságos, ellenségeinek rosszlelkűsége annyira nyilvánosságos volt, hogy sem a pápa, sem a nyugati püspökök nem riadtak meg a kirekesztéssel való fenyegetésektől; sőt nemcsak tovább is habozás nélkül érintkeztek a menekült Athanasiussal, hanem előbb egy Rómában összeült zsinat, később pedig a sardiccai, azon kívül, hogy feloldozta Athanasiust a letétetés alól, még az arianusokat is kárhóztató ítélettel sújtotta, sőt az antiochiai zsinat határozatait is megsemmisítette. Ennélfogva azon fegyelmi szabályok, a melyeket ezen zsinati atyák Athanasius ellen való fegyverül kieszeltek, az egész Nyugaton semmiseknek tekintettek. Innocentius pápa pedig hatvan évvel később nyilvánosan kijelentette, hogy azoknak érvényességét el nem ismeri. Sőt még Keleten is, az alexandriai zavarok lecsillapulta után, mikor Constantius császár magára vállalta, hogy visszaviszi oda Athanasiust, az antiochiai határozatok, a melyeket egyenesen ezen visszatérés megakadályozása végett hoztak, alkalmaztatásuk hián, teljesen erejüket veszítették, úgy hogy csak a későbbi időkben látjuk, hogy az egyház-fegyelmi törvények szerkesztői merítették belőlök bizonyos, magokban véve helyes, szabályokat, a melyeket azután utoljára az egész egyház elfogadott. Ilyen okok következtében állott elő az a körülmény, hogy az AranySzájú János felett való ítélethozatal végett összehívott zsinaton a püspökök nagy része mit sem tudott az antiochiai törvényezikkekről, míg csak fel nem olvasták előttök; de azt is megérthetjük belőlök, hogy

ezen törvények miként válhattak heves véleménykülönbség okozóivá, mikor mindenki tudomást szerzett rólok.¹⁾

Aranyszájú János, perének ezen újabb fordulatából, azonnal belátta Theophilus ügyességének pokoli ravaszságát, a ki egyenesen az ő maga igazolási vágyát használja fel alkalmul arra, hogy igazolását lehetetlenné tegye. Mindazonáltal korántsem engedte át magát a csüggedésnek; hanem ha már az ellene felhozott állítólagos törvény erejénél fogva önnön maga nem terjeszthette elő védelmét, zsinati barátjaival terjesztette azt elő, a melynek főbb pontjait feltalálhatjuk Palladius *Dialogusaiban*, a ki legbiztosabb vezérünkül szolgálhat a kezünk alatt levő események előadásában. Aranzsájú János szintén csak olyan járatos volt, mint Theophilus, a keleti egyházak történetében s különösen épen ennek az antiochiainak, a melynek egyenesen fiai közé tartozott, a hagyományai oly eszközt szolgáltatottak a kezébe, a melylyel megtompíthatta, vagy összetörhette azt a fegyvert, a melyet Theophilus annyira élesre fent ellene. Védelmének tervezete abból állott, hogy elsőben is kimutatta, hogy az antiochiai határozatok az egyetemes egyház szabályai czímén érvénytelenek, azután pedig azt bizonyította be, hogy legyenek bár jók avagy rosszak, az ő ügyének vádpontjaira egyáltalán nem alkalmazhatók.

Első sorban tehát a történelemből vett tényekkel azt bizonyította Aranzsájú János, hogy ezek a törvények Ariusfélék, mert főfő Ariuspárti emberek által összehívott és vezetett gyülekezettől származtak; maga a gyülekezet is a vakbuzgó Ariuspárti fejedelem szemügygyel-tartása mellett tanácskozott, és végre nemcsak azon czélt tűzte

¹⁾ V. ö. Tillem., *Mem., eccles.*, VIII. k. 77 s köv. lap.

maga elé, hogy székéből kizárja, hanem hogy egyenesen egyházi halállal sújtsa az egylényegűség nagy tanítómesterét, Athanasiust.¹⁾ És hogy ha ezen bizonyítékok nem tartatnának elégségeseknek annak jellemzésére, hogy az antiochiai zsinat Arius-felekezeti volt, még azt az érvet is fel lehetne hozni mellette, hogy a mikor ez a zsinat vallástételi alakban akarta kifejezni hitnézetét, csakis oly nyilatkozatot sikerült szerkesztenie, a melynek igazhitűsége, jól-lehet Arius-féle kibúvó ajtókkal és mesterfogásokkal teljes, mindazonáltal nyilvánságosan kétséges, úgy hogy a katolikus anyaszentegyház által el is vettetett.²⁾ Nos tehát, ezen eretnek gyülekezetnek Athanasius ellen való gyűlölete által sugalmazott törvényeit akarná most egy katolikus zsinat katolikus püspök ellen alkalmazni, még pedig olyan ügyben, a melynek a hitczikkekhez semmi köze. Nem oly meglepő, vérlázító igazságtalanság-e ez, a mely ellen Aranyaszájú Jánosnak egyenesen kötelessége tiltakoznia?

Másodsorban pedig, még ha az antiochiai törvény-czikkek érvényessége elfogadtatnék is: akkor sem alkalmazhatók az ő ügyére. Mert miről is szólnak ezek? Nemde olyan zsinat által letett püspökről, a ki saját felelősségére foglalja vissza püspöki székét, a nélkül, hogy arra egyház-jogilag visszahelyeztetett volna, azonban Aranyaszájú Jánost egyáltalán nem tették le, ő soha sem szünt meg püspök lenni. Az a gyülekezet, a mely igényt formált arra,

¹⁾ Contendebat Joannes non ecclesiae catholicae, sed arianorum canonem illum esse; episcopi enim olim Antiochiae congregati ad evertendam consubstantialitatis fidem, prae odio quo adversus Athanasium flagrabant, eum canonem condiderunt. Socr., VI. 18.

²⁾ V. ö. Tillem *Mém. eccl.* XI. k. 220 s köv. lap. és Fleury *Hist. eccl.* — V. ö. Baron. cum comment. Pagi ann. 404, XIV. s köv.

hogy felette Chalcedonban ítéljen, egyáltalán nem volt zsinat, hanem csak nyíltan bevallott, ellenségeiből alakult zugzsinat; az egyház törvényeihez hű püspökök vele képeztek egy testületet, negyvenketten el sem hagyták soha törvénytelen pere alkalmával és hatvanöten még a zugzsinat határozatai után is vele összeköttetésben maradvá, tiltakoztak ezeknek érvényessége ellen. Egyébiránt az egyház törvénykezési eljárásának egyetlen szabályát sem tartották meg ezen állítólagos ítélet alkalmával. Haszontalan tiltakozott ugyanis Aranyszájú János bizonyos személyiségeknek, közönségesen ismert ellenségeinek biráskodása ellen, azért meghagyattak a törvényszék kebelében; a vádakát meg sem vitatták, kihallgatás nélkül elítélték, és végre a letételi végzést vele még csak nem is közölték. Az érsek csakis úgy értesült mindezen dolgokról, hogy egy császári tiszt azt a rendeletet közölte vele, hogy hagyja el egyházát s menjen számkivetésbe; hanem már másnap egy másik tiszt jött érte, hogy hivatásának megint vissza adja. Milyen viszonyban állanak az ilyen tények azokkal az esetekkel, a melyek felől az antiochiai törvényczikkek intézkednek? Kétséggkívül semmiben sem, úgy hogy még ha érvényesek volnának is ezen czikkelyek, a mit egyébiránt Aranyszájú János tagad, neki semmi köze sincs hozzájuk. A mi pedig azon körülményt illeti, hogy János püspök a császárt ítéletének felülvizsgálása végett, új zsinat összehívására sürgette, ha ebből azt következtetnék, hogy első biráit elismeri: akkor rendkívül csalódnak. Minthogy törvénytelenül ítélték el olyan püspökök, a kik neki ellenségei, szabályszerűen felebbezett olyan püspökökhöz, a kik neki testvérei, hogy bebizonyítsa úgy előttök, mint a keresztyén világ előtt a maga ártatlanságát, megszegyenítse mások

rosszakarátát, és még az árnyéka alól is kitisztítsa magát azon szennyfoltnak, a melyet nevére vetni megkisérlettek. Röviden szólva, önvédelme e három pontból állott: 1-ör, az antiochiai törvényczikkek eretnek törvények, a melyekre katholikus gyülekezetnek hivatkozni nincs joga; 2-or, akármi esetét véve is, ezek a törvények reá nem alkalmazhatók, mert őt zsinat nem tette le; 3-or, a tényleges zsinat összehívásának kérelmezése által nem arra a célra törekedett, hogy azokat a hatalmi tényezőket visszaadassa magának, a melyeket soha el nem veszített, hanem hogy becsületének rágalmaztatását megtorolja s ez által püspöki szoros köteletségének eleget tegyen.¹⁾

Igy hangzott a támadás és védelem. A zsinati vita mindenek előtt az antiochiai határozatok érvényességével foglalkozott, a melyek ezentúlra az egész ügy csomóját képezték. Mindegyik párt a zsinat történeti körülményeiből vont különböző bizonyítékokkal lépett a küzdő térre, az érsek ellenségei igazhitűeknek állítva a többségében katholikusokból álló gyülekezet határozatait, a mire a másik fél azt felelte, hogy az olyan zsinat, a melynek kilenczven tagja között harminczhat eretnek találtatott, a kiket mind az Arius-féle eretnokség feje válogatott össze, az oly zsinat, a melyre a császár szenvedélyes befolyása nehezedett, és a melynek különben sem volt egyéb célja, mint hogy a nagy Athanasiust lesújtsa, nem lehetett egyéb eretnek zsinatnál.²⁾ Sőt még az a gyanú is fenforgott, hogy a határozatok, a melyeknek másolatait Theophilus szolgál-

¹⁾ Pallad., *dial.* 30 s köv. lap.

²⁾ Aliis quidem contententibus orthodoxorum eos canones esse, aliis autem Arianorum esse demonstrantibus. Pallad., *dial.*, 32. l.

tatta, meghamisítottak.¹⁾ Vitatkoztak, czáfolták egymást, szörszálhasogatásokba bonyolódtak s az idő csak telt a nélkül, hogy valamit határoztak volna. Mind a mellett Athanasiusnak neve, a melyet az egész keresztyén világ oly nagy tiszteletben részesített, mégis gyakorolt némi hatást legalább azokra, a püspökök közül, a kik nem érezték magokat szerfelett erőseknek sem a hittudományban, sem a történetben. A zsinat falai közül kiszármazott a vita a városba és a császári palotába; sehol sem találkozhatott egymással két ember a nélkül, hogy azt ne kérdezték volna: »Az antiochiai zsinat Ariushitü volt-e, vagy katolikus?« Maga a császár is beavatkozott a vitába és habár reá, főleg pedig a császárnéra nézve, az oly zsinatnak, a mely Aranyszájú János leverésére alkalmas fegyverül kínálkozott, legfőbb mértékben katolikusnak kellett lennie, mindazonáltal Arkadiuson némi zavar jelei mutatkoztak, a melyek az udvari püspököket nagy aggodalomban ejtették.

Ekkor Severien és társai, hogy a magok véleményében újból megszilárdítsák, azt ajánlották neki, hogy a maga fejétől döntsön a vitás kérdésben, úgy hogy a gyülekezet mind a két pártja kebeléből tiz-tiz püspököt hívjon lakására, a kik azután füle hallatára vitatkozzanak.²⁾ Ezzel azt remélték, hogy a saját malmukra hajthatják a vizet, akár úgy, hogy ellenfeleiket az irántok ellenséges udvar közelébe által megfélemlítik, akár úgy, hogy szokott hálókba kerítik a vallásos dolgokban szerfelett járatlan fejedelmet, holott majd azt hiszi, hogy saját maga dönt a fenforgó

¹⁾ Pallad., II. o.

²⁾ Ingressi sunt ad Imperatorem, monituri evocandos esse ex parte Joannis decem episcopos, ad conciliandum canonibus auctoritatem. Pallad. id. hely.

ügyben. Mikor a fejedelem beleegyezett a dologba, a kis zsinat összegyűlt a palotában. Az Aranyszájú János iránt ellenséges indulatu pártot Acacius, Antiochus, a chalcedoni Cyrinus, Severien, Leontius, Ammonius és még néhány más egyéniség képviselte; pártfelei közül pedig csak két embert említ névszerint a történet, tudniillik Tranquillinus püspököt, a kinek püspöki megyéje ismeretlen és a syriai Laodiceába való Elpidiust. Ez utóbbi egymaga fölért egész sereg bajvívóval. Rengeteg tudományu, tiszta és szilárd jellemű, mocsoktalan életű volt ez agg férfiú, a kinek hosszú fehér hajával körülvett arcza mindjárt az első pillantásra tiszteletet ébresztett a szemlélőben.¹⁾ Arkadius azt kívánta, hogy ez szóljon legelőször. Elpidius tehát hozzá fogott azon okok elsorolásához, a melyek által Aranyszájú János barátai bebizonyították, hogy az érsekre nem alkalmazhatók az antiochiai törvényczikkek, bármint álljon is különben érvényességök ügye, bár a maga részéről kijelenti, hogy ő e törvényeket semmiseknek tekinti. Erre azután előterjesztette, hogy János érsek valódi helyzete milyen az egyházi törvények szempontjából tekintve, mennyire nem mondhatja senki, hogy letétetett, mennyire semmissé teszik ez állítólagos zsinatot a tölgyesiek eljárásában összehalmozódó érvénytelen miveletek; mennyire volt maga a császár az a személy, a ki egyik tisztje által távolíttatta el az érseket egyházából, valamint szintén a császár volt az is, a ki saját hatalmánál és akaratánál fogva oda visszavitette, a miből aztán az következik, hogy Aranyszájú János, a ki nem önszántából távozott el és tért vissza, az

¹⁾ Elpidius, episcopus Laodiceae Syriae, senex et mente et canitie canonum scientissimus atque observatissimus. Pallad. mint fent.

egyházi törvény szempontjából soha sem szűnt meg püspök lenni. Ennélfogva teljesen ellenkezik minden jog és igazsággal az az eljárás, hogy ellene kívánják fordítani azokat a törvényeket, a melyek reá egyáltalán nem tartoznak. Mialatt az aggastyán beszélt, a szívében rejlő meggyőződés összes melegét szavaiba öntve, Severien társaival együtt minden mondatát félbeszakították közbeszólásaik és czáfolataikkal, vállaikat rángatták s ezerféle illetlen arczfin-torgatásokat vittek véghez, a melyeket még Arkadius jelenléte sem birt velök abban hagyatni, sőt zajongásaikkal még szavait is elnyomni igyekeztek.¹⁾ Elpidius eleintén nyugodtan tűrte ezeket a bántalmakat, de végre türelméből kifogyva, így szólt a fejedelemhez: »Felséges császár, mi itt visszaélünk a te jószággal és hasztalan vesztegettettjük veled idődet. Méltóztassál megparancsolni testvéreimnek, hogy hallgassanak, mert most olyan ajánlatot szándékozom tenni, a miben mindnyájan megnyugodhatunk. Ha ugyanis Antiochus és Acacius itt előttünk írásban kijelentik, hogy osztják azon zsinatnak hitvallását, a melynek törvényczikeit helyeslik, meggyőződtnek vallom magamat, s ezzel a vitának vége szakad.«²⁾ Ez az ajánlat, látszólag oly teljes őszinteség bélyegét hordozta magán, hogy a fejedelemnek tetszését azonnal megnyerte, a ki Antiochushoz fordulva, mosolygó arczczal így szólt hozzá: »Ezt a dolgot én is

¹⁾ Cum autem Joannis adversarii inordinate altercari persisterent, alii quidem contentiori voce, alii tumultuoso pectoris motu, impudenter agitati coram imperatore. Pallad., *dial.*, 32. l.

²⁾ Imperator, ne diutius mansuetudinem tuam vexemus, sed unum id fiat. Subscribant fratres nostri Acacius et Antiochus, ejusdem esse se fidei ac eos qui canones ediderunt, quos tanquam ab orthodoxis editos proponunt: et soluta controversia est. Pallad. u. o.

jónak látom: tegyék meg.«¹⁾ E szavakra Elpidius ellenfelei elhalaványultak. Mert valóban más kérdés is volt, hogy valaki, mint a zsinati többség tagja, jónak tartson bizonyos egyházi törvényeket, a melyeket szükségesnek tart a végből, hogy megszabaduljon Aranyszájú Jánostól, viszont az is más kérdés, hogy saját aláírásával az egész keresztyén világ előtt bizonyítsa, hogy ugyanazon hitközség kebelébe tartozik, mint azok az emberek, a kik Athanasziust száműzték. Ennélfogva néhány hebegő szóval kijelentették beleegyezésüket, de a nyilatkozat írásba foglalását másnapra halasztották, s azzal menten eltávoztak. Attól fogva nem látta a császár se a nyilatkozatot, se közülök bármelyiknek aláírását.²⁾

Mialatt ezek a dolgok, részint a zsinat helyiségeiben, részint azon kívül végbe mentek, Aranyszájú János templomában töltötte az időt, végezte mindennemű püspöki kötelességeit, gyakori oktatásban részeltette hiveit s az istentisztelettel járó szertartásokat most még pontosabban végezte, mint az előtt, e mellett folyton nyugodt és derült maradt, mintha csak nem is sejténé, hogy néhány lépésnyire onnét zajos vitatkozás folyik becsülete, sőt talán élete, halála felett.³⁾ Sőt egyenesen úgy látszott, mintha csak egyetlenegy dolog busítaná, tudniillik az, hogy tem-

¹⁾ Imperator animadversa propositionis simplicitate, subridens dixit Antiochio: Nihil isto mihi videtur utilius. Pallad., id. hely.

²⁾ Sic egressi promissum quidem non implent Pallad., *diál.*, 32. lap.

³⁾ Dum haec sic atque alia aliter geruntur, novem aut decem menses praeterierunt, cum Joannes episcopus adjunctis quadraginta duobus episcopis conventus ageret, et populus magna cum animi alacritate ejus doctrina frueretur. Pallad., u. o.

plomát kerüli Konstantinápoly előkelő közönsége, főleg pedig a nők, a kik attól tartottak, hogy megnehezten rájuk a császárné s rossz szemmel néz rájuk az udvar, ha szónoklatain megjelennek. Az ellenségei által kieszelt mindenmű gyötrettetés között ezt találta a legkegyetlenebbnek s a legigazságtalanabbnak, a mely szerint az emberek csak azért akadályozzák meg az Isten igéjének hallgatásában, hogy bántalmazzák vele a papot, a ki kötelessége szerint hirdette nékik azt, hogy így némileg reá hárítsák mások vétkéért a felelősséget. Beszédeinek gyűjteményében több ezen korszakra vonatkozó homilia találkozik; ezekből csak kettőt idézünk, a melyek minden kétséget kizáró célzástúak. Az első üldözőire vonatkozik általában s a zsoltáríró ezen szavait magyarázza: »Minden pogányok körülvettek vala engemet; de az Urnak nevében elvesztém azokat. — Felette igen megkörnyékeztek vala engemet, de az Urnak nevében elvesztém őket. — Körülvettek vala engemet, mint a méhek; eloltattak, mint a tövisnek tüze; mert az Ur nevében elvesztém őket.«

A második amaz erőszakolt templomkerülésre célzott, a mely annyira nyomta szívét: ebben a nagyvilági nőkhöz s ezek utján a császárnéhoz fordul. »Valamint nagyobb bünt követ el az, így szól Aranyszájú János, a ki a fejedelem ruháját megszakgatja, mint az, a ki ellenségeihez pártol, és valamint azok, a kik magát a császárt szakgatnák széjjel, olyan bünt követnének el, a melynek megtorlására elég kemény büntetést ki nem gondolhatunk: azonképen a pokol, a melylyel az Isten bennünket fenyeget, sokkal enyhébb büntetés, mint a mit azoknak a vétke megérdemel, a kik a Jézus Krisztust gyilkolják meg és tépik darabokra az által, hogy szakadást idéznek elő egyházá-

ban, mert az egyház képezi az ő testét és tagjait.«¹⁾ — Majd így folytatta: »Ha valaki találkoznék e gyülekezetben, a ki nekem ártani akar és csak azért szakad el az egyháztól, hogy boszúját kitöltse rajtam, én ennek igen alkalmas eszközt ajánlhatok arra, hogy engem önnön megkárosítása nélkül megsérthessen, vagy legalább, ha már nem állhat boszút magáért a nélkül, hogy lelkét el ne veszítse, olyan eszközt mutatok neki, a mivel kevésbé kockáztatja lelkiüdvösségét, mint a minőt ez idő szerint sokan használnak. Ez az eszköz a következő: ha valaki közületek nem átalja, ám keljen fel, közeledjék hozzám, üssön arczul, köpjön mindenki láttára szemem közé, borítsa el egész testemet sebekkel, míg csak kedve tartja!... Hogyan! ti asszonyok borzadoztok, mikor azt mondom: verjete arczul és nem borzadtok, a midőn Jézust Krisztust arczul verdesítetek!... Ti széjjel szakgatjátok Üdvözítőök tagjait és még csak nem is reszkettek!....²⁾ Ne vegyétek gúnyolódásnak, a mit mondok, hanem tekintsétek szavaimat gondolatim őszinte kifejezőiül: igen, jobb szeretném, ha azok, a kik reám neheztelnek s e neheztelés következtében önmagoknak kárt okoznak azzal, hogy a pásztor miatt elszakadnak az egyháztól, jobb szeretném, mondom, ha ide jönnének, arczul verdesnének, gyalázattal illetnének s kiöntenék elle-

¹⁾ Dic mihi, si quis alieni regis subjectus, ad alium quidem non defecerit, neque se aliqui regi dederit, sed illius acceptam et detentam purpuram demiserit, et in multa fragmenta diruperit, numquid minus punietur quam qui ad alterum defecerunt? Chrp., in *Epist. ad Ephes.*

²⁾ Colaphos mihi impinge, conspue in publico occurrens et plagas inflige. Horrescis haec audiens, horrescis si dixero. Colaphos mihi impinge: et domino tuo colaphos impingis nec horrescis. Membra Domini discerpis et non contremiscis. Chrys., in *Epist. ad Ephes.*

nem minden haragjokat, akár érdemeltem azt meg, akár nem, mint hogy illetéknép járnak el, a hogy eddig cselekedték. Mert valóban semmi rendkívüli dolog nem történék azzal, ha egy semmi ember, egy oly nyomorult bűnös, mint a minő én vagyok, ily bánásmódban részeltetnék, sőt bántalmazásaitok súlya alatt, a rám halmozott gyalázat alatt roskadozva, én magam kérném Istent érettetek, és Isten megbocsátana nektek, még pedig ezt nem azért mondom, mintha azzal tömjéneznék magamnak, hogy ily nagy befolyásra tettem szert nála, hanem azért, mert a bántalmazott, megvert, kicsúfolt ember, bizalommal imádkozhatik ellenségeiért s remélheti, hogy megbocsáttatik azoknak vétkök, a kik őt megsértették. Maga az Evangelium tanácsolja, parancsolja ezt nekünk, s az Evangelium nem csalhat meg bennünket. Ha én, a ki semmi vagyok, kételkedhetném abban, hogy az én nyomorúságos szavam meghallgattatik, segítségül hívnam a szenteket, azoknak könyörögnék, azokat kérném, hogy járjanak közbe Istennél hóhéraimért és biztos vagyok benne, hogy Isten megadná nekik, a mit kérnének, de midőn Istent sértitek meg, egyenesen az Ur Istent, ugyan mit akartok, kihez folyamodjam akkor?»

Minthogy az az előkelő világ, a kinek e csodaszép beszédet szánta, távol volt, a nép azon tömegére hullottak le azon izzóan, a mely folyton körüle tolongott, s az izgatottság mindenütt uralkodott.

III.

E közben vége felé járt a bőjt »és már virágzott (Aranyszájú János hajdankori élettrójának kifejezése sze-

rint) a nagybőjti vasárnap, a keresztyéneknek ez a tavasza,« ¹⁾ mert az egyházi év akkor a Husvétot megelőző nyolczadik nappal kezdődött. Sehol az egész keresztyén világban nem ünnepelték nagyszerűbb pompával a Megváltó feltámadását, ezt a legfőbb ünnepet, mint Konstantinápolyban s Szent Sofia székesegyházában a hova a császár rendkívüli diszben családjával és udvarával együtt szintén elment, hogy az urvacsorában részesüljön. Ez a szokás magával a keresztyén Róma alapíttatásával vette kezdetét, és Konstantin utódai közül senki, az egy Julian kivételével, el nem tért tőle. Arkadius szintén mindig hűségesen megtartotta. Ennélfogva aggasztani kezdette, hogy mit csináljon a legközelebbi Husvét alkalmával, és magatartása, valamint elejtett szavai azt gyaníttatták, hogy titkos szándékot forgat elméjében. Az udvart ez a dolog felettébb nyugtalanította. A császárné bujtoztatására tehát, a pártoskodó püspökök, élükön Antiochussal, titokban felkeresték, hogy vele Jánosról beszéljenek. »Kötelessége, így szóltak hozzá, e szent napok közeledése alkalmából eltávoztatni az egyházból ezt a letett és kirekesztett betolakodót, a császár nem veheti fel az urvacsoráját együtt ezzel az emberrel, s nem engedheti, hogy együtt vegye vele családjá s a hívő közönség, a melyért reá nehezedik a felelőség terhe.« ²⁾ A zsinat végzése nem mondatott még ugyan ki, de a püspökök a mindkét párton levő szavazatok felbecsülése után azt gondolták, hogy bátran állíthatják, hogy

¹⁾ Interea effloruit Dominicum jejunium, instar veris, post annum adveniens. Pallad., *dial.*, 32. l.

²⁾ Ingressus igitur privatim cum suis Antiochus, sic de Joanne imperatori locutus est, tanquam si jam victus esset, ut imminente Pascha juberet ejici. Pallad., *dial.*, 32. l.

János eliteltetett. Azt is állították tehát és a császár elhitte szavukat. »De miért is ne hitte volna, így szól ugyanaz a történetíró, hát nem püspökök állították-e előtte? Avvagy gyaníthatta-e, hogy hazugságot vesz ajkaira az a püspök, vagy az a pap, a kinek hivatása, hogy a népet az igazság beszédére oktassa?«¹⁾ E bizonyossá-tételre Arkadius egyik udvari tisztjével tudtára adatta az érseknek, hogy templomát azonnal el kell hagynia.²⁾ »Azt nem tehetem, így szólt egész nyugodtan Aranyuszájú János; én ezt a templomot magától Istenemtől, megváltómtól kaptam a végből, hogy benne nyájáról gondot viseljek, ennél fogva nem is hagyom el azt.«³⁾ És mikor a tiszt tovább is sürgette, így szólott hozzá: »Ha a császár csakugyan azt akarja, távo-líttasson el erőszakkal, mert hiszen övé a város. Az erőszak mentségemül szolgál Isten előtt, de önszántamból nem távozok el innét soha.«⁴⁾

Aranyuszájú János kereken megadta a választ, ezenfelül jól tudták róla, hogy hajthatatlan jellem; a tiszt tehát nem tehetett egyebet, mint hogy ezt megvitte a fejedele-mnek. Ott sem bírtak egyéb kisegítő eszközt fölfedezni, mint a mire maga az érsek hivatkozott, tudniillik, hogy elfogas-

¹⁾ Imperator eis utpote episcopis fidem necessario adhibuerit. Pallad., *dial.*, 32. l.

²⁾ Joanni ergo denuntiat imperator ut ecclesia eggre-diatur. Pallad. u. o. Imperator Joanni significavit, non posse se ad eum ve-nire, eo quod ille duobus jam Synodis esset condemnatus. Socr., VI. 18.

³⁾ Ego a Deo servatore accepi ecclesiam hanc, ut curam geram salutis populi, nec possum eam relinquere. Pallad., *dial.*, 33. l.

⁴⁾ Si autem id vis (ad te autem civitas pertinet), vi me ejicito, ut deserti ordinis excusationem habeam tuam auctoritatem. Pallad., id. hely.

sák s katonákkal elűzessék. Azonban ehhez Arkadiusznak nem volt kellő bátorsága. Ekkor egy mentőgondolat ötlött ezerféle aggodalmaktól gyötretett elméjébe. A tisztet újból elküldötte, hogy jelentse ki az érseknek, hogy a császár saját püspöki palotáját tűzi ki börtönéül, azon tilalom mellett, hogy a székesegyházban megjelenni ne merészeljen. Aranyszájú János engedelmeskedett; az erkölcsi, sőt úgyis szólván, az anyagi kényszer helyzete beállott: ennél fogva meghátrált, hogy a szentélyben előfordulható nagy botrányt kikerülje. Arkadiust ennek a közvetítő eszmének a kieselésére valami sajátságos gondolat vezette. A mint ugyanis eszébe jutott, hogy az érsek első száműzetését azon nyomban mily borzasztó földrengés követte, így gondolkozott önnön magában: »Vagy tetszik Istennek az, a mit a püspökök nékem ajánlanak, vagy nem tetszik. Ha Isten helyesli, akkor majd elgondolom, mit tegyek tovább. Ha pedig Isten kárhoztatja, majd tudtul adja valami csoda jel által, és ekkor, mivel semmi erőszakot el nem követtem, sőt ellenkezőleg Jánost templomának közvetlen közelében tartóztattam, haladéktalanul visszaállíthatom oda, hogy minden baj jóvá tétessék.« ¹⁾ Ez az okoskodás eléggé gyermekesen hangzik, azt meg kell vallanunk; mind a mellett az övének vallják a történetírók; a vén gyerek így akarta kijátszani az Isten igazságosságát.

Minthogy a csodajel nem mutatkozott, a császár egészen megnyugodott; azonban az érseket, a ki félig önkéntesen egyezett a dologba, az által, hogy magától zárkózott el érseki palotájába, nagy lelkifurdalás lepte meg.

¹⁾ Divinae irae eventum expectans: ut si quid ipsi triste accideret, citius illum ecclesiae redderet et Deum placaret. Pallad., *dial.*, 33. 1.

A nagyhét, a mely alatt a Husvéthoz való előkészületeket vitték véghez, különös kötelességeket rótt a püspökökre, főkép pedig a nagyszombat, a melyet az ősi keresztyén egyház ép úgy, mint a Püünkösdöt megelőző napot, a hittanulók megkeresztelésére szentelt.¹⁾ Rendesen a püspök vezetése alatt történt ezen új egyháztagoknak a keresztyén életbe való beavatása, minthogy az képezte őket tanításai által, a megelőző év egész folyama alatt. Ámde Aranyuszájú János jól tudta, hogy háromezernél több hittanhallgatónak kell jelentkeznie nagyszombaton a székesegyház keresztelő medenczájénél, hogy ott a keresztelési bemeríttetésben részesüljön. Minél inkább közeledett ez az ünnepélyes pillanat, annál inkább vádolta magát azzal, hogy szent kötelességét elhanyagolja, hogy megszökik nyájától, a melyért a jó pásztorinak életét is fel kell áldoznia, és hogy az egyik bajnak kikerülhetése végett, meglehet, még annál nagyobbat von magára. Ennélfogva érett megfontolás után elhatározta, hogy nagyszombaton elmegy templomába és teljesíti benne reá váró püspöki kötelességeit.

Nagyszombaton tehát, mindjárt kora reggel, megszüntette az érsek a maga fogságát s a székesegyházba ment, a hol az oszlopcsarnokban ezrenként sorba állított hittanulók várták a keresztelési óra elérkeztét. Közeledtére a szertartási cselekvények megkezdődtek. Őrei, akarata ellenére, nem merték visszatartóztatni, mert szigorúan megtiltották nekik az erőszak alkalmazását; azonban rögtön a palotába siettek, hogy a császár tiszteit értesítsék, a ki igen megzavarodottnak mutatkozott. Úgy gondolkodott, hogy e nagy nap békessége iránt tartozó kötelességénél

¹⁾ Interea venit magni sabbati dies Pallad., *dial.*, 33. 1.

fogva nem szabad ez úttal a maga tekintélyének fentartása végett erőszakot alkalmaznia; egyébiránt attól is tartott, hogy feltalál zendülni a nép, a mely a városnak minden részéből, sőt még a vidékről is, a Szent Sópia temploma felé özlött.¹⁾ Magához rendelte tehát Antiochiust és Acaciust, néhány szóval értesítette őket a megtörtént esemény felől és egész hevesen így végezte beszédét: »Ebből láthatjátok, hogy milyen jó tanácsot adtatok! Most már legalább azt találjátok ki, hogy mit lehet még ez ügyben cselekednem.«²⁾ A püspökök egészen megzavarodva azt felelték, hogy ők csakis olyat tanácsoltak, a mi igaz, hogy János nem püspök többé, hogy a szentségek kiszolgáltatására nincs többé joga és elítéltetésének hangsúlyozása mellett így kiáltottak fel: »Szálljon a mi fejünkre az ő elítéltetéseért a felelősség!«³⁾ Mikor a zsidók Jézus Krisztus keresztre feszítetését kérték, azt mondták Pilátusnak: »az ő vére szálljon mi reánk és a mi gyermekeinkre!« Itt is ugyanaz az érzélem nyilatkozott, még pedig majd csaknem ugyanazon szavakkal. Kijelentésök megnyugtatta a császárt, a ki, mivel azt hitte, hogy ez által fölmentetett a felelősség alól azon cselekedeteiért, a melyeket elkövetni szándékozott, megparancsolta, hogy azonnal menjenek a templomba s ragadják onnét ki erőszakkal a foglyot s vigyék vissza püspöki lakásába. A katonák azon nyomban indultak a parancsolat végrehajtására.

¹⁾ Caeterum veritus imperator diei sanctimoniam et motum civitatis. Pallad., *dial.*, 33. 1.

²⁾ Accersit Acacium et Antiochium ipsis dicens: Quid facto opus est? Videte ne non recte consulueritis. Pallad., *dial.*, 33. 1.

³⁾ Imperator, in caput nostrum sit Joannis depositio. Pallad., *dial.*, 33. 1.

E közben a szertartás tovább folyt Szent Sófia falai között. Az ördögűzés már megtörtént, az olaj és keresztvíz felszenteltetett: a férfi és női diakonok helyeiken álltak, cserélgették a ruhákat és a hittanulók rendről-rendre követték egymást a keresztlő medenczébe, a midőn borzasztó zenebona támadt az ajtóknál s egy csapat katona, kivont karddal a kézben, a székesegyház belsejébe nyomult. Ezek mindenekelőtt az érseket ragadták meg, a kit tiltakozása daczára, durván a kolostor felé vonszoltak; azután két-felé oszolva, némelyek a keresztlő-kápolnába rohantak, mások pedig a templom hajóján át a kar és a szentek szentének ajtai felé nyomultak. Azok, a kik a férfiak keresztlő kápolnájába hatoltak, kardcsapások segítségével ürítették ki a keresztlő medenczéket, miközben válogatás nélkül szabdalták az ujonnan beavatottakat s a papokat; ez összeütközés alkalmával többen megsebesültek »úgy hogy az emberek újjászületésének vizei, a mint ez erőszaktételeknek egyik szemtanúja mondja, veressé váltak az emberi vértől.«¹⁾ Még siralmasabb jelenet játszódott le az asszonyok keresztlési kápolnájában. E szerencsétlenek félöltözötten, a rémülettől eltorzult ábrázattal, nagy sikoltozás közt széledtek el imide-amoda a templomba; ²⁾ akadt kö-

¹⁾ Cruore baptisterium replebatur atque ab hujusmodi vulneribus sacri latices colore immutato in ruborem transibant. Chrys., *Epist. ad. Pap. Innoc.*

²⁾ Mulieres quae intra ecclesiam, ut baptizarentur, sese veste mutaverant, nudae fugiebant metu impulsae, neque sexus verecundiae, neque honestati permittebatur prae pavore consulere. . . . plurimae tum acceptis vulneribus ejectae. . . Chrys., u. o. — Mulieribus ejulantibus ac turbatis; sacerdotibus vero ac diaconis vapulantibus, et in eo quo erant cultu atque ornatu violenter fugatis. Sozom., VIII. 21.

zöttök olyan is, a kit a rémület űrültté tett s ez egészen mezítelenen áttörte magát az utjában álló sokaságon s úgy futott végig a város utczáin. Azok a katonák, a kik a kar felé vették útjokat, feltörték a szentély ajtait és abban oly szentségtöréseket vittek véghez, a melynek emlékezete, még félszázad múlva is, méltó megbotránkozásra indította azon egyházi írókat, a kik ezeket számunkra elbeszélik. E durva katonák közt számos pogány is találkozott: a kik istentelen kezeiket rá tették az Ur szent testére és vérére, úgy hogy a szentvacsorai vér ruháikra ömlött.¹⁾ »Meg fogom nyelvemet, így kiált fel e tárgyra vonatkozólag Sozomenos, hogy el ne áruljam a hitetlenek előtt azt, a mi legborzadályosabb a mi vallási titkainkban.«²⁾ A templomból elkergetett hittanulók és papok abban egyeztek meg, hogy másutt gyűlnék össze: találkozási helyökül Constantius meleg fürdőit jelölték ki, hogy majd ott a keresztelési szertartást bevégezük, s ez a tudósítás, szájról-szájra tovább adatva, csakhamar nagyszámú, mindenféle állapotú és korú keresztyént csődített oda.³⁾

Ez a közfürdő, melynek építőjéül Constantius császárt, a nagy Konstantin fiát említik, az egész városban a legter-

¹⁾ Neque hactenus steteret clades: sed ubi sancta condita servabantur ingressi milites, ex quibus (ut postea didicimus) quidam necdum initiati erant omnia spectabant intus recondita; sanctissimusque Christi sanguis, in tanto tumultu, in militum vestimentis fusus est. Chrys., *Epist ad Pap. Innoc.*

²⁾ Ego vero de industria silentio praeteribo, ne quis forte nondum initiatus, ea hic legat conscripta. Sozom., VIII. 21.

³⁾ Reliqua autem populi multitudo, cum insidias intellexisset, relicta ecclesia, in publico lavacro admodum spatioso quod imperatoris Constantii nomine nuncupatur, Pascha celebrarunt. Sozom., VIII. 21.

jedelmesebb volt s a legnépesebb városnegyedek egyikének szükségletét látta el. A hittanulók tehát ide menekültek papjaikkal és diakonusaikkal egyetemben; azon nyomban el is foglalták, a medenczék vizeit felszentelték, felállították köröskörül az egyházi szertartáshoz megkívántató mindennemű eszközöket s a világi helyet templommá alakították által. Egy hevenyében összeállított oltárnál azon helyen vették fel a szentmise folytatását, a hol a fegyveres erőszakétel félbeszakította.¹⁾ A zsoltárok messze kihangzó éneklésére s a mindenfelé széjjel hordott tudósításokra, a keresztyének sűrű tömegekben özönlöttek oda. Ilyeténkép dugába döltek volna Severiennek és czinkostársainak fondorlatai, a kik a keresztséget a saját hiveik közé tartozó papok által akarták kiszolgáltatni és kárba veszett volna a Szent Sófia templom erőszakos megrohanása. Ennélfogva felkeresték a nyilvános ügyek kormányzóját (magister officiorum) s arra kérték, hogy seperje onnét ki csapataival ezeket a lázongókat, a kiket, a mint mondák, János szöllított fel az összejövetelre, csak hogy a császár iránt engedetlenséget tanúsítsanak. »Nincs többé fejedelem, nincs többé kormány, ezt tették hozzá, János itt a főember, a teljhatalmú uralkodó.« Anthemius, a nyilvános ügyek kormányzója, a kivel beszéltek, mérsékelt kedélyű s egyenes jellemű ember volt, a ki, habár híven szolgálta a császárt, de az udvar celszövényeit utálta és szívvel lélekkel Aranyszájú Jánoshoz ragaszkodott. A püspökök követsége tehát nem nagyon tetszett neki. »Már későre jár az idő, az éjszaka nemsokára beáll, így szólt hozzájuk: azt mondják, hogy a nép soka-

¹⁾ Joannis presbyteri qui Dei timorem habebant, in publico lavacro quod Constantianas vocant, convocatis populis, vigilias agebant. Pallad., *diab.*, 33. l.

sága tetemes, ennél fogva az erőszak alkalmazása nagy szerencsétlenséget szülhet.¹⁾ — De, ha széjjel nem szórják őket, így felelt neki Acacius, a szóvivő, csalóknak kell ismernünk magunkat, nekünk, a császár tanácsadóinak, mert folyton azt állítottuk neki, a mint hogy igaz is, hogy a nép gyűlöli Jánost és nem akarja, hogy tovább is püspöke legyen. Ha a császár palotájából távoztakor azt találja, hogy a templom üres, a nép pedig másutt gyülekezett össze, azt hiszi, hogy megcsaltuk és rosszlelkű embereknek tart bennünket.²⁾ Pedig nagyon egyszerű dolog az, a mit ez úttal tenni kellene; végét kellene szakítani ennek a pártoskodó gyülekezetnek s tudtára adni annak a néhány ember által elbolondított sokaságnak, hogy a székesegyházban van a helye, a hová ha törik, ha szakad, de kényszer-eszközökkel is visszatérítik.» Anthemius tudta, hogy milyen nagy hitelenk örvendenek a császárnénál Acacius és társai és hogy a fenforgó körülmények közt mennyire veszélyessé válhatnak, ha mindent megtagad tőlök. Ennél fogva beelégedett azzal, hogy azt mondta nekik »tegyétek, a mit akartok, én rátok hagyom érte a felelősséget. Keressétek fel tiszteim közül azt, a kit Luciusnak hívnak és intézzétek el azzal az ügyet; de mindenek előtt kikötöm, hogy erőszakoskodás ne történjék.»

Lucius az udvar szomszédságában azon palotaörség felett parancsnokoskodott, a kiket paizsosoknak neveztek, kiváló diszökre szolgáló paizsaikról; ezt a csapatot nem

¹⁾ Renuit is qui tum magister erat, dicens: Nox est, atque ingens est multitudo: ne quid temere faciat. Pallad., *dial.*, 33. l.

²⁾ Timemus ne forte imperator ecclesiam ingressus, et neminem inveniens sentiat populi erga Joannem benevolentiam, nosque ut invidos condemnet. Pallad., u. o.

régiben egészítették ki Thraciából eredő durva paraszt, majdnem egészen barbar és nagyobbrészt pogányhitet valló újonczokból: sőt Lucius maga is a pogány hitet vallotta.¹⁾ Ez az ember durva katona volt ugyan, de pontosan kötelességéhez tartotta magát. Anthemius utasításában azt rendelte neki, hogy fegyvert fegyvertelen emberek ellen ne használjon, ennélfogva beelégedett azzal, hogy szónoklatot intézett a melegfürdőkben összegyűlt sokasághoz, miközben majdnem minden katonáját az ajtón kívül hagyta. Azt mondta a töle kitelhető legdíszesebb ékesszólással az egybegyűlt keresztyéneknek, hogy »ez a hely nem felel meg annak a czélnek, hogy benne a keresztséget kiszolgáltassák, és isteni tiszteleiteket tartsák, hiszen ott vannak erre a czélra üresen hagyott templomaik, a hova jobban tennék, ha papjaikkal együtt visszatérnének, mert a császár különben is azt akarja.« A paizsosok parancsolója rögtönzött szónoklatával nem sok sikert aratott. A hittanulók meg sem mozdultak a medenczéből; a zsoldárok éneklése harsogott tovább s utoljára a tömeg kigúnyolta. Dühösen és megalázottan jött ki onnét s bármennyire nehezen esett is neki, de azért engedelmeskedett a nyilvános ügyek kormányzója rendeleteinek. A mint a palotába visszatért katonáival, a reá várakozó Antiochussal találkozott. Antiochus még gúnyaival tetézte a tisztet ért megaláztatást. »Hogy hogy, így szólt hozzája, még eltűröd, hogy csúfot üznek belőled, holott katonák vannak kezed alatt! holott a császár parancsolatjának végrehajtásában jártál! Mit gondolsz, miféle kegyet érdemelsz ekként ki?« Majd a legszébb előléptetési ígéretekkel csábítgatta, ha jobban viseli

¹⁾ Lucium rectorem scutanorum Gentilem. Pallad., *dial.*, 33. 1

magát; »mézes madzagot rángatott szájában,«¹⁾ az azon korból való elbeszélő szavai szerint. Utóvégre aztán megnyerte céljaira, a katonákat pedig ajándékokkal buzdította és Luciust rávette, hogy egy második vállalatba is beleegyezett, a melyet majd ígérete szerint úgy intéz, hogy többre ne legyen szükség.

Mindazonáltal Lucius nem akart a nélkül visszamenni, hogy a papok ne álljanak a csapat élére, a kik a vállalatot vezessék és vele a felelősséget megoszszák. Antiochus a személye mellé beosztott diakonusokat küldte vele s e papokból és tisztekből álló vegyes parancsnokság vezérlete alatt a paizsosok csapata Constantius meleg fürdői felé újból útnak indult.²⁾ Ezúttal elmaradt úgy az alku-
dozás, mint a szónoklat. Lucius, a kinek szinte forrt a feje a haragtól, bottal, vagy lándzsanyéllel felfegyverkezve, a fő medenczébe ugrott, jobbra-balra hárítva maga előtt a hit-
tanulókat; majd annak a diakonusnak a karjára vágott, a ki a megkeresztelteket olajozta s ezzel a szent kenet a vízbe hullott; azután azt a papot ütötte le, a ki a keresz-
telési ígéket mondogatta. Az agg férfiú szintén leroskadtt, mert a feje széthasadt s a keresztelési medenczét elvé-
rezte;³⁾ az adott példát követték a katonák, s a merény-
leteknek semmi sem szabott többé határt. Némelyek az asszonyok öltözőjébe futottak s elvitték onnét ruháikat és

¹⁾ Illum suppliciter orant, aureis verbis deprecantes, adjunctis etiam promissis majoris processus. Pallad., *dial.*, 33. l.

²⁾ Hic ergo subito assumptis secum clericis ex parte Severiani egressus est secunda vigilia noctis ad id propter quod missus erat. Pallad., u. o.

³⁾ In diaconum procaciter illisus, symbola effudit; presbyteros vero grandaevos fustibus in capite feriens, sacrum fontem cruore conspersit. Pallad., u. o.

ékszereiket, mások az oltárt rohanták meg s annak selyem szőnyegein és szent edényein osztakoztak; ¹⁾ lábok alá gázolták s megsértették a papi ruháikba öltözött egyháziakat, bántalmazták az asszonyokat s agyontiporták az anyákat gyermekeikkel együtt. Az erőszak segítségével aztán ezt az egész tömeget kikergették, széjjel szórták, kardsapásokkal üldözték még az utcákon is; de azért senki be nem ment a templomokba.

Pedig ez a gyászos nagyszombati nap reggeli óráiban vigasztalóbb látvánnyal kezdődött. Az a negyven, vagy negyvenkét püspök, a ki a zsinaton Aranyászú János mellett fogott pártot, annak a megmentése végett egy utolsó erőfeszítésre tökélté magát. A mint arról értesültek, hogy a császár és császárné rendszerint megszokták egymásután látogatni a *Martyriumokat* (így nevezte az őskeresztény egyház azokat a székesegyházakat, vagy kápolnákat, a melyekben a hitökért meghalt szentek testei nyugodtak), kilesték a császár megérkezése perczét s lábaihoz borulva könyek között kérték, hogy kimélné meg a Krisztus anyaszentegyházát s tekintetbe véve főként a husvéti ünnepet s a kereszteltetésüket váró hittanulókat, adná viszsza nekik püspököket. ²⁾ A császár kihallgatta őket, de a császárné fenhéjazólag elutasította magától. Akkor egyikök, bizonyos Paulus nevű, Cratia püspöke, felháborodásában

¹⁾ Nudae mulieres cum viris metu mortis aut turpitudinis, turpi fugae se dabant... omnes autem depraedantes sacra vasa, sibi rapiebant. Pallad., *dial.*, 33. l.

²⁾ Adierunt Augustum atque Augustam in Martyriis, orantes cum lacrymis ut Christi Ecclesiae parcerent, maxime propter Pascha et propter eos qui regenerandi erant, cum jam catechysati essent, ut sacerdotem suum ea reciperet. Pallad., *dial.*, 34. l.

talpra ugrott s ezt mondta neki: »Eudoxia, féld az Istent és légy irgalommal gyermekeid iránt; ne rontsd meg vérontással a Krisztusnak szent ünnepét.«¹⁾ A császárné tova haladt. A megdöbbsent püspökök elváltak egymástól, mindegyik szomoruan haza ballagott, némelyek azért, hogy az egyház bajai felett sirjanak, mások pedig, hogy otthon teljesítsék kötelességszerű imádkozásaikat, mert attól tartottak, hogy a székesegyházban, a hol az üldözők uralkodtak, bemocskolják magokat.

A hiveknek Constantius meleg fürdőiből való szétszórattása az éjszaka első negyedében ment végbe; de különböző pontokon ismét összegyülekeztek s egyéb katolikusokat is magokhoz hivogattak, mire csapatonként kimentek a mezőségre, hogy papjaikkal együtt folytassák a nagyszombati istenitiszteletet, a melynek az ősi szertartás szerint csak a hajnali kakasszóra kellett elvégeződnie. Egy ilyen, több ezer férfi, asszony és gyermekből álló csapat, a melyben fehér ruháikkal élesen kitűntek a hittanulók, a Pemptonnak nevezett hely mellett levő mezőn telepedett le. A Pempton név úgy ragadt e helyre, hogy a konstantinápolyi forumról kiinduló útnak ötödik mérföldköve itt esett. Másnap, husvét ünnepén, a mint a császár kora reggel kíséretével együtt szokott sétaútvárára ment a városon kívül: nem minden megdöbbenés nélkül vette észre ezt a mezőn összegyűlt népsokaságot, a melyben a hittanulók fehér ruhái úgy ragyogtak a nap első sugaraitól, mint a hó. »Miféle emberek azok ott? ezt kérdezte kíváncsian a kíséretében levő tisztek egyikétől. — Ezek, így felelt az, valamelyik

¹⁾ Eudoxia, Deum time, tuorum puerorum te misereat, neque viola sanctam Christi solemnitatem sanguinis effusione. Pallad., *dial.*, 34. 1.

eretnek felekezet emberei, a kik az egyház ellen való daczból gyűlnék itt össze.¹⁾ — No, ha így van a dolog, el kell innét kergetni s tanítóikat össze kell fogdosni.« Azután másfelé vette útját. A parancs végrehajtására kiküldött katonák sebes nyargalást érkezték oda s úgy rohantak a fegyvertelen tömegre, mintha csak ellenséges csapat lett volna: a férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, papokat, világiakat mind fellökdösték, lovaikkal tipratták, lándzsáikkal, kardjaikkal össze-vissza kaszabolták; a papokat és ujonnan beavatott keresztyéneket elfogdosták, majd leszálltak lovaikról s rabláshoz fogtak, mert ünnepi ruháikba öltözött gazdag emberek is akadtak a néptömeg közt. Letépték az asszonyok nyaklánczait, fülönfüggőit, »fülczimpáikkal együtt, hogy minél hamarabb végezhesse nek,« azt mondja az a szemtanú, a ki ezt a jelenetet elbeszéli. Sőt még tunikáikat s köpenyeiket is elrabolták, ha drága szövetből készültek.²⁾ Bizonyos gazdag és szép asszony, egy konstantinápolyi tehetős polgárnak, valami Eleutherusnak felesége, önnön maga hányta le ruháit s szolgálójáét vette fel, úgy futott a mezőkön át s csak ezen álöltözetben menekült meg a rablók bántalmazásai elől.³⁾ A mint a rablás bevégző-

¹⁾ Die sequenti egressus imperator ut sese exerceret in vicino campo vidit agrum circa Pemptum seu Quintum... et stupefactus adspectu coloris nuper baptizatorum.... satellites rogat quinam essent illic congregatorum coetus. Illi autem mentiti dicunt haereticorum esse.... Pallad., *dial.*, 34. l.

²⁾ Sunt et quibus rapti mafortes, aliis inaures cum ima parte aurium simul detraxere. Pallad., *dial.*, 35. l.

³⁾ Adeo ut cum videret Eleutheri cujusdam uxor opulentissima, relicto maforte et veste ancillari assumpta cursu civitatem petierit ut pudicitiam suam servaret. Erat enim profecto decora speciei et eleganti forma. Pallad., u. o.

dött, a kiséret diadalmas hadsereg módjára tért vissza a városba, az asszonyok kifosztásából eredő gazdag zsákmánynyal megrakodottan, s tömlöcztöltelékül egész csapat papot s megkötozött hittanulót vonszolt maga után. Az az eset, a mi az ötödik mértföldkönnél megtörtént, a környék több helyein ismétlődött, a hol a hívek az üldözés folytonos ismétlődése daczára, egész makacssággal újra meg újra összegyülekeztek. Némelyek azt gondolták ki, hogy összejöveleiket a város falain kívül, egy még Konstantin által épített nagy deszka-szinkörben tartják, a melyet anyaga miatt görögül *Xylokerke*-nek, fa-szinkörnek neveztek.¹⁾ Itt meg, mintha csak várba lettek volna, rendszeres ostrom alá fogták őket.

És ezzel kitört a polgárháború, a harc az oly emberek ellen, a kik nem verekedtek. A katonai műveletek után következett a rendőri kutatás és zaklatás: kimotozták a házakat, hogy a titkos gyülekezeteket meglephessék; bebörtönözték a legcsekélyebb gyanúra az érsek bevallott párthiveit, a kiket a törvény *János-pártiak* név alatt kezdet emlegetni,²⁾ mintha csak az egyházon kívül álló felekezetet képezték volna, s a börtönök ezen bűnnel vádolt papok és világiakkal tölték tele. E férfiak rendületlen bátorsággal türték az üldöztetést lelkipásztorukért, a kiből szerintök a törvényes egyházi felsőség és a hit maga testesült meg. Mihelyest e különös vádlottakból egy csapat a börtönökben összekerült: azonnal megkezdődött a zsolta-

¹⁾ Convenerunt in locum extra urbem quem imperator Constantinus civitate nondum condita, ad Circensium ludorum spectaculum complanaverat, et asscribus circumseperat. Sozom., VIII. 21. — *Ξυλοκερκος*, *Chron.*, *Alexandr.*

²⁾ *Joannitae* vulgo dicebantur. Sozom., u. o. *Cod. Theod.*

rok éneklése, és ha pap akadt köztök, a szent mise kiszolgáltatásához fogtak. »Ez időben, azt mondja valaki azon kor emberei közül, a börtönök képezték Istennek valódi templomait, míg a székesegyházakban igazságtalanság és istenkáromlás ütöttek tanyát; ¹⁾ a hivek úgy kerültek ezeket, mintha csak dögvészes helyek lettek volna, ha csak azt nem remélhették, hogy Aranyaszájú János barátai közé tartozó papsággal találkozhatnak bennök.

IV.

Mialatt Konstantinápoly összes gondolkodó főit ez események foglalkoztatták, a zsinat teljes magára hagyatottságában fejezte be üléseit, a nélkül, hogy a közönség akár csak a legcsekélyebb mértékben is érdeklődött volna annak vitái, vagy döntvényei iránt, mivel úgy is tudta előre mindenki, hogy mit kell majd határoznia. És csakugyan azt határozta, hogy János, a ki püspöki székéről letétetett, de azután alattomos úton megint visszaült reá, már maga ezen cselekedete által kizáratott az anyaszentegyház kebeléből, ennél fogva a világi hatalomnak egyenes kötelessége, hogy ellenében az egyházi törvények végrehajtásáról intézkedjék. E jelenet után a püspökök szétoszlottak, örvendezve, hogy a császárnénak elégtételt szolgáltatnak a tölgyesi zsinat határozatainak tiszta és egyszerű megerősítése által, e mellett pedig önnön magokat megkimélték a pörnek kü-

¹⁾ Carceres mutabantur in ecclesias et hymni quidem atque oblationes mysteriorum in carceribus peragebantur... flagra vero et cruciatus et horribilia juramenta in ecclesiis adhibebantur. Pallad., *dial.*, 35. l.

lönben is lehetetlenné vált felülvizsgálásától. E szerint tehát az érsek átadatott újra a világi hatalom kezébe; de a mint a cselekvés percze elérkezett, a világi hatalom karját reszketegség fogta el. Arkadiust újabb rettegés lepte meg, úgy hogy az elítéltet tényleges fogsága helyén hagyta s beérte azzal, hogy azt szűkebbé s elviselhetetlenebbé tegye. Arany-szájú Jánost a husvéti ünnepek beálltakor zárták püspöki palotájába s ott maradt egészen pünköstig,¹⁾ a nélkül, hogy Arkadius császár, akár más börtönbe átvitetni, akár számkivetésbe küldeni merte volna.

Mihez fogjon e kegyetlen, habár szerencsétlenségre nagyon is előre várható csapás súlya alatt ez az ember, a keleti egyház büszkesége, a kit testvérei most már másodszor szolgáltatnak át, engesztelhetetlen ellenségeinek hatalmába? Ez úttal meggyőződött arról, még pedig a nélkül, hogy lelkingudalmából akár csak egy cseppet is elveszített volna, hogy jövőre semmit sem várhat a keleti püspököktől se magaviseletének igazolására, se életének biztosítására, hogy semmi menedék nem maradt számára az elnyomás és rágalom ellen abban az egyházban, a melyben született; azonban úgy tetszett neki, mintha ellenségei önnön magok mutatnák ki számára az utat, a melyet követnie kell, az által, hogy Athanasius emlékezetét elevenítették fel a pere alkalmával lefolyt viták közepette. Athanasius, a ki vele együtt a fejedelmek haragjának céltáblájául szolgált, a kit az irigy gyűlölet zsinatról-zsinatra üldözött, a kit keleti testvérei elítéltek, letettek, számkivetettek, feltalálta a maga igazságát Nyugaton; ez oda ment, hogy a maga ügyét védelmezze és ott fényes elégtételt ka-

¹⁾ Pallad., *dial.*, 35. l.

pott, részint a római egyház, részint a sardiccai tanács előtt. Ime ez a példa ötlött Aranyszájú János eszébe. Mindazonáltal kettejük helyzete nem egyezett teljesen egymással. Athanasius szabadon rendelkezhetett önnön maga felett, elmehetett Italiába, és ott az általa felkért bírák előtt, a kikhez ügyét felebbezte, hallathatta azon elragadó ékes-szólását, a mely hajdan Niceában az egyetemes egyház rokonszenvét vivta ki számára: Aranyszájú János ellenben raboskodott, az ő száját mindenütt bezárták; sem Konstantinápolyban, sem Tölgyesen nem hallathatta szavát; üldözői hallgatása következtében didalmaskodtak. A nyugati püspökök előtt tehát a maga védelmét csakis írásban kisértethette meg, az oly ügyes ellenfelek pedig, mint a minőknek az övéi mutatkoztak, az ily védelmet könnyen félre-magyarázhatták, vagy megczáfolhatták az író távollétében. Mind a mellett erre tökélt el magát és felebbezést intézett a nyugati egyházhoz, a konstantinápolyi zsinat s a tölgyesi zug gyülekezet határozatai ellen. Felebbezését el is készítette, még mielőtt a pártjához tartozó negyven püspök eltávozott volna Konstantinápolyból, mert azt akarta, hogy mint tanúk bizonyítsák azokat a dolgokat, a melyek szemeik előtt folytak. Sőt ezenfelül még azt is kívánta, hogy két diakonus menjen a konstantinápolyi papság képviselőjekép, előszóval bizonyítani a felebbezésében foglalt tények igazságát s a pártján levő püspökök tanuságtételét. A felebbezés külszerkezete levélalakot nyert, a mely együttesen Innocentius római, Venerius milanói és Chromatius¹⁾ aquileai püspökökhöz intéztetett, minthogy a milanói és

¹⁾ Haec ipsa etiam scripta est ad Venerium episcopum Mediolani, et ad Chromatium Aquileiae episcopum. Chrys., *Epist. ad Innocent.*, Pap., a végén.

aquileai püspökség volt a két legtekintélyesebb Italiában, az örök városban székelő után, a mely Nyugaton úgy, mint az egész keresztyén világban, a legelsőnek tekintetett. Számmunkra csakis az Innocentius pápának szánt példány maradt meg; azonban ennek az alaphangjából látszik, hogy a más kettő teljesen megegyezhetett ezzel. Kezdeté a következőleg hangzott:

»Főtisztelendő uramnak, az igen tiszteletre méltó s igen szent Innocentius pápának, János, a Jézus Krisztusban, üdvöt:

»Fölteszszük, hogy már ezen levelünk vétele előtt kegyességed füleihez jutott a nálunk elkövetett merénylet hire. A bűnös cselekedet nagysága valóban akkora, hogy a világnak nincsen oly elrejtett zuga, a mely annak elbeszélésére fel nem háborodott volna. Mindenütt gyászt és hosszas siránkozást idézett az elő; de minthogy az ily gyűlöletes gaztett nemcsak sajnálkozást és könyeket igényel, hanem gyors orvoslást követel, és minthogy okos megfontolásra méltó, hogy az egész egyházat megrendítő ilyen zivatar mikép csillapítható le, arra buzdítottam az én nagyságos uraimat, az igen nagyrabecsült s igen tisztelt Demetrius, Pansophius, Pappus és Eugenius főpapokat, hogy hagynák el nyájaikat, bizzák magokat a tengerre s hosszas utazás után folyamodjanak a te kegyességedhez, adják elő neked részletesen az ügyet és a te alapos megfontolásod nyomán kérjenek hathatós orvosságot a mi fájdalmainkra. Utitársakul melléjük adtuk a mi kedves és tisztelt diakonusainkat Pált és Cyriacust, a kik levél helyett élőszóval adják meg kegyességednek mindazon utbaigazítást, a mit csak kívánatosnak talál.«

Ekkor Aranyházájú János a tények részletes elősoro-

lásához fog. Megragadó színekkel festi az alexandriai Theophilus vakmerőségét és szemtelenségét, a ki midőn Konstantinápolyba idézték, hogy magát a Hosszu testvérek iránt tanusított magaviselete miatt igazolja, egy csapat, úgy szólván csatára felkészített egyiptomival ¹⁾ érkezik meg, vonakodik meglátogatni a püspököt, nem imádkozik, nem érintkezik vele, sőt még a szent helyre sem lép be, hanem az útjában eső püspöki székesegyház előtt elhaladva, a városon kívül szállásol.²⁾ Ezután következnek a tölgyesi zugzsinatot előkészítő cselszövények és bűnös üzelmek: hogy az összes egyházi törvényeket mint sértették meg, papjait mint vesztegették meg, hogy egyházaikból ellopózkodva vádlóiuul lépjenek fel a zsinati gyűlés előtt, a mely nemcsak ellenfeleiből alakult, hanem vezetését is nyíltan bevallott ellenségei intézték, hogy az ily birák elismerésétől folyton vonakodott, hogy a jövő zsinatra fölebbezett; azután következik letételése, a melyet tudtára sem adtak, valamint a vádleveleket sem közölték vele; a katonák által való elhurczoltatása, majd nyomban reá a császár egyik jegyzője által való visszahívatása és püspöki székébe visszahelyeztetése; végre Theophilus csúfos futása, törékeny csónakon éjszakának idején, csakhogy a nép boszúja elől meneküljön.

Ez elbeszélés után következnek a visszatérte óta lefolyt események. Itt is Theophilus az újabb üldöztetés lelke. E második zsinat előtt, a melyet maga sürgetett, hogy előtte önigazolását bemutassa, már nem azon állító-

¹⁾ Collecta multitudine Aegyptiorum eo velut praeludio declarare volens se ad bellum et proelium venire. Chrys., mint fentebb.

²⁾ Ecclesiam non adiit juxta morem hactenus observatum . . . sed egressus e navi, et vestibulum ecclesiae praetergressus, alicubi extra urbem diversatus est. Chrys., id. hely.

lagos vétkekkel vádolják Aranyszájú Jánost, a melyekért a tölgyesi zsinaton letették, hanem egy újabb, hallatlan bünténnyel, hogy egyházába zsinati feloldatás nélkül tért vissza, és pedig az antiochiai zsinat bizonyos törvényczikkei ellenére, mintha ez a zsinat nem Arius-párti, — mintha Aranyszájú János a lefolyt összes események alkalmával szabadságának birtokában, — mintha letétele törvényes, száműzetése jogos és visszahelyeztetése vétkes akarat kifolyása lett volna. A levél mind ezt apróra elsorolta, valamint azon üldöztetéseket is, a melyeket ellene és testvérei ellen a császári palota tisztjei elkövettek, bizonyos syriai püspökök, Theophilus eszközeinek és teremtményeinek ösztönzésére. Imitt-amott az ékesenszólásnak oly gyönyörű remekei csillámlanak fel e lapokon, hogy még a nagy püspök egyházi beszédeinek is díszére válnának. Ime példának okáért az a részlet, a melylyel a nagyszombat napján a Szent Sofia keresztelő kápolnájában lefolyt jeleneteket festi.

»Hogyan irjam le, fájdalom! azokat a jeleneteket, a melyekhez hasonlítva, halvány másolatnak tetszenék még a legsiralmasabb szomorújáték is? Hol az az emberi nyelv, mely azokat megfelelőképen elbeszélhetné, hol az az emberi fül, mely azokat borzongás nélkül meghallgathatná! ?¹⁾ A nagyszombat napján, mikor már az idő estvére hajlott, nagyszámu katonaság tört a székesegyházba s erőszakkal kergette el a bennünket körülvevő papságot. A felszentelt oltárok kézbe fogott karddal ostromoltatnak; az asszonyok, a kik a templom belsejében levetették ruháikat, hogy megkereszteltessenek, szétűzetnek s félmezítelenen menekülnek oly borzalomtól meglepettetve, a mely még a nemökkel járó

¹⁾ Quo pacto quae inde acta sunt deinceps narrare queam, quae omnem superant tragoediam. Chrys., *Epist. ad Innocent. Pap.*

szemérmetességet és tisztességet is elfeledteté velők. E szerencsétlenek közül többen a keresztelési kápolnában sebesülnek meg; vérök veresre festi a szent vizeket, és az emberi újjászületés üdvözítő forrásai mindenütt a vérontás színét mutatják. Sőt még több is következik. A katonák betörik azt a borzadályos kerítést, a hol a szent jelek elrejtetnek, és ezen emberek között akárhány pogány is találkozott; ott néznek, bámulnak mindent, s a tolongásban a Krisztus legszentebb vére ruháikra ömlik. Ennél többet már abban a városban sem követhettek volna el, a mit a barbarok ostrommal bevesznek!...¹⁾ A levél ekkép végződött: »Mit mondjak a többi egyházakról, ha csak azt nem, hogy azok is ugyanazon háborúság, ugyanazon viszálykodás martalékai? mert a baj nem szorítkozik pusztán Konstantinápolyra, hanem elborította az egész Keletet. És valóban, mint az emberi testben, ha a rossz nedvesség a fejből árad ki, a tagokat könnyen eléri a veszedelem, úgy ebben a nagyvárosban is, a midőn a rendetlenség és a bűn, mint valami hatalmas örvényből magasra felszökелlett, azonnal elárasztotta az alsóbbrendű városokat.²⁾ Ma mindenütt a szenvedély és a pártok uralkodnak; a papok mindenütt fellázadnak püspökeik ellen s a hivek elszakasztatnak az egyház testétől, vagy minden perczben várják elszakíttatásukat; mindenütt csirázik ez a dögvész, s nem sokára egyebet sem látunk az egész világon, mint romhalmazokat és

¹⁾ Sanctissima Christi sanguis, ut in tanto tumultu, in praedictorum vestes effundebatur fiebantque omnia ut in barbarica captivitate. Chrys., *Epist. ad Innocent. Pap.*

²⁾ Nam ut a capite malo humore effuso reliqua membra corumpuntur; ita exortis hujus magnae civitatis malis, velut ex fonte tumultus quacumque via progressi sunt. Chrys., u. o.

istentelen erőszaktételeket. El rettentő bajok elgondolására, oh én igen boldog és igen tisztelt uraim, szánjátok magatokat egy erőteljes, buzgalmatokhoz, hatalmatokhoz és szilárdságotokhoz méltó határozat hozatalára ; irtsátok ki, irtsátok ki, arra kérünk benneteket, ezt az egyházakat elárasztó csapást, mert ha az az eljárás szokássá válik, hogy a kinek tetszik, a legtávolabbi vidékekről eljö a más tartományába, hogy annak ügyeibe avatkozzék, azt elűzze, vagy tetszése szerint mással helyettesítse, akkor mit várhatunk egyebet, mint általános háborút és egyetemes szerencsétlenséget?

»Hogy tehát ez a rettenetes zürzavar mindenüvé el ne áradjon, arra kérek, mikép tekintélyedre támaszkodva nyilatkoztasd ki, hogy az az igazságtalanság, a mely rajtam távollétemben elkövetett, a mikor az igazságos ítélettől nem vonakodtam, semmis, erőtelen, érvénytelen, s önmagától elesik. Vesd egyházi megrovás alá azokat az embereket, a kik az ilyen igazságtalanságokat elkövették, reám vonatkozólag pedig, a ki ártatlan vagyok, a kire semmit rá nem bizonyíthattak, a ki ellen semmi vád igaznak nem mutatkozott, rendeld el, hogy egyháznak visszaadassam, hogy abban élvezhessem ismét azt a keresztyéni szeretetet és békességet, a mely engem atyámfiaihoz kapcsol. Ha pedig ennek a rengeteg sok bajnak okozói reám fogott bűneim vádját fenn akarják tartani: akkor közöljék velem az okmányokat, terjeszszék szemeim s az egész világ szemei elé a vádleveleket, jelenjenek meg vádolóim s üljön össze a felettem való ítélethozatalra egy részrehajlatlan és igazságos bíróság; én nem teszek ellene kifogást, én nem vonakodom tőle, hiszen kértem azt s most is kérem. Igen! ítéljenek felettem! Az által elérem azt a célomat, hogy

felmentetem, mert mindaz, a mit ellenem véghez vittek, tökéletesen az ész, a jog, a szabály s az egyházi törvények ellenére történt. Az ilyen ítélethozatalt még a barbarok sem gyakorolják. Nincs az a scytha, nincs az a sarmata,¹⁾ a ki az embert kihallgatás nélkül elítélné, vagy pedig, hogy távol legyen a vádlott, a ki maga követeli, hogy bíró, vagy akár ezer bíró, de ne ellenségei elé állíttassék, a ki azt állítja, hogy ártatlan s késznek nyilatkozik az egész világ füle hallatára visszaverni az ellene koholt rágalmakat, nincs az az ember a világon, a ki az ilyet bűnösnek nyilvánítani merésznélne.

»Méltóztassál gondolkodni mind ezen, a mit bővebben és világosabban megmagyaráznak előtted az én igen tisztelt püspök uraim, s tedd azt, a mi buzgóságodhoz és a jó iránt való munkás szeretetedhez illik. Ez által nemcsak rajtam segítesz, a ki neked irok, hanem segítesz az összes egyházakon s az Isten megjutalmaz téged ezért, ő, a ki mindent mindig az övéinek békességére cselekszik. Ugyan-ezeket irtuk Veneriusnak Milanóban s Chromatiusnak Aquileában. Isten veled az Urban!«

A mint Aranyuszájú János levelében kifejezte, csakugyan a zsinati kisebbséghez tartozó négy püspök, a galatiabeli Pessinunteba való Demetrius, a pisidiai Pansophius, a syriai Pappus és a phrygiai Eugenius (ezek egyházainak neve ismeretlen) vállalták magokra, hogy az érsek felebbezésének három példányát Italiába viszik, s abban is meggyeztek, hogy a hozzá hűnek maradt papság nevében Paulus és Cyriacus diakonusok elkísérik őket. Ezenfelül

¹⁾ Neque Scythae neque Sarmatae ita unquam judicarunt, iudicium ab una parte ferentes, absente eo qui accusatur nec recusante iudicium. Chrys., mint fent.

elhatározták, hogy a kiseded követség, a püspökök leselkedésétől s a tisztviselők erőszakoskodásaitól tartva, ne a szárazföldi utat válaszsza; mert habár a tengeri út hosszabb és fárasztóbb volt is, de azért biztosabb-voltánál előnyösebbnek mutatkozott. A küldöttek tehát valami útonmódon szereztek magoknak egy a Nyugatra induló hajót, s miután nagy titokban felültek rá, vidáman és reménynyel telten kiveztek a konstantinápolyi vizekből.

De bármily gyorsaságot fejtett is ki Aranyszájú János a barátaival való összebeszélésben s felebbezésének megszerkesztésében, mind a mellett elejébe vágott Rómában Theophilus gyűlése. Mert az alexandriai patriarcha, mihelyest megtudta a második határozatot, a mely fenntartotta a vetélytársát letevő végzést s azt az egyházból kirekesztette: azonnal sietett róla tudósítani Innocentius pápát, hogy ez nyomban megszakíthassa az elítélttel való összeköttetését. E célból egy alexandriai olvasótól küldött hozzá levelet, a melyben »Theophilus pápa (ezt a formulát használja a történetíró) értesíti Innocentius pápát« a Konstantinápolyban lefolyt eseményekről. Ez a levél, egész a szemtelenségig fokozódó parancsoló hangjával, inkább felszólításhoz, mint értesítéshez hasonlított. Theophilus úgy nyilatkozott ebben, hogy letette Jánost, a nélkül, hogy azt is tudatta volna, kikkel, mi okból és minő módon, mintha csak egyedüli és legfőbb akaratának cselekményéről lett volna szó. A mint Innocentius ezt a levelet elolvasta, rendkívül meglepődött, a kifejezések dölyfösségét szerfelett zokon vette, úgy hogy nem is válaszolt reá.¹⁾ Véletlenül

¹⁾ Primus omnium venit Alexandrinus lector cum Theophilii papae litteris, in quibus referebat se deposuisse Joannem. Quibus lectis, beatus papa Innocentius parum abfuit quin temeritatem Theo-

épen ekkor egy konstantinápolyi diakonus, névszerint Eusebius tartózkodott Rómában a keleti egyházak bizonyos ügyeinek elintézése végett. Ez a mint meghallotta, hogy mit irt Theophilus Innocentiusnak, azonnal egy kérő levéllel sietett e pápához, a melyben azért esdekelt előtte, hogy el ne hamarkodja a dolgot, hogy meg ne kösse véleményét azon dolgok felől, a melyekről tudósítják, mert nem sokára bővebb értesülést szerezhet magának rólok; és csakugyan Demetrius és társai harmadnap mulva meg is érkeztek Rómába.

A püspökök által hozott levelek, a hozzájuk kapcsolt magyarázatokkal együtt, feltárták Innocentius pápa előtt annak az örvénynek feneketlen mélységét, a melybe a keleti egyház hanyatlott. Az időközben hozzáérkezett más okmányok azután teljesen felvilágosították: a tölgyesi zugzsínatnak s a konstantinápolyi zsinatnak okmányai voltak ezek, a melyeket Theophilusnak két küldötte, Péter alexandriai pap, s Martyrius konstantinápolyi diakonus, az érsekellenes párthoz tartozó férfiú szolgáltatnak kezei közé.¹⁾ E hirtelen szemébe villanó világosságtól Innocentius megrettenve tántorodott vissza. Belátta ebből, hogy nem pusztán személyes kérdéssel áll többé szembe, a minőnek az alexandriai patriarcha az ügyet feltüntette, hogy tudniillik a római pápa fentartsa-e vagy pedig megszakítsa az elitelt érsekkel való egyházi összeköttetését: hanem a személyes kérdést

philiis atque superbiam condemnans exhorresceret . . . ad haec dubius animi manebat rescribere nolens . . . Pallad., *dial.*, 44. lap.

¹⁾ Paucis post diebus rursus advenit presbyter quidam Theophilus Petrus, cum Martyrio ecclesiae Constantinopolitanae diacono, qui reddiderunt ejus litteras, et quosdam actorum commentariolos . . . Pallad. *dial.* 10. l.

ezúttal általánosabb, az egyetemes egyház fegyelmi ügyére vonatkozó kérdés szorította háttérbe. Az a két zsinat, a melynek határozatai ellen Aranyaszájú János felebbezett, úglátszott, mintha a szenvedély által elvakíttatva, a szabálytalanságoknak és erőszakosságoknak egész halmazát követte volna el; eljárásuk az igazságosság legelemibb szabályait is megsértette; az érsek határozottan kijelentett ellenségeinek egyhangulag hozott határozatai pedig még inkább megbotránkoztatták a lelkiismeretet, végre pedig előkelő keleti főpapok, a püspöki jelleghez méltatlan szerepet játszottak bennök, úgy, hogy az Egyház becsülete azt kívánta, hogy ezen zsinatok határozatai viszont újból ítélet alá bocsátassanak. Ezenfelül mily gyalázatos módon sértettek meg az egyházi rangfokozat legüdvösebb szabályai!! Ki látta azt, hogy valamely egyháznak szabad választása után s a szent Lélek segítségül-hívása mellett, a maga kormányzására meghívott püspökét letehesse egy másik ellenséges indulatú püspök, a ki fellázítja ellene irigyeinek gyűlöletét s boszújának kitölthetése végett zsinatba gyűjti, a világi hatalom kényszerítő erejének segítségével, a gyenge lelkű vagy megvesztegetett püspököket? Hát még akkor mit mondjon, a mikor a hivatalától megfosztott püspök az új Rómának és így a keresztyén világnak második püspöke? Ha e tények büntetlen maradnak, ez által kiszámíthatatlan rendetlenségek előtt nyittatik tág kapu, vagyis inkább a Krisztus és az apostolok által felállított anyaszentegyház nem állhatna fenn többé. Mikor Innocentius e bajok ellen alkalmazható orvosszerek felett jártatta eszét, nem tudott egyebet kitalálni az egyetemes zsinatnál, a mely a konstantinápolyi és tölgyesi zsinatok munkálatait megsemmisítené s a rossz útra tért keleti egyházat a fegyelem szoros

törvényei alá visszahajtaná. Sőt azt is helyesnek találta, hogy a jelen esetben, a mennyiben az ügy Aranyszájú Jánosra vonatkozik, ki kellene ez egyetemes zsinati törvénytörvényből zárni ép úgy az érsek nyíltan bevallott barátait, mint annak nyíltan bevallott ellenfeleit, hogy a pert elfogulatlan s minden előzetes leköteleztetéstől ment férfiak vegyék fel újból; mind a mellett egyre nézve kivételt tett, t. i. az alexandriai Theophilusra, az összes cselszövények lelkére s a két zsinat vezérlő szellemére nézve. Ha ugyanis Aranyszájú János oda hivatik, igazságosnak találta, hogy szembeállíttassék vele ellensége is, nem ugyan bírāja, hanem vádlójaképen.

Honorius épen ekkor azon ritka és rövid időre terjedő tartózkodásainak egyikét töltötte az örök városban, a melyek uralkodását annyira jellemzik. Szíves készséggel beleegyezett tehát Innocentius ajánlatába, a mennyire az a nyugati püspökök összehívására vonatkozott; de szokott hebehurgyaságával, a melyet úgy a maga ügyeinek intézésénél, mint a mások dolgaiba való beavatkozásai alkalmával gyakorta tanusított, nagyon is biztosra vette, hogy testvérének Arkadiusnak beleegyezését kieszközli, mint a kit a keleti püspökök összehívási joga megilletett. A következő megmutatta, hogy Honorius nagyon is túlbecsülte testvére befolyását erre a tisztitársára, a midőn illetlen kötelezettséget vállalt magára, ellenben az Eudoxiát nagyon is kevésre számította. Mialatt a római pápa szokott észélyességével szorgalmasan munkálkodott a zsinati előkészületek végrehajtásán, a milanói Venerius és az aquileai Chromatius Aranyszájú János két levelével fölfegyverkezten azon buzgólkodtak, hogy számára a felső itáliai püspökök között barátokat szerezzenek. Venerius jó szol-

gálataival kiérdemelte magának az üldözött köszönetét, a ki két ízben is irt nekie száműzetési helyének messze távolából, Chromatius pedig még fényesebb elismerést nyert ez igaz ügy védelmében kifejtett buzgóságáért, Honorius császár egy leirata által. Innocentius viszont, habár az anyagi gondok minden idejét elfoglalták, de azért azokat a szellemi segédeszközöket sem hanyagolta el, a melyekkel szent vállalata számára az ég támogatását és áldását kinyerhette. A római egyház összes területén nagybőjt tartását rendelte el, s önmagát is látták, a mint példaadólag, könyvekkel szemében, az oltár lábainál könyörög az Isten irgalmáért, hogy térítse vissza testvérei közé az igazságot s állítsa helyre az egyházak között az egyezséget.

Együttal két levelet is irt, az egyik szólt Aranyaszájú Jánosnak feleletül felebbezését tartalmazó emlékiratára, a másik Theophilusnak, a melyben tudtára adta, hogy legközelebb meghivatik az egyetemes zsinaton való megjelenésre. Az elsőt némi tartózkodás jellemzi, a mit különben a leendő bíró részéről nem találhatunk meglepőnek; azonban a szertartásos hideg külső alól kiérzik mintegy a bírónak a vádlott igaz ügyébe vetett, nemes bizodalma és szenvedései iránt táplált meleg rokonszenve. »Nem kellene engedned, igen tiszteletre méltó testvérem, így irt hozzá, hogy a bánat nagyobb erőt fejthessen ki benned a végből, hogy leverjen, mint a mennyit a jó lelkiismeret kifejt a végből, hogy vigasztaljon.¹⁾ A ki, mikép te, annyi népnek tanítómestere és lelkipásztora: annak nincs szüksége arra, hogy eszébe juttassák, hogy az üldöztetés csakis próbára

¹⁾ Ne contumelia plus virium habeat ad opprimendum quam bona conscientia ad spem confirmandam. *Epist. Pap. Innocent. ad Chrys.* — Sozom., VIII. 26.

teszi az erényt, a mikor az erény bebizonyítja, hogy annak minden dühöngésénél hatalmasabb. A jó lelkiismeret csakugyan bevehetetlen erősség minden igazságtalan megtámadtatással szemben; és azok, a kik az üldözést nem bírják türelemmel és lemondással elviselni, épen ezen gyávaságukkal árulják el lelköknek gonosz állapotját.... A tiédet, nem hiába, hogy a hosszas szenvedés megtisztította, biztos kikötőbe vezérli a Megváltó irgalma s kegyelme, a ki reád tekint és vigyáz reád onnan felül az egekől.«

A második, egészen más hangon írott levélből szintén kilátszik, hogy mily kevés tisztelettel viseltetik Innocentius az alexandriai patriarcha iránt, és hogy már eleve is mint ítélte meg magaviseletét. Ez a levél következőleg hangzott: »Atyámfia Theophilus, elhatároztuk, hogy fentartjuk veled és János atyánkfiával való egyházi összeköttetésünket, a mint már egy ízben kijelentettük előtted.¹⁾ Minthogy azóta se érzelmeink, se akaratunk nem változott, most is csak ugyanazon dolgot ismételhajjuk. Sőt ha ezerszer írál is e tárgyban, akkor sem szakítanók meg Jánossal való összeköttetésünket, mielőtt ügyében igazságos és törvényes ítélet nem hozatott, tekintve, hogy értesültünk a nálatok végbement megdöbbsentő és kárhozatra méltó eseményekről. Ha tehát lelkiismereted nyugodt, jöjj minél előbb a zsinatra, a mely a Jézus Krisztus nevében nem sok idő múlva összeül, és állj készen arra, hogy abban a niceai zsinat határozatai és törvényei értelmében szerepelj, mert a

¹⁾ Frater Theophile, nos quidem habemus te et fratrem nobis communicantes, ut et in prioribus litteris mentem nostram manifestam fecimus, ac ne nunc quidem ab eo proposito desistentes rursus eadem tibi scribimus, et quotiescunque ad nos miseris. *Epist. Pap. Innocent. ad Theophil. P. M.*

római egyház azokon kívül e tárgyban semmi mást el nem ismer.« Ez a nyilatkozat az antiochiai törvénczikkekre vonatkozott. — »Ha részeden van az igazság, nem vonakodom attól, hogy ügyed tiszteletre méltó voltát elismerjem.« ¹⁾

Ez a levél minden baj nélkül eljutott Theophilushoz ; de a Cyriacus diakonusra bízott másik levél nem részesült ugyanazon szerencsében : az események időközben rohamos fejlődésnek indultak, úgy hogy Aranyszájú Jánost nem találta többé Konstaniápolyban.

V.

Mialatt ezek a dolgok Rómában végbe mentek, az Aranyszájú János iránt ellenséges indulatu párt, a jövőn aggódva és Arkadius habozásán hoszankodva, a melylyel szemben Eudoxia parancsolni szerető akarata kudarcot vallott, azon tanakodott, hogy miféle újabb véletlen esemény birhatná határozott fellépésre ezt a révedező szellemet, vagy dönthetné el nélküle az ügyet. Severien és czinkostársai s a többi püspökök semmitől sem féltek annyira, mint a római egyház és Honorius császár beavatkozásától, a mely magánczivakodásukat államügygyé változtatta volna ; tehát az a vágyuk, hogy a dolgot valahára bevégezzék, valószínűs dühvé fajult. A püspökség magasrangú köreiből

¹⁾ Siste te ad synodum quae secundum Christum cogitur ; et ibi expositis criminationibus sub testibus Nicaeni concilii canonibus (alium enim canonem Romana non admittit ecclesia) irrefragabilem securitatem habebis. Epist. Pap. Innocent. ad Theophil. — Pallad., *dial.*, 20. lap.

leszivárgott ez a gyűlöletes mozgalom egész a legalsóbb rétegekig, a hol a bűnt a bonyodalom megoldására természetes eszköznek tekintik. Egy reggel tehát valami, az ördögösöknek mindennemű testfintorgatásait utánzó ember oda telepedett azon palota elé, a hol a püspököt fogságban tartották, s a figyelmet tévutra vezető rángatózásai közben azt a perczet leste, a midőn a kapu kinyílik, hogy az udvarba rohanjon s az előcsarnokba férközhessék. A mit akart, meg is tette; de még idejében megragadták s felfedezték, hogy tört rejteget magánál.¹⁾ Most már senki sem kételkedett többé a felől, hogy Aranyszájú Jánost akarta megölni, ennél fogva a zajra oda csődült tömeg a városi prefektus elé vezette, hogy ott kivallassák; de Aranyszájú János, a mint az esetről értesült, azonnal oda küldött valakit, hogy nevében azon ember számára kegyelmet kérjen. A prefektus nem is kérte magát kétszer.²⁾

Néhány nap mulva, ugyanazon kalanddal próbált szerencsét egy másik ember, a kit meglehet, az elsőnek büntetlen maradása bátorított fel. Ez rabszolga vagy egyéb cselédruhát viselt. Többen látták, a mint a palota körül ólálkodott, tanulmányozta a szolgák magaviseletét, a kik a minapi esemény óta úgy látszott, mintha jobbban örködnének. A mint a kapuk kinyíltak, az utczán elfoglalt állomáshelyéről futva közeledett a püspöki lakhoz, mintha csak valami fontos üzenetet hozna az érsek számára. Egy arra menő, a ki magaviseletét gyanusnak találta, feltartóztatta

¹⁾ Vir quidam daemoniacus aut daemoniacum simulans depren-
ditur pugionem habens, tanquam ad Joannem occidendum paratus.
Sozom., VIII. 21.

²⁾ Joannes missis quibusdam episcopis... hominem liberari
expostulavit. Sozom., u. o.

a küszöbön s azt kérdezte tőle, hogy mit akar; ez késszurással felelt, a mely feltartóztatójának mellébe hatolt.¹⁾ A sebesült kiabálásaira s a sebéből kiömlő vér láttára, a jövőmenő közönség közül többen oda futottak az érsek embe-
reivel vegyest; a gyilkost körülveszik, ez védelmezi magát s még más két embert is keresztül szúr; azután véres törét villogtatva keresztül tör a már tekintélyes számra felszaporodott tömegen, és sikerül elillannia, a midőn egy azon negyedben lakó s a fürdőből hazatérő ember, a kit a kiabálás figyelmessé tett, megkísérti, hogy feltartóztassa, úgy hogy körülöleli, hanem össze-vissza szurdaltatva, ez is el-esik.²⁾ De mivel támadása és eleste a gyilkos futását meglassította, ez által végre sikerült a tömegnek az utat előtte elzárnia. Reá rohannak, körülzönlök, földre verik s a tisztviselő törvényszéke elé vezetik, a kinek még azzal sem kellett vesződnie, hogy kérdőre fogja, mert a gazember mindent bevallott, és mikor megmotozták, három élesre fent kést találtak nála. Kinyilatkoztatta, hogy Arany-szájú János megölésére tökélté magát, hogy ezért ötven aranyat kapott, a melyet nála is találtak, és hogy egy bizonyos Elpidius nevű papnak a szolgája³⁾ (ez a pap az alsóbb rangu személyiségek között az érsek legdühösebb ellenségei között szerepelt) és végre hogy gazdája ösztönözte erre a bűnre. A nép azt követelte, hogy e nyomorult, a kit rög-

¹⁾ Servus . . . effuso cursu in aedes episcopales irrupit. Quem quidam ex iis qui forte illic aderant, cum agnovisset impetum ejus repressit causam cursus interrogans. Ille nullo responso dato, protinus hominem sica percudit. Sozom., VIII. 21.

²⁾ Accurrens quidam ex balneo . . . hominem apprehendit: le-talique vulnere ab eo percussus, exanimis concidit. Sozom., u. o.

³⁾ Servus Elpidii presbyteri . . . Sozom., VIII. 21.

tön darabokra akart szakgatni, alapos és gyors igazság-szolgáltatásban részesüljön. A tisztviselő megígérte, hogy minden dolog félretételével, ennek az embernek az ügyét intézik el, s azzal bilincsre verette és tömlöczbe kísértette. E közben a gazember áldozatai, számszerint heten, egymásután elhaltak mély és veszélyes sebeikben; négyet még ugyanazon napon, vagy a következőn temettek, s a halottas menetet megszámlálhatatlan népsokaság kísérte, miközben hangos tanujelét adta Aranyszájú János iránti szeretetének s a gyilkosságra bujtogató papok iránt való felháborodásának. Minthogy a gyilkos vallomása után rá vonatkozólag minden kétség eloszlott, a tisztviselőnek egyéb tennivalója nem maradt, mint, hogy czinkostársait kinyomozza és szigorúságáról példás bizonyítékot szolgáltatasson; de minden máskép történt; czinkostársakat nem fedezett fel, sőt maga a bűnös is eltűnt a börtönből, a nélkül, hogy valaki megtudhatta volna, hogy mi történt tovább vele. A birónak ez a különös magaviselete, a melyet csakis felebbvalóinak egyenes parancsolatjára tanúsíthatott, a nép izgatottságát a legmagasabb fokra csigázta. A város főbb negyedeiben népcsoportosulások alakultak; a közönség szervezkedett, hogy az érsekség körül éjjel-nappal őrt álljon.¹⁾ »Örködnünk kell atyánk felett, azt mondta a nép, mivel börtönőrei nem vigyáznak reá és gyilkosait elmenekülni engedik.«

Mialatt ez események lefolytak, a pünkösöd ünnepe elérkezett s a tömeg zártabb és fenyegetőbb csapatokba szedelőzködött össze a Szent Sofia körül. Ez a dolog a csá-

¹⁾ *Hi qui ferventiores erant ex plebe, Joannem custodire coeperunt, noctu atque interdium episcopalem domum alternis vicibus circumsidentes. Sozom., VIII. 22.*

szári palotában aggodalmat keltett, vagy legalább azt tettették, mintha aggódnának s azt hinnék, hogy a császár életét veszedelem fenyegeti. Ekkor a császárnéval egyetértőleg a négy püspök, a minden gonosz szándék koholója, döntő lépésre tökélte magát Arkadiussal szemben. »Fejedelem, így szóltak hozzá (a történet megőrizte számunkra szavaikat), téged maga az Ur Isten tett fejedelemmé, hogy ne légy senkinek alattvalója, sőt ellenkezőleg, hogy mindenek neked engedelmeskedjenek, s szabadságodban álljon azt tenned, a mi tenmagadnak tetszik. Ne légy tehát kegyelmesebb a papoknál és szentebb a püspököknél. Ország-világ előtt kijelentettük neked, hogy János letételéért szálljon a mi fejünkre a felelősség! gondold meg ezt oh felséges fejedelem s ne okozd mindnyájunk vesztét csak azért, hogy egy ember iránt kegyelemmel viseltessél.« ¹⁾ Ezzel most már másodizben hangoztatták füleiben azt az okoskodást, a mi egyedül hatott kedélyére, tudniillik, hogy magokra vállalják a felelősséget az Isten birói széke előtt; és miután nem félt többé, határozott.

A pünkösöd ezen 404-ik évben június havának ötödik napjára esett; két héttel azután hajnal tájban nagyszámu katonaságból álló csapatok foglaltak állást a templom és érsekség környékének különböző pontjain. Dél tájban, vagy valamivel elébb, a fejedelem egyik jegyzője, bizonyos Patricius nevű egyén, megjelent az érsek előtt, a következő szavakba foglalt rendelettel: »Acacius, Antiochus, Cyrinus

¹⁾ A Deo constitutus es imperator nemini subjectus et omnes tibi subditos habens, licet tibi quod lubet facere. Ne sis presbyteris mitior, nec episcopis sanctior. Diximus tibi coram omnibus: in caput nostrum Joannis depositio esto. Ne igitur homini uni ut parcas nos omnes perde. Pallad., *dial.*, 35. l.

és Severianus fejökre vették a felelősséget elítéltetésedért : ennél fogva ajánld ügyeidet Istennek s távozz innét haladéknélkül.« ¹⁾ Az ily rendelet, a melynek kitételei nyilván mutatták, hogy Arkadius neheztelése már elenyészett, félremagyarázhatatlan volt, azt mondja ennek a jelenetnek történetirója, és a válasznak nem adott helyet. János tehát jelt adott néhány püspöknek és néhány más egyházi férfiúnak, a kik véletlen körüle voltak, hogy a székesegyházba óhajt átmenni. »Jöjjetek, így szólt hozzájok, imádkozzunk s vegyünk búcsút ennek az egyháznak angyalától.« ²⁾ A mint a karba belépett, azonnal imádkozáshoz fogott s mialatt könyörgött, levelet adtak át neki, a város egyik fő emberétől, a ki iránt teljes bizalommal viseltetett. »Siess, ezt írta neki barátja; Lucius, ez a szemtelen pofájú ember, a kinek vakmerősége minden határt felülmúl, ide nem messze állomásoz, a közfürdőben, és lesi az alkalmat, hogy erőszakkal kivonszoljon s kikergessen téged innét, ha vonakodol vagy halogatod az elindulást. Ámde a város népét végtelen izgatottság lepte meg; siess tehát titokban távozni, nehogy összeütközésre s vérontásra kerüljön köztök s a katonaság közt a dolog.« ³⁾ Az érsek csakugyan határozottan hallhatta a néptömeg zúgását, a mely mint a háborgó tenger

¹⁾ Sic imperator misso Patricio notario, haec Joanni denuntiat : Acacius, Antiochus, Severianus et Cyrinus, condemnationem tuam in caput suum conjecerunt. Igitur ubi res tuas Deo commendaveris egredere ecclesia. Pallad., *dial.*, 35. l.

²⁾ Venite, oremus et angelo ecclesiae valedicamus. Pallad., u. o.

³⁾ Lucius vir audax et facie impudens paratus est in publico lavacro cum militibus suis si forte contradicas aut differas, vel invitum te trahere atque expellere; plebs autem civitatis commovetur, festina clam egredi, ne te defendens populus, cum militibus pugnam committat. Pallad., u. o.

moraja harsogott a székesegyház körül. Erre nyomban talpra állott s azt parancsolta, hogy nyergeljék s kantározzák fel lovát s tartsák féken a nyugati kapunál, mintha nemsokára indulni szándékoznék.¹⁾ Ezután a siránczó püspökökhöz közeledett, kettejüket megcsókolta s könyben uszó arczát félrefordítva így szólt hozzájuk: »Vegyétek mindnyájan csókomat ezeknek személyében, maradjatok a szentélyben, hogy egy kissé nyughassam, mielőtt útnak indulnék.«²⁾ Ekkor szilárd léptekkel a keresztelő kápolna felé haladt, a hova női diakonjai összegyülekeztek. Közülök azokat, a kiket legjobban szeretett: Olympiast, Pentadiat, Ampructét és Salvinát magához hívta, így szólt hozzájuk: »Jőjjetek leányaim és figyeljetek jól reám.³⁾ A mi engem illet: érzem, hogy mindennek vége, futásomat befejeztem, s meglehet, nem látjátok többé az én orcámat. Egy dolgot kötök szívetekre s ez abból áll, hogy senki közületek meg ne feledkezzék arról a tiszteletről, a melylyel az egyháznak tartozik. Akárki, miután mindenek beleegyezésével, vesztegetés és hivatalvadászás nélkül megnyerte felavattatását, legyen is utódom, engedelmeskedjetez neki, mint tulajdon magamnak, mert az egyház nem lehet püspök nélkül.⁴⁾ Az irgalom által czélhoz juttok, rólam pedig

¹⁾ In occidentali parte, ubi est magnum ecclesiae vestibulum jumentum cui solebat Joannes insidere, stare ante portam jussit, ut populum ex ea parte expectantem ab se dimoveret. Pallad., *dial.*, 36. lap.

²⁾ Manete, ut profectus modicum quiescam. Pallad., u. o.

³⁾ Ingressus autem baptisterium, Olympiadem vocat simul et Pentadiam et Ampructem diaconissas et Salvinam... atque eis dicit: Venite, filiae, audite me. Pallad., u. o.

⁴⁾ Quicumque reluctans fuerit ad ordinationem deductus ex consensu omnium non id ambiens, ei tamquam Joanni caput ves-

emlékeztek meg imáitokban.« A mint ezek a nők ezeket a szavakat hallották, lábaihoz borultak, ajkaikkal illették s könyeikkel borították el azokat. Akkor egyet a kíséretében levő papok közül magához hitt s így szólt hozzá: »Távolítsd el őket, nehogy busulásuk a népet felgerjeszsze.« ¹⁾ Ezzel búcsúvételét befejezte. Gyors léptekkel végig haladt a székesegyházon, mignem a keleti kapuhoz ért, a hol a katonák kezébe adta magát, a kik azonnal elhurczolták, gondoskodva róla, hogy a kíváncsi szemek elől jól elrejtsek. »Az egyház angyala, azt mondja e kebelrázó jelenet elbeszélője, vele együtt távozott.« ²⁾

Aranyszájú János ismeretes lovának látása egy darabig tévútra vezette a népet a nyugati kapunál, úgy hogy türelmesen várakozott, de utóbb már gyanítani kezdte az igazságot, és közülök némelyek a kikötőhöz futottak, a hol látták, a mint a hajó, mely a foglyot néhány püspökből és papból álló kíséretével fölvette, keresztül vágott a Bosporuson, hogy a bythinai partot elérje; a többiek a kolostor valamelyik titkos ajtaján betörve, ezen keresztül benyomultak a templomba. De már ekkor őrizete alá vette ezt a katonaság, a mely azonnal elfoglalta, mihelyest Arany-szájú János eltávozott s a kapukat bezárták, hogy a nép betódulását megakadályozzák. A katonák vissza akarták verni az ujonnan jötteket, a kiknek száma szünetlenül szaporodott; ezek ellenállottak s verekedés támadt a márvány padozaton, a

trum submittite: non potest enim ecclesia esse sine episcopo. Pallad., u. o.

¹⁾ Illae lacrymis perfussae ad ejus pedes advolvebantur.... Tolle eas hinc ne populum perturbent. Pallad., u. o.

²⁾ Abiit in partem orientalem.... Una cum eo egressus est angelus ecclesiae. Pallad., *dial.*, 36. l.

melyet csakhamar mindenfelé vér borított. A főkapuná összegyűlt néptömeg, a mint a belülről kihangzó kiabálást és fegyvercsattogást meghallotta, azt hitte, hogy az érseket bántalmazták: ennél fogva be akarta nyomni a főkapukat; de azok szilárdak voltak, sőt mint mondtam, belülről vas-pántokkal és záarakkal is megerősítettek, úgy hogy ha rajtok beakartak menni, valóságos ostrom alá kelle azokat venniök. Azon nyomban gerendákat hoztak, óriás kődarabokkal hajigáltak rájuk, mire a deszkázat beszakadt, szilánkokká forgácsolódott s a néparadat ellenállhatatlan erővel özönlött a templomba. Minthogy itt szembe találkozott az ellenkező irányból betóduló oszloppal, a két áradat egymásba ütközött, az emberek fellökdösték egymást, s a sok taszigálódásból leirhatatlan zavar keletkezett.¹⁾ Nemsokára egész halom agyonszorított, széjjelgázolt ember töltötte be a templom hajóját s az épület oldalrészeit. A katonák még inkább tetézték a zavart az által, hogy fegyvereiket használták. A szent helyen mindenütt átok, szitok, fenyegető és fájdalmas kiabálás hangzott; a zsidók és pogányok, a kiket a kíváncsiság a tömeg közé hajtott, felhasználták az alkalmat, hogy a keresztyének istenét a maga saját szentélyében káromolják.²⁾ Sok időbe telt, mire a zavar lecsillapodott s a templomból kivonszolhatták a halottakat

¹⁾ Fores ecclesiae occludere properarunt.... Hi vero qui in ecclesia erant adhuc magis aditus obstruebant ad portas confluyendo et semet ipsos mutuo impellendo.... Tandem aegre portas magna vi reserarunt, cum alii eas lapidibus perfragissent, alii ad se retraherent, et turbam quae a tergo erat retrorsus repellerent. Sozom., VIII. 22.

²⁾ Erat autem ut in theatro sibilus impiorum explaudentium et irradientium, Judaeorum ac Gentilium subsannantium. Pallad., dial., 36. 1.

és haldoklókat. Azonban nem egyedül a földön bomlott fel ekképen a rend: hanem mialatt itt verekezésbe bonyolódtak egymással az emberek, nagyhirtelenséggel az égen is borzasztó zivatar kerekedett, a mely az évnek abban a szakában gyakorta szokott a Fekete tenger vidékein támadni.¹⁾ E zivatart az észak felől jövő szélroham egyenesen a város felé terelte s oly erővel csapott le Szent Sofiára, mintha azt alapjától fogva tetőcsúcsáig megrendíteni akarná. Szinte azt mondhatta volna az ember, hogy az ég összeküzdött a földdel, hogy e baljóslatú napon minden szerencsétlenség bekövetkezzék.

A néptömeg széjjel oszlott s a székesegyház nagyobbára kiürült, a mikor azt látták, hogy hirtelenséggel nagy világosság lobban fel azon trónból, honnét az érsek a néphez beszélni szokott; azután a kar oszlopai körül kigyó módra felkuszó lángok elérték a templom mennyezetét és gerendázatát.²⁾ A szentély tetején azonnal sziporkával vegyes füstoszlop tódult ki, a melyet a mint a szél lecsapott, az épület többi részét is ellepte a tüzi veszedelem. Sőt még ennél több is történt; az óriási kohóból kiözönlő s a szél által délfele hajtott lángtenger csakhamar elérte a szenátus palotáját,³⁾ sőt fenyegette a császárárt is, miközben oly hid alakult belőle a piactér fölött, a mely alatt, ha ugyan a történetirők

¹⁾ Inerrabilis atque inexplicabilis caligo. Pallad., u. o. — Subsolano vento vehementius flante. Socr., VI. 18. — Oborti venti procella. Zosim., v. 24.

²⁾ Flamma e media sede in qua solebat Joannes sedere ... in altum arborescens per catenas ad tectum usque serpsit, atque viperae instar ad posteriora aedificia ecclesiae ferebatur. Pallad., *dial.*, 36. 1.

³⁾ Aedem quoque amplissimam Senatus, quae illi ad meridiem vicina erat, combussit. Sozím., VIII. 22.

szavainak hitelt adhatunk, minden veszedelem nélkül jöhetett, mehetett, a ki akart. ¹⁾ Az izzó lángok hatására megolvadt a kuria födele, s a mint a higgá vált ólom patak módjára az épület belsejébe ömlött, széjjel pattogtatta az oszlopokat, a márványfalakat s mészsze változtatta a szobrokat. ²⁾ Az egygyé olvadt arany, ezüst, bronz és többi ércz, mind pusztá alaktalan tömegnek vagy valóságos izzó lávának látszott, s a támaszaitól megfosztott épület nagyhirtelenséggel romhalmazzá omlott. A szerencsére idejében megérkezett segítség nagy nehezen megmentette a császár palotáját; de a tér oldalait képező fényes házak mind egytől egyig elhamvadtak. Így veszett el az új Rómának büszkesége, ez a két gyönyörű emlékmű, az egyik pogány s a másik keresztyén, még pedig minden remény nélkül arra, hogy valaha hozzájuk hasonlót építhetnek. Az egész város borzasztó rémületbe esett.

A vallásos rajongás ezen századának rendes szokása szerint, a fájdalomhoz csakúgy társul szegődött a babona, valamint a közörömhöz. A mint a pogányok azt látták, hogy összeomlik a lángok között a Múzsáknak ama hires kara, Görögország nagyművészeinek remek munkája, a melyet Konstantin a Helikonról hozott el; kétségbeesésökben így kiáltottak: »A mi nyomorult korunk nem a Múzsák számára való, jól tették hogy itthagytak bennünket.« ³⁾ De

¹⁾ Ignis ille interjectam populi multitudinem, pontis instar praetergressus . . . videre erat inter duos igneos montes illaesos populos ad sua negotia commeantes. Pallad., *dial.*, 37. 1.

²⁾ Ubi templum universum ab igne fuisset absumptum, simul et impositum tecto plumbum liquefactum in haec simulacra distillabat. Zosím., V. 24.

³⁾ Quo casu sane quam perspicue portendebatur a Musis alienatio. Zosím., u. o.

a mint később a romok eltakarítása közben Jupiternek és Minervának, a templom bejárata hajdani őreinek szobrát, a földre dőlve teljes épségben megtalálták, a gyász teljes örömmre változott. »Ez a látvány a városban található összes jó emberek szívét föllevenítette, így szól egy sokistent hívó író; ebből azt jövendölték, hogy az istenek nem tették fel magokban azt, hogy megvonják tőle pártfogásukat s ismét kezdett éledni a reménység Mindamellett, a mély elkeseredés hangján ezt a toldalékot teszi előbbi szavaihoz: ám történjék minden akkép, a mint azoknak tesszik!« ¹⁾ — A keresztyének, legalább az Aranyuszájú Jánost pártoló katolikusok, szintén leltek némi vigasztalást egy csodálatos eseményben. A székesegyház és a szomszédos paloták romjainak közepette egy kis kápolnára akadtak, a mely annyira épen maradt, hogy még csak el sem igen füstösödött. Ez egyenesen az érsek kápolnája volt, a melybe egyházának leggazdagabb ékességeit s az oly szent edényeket zárta, a melyek sokkal nagyobb értékűek voltak, mintsem a mindennapi használatra alkalmaztassanak; egy szóval ebbe helyezte el a püspöki kincstárt.²⁾ A mint e tisztes tárgyakat a magok összességében a kápolnában sértetlenül megtalálták Aranyuszájú János barátai és eszökbé jutott, hogy a tölgyesi zsinaton épen az egyház kincseinek ellopását hozták fel legfőbb vádpontul ellene, eme, bizonyára meglepő eseményben természetfölötti be-

¹⁾ Quod quidem effecit, ut omnes paulo politiores de urbe spes animis meliores conciperent; quasi scilicet hi Dii statuerint eam semper sua providentia complecti. Sed haec quidem omnia, prosit numini visum fuerit ita eveniant. Zosim., V. 24.

²⁾ Soli aediculae in qua sacra vasa reposita erant, flamma perpercit. Pallad., *dial.*, 37. lap.

avatkozást s oly tanubizonyágtételt láttak, a melylyel Isten a világot az üldözött ártatlanságáról s üldözőinek gazságáról meggyőzni akarta.* A konstantinápolyi egyház két lelkésze, Germán a pap s Cassianus a diakonus, a kik János hívei közé tartoztak, azonnal a császári palotába siettek, hogy ott a dologról jelentést tegyenek s azt követeljék, hogy az egyház birtokát képező megtalált arany, ezüst tárgyakról, ruhákról, butorokról s szőnyegekről hiteles leltár készíttessék. A leltár Studius városi prefektus, Eutychianus prefektus pretorio, János főkincstárnok, Eustathius questor s néhány jegyző jelenlétében csakugyan meg is készült, még pedig kettős példányban. Az egyik példány a tisztviselők kezei között maradt; a másik példányt Germanus és Cassianus követelték magoknak saját biztosításuk végett, s a következő évben Rómába vitték. Mialatt ezek a dolog Konstantinápolyban végbementek, a közben Aranyszájú János a chalcedoni úton Nicea felé haladt a császári testőrök, az önként vele menni kívánó két püspök s néhány lelkészből álló kíséretével.

HATODIK KÖNYV.

Bünvádi per a tűzi veszedelem ügyében. — Püspökök és lelkészek letartóztatása. — Tigrius és Serapion kinoztatása. — Olympias, Pentadia és Ampructé kihalgattatása. — Nicaretés. — Aranyszájú János száműzetésbe hurczoltatása; nélkülözései s szenvedései. — A niceai levegő helyreállítja egészségét. — Száműzetése helyéül Cucusust tűzik ki. — Utazása Niceából Cesareaba; negyednapos hideglázba esik. — Milyen veszedelemben forgott Ancyra környékén? — Cappadociában jobban fogadják. — Az egész Cappadocia elébe siet, Pharetrius püspök kivételével. — Ki volt ez a püspök? — Pharetrius czimborál a barátokkal, hogy Aranyszájú Jánost városából elűzze. — Az isauriaiak megjelennek a város környékén. — Isauriáról. — Egy barát-csapat kényszeríti az elutazásra; kísérői összeütköznek a barátokkal. — Valami mezei lakba menekül, a honnét Pharetrius elűzi. — Éjszakai menekülése; kifordítják gyaloghintójából. — A konstantinápolyi események. — Az egyházi szakadás teljes. — Arsaces tesz ki Aranyszájú János utódává; arczképének leírása. — Eudoxia császárné holt gyermekszülés közben meghal. — Aranyszájú János ellenségeit természetfölötti bajok sújtják. — Attikus lesz Arsaces utódává. A konstantinápolyi, alexan-

driai és antiochiai patriarchák hármasszövetsége. — Az antiochiai Porphyrius. — A syriai egyházak pusztulása a patriarcháktól eredő elnyomatás következtében. — A keleti keresztények a római püspökhöz folyamodnak.

404.

I.

»Ki gyújtotta fel a székesegyházat s ki idézte elő ezt a borzasztó szerencsétlenséget? — Mikor és minő körülmények közt tört ki a tűzi veszedelem?» — Ilyen kérdések járták be szél-tiben hosszában Konstantinápoly városának minden zegét zugát a Szent Sópia leégését követő napok alatt, és mindannyira hús egymástól eltérő, de bizonyos főpontokhoz csatlakozó feleletet hoztak forgalomba.¹⁾ A tűzi veszedelem okozóira vonatkozó pontok száma e négyre rugott.

1-ör. A templomot János gyújtotta fel a párthivei közé tartozó püspökök, lelkészek és diakonnók segítségével, azon idő alatt, a mikor őket elindulása előtt magokra hagyták. Ezt pedig azon indító okból cselekedte, hogy rajta kívül ne szónokolhasson senki más az ő népszerűségének és hírnevének egykori színteréül szolgáló szószékben. Mellesleg azt is remélette, hogy a rendről-rendre tovább harapózó tűz elérheti a császár és császárné-lakta palotát és mindkettejüket a templomot ért romlás veszedelmébe sodorhatja.

¹⁾ Hujus rei causam sibi vicissim ac mutuo impingebant. Sozom., VIII. 22.

A kérdés megfejtésének ezt a módját az Aranyszájú János ellenségeihez tartozó püspökök és udvaroncok tették a magokévé. A törvényes nyomozás vezetésével megbízott tisztviselők az első perczen elfogadhatónak is találták, de azután, a mint majd meglátjuk, meghátráltak a vád képtelensége előtt; hanem a püspökök nem tágitottak. Antiochus, Acacius, Cyrinus, Severien, egyszóval »János elárulói« (ezzel a névvel bélyegzi meg őket a történelem) olyan jelentést küldtek Innocentius pápához, a melyben az érseket saját templomának elpusztításával vádolják, úgy hogy ez a gyűlöletes vád is azon okiratok mellé csatolódott, a melyeket a pápa az egyetemes zsinatra való tekintetből Rómában összegyűjtött.

2-or. Pogányok és zsidók követték el a bűnt, a kik midőn az Aranyszájú János elutazására beálló zavar tetőpontján látták, hogy mennyi keresztyén gyűlt össze a templom négy fala közé, azt a pokoli tervet gondolták ki, hogy templomukkal együtt mindnyáját elégessék.¹⁾

Ez a megfejtésmód kétségkívül a keresztyénektől származott, de valótlanszinűsége miatt semmi foganatja nem lett, úgy hogy a nemsókára megkezdett törvényes vizsgálatban nem is szerepel. És valóban kevésbé is látszott hihetőnek, hogy a pogányok, a nagy Kuriát a keresztyén székesegyháztól elválasztó csekély távolságra való tekintetből, arra vetemedjenek, hogy ennek felgyújtásával oly tűzvészt támaszszanak, a mely amazt is könnyen elérhette és legszebb

¹⁾ Joannis insidiatores, accusando fautores illius, quod synodi iudicium moleste tulissent; isti vero calumniam se pati asseverantes, sibique imputari facinus illorum, qui ipsos una cum ecclesia incendere voluissent. Sozom., VIII. 22.

templomukkal együtt, legtiszteltebb bálványszobraikat is elpusztíthatta.

3-or. A köznéphez tartozó János-pártiak követték el ezt a bűnt, merő bosszúból, csakhogy a várost és a császárt a bálványuk ellen elkövetett erőszakoskodásaikért megla-koltassák, s kieszközölhessék, hogy János székét más püs-pök el ne foglalhassa.¹⁾

Ez a megfejtésmód vált a leghitelesebbé; ez szolgált a tisztviselők nyomozásának alapjául, s a történelem is ezt tekinti a legvalóbbszinű gyanánt; sőt akárhány egyházi író is habozás nélkül elfogadja. Egyébiránt ebben a fölvé-telben, ha törvényszéki vizsgálat alapjául fogadtatik el, igen-igen sok veszedelem rejlett, mivel a benne kifejezett gyanú senkit személyesen meg nem támad, ennélfogva aka-ratjuk ellenére is oda terelte a bírakat, hogy magasrangú s tiszteletreméltó személyeket is részeseiül tekintsenek an-nak a bűnnek, a melyet meg lehet néhány elvakult rajongó követett el. A bünszövetkezet eszméje mintegy természet-szerűleg következett belőle s a római tisztviselők vak-buzgósaága ezt nagy jóakarattal ki is használta a maga czéljaira.

4-er. A három előző magyarázatmód mellett akadt még egy negyedik is, a mely kézzelfoghatólag az érsek ra-jongó barátaitól, szentségének és lángeszének bámulóitól származott, a kik már is úgy látták őt képzeletökben, a mint fejét a szentek fénykoszorúja köríti. Ez a magyarázat-mód a következőleg hangzott: a templomot tetejétől alap-jáig megrázó zivatar alkalmával látták, a mint a boltozat

¹⁾ Quotquot hujus studiosi erant, dum hoc agunt ut post eum nullus designaretur episcopus, urbem igni perendam statuerunt. Zo-sim., V. 24.

szétnyilott s a püspöki trónra tűzoszlop szállott, a mely e trónt lángba borította és onnét hosszú csigavonal alakban az egész épületre szétterjedt. Ez a felvétel egyenesen Istent jelölte ki a tűzi veszedelem okozójául, azonban körülbelül csakis az érsek vakbuzgó imádói körére szorítkozott. A per alkalmával folyt vita közben senki sem hivatkozott rá, sőt Aranyszájú János sem szól róla leveleiben; mind a mellett Palladius felemlíti párbeszédeiben, s a század végén egész egyszerűen és szárazon oly tényként veszi át egy krónikairó, mint a melyben nincs miért kételkednie.¹⁾

A tűzvész okaira vonatkozólag ennyiféle gyanú keringett a városban; de a mi kitörésének idejét illeti, erre nézve még jobban eltértek egymástól a tanúvallomások. Némelyek azt állították, hogy a tűz mindjárt néhány perczcel az érsek eltávozása után tört ki, a mely tény a vádlók gyanujának megerősítésére igen alkalmasnak látszott; mások szerint csak sokkal később, estefelé vették észre; a harmadik nézet már a következő nap reggelére tette a kitörés határidejét: e szerint a templomba zárt János-pártiak gyújtották a tüzet, mielőtt kimentek belőle, s a tűzveszedelem egész éjjel lappangott és csak napfelköltekor tört volna ki. Azt a körülményt azonban majdnem mindenki általánosan elfogadja, hogy a láng az érsek trónjából csapott ki legelőször, és hogy a szél által élesztett tűz oly erőre kapott, oly nagy méretet öltött, hogy nem telt bele három óra, mire a székesegyház, a kuria, a magánosok háza, mind porrá égtek.²⁾

¹⁾ Marcel. Com., *Chron.*, ad ann. 404.

²⁾ Flamma ignis quae de beati Joannis throno nata fuit, subito ecclesiam Constantinopolitanam conflagravit, vicinamque ecclesiae urbis faciem, serpens . . . exussit. Marcell. Com., ann. 404.

A közvélemény ily sokfelé elágazó nyilvánulásai mellett kezdődött a törvényszéki vizsgálat. Az ügy vezetésével megbízott tiszttviselő, Studius városi prefektus annyira hódolt az udvar elfogultságának, hogy elfogatási rendeletet adott ki az Aranyszájú Jánost száműzetési útjában kísérő két püspök, Eulysius meg Cyriacus és néhány székvárosi pap ellen; de már azt nem merte tenni, hogy Aranyszájú Jánost velek egy kalap alá fogja. A száműzött ekkor császári testőrökből álló kíséretével azon az országúton haladt, a mely Chalcedonból, a hol partra szállottak, a Bithyniában fekvő Niceába, utazásának első állomásponjtjára vezetett. Kísérői vele együtt nagy szomorúan haladtak tova, a nélkül, hogy csak eszök ágába is jutott volna, hogy az a templom, a melyet az imént elhagytak, rom és hamuhalmaznál nem egyéb többé. Már jó messzire jártak a tengerparttól, a mikor utólérte őket a rendeletet vivő tiszt sebes vágatva közeledő lovascsapatával együtt. A mint az érsek és kísérői ez emberek szájából a Szent Sófia leégéséről hozott hirt meghallották, eleintén rendkívül megdöb-bentek, de meglepetésök csakhamar boszankodássá változott, a mint arról értesültek, hogy őket magokat vádolják a gyújtogatással, és hogy a prefektus azon rendeletet adta ki ellenök, hogy mint bűnösök, bilincsre verve kísértessenek Konstantinápoly börtöneibe, hogy ott az ellenök emelt vád tárgyában feleletre vonassanak.¹⁾

A letartóztatási rendelet, a mint láttuk, Aranyszájú Jánosra nem tartozott, hanem azért Aranyszájú János azt

¹⁾ Cyriacus et Eulysius . . . cum reliquis clericis vinciti adducti atque innocentes comprobati, postea dimissi sunt. Pallad., *dial.*, 37. l. Episcopus et clericos qui una cum Joanne profecti fuerant, Chalcedonem adductos, custodiae manciparunt. Sozom., VIII. 22.

akarta, hogy rá is kiterjesztessék. »Én testvéreimtől el nem szakadok, így szólt egész hevességgel; ha ők vétkesek, én is az vagyok; ha ők valamely bűncselekmény eszközei: akkor a felbujtató vagy értelmi bűnszerző nem lehet más rajtam kívül. Ennélfogva követelem, hogy kihallgassanak, hadd tudják meg barátaim és ellenségeim, hogy gyújtogató vagyok-e vagy nem.« A tisztnek nem állt hatalmában, hogy a bíró rendeletén kívül e tárgyban bármit határozzon; ennélfogva csak arra szorítkozott, hogy átvette az érsektől írásba foglalt tiltakozását. Ez okirat fogalmazása következőleg hangzott: »Jóllehet, ti más körülmények közt megtagadtátok azon kérésemet, hogy az ellenem emelt vádakra vonatkozólag kihallgassatok, ezúttal mégis ki kell hallgatnotok templomom felgyújtatása tárgyában, mivel a bűnszerzőséggel engemet vádoltok.« ¹⁾ Az érsek, a mint látszik, könnyűszerrel kitalálta, hogy ez a megbélyegző gyanúsítás csakis az ellene ellenséges indulattal viseltető püspökök és udvari emberektől származhatik. Mialatt ő irt, társai kezére ráverték a bilincseket ²⁾ s a lovasok visszavitték őket Chalcedon börtöneibe, a honnét a konstantinápolyiakba helyeztettek által, végre pedig azon föltétel mellett szabadon bocsáttattak, hogy nem térnek többé vissza a császári városba.

A mint útitársai eltávoztak, Aranyszájú Jánost oly bódultság fogta el, mint a kit a villám sújt le. Most már jövődre nézve egyedül maradt, tökéletesen egyedül; nem voltak többé barátai, a kik előtt szívét kiöntse, a kik saj-

¹⁾ Et si in aliis non dedistis mihi locum defensionis, saltem in rebus ecclesiae audiar, an auctor sim, ut dicitis, ejus incendii. Pallad., *dial.*, 37. l.

²⁾ Vincit. Pallad., u. o.

nálkozzanak rajta, a kik gyakori betegeskedése alkalmával ápolgassák, mert még azt sem engedték meg, hogy szolgálatára egyetlen cselédjét magával vigye; nem volt többé körülé más, mint őrei, a durva katonák. Mi lesz belőle keserves utazása alatt, a kanikulai hőségben, azon testi fogatkozásai mellett, a melyeknek terhét a fáradalmak és a búbánat csak még nagyobbra növelték? E szorongatott helyzetében azonban Isten, egyetlen segítője még sem hagyta el. Kisérete, a mint mondtam, császári testőrökből állott, de ez egyszerű és durva emberek könnyörülöbbeknek bizonyultak be azoknál, a kiknek akaratát végrehajtották. A szemeik előtt imént lefolyt jelenet annyira meghatotta lelkeket, hogy önkéntelenül részvétre indultak azon halál révén levő pap iránt, a kit a nép bálványozásig szeretett s a kinek neve akárhányszor megcsendült füleikben. A mint tehát azt látták, hogy annyi testi és lelki szenvedés marcangolja, arra tökélték magokat, hogy istápolják s a szolgai tisztet teljesítik körülé, ha már cselédei nincsenek, jól-lehet ebbe semmikép nem akart beleegyezni és gyengéden visszautasította őket. Mindamellett folyton azon igyekeztek, hogy állomáshelyeiken a magokénál, hacsak lehet, jobb eledeleket, s ha gyaloghintójából kiszállt, néhány órai pihenést eszközöljenek számára.¹⁾ Minthogy a fullasztó hőség következtében gyomorbaja sokkal fájdalmasabbá vált, mint a minőnek idáig tapasztalta, e miatt negyednapos láz kezdte gyötörni, a mi ellen egyetlen hathatós gyógyító szert ismert, a melegfürdőt; mivel pedig, a mint látszik, olyan utasítással látták el kíséretét, hogy a városokban meg ne álljon,

¹⁾ *Si a quibus in exilium avehimur curam omnem et studium etiam supra quam volumus adhibent ut nos recreent et reficiant eaque in re operam navant. Chrys. Ep. 10 ad Olymp.*

holott csak ott találhatott volna meleg közfürdőket, ennél fogva kénytelen volt, a mikor a baj egész hevességében kitört rajta, holmi kádakat használni fürdőmedence gyanánt. Őrei mindezen gondoskodó ápolást megtható buzgósággal végezték körül. Addig sajnálták, míg utoljára megszerették, s a mint majd meglátjuk, több ízben egyenesen nekik köszönhette életbenmaradását. A kíséretet két konstantinápolyi fiatal tiszt vezérlette, a kik nemhogy rosszalták volna katonáik előzékeny gondoskodását, sőt inkább magok is tiszteletteljes figyelemmel vették körül a száműzöttet. Ezt a két tiszte Anatolius és Theodorusnak nevezték, és úgy családjokra, mint neveltetésükre nézve előkelő emberek voltak. Aranyszájú János maga is dicsérettel emlékezik meg rólok leveleiben.¹⁾ Az ő elnézésök következtében a fogoly útközben akadálytalanul közlekedhetett a neki hirt hozó pártjabeli papokkal, irhatott s kaphatott leveleket. Ez a dolog nagy vigasztalására szolgált annak az embernek, a kit a világtól való teljes elzárás csakhamar megölt volna.

De hova kísérik? Hova tüzték ki száműzetési helyét? azt nem tudta, és őrei sem tudtak nálánál többet felőle. Azonban Niceában már készen kelle rájok várakoznia a császári leiratnak, a mely a száműzött sorsát végleg elhatározza. Útközben eleintén azt a hirt hallották, hogy a fogoly száműzetési helyül a Scytha-Pontus²⁾ tüzetett ki, a római birodalomnak a Kaukaszus oldalánál fekvő legvégső tartománya, ez inkább barbarföld mint római vidék; de szerencsére ez a hír elcsitult, és következetesen Arme-

¹⁾ Chrys., *Ep.* 115. 205.

²⁾ Chrys., *Ep.* 13.

niát emlegették, mint a mely felé irányult valósággal Aranyszájú János útja, minél inkább közeledett Niceához. Minthogy ez a hír valószínűnek látszott, azonnal sürgős levelet intézett kedves diakonnőjéhez, Olympiashoz, hogy ha a dolog igaznak bizonyúl, eszközölné ki tartózkodási helyéül a felső Armeniát, illetőleg annak fővárosát Sebastét, e jelentékeny és a Kelet főbb városaival összeköttetésben álló helyet, mint a melyben az élet szükségleteire megkivánható minden dolgok feltalálhatók.¹⁾ Ezt a kegyet könnyen megnyerheti, így biztatta, közös barátjok, bizonyos püspök közbenjárása folytán, a kit ép úgy Cyriakusnak hívtak, mint azt a másikat, a kit azon idő szerint Chalcedonban fogolyként őriztek; ezenkívül több más személyiségeket is említ neki, a kikre szintén nagyban számított, mint például a herélt Brisont, a császárné első kamarását, a ki ezen összeköttetése daczára, megőrizte iránta táplált szives rokonszenvét, továbbá Peaniust, e nagybefolyású férfiút, a kire az előkelők örömet halgattak és főleg bizonyos Arabius nevű sebastei gazdag armeniai férfiút, a kinek nejét szoros barátság kapcsolta össze a diakonnővel, az ő kedves és kegyes leányával.²⁾ Később majd meglátjuk, hogy ezen ajánlatokkal mi történt. A gondoktól elgyötört, a hidegtől és láztól minden tagjában reszkető Aranyszájú János körülbelül tiz napi utazás után végre elérkezett Nicea városába.

Mialatt az érsek száműzetésének ez első állomáshelye felé közelgetett, a törvénytörési vizsgálattal megbizott ügyvivők Konstantinápolyban egymásután fogdostatták el püspök, pap vagy diakon barátait, s mindnyáját a város

¹⁾ Chrys., *Ep.* 121. 221.

²⁾ Chrys., *Ep.* 12. 14. 125. 193. 214.

börtöneibe dugdosták; mindenkit üldöztek, még az asszonyokat is. E szigorú rendszabályokat úgy látszik hasztalan léptette életbe Studius prefektus, mert ennek daczára is gyanússá vált az udvar előtt, meglehet azért, mert az eljárás alakjában némi mérsékletet, vagy a személyek iránt egy kis kiméletet tanúsított, mint a hogy Aranyszájú Jánosra vonatkozólag láttuk; elég az hozzá, néhány nap mulva felfüggesztették hivatalától, és a városi prefektusság, a tisztviselői rangfokozat szabályos egymásutánjának mellőzésével, helyette olyan ember kezére bízott, a kit a császárné sokkal szíve szerint valóbbnak talált s a ki valóban mindent is elkövetett, csakhogy valamikép gyanússá ne váljék. Ezt az egyént Optatusnak hívták s kortársai azt mondják róla, hogy pogány volt,¹⁾ de bizonyára nem azt a durva pogányságot vallotta, a mit a nép, a melynek hite a kőből, vagy fából faragott istenségek imádásából állott, hanem a felvilágosult és gazdag néposztály hitét, az álbölcselők és a vallásos titkokat megmagyarázó papok (mystagogusok) sokistenimádását, a mit akkoriban hellenismusnak neveztek. A keresztyénségnek nem találkozott halálosabb ellensége, ennél a dölyfös és epés gyűlölettel eltelt felekezetnél s a keresztyének sem akadhattak ennek beavatottainál rettenetesebb biráikra, a kik úgy látszik, mintha jelszavokul annak a pogány történetírónak mondását választották volna, a ki Rómának Nero uralkodása alatt történt felgyújtatása alkalmából így nyilatkozott: a keresztyének, bármit tegyenek is, mindig vétkesek s mindenkor a legszigorúbb büntetéseket érdemelnék.«²⁾ Plynemű meg-

¹⁾ Optatus urbis Constantinopolis praefectus, religionis professione gentilis, et propterea christianis infestus. Soer., VI. 16.

²⁾ Sontes atque novissima exempla meritos. Tac. *Ann.*, XV. 44.

győződéssel fogott Optatus az elődje által a Szent Sónia felgyújtatása tárgyában megkezdett bűnvádi eljárás folytatásához. Mint afféle egyaránt vakbuzgó felekezetieskedő és udvarpárti ember, maga akarta kezébe venni a vallatások vezetését, ennél fogva tanyát ütött birói székével a forumon, mellé állíttatta a kinzó eszközöknek különféle nemeit, a tüzes serpenyőket, rostélyokat, kínpadokat, bilincseket, a tagok marczangolásához való csipővasakat, ezenfelül körülvétette magát feladókkal, hóhérokkal, kinvallatókkal s a bűnvádi eljáráshoz tartozó egyéb ügyvivőkkel. Úgy látszik, hogy ez utóbbiak között az udvari párthoz tartozó egyházi férfiak is ültek,¹⁾ a kiket azzal biztattak meg, hogy a bírónak és vallatónak kezére dolgozzanak, s ha a szükség úgy kívánja, oly fogós kérdéseket sugjanak nekik, a melyekkel a vádlottat zavarba hozhatják, vagy pedig a vád előnyére csavarják el a vádlottaktól szenvedés árán kicsikart nyilatkozatokat. Efféle gyalázatosságokat el sem hinne az ember, ha csak azon korból való irományok nem tennének mellettök tanúbizonyságot.

Studius elkezdte a vallatást, Optatus pedig elkezdte a kinztatást, mert valósággal csakis erőszakos eljárással csikarhattak ki vallomásokat azon emberektől, a kik addig állhatatosan tagadtak mindent. A börtönből első sorban a prefektus elé állított személyek közé tartozott a székvárosi egyház templomának egyik fiatal olvasója is, a ki darab ideig szolgaként szerepelt az érsek személye körül. Oly szelid jellemű, oly gyengéd és nádszál termetű volt ez ifjú ember, hogy beillett volna serdülő leánynak, mert még az ahhoz illő szüzi szemérem is látszott homlokán.²⁾ A ki látta,

¹⁾ Sacerdotalis ordinis viri. Pallad., *dial.*, 76. 1.

²⁾ Eutropius quidam lector . . . Sozom., VIII. 24. — Eutropius

azt mondhatta róla, hogy nem ebből a világból való, annyira ide nem illőnek tetszett lelkének tisztaságánál és testének gyenge szervezeténél fogva. A bíró azt akarta, hogy a templom felgyújtói gyanánt gazdáját János érseket s annak barátait nevezze meg, a kik az ifjút szintén pártfogásukban részesítették,¹⁾ de Eutropius (így nevezték a szóban forgó fiatal embert) azt felelte neki, hogy mind erről semmit sem tud. A prefektus, hogy bevallassa vele, mikép tud a dolgról, kínpadra vonatta s kegyetlenül elbotoztatta. A kínvallatók azt várták, hogy valami oly megfontolatlan szót talál kiszalasztani száján, a melyet a bíró felhasználhat; de hasztalan erőltették füleiket, a gyermek ennél egyéb nyilatkozatot nem tett: mint »én semmit sem tudok arról, a mit tőlem kérdeznek.«²⁾ Ekkor a hathatósabb eszközökhöz folyamodtak: minthogy az ólomvégű szíjkorbács nem vitte rá arra, hogy a bíró szája íze szerint beszéljen, aczélkampókkal tépdesték meg oldalait, homlokát is annyira összemarczangolták, hogy még szemöldökét is lehasították; bordáinak bőrétől megfosztott húsához égő fákllyákkal közelítették,³⁾ de Eutropius csak hallgatott, s mikor a kőpadról leoldották: akkor vették észre, hogy halott. Ekkor tehát el kellett volna temetni, mert holttestet csak nem vihettek vissza a börtönbe, de mivel Jánospárti papot nem találtak kezök ügyében (mert mindnyájan vagy elmenekültek, vagy elrejtőztek) Acacius papjainak, a kínzás szemlélőinek kellett akarattjuk ellenére eltemetniök áldozbeatissimus ut virgo purus juvenis et tenellae cutis existens. Pallad., *dial.*, 78. 1.

¹⁾ Ut eos indicaret qui templo ignem iniecissent. Sozom., VIII. 24.

²⁾ Nihil se scire confessus est. Sozom., VIII. 24.

³⁾ Latera et frontem usque adeo sectus, ut supercilia quoque vellerentur. Pallad., *dial.*, 78. 1.

tukat s éjnek éjszakáján kivinniök a temetőbe.¹⁾ A János-pártiak azt beszélik, hogy abban a perczen, a midőn a pogánykezek az ifju olvasót sirjába helyezték, megnyilott volna az ég, s hallatszott, a mint az angyalok kara rázendítette az üdvözlő éneket azon ifju fölött, a ki nem részesült a földön a halottakért mondandó imádságban s a testvéreitől való végbúcsúvételben.¹⁾

Aranyszájú János lelkészi karának egy másik, Eutropiusnál fontosabb tagja, Tigris vagy Tigrius is a börtönörök keze alá jutott, a ki régebben diakonus volt, de ezen időben már papi rangra emelkedett. Ez a személyiség már szerepelt elbeszéléseink első részében; most néhány szóval azt mondom el, hogy mi volt hajdan s mi történt vele a jelen alkalommal. A barbar eredetű s valószínűleg a vele egy nevet viselő folyam partján született Tigrius,³⁾ gyermekéveit rabszolgaságban töltötte, de értelmességével, jó magaviseletével és ura iránt tanúsított párját ritkító önfeláldozásával nagyon korán kiérdemelte felszabadíttatását.⁴⁾ A mint szabaddá lett, fölvette a keresztyénséget, belépett az egyházi rendbe és Aranyszájú János a maga egyházának lelkészi karába sorozta. Az egykori rabszolga ezt az állapotot a megtiszteltetés netovábbjának tekintette, s ettől fogva ép oly buzgalommal szentelte magát második gazdája szolgálatára, mint a mily buzgósággal szolgált első gazdáját. A világon senki másra nem tekintett többé, mint

¹⁾ Media nocte clam ab iis qui hoc egerant, sacerdotalis ordinis viris sepelitur. Pallad., *dial.* 78. l.

²⁾ Pallad., u. o.

³⁾ Erat hic barbarus natione . . . Sozom., VIII. 24.

⁴⁾ Qui cum in domo cuiusdam potentis servus fuisset, domino suo probatus libertatem meruerat. Sozom., VIII. 24.

Aranyszájú Jánosra; az érsek barátait ő is a maga barátaivá, ellenségeit pedig ellenségeivé fogadta. A mint Tigrius a mellé az ember mellé jutott, a kit felfortyanó és akaratos természete nagyon sokszor szenvedélyeinek labdájává tett, a helyett hogy dühét lecsillapítani igyekezett volna, inkább még legoktalanabb haragját is nagyobbra szította; úgy hogy méltán vetették szemére, hogy bálványozott urának gonosz szellemei közé tartozott, holott ezerszer is örömet feláldozta volna életét érte. Sőt a tölgyesi zsinaton egyenesen azon emberek közé tartozónak mutatták be, a kik a konstantinápolyi egyház háborúságainak előidézésében a legkiválóbb szerepet játszották. De nem is feledkeztek ám el róla, midőn a Szent Sófia leégése után a bűnvádi nyomozás a papság tagjai ellen irányult. A ki az ilyen ember felől felteszi, hogy váddal, még ha igazgal is, fellépjen gazdája ellen, ostoba reménységgel kecsegteti magát, a ki pedig azt akarja vele kimondatni, hogy Aranyszájú János gyújtogató, még pedig saját templomának felpörkölője, ezzel csak azt nyeri, hogy lelkének teljes felháborodását vallatói fejére zúdítja. Azt nem tudjuk, hogy mit felelt a prefektus kérdésére, hanem annyi bizonyos, hogy azonnal a leggyalázatosabb büntetéssel lakolt érte. Minden ruhát letéptek róla és ólmos szijkorbáccsal addig vagdalták, míg csak hátáról darabokban nem szakadozott le a hús; majd különzőket kötöttek lábaira, hogy ujjait megnyújtogassák, és végre a kinpadon addig feszítették négyfelé, míg csak öntudatát el nem veszítette, a mikor aztán tömlöczébe visszavitték, hogy börtöne szalmáján rothadjon el.¹⁾ Azonban Tigrius

¹⁾ Tum etiam vestimentis exutus, et tergo flagris caesus, vincisque pedibus ac manibus in eculeo extensus membris dissolutus est. *Sozom.*, VIII. 24.

mind ennek daczára sem halt meg. Mikor sebei tél-túl behegedtek, s annyira kiépült, hogy a kocsiírázást valahogy kibirta, elküldték Mesopotámiába, hogy viszont lássa annak a folyónak partjait, a melyeket rabszolga korában, kevésbbé szerencsétlen állapotában hagyott oda.

A Serapion neve rendszerint nem marad el a Tigriusé mellől, a mikor Aranyuszájú Jánosnak azon baljóslatu tanácsadóit említik, a kik erőszakoskodásaik által e nagy embernek veszedelmét elősegítették. A győztes párt örömet rá tette volna kezét Szent Sófia egykori diakonusára, ezúttal a thraciai Heraclea püspökére: de Serapion a tűzvész idején püspöki megyéjében tartózkodott, és habár vád alá fogattatása esetére kétségbevonhatatlanul bebizonyíthatta volna másutt-lételét, mindamellett sokkal inkább ismerte ellenségeit, mintsem egyedül szent igazára bizza magát, ennélfogva mindjárt a bűnvádi eljárás megkezdődésekor biztos menedékhelyre vonult. A marsi néven ismert gothi katolikus barátok kolostora rejtegette őt darab ideig a polgári hatóság ¹kutatásai elől,¹⁾ úgy hogy csak akkor fedezték fel, a mikor az üldözők dühének első felfortyanása már némileg lecsillapodott. Ha korábban kézre kerül, életével lakolt volna; de akkor már megkinoztatásával is beérték. Egyéb gyötrettetésén kívül aczél karmok és fogók segítségével homlokáról szemöldököstül letépték a bőrt; azután elhurczoltatták Egyptomba az alexandriai patriarchia felügyelete alá,²⁾ noha Serapion minden kétséget

¹⁾ Narraverunt mihi Marsi ac Gothi monachi apud quos Serapion episcopus delitescebat . . . Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

²⁾ Serapionem ad excussionem usque dentium . . . in patriam suam relegarunt. Pallad., *dial.*, 77. l.

kizárólag szivesebben veszi, ha e helyett a császári börtön-örök kezei alá helyezik.

E véres látványosságok közé valóságos mellékese-ményképen ékeződött a számüzött érsek helyére megválasztott új konstantinápolyi székes püspöknek hivatalába lépése. Aranyszájú Jánost június huszadik napján távolították el a császári városból és utódját már 27-én beiktatták. Sem az udvar, sem az ügymenetet vezérlő püspökök nem vesztegették haszontalanul idejüket; az udvar azt remélte, hogy a nép könnyebben elfelejtkezik bálványáról, ha visszatérhetésének minden reményét elveszti, de viszont a püspökök sem nehezteltek érte, ha e gátat vethetik magok és a császárné bekövetkezhető megbánása közé. Mind a mellett az új érseknek világra hozatala, bármint siettették is a dolgot, nem esett meg könnyű szerrel. Minthogy a császár nem merte megválasztani benfentes püspökei közül sem Acaciust, sem Antiochust, sem Severient (mert ezek a közfelháborodástól való félelmökben különben sem vállalták volna el a megbízatást), mindenki a császárné esze sugallatára bizta a dolgot, a kinek választása olyan emberre esett, a ki amazoknál egy cseppel sem viseltetett kisebb ellenséges indulattal Aranyszájú János iránt, de mivel gyávábbnak mutatkozott nálok, nem keverte magát olyan rossz hirbe, mint azok. Ez az ember, mint Nectariusnak, Konstantinápoly egykori prefektusának és későbbi érsekének testvére, az udvar magasrangu személyiségei közé tartozott és az érseki székváros papsága kebelében több év óta a főpapi állást töltötte be. A szóban forgó egyént Arsacesnek nevezték, s mikor a császárné kijelölte, életének nyolczvanadik évében járt; azonban a nagyra-vágók épen abban reménykedtek, hogy koránál fogva

ideig-óráig uralkodó érseknél úgy sem lesz egyéb. Ezt a papot egész ekkorig, a társadalomban elfoglalt magas állása és kétségbevonhatatlan vallásos bölcsesége daczára, nem igen emlegette a világ; még pedig azért, mert semmivel sem törődő, lágy embernek mutatta magát mindannyiszor, a mikor csak valami sürgetős érdek nagyobb tevékenységre nem ösztönözte. A bíráló nyelvek azt a gonosz megjegyzést tették a bőbeszédű és heves Aranyszájú Jánosnak ezen utódára, hogy »ékesen szólása versenyez a halakéval, és szónoki előadását a béka melegsége hatja át.«¹⁾ Egy kis apró történetet is fölelevenítettek rá vonatkozólag, a mely se mint papnak, se mint püspöknek nem szolgált valami nagy dicsőségre. Nevezetesen a mint testvére, a még meg sem keresztelkedett Nectarius, Konstantinápoly prefektusi hivatalából a nagy Theodosius akarata következtében Kelet ezen első metropolisának püspöki székére lépett, ez az egész világot bámulatba ejtő gyors felmagasztaltatás Arsaces szívében is egy kis féltékenységet ébresztett, úgy hogy ő is, mintha csak hason szerencsére számított volna, hamarosan belépett az egyházi rendbe. Ezért bátyja Nectarius, heves szemrehányással illette. »Kitalálom czélzatodat, így szólt hozzá némi keserűséggel, te azon házastárs után áhitozol, a melyet Isten nékem ezen egyház képében adott, és örökségemre leselkedel....« Arsaces tiltakozott az ellen, hogy ily szándékot forgatna elméjében, a mire Nectarius így kiáltott fel: »No, ha így van a dolog, akkor menj ebben a nyomban Tarsusba, a melynek püspöki székét eleve is biztosítom számodra.« Arsaces vonakodott az elindulástól, de mivel megszégyenlette magát,

¹⁾ Homo pisce magis mutus et rana rebus agendis minus idoneus. Pallad., *dial.*, 37. lap.

megragadta az Evangeliumot s esküt tett reá testvére előtt, hogy soha el nem fogadja a püspökséget.¹⁾ Ezt az esküt, a mint látjuk, Eudoxia csábításaival szemben, cserbenhagyta. Mint főpap, Aranyszájú János iránt mindig alattomos ellenségképen viselte magát, püspökét folyton rágalmazta, sőt a tölgyesi zsinat előtt fel is adta, de ez a becsületsezés minden gyalázatossága daczára sem ütött oly nagy zajt, hogy e miatt az udvar megválasztatását elejtse. A császár tehát elhívta, valami gyűlésféle megválasztotta, s a diadalmaskodó párt püspökei felavatták, s felültették trónusára az Apostolok templomában, a mely Konstantinápoly székesegyházául szolgált mind addig, a míg csak az újabb Szent Sófia templomot fel nem építették a réginek romjai fölé.

Arsaces már birtokába vette vitatott püspökségét, a midőn Optatus prefektus újabb fordulatot adott a János-pártiak pörének. A mint ez a tisztviselő a férfiak makacssága ellen folytatott küzdelembe belefáradt, azt hitte, hogy olcsóbb szerével boldogúl az asszonyokkal, ennél fogva elsőben is azok ellen fordult, a kik, mivel az egyház szolgálatában álltak, ismerhették Aranyszájú János titkait, sőt esetleg boszúállásának készséges eszközeiül is szolgálhattak. Kiki elképzelheti, hogy a női diakonokról beszélek. A törvényszék elé idézettek legelseje Olympias volt, ez az előkelő hölgy, a ki annyira híressé vált az egész Keleten, fényes születése, magas lelki tulajdonságai s azon óriási vagyonánál fogva, a melyet a szegények táplálására és az

¹⁾ Fratri suo Nectario juraverat, nullius unquam episcopatus ordinationem admissurum se, quando Nectarius exprobravit ipsi quod noluisset Tarsensi Ecclesiae praefici, quasi mortem ipsius specularetur. Pallad., *dial.*, 38. l.

Egyház szükségeire áldozott; de különben is egyike volt azoknak a nőknek, a kikhez Aranyszájú János elindulása-kor utolsó figyelmeztetéseit intézte. A törvényszolgák, mielőtt Optatus elé vezették volna, csakhogy próbára tegyék, meghordozták a kinzóeszközök között, a melyeket a hóhérok munkájukhoz előkészítettek. A mint a prefektus szeme elé került: fenyegető hangon azonnal azt kérdezte tőle, hogy miért gyújtotta fel a Szent Sófía székesegyházát. »E rágalom megeczáfolására, így szólt nagy lelki nyugalommal Olympias, elég egész életem folyására hivatkoznom; országvilág tudja, hogy hajdan gazdag voltam és hogy gazdagságomat Isten templomainak fölépítésére és disztítésére fordítottam; már pedig ezen az úton nem azt tanuljuk meg, hogy mikép égessük le azokat.¹⁾ Oh! eléggé ismerem én a te életedet!... így kiáltott rá haraggal a prefektus. — Nagyon helyes, ezt felelte neki büszkén Olympias, ha ismered életemet, akkor szállj le székedről, a hol jelenleg mint bíró ülsz és foglalj emitt helyet vádlóképen; hadd ítéljen más fölöttem és te fölötted....«²⁾ Nos, a vádlók padja akkor éppen üresen állott.

A prefektust annyira zavarba hozta e nagy lelkijelenlét és bátorság, hogy azt tettette, mintha más tárgyra kívánná fordítani a beszédet, s nem hozta elő többé a gyújtogatás vádját, hanem képmutató szánakozás hangján így

¹⁾ Interroganti praefecto cur ecclesiam incendisset, respondit: Non est hoc vitae meae institutum. Ego enim facultates meas quae multae erant et maximae, templis Dei instaurandis impendi. Sozom., VIII. 24.

²⁾ Cumque ille diceret sibi probe cognitam esse vivendi rationem, subiecit illa: Tu ergo in accusatoris locum transi, et alius de nobis judicet. Sozom., u. o.

folytatta beszédét: »egy jó tanácsossal kívánok szolgálni neked és minden hozzád hasonlóknak: nevezetesen, ti asszonyok egytől-egyig hóbertosak vagytok, hogy a mint eddig tettétek, visszaütjátok a püspökökkel való egyházi összeköttetést, holott magaviseletetek minden bizonynyal zaklattatást és büntetéseket von maga után. Higjeteek nekem és jobbítsátok meg magatokat, míg az időből ki nem koptok.« ¹⁾ Ebből látjuk, hogy a vád arcvonalat változtatott; most már a gyújtogatás helyett a lázongás és egyházi szakadás bűnét hangoztatta. Ez a fordulat nem került ki Olympias figyelmét. »Optatus, így szólt a diakonnő, nem jársz el igazságosan, ha félbeszakítod azon ügyben való védekezésemet, a miért ezzel a sok néppel együtt ide vezetted, hogy tudniillik mentsem magamat egy oly bűnre vonatkozólag, a mit el nem követtem s a mit semminemű tanúságtétel rám nem bizonyíthat, és most oly sérelmekkel állasz elő, a miknek ehhez semmi közük.« ²⁾ Ha ez olyan újabb vétek, a melyben engem bűnösnek találsz s olyan újabb vád, a melyet ellenem emelni szándékszol: akkor engedd meg, hogy mielőtt néked felelnék, ügyvédeimmel tanácskozzam, mert akkor, ha a törvény és az igazság ellenére, egyházi összeköttetésbe lépni kényszerítenek olyan valakivel, a kivel szemben ezt tenni nem tartozom, legalább tudom, hogy a kötelesség és a lelkiismeret parancsolatja

¹⁾ Veluti consulendi gratia, tam Olympiadi, quam reliquis mulieribus amentiam exprobravit, quae communionem episcopi sui averarentur. Sozom., VIII. 24.

²⁾ Minime aequum est, inquit, ut quae in multitudine per calumniam capta, in iudicio vero nullius criminis convicta sum, ad defensionem trahar querelarum quae in iudicium non venerint. Sozom., u. o.

szerint meddig kell haladnom.« A sarokba szorított prefektus nem tehetett egyebet, mint hogy határidőt engedjen neki, a mi alatt ügyvédekkel tanácskozhassék s azután álljon ismét ítélőszéke elé. Némi idő multán vissza is tért oda Olympias, még pedig oly szilárdan, mint a minő volt az első alkalommal. A bíró tekintélyes összeg pénzbüntetésre és számkivetésre ítélte.¹⁾ Mindent inkább készséggel elfogadott, mintsem Arsacessel egyházi összeköttetésbe lépjen, és száműzetési helyéül eleintén Cysicus, majd később Nicomedia tűzetett ki, de mivel hatalmas barátokkal rendelkezett az udvarnál, senki sem sürgette elindulását.

Pentadia, Aranyuszájú János szeretetének a diakonók között második tárgya, a ki Olympias, Salvina és Ampructéval együtt a keresztelő kápolnában búcsúvételében osztakozott, a prefektus törvényszéke elé is második gyanánt vezetettet. Timasius consul özvegye, társnőjével, Olympiassal ellentétben, azon a helyen csakis durva sértegetésekkel és kegyetlen bántalmazásokkal találkozott. Aranyuszájú Jánosnak hozzá intézett, de jóval későbből kelt levele, némi képet nyújt számunkra azon szenvedésekről, a melyeket ki kellett állania. Megláthatjuk ebből, hogy az udvar, és az udvarnak ügyvivői, milyen dühvel üldözték ezeket a nemes asszonyokat, a kik az érsek iránt táplált megtörhetetlen önfeláldozásuk bűnét, még vagyonuk és rangjukéval is tetézték, a mely annak ügyére nemcsak fényt árasztott, hanem egyúttal meg is nemesítette azt. »Örülj és örvendezz, így irt hozzá Aranyuszájú János, a mint száműzetési helyének messze távolából felelt neki azon levelére, a melyben hitéért való szenvedéseit részletesen elősorolja,

¹⁾ Altero autem die, cum eam exhiberi jussisset, magno auri pondera multavit. Sozom., VIII. 24.

örülj és örvendezz, mert könnyedén megnyerted a diadalmat; egy szóval, megszegyenítetted a vadállatok szemtelenségét és méregtől tajtékzó szájokra lakatot vetettél.¹⁾ Az igazságnak, a melyért harcoltál, s a melynek ellenére úgy elgyilkoltak, csakugyan meg van az az ereje, hogy egyetlen szavával diadalmat vesz az árulókon, holott a hazugság haszontalan burkolózik a kelepczék szövédékebe, a legkisebb szél fuvllatára megdől és széjjel foszlik, mert még a pókhálónál is erőtlenebb Ugy e mennyi kelepczével nem tettek próbát ellenedben? miféle eszközöket mozgásba nem hoztak, csak hogy annyira erős, annyira nemes és Istenedhez annyira hűséges lelket megingathassák? Téged, a ki templomodon és szobádon kívül semmit nem ismertél a világon, a forumra, a forumról a törvényszékre s a törvényszékről a tömlöczbe hurczoltak. Hamis tanúk nyelvét köszörülték ki ellened, alávaló rágalmakat koholtak rád, és hogy megrettentsenek, gyilkosságokat követtek el szemeid láttára. Láttad, a mint patak módra omlott a vér, a mint az ifjú emberek testét tépdeste a vas, emésztette a tűz, a mint előkelő személyiségeket, még pedig nagy számban, sebekkel borítottak, kinpadra feszítettek, egyszóval minden követ megmozdítottak, csak hogy rémületbe ejtsenek és hogy a félelem által rá vegyenek arra, hogy ellenkezőjét valljad annak, mint a mit láttál.²⁾ Te pedig az ég felé emel-

¹⁾ Hujusmodi belluarum ora facili negotio compresseris, impudentesque eorum linguas et rabida ora obstruxeris. Chrys., *Epist.* 94. *ad Pentad.*

²⁾ In forum te quae praeter ecclesiam et cubiculum nihil noras pertraxerunt, a foro ad tribunalia, a tribunalibus ad carcerem. Falsorum testimonium linguas acuerunt, impudentem calumniam concinnarunt, caedes perpetrarunt, cruoris torrentes profuderunt, igni ac ferro ju-

kedő sashoz hasonlólag, szétszakgattad hálóikat, hogy azon tiszta és szabad térekre juthass, a melyekben az erény anyyira gyönyörködik. És nemcsak hogy tőreikbe nem bonyolíthattak, hanem a helyett inkább önmagokat fogták meg bennök; sőt a gyújtogatásnak az a vádja, a melyet holmi nyomorúlt és szerencsétlen emberek azon czélból irányoztak ellened, hogy ez által rajtad diadalmat vehessenek, csak arra szolgált, hogy a te szád által rájok bizonyíttassék a rágalmazás bűne..... Gondolj tehát arra, a mi elmúlt; gondolj mindazon hullámokra, a melyek hátukra emeltek, a nélkül, hogy elragadhattak s a zivatar játéklabdájává tehettek volna; mindazon viharokra, a melyek tönkre nem tehettek, sőt a melyeknek közepette hajód nyugodtan szel-delte a dühöngő tengert. Gondolj mind erre; de egy-szersmind tekints magad elé is, a hozzád közel levő kikö-tőre, a hol már készül számodra a dicsőség koszorúja.«

Pentadia után Ampructére és a templom szolgálá-tára szentelt egyéb diakonnőkre, vagy hölgyekre került a sor; de a történet Salvinát nem említi a vádlottak közt. Az udvar kétségkívül kivette a bíróság előtt való megje-lenés szégyene alól ezt a maur királyi leányt, a ki a Nagy Theodosius rokonával való házassága következtében római nővé s következőleg a tényleg uralkodó császár rokonává lett. Több más, ezeknél kevésbbé előkelő nők is szenvedtek továbbá azért az ügyért, a melyet egyenesen Isten ügyének gondoltak. Sokakat megkínoztak, korbácsoltak, vaskarmok-kal megtépdestek; néhányan a kinpadon, vagy a börtönök-

venum corpora consumpserunt, multis ac praeclaris viris plagas et cruciatus intulerunt, nullum denique lapidem non moverunt quo te metu perterritam huc adigerent, ut iis, quae videras contraria diceres. Chrys., *Epist. 94 ad Pentad.*

ben haltak meg. Az új érsek viszont a kolostorok ellen indított háborút, hogy a barátokat felsőségének elismerésére szorítsa; a kényszerítésnek minden nemét, a fenyegetést, a büntetést, sőt még a koplaltatást is foganatba vették ellenök; elfogták élelmi szereiket azon remény fejében, hogy az éhség által daczukat megtörhetik. Ekkép aztán kivitték, hogy sok barát és apácza belenyugodott a helyzetbe: egyébiránt mit is tehettek volna mást e szerencsétlenek? Meghódolásuk Arsacesnek mind megannyi diadalál tekintetett s az Aranyszájú Jánossal ellenséges lábon álló párt kérkedőleg ünnepelte meg valamennyit. Olympias szintén alapított Konstantinápolyban egy nők számára való kolostort, és minden szeretetét, minden gondoskodását annak szentelte. Mivel pere alkalmával a szegény leányok azt hitték, hogy teljesen elhagyattattak, a zaklattatás, vagy a félelem nyomásának utóvégre engedtek s békét kötöttek a betolakodóval. Olympias ez órától fogva rájuk sem nézett többé.

Lakott ekkor Konstantinápolyban bizonyos, már nagyon idős hajadon személy, a kit mindenki ismert és tisztelt. Ez a hölgy bithyniai volt s Nikomedia egyik gazdag és előkelő családjából származott s Nikarétének vagy Győzedelmeskedő erénynek hívták.¹⁾ Nikaréte erényét a felebaráti szeretet képezte. Roppant örökségét, a melynek teljhatalmú urnőjévé lett, az Irás szavai szerint alamizsna, az egyházak számára osztogatott bőkezű adományok s minden néven nevezendő jótétemény képében osztotta széjjel. Sőt, hogy minél több alkalma legyen az adakozásra,

¹⁾ Ex quibus fuit Nicarete Bythina, nobili genere apud Nicomedienses orta, ob perpetuam virginitatem, et ob vitae sanctimoniam celeberrima. Sozom., VIII. 23.

áttette lakását Konstantinápolyba, a nyomornak ép úgy, mint az uralkodói pompának eme tüzhelyére, és szegénynyé tette magát, csak hogy minél közelebb lehessen a szegényekhez s minél inkább segíthessen nyomorukon. Majdnem emberfeletti jótékonyságának sugallatából megtanulta az orvosi tudományt s a gyógyítószerkészítésének mesteriségét és házáat gyógyítószer készítő műhelylyé alakította át, s a mit csinált, a szűkölködő betegek közt osztotta széjjel, sőt többnyire maga hordta el házaikba.¹⁾ Csakhamar orvosává lett az egész konstantinápolyi népességnek, a mely gyermekies bizodalommal azt mondta róla, hogy »Nikarété szerei mindig meggyógyítják a betegeket.« Az az elvonult életmód, a melyre ez a nemes nő szorítkozott, nem homályosította meg elméjében a szellem és tudomány ajándékait; valamelyik vele ismerős egyháztörténetirő azt mondja róla, hogy társalgása komoly, fenkölt és az isteni bölcsészet oktatásaiból meritett volt s abból szivta magába a világtól való elvonulás kedvelését is. Akárhányszor igyekeztek Nikarétét rávenni arra, hogy az egyházban akár diakonnő, akár valamely hajadonokból álló társulat fejedelema-sszonya gyanánt lépjen be; de mindig makacson vonakodott, sőt még Aranyszájú János hathatós kéréseit is visszautasította.²⁾ Hivatásául kizárólag a titokban működő felebaráti szeretetet, a melyről csak magok a szegények és Isten

¹⁾ Cum esset admodum ingeniosa, et promptae erga omnes humanitatis, medicamenta diversi generis parabat ad usus pauperum aegrotantium. Sozom., VIII. 23.

²⁾ Nam ob modestiam animi, ac philosophiae studium perpetuo latere studebat: ita ut nec honorem diaconissae unquam ambiret, nec virginibus ecclesiae praeesset, licet Joanne saepius eam hortante voluerit. Sozom., u. o.

tudott, választotta. Optatus prefektus vette magának azt a szörnyű bátorságot, hogy felkeresse ezt a szent hajadont a végből, hogy megtagadtassa vele törvényes érsekét s a betolakodóval egyházi közösségbe lépésre kényszerítse; sőt még szörnyűbb bátorságra is vetemedett, a mi abból állott, hogy vonakodásáért tetemes pénzbírságot róvjon rá. Ezzel egyenesen a szegényektől rabolta el a betevő falatot. De Nikarété még tönkre jutva is képes volt adakozni a szegényeknek: egyenlő életmódra fogta magát szolgáló leányai-val, úgy táplálkozott, ruházkodott, mikép azok és a magán megtakarított összegek segítségével folyton szerit ejtette a betegek gyógyításának, s az éhenhalók táplálásának.¹⁾ Utóvégre úgy találták, hogy felebaráti szeretete nagyon is a dacz színét viseli, ennélfogva Aranyszájú János ellenségei Bithyniába száműzetették.

Ez események megtörténtéről mit sem tudott Aranyszájú János, a mint állomásról állomásra hurczolták a birodalom határszélei felé. Rá nézve a száműzetésnek legnehezebben eltűrhető bajait alkalmasint a barátaival való közlekedhetés hiánya s a levelezés bizonytalansága és rendtelensége képezték. Utazásának folyamata alatt csakis hallomás útján értesült érdeklődésének legfőbb tárgyairól, egyházának, testvéreinek és tulajdon magának sorsáról, és mikor a tények a hozzá érkezett levelek útján tudomására jutottak, már akkor régen bevégezettek, megmászhatatlanokká váltak, vagy pedig oly váratlanul sujtottak le rá, mint a villámcsapás. Az oly szellemre nézve, mint a minő az övé volt, ez az állapot fölért ezer halállal. Chalcedontól

¹⁾ Paucis sibi relictis, propter bonam ac prudentem dispensandi rationem, ipsa licet provecta jam aetate, una cum domesticis cuncta haberet et aliis abunde suppeditaret. Sozom., VIII. 23.

Niceáig való útja közben az a hír jut ott hozzá, hogy Konstantinápolyban visszahelyeztetésén munkálkodnak; erre gyorsan azt üzente Olympiasnak, hogy használjon fel minden eszközt, a mivel csak megakadályozhatja, hogy új érsek választassék, a mi a fenforgó körülmények között csakis gyászos eredményt szülhet. »Ha ez a választás megtörténik, azt irta neki, két dolog következik be, és pedigen ép annyira elszomorító rám, mint a mily veszedelmes az egyházra nézve. Nevezetesen, a kit utódommá tesznek, oly emberek által választatik, a kiknek erre nincsen joguk s a kiket az egyház már is üldözőiképen ismer; továbbá olyan bizonyos, mint a kétszer kettő, hogy ezeknek az embereknek eszök ágában sincs, hogy jó választást tegyenek. Már pedig ki láthatja előre, hogy a kedélyek felháborodása következtében a rossz választás mily zavarokat vonhat maga után?« Ezen levélből, a száműzött aggodalmain kívül, az is kitűnik, hogy Olympias diakonnő, rendes időben minő erkölcsi tekintéllyel rendelkezett a papság, a nép, sőt még az udvarnál is; ámde a dolgok arculata változást szenvedett: arról pedig Aranyszájú János mitsem tudott.

Arsaces megválasztatása, mikor később értesült róla, rendkívül felbosszantotta, a mit ki is fejezett egyik hű emberéhez, a synnadesi püspök, Cyriakushoz küldött levelében. »Értesítettek arról, a mi Arsacesre, e higvelejű fecsegőre vonatkozólag történt, a kit a császárné az én püspöki székemre ültetett.¹⁾ Tudomást nyertem azon kegyetlenségekről, a melyeket ez a gyalázatos ember azon testvéreink ellen elkövetett, a kik nem akartak vele egyházi összeköttetésbe lépni, és hogy többen közülök börtön-

¹⁾ Allatum autem ad me est deliro illo Arsacio, quem Imperatrix in throno collocavit. Chrys. *Epist.* 125. ad *Cyriac.*

ben haltak meg, a miért az én ügyemet védelmezték. Ez az ember valóságos báránybőrbe öltözködött farkas, valóságos püspöki köntösbe öltözködött házasságtörő; mert valamint házasságtörőnek nevezik azt az asszonyt, a ki férje életében más férfival közösködik, azonképen házasságtörő Arsaces is, nem ugyan test, hanem lélek szerint, a ki életemben elragadta tőlem az egyházat, a melynek férje vagyok.« ¹⁾ Azon levelében, a melyet Olympiashoz intéz, a kinek teljes fájdalmát elképzei, arra buzdítja a diakonnót, hogy az efféle események miatt el ne csüggedjen, mert hiszen a jó ügy s a jó emberek oly megpróbáltatásoknak részesei, a melyeknek titkát egyedül az isteni gondviselés ismerheti. »Nemde, így folytatja, Barabbást is többre becsülték Jézusnál? És mikoron a zsidó nép, a tolvaj és gyilkosnak szabadon bocsáttatását kívánta, nemde azt követelte, hogy tulajdon üdvösségének megszerzője keresztre feszíttessék?« ²⁾ Másik levelében pedig még ezt is mondta: »Ne bánkódj egész az elcsüggedésig azon, hogy ezt az egyházat dühös hullámok ostromolják, azt a másikat meg a szélvész döngeti, a harmadikat pedig elszenvedhetetlen sebek sujtolják; valamint azon se, hogy ez itt pásztor helyett farkast fogadott be magához, amaz ott révkalauz helyett tengeri rablót, orvos helyett pedig hóhért; igen, igen sirasd, fájlald ha ilyenek megtörténnek, de fájdalomdában mérsékelt, erős és bátor légy s az Isten végezetével szemben ne feledd, hogy semmi sem veszedelmesebb a

¹⁾ Si quidem lupus ille, ovis speciem prae se ferens, etsi episcopi larvam gerat, adulter tamen est. Ut enim mulier adultera vocatur, quae vivente viro alteri nubit: eodem modo hic quoque adulter est. Chrys., *Epist.* 125. *ad Cyriac.*

²⁾ Chrys., *Ep.* 2. *ad Olympiad.*

lélekre, semmi sem kártékonyabb az üdvösségre nézve, mint a kétségbeesés.« ¹⁾

Szive mélyén azonban seb rágódott s minden hir, a melyet hű embereinek ügyétől való eltántorodásáról hallott, még a tüzes vasnál is jobban égette azt. Hanem buzdította is őket a messze távolból és mennyei koszorúkat font számukra, mint a Makkabeusok anyja gyermekeinek. Azt mondta ugyan női diakonjainak, a mikor tőlök Szent Sófia keresztelő kápolnájában elbúcsúzott, hogy »Akként fogadjátok utódomat, mint tulajdon magamat, hogy szakadást ne idézzetek elő az egyházban;« de ezt is hozzátette szavaihoz: »ha ezen utódom korteskedés nélkül, a nép józan szavazata folytán jut székemre.« Azt soha sem mondta, de nem is mondhatta volna, hogy: »Úgy fogadjátok, mint önnön magamat, még ha ellenségem, ha elárulóm, ha kötelességéről megfeledkezett s engem elítélő biráim valamelyike legyen is az.« Ezzel ugyanis némiképen tulajdon elítéltetését helyeselte és ügyében annyira kételkedett volna, hogy azt szinte megtagadja; már pedig, nemcsak a saját, hanem minden igaz katolikus szempontjából, az ő ügye azonos volt Istenével.

II.

Nicea, a hova Aranyszájú János június utolsó napjaiban megérkezett, kellő nyugalmat nyújtott neki a sok átélt fáradalom után. Az Ascanius taváról lengedező hűvös szellők emésztő lázát lassanként lecsillapították: egyébiránt ez a nagy város ellátta mindazon gyógyító szerekkel, a

¹⁾ Chrys., *Epist.* 2. *ad Olymp.*

mik után csak áhítozott, főleg pedig meleg fürdőkkel, a miknek első sorban érezte rá nézve szükséges voltát. »Nicea levegője helyreállított,« ¹⁾ ezt írta róla önnön maga. De ha egészségét fel is találta benne, nem találta meg azt, a mit az egészségnél nem kevésbbé óhajtott, nevezetesen leveleket jó barátaitól, példának okáért Tigrius paptól, főleg pedig Olympiastól, e kedves leánya és rendkívül szeretett asszonyától, hogy saját szavaival éljünk, bajainak e nyájas meghittjétől, a kinek köszönhetjük, hogy a számüzöttnek nemcsak tetteit, hanem legtitkosabb gondolatait is ismerjük Konstantinápolyból való elindulása óta egészen halálának bekövetkeztéig. Hogy a levelek hiánya mennyire bántotta, abból épen nem csinál titkot. Barátaait néha közönyösséggel, vagy legalább kegyetlen hanyagsággal vádolja, máskor meg azt képzei, hogy talán betegek, vagy vele együtt szintén kegyvesztettekké lettek; de a szomorú igazságot nem meri megpendíteni. Kiváltképen Olympiásra neheztelt, kivévén ha halálos beteg, mert ez esetben sokat megbocsát neki. Ez elbeszéléseink folyamán még sokszor nyílik alkalmunk arra, hogy az Aranyszájú Jánost Olympiással egybekötő barátságról beszéljünk; s e tekintetben elmondhatjuk, hogy pusztán szellemi kötelékkel egybekapcsolt két lény között, az övékénél élénkebb és megragadóbb rokonszenvet nem ismerünk. Ugy voltak ők egymással, mint ha csak egy lélek lakott volna nálok két testben, vagyis inkább két egymáshoz hasonló s egymásnak alárendelt két lelket képeztek. E helyen egyenesen a nagy erkölcstani író saját szavait használom, s e tekintetben azon irata képezi kútforrásomat, a melyben a keresztyének közt fennálló barát-

¹⁾ Aer benigne nobiscum egit. Chrys., *Epist. 10. ad Olymp.*

ságot jellemzi. Az első, tudniillik az Olympiasé, gyengéd és önfeláldozó volt egész a túlságig: saját bajaival szemben szinte hősileg erős, s a legkislelkűbb levertségig gyenge, ha azon emberéről volt szó, a kit barátja, atyja, mennyei kalaúza, sőt csaknem istene gyanánt bálványozott. A második, az Aranyszájú Jánosé tetterős és uralkodó jellemű volt, s a másikat csüggedezései alkalmával úgy támogatta, mint valami gyenge növényt, a mely a helyreigazítást és a gyámolt nem nélkülözheti. Aranyszájú János a legkedvesebb és a legelmulaszthatatlanabb kötelességének tartotta, ennek a léleknek kormányzását, a mely magát egyenesen az övének szentelte. Kitűnik ez abból, hogy még száműzetésének legkomolyabb napjaiban is, a fogságában nyert szabad idejének egy részét arra áldozta, hogy barátnőjében majd gyengéd buzdítások, majd pedig gyakran kemény dorgálások által igyekszik leküzdeni azt az életet aláásó túlságos fájdalmat, a mely majdnem kétkedővé teszi az isteni gondviselésben. Utolsó két munkáját, minden művei közt körülbelül a legtökéletesebbeket, azon tétel védelmezésére fordítja, hogy az az üldöztetés, a melynek tárgyául szolgál, valóságos mennyei kegyelem, a miért barátai egyenesen áldhatják az istent, a mint ő is kész örömmel áldja. Ezt a két munkát, a melynek fogalmazása egy várerősség toronyszobájában készült, egyenesen Olympias számára írta.

Ha nem kapott Aranyszájú János Konstantinápolyból olyan híreket, a mik után óhajtozott, kárpótlásul kapott helyettök olyat, a mit szívesen elengedett volna. Az általa és kísérete által oly türelmetlenül várt császári leiratot ott találták Niceaban; a császár a száműzött tartózkodási

helyéül Cucusust tűzte ki,¹⁾ a kisebbik Armeniában, nem pedig Sebastet, a felső Armeniában, a hova kérezkedett. Ez a dolog nagy bánatot okozott neki. Cucusus kicsiny, nyomorult, minden összeköttetést s a szellemi élet minden segélyforrását nélkülöző városka volt, a Taurus egyik vad völgyében eldugva az armeniai és kappadociai hegylánczok kereszteződési pontján. A világi történelem meg sem említi, hanem az egyházi történelemben valamelyes nevezetességre tett szert, a miért száműzetési helyéül és sírjául szolgált Pál konstantinápolyi érseknek, a Constantius uralkodása alatt lefolyt Arius-féle üldözések e hitvallójának: meglehet, épen ez a dicsősége okozta, hogy Eudoxia választása reá essék. Az eseményeknek e találkozása, vagy legalább az a felől való megbizonyosodás, hogy illetén börtönt szántak neki, valóságos villámcsapásként hatott reá, mert arra számított, hogy barátai Sebastét kieszközlík részére; — e szerint tehát nem tettek érette semmit, ők, a kik mikor akarták, oly hatalmasok s a kik önfeláldozásuk állhatatosságával annyira kérkedtek: ők nem méltóztattak kezöket nyújtani feléje, hogy megmentsek! Már azt hiszik, hogy kész halott, ennélfogva mellőzik mint valami hullát! Ennyi féle gyanú marczangolta szívét, úgy, hogy már szinte a kétségbeesés környékezte, még pedig nem annyira saját sorsa, hanem inkább a miatt, hogy alkalmasint elpártoltak tőle azok, a kiket annyira szeretett.²⁾ Ez igazságtalan gyanúsításaiért keserű szemrehányásokat tehetett később magának, a midőn a való igazságról tudomást szerzett. Mert azok a barátai, a kiket közönyösséggel vádolt, eget

¹⁾ Eum in parvum quoddam ac desertum Armeniae oppidum relegarunt, cui nomen est Cucuso. Theodor., 34. v.

²⁾ Chrys., *Epist.*, 12, 14, 120, 193, 214.

földet megmozdítottak, csakhogy tartózkodási helyéül Sebastét kieszközölhessék, és a császár majdnem hajlandónak mutatkozott már az engedékenységre, a midőn a császárné közbelépett és Cucusus kijelölését követelte. ¹⁾ Kitétszik ebből, hogy a császárné haragját a győzelem nem enyhítette, mert ennek a helynek kitűzetése a száműzetés kegyetlen szigorítását képezte.

Ez igazságtalan és még akkor semmi által el nem oszlott gyanúnak befolyása alatt néhány héttel később bizonyos Theodora nevű konstantinápolyi nőhöz a következő levelet intézte: »Ne szűnj meg folytonosan pelengérre állítani azokat, a kik irántam való némi hajlandóságaikkal dicsekesznek, azért, hogy ha már ennyi gazdag, ennyi befolyásos baráttal rendelkezem, még sem tudtam közbenjárásuk folytán megnyerni azt, a mit a legelvetemültebb emberektől sem tagadnak meg, tudniilik a kevésbbé szigorú s kevésbbé félreeső száműzetési helyet.« ²⁾ De már azt még sem merte tenni, hogy neheztelését Olympias előtt ily keserű szavakkal tolmácsolja, mert attól tartott, hogy megtalálja sérteni ezzel a váddal, a melynek nagy részét egyenesen magára vehetné: erre nem bírt elég bátorsággal; Niceából elindulásakor hozzá intézett levele egészen másképen hangzik; mind a mellett, szelidebb kifejezései daczára, ebből is ugyan az a gondolat érezhető ki. »Ne gyötörd magadat azért, így írt hozzá, hogy barátaim nem

¹⁾ Chrys., *Epist.*, 125.

²⁾ Ne eos, quibus amamus, probris unquam insectari desistas, quod cum tot amicos, tantisque opibus et potentia praeditos habeamus, haud tamen illud consecuti sumus, quod etiam scelerati homines impetrant, nempe ut in mitiore ac propinquiore aliquo loco collocemur. Chrys., *Epist.* 120. *ad Theodoram.*

eszközölhették ki számomra az általam kért tartózkodási helyet. Ebben is megnyugszom, sőt valóságos jótéteménynek tekintem. Meglehet, barátaim segíteni akartak rajtam, de minden igyekezetök daczára sem tehették. ¹⁾ Dicsőség Istennek minden dologban! E szavakat ismétlem szüntelen, akármilyen történjék is velem.« Egyébiránt Olympias megnyugtató végett részletes tudósítást küld állapotáról, még pedig olyat, hogy helyzetét szemmel-láthatólag kedvezőbbre festi a valónál. »Oszlasd el kérlek, azt írta neki, utazásomra vonatkozó minden aggodalmaidat; testi erőm és egészségem határozottan növekedett; az itteni levegő javamra válik, és kísérem minden elképzelhető buzgóságot kifejtene, csak hogy részemre hasznos szolgálatokat teljesíthessenek, sőt néha buzgóságukat már szinte megsokallom. Ezt a levelet Niceából való elindulásom perczében július 3-án küldöm hozzád. Tudósíts minél gyakrabban egészségedről. E czélból felhasználhatod kedves Pergamiusom közbenjárását, a kiben teljesen megbízom. De nem érem ám be azzal, hogy pusztán testi egészségedről beszélj, ennél többet akarok tudni, azt szeretném hallani, hogy szomorúságod fellege elenyészett. Ha ezt a jó hírt közlöd velem, gyakrabban és hosszasabban írok hozzád, mert biztos vagyok felőle, hogy azt az eredményt érem el általa, amit a világon mindennél inkább óhajtok, tudniillik lelkednek nyugodalmát.« ²⁾

¹⁾ Quid enim angeris, quod nos e Cucuso alio transferre nequisti? Quod si res perfici non potuit, non tamen proinde angere oportet. Chrys., *Epist. 14. ad Olympiad.*

²⁾ Nec vero de tua duntaxat bona valetudine certiores nos facias, verum illud etiam significes velim moeroris nubem a te dissipatam esse. Nam si hoc ex tuis litteris intellexerimus, saepius quoque

Niceai tartózkodása alatt legelső gondjainak egyikét képezte, hogy száműzetésében osztakozó pap, püspök és diakon társainak írjon, a kiket, a mint láttuk, a prefektus rendeletére útközben feltartóztattak és a gyújtogatás bűnének vádja alatt Chalcedonban bebörtönöztek. Ez a levél egyszerű, de mégis szép: üdvözlí őket ebben azért, hogy szenvednek, még pedig bátorsággal szenvedik a bilincseket és a börtönt, mint hajdan az apostolok, s arra buzdítja őket, hogy annál inkább bízzanak Istenben, minél nagyobb méltatlanságot és megvetetést kell tűrniök az emberektől. »Semmi kétségem sincs benne, ekkép folytatta levélét, hogy szenvedéseitek még az eddiginél is nagyobb mértékben növelik becsületeteket Isten előtt, a ki mindig több több erőt ad néktek azoknak elhordozására.

.... A bilincsekkel megterhelt apostolok folytonosan eszökbe tartották hivatásukat börtönük fenekén s gondoskodásukat az egész világra kiterjesztették: a tiéteknek is az egyház bajaira kell irányulnia. Ragadjatok meg tehát minden buzgóságtok gyakorlására kínálkozó alkalmat, és munkálkodjatok akár közvetlen önmagatok, akár más, nálatok nagyobb cselekvési szabadsággal rendelkező emberek felhasználásával; ne hanyagoljatok el semmit se szóval, se cselekedettel, csakhogy a tomboló vihart lecsendesítsétek. E buzgóságtok minden kétséget kizárólag megtermi a maga jó gyümölcseit; de ha másképp történnék is, azért Isten ép oly bizonynyal megjutalmaz benneteket jószándékaitokért és igyekezetetekért.«¹⁾

ad te litteras dabimus, ut qui scribendo aliquid proficiamus. Chrys., *Epist. 10. ad Olymp.*

¹⁾ Non enim dubium est, quin cum ex his, quae patimini majorem vobis apud Deum fiduciam concilietis, majores inde quoque vires adepturi sitis. Chrys. *Epist. 174. ad Ep. Presb., etc.*

Ez a levél, a melyben Aranyzájú János azt a tanácsot adja vigasztalásul a főbenjáró bűnvád terhe alatt bebörtönözött embereknek, hogy az egyház bajaival foglalkozzanak, leghívebben festi előttünk saját lelkének állapotát. Fáradalmai, kellemetlenségei, sőt még az a bosszúsága is, hogy a birodalom legtávolabbi határszélén fekvő városkába helyezik át, mind ez nyomban eltűnt, mihelyt valamely kötelesség teljesítésének gondolata eszébe ötlött. Ekkor, a mint Olympiasnak tanácsolta, rögtön elűzte a szomorúságnak lelkét elkomorító fellegeit, és ép oly buzgalommal, ép oly lelki vidámsággal fogott a munkához, mintha még mindig Kostantinápolyban volna s püspöki kötelességeit teljesítené. Ez a munka, nem holmi jelentéktelen feladatból, hanem egyenesen Phoeniciának a keresztyén vallásra való térítéséből állott, a melyet már öt évvel az előtt maga elé tűzött, azon alkalommal, a midőn azt a körútját, vagyis inkább azon pásztori vállalatát végezte Kis-Ázsiában, a melylyel annyi ellenséges gyűlöletet vont magára s a mely szerencsétlenségei hosszú sorozatának első láncszemét képezte. Ezen utazása alkalmával a Syriai tartományokban szemügygyel kísérelhette Phoeniciának vallásos tekintetben meglevő állapotát. Phoenicia mind akkorig pogány maradt a szomszéd egyházak püspökei által különböző időszakokban megkísérlett igehirdetés daczára, vagyis inkább ezek a kíséreltek nem mondhatók egyáltalán komolyaknak; mert egyrészt a világi tisztviselők, a kik soha napján sem szerettek bajt szerezni magoknak s a kiket különben sem emésztett a keresztyén lélekalászat buzgósága, egyáltalán nem kedveztek nekik; más részről pedig a vállalat, a phoeniciaiak makacskodási hajlamának tekintetbe vételével, fölötte durvának mondható. Ez a nép

valójában sokkal jelentékenyebb helyet foglalt el az ó világ hitregészeti történetében, mintsem azt magától valamely új vallás által minden harc nélkül elragadtatni engedje; Phoenicia nem hiába, hogy annyi nagy istenségnek szolgált hazájául, a melyekkel azután az egész pogány világot megajándékozta, de úgy is ragaszkodott istentiszteletéhez, mint nemzeti lételének egyik kiegészítő részéhez. Ezen okok, természetesen a polgári tisztviselők lanyhaságával kapcsolatban, azt eredményezték, hogy ott a keresztyén hittérítés úgy szólván teljesen sikertelen maradt. Arany-szájú János 399-ben megkísérlte, hogy a közigazgatási és egyházi hatóságok langy melegségét valami heves összekocczanás által fölhevíti. De mivel a világi papság tehetetlenségét vagy buzgóságának csekélységet fölismerte, a barátokhoz fordult s azoknak mindenre elszánt csapatát zúdította erre a tartományra. Ezek aztán a templomokat megtámadták, elpusztították, többeket földig leromboltak, a pogány papokat erőszakos fellépésekkel futni kénytelenítették; e részleges győzelmek gyümölcse gyanánt néhány, de csekély számú keresztyén templom s néhány kolostor épült, de a melyeknek fennállása nem tartott soká. A tisztviselőket annyira megfélemlítette a konstantinápolyi érsek hatalma, jöllehet már tekintélye hanyatlani kezdett az udvar előtt, hogy ösztönzésének engedelmeskedtek és dermedtségek némileg engedődni kezdett; de a dolgok nem haladtak soká ez irányban. Az Arany-szájú Jánost ért csapások, a tölgyesi zsinat előtt folyó pere, első száműzése s a császárné és a császár kegyelt püspökeinek iránta nyíltan kimutatott ellenszenve következtében, elkezdett munkája hanyatlásnak indult; második üldöztetése folytán pedig teljesen tönkre jutott. A pogány papok visszatértek

templomaikba, mivel visszatérésüket senki sem akadályozta; a keresztyén templomokat viszont lerombolták s a barátokat az egész tartományból kiűzték az e közben feltámadt ellenhatás következtében, a melynek előidézésében az Aranyszájú János ellen irányuló gyűlölet valószínűleg nagy szerepet játszott.

Ime ezekről a dolgokról értesült a száműzött, niceai tartózkodása alkalmával, a Syriából, vagy Kis Ázsiából jövő papok által. Szíve a hallottakra egészen elfacsarodott. Azon néhány rövid percz felhasználásával, a melyet a száműzetés felé vivő útján való megállapodás számára nyújtott, azt az eszmét érlelte meg elméjében, hogy tönkre jutott vállalatát újra kezdi. Minden papnak, a kivel csak találkozott, szívére beszélt, hogy ha valamikép a saját keblét hevítő buzgóságot beléjük önthetné; sőt még egyik antiochiai barátjának, Constantius papnak is írt, hogy őt Syria fővárosában második énjévé tehesse.¹⁾ Nem hitte ugyan, hogy Constantiusban munkás térítőre, a hittterjesztés harczoló vezérére akad, a ki maga veszi kezébe a végrehajtás munkáját és a saját személyében példát ad a munkásoknak; Aranyszájú János barátja ilyen tulajdonságokkal nem rendelkezett, habár sok egyéb jó meg volt benne, úgy hogy nem egy hű katolikus fia Antiochiának, neki szánta a már életének végső határára eljutott Flavianus érsek örökségét. Ennélfogva csakis a vezetés munkáját bízta rá Aranyszájú János, és arra ösztönözte, hogy keressen munkásokat a barátok között, s azt ígérte neki, hogy ellátja bőven pénzzel, rombolási eszközökkel, csákányokkal, lapátokkal, vasdorongokkal, egyszóval mind azzal, a mi az

¹⁾ Chrys., Epist. 221.

efféle hadjáráthoz megkivántatik, sőt még a kisdéd hadsereg élelmezéséről sem feledkezett meg, mert előre látta, hogy bizonyosan megkisértik, nem űzhetnék-e el őket kiéheztetéssel. A száműzött mindezt megígérte, jóllehet egyetlen obolusa sem volt, sőt magát is katonaság őrizte, és hosszas utazás előestéjén állott; mindazonáltal minden ígéretét teljesítette, annyira megindúlt szavára minden szív s feltárult minden erszény! Sőt még ennél is többet tett; a vállalat munkás vezér nélkül szükölködött, ezt is keresett, sőt talált is számára. Nicea környékén, valamely barlangba elvonultan, élt egy remete, a hova mintegy elfalazta magát; azt mondták róla, hogy esküje tartja, hogy ott hal meg, távol a munkás élet zajától s az emberekkel való érintkezéstől, a kikkel határozottan szakított. Arany-szájú János ezt a remetét választotta vezérül a phoeniciai keresztyén hadjárat folytatására. »Jőjj elő hegyeid közül, ezt írta neki s hagyd abba terméketlen hivatásodat, a melylyel sem az emberek, sem az Isten ügyének nem szolgálhatsz. Vedd kezedbe botodat és indulj; keresd fel Antiochiában Constantius papot, értekezz vele, hogy mi módon döntögesd le Phoenicia bálvány isteneit; ő mindennel ellát, a mire szent hadsereggednek szüksége lehet.« ¹⁾ A remete vonakodott, Arany-szájú János haragosan rá írt, mire aztán útnak indult.

E közben letelt a pihenésre kirendelt idő, s a fogolynak kíséretével együtt július 5. vagy 6-án ismét tovább kellett haladnia, Cappadociának Cesarea nevű városa irányában; de azon időpontban, a midőn Niceát el kelle hagynia, ezt a bájos levelet intézte kedves leányához, Olympiáshoz,

¹⁾ Chrys., *Epist.* 221.

a melyben megnyugtadni igyekszik azt lelki és egészségi állapotáról:

»Azon mértékben a mint megpróbáltatásaink növekednek, vigasztalásaink is növekednek, s a jövőre nézve a legmosolygóbb reményeket tápláljuk; most minden úgy látszik, hogy kívánságunk szerint történik; egészen a hajónk fara felől fúvó szél mellett haladunk. Ki látott ilyet? Ki hallott ilyet? Mindenfelé víz alatt rejtőző sziklák, örvények és nagy zajgással összeütköző hullámtorlatok, holdtalan setét éjszaka, sűrű köd, meredező sziklák és zátonyok, mindamellet, annak daczára, hogy hajónkkal ilyen tenger vizeit hasítjuk, semmivel sem érezzük magunkat rosszabban, mint azok, a kik a kikötőben csendesen ringatóznak.¹⁾ Gondolkodj e tárgyról viszont te is, óh én nagykegyességű asszonyom, tedd magad túl mind e zenebonán és zajon, s arra kérlek, tudósíts engem egészségi állapotod felől. A mi minket illet, részünkről valóban jól, sőt egyenesen vidáman vagyunk, mert testünk erőben növekedett, és a levegő, a melyet belélegzünk, tiszta²⁾ Osupán egy dolognak érezzük hiányát, s ez abból áll, hogy szeretnők tudni bizonyosan, ha valjon egészséged nem szenvedett-e valami változást; cselekedd, hogy azt megtudhassam, hogy még ebben az örömben is részesülhessek, hogy hálával tetézhessem érte az én uramat s nagy szelidségű fiamat Pergamiust. Ha nekünk óhajtasz írni, bízd reá leveleidet, mert ő hű barátunk és őszintén ragaszkodik hozzánk, és nálánál senki sem viseltetik nagyobb tisztelettel a te erényeid és kegyességed iránt.«

¹⁾ Et tamen per ejus modi mare navigantes nihilo pejore statu sumus, quam qui in portu jactantur. Chrys., *Epist. 11. ad Olymp.*

²⁾ Nos enim et in comoda corporis valetudine et in animi hilaritate degimus. U. az u. o.

A Niceából Cesareán, az utazás második állomás-pontján át Cucususba vezető út Phrygián és Cappadocia egy részén vezetett keresztül. Niceából való kiindulásánál, ettől a várostól némi távolságra, a Sangarius folyó partja mentén haladt, annak folyásával szemben s azzal együtt a Galatiáknak nevezett két phrygiai tartomány belsejébe hatolt. A folyó szomszédságában a vidék minden szegénysége mellett is lakható volt, de a midőn a tájék belsejébe nyomult az utas, végtelen rónáknál, hamúhoz hasonló, fekete, földi szuroknemű és minden termékül száraz, végtelenül sovány réteket felmutató területeknél egyebet nem talált.¹⁾ Csak imitt-amott akadt emberi lakásra, durva, rövid szőrű juhokból álló roppant nyájakra, a melyek a vidéket néhány pásztor felügyelete alatt bebarangolták. Mivel a kíséretnek, utazására vonatkozó rendeletében, szorosán meghagyatott, hogy a városokat kikerülje, csakis nyomorult falukban állapodhatott meg, a hol száraz, penészes kenyérnél egyéb eledelre nem igen talált, s azt is csak vízben megáztatott állapotában ehatték. Ide járult, hogy még ez a mély kutakból merített víz is salétrom ízű, éme lyítő volt s a szomjat nem hogy eloltotta volna, hanem inkább még nagyobbra fokozta. A mi pedig az Aranyszájú Jánosra nézve annyira nélkülözhetetlen fürdőket illeti, ezeket csak minden képzeletet felülmuló fáradsággal szerezhették meg számára. Az út folyama alatt szenvedései rendkívül magas fokra emelkedtek, a láz újra elővette, még pedig úgy, hogy többé el se hagyta; ²⁾ fejük felett szinte pörkölőleg sütött a nap, lábok alatt épen olyan forró homok

¹⁾ Plinius. *Hist. nat.* VI. 9.

²⁾ Continuis nimirum febribus dejectus. Chrys., *Epist.* 11. ad *Olymp.*

terült és sehonnét sem lengedezett feléjük a legcsekélyebb hűvösítő szellőcske, sehol sem mutatkozott egyetlen egy árnyat adó elárvult fácska. De még ez mind hagyján lett volna, ha az ég könyörületlenségét az embereké felül nem múlja. A míg Aranyszájú János a második Galatiában, a Pessinunte püspöki megyéjéhez tartozó területen utazott, a melynek püspöke Demetrius, barátja volt, sőt épen akkor is Italiában ügye védelmezésében fáradozott: addig jóllehet műveletlen és kevésbé vendégszerető népekkel érintkezett, de ezek legalább semmi rossz akaratot sem mutattak iránta. De már a felső Galatiában, az ancyrai püspöki megye területén, egészen megváltozott a helyzet képe. El városnak székes püspöke Leontius, az érseknek legbőszültebb ellenségei közé tartozott s ő volt egyenesen az a szónok, a ki a legutóbbi zsinat alkalmával az antiochiai törvényczikkek érvényességét első sorban védelmezte. És habár azon alkalommal győzelmet aratott, de azért a diadal nem hatott rá szelidítőleg. Úgy látszik, hogy Aranyszájú János rendkívül nagy veszedelmekben forgott, mi alatt ennek az embernek joghatósága alá tartozó falvakon kelle áthaladnia. Mi történhetett ez alatt, és miféle kelep-czékről beszél a történelem? A püspökük által fellázított népségek erőszakoskodásokra, halálos fenyegetésekre vete-medtek-e a száműzött ellen? Valjon Leontius játszott-e tényleges szerepet ezen fenyegetőzések és erőszaktételekben? Azt nem tudjuk. Aranyszájú Jánosnak egy elejtett szavából mindenesetre azt kell hinnünk, hogy a veszedelemnek nagynak kellett lennie, úgy, hogy a midőn »Galatiából kimenekült«,¹⁾

¹⁾ Quum Galata illo qui etiam nobis poene mortem minitatus est defuncti, jam in Cappadociam ingredi pararemus . . . Chrys., *Epist.* 14. ad Olympiad.

a mint Olympiasnak írta, Cappadociát szabadulás földé gyanánt üdvözölhette.

Itt csakugyan egészen más látvány tárult szemei elé. Itt már nem örjögő bandák rohantak felé, szitkozódással, mocskolódással telt szájjal, hanem tiszteletteljes, hódoló népség várt reá az útfeleken, vagy tömegesen tódult eléje. Akadt köztük minden rendű s rangú ember, barátok, apáczaszűzek, hegyeik közül elősiető remetek, a kik mindnyájan könyekkel szemökben gyászolták azt az állapotot, a mire ellenségei juttatták. Csapatostul találkoztak velök a városokban, falukban, az utakon; mi közben ekként nyilatkoztak egymás előtt: »Jobb volna, ha a nap megvonná világosságát a földtől, mint hogy ezt az arany száját hallgatagságra kényszerítve kelljen látnunk.«¹⁾ Aranyszájú János vigasztalni igyekezett őket, de mikor azt mondta nekik: Ne sírjatok ekként miattam, még nagyobb könnyár hullott a szemekből, úgy, hogy maga sem türtőztethette magát a sírástól. Bizonyos esemény azonban szeget ütött fejébe és komoly gondolatokat ébresztett elméjében. A mint Cesarea felé közeledett, több ízben mondogatták neki a gyalog hintójához közeledő személyek, hogy »Pharetrius ő méltósága vár reád; mindúntalan kijár az útra, csakhogy el ne szalaszsa a veled való találkozást, mert semmit sem óhajt annyira, mint hogy téged láthasson és megölelhessen. Sőt még a városban lévő barátokat is összegyűjti, csakhogy fogadtatásodat minél ünnepélyesebbé tegye.«²⁾ Ezek a beszédek nyugtalanságba ejtették Arany-

1) Satius fuisset solem radios suos subtrahere quam Joannis os conticere. Chrys., *Ep. 125. ad Cyriac.*

2) Dominus Pharetrius te expectat ac quaquaversum iter facit ne tuo ingressu fraudaretur, nihilque non operae ac laboris suscipit,

szájú Jánost. Nevezetesen ez a Pharetrius, Cesareának székes püspöke ugyanaz a püspök volt, a kiről a konstantinápolyi zsinat alkalmából említést tettünk, a ki, mivel a néptől való féltében nem merte nyíltan elítélni Jánost, azt a tudósítást küldte az udvarhoz, hogy eleve aláír mindent, a mit ellene határoznak.¹⁾ Ez a Pharetrius gonoszság tekintetében nem állt Leontius mögött, hanem sokkalta képmutatóbb és félénkebb volt nála, úgy hogy képes lett volna bárminemű bűn elkövetésére, föltéve, hogy azt titokban s a fölfedeztetés veszélye nélkül hajthatja végre: az utóbb említett az útonálló vakmerőségével, az előbbeni pedig a méregkeverő gyávaságával bírt. Az az utazási rendelet, a melynek következtében a száműzöttek Cesareán át kellett Cucususba vonulnia, élénk boszúságot okozott neki s roppant zavarba ejtette, mert utoljára is, ha a száműzöttel rosszul bánik, akkor papsága érzületének nem felel meg, a mely majdnem egész összességében a János-pártiak közé tartozott, sőt azt a szánakozási szerepet is meghazudtolja, a melyet a száműzetési végzés kimondása óta játszott; ha pedig jól fogadja, akkor meg a császárné boszújának teszi ki magát s elveszti azt a jutalmat, a mit gyávaságával kiérdemelt. Tétovázott tehát s azt várta, hogy majd csak akad valami alkalom, a mi a bajból kirántja és ez alkalmatlan vendégtől megszabadítja.

A város kapujánál, daczára előzetes ajánlkozásának, nem jelent meg, sem azt a meghívást nem küldötte Arany-szájú Jánosnak, hogy szálljon püspöki palotájába. Ez

quo te videat ac complectetur . . . Monasteria etiam tum virorum tum mulierum commovit. Chrys. *Epist. 14. ad Olympiad.*

¹⁾ Civitate ne egressus quidem per litteras cum adversariis Joannis consentit. Pallad., *dial.*, 37. lap.

utóbbi azonnal felfogta az illetén magaviselet értelmét s elfogadta a város végén számára felajánlott lakást.¹⁾ Cesa-rea előkelő lakosaiból, tisztviselőkből, polgárokból, tudó-sokból és barátokból álló nagyszámú néptömeg jött oda elébe, hogy üdvözölje ; úgy látszott, hogy a székvárosi pap-ság, az egyetlen püspök kivételével, teljes számban megjelent ott.²⁾ Aranyszájú Jánost úgy elcsigázta a fáradság s úgy elgyötörte a láz, hogy nem annyira udvarias bókokra, mint inkább nyugalomra, és nem látogatókra, hanem orvosokra lett volna szüksége. Véletlenül ez is akadt, még pedig kettő a társaságban, a kik azonnal gondozásuk alá vették, s a legfigyelmesebb ápolással szorgalmatoskodtak körülé úgy, hogy a segélyre legkészebb s a legrészvevőbb szívű egyé-neknek mutatkoztak iránta. Az egyikök még azon is erős-ködött, hogy egész Cucususig elkiséri. E becsületes embe-reket Hymettius és Theodorusnak hívták. »Nyájas részvé-tök, ezt mondja rólok János, épen annyit használt neki, mint orvosságuk.«³⁾

Élvezni kezdte tehát egy kissé a pihenést és baráti szivömlengéseiből érdekes látnunk, hogy mily gyermekies örömmel hasonlítja össze útja folyamán kiállott szenvedéseit azon nyugodalommal, a melynek itt érezte első édes-ségét. »Bizonyára! így kiáltott fel Theodorához inté-zett levelében, nyilván kevesebb tartózkodással, mint a

¹⁾ Hospitium quidem in extremo urbis recessu nactus sum. Chrys. *Epist. 14. ad Olympiad.*

²⁾ Mihi clerici omnes, populus, monachi, monachae, medici affluerunt, et quibus perquam officiose acceptus sum, omnibus famu-lantibus, et omnia mihi subministrantibus. U. az u. o.

³⁾ A quibus non tam artis subsidiis, quam commiseratione at-que amicitia curabar. U. az u. o.

mennyit Olympiassal szemben alkalmazott volna, se a foglyok börtöneikben, se a fegyenczek bányáikban nem szenvednek annyit, mint a mennyit én ez utazásom alatt, sőt közönként még most is szenvedek.¹⁾ A láz állandólag gyötört, mindazonáltal éjjel-nappal utaznom kellett, időről időre levert a hőség, emésztett az álmatlanság, és mindenben szükölködő állapotomban senkim sem akadt, a ki segítségemre jött volna. Végre Cesareában vagyok, mint zivatar után a hajós a kikötőben; de ennek a kikötőnek a szélcsendje nem elég hatalmas arra, hogy a gyötrettetés által okozott bajaimat velem kihevertesse, a megelőző napok annyira elgyengítettek! Cesareában úgy éreztem, mintha egy kisssé éledtem volna, itt iható vizet ittam, s keménységtelen és penésztelen kenyeret ettem,²⁾ nem kellett kénytelenségből félfenekű hordóban fürödnöm, s valahára ágyban hálhattam. Még sok mondanivalóm volna, de beérem ennyivel, nehogy nagyon elérzékenyítselek. . . . »

Azon hírek, a melyeket Cesareában hallott, csak nagyon tökéletlenül lebbentették fel azt a fátylat, a mely előle a konstantinápolyi eseményeket eltakarta. Többet tudott meg a császári városból jövő egyik barátjától; de boszankodással értesült róla, hogy nem hozott számára levelet sem Cyriacus püspöktől, sem Tigriustól, sem kiváltképen Olympiastól. Az utastól hallott értesülései elég régi keletűek voltak, s főleg azokról nem tudósították, a mikről leginkább szeretett volna megbizonyosodni. Mi lett annyi meg annyi barátjából, a kikről annyit szeretett volna tudni, s a

¹⁾ Iis qui ad metalla damnati sunt et in vinculis tenentur, graviora et atrociora pertulimus. Chrys., *Epist. 120. ad Theodor.*

²⁾ Puram aquam ibi panemque minime foetidum ac praedurum comedi U. az u. o.

kik némaságba merültek? Két nappal később irt Olympiasnak, hogy őt szeliden feddje. »Ime én mennyi levelet írok neked, hogy a magam állapotáról tudósítsalak, de a tied szerfelett ritkák. Mi ennek az oka? talán azon körülmény, hogy levélvivőkre nehéz akadnod? Erre a mentségre nemmel felelek, mert a megboldogult Márton püspök testvére két nappal ez előtt meglátogatott s mikor azt kérdeztem tőle, hozott-e leveleket számomra, azt felelte, hogy nem hozott, sem tőled, sem Tigrius paptól, sem Cyriacus püspöktől, sem a többi Chalcedonban bebörtönzöttektől. Ha valamit hallottál ezek állapotáról, igyekezz tudtomra adni. A mi engem illet, én jól vagyok s a mai napig tökéletes békét és lelki nyugodalmat élvezek..... Ne gyötörd barátaimat azért, hogy tartózkodási helyem megváltoztatását nem birták kieszközölni. Mindent megtettek, de elbuktak, abban megnyugszom, nem jöhettek el meglátogatásomra, azt megengedem: de meg kell-e azt is engednem, hogy levelet nem írhattak volna? ¹⁾ Nyilvánítsd hálás köszönetem az én tiszteletre méltó asszonyaimnak — az érdemes Pergamius püspök nőtestvéreinek — azon fáradhatatlan buzgóságukért, a melyet érdekemben kifejtenek. Valójában nekik köszönhetem azt a kiváló jóakaratot, a melylyel ez érdemes úrnak veje, ennek a tartománynak katonai kormányzója, viseltetni látszik irántam, annyira, hogy magas hivatalos állása daczára, ezen a helyen látogatásomra óhajtott jönni.«

Kitetszik már pusztán ebből a levélből is, hogy lelke koránt sem volt olyan nyugodt, mint a hogy nagy kegyes-

¹⁾ Fortasse enim voluerunt nec potuerunt. Esto autem istud non potuerint: an etiam scribere non potuerunt? Chrys., *Epist. 12. ad Olymp.*

ségű és nagyon szeretett leányával elhitetni szerette volna. A tájékozatlanság, melyre a körülmények kényszerítették, azon dolgok felől, a miket tudni óhajtott, egészen felingerelték barátai ellen: azt hitte, hogy elfeledik, elhanyagolják, holott ugyanezen barátai viszont miatta aggódtak; de az első levélre, a szeretet első jelére, minden neheztelése széjjel oszlott s nem maradt keblében egyéb, a barátság örömeinél. Ilyen maradt ennek az elgyötört és bizalomra kész léleknek állapota egészen száműzetése végéig. Egyéb-iránt Cucususban, a személyekre és eseményekre vonatkozó biztosabb és körülményesebb hireken kívül, egész halmaz levél is várt reá, a melyek bőségesen kárpótolták az utazása alatt szenvedett nélkülözésekért.

A nyugalom, a cesareai lakosok részéről jövő jó fogadtatás, a jó levegő, gyorsan megjavították állapotát; Hymettius és Theodorus gondos ápolása pedig tökéletesen talpra állította. »Rendkívül tudós orvosok és ragaszkodó hű szívek voltak«, ezt mondja rólok Aranyuszájú János. Mikor az a hír, hogy Cucusus lesz jövőendő lakása, egész Armeniáig elhatott, egy oda való gazdag előkelő ur, bizonyos Dioscorus nevű férfiú, a kinek abban a városban háza volt, sietett néki azt felajánlani s e végből jószágkormányzóját egész Cesareaiig elküldte az érsek elé. E közben a látogatók tódulása nem szűnt meg a száműzött körül. A város első tisztviselői, úgy látszott, mintha kötelességül rótták volna magokra, hogy ott megjelenjenek, a papság egész kis udvart képezett körüle, a honnét csak egyedül a püspök hiányzott. Aranyuszájú János a szállingozó s hozzája is elhatoló hirekből azt vette ki, hogy e barátságtalan tisztitársának kedélyhangulata annál elkeseredettebb s annál gonosz indulatúabbá válik, minél tovább nyúlik vendé-

gének városában való tartózkodása. A fogoly ott létére vonatkozólag minden visszatetszett neki, főleg pedig az a tiszteletnyilvánítás, a melylyel a magas rangú személyiségek körülvették, valamint papságának buzgólkodása, a melyből a székes püspök kénytelen volt saját magaviseletének keserű bírálatát kiolvasni. Szeget ütött a fejébe, hogy az udvarnál, a császárnéra háramló ezen tüntetések czinkostársául tekinthetnék s ettől a gondolattól egészen megborzadt; már pedig a félelem Pharetriust mindannyiszor vaddá tette, a mikor gyávat nem alkotott belőle.¹⁾ Türelmetlenül számlálta tehát az újabb események nélkül elfolyó napokat, úgy hogy kedélye csak akkor csillapult le, a mikor meghallotta, hogy az érsek elutazása egyik legközelebbi napra kitűzetett s a kíséret már előkészületeivel foglalkozik. Aranyszájú János kétségkívül megtette már utazásának nagyobb részét, mivel csak százhuszonnyolcz római mérföldet, körülbelől ötven óra járásnyi földet kelle hátrahagynia, hogy Cucususba érjen, de épen a hátralevő út volt a legkeservesebb. A Tauruson át zordon völgyekben nyitott ösvény az ily gyenge testalkatú utazónak sokkalta nagyobb nehézségekkel és fáradaalmakkal kínálkozott, mint a minőket eddig kiállott. Ezenfelül azt beszélték, hogy az előttök álló vidéket ebben az időpontban isauriaiakból álló bandák háborgatják. Ez utóbbi körülmény a helyett, hogy meglágyította volna a cesareai székes püspök szívét, sőt inkább úgy látszott, mintha annál buzgóbban óhajtatná vele, hogy az elindulás rögtön megtörténjék. Végre minden készen állott, a kíséret útnak indulni készült, midőn az a hír visszhangzott minden oldalról, hogy egy csapat isauriai

¹⁾ Supra modum formidans ut larvas pueruli . . . inepte in episcopatu sese gerens. Pallad., *dial.*, 37. lap.

jelent meg, majd csaknem a város közelében, élelmiszereket gyűjt, a sikon aratja az érett gabonát s a parasztokat foglyokul viszi magával a hegyek közé; sőt még azt is jelentették, hogy a város határában eső egyik nagyobb falut felgyújtották. Ekkor az egész Cesareán ez az egyetlen kiáltozás hangzott végig: »fegyverre!«¹⁾ Mondjuk el e helyütt, mik voltak ezek az isauriaiak, a kikről elbeszéléseink folyamán még gyakorta alkalmunk lesz megemlékeznünk.

A hegyeknek ezen útvesztője fölött, a melyeknek keresztvezései képezik Cilicia, Armenia és Cappadocia tartományait, emelkedik Isauria, a melynek havas hegycsúcsai távolról úgy magaslanak ki a Taurus és Anti-Taurus hegylánczaiból, mint valami roppant nagy fellegrárnak kőfalai. Úgy látszik, mintha ezt a borzasztó szakadékok és hosszú telek által védelmezett helyet a természet arra rendelte volna, hogy egy rablókból álló népségnek szolgáljon tanyájául és az isauriaiak csakugyan ilyen színben jelennek meg előttünk, mindjárt a történelmi időszak legkezdetén. A phrygiai és persa uralkodóházak idejében, valamint Nagy Sándor utódainak korszakában az isauriaiak Kis-Ázsia rémeit képezték, néha a ciliciaiakkal egyesülten rabló hajóhadukkal zaklatták Cilicia és Görögország tengereit; máskor meg hegyeik mentén haladtak tovább a szárazföldet kalandozták be pusztításaikkal egész a Pontus-Euxinus mellett fekvő városokig. A római köztársaság hanyatlásának napjaiban Servilius megverte őket s az Isauriai melléknévvel ékesítette fel magát; Pompejus másik vereséget okozott nekik a tengeren. A császárság

¹⁾ Ad nos subito affertur Isauros cum infinita hominum manu Caesariensem agrum populari ac ingens quoddam oppidum incendisse cum ingenti clade. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

féken tartotta őket a nélkül, hogy leigázhatta volna. Valahányszor csak Keleten valamely tartománynak lázadása, vagy valamelyik legióé megzavarta a közbékét, Isauria soha sem késett azzal, hogy rablókalandjainak csapásával toldja meg a polgárháború veszedelmét.

Probus a vad törzsek leigázására oly eszközt gondolt ki, a melyre az újkori államkormányzat legközelebb is példát szolgáltatott, s ez abból állott, hogy a mint erőszakkal betörhetett hegyeik közé, a férfiakat kihurczoltatta onnét s a Kaukaszus lábainál fekvő pusztaságokat népesítette be velök, az asszonyokat pedig ott fogta s legionariusokat telepített közéjük; ¹⁾ de még ekként sem érte el célját. Az ősi természet s az éghajlat kényszerítő ereje utóvégre is felülkerekedtek s az isauriai nőkkel egybeházasodott veteránok fiai valóságos isauriaiakká lettek, a kik egy cseppel sem álltak hátrább függetlenség, tolvajság és borzasztóság dolgában a többieknél.²⁾ Ekkor azután azt határozta a kormány, hogy a tartományt sűrű helyőrségekből álló övvel úgyszólván körülzárja s a szomszédos városokban a katonai erőt jelentékenyen megszorítja. A szóban forgó idő alkalmával kétezer kétszáz gyalogos és néhány század lovasság tanyázott az isauriai erődítvényekben.³⁾ Ez a katonai erő elégnék bizonyult a nagy Theodosius alatt a béke fentartására; hanem fiainak gyengesége, a kaukazusi húnok-

¹⁾ Előtte már Claudius megkezdte ezt a kitelepítést. Isauros a suis semotos locis in Cilicia collocarat. Tribellius Pollio, *de Tribelliano*, ap. *Script. rer. Aug.*

²⁾ Veteranis omnia illa quae anguste adeuntur loca privata donavit, addens ut eorum filii ab anno octavo decimo, mares duntaxat et militia mitterentur, nec ante latrocinari quam militari disceant. Vopisc., in *Probo*. *ibid.*

³⁾ Notitia imperii orientis. *Com. Isauriae.*

nak Rufin felhívása következtében való betörése, továbbá a vallási viták által keltett s az ezen tartományokban folytonosan növekedő forrongás, az örökösen résen álló rablókat neki bátorította, úgy, hogy a ciliciai oldalon, sőt egészen Szíriáig, portyázásokat kísérlettek meg. Egyetlen egy ponton való megjelenésök elég volt arra, hogy a többiek is mindenütt borzadályt gerjessen, úgy hogy Niceától fogva az egész út mentén csakis az isauriaiakról beszéltek tele Aranyaszájú János fülét. Mindamellett azt remélte, hogy elmenekülhet előlük s eléri jövőendő lakását Cucusust, még mielőtt ezen bandák, a melyek egész akkorig nyugati és déli irányban száguldoztak, pusztításaiknak irányát megváltoztatnák.

E kiáltásra »fegyverre, itt vannak az isauriaiak!« Césareának minden lakosa, ifjak, vének egyaránt a sánczokhoz futott; a helyőrség, az alvezérrel élén, kiűtött a síkságon szanaszét csatangoló bandák megrohanására,¹⁾ úgy hogy mire a nap lenyugodott, e vitéz és fürgé katonák az egész vidéket kisépérték s a rablókat a hegyek közé visszakergették. Ezt a napot izgatottságban töltötte az egész város; megtették sebtiben a védelemhez megkívántató előkészületeiket, mert senki sem kételkedett abban, hogy a mutatókozó élelemszer-harácsolók csakis valamely tekintélyes csapatnak az előpostái. Viszont a magok részéről az Aranyaszájú János kísérei is megtették eközben előkészületeiket s nyomban indulni szándékoztak; hanem a foglyot kétszerte magasabb fokú láz vette elő s a fenforgó körülmény különben sem mutatkozott valami nagyon csábítónak az útra-

¹⁾ Adeo ut senes ipsi murorum custodiam susciperent... tribunus acceptis his militibus quos habebat, ex urbe excessit. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

indulásra. A kíséret tehát arra határozta magát, hogy még néhány napig ott marad.

Az éjszaka nyugodtan telt el, de másnap reggel, hajnal tájban borzasztó zenebona hallatszott azon városnegyedben, a hol a száműzött lakott, még pedig egyenesen annak háza előtt. E zenebonát több százra menő, botokkal és kövekkel felfegyverkezett barátságos csapat támasztotta, a kik azért jöttek oda, hogy az idegennek kapuját betörjék, azt onnét őreivel együtt kikergessék és arra kényszerítsék, hogy Cesareából abban a nyomban távozzék. Ezek az emberek iszonytató kiabálást vittek véghez s azzal fenyegetőztek, hogy fejökre gyújtják a házat, hacsak rögtön útnak nem indulnak. A testőrök megállták a sarat s a kaput megvédelmezték; de a barátok azt kiabálták nekik, hogy nem félnek tőlök, mert nálók külön legényeket is vertek már agyon és botjaikat kihívó modorban csóváltgatták.¹⁾ A kíséretet vezérlő tisztetek szóváltásba igyekeztek bocsátkozni e dühöngőkkel, s meg akarták értetni velök, hogy a fogoly beteg s alig bírja vonszolni magát, hogy az utat, a melyen haladniok kell, különben is az isauriaiak tartják megszállva; de mindhiába, a barátok azzal a fülsiketítő kiabálással szakították szavaikat félbe: »csak hadd menjen, hadd induljon!« A mint a város prefektusa Carterius a történetkéről értesült, azonnal Aranyszájú János lakásához ment,

¹⁾ Quum res eo loco essent, repente sub auroram monachorum cohors quo (líceat enim mihi ad eorum furorem exprimendum hoc vocabulo uti) ad hanc domum in qua eramus accesserunt, eam incensuros nobisque extrema quaeque mala illaturos minitantes, nisi abscederemus. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

²⁾ Nam ipsi plagas denuntiabant et gloriabantur quod multos praetorios milites foede verberassent. U. az u. o.

hogy számára segítséget vigyen, sőt néhány előkelő férfi is elkísérte. Eszökre akarja téríteni a barátokat; de ezek őt is csak úgy visszautasíták, mint a hogy a kíséret vezérlő tiszteit visszautasították.¹⁾ Mivel mindabból, a mit hallott, arról győződött meg, hogy a zenebona valódi eszközölje nem más, mint Cesaréa püspöke, és hogy ezek az emberek csakis annak a rendeleteit hajtják végre, kijelenté nekik, hogy azon nyomban hozzá megy s megérteti vele, mikép illetlen dolog a város vendégével ekként bánni, s a gyenge és elcsigázott öreget bizonyos halálba kergetni; s azt remélte, a mint szavaiból kitűnt, hogy Pharetriustól legalább is egy pár napi halasztást eszközölhet ki; de Aranyszájú János környezői közül senki sem hitte, hogy sikerrel járjon. Mindamellet a prefektus beavatkozása némi fegyverszünetet eszközölt ki, s a barátok visszatértek kolostoraikba. Aranyszájú János arra használta estvéli idejét, hogy elküldött egynehányhoz azon papok közül, a kik leggyakrabban meglátogatták s a kik a legnagyobb ragaszkodást tanúsították iránta s arra kérette őket, hogy látogatnák meg, adnának neki tanácsot, támogatnák: de közülök egyetlen egy sem jött hozzá. Senkisé volt otthon, vagy legalább azt tettették, mintha nem volnának; a félelem mindnyájokat megbénította.²⁾

Másnap még az előbbinél is fenyegetőbb alakban

¹⁾ Quod cum ad urbis praefectum illatum esset, ipse quoque domum ut nobis opitularetur, accurrit. Verum ne ipsius quidem precibus monachi permoti sunt, sed ipse quoque elanguit. Chrys., *Epist.* 14. ad Olymp.

²⁾ Nec presbyterorum ullus opem nobis atque auxilium ferre audebat.... Sese abdebant et occultabant, nec, cum a nobis accerentur, obtemperabant U. az u. o.

isméltódott ugyanaz a jelenet: a barátok az éjszaka folyama alatt újabb szövetségesekre tettek szert s mindenre elszánnak mutatkoztak. A tiszték ekkor így szólottak Arany-szájú Jánoshoz: »mi sokkal kevesebben vagyunk, mintsem e vadállat-csordának ellene állhassunk: ha megkísérlenők, gyalázatosan elvesznénk. Többet ér, ha az isauriaiak bandáival szállunk szembe, mintha ezen alávaló emberek hatalmában maradunk. Kérve kérünk tehát, szentséges atya, hogy késedelem nélkül induljunk.«¹⁾ Arany-szájú János kiadta a rendeletet, hogy szerszámozzák fel gyaloghintóját vivő öszvérét s útnak indultak. Ez a dolog épen délben történt. Az utakat, a hol elhaladtak, megrémült, vagy boszankodó s a püspököt szidalmazó sokaság szegélyezte.²⁾ A kapukon kívül Arany-szájú János több egyházi férfit vett észre, a kik mintegy rejtőzködve odaállottak, hogy utolsó Istenhozzádot mondjanak neki: észrevette, hogy mindannyian sirnak. Ekkor egyikök a gyaloghintóhoz közeledett s így szólt hozzá: »Menj, még pedig sietve, mert életed nincsen többé biztosságban; essél inkább, ha meg kell lenni, az isauriaiak hatalmába, csakhogy a miénkből kiszabadulj; rád nézve minden jobb annál, a mi itt történik.«³⁾ Mialatt ez a pap beszélt, egy cesareai előkelő nő, a kit

¹⁾ Praetorii milites ad nos confugerunt, meque rogarunt atque obsecrarunt ut etiamsi in Isaurorum manus nobis veniendum esset, tamen eos his belluis liberarem. Chrys., *Epist. 14. ad Olympiad.*

²⁾ Hora ipsa meridiana in lecticam me conjiciens illinc excessi universa plebe lamentante, ejulante, harum rerum auctorem execrante. U. az u. o.

³⁾ Posteaquam autem ex urbe excessi, quidam etiam clerici, venientes lento gressu, lugentes nos prosequabantur.... »Abi, obsecro: in Isauros etiam incide modo e nobis elabaris. Nam quocumque incideris, tute incidēs, modo manus nostras effugias. U. az u. o.

Aranyuszájú János néhányszor látott s a kit Seleuciának neveztek, oda jött s arra kérte a száműzöttet, hogy szállana meg mintegy ötezer lépésnyire levő s épen útja mentén fekvő mezei lakásába.¹⁾ Ott eltöltheti az éjet, ezt mondta az érseknek s kedvére kinyugodhatja magát. Az isauriaiak sokkal messzebbre jártak már, mintsem valami hirt hallhattak volna rólok, a mi pedig a barátokat illeti, ezek bizonyára nem mernek odáig menni, hogy felkeressék.« Aranyuszájú János, a kit meglepett a láz, az ajánlatot elfogadta; az úrnő magával hozott szolgálit küldte el velek, hogy vessék el a kíséretet a mezei lakásba s azzal visszatért a városba.

Seleucia villája terjedelmes falusi lakást képezett, a mely valami várkastély, vagy bástyatorony-féle építmény köré csoportosított mulató házból és egynéhány gyarmatos, vagy majoros lakásából állott, a mely bástyatorony az uraság kizárólagos tartózkodási helyéül szolgált, veszély idejében pedig mindenki abba menekült. A jószágkormányzó abban kínált Aranyuszájú Jánosnak szállást: ez azonban nem fogadta el, mert magának Seleuciának szavaiból azt hitte, hogy a mulatóházban szintén teljes biztosságra talál; de az úrnő visszaérkezett, a mikor már korántsem mutatta, hogy a biztosság felől még mindig olyan vérmes reményeket táplál, hanem vendégei tudta nélkül azt parancsolta jószágfelügyelőjének, hogy szolgálit s egyéb mezei lakásainak gyarmatosait fegyverezze fel s a barátoknak az éjjel bekövetkezhető támadását verje vissza.²⁾ A jószágfelügyelő

¹⁾ Ut in ipsius suburbanam villam quae quinque passuum milibus ab urbe distabat me conferrem. Chrys., *Epist.* 14. *ad Olympiad.*

²⁾ Procuratori suo mandavit . . . uti ex aliis suis villis agricolae cogeret atque ita cum monachis manum conferret. U. az u. o.

végrehajtotta a parancsolatot, úgy hogy egy hangot sem szólt róla Aranyszájú Jánosnak. Amde lássuk, mi történt eközben. Alig hogy visszatért Seleucia Cesareaba, Pharetrius nyomban megtudta, a mit tett s magához hívatta a végből, hogy szemrehányással illesse és kemény fenyegetésekkel arra kényszerítse, hogy azt a vendéget, a kit fedele alá fogadott, onnét rögtön eltávolítsa. Az urnő tiltakozott minden efféle meghagyás ellen, haragosan eltávozott s azonnal a mezei lakásba ment, hogy a főntebb előadott rendeleteket megtegye; de a püspök újból sürgősen magához hívatta és Seleucia el is ment hozzá. Azt senki sem tudja, hogy e második találkozás alkalmával mi történt köztök, hogy Pharetrius nem riasztott-e rá erre a nőre, hogy a császárné és a császár ellen szőtt ármány gyanujába keverheti magát; hanem annyi bizonyos, mikép teljesen elrémülve távozott tőle és végre rászánta magát, hogy engedelmeskedjék neki. Már az éjnek második felére hajlott az idő és Aranyszájú János épen egy kis nyugalmat kezdett élvezni, a mikor bizonyos Evethius nevű pap, a ki Cesareától fogva kísérte, sebbel-lobbal szobájába lép és ezen szavakkal riasztja fel álmából: »Kelj fel gyorsan, az égre kérlek, itt vannak az isauriaiak!«¹⁾ Sőt mielőtt Aranyszájú János álmából felocsúdíhatott s hozzá kérdést intézhetett volna, már Evethius a száműzöttnek minden holmiját felkapkodta és magát is kifelé vonta. A kíséret készen állott, az öszvér a gyaloghintóba volt fogva; egyébként pedig senki se volt jelen, hogy segédkezet nyújtson; Seleucia háza fenekestől felfordult s mindenki csak az isau-

¹⁾ Evethius presbyter me e somno excitans magno cum clamore haec dicebat: »Surge obsecro, adventant barbari nec longe absunt.« Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

riaiakról beszélt; némelyek fegyverkeztek, mások búvóhelyeket kerestek; a kíséretet pedig teljesen magára hagyták, úgy, hogy akkép keresett magának uti kalauzt, ahogy tudott.

Ez éjen nem sütött a hold s oly sűrű setétség uralkodott a földön, hogy az ember egy-két lépésnyire maga előtt semmit sem látott.¹⁾ Aranyszájú János fáklyákat gyujtatott; de Evethius oda futott s mindnyáját kioltogatta, mert szerinte ezek a rablóknak vezérfényül szolgálnának.²⁾ Az általános rettegés a vezetésökkal megbizott kalauzra is elragadt, a ki ennek következtében úgy látszik, valami később a főútba kanyarodó mellékösvényt választott, de a mely sziklába vágott hoporjas utat annyira eltorlaszolt a sok hengergő kő, hogy csak tapogatózva haladhattak előre rajta. A gyaloghintót vivő öszvér megbotlott és térdeire esett: a zökkenés kilökte Aranyszájú Jánost ülőhelyéből s úgy vágta az út oldalához, hogy egész hosszában mozdulatlanul terült el a földön.³⁾ Evethius egy szempillantás alatt leszökölt lováról, fölemelte s első tekintetre azt hitte, hogy meghalt. Nagysokára magához tért Aranyszájú János, s a pap támogatása, jobban mondva, vonszolása mellett, megkísérlette a menést, vagyis inkább, saját szavai szerint a »mászást«, mert kettejük közül egyikök sem tudta,

¹⁾ Nox illunis erat, nox media, caliginosa, tetra : id quod etiam nos in summam consilii inopiam conjiciebat. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

²⁾ Faces accendi jussi . . . verum has quoque presbyter extinguere jussit, ne barbari, aiebat, lucis splendore excitati, in nos impetum facerent. U. az u. o.

³⁾ In genu lapsus, me qui lectica inclusus eram, humi prostravit, parumque abfuit quin interirem. U. az u. a.

hova tegye le lábát s azt sem látták, hogy hova mennek.¹⁾ Aranyzájú János annyira elcsüggedt, hogy a városba akart visszatérni, a hol, a mint mondá, sem ő, sem társai nem teszik ki magokat annyi szenvedésnek, mint a mennyitől az isauriaiak kezében retteghetnek; azonban nagynehezen mégis lecsillapították, úgy hogy elvégre felült gyaloghintójába. Az isauriaiak sehol sem mutatkoztak s a kíséret meredek sziklák, borzasztó szakadékok, rohanó hegyi folyók közt folytatta ötven óra járásnyi útját, bizonyára nagy keservesen, de minden olyan kaland nélkül, a melyet megemlítésre méltónak tartottak volna. Aranyzájú János ilyenképen érkezett Cucususba, hetven nappal azután, a mikor odahagyta Konstantinápolyt. Pharetrius tehát diadal-maskodott. Megirhatta az udvarnak, hogy a cesareai kolostorokban élő szent barátok, mivel a császárné ellenségének látását el nem tűrhatték, a száműzöttet elkergették városukból, még pedig úgy, hogy éjszaka kellett előlök menekülnie. Ezenkívül remélte, hogy nemsokára azt toldhatja tudósításához, hogy Istennek keze bűneinek teljes büntetéséül az isauriaiak fegyvereibe ütköztette Jánost, a kik őt megölték, vagy barlangjaikba foglyul hurczolták. A császárné kétségkívül hálás elismeréssel lesz azon püspök iránt, a ki őt ellenségének még árnyékától is megszabadította.

E gyászos éjszakának képe borzadályos vonásokkal bevésődöttlen maradt meg Aranyzájú János képzeletében. Nem szeretett előhozakodni vele, úgy hogy mikor kénytelenségből meg kellett tennie, még akkor is csak borza-

¹⁾ Deinde exurgens tractim ambulabam, Evethio presbytero manibus me tenente . . . atque ita manu ductus vel, ut rectius loquar, pertractus, reptabam. Chrys. *Epist. 14. ad Olymp.*

dályát eláruló tartózkodással beszélt róla. A barátság bizalmas szívömlédezései alkalmából megküldte ezen útjának leírását Olympiasnak, s elbeszélésünk vezérfonalát ez a leírás képezte, de ugyanakkor lelkére kötötte kegyes és szeretett diakonnőjének, hogy erről a dologról senkinek se szóljon, jöllehet, a kísérő katonák betölthették hírével az egész Konstantinápolyt, minthogy magok is a legnagyobb veszedelemben forogtak miatta. »Ám tegyék azok, a mit akarnak, így folytatta levelét, az nem tartozik reám; én csak azt akarom, hogy ezeket a dolgokat ne tőled tudja meg a világ és hogy még azokat is elhallgattasd, a kik néked erről beszélni akarnának.«¹⁾ E tartózkodásának olyan okát adja, a mely fényes felebaráti szeretetére vall; tudniillik a cesareai papság általán véve rokonszenves bánásmódban részesítette, minthogy pedig e papság tagjai közül többen épen akkor Konstantinápolyban időztek, akadhatnak olyanok, a kik ezeket is felelősökké teszük püspökük vétkeért, a mi minden tekintetben igazságtalan eljárás lett volna. Sőt annyira ment, hogy még annak a méltó felháborodásnak is élet venni iparkodik, a melyet ez utóbbi magaviselésével megérdemelt, s mentségül hozza fel jellemének gyengeségét s azt az irigységet, a melyet felkölthetett benne a cesareai lakosságnak, sőt még papjainak is, azon meleg rokonszenve, a melyet a száműzött fogadtatása alkalmával tanusítottak. Mindamellet ezen Olympiashoz intézett levelében egy olyan szót szalaszt ki, a mely, ha hozzá hasonló ember szájából halljuk, rendkívül megdöbbsent bennünket. »Most már Cucususban vagyok, így szól hozzá, a hol mindenki szívesen lát s teljes biztosságban érzem magam: ne

¹⁾ Caeterum ex te nemo id resciscat: imo etiam eos qui narrabunt comprime. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

félts engem az isauriaiaktól: a kiket a tél bebörtönöz hegyeik közé; a mi engem illet, én semmitől sem rettegek, csak a püspököktől, kivéven közülök egynehányat.« ¹⁾

III.

Mialatt a konstantinápolyi egyház valódi pásztora, az összes hű katolikusok törvényes érseke, annyi különféle kaland közepette száműzetési börtönébe érkezett, addig az álpásztor, a betolakodó, egyszóval Arsaces, ugyanezen hiveket az egyházi és polgári törvények mindennemű szigorúságaival sujtoltatta. A gyűjtogatás vétke ügyében megkezdett nyomozás Optatus minden bőszerűsége és vadállatias ügyessége daczára sem vezetett sikerre; semmi nemű vallomást nem birtak a vádlottaktól kicsikarni, úgy hogy Arcadius, a ki a sok haszontalan kegyetlenkedést elunta, végre hajlandónak mutatkozott a kegyelmességre. Ennélfogva a 404-ik év augusztusának 29-én, a vizsgálat megkezdése után két hónap múlva, kiadott rendeletében nyíltan bevallotta a nyomozási eljárás hiábavalóságát s a foglyok börtöneit felnyitatta. Az ezen vád következtében bebörtönözött püspökök, papok, barátok vagy világiak tehát szabadon bocsáttattak, hanem azon feltétel mellett, hogy a császári várost elhagyják, és némileg száműzetésképen, saját külön lakó helyeikre távozzanak. Ilyen sorsban részesültek Eulysius és Cyriacus püspökök, a konstantinápolyi

¹⁾ De Isauris autem nihil est quod post hac metuas; etenim in regionem suam sese receperunt: multoque tutior hic sum quam cum Caesareae essemus. Neminem enim tam metuo quam episcopos, paucis relictis. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

papok, Aranyszájú Jánosnak hajdani társai, a kiket vele együtt a niceai úton letartóztattak és azután egyik börtönből a másikba hurczoltak: az ő szabadon bocsáttatásuk végett kibocsátott rendelet utoljára sem volt egyéb száműzetési ítéletnél.

Az az öröm, a melyet ez a rendelet a János-pártiak egész testületének okozott, nagyon rövid ideig tartónak bizonyult be, mert egy másik, szeptember 11-iki kelettel kibocsátott rendelet, az egyháztól elszakadók ellen az elsőnél nem kevésbbé durva s nem kevésbbé igazságtalan üldözést indított. A keresztyén császárok korszaka óta, két valási vétség, az egyháztól való elszakadás és az eretnokség büne foglalt helyet a római törvényekben. Az egyháztól való elszakadás büne alatt a fejedelem által elismert hivatalos egyháztól való különválást értették, a törvény szerinti eretnokség alatt pedig olyan hitvallásnak az elfogadását, a mely a fejedelem által bevett hitczikkektől különbözött, a mi azonban nem képezett akadályt arra nézve, hogy az egyház szempontjából s az egyházi törvények tekintélye mellett, ugyanezen elszakadást és eretnokséget kifejező szavak a törvényes meghatározástól egészen eltérő alkalmazásban ne részesüljenek. Így példának okáért a kezünk alatt levő ügyben, a törvény szerint, nem azok voltak az elszakadók, a melyek az egyház szerint, vagy legalább a kisebbség szerint, a mely az egyházi rangfokozat jogát és a fegyelmi törvényeket védelmezte, a mely kisebbséget Nyugaton a római egyház rokonérzete s a nyugati püspökök nagy száma támogatta. Az Aranyszájú János pártja értelmében az Arsaces egyházához tartozók szakadtak el az egyháztól: az Arsaces-pártiak értelmében pedig a János-pártiakban és azok összejeveteleiben rejtett a szakadás.

Ennélfogva mind a két párt kölesönösen egymásra szórta a szakadás és szakadékoskodó jelzőket; azonban a János-pártiak, a kiknek a fejedelem ellene volt, csakhamar tapasztalták, hogy a törvény is ellenök fordul, s ezt az a párt, a melyet ők elszakadónak bélyegeztek, a 404-ik év szeptember 11-én kelt rendeletnek alkalmazásával meg is mutatta nékiek.

A történelem azt mondja, hogy maga Arsaces követelte a fejedelemtől a szigorú rendszabályok alkalmazását, a mint azt látta, hogy az ő templomai majdnem teljesen néptelenek és Konstantinápoly katholikusai a külön szakadó gyülekezetek tartásához makacsan ragaszkodnak.¹⁾ A katonaságot bizták meg azon feladattal, hogy vadássza a János-pártiakat az erdőkben, a hegyekben s Konstantinápoly külvárosainak elhagyatott épületeiben; ez aztán a gyülekezeteket ködöbálással, botütésekkel szétkergette,²⁾ a fából készült körszínház ilyen alkalmakkor több ízben bevétetett; sőt még a magánházakba is betörték, hogy a törvénszegő papokat és híveket meglephessék. Majd következtek a bíró elé idézések, bebörtönzések s a czinkostársak kitudása végett a vallatások. A János-pártiak egyebek közt legfőképen azon körülménynél fogva idegenkedtek a szerintök egyházától elszakadt felekezethez való közeledéstől, hogy a mikor a székesegyházakba akartak lépni, azt követelték tőlök, hogy yessék átok alá Arany-szájú Jánost; az ily zsarnokságnál szívesebben vették a bilincseket, börtönt, kinoztatást. A mikor testi büntetéssel

¹⁾ Pallad., *dial.*, 38. lap.

²⁾ Tribunus itaque cum militibus in congregatos impetum facere jussus, plebem fustibus et saxis caedens, fugere compulsit. Sozom., VIII. 23.

nem sújtattak, olyan pénzbírságot szabtak rájuk, hogy miatta tönkre jutottak.¹⁾ Sőt utóbb annyira mentek, hogy pénzbírsággal büntették az egyes testületeket, ha tagjaik valamelyikét tilos gyülekezetben való részvevésen érték, vagy a gazdákat, ha cselédek, vagy rabszolgáik leledzettek ebben a bűnben, úgy hogy ekként egyenesen azokat tették a törvény végrehajtóivá. Mindezen igazságtalan és kegyetlen rendszabályokat Arsaces ösztönzésére léptették életbe, úgy hogy egészen igazolva látjuk a száműzöttnek erőteljes kifakadásait, midőn ezt írta róla: az egyház vezetését pásztor helyett farkasra, kormányos helyett tengeri rablóra bízták, s a lelkek egészségének gondozását orvos helyett hóhér kezeibe szolgáltatták.²⁾

Mindamellett az üldözést nem sokáig folytatták ily buzgósággal, vagy pedig Arsaces vett benne közvetlenül folytonosan kevesebb részt. Mert a természet ezt az aggasztó korántsem szülte üldözőnek; hiányzott ugyanis belőle az a tevékenység s az a szenvedély, a mely arra, hogy valaki Herodessé, vagy Néróvá váljék, megkiváncsít; legfőlebb annyit mondhatunk róla, hogy kevés lelkiismerettel bíró, nagyravágyó ember volt, a ki midőn azt hitte, hogy eléggé lefizette a császárnénak püspöksége árát, azon igyekezett, hogy hivatalát élvezze és napjait nyugalomban töltse. Hasztalan ösztönözték s pirongatták őket ennél fogva Acacius, Antiochus, Severien s a többi »János ellen fondorkodók és árulók«, hogy megérdemelt nevökön említsük őket; szavaikat eleresztette füle mellett, a nélkül, hogy csak

¹⁾ Nobiliores vero et eos qui Joannis partes ardentius tuebantur custodiae tradidit. Sozom., VIII. 13.

²⁾ Lupum pro pastore, praedonem pro gubernatore, carnificem pro medico. Chrys., *Epist. 2. ad Olymp.*

egy szalmaszálat is megmozdított volna. Sőt néhány egyházi író még arra is vetemedik, hogy szelidségeért dicséri, mintha az önző lágyság és tétlenség megérdemelné az erény nevét. Antiochus tisztársaival együtt olyan tervet eszelt ki, a melynél fogva a Kelet összes püspökeit hatalmuk alá hajthatták az alexandriai, antiochiai és konstantinápolyi patriarchák hármasszövetségével, föltéve, hogy a császár a többi egyházak felett teljes hatalommal ruházza fel őket, és Arkadius tervökbe csakugyan beleegyezett. Azzal biztatták ugyanis, hogy, az egyháztól való elszakadás biztosan elnyomatik e tervezet végrehajtása által, a mely az összes tartományokban levő János-pártiakat mind ugyanazon hálókba keríti. De mikor a kivitel pillanata elérkezett, a cselzők a lágy Arsacesre való tekintetből elhalasztották, hanem csak azért, hogy a mint nemsokára meglátjuk, kedvezőbb körülmények között újra kezökbe vegyék. Arsaces tehát kettős támadás czéltáblájául szolgált, egyfelől a János-pártiak, másfelől a János-ellenes pártiak részéről. Ha az előbbiek azt állították róla, hogy ékesen szólása versenyez a halakéval s szónoki előadását a béka melegsége hatja át, minthogy utóvégre a hal, ha nem beszél is, de mozog és úszik, ez utóbbiak bosszuságukban rothadt vén tuskónak és léczkirálynak nevezték.

Mindazonáltal e léczkirály püspöksége idejében bizonyos nevezetes esemény történt; ugyanis október 6-án, Aranyszájú János kiűzetése után negyedfél hónapra, meghalt a császárné, a kinek lelke végtelen fájdalmak közepette szakadt ki testéből, a midőn holt gyermeket hozott a világra. Azt beszélik, hogy a gyermek már harmadnappal születése előtt meghalt, sőt már rothadásnak

is ¹⁾ indult a nélkül, hogy bármi emberi ügyesség megszabadíthatta volna tőle az anyát, a midőn ez kétségbeesésének sugallatára, természetfeletti gyógyítószerekhez folyamodott. Egy varázslót hívtak tehát a palotába, a ki a császárné hasára bizonyos varázsjegyeket helyezett, a miknek, azt mondják, az lett a következménye, hogy a gyermek megszületett, de az anya szintén meghalt ugyanazon perczben.²⁾ Ha ez az esemény négy hónappal korábban történik, az egész birodalmat mozgalomba hozza, s meglehet, a keleti egyház arczulatát is megváltoztatta volna. De aznapság, a midőn befejezett tényekkel álltak szemben, Aranyuszájú János száműzetésben sinylett, ellenségei pedig minden egyházi hatalmat birtokukba kerítették, az általános izgatottság majdnem szinte észrevehetetlen maradt. Az udvari püspökök sajnálták, siratni pedig egyedül csak férje siratta. Az igahordozáshoz szokott Arkadius nem birt beletörődni abba a gondolatba, hogy többé senki se vezesse; azonban csakhamar talált környezetében olyan emberekre, a kik az Eudoxia által ápolt hagyományt tovább folytatták.

A Jánospártiak ezt a váratlan, a János elutazásához oly közel eső és oly gyászos pecséttel megbélyegzett halált egyenesen Isten büntetése gyanánt tekintették. Egyébiránt a véletlen különös szeszélyéből úgy összetorlódtak azon

¹⁾ Cum uterum ferret jamque partui esset vicina, foetus in utero exstinctus est; ac cum vellet senii, id frustra fecit, totosque dies quatuor mortuus foetus in utero retentus computruit, atque uteri quoque abscessum effecit. Cedren., 334. l.

²⁾ Cumque neque exiret foetus et dolorum finis non esset; quidam litteras magicas superposuit; quare et statim ejecit mortuum foetum et simul animam miserrime efflavit. U. az u. o.

események, a melyeket ezzel látszólag bizonyos közös ok fűzött össze, hogy mind az, a mi akkoriban történt, az isteni végzet, vagy igazságszolgáltatás művének tetszett. Sokan azok közül, a kik Aranyszájú Jánost üldözték, vagy elítélték, hirtelen halállal múltak ki, vagy pedig rendkívüli nyavalyákba estek, rövid néhány hónap lefolyása alatt. A János-pártiak örömet emlegették ez eseményeket, mint ügyök szentségének bizonyítékait, a többiek pedig titkos borzadályt éreztek, valahányszor csak egyiket, másikat meghallották. Palladius, Aranyszájú János életírója és barátja, *Dialogusaiban* hosszasán időz mellettök s az egyháztörténet nem habozik abban, hogy elismerje bennök a természet fölötti hatalmak beavatkozását. Nevezetesen a püspökök egyike, a ki a konstantinápolyi zsinaton a számlázott kérlelhetetlen bírása gyanánt szerepelt, lóról leesés következtében rögtönös halállal múlt ki nem sokára az után; egy másik genyedő vízi betegségbe esett, úgy hogy még életében felfalták a férgek; egy harmadik gonosz természetű vörhenyt kapott s iszonytató viszketegség közepette adta ki lelkét; egy másiknak, a ki Jánosnak vádlójául és rágalmazójául lépett fel, annyira megdagadt a nyelve, hogy csak nagy kínnal lélegzhetett, és mielőtt megfulladt volna, jegyzőkönyvecskéjébe azt írta, hogy mindenki megtudja, miként bűneért lakol ilyen büntetéssel. Akadt még több efféle esemény is, a melyeket a babona hasznára fordított. A legfontosabbak egyikének kétségkívül a chalcedoni Cyrinus halála tekinthető. Ez a püspök, a mint láttuk, már akkor elkeseredett ellensége gyanánt mutatkozott Aranyszájú Jánosnak, a mikor annak üldöztetése még el sem kezdődött. Mint afféle egyiptomi és Theophilus teremtménye, az alexandriai patriarchának összes szenvedélyeit

melengette keblében. Azon fondor tanácskozások alkalmával, a melyeket ez az ember néhány püspöktársával együtt a tölgyesi zsinatot megelőzőleg magánál folytatott, mint-hogy különben is élénk mozgékonytársát a pillanat hevesége még inkább fokozta, összeütközött Maruthassal, Mesopotamia püspökével, a ki eközben úgy a lábára lépett, hogy annak következtében komoly sérülést szenvedett. A seb minden orvoslás daczára elmérgesedett, mindazonáltal betegsége nem akadályozta meg abban, hogy Konstantinápolyba ne menjen, csak-hogy a zsinaton János ellen fondorkodhassék; sőt egyenesen azon négy vagy öt püspök közé tartozott, a kik a császár megnyugtatósa végett, a János letételével járó felelősséget fejökre vették. A zsinat elmúltá után Cyrinus baja mind inkább elmérgesedett; rák esett lába fejébe, a melyet le kellett vágatnia, majd lábszárát támadta meg a rák, úgy hogy azt is le kellett vágni, később pedig a másik lábát, annyira megromlott e közben, húsa és vére. Mikor az első után második lábát is levágták, a rák belső részeibe vette magát, úgy hogy Cyrinus iszonyatos kínok közt halt meg.¹⁾ Ime, úgy kiáltottak fel a Jánospártiak és velök együtt sok más kevésbbé rajongó lelökületű emberek, ime bekövetkezett az a felelősség, a mit Cyrinus fejére idézett.«²⁾

Mindenki elgondolhatja, hogy a császár nem maradt

1) Putrefacto pede necesse habuit eum abscindere. Neque enim id semel factum est, sed saepius iterata sectio; totum enim corpus depascebat vis mali. Socr. VI. 19.

2) Plerique affirmabant Cyrinum haec passum esse propter probra et convicia quae in Joannem conjecerat. Socr. VI. — Et certere erat divinitus immissam iram variis poenis bellum inferentem. Pallad. dial., 23. lap.

utolsónak azok között, a kiknek képzeletét az eseményeknek e véletlen összetalálkozása felizgatta, úgy hogy teljes elrémitésére egyéb se kellett, mint azok a természetfeletti csapások, a melyek Konstantinápolyt e közben meglátogatták. A várost több ízben oly heves földrengés rázkódtatta meg, hogy a krónika-írók kötelességöknek vélték, hogy róla könyveikben említést tegyenek. Ugyanakkor rövid időközökben heves viharok uralkodtak, a villám több ízben lecsapott a város kőfalain belől, míg azon kívül néhány mérföldnyi területen csodálatos nagyságú jégeső pusztította el a vetést. Több se kellett ennél arra, hogy a császár elhiggye, hogy valósággal az ég haragja támadt fel ellene és alattvalói ellen, úgy hogy levelet írt a sinai hegyen lakó bizonyos szentség hírének örvendő remetéhez, hogy megnyerhesse a maga részére könyörgését, a melylyel, a mint mondták, mindent kivihet Isten előtt. Ezt a remetét Nilusnak hívták s az Egyház szent Nil neve alatt mai napság is imádja. 2221

Nilus nem volt mindenkoron a pusztá vadonában tartózkodó remete; hanem egykor a nagy Theodosius udvaránál fénylett vagyonával, előkelő modorával, testi szépségével, becsületes és igazságos lelkületével, a mi által a bölcs melléknevet szerezte meg magának. Theodosius fontos hivatalokat ruházott reá, többek közt a Kelet prefectus pretorió méltóságát. Elvett egy bizonyos fiatal nőt, a kit szeretett s a kitől két gyermeke született. Egy napon ez az ember, a kit a szerencse mindazzal bőven elhalmozott, a mi után a világ annyira áhítozik, letette méltóságait, elbúcsúzott feleségétől s elindult a világba, de úgy, hogy fiainak egyikét magával vitte. Vajjon hova mehetett? Azt a lelki békességet kereste, a mit a világ számára meg nem

adhatott és fiát valamelyik pusztá hegyen Istennek szándékozott áldozni, miként hajdan Ábrahám feláldozta a magáét a Moria hegy magaslatán; de azt várta, hogy az ég jelölje ki számára jövőendő tartózkodási helyét. Az egyiptomi és syriai pusztaságok nem tetszettek neki; ezeket a remetéktől nagyon benépesítetteknek s a városokhoz nagyon közel esőknek találta; úgy hogy csakis Arabia roppant sivatagában, a Sínai hegy valamelyik lejtőjén állapodott meg. Itt néhány, de kis számú remetére akadt, a kik széjjelszóródva barlangokban laktak; ezeket összeszedte, egy két idegent is édesgetett magához s a vagyonából megmaradt pénzzel templomot és monostort épített számukra a »Csipkebokornak« nevezett helyen, mivel ott jelent meg az Isten Mózesnek az égő csipkebokorban. A szerzetesek Nilust kivánták apátjoknak. Az egykori prefectus pretorio új állásában szigorú erkölcsiével tüntette ki magát, a melyeknek gyakorlását a világi irodalomban való széleskörű jártassággal és a szentírás alapos tanulmányozásával egyesítette, úgy, hogy Nilust kora szerzetesei jövőendő mondójuknak tekintették. Azt mondják, hogy annyira előrelátó és készségesen segítő emberbarát volt, hogy Isten a jövőendőlés és csodatevés adományát ruházta reá és kérését soha meg nem tagadta.

Arkadius, a ki őt atyja udvaránál ismerte, azt hitte, hogy bizodalommal folyamodhatik hozzá, a végből, hogy a városra és reá nehezedő Isten haragját eltávoztassa; azonban Nilus megtagadta tőle imádságát. »Miként kívánhatod te, így szólt hozzá szent őszinteséggel, hogy én egy olyan városért imádkozni merjek, a mely Istennek fenyegető haragját annyi gonosz cselekedetével megérdemelte, egy olyan városért, a hol a véték a törvények tekintélyére

támaszkodik, és a mely száműzte a boldogságos Aranyszájú Jánost, az egyház oszlopát, az igazság szövétnekét s az Úrnak harsonáját? Te azt kéred, hogy imádkozzam érte; azonban kérésed olyan lelkületű emberhez intézed, a kit szerfelett terhel az általa okozott mértékfeletti bajok miatt érzett bánkódása.«¹⁾ Egy másik levelében pedig azt mondja neki: »te száműzted Jánost, a világ legnagyobb világosságát, a nélkül, hogy bármi okod lett volna reá, csak azért, mert nagyon könnyen engedtel néhány egészségtelen szellemű püspök gonosz tanácsainak.²⁾ Gondold meg tehát magadat, és miután megfosztottad a katholikns anyaszentegyházat a tőle nyerhető tiszta és szent oktatásoktól, ismerd el legalább hibádat és bánd meg bűneidet.« Arkadius nem bánta meg bűneit. Sőt mivel a természeti csapások elcsendesültek, a fejedelem szokásos egykedvűségével újra felvette az ügyek fonalát, mivel sokkal kellemesebbnek találta hízegőinek tanácsait azoknál a kemény szavaknál, a melyek a Sínei hegyről érkeztek számára. Sőt nemsokára új parancsolói kezei között Eudoxia kormányzatáról is elfelejtkezett. Az üldözés nem élt ugyan többé, de azért az üldözés szelleme, az irigy és gyűlölködő szenvedélyek folyton fennmaradtak s a gyenge uralkodót tovább is azon az úton hajtották előre, a melyre egykor rávezették.

E közben Arsaces a 405-ik év novemberének elsején meghalálozott püspökségének tizenhatodik hónapjában s életének nyolczvankettedik évében, a mi által a konstantinápolyi püspöki szék Aranyszájú János eltávozása után

¹⁾ Quomodo a me petis ut orare digner . . . cum ipse pene fulguratus sim moeroris igne. Nil. *Epist.* 233 *ad Arcad.*

²⁾ Prae multa levitate ab insanis quibusdam episcopis persuasus. U. az *Epist.* 232. *ad Arcad.*

most másodszor is megüresedett. Nem igen akadt, a ki Arsacest megsiratta volna; hivatalba lépésekor foganatosított üldözéseivel s életének hátra levő részében folytatott tétlenségével sem az igaz hívók, sem az elszakadók könyeit nem érdemelte ki. Még ma is olvashatjuk azt az ítéletet, a melyet kortársai mondtak felette valami tréfás halotti búcsúztató-félében, a mit egy későbbi író feljegyzett számkra: « Arsaces tehát meghalt, miután tizenhat hónapig ült a püspöki széken, a nélkül, hogy élő ember munkáját teljesítette volna, annyira gyáva és érzéketlen volt természeténél fogva, vagyis inkább nem is létezett már akkor voltaképen régtől fogva, a mikor a halál beköszöntött hozzá. Oh szégyen, gyalázat! milyen utód volt ez, még pedig kinek az utódja? A fejedelmek szeszélye egy redves tuskót tett benne az erőteljes és virágzó galy helyére, egy nyolczvan éves aggastyánt, a kit inkább helyezhetek volna sírjába, mint püspöki trónra, egy ostobát és bolondot, a ki együgyüsködött a mikor beszélt s ostobáskodott, a midőn valami okos dologról gondolkodni akart, a kit inkább lehetett volna kőhöz, fatuskóhoz hasonlítani, mint élő valósághoz, a ki legfeljebb arra lett volna méltó, hogy életét valamely szoba sarkában, vagy ágyában töltsse, a ki se magának, se másnak nem vált hasznára s a ki nem érdemli, hogy sajnálkozzék valaki rajta. Ilyen volt Arsaces és mint ilyen mult is ki a világból.« ¹⁾

Azt nem tudjuk, ha valjon Severien püspök, vagy

¹⁾ Proh! pudor! quis cui? Vir octogesimum supergressus annum, tumulo magis quam throno appositus, delirus quidam ac desipiens, ad dicendum quidem ineptissimus, ad cogitandum autem stupidissimus, ad faciendum vero ignavissimus. Simeon ap. Niceph., XIII. 28.

más valamelyik a Jánost eláruló párttöredék tagjai közül a nép, a papság szavazata alatt alá bocsátotta-e magát a végből, hogy Arsaces utódává lehessen; mert a történet azt mondja, hogy nagy számmal léptek fel a versenyezők és a küzdelem oly elkeseredetten folyt, hogy a széküresség négy hónapig tartott. Ez idő leteltekor a konstantinápolyi egyház egyik papjára esett a választás, a ki szintén a fenevad bélyegét viselő homlokán, mert többször tanúskodott a törvényes püspök ellen a konstantinápolyi zsinaton és annak elítéltetése mellett kardoskodott. Az utolsó küzdelmek alkalmával csakugyan igen sok egyházi férfiú megbélyegeztette magát s az ellenséges szenvedély sokkal élesebben nyilatkozott, mintsem azt várhatta volna valaki, hogy Jánospárti egyént nevezzenek ki, vagy pedig olyat, a kiről csak legkevesbbé is gyaníthatták, hogy azok közé tartozik.

Az ujonnan megválasztott, Atticus nevű egyén, Sebastéből származó armeniai ember volt, a ki gyermekéveit ugyanott a macedoniai barátok között töltötte, a kik egy azon korból való egyházi író szavai szerint »bölcészetők számára azon a helyen boltot nyitottak.«¹⁾ A mint az armeniai férfiúvá lett, elhagyta hazáját s Konstantinápolyba jött, a hol ha ugyanazon író szavainak hihetünk, inkább eszélyességből, mint meggyőződésből, könnyen ráállt, hogy a catholicismusra térítsék. Nemsokára azután az egyházi rendbe lépett és az akkori érsek, meglehet Nectarius vagy pedig annak az utóda, a saját egyházának kötelekébe fogadta. Az ifjú macedoniai, a ki zárdájának a Szent Lélek természetéről és annak a Szent Háromságban

¹⁾ Sub quibusdam monachis Macedoniae haeresim sectantibus qui tum Sebastae philosophiae suae officinam habebant. Niceph. Cal., XIII. 29.

való helyzetéről szóló szörszál-hasogató tanaiban nagy jártassággal dicsekedett, a világi irodalmat rendkívül elhanyagolta, úgy hogy a Nazianzi Gergely és Aranyaszájú János egyházában sokat nevettek rovására, a hol Demosthenes és Isocrates beszédei majdnem egyenlő tiszteletben részesültek Szent Dávid zsoltáraival és Szent Pálnak leveleivel. Atticust ennélfogva tudatlan embernek tartották társai. Ehhez járult, hogy oly borzasztó armeniai szókiejtést hozott magával, a mely még az ékesen szólást is tönkretette volna szájában. E hátrányait annyira restelte, hogy rögtönzésbe fogni egyáltalán nem merészkedett, hanem minden beszédét könyv nélkül betanulta.¹⁾ E miatt nem is akadt gyorsírója, a ki azokat összeszedje, jóllehet alapjában véve igen sok jó foglaltatott bennök.²⁾ De mivel határozott jellemű ember volt, föltette magában, hogy hibáinak elhagyása végett, hathatós rendszabályhoz folyamodik és gyalázóit a maga részéről viszont nevetség tárgyaivá teszi. Ennélfogva tökéletesen elzárkózott a világtól s egyetlenegy lélek tudta nélkül a hellén irodalom remek példányképeinek tanulmányával foglalkozott éjjel-nappal, s minden erejét megfeszítette, csakhogy a görög füleket megbotránkoztató armeniai kiejtést levetkőzhesse; azután egy szép napon megjelent tisztársai közt, a mikor sokkalta jobban beszélt Aristotelesről és Platóról, mint azok, sőt egyenesen beillhetett volna valóságos atheneinek.³⁾ Mindenki meg-

¹⁾ Orationes a se compositas quas memoriter didicerat in ecclesia recitabat. Socr., VII. 2.

²⁾ In concionibus vero ecclesiasticis mediocris, adeo ut sermones illius non digni qui excriberentur . . . viderentur. U. az u. o.

³⁾ Probatissimos quosque veterum scriptores lectitavit. Sozom., VIII. 27. Tum demum quum idiota seu rudis esse videretur . . . eos etiam qui erudite cum eo agerent, fefellit. Niceph., XIII. 20.

hajolt e vasakarat előtt és Atticus attól fogva nagy becsületnek örvendett, azonban mégis inkább csak mint tiszteséges magaviseletű, nem pedig mint tudományos ember.¹⁾ Ő is azok közé tartozott, a nélkül, hogy valami nagyon előtérbe tolakodott volna, a kik János érsek ellen az utóbbi fodorlatokat vezették s ennek a magaviseletének köszönhetette, hogy jelöltségét az udvari püspökök támogatásukban részeltették, a midőn megválasztásának eshetőségei kedvezőkké alakulni kezdettek. A mint 406-ik év február havának vége felé kineveztetett, őt is, mint Arsacest, az Apostolok templomában szentelték fel, a mely fő székesegyház gyanánt használtatott, mialatt Szent Sófia temploma lassan-lassan kiemelkedett romjai közül. Az árulók pártja ilyen emberrel már kedvezőnek találta az alkalmat arra, hogy újra fölvegye és elvégre valósítsa azt az általános uralkodásra vagyis inkább a Keleti egyházak elnyomására vonatkozó nagy tervezetét, a melyet Arsaces kezei között elaludni engedett. Meg kell e helyütt mondanunk, miből állott ez a tervezet és hogy a tartományokban lakó katholikusokra minő borzasztó szenvedéseket mért egy ily célzat megvalósítása.

Az a pártszakadás, a melyet a konstantinápolyi anyaszentegyházban Aranyszájú János második elítéltetése után alakulni láttunk, lassanként a többi egyházmegyékre, azután az összes tartományokra kiterjedt, úgy hogy minden egyháznak megvolt tényleg a maga Jánosparti felekezete, a mely a száműzött érsekkel fentartotta egyházi összeköttetését és a maga Jánosellenes párti felekezete, a

¹⁾ Natura magis quam disciplina prudens, in rebus agendis summae fuit dexteritatis. Sozom., VIII. 27.

mely a betolakodó érsekkel lépett egyházi összeköttetésbe. A két felekezet mindenütt küzdött egymással ép úgy mint Konstantinápolyban, még pedig az ázsiai vagy syriai vérmérsékletnek megfelelő kétszeres élénkséggel. De legkivált Syriában, ama nagy férfiú hazájában, a kinek ezúttal szerencsétlensége töltötte be úgy a világot, miként hajdan lángesze, számlálhatott a Jánospárti ügy lelkes párthívekre a püspökök és papok, főkép pedig a néptömeg kebelében. Ámde ekként az üldözők méltán mondhatták egymásnak, hogy akkor csak fél győzedelmet aratnak, ha Konstantinápolyban elnyomják ugyan azt a mozgalmat, a mit ők az egyháztól való elszakadásnak neveztek, de ha megengedik, hogy másutt meg kifejlődjék: ennélfogva olyan eszközt gondoltak ki, a mivel az egész birodalomból kiirthatják. Azt ajánlották tehát a császárnak, hogy a Kelet három fő patriarchatusában három középpontot állítson fel az egyházi összeköttetés számára, a melyhez csatlakozniok kelljen bizonyos meghatározott területen lakó összes püspököknek, ha csak a letétel, vagy a szükség kívánatához képest, az erőszakos kiűztetés büntetését nem akarják fejökre vonni; sőt ezen felül a három érsek azzal a hatalommal is felruháztattott, hogy a makacskodók helyére más püspököket nevezhessenek ki. Joguk még az egyes városok papságának összeállítására is kiterjedett, úgy hogy minden ellenállás polgári büntetésekkel egybekötött egyházból való kirekesztéssel sújtatott: egyszóval a legborzasztóbb zsarnokság volt ez, a mely az összes egyházakra reánehazodott, azoknak választási jogát elnyomta, szabadságát eltörölte, méltóságukat lábbal tapodta. E hatalmasok hatásköre, saját metropolitaságuk területén kívül, még bizonyos, ahhoz kapcsolt vidékeket is magába foglalt, nevezetesen, az alexan-

driai patriarcha hatalma alá tartozott Egyptom és a legnagyobb valószínűséggel Palestina is; az antiochiai patriárcha uralma alá szánták Syriát, Arabiát és Kis Ázsiának legnagyobb részét, a többi egyházak a konstantinápolyi patriarcha osztályrészeivé lettek. A gyenge Arkadius egész készséggel megadta a maga törvényes jóváhagyását az egyházi jogok ilyen bitorlásához s a három férfi szövetségét egy még Arsaces életében 404. november 18-án kibocsátott törvényével elismerte. Ez a törvény már magában is rendkívül sajátságos, ezenfelül pedig kitetszik belőle, hogy ebben a korban minő viszonyban állott egymással az állam és az egyház. A történetírók szavai szerint két részre szakadt, a melyeknek egyike a hiveknek a szent helyeken kívül tartott gyülekezéseire vonatkozik, a másik pedig a külön szakadó püspököket fenyegető büntetéseket tartalmazta.

Az első rész ekként hangzott: »Figyelmeztetnek a tartományok kormányzói, hogy azon embereknek tilalmas összegyülekezéseit megakadályoztassák, a kik a legszentesebb templomok megvetésével egyébütt igyekeznek összegyülni és hogy ezen felül azok, a kik egyházi összeköttetéseket Arsacessel, Theophilussal és Porphyriussal (a szent törvény igen tiszteletre méltó főpapjaival) megszakítják, mint a hittől elszakadók, az egyházból kiküszöbölendők.¹⁾ — Kelt Konstantinápolyban, december calendainak 14-én Honorius császár és Aristenétus hatodik consulságának idejében.« A törvény második része, a mely a törvénytárban nem található, de az egykorú írók több

¹⁾ His qui ab Arsacii, Theophilii, Porphyrii, reverendissimorum sacrae legis antistitum communione dissentiunt, ab ecclesia procul dubio repellendis. — *Cod. Theod.* L. XVI. t. IV. 1. 5.

ízben idézik, a következő rendelkezést tartalmazta: »Ha valaki a püspökök közül vonakodik Theophilussal, Arsacest és Porphyriussal egyházi összeköttetésbe lépni, üzes-sék el székéről s úgy ingó mint ingatlan javai elkoboztas-sanak.« ¹⁾

E zsarnoki törvények, a melyeknek alkalmazásában Arsacest a maga puhasága megakadályozta, új életre keltek Atticus alatt, a ki makacs és hideg lelkiületének minden zordságával látott foganatosításukhoz, míg Porphyrius, Antiochiának új patriarchája, mind azt a szemérmetlen erőszakoskodását felhasználta mellettök, a melylyel nevét örökre megbélyegezte. Ha az ember az egyházi viszálykodások történetét tanulmányozza, gyakran igen nehéz igazakul elfogadnia valamely párt férfiainak az ellenpárton levő írók által készített jellemzését, sőt korunk eléggé megmutatja, hogy a politikai téren hasonló viszony uralkodik: mind a mellett Porphyrius felől kora összes egyházi írói által kimondott ítélet, a bebizonyított tények által annyira megerősítettnek lenni látszik, hogy nem igen tarthatunk tőle, miként rágalmaznók a halottat, ha ismétljük felőle azt, a mit róla az élők mondtak.

Porphyrius gyermekségétől fogva azzal az állással, a melyet elfoglalni akart, a lehető legkevésbbé megegyező életmódot folytatta és gonosz ösztöneit, azt mondja egy történetíró, oly apai gonddal dédelgette és táplálta, hogy korával együttesen növekedtek, ²⁾ korhely, haszontalansá-

¹⁾ Si quis episcoporum cum Theophilo, Attico, Porphyrio communicare noluerit, extorris ecclesia esto et facultatibus privatur. Niceph., XIII. 30.

²⁾ Vir quidem grandaevus, non minus improbitate veterator quippe, quae cum illo diligenti cura nutrita caluerat, quam aetate vetulus. Niceph. Cal., XIII. 30.

gokon, színházakon kapdosó, a bohócokat szenvedélyesen kedvelő és velök bizalmas lábon élő ember volt, holott az ilyen magaviseletet még a világi embernél is a gyalázat tetőpontjának tartották, ezen felül a titkos tudományokkal is foglalkozott és varázsló hírében ¹⁾ állott. Mindezen cselekedetei daczára, jóllehet miattok mindörökre el kellett volna tiltatnia a papságtól, cselszövő és aljas természetével sikerült oda bejutnia, mert azt meg kell neki adnunk, hogy ügyes, kedveltető modorú, a nagyok iránt hizelkedő természetű ember volt, a ki mosolygó és elégedett álarcz alá rejtette a lelkén rágódó irigy gyűlöletet. Porphyrius elbeszéléseink idejében már öreg ember volt. ²⁾ Bajosan gyanította volna valaki, hogy egy ilyen pap, a kit inkább csak eltűrt, mint szívesen látott kebelében a papság, azt a nagyravágyást táplálja, hogy valaha püspökké legyen; mind a mellett mégis táplálta és mivel érezte, hogy csak a véletlen segítheti a püspökséghez, nagy szorgalommal leste ezt a véletlent. Mihelyest az Aranyszájú János és a két zsinat közt lefolyt perlekedés elkezdődött: azonnal Antiochia szülötte ellen foglalt állást és támadásainak hevességével mindeneken túltenni igyekezett, s azon volt, hogy a pártszenvedély hirhedtségével ellensúlyozza érdemének jelentéktelenségét s a jellemét méltán megillető megvettetést.

E közben körülbelől azon időtájban, a mikor Aranyszájú János második számkivetési útjára indult, Antiochiának agg püspöke, Flavianus, hosszas betegség után örökre

¹⁾ Praestigiatoribus et aurigis atque iis qui inhonesto motu cum distorto crure veteres fabulas exhibent, praeesse et convivari solitus. Pallad., *dial.*, 57. lap.

²⁾ Theodoret. V. 35.

elszenderedett, a kiben a János-pártiak nevezetes támaszukat veszítették; ugyanazért úgy látszott, hogy az utódja megválasztásáért folyó küzdelem igen élénknek ígérkezik. A gabalai Severien, rendes két társával, az áruló Acacius és Antiochussal együtt, mint mind a hárman syriaiak, elindultak Konstantinápolyból, mintha csak püspöki megyéikbe akarnának visszatérni: azonban titkon Antiochiába lopózkodtak, ott elrejtőztek, hogy saját szemeikkel lássák a történendőket s ha a szükség úgy kívánja, a dologba avatkozhasanak; ¹⁾ egyébiránt az udvar ellátta őket rendeletekkel és teljhatalmat biztosító okmányokkal, hogy a polgári és katonai hatóságokat tetszésök szerinti irányban közreműködésre kényszeríthessék. A mint a választás pillanata közeledett, a vetélytársak nagy számmal álltak elő. A papság két pártra szakadt; de a nép egész tömegében Constantius pap felé, Aranyszájú Jánosnak e barátja felé hajlott, a kiről a phoeniciai vállalat alkalmából szótunk, és a ki népszerűségét nem annyira személyes érdemeinek, mint inkább a számüzött iránt való hűségének köszönhetette. Porphyrus e vitázás közepette megőrizte a maga pártemberes magatartását, úton-útfélen hirdette, hogy minden János-pártit ki kell zárni, hanem a maga jelöltségét csakis a nép legalsó osztálya, vagy az alpapság között kiosztott tekintélyes pénzösszegek fecsérzése mellett árulta el. Eleintén senki sem vette a dolgot komolyan, annyira méltatlannak találták ezt az embert a püspökségre; de a mint Severien és társai ügyességéről meggyőződtek, titkon értekeztek vele, és a köztök létrejött egyez-

¹⁾ Nam cum exilio Joannis concurrerat mors Flaviani. Pallad., *diad.*, 55. lap.

ség olyan szilárdságot kölcsönzött a Porphyrius tervének, a minővel addig nem rendelkezett.¹⁾ E kis titkos értekezleten beismerték a részvevők, hogy csak meglepetés árán boldogulhatnak; ezért a szerepeket kiosztották s az udvari püspökök a fegyveres erő parancsnokához felhívást intéztek és leselkedő állást foglaltak, hogy az alkalmat üstökénél fogva megragadják.

Néhány nap múlva Daphne mezővároskában, az antiochiaiak mulatóhelyén, bizonyos olympiai játékoknak nevezett előadásnak kellett tartatódnia, a hol futtatással és ökölvíadalokkal egybekötöttén Herkules életét és munkáit tüntették fel a nézők szemei előtt.²⁾ Ámde köztudomású, hogy az antiochiaiak milyen szenvedélylyel viseltettek a nézőjátékok, kocsiversenyek és bajvívók küzdelmei iránt és Porphyrius jól tudta, hogy ha ezek egyszer a kocsiverseny-tér padjaira, vagy a bohócokkal szemben, a körszínházban letelepesznek, senki sem mozdul meg helyéből még a legfontosabb ügy kedvéért sem. Ennélfogva a mint a lakosok, nagyok és kicsinyek, pogányok és keresztyének elhagyták városukat, hogy Daphne erdejébe juthassanak,³⁾ ez a maga részéről kiküldött emberei segítségével összeszedett néhány százat a nép emberei közül s egyikét papot, az ő elkárhozott lelkeit, s azoknak élén a templom felé vonul, a hova már a három püspök előre ment. A mint megérkeznek, bezárják a kapukat, hatalmukba kerítik a szent edényeket; holmi tessék-

¹⁾ Pallad., *dial.*, 58. l.

²⁾ *Olympica* ... enim vocantur certamina quae ab Hercule instituta quarto quoque anno celebrabantur. U. az u. o.

³⁾ Quum urbs tota more recepto ad spectacula in luco Daphnes effusa esset. Niceph., XIII. 30. — Mulierum greges una cum populis ut ita dicam effervescunt ad Daphnem. U. az u. o.

lássék féle eljárással megejtik a választást, arra letérdepel Porphyrius s a püspökök felszentelik. Mindez oly sietséggel megy véghez, hogy még a felszentelési imádságot is elfelejtik elmondani, annyira féltek a meglepetéstől, vagy a népnek esetlegesen visszatérésétől.¹⁾ Ekkor Severien és társai sebbel-lobbal otthagyták a templomot, majd a várost, hogy a szomszédos hegységekbe és onnét püspöki megyéikbe meneküljenek, mivel a lakosság haragjától féltek, ha csalásuk kitudódnék.²⁾ Estére kelvén, a mint az antiochiaiak a játékokról visszatértek, csakugyan rendkívül elcsodálkoztak, a mikor azt hallották, hogy van már püspökük és hogy ez a püspök nem más, mint Porphyrius. A dolog egyáltalán nem tetszett nekik, de mivel egyelőre nem tudták, hogy mire határozzák magokat, az éjszakát tanácskozásokkal töltötték el. Másnap reggel készen állott a határozat és a felingerült népsokaság a püspöki lak felé özönlött, a hova Porphyrius eltorlaszolta magát és oly magatartást tanusított, hogy papjainak és szolgáinak segítségével derekasan védekezik. Az ostrom tehát megkezdődött s a nép emberei a püspöki lak mellé szalma- és rőzsehalmazokat hordtak, hogy azt felgyújtsák és ekként a püspöki lakot felégessék.³⁾ A fegyveres erőt azonnal értesítették, úgy hogy az a püs-

¹⁾ Cum in ecclesiam irrupisset simul cum memoratis episcopis et clericis paucis, clam ordinatur, clausis januis, multa cum festinatione. Pallad., id. h. — Adeo autem illis ea res deproperata est ut receptos ritus plurimos in sacra ordinatione praetermiserint. Niceph. Cal., XIII. 30.

²⁾ Porro Severianus et socii accepto praetio per montes et invia loca fugere. Pallad., *dial.*, 58. lap.

³⁾ In crastinum consurrexere et confluxere simul omnes cum igne et sarmentis, Porphyrium atque aedes ejus delere volentes. Pallad., *dial.*, 58. l. — Ignem et materiam aliam incendio aptam mani-

pök megmentésére elég jókor megérkezett s a piacsteret kardesapásokkal kiürítette. A következő napokon újra kezdődött a csata, de már ekkor nagyobb katonai erőt fejtettek ki; egyszóval Porphyriust a katonák beigtatták püspöki trónszékébe. Az udvar céljaival megegyezőleg, a kormányzó azt parancsolta a papságnak és a népnek, hogy a templomokba elmenjenek, ha a császári rendeletben kiszabott büntetéseket ki akarják kerülni; de a nép nagy része vonakodott ettől s megkísérlette, hogy a kereszt jelének elől vitele mellett, litaniákat rendez az utczákon; a kormányzó (bizonyos Valentinus nevű egyén) a litániázókat akként támadtatta meg, mintha csak lázongó népesoportok volnának; a kereszt a huza-vona közben földre hullott s a lovak patái tapostak rajta.¹⁾

Az elégedetlenek Antiochiából a vidékre menekültek, de ott is üldözték őket s azok az erőszakos jelenetek, a melyek megbecstelenítették és vérrel fertőztették Konstantinápolyt külvárosaival együtt, Syria fővárosában újra kezdődtek. A polgári hatóságtól és a katonai karhatalomtól támogatott új patriarcha, nemcsak saját egyházának papságát nyomta el, hanem a szomszédos egyházakét is. Az egész tartományban kiütött a forradalom; mindenütt cselszövényeket támasztott, elűzette, vagy maga tette le a püspököket, hogy újakat nevezhessen ki helyökbe és ekkor oly botrányokat látott a világ, a melyek nagyban felülmúlták még azokat is, a miket Aranyszájú János Kis-Ázsiá-

bus rapientes et congerentes... Ipsum simul cum episcopali domo comburere volentes. Niceph. Cal., XIII. 30. l.

¹⁾ Porphyrius vero et Valentinus comes cum armatis ecclesiam orthodoxorum deprædabantur, tremendum crucis signum pedibus conculcantes. Pallad., *dial.*, 58. l.

ban egykor elnyomott. A püspöki hivatal árverés alá került, kérték, kínálták, alkudtak reá, mint valami nyilvános vásáron eladásra kerülő portékára, és a legméltatlanabb mindenkor a legajánlatosabbnak tetszett Porphyrius előtt. A püspöki méltóság és az egyházi javak illetén kihasználása alkalmával, mindennemű lopás, egyházi javak fosztogatása és az egyházi törvények ellen elkövetett merényletek kaptak lábra. Mindenféle ismeretlen, vagy semmi kezességet nem nyújtó embereket kineveztek, felszenteltek, úgy, hogy csakhamar senki sem tudta többé, hogy kit szenteltek fel, kit nem. Mindennemű egyházi rendszabályokat felforgattak. Hogy megvesztegetett püspökökre tegyenek szert, e végből előbb megvesztegették a választókat, papokat vagy világiakat és a legalávalóbb eszközöket vették használatba. Asztalokat terítettek az utczákon, minden jött-mentet lakoma mellé ültettek, s tele marokkal szórták a pénzt. »Hajdanában, azt mondja egy azon korból való író, az apostolok imádság és böjtölés által készültek a püspökválasztás szent foglalatosságához; ma pedig dobzódás és részegség által készülnek hozzá; a templomok vásárokká váltak, a hol minden püspök, vagy papjelölt kirakodik igéreteivel és ajándékaival.« ¹⁾ Egy másik azt toldja ehhez, hogy ő tartózkodik annak elmondásától, hogy hány püspököt tettek le, hány másat ültettek helyökbe, hány vesztegető rongálta az egyházakat. »Ezek sokkal szomorúbb dolgok, mintsem a történetbe beigtattassanak.« Mindamellett akadt mégis egy annyira botrányos felavatás, hogy a történetnek be kellett ígatnia lapjaira, s ez egy heréltnek,

¹⁾ Quas enim ordinationes cum jejunio et oratione et probatione cleri Petrus et Joannes faciebant: illi contra per crapulam et ebrietatem, atque miseranda dona. Pallad., *diál.*, 55. l.

egy hajdani rabszolgának és akkoriban egy tribun cselédjének püspökké tétele volt, a ki annyira tisztátalan, annyi bűnökben leledző ember volt, hogy a katolikusok »förtelennek és borzalomnak« nevezték.¹⁾ Ezt a nyomorultat Ephesus püspökévé választották, Aranyszájú János egykori diakonusa, Heraklidesnek helyére. »És nem szégyeltek magokat, így kiált fel az általunk idézett szerző, a miatt, hogy az evangeliumot egy ilyen csodaszörnynek a fejére tették.«²⁾ Porphyrius patriarchaságának eleje ilyen tényekkel kezdődött, ezekkel érdemelte ki azt a megiszteltetést, hogy egy császári rendelet olyannak tüntesse fel, mint a ki a katolikus hitnek Keleten három jellemző alakja közé tartozik.

Arsaces, a kit konstantinápolyi érsek létére a három férfi szövetségében az elsőség illetett, ez egyházi kicsapongásokat Syriában, minden érdeklődés nélkül engedte megtörténni; Atticus, nem hiába ügyesebb ember volt nála, e szeszélyes végrehajtások helyére tudományos, szabályos, rendszeres üldözést léptetett életbe s a keleti birodalom egész területén ugyanazon módszer alkalmaztatását vitte keresztül. Mindenekelőtt újabb császári rendelet adatott ki, a melyben az előbbeniben foglaltató büntető szabványok megújítása mellett az Atticus nevét iktatták az Arsacesé helyére; azután a püspökök és papság kirostálásához fogtak püspöki megyéről püspöki megyére, úgy hogy mindenik pátriarcha a maga elnöklete alatt vezette a saját joghatósági területén folyó munkálatokat. Azon püspökö-

¹⁾ Ordinato ab iis Victoris tribuni eunucho in sede episcopi eum collocarunt. Pallad., *dial.*, 55. l.

²⁾ Qui enim non horruerunt evangelium scelesto capiti imponere. U. az u. o.

ket, a kik felől bebizonyosodott, hogy a János-pártiakkal tartják fenn az egyházi közösséget, letették hivatalaikból, kitiltották egyházaikból s mint vétkesek, a világi hatóságnak szolgáltatatták át. Azokat pedig, a kik felől csupán gyanították, hogy a János érsek pártjához szítanak, vagy a kik a hármass szövetségben levő patriarchákkal nem tagadták ugyan meg az egyházi összeköttetést, de a János-pártiakkal is fentartották a barátságot, más püspöki megyékbe helyezték által s ettől a magok lealjasítása se mentette meg mindenkor őket.¹⁾ Syria, Cappadocia s a proconsuli Ázsia püspökeit a Thraciában vagy a Pontusban fekvő püspöki székekre helyezték által, onnan pedig megfordítva amoda. Ez áthelyezéseket még a barátokra is alkalmazták; e remeteket a birodalom egyik vidékéről a másikkra költöztették által, a mi a puszták ezen fiainak gyakran egyenesen halálát okozta. A letett püspökök közül némelyeket, a kiktől leginkább tartottak, bebörtönözték, száműzték s a polgári börtönök őrei által gyakorlott felügyeletnél sokkalta kegyetlenebb alá helyezték, nevezetesen ellenségeiké, a patriarcháké alá. Másokkal nagyobb kimélettel bántak; ezekkel szemben ugyanis beérték vagyonuk elkobzásával, azután azt mondták nékiek, éljenek meg, a hogy tudnak. Ez utóbbiak közül némelyek a hivek felebaráti szeretetéhez folyamodtak s a kegyes lelkek felruházták, eltáplálták őket, sőt példakép idézik egy ilyen letett püspök esetét, a kit valamelyik tiszti társa titokban magához fogadott s annál három évig tartózkodott, a nélkül, hogy az alatt a szobájába vezető lépcsőn lejött volna, any-

¹⁾ Reliqui autem episcopi, de communione Joannis, omni spe abjecta, alii quidem communicarunt Attico et in alias Thraciae ecclesias translati sunt; alii vero delitescunt. Pallad., *dial.*, 77. l.

nyira félt attól, hogy gazdáját bajba találja keverni.¹⁾ Mások valami mesterségre adták magokat, hogy kezök munkája után élhessenek; Brison püspök, a hellenopolisi Palladius testvére, saját kezeivel művelte azt a kis darab szántóföldet, a melynek tulajdonosa volt,²⁾ egy troasi püspök bárkát vásárolt s az egei tenger partjain halászatának jövedelméből élt,³⁾ tehát ép ellenkezőleg mint Péter, a ki halak halászásából emberek halászává lett, ez a püspök emberek halászából halak halászává tette magát. A keleti keresztyéneket emésztő ennyi szenvedés közepette sokan Nyugatra igyekeztek menekülni: de a tengeren való átkelés sok nehézséggel járt és gyakran a menni akarót feltartóztatták útjában. Aranyszájú János egy diakonust és egy papot küldött száműzetési helyéről Cucususból a végett, hogy Innocentius pápának vigyék el levelét; ezek sok ideig keresték az alkalmat Ázsia partjain, hogy hajóra ülhesse- nek, de utóvégre levelökkel együtt eltűntek.

Ez általános zürzavar közepette sok egyház ereje megtört, úgy hogy ráadták fejöket a hármasszövetséggel való egyházi összeköttetésre. Azokat, a melyek mindvégig ellenállottak, magasztalja a történelem. Ezek közé tartoznak a cariaiak, a kik összebeszéltek, hogy hitvallástételöket Innocentius pápának megküldik, a palestinaiak, a kik a köztök dúló visszavonás daczára, elűzték azt a papot, a ki a hármasszövetség tagjainak felhívó szövegét hozta hozzájuk, a ciliciaiak, a pessinunteiak, a phrygiaiak és

¹⁾ Per totum triennium de scala domus suae non descenderunt, precationibus vacantes. Pallad., *dial.*, 77. l.

²⁾ Terram propriis manibus fodiens. U. az u. o.

³⁾ Silvanus, sanctus episcopus, Troade piscatur et piscatu vivit. U. az u. o.

több mások. Mikor az udvar megkisérlette, hogy megfélemlítse, vagy elcsábítsa Thessalonika érsekét, a kinek az egyháza a Nyugat egyházi birodalmával maradt összeköttetésben, jöllehet világi területe ép úgy mint az egész keleti Illyria Theodosius óta a Kelet polgári birtokához tartozott, a bátor püspök ekként felelt neki: »én a római egyházzal állok egyházi összeköttetésben; a mit ez az egyház tesz, én is ugyanazt cselekszem.« A Konstantinápolyból és a görögországi földségekről Italiába jövő püspökök és egyházi férfiak, a kikhez az ázsiaiak is igyekeztek csatlakozni, valóságos kised népet képeztek Rómában, a mely a köznyomor és igazság nevében folytonosan azt sürgette, hogy Aranyszájú János számára igazság szolgáltassék; itt, a mint mindjárt meglátjuk, e nagy pernek újabb szakasza készitődött elő, a mely a maga fontosságát a Keletről az egész világra kiterjesztette.

A keleti egyház, azt meg kell vallanunk, a maga szolgálaiasságával, örökös visszavonásaival, féltékenykedéseivel, püspökeinek vétkeivel, (szinte haboztam, hogy e szót leirjam-e, de a tények rám erőltetik), ez az egyház, a mint mondtam, egyenesen a nyugati egyház kezére dolgozott s minden töle kitelhető módon versenytársának uralmát mozdította elő. Még alig mult húsz éve annak, hogy a második egyetemes zsinaton Konstantinápolyban egybegyült atyák, valamint maga Theodosius is, keserű szemrehányásokkal illették a pápát s az itáliai püspököket, a miért ügyeikbe, holott rájuk egyáltalán nem tartoztak, beleavatkozni mertek s óva intették őket, hogy ezt jövődöben megtenni mérészeljék; most pedig, a sok egymásra halmozott hibák miatt, a vallási dolgokban tulságosan beavatkozó kormány és az egyházi zsarnokokból álló hármass szövetség tagjai

által üldözött keleti katolikusok semmi másban nem láttak segítséget és reménységet, mint a nyugatiak igazságosságában.¹⁾ A menekülés horgonyává a keresztyén világ ezen felére nézve a szent Péter hajójának horgonya lett és valamint a Genezareth taván dühöngő vihar alkalmával Péter így kiáltott mesterére: »Uram, szabadíts meg bennünket, mert mindjárt elveszünk!« az elnyomott katolikusok, a bujdokló püspökök, a bányákba és börtönökbe lelánczolt diakonok és papok, sőt maga a nagy száműzött is, a keresztyén ékesenszólás ez a Demosthenese, így kiáltottak Róma felé tárva karjaikat: »Péter utóda, szabadíts meg bennünket!«

¹⁾ Lásd e tárgyra vonatkozólag *Szent Jeromosot* a 3. lapon.

HETEDIK KÖNYV.

Cucusus fekvése és éghajlata. — Aranyszájú János elfogadja Dioscorusnak számára berendezett házáat. — Sabiniana diakonnő, nagynénje, oda jó hozzá lakni. — A tél zordonsága; a száműzött szenvedései. — Vigasztaló levelei Olympiashoz. — A szomorúság nyavalyájáról a zsidó és keresztyén könyvek alapján. — Aranyszájú János harczol Olympias szomorúsága ellen. — E szomorúság két okból származik; az egyház rossz helyzetéből és egymástól való elszakadottságukból. — Olympiasnak nem illő megbotránkozni az egyház bajain, mivel Istennek titkos céljait nem ismeri. — Jézus Krisztus és az apostolok élete nem egyéb volt nagy botránykőnél a világ számára. — Egymástól való elszakadtságuk neki is fájdalmasan esik: szellemi barátság példái a keresztyén egyházban; Szent Páltól vett példa. — Minő látogatók keresik fel Aranyszájú Jánost Cucususban? — A palestinai hittérítést újból szervezni akarja; erőfeszítései, levelezései. — A hittérítőknak Arabissusból eredő ereklyéket küld. — A gótok elvesztik azt a püspöküket, a kit Aranyszájú János adott számukra, most másikat kérnek tőle. — Modowar diakonust küldik hozzá. — Persia megtérítésére vállalkozik; a keresztyénység gyara-

podása ezen országban. --- Maruthas összeköttetései Jezd-jerd királylyal. — Aranyszájú János magához hivatja Maruthast, de az megtagadja a hozzámenetelt.

404—405.

I.

Cucusus, a hova utazgatott Aranyszájú János, kicsiny, szegényes városka, vagyis inkább megerősített helység volt, a Taurus valamelyik mély völgyében, azon utak kereszteződési pontján, a melyek Cappadociából Persiába, és a syriai tartományokból felső Armeniába vezetnek. Mint katonai állomás, bizonyos fontossággal rendelkezett: tekintélyes számból álló és rendesen jól megválogatott helyőrség vigyázott a hébe-hóba benne megforduló utasok és a lakosság biztossága felett. E vidék kietlenségben ritkítja párját, ahol imitt-amott, nagymesszeségben vesz észre a szem valamely urilak köré csoportosuló egynehány kunyhót; a mi pedig a várost illeti, az mindennémű, még az élet legelső szükségeinek kielégítésére vonatkozó segédforrásokban is szükölködött.¹⁾ Szenvedhetetlen éghajlat uralkodott ebben a völgyben, a hol a nyomasztó és fulasztó hőségéből, a nyár rendes légmérsékletéből, minden átmenet nélkül zök-kent az idő a tél dermesztő²⁾ hidegébe és a tél azonnal

¹⁾ Nec forum nec venale quidquam haec urbs habet. Chrys., *Epist.* 14.

²⁾ Coeli intemperies ... neque enim aestas nobis minus quam frigus molesta est, ut quae frigoris acrimoniam in contrarium imitentur. U. az u. o.

elkezdődött Cucususban, mihelyest a hó a Taurus magas hegycúcsaira letelepedett. A hegyek oldalait, a meddig a szem csak ellátott, sűrű erdőség borította s oly nagy számu barlangok tátongtak rajtok, hogy kényelmesen elszállásolhatta volna bennök magát egy egész barlanglakó népség. E barlangok között mutogattak egyet, a melybe Constantius császár idejében az Arius-párti üldözők Konstantinápoly egy másik száműzöttjét, Pál érseket elzárták, hogy ott éhhalállal elveszítsék, de mivel nagyon lassúnak találták így halálát, meggyilkolták. E borzasztó sirba, ily gyászos előjelek környezetébe helyeztette át Eudoxia császárné Aranyszájú Jánost.

Már épen a városka felé közeledett, a mint azt látja, hogy futva közeledik gyaloghintója felé valami ember, a ki sürgősen óhajt beszélni vele; Dioscorus volt ez az ember,¹⁾ a ki egyik szolgája által Cesareában felajánlotta neki lakóházát, s most azért jött, hogy személyesen is felajánja számára. Dioscorusnak, mint gazdag cucususi polgárnak, a városban a téli időszakhoz jól elkészített s a hideggel való daczolásra minden szükséges kellékekkel jól felszerelt háza volt, a város közelében pedig egy másik háza, s itt szándékozott lakni, míg vendége városi házában tartózkodik.²⁾ Mindezen dolgokat széltiben-hosszában elbeszélte Aranyszájú Jánosnak, a ki ajánlatát már Cesareában elfogadta s ki nem fogyott érte a köszönetből, a midőn egy másik személy lépett közbe. Ez a püspök küldötte volt (mivel Cucusus, minden kicsinysége daczára, püspöki székhelyet

¹⁾ Dominus meus Dioscorus hic erat. Chrys., *Epist. 13. ad Olymp.*

²⁾ Domum nobis ad tolerandam hiemem idoneam extruit. U. az u. o.

képezett), a ki a száműzött rendelkezése alá bocsátotta a püspöki lakot, a püspök tulajdon szobájával együtt, mint-hogy e szerény palotában valószínűleg alig akadt másik olyan, a mely egy ily vendéghez illő lett volna. »Valósággal nem tudom, így irt e tárgyban Aranyszájú János, ha vajjon nem adta volna-e még püspöki trónját és templomát is oda, annyira jónak és vendégszeretőnek mutatkozott irántam ez az ember.« ¹⁾ A száműzöttet, a kit egész útja mentén a püspökök az ily bánásmódtól teljesen elszoktattak, szintén a könyhullatásig meghatotta ez a dolog; de mivel már Dioscorusnak szavát adta, ígéretéhez hű maradt.

Adelphius (így hívták a derék püspököt) méltó ver-seny társra talált a város kormányzójában Sopaterben, e becsületes és komoly tisztviselőben, a ki, mint a száműzött irta, »alattvalóinak valóságos atyja, irántam pedig még annál is jobbnak mutatkozott.« ²⁾ De ajánlotta is Olympias figyelmébe e derék embernek fiait, a kik a konstantinápolyi iskolákban tanultak. Egyébiránt e kis városka két főembe-rének példájára, mindenki azon igyekezett, hogy tőle telhe-tőleg enyhítse azt a kegyetlen hatást, a mit a vidék sze-génysége és zordonsága egy szegény öreg emberre gyako-rollhatott. A szomszédos mezei lakokból versenyezve hordták hozzá mindazt, a mi háztartásához megkívántatott és kapu-ját a tulajdonosok és jószágigazgatóik úgyszólván ostrom alatt tartották. Ez előzékeny tömeget lehető nyájasan távo-

¹⁾ At vero urbis hujusce episcopus perquam humaniter nos excepit, tantumque erga nos caritatem prae se tulit, ut etiamsi fieri potuisset, throno quoque suo nobis cessurus fuerit. Chrys., *Epist.* 125. *ad Cyriac.*

²⁾ Plus officii erga nos exhibuit quam a patre postulandum vi-deretur. Chrys., *Epist.* 64.

lította el magától. »Ezen a vidéken, a hol mindenben szűkölködnek az emberek, ezt mondta barátainak, én egymagam nem szűkölködöm semmiben.« Egy gazdag Antiochiába való syriai, földbirtokos Cucusus környékén, meghagyta jószágigazgatójának, hogy majorjainak terményeit vigye Aranyszájú Jánosnak. »Mindezeket nagyon köszönöm, így felelt a tulajdonosnak; de nem tartok meg egyebet barátságodnál, mert csupán csak arra van szükségem.« A kis városok, a mint látjuk, több szerencsével lepték meg, mint a nagyok, s a falvak többel, mint a székvárosok, a hol anynyi irigység, nagyravágyás és aljasság lakozik.

Kisérete azonnal otthagya, mihelyest rendeltetési helyére eljuttatta. A két testőrtisztet, Anatoliust és Theodorust, a kiket barátjaivá fogadott és a császári városban pártfogoltjaivá tett, Konstantinápolyba szóló leveleinek átadásával bízta meg. Ezeknek egyikét Olympiás, a másik kettőt pedig a herélt Brison és Peanius számára küldte. Ez utóbbiakat kiválólág Theodorusra bízta, mivel azt akarta, hogy az udvarral folyton jó viszonyban levő előkelő személyiségeknél ajánló-levelekül szolgáljanak neki. A Peaniusnak és a heréltnek szóló levelek inkább csak rövid és kifejezéseikre nézve eléggé hideg, egyszerű levélkéek voltak; meglátszik rajtuk, hogy a száműzött némi neheztelést érez e hű szívek iránt, a kiknek különben nemsokára teljes elégtételt szolgáltatott. Tudtokra adja Cucususban való megérkeztét, azon toldalékkal, hogy ott jól érzi magát, és kegyelem gyanánt azt kéri, hogy hagyják ott, mivel az utazás felette igen nehezebbre esett, úgy hogy az újabb helyváltoztatástól jobban fél, mint a haláltól.

Kedves Olympiásához intézett levelét a megérkezését követő napon írta. Ebben is ép úgy nyilatkozik Cucususról,

a hol maradni óhajt, mert e helyen minden békességet ígér számára, és sokkal gyengébb, mintsem veszélyek közt egyik helyről a másikra hurczoltassék. »Bárcsak tehát senkinek, ezt teszi hozzá, eszébe ne jutna az a szerencsétlen gondolat, hogy engem innét azon szándékból, hogy irántam kegyelmet gyakoroljon, eltávoztasson. De ha valami hallatlan kegy következtében megengednék, hogy szívem szerint választhassam tartózkodási helyemet, ha valamely Konstantinápoly közelében fekvő tengerparti várost, példának okáért Cysicust vagy Nicomediát engedélyeznék részemre, [ez a két hely forgott szóban száműzetési helyképen Olympias számára] ¹⁾ valahogy vissza ne utasítsd; minden más helynek még csak a gondolata ellen is harczolj megszokott eszélyességeddel; mert ezt a dolgot valóságos szerencsétlenségnek tekinteném. Itt legalább testileg lelkileg megnyugszom, annyira, hogy két nap elégnek bizonyult arra, hogy utazásomnak minden hátrányos következménye elenyészszék.« ²⁾

E levelében beszéli el bizalmas gyengéd barátnéjának Cesareában való tartózkodásának siralmas történetét, e városból Cucususba való utját, szenvedéseit, a melyek addig ostromolták, míg ellenségeinek kezei közül ki nem menekült, a kik egész dühösséggel elvesztésére törtek, míg a rablók minden perczben bekövetkezhető támadásaitól kelle rettegnie. »Egész harmincz napig, sőt tán tovább is,

¹⁾ Si videris ipsis in animo esse, non longe isthinc (Constantinopoli) maritimam aliquam urbem, puto Cysicum non longe a Nicomedia, me evehere, hoc accipe. Chrys., *Epist. 13. ad Olymp.*

²⁾ Hic enim in magna quiete animique remissione versamur ita ut etiam contractam omnem in itinere molestiam biduo absterferimus. U. az u. o.

azt mondja neki, folytonosan emésztő lázzal küzdöttem s úgy futottam meg ezt a hosszú, gyötrelmes utat, egyéb nem kevésbbé kínos gyengeségeimet és gyomorhajommat nem is számítva.¹⁾ Elképzelheted, hogy e sok összetorlódó szenvedések közt mivé lettem, orvos, gyógyszerek nélkül, sőt a nélkül, hogy fürdőket s az élet fentartására avagy csak a legszükségesebb dolgokat is megszerezhettem volna, holott ezenfölül se éjjel, se nappal nem élvezhettem nyugodalmat, mert az isauriaiak miatt folytonosan ébren kellett örködnünk. Most már mindezeket megvallhatom neked, a midőn mindenben túlestünk, és el is mondom, a nélkül, hogy valamit elhallgatnék. De elébb a világ sűrű kincseért se szoltam volna róla, nehogy néked túlságos aggodalmat okozzak. Ma már a bajoknak ez a felhője széjjel oszlott, ez a sűrű füst elenyészett; úgy, hogy mihelyest Cucususba léptem, félrelöktem magamtól a betegséget minden kísérő társaival egyetemben. Ime, most teljes egészségnek örvendek s a közelgő évszak megszabadított a rablóktól való félelemtől, bár különben is derék helyőrség védelmez, a mely föltette magában, hogy durva fogadtatásban részesíti őket, mihelyest mutatkozni merészelnék. Habár a vidék, a hol jelenleg lakom, meglehetősen kietlen s meglehetősen vadon külsejű, de azért engem minden szükséges dolgoknak bősége vesz körül. A kedves és tiszteletre méltó Dioscorus százfelé szakad, csakhogy nékem kedveskedhessék,²⁾ annyira, hogy irántam

¹⁾ Triginta propemodum dies aut etiam amplius, cum acerbissimis febribus collectari non destiti. Atque ita longum hoc et molestum iter agebam aliisque item gravissimis stomachi morbis obsessus. Chrys., *Epist. 13. ad Olymp.*

²⁾ Quippe nostra causa etiam ex aedibus suis migravit ut nos omni officii genere complecteretur. U. az u. o.

tanúsított bőkezősége ellen folytonosan tiltakozni kényteleníttem; miattam mezei lakába költözött ki, még pedig csak azért, hogy annál több előzékenységgel vehessen körül s városi lakását minél kényelmesebbé tehesse számomra a közalgó télre. Mindnyájok szivessége épen olyan, mint az övé.... Úgy, hogy kiállott bajaimnak csakis tompa utóérzete maradt meg bennem ép úgy, a mint dühös vihar után még akkor is hánykolódnak a tenger hullámai, a midőn már elcsendesült a szél s a nyugalom helyreállott a levegőben.«

Ekkortájban szeptember elején járt az idő s a hó még mindig nem mutatkozott a Taurus hegyesúcsain; ennélfogva semminemű fagy sem jelentkezett a völgyekben. Ez a szelid légmérséklet, azzal a jóakarattal párosulva, a melyet minden arczról olvashatott, visszaadta erejét és bizodalrát a száműzöttnek; úgy tetszett neki, mintha újonnon született volna, pedig tudjuk, hogy Aranyszájú Jánosnak az erkölcsi benyomások úgy szólván egész életét képezték. Lelki elragadtatásában tehát azt írta, hogy Cucusus telét az antiochiaihoz teljesen hasonlónak találja, és hogy itt jobban érzi magát, mint Konstantinápolyban. De ez a kellemes csalódás nem tarthatott soká; mert a midőn november vége felé a hegységben felhalmozódott a hó s a völgybe lecsapott a fagy: a jéghideg szél behatolt még a szobák belsejébe is: a száműzött csak ekkor látta Cucusust a maga valódi színe alatt. Dioscorus hozzá sietett, hogy lakását fűtéssel bemelegítse, s megoktassa arra, hogy Armenia telével szemben minő elővigyázati rendszabályokkal kell az embernek élnie. Egy kissé később már akként találjuk, a mint e rettentő behatás ellen keservesen védi magát, s a mint elismeri, hogy a császárné minő előrelátó-

lag járt el választásában, midőn a gyenge és beteg syriai embert ilyen helyre küldte.

Cucususban nagy vigasztalás várt Aranyszájú Jánosra; egy rokonát találta ott, az antiochiai egyház diakonnőjét, a ki előre haladt életkora daczára, Syria belsejéből eljött látogatására. Száműzetésének első hírére, mikor azt ujságolták az emberek, hogy Aranyszájú Jánost Scythiába viszik, föltette ez a nő magában, hogy követi oda rokonát,¹⁾ majd a mint azt a rendeletet megtudta, a mely Armeniát tűzte ki tartózkodási helyéül, megváltoztatta útja irányát, s átmenve a Tauruson, nála elébb ért száműzetési helyére. A hőslelkű diakonnőt úgy fogadták Cucususban, a mint illetén önfeláldozásával megérdemelte; a püspök azt akarta, hogy ugyanazon czimmal foglaljon helyet egyházában, s a többi papság is egyenlő tiszteletet és előzékenységet tanúsított iránta. Sabiniána (így hívták ugyanis) már ekkor kiváló helyet foglalt Keleten a keresztyénség hirneves aszszonyai között. Aranyszájú Jánosnak, azt mondja valamelyik egyháztörténet-író, atyai ágon nagynénje volt s szoros barátság fűzte Olympiashoz. Rendkívül rajongó leánynak festik, a kinek látományai lettek volna s a ki a közhit szerint, bizalmas társalkodást folytatott Istennel.²⁾ Társasága és előzékeny gondoskodása mindenesetre nagy megkönnyebbülést szerzett Aranyszájú Jánosnak, a kit a sors egymagában ilyen pusztá, ilyen kietlen vidékre vetett.

¹⁾ Paratam enim se esse dixit in Scythiam proficisci quando quidem constans hic rumor erat, fore ut illic deportaretur. Chrys. *Epist. 13. ad Olympiad.*

²⁾ Antiochiae quoque Sabinianam nomine diaconissam vidi, quae cum ipso colloqui putabatur Deo, quaeque amita beati Joannis episcopi fuit. Pallad., *Hist. Lausiæ.*

A száműzött ábrándjai a cucususi télre vonatkozólag nem sokáig tartottak, mert a mint megérkezése után két hónappal a hó elborította a hegységet, a völgy lakhatatlanná vált. A mindent megfagyasztó szélrohamok ellen a legelső védekezés abból állott, hogy az ember ne szívja a külső levegőt. Aranyszájú Jánost tehát arra vitte a kénytelenség, hogy légmentesen bezárkózzék szobájába, a hol éjjel-nappal nagy tűz égett; de minden elővigyázata kárba veszett, mert az a baj, a mitől kimenetele esetére tartott, tüzhelyénél is fölkereste. Oly iszonytató hurut lepte meg, hogy a nagy köhögés miatt hányás vett rajta erőt s oly főfájás, hogy majdnem szétszakadt a feje. Ezenfelül mikor szobája hőmérsékletét fokozni akarta, a hidegnél nem kevésbé tűrhetetlen füst keletkezett benne: úgy, hogy majdnem megfuladt miatta, sőt a köhögés is kétszeres mértékben fogta el, a mi baját még inkább növelte. Hogy e kettős kellemetlenségnek útját állja, arra határozta magát, mikép kisebb tüzet rakat s nappalait is az ágyban tölti: ennél fogva az egész télen át az ágyat őrizte. E helyzetében minden mozgástól meg lévén fosztva, elsőbben is az eledelektől undorodott, azután pedig makacs álmatlanságba esett.¹⁾ »Már szinte a halál kapujáig jutottam, ezt írta később egyik barátjának és két hónapig csak azért maradt meg bennem az élet, hogy annak bajait érezzem.« E félbizalmas közlésektől tartózkodott Olympiassal szemben, vagy legalább addig várt velök, míg a baj elmúlt s régen megmenekedett tőle. A tél vége felé, mikor a külső levegő már

¹⁾ Quamvis enim ignem etiam accenderem, et gravissimum fumum perferrem et cubiculo inclusus tenerer, sexcentisque pannis memet obvolverem ac ne limen quidem excedere auderem, nihilominus extremos crutiatu patiebar. Chrys., *Epist.* 6.

kevésbbé szolgált ártalmára, kedves diakonnőjének egyik szolgálja érkezett hozzá, bizonyos Antonius nevű egyén, a ki levelet hozott neki urnőjétől. »Boldog vagyok, így írt hozzá gyermekies őszinteséggel, hogy szolgál most érkezett ide, midőn betegségemnek már vége szakadt; mert ha akkor látott volna, mikor annak borzasztó válságai közt forogtam, bizonyosan elmond neked mindent és téged az aggodalom megölt volna.« Ennyi szenvedései és e borzasztó éghajlatnak elkerülhetetlen kényelmetlenségei daczára, majdnem minden levelében azt hajtotta, hogy szereti Cucusust, hogy ott boldognak érzi magát, mert itt legalább békét élvez, személyére nézve teljesen szabad, néhány jó barát meglátogatja és örömmel szolgál neki, mindenek fellett pedig nyugodtan hagyják, itt nem akad ellensége, a ki háborgassa és üldözzé.¹⁾

E közben a magánosság is csökkent körüle. Távolból jöttek hozzá lassankint a barátok a hideg, a rossz utak s az isauriaiaktól való félelem daczára. Evethius nem távozott el mellőle; néhány syriai pap, a ki Porphyrius hóhérai kezéből kiszabadult, nála talált menedékhelyet. Még többeket is várt, a kiket odáig Konstantinápoly, vagy Antiochia börtöneiben fogva tartottak. Mikor azt hallotta, hogy tömlöczeik ajtaja megnyílt, nemeslelkű bizodalommal ekkép kiáltott fel: »Ime, most már szabadok, tudom nem késnek, hogy hozzám csatlakozzanak!« A sors nem váltotta be a barátságnak ezt a szent meggyőződését. Azonban a csődület minden oldalról Cucusus felé tartott, főleg pedig a legmesszibb Kelet tartományaiból. Mikor szenvedései időn-

¹⁾ Hic locum tumultibus vacuum reperimus.... nec quemquam habentem, qui nobis molestiam cohibeat atque infestus sit. Chrys. *Epist.* 84.

kint szüneteltek, azzal a tevékenységével, a mely folyton emésztette, munkához látott. Cucususban egész tömeg levél várt reá; nem sokára még több is érkezett hozzá, a mint megtudták, hogy a város kormányzója és püspöke őszinte ragaszkodással és tisztelettel viseltetnek iránta, és ennek következtében, az útban előfordulható véletlenségeket nem számítva, a vele való levelezés körülbelül biztosnak mondható. E felhalmozódott levelekben teljes felvilágosítást talált mind arról, a mi Konstantinápolyból való eljövele óta történt: ezekből tudta meg püspök párthiveinek bebörtönöztetését, barátainak üldöztetését és szenvedéseit, a gyűjtogatás ténye ügyében megindított bűnvádi eljárás részleteit, a hű egyház állapotát, az egyháztól elszakadók zsarnokságát, a nyugotiaknak iránta táplált érzelmeit, egyszóval mindazokat a dolgokat, a mikről mitsem tudott vagy a miket csak tökéletlenül tudhatott meg utazása alatt, részint a közkézen forgó hírekből, részint a még akkoráig bizonytalan tudósításokból. A mint mindinkább szemei elé tárult a Konstantinápolyból való elüzetése óta végbement események képe, vette a tollat és irt, vagyis inkább a segédkező iródiákoknak mondatolt tolla alá. Így indult meg az az óriási levelezés, a mely lassankint egész üldöztetésének történetét felölelte, de a melyből szerencsétlenségünkre csak kétszáznegyvenkét levél maradt fenn számunkra. E levelezés folyamában azt vette észre, hogy küldeményeinek tekintélyes része nem jut el rendeltetési helyére, hanem útközben elvész, meglehet azért, mert az iránta ellenséges indúlattal viseltető tartományokban elfogják, vagy pedig azért, mert a küldemények vivői hűtlenek, vagy útközben a rablók fosztják ki őket; nevezetesen Aranyszájú János levelező feleivel részint bérelt küldöttek által tartotta fenn

összeköttetéseit, részint a barátaival ismerős utazók, részint és pediglen a leggyakrabban egyházi személyek közvetítése folytán, a kik minden kigondolható elővigyázati rendszabályokkal éltek e közben, úgy, hogy ez az út vált be a legbiztosabbnak.

Minden bizonnyal a püspököknek, a zsinat tagjainak magaviselete hathatott legérzékenyebben szívére, a kik inkább megbélyegző vádnak tették ki magokat, s megengedték, hogy mint elítélt gyűjtogatók bilincsre veressenek, mintsem őt, a mint eléjek szabták, megtagadják s egyházi összeköttetésbe lépjenek »a farkassal, a tengeri rablóval, a hóhérrel« egyházának bitorlójával. Ha ezen püspökök magaviselete, a kik birái között ültek, egyrésről ártatlansága mellett szóló tanubizonyoságtételt képezett az egész keresztyén világ, a császár, a városi prefektus és vizsgáló birái szeme láttára, másrésről ünnepélyes elítéltetését tartalmazta a többi püspököknek, az ő ellenségeinek, a kik bennök gyáva módra a zsinati kisebbséget üldözték. E bátor bajnokokhoz köszönetének és áldásának nyilvánulhatása végett a következő czímű nagyszerű levelet intézte: »A vallás ügyéért bebörtönzött püspököknek, papoknak és diakonoknak,« mivel azokat is egyúttal hozzájuk csatolni óhajtotta, a kik hajdan a szentélyben társai voltak. Azt hitte ugyanis, hogy még mindig Konstantinápoly börtöneiben synlődnék, mivel az augusztus 29-iki rendeletet csak jóval később tudhatták meg Cucususban, a melynek értelmében szabadon bocsáttattak és büntetésöket örökös számkivetésre változtatták át.

»Boldogok vagytok ti, ezt írta nekik, a miért fogságot, köteleket és bilincseket szenvedtek, boldogok mondom, háromszorta, sőt ezerszerre boldogok. Magatokra vontátok

az egész világ bámulatát, még azokét is, a kik töletek a térség és az idő miatt távol esnek. Mindenütt, a szárazföldön és a tengeren, a ti dicső cselekedeteiteket, bátorságokat, érzelmeitek állhatatosságát, lelketek szent függetlenségét magasztalják. Semmi olyas, a mit a világ borzalmasnak ítél, nem birt titeket megingatni; sem a törvényszék, sem a hóhér, sem a kinzásnak különféle fajai, sem a számtalan halált ígérő fenyegetések, sem a szájokból tüzet lehelő birák, sem a fogaikat csikorgató és körületek kelepczéket felállító ellenfelek, sem a rágalmak, sem a szemtelen vádak, sem végre a naponkint szemetek elé tárt halál, semmi, de semmi sem birt titeket megremegtetni, sőt ellenkezőleg maga az üldözés változott át számotokra vigasztalássá.¹⁾ Ezért koszorúznak és magasztalnak benneteket önkéntelenül nemcsak barátaitok, hanem ellenségeitek, sőt üldözőitek is; ha ez utóbbiak nem teszik is ezt nyilvánosan, de nézzük lelkiismeretök mélyét, azt találjuk, hogy ép úgy csodálnak benneteket, mint mi. Ilyen az erény jelleme: még azok is igazságot szolgáltatnak néki, a kik ellene harczoltak; s ilyen a gonoszságé is, a melyet még azok is elítélnek, a kik gyakorolják...»

E levelet azért idéztem, mert olyan személyiségekre vonatkozik, kik elbeszéléseinkben szerepet játszottak, de másrésről azért is, mert azon levelek legszebb példányául

¹⁾ Nihil quantumvis grave videatur vos deterruit: non tribunal, non carnifex, non tormentorum multa genera, non minae quae innumeras mortes nuntiabant; non iudex qui ignem ab ore spirabat, non adversarii qui fredebant dentibus et innumeras insidias struebant; non tantae calumniae, non impudentissimae accusationes; non mors ante oculos quotidie proposita, sed haec omnia vobis uberem potius ac sufficientem consolationis materiam praestitere. Chrys., *Epist. ad Episc. et Presb.*

szolgál, a melyeket Aranyszájú János, a miatta támadt üldöztetések alkalmával kinzatasokat és vértanúságot szenvedő párthiveihez intézett.

A Konstantinápolyból érkezett küldemények közt olyanokra is akadt, a melyekben diakonnői számot adnak néki gyűjtogató, vagy egyháztól elszakadó képében történt vád alá helyezettetésökről, valamint arról, hogy mit szenvedtek részint a forumon a bíró előtt, részint a börtönökben. Pentadia ebben bizonyos keserű gyönyörrel sorolta elő összes fájdalmait, miközben alkalmasint eszébe jutott, hogy Eudoxia birái vadság tekintetében még hajdani üldözőjének, Eutropiusnak biráin is túl tettek. A megelőző elbeszélések valamelyikében nagy részét előadtuk Aranyszájú János feleletének, a melyet e szerencsétlenhez intézett, a kit hajdan megmentett s a ki ezúttal viszont ő érte szenvedett. Ampructé szintén elbeszélte neki azon megpróbáltatásokat, a melyeknek nővéreivel együtt kitétetve volt, a miért törvényes pásztoruk és egyházuk iránt hivek maradtak. Ampructé azon diakonnők egyike volt, a kik Szent Sófia székesegyházában az érsek utolsó búcsúvételénél jelen voltak, és a ki már csak ezen okból is ki nem maradhatott a gyűjtogatás vádlottai közül. Ez a nemeslelkű leány, úgylátszik, valami apácza-kolostort igazgatott Konstantinápolyban, a mely városban idégen volt s valószínűleg akkor jött oda Syriából, a mikor János érsekségét elfoglalta, s azt hiszik róla, hogy meghalni szülőföldre tért vissza. A görög nyelvet nem eléggé értette, s ez okból mentegetőzik, hogy nagyon szeretett barátjának csak ritkán ír. Aranyszájú János azt felelte neki e tárgyra vonatkozólag, hogy Ampructé a helyett, hogy leveleinek nélkülözésére kényszeríti, jobban tenné, ha anyanyelvén írna, a melyet ép úgy megért, mint a

görögöt. A mi Olympiaszt illeti, ez semmit sem irt neki üldöztetése tárgyában. Meglehet, a büszke diakonnő szégyenlette, hogy a bajokkal elhalmozott száműzöttet azokkal a szenvedésekkel terhelje, a melyeket, hogy az ő nevéért viselhetett, egyenesen boldognak érezte magát. Különben is annak a szemeiben mit jelentett az ő jelentéktelen üldöztetése? mit jelentett volna még halála is, e nagy embernek szerencsétlensége mellett, a kinek a száműzetése az egész keresztyén világot megrázkódtatta? Ime, ilyeneket forgathatott Olympias elméjében s ezért nem vett magának bátorságot arra, hogy önnön magáról beszéljen; hanem beelégedett azzal, hogy leveleiben futólag említse, mikép őt is, mint annyi más hű embert, kegyetlenül üldözték, és hogy az egyház ügyéért, valamint az övéért bekövetkezett bajokból ő is kivette a maga osztályrészét. Aranyszájú János csak a mások leveleiből, vagy a Konstantinápolyból jövő látogatók tudósításaiból értesült arról, hogy Olympias mily lelki szilárdsággal hátráltatta meg hóhérait és mint tette semmisékké Optatusnak mindennemű vádjait.

Illendőnek találjuk, hogy e helyre beiktassuk azt a levélsorozatot, a melyet Aranyszájú János Olympiashoz intézett, e teljesen személyi érdekű leveleket, a páratlan barátságnak a kegyeletes emlékezet által napjainkig megőrizett e becses emlékeit. E levelek száma Aranyszájú János műveinek közkézen forgó kiadásaiban tizenhétre rúg, és Photius is csak ugyanennyit említ; de a szöveg némely helyeiből az tetszik ki, hogy eredetileg több lehetett. Mindnyáját számkivetése alatt, nagyobbára Cucususból írta. A hajdankor kiváló becsületben részesítette e leveleket, még pedig nem csupán azért, mert a keresztyén bölcsélet művét kívánta bennök megtisztelni, hanem azért is, mert a tiszta,

csinos és élénk írásmód valódi példányképének tekintette; a történet ezenfelül a korszak érzelmi világára vonatkozó lélektani tanulmány tárgyául is veheti ezeket, mint oly két nagy lélek párbeszédét, a kik egymástól semmit el nem titkoltak volna. Aranyuszájú János levelei ugyanis alkalmasak arra, hogy belőlök barátnéjáéit is megszerkeszszük, az eszmei alapot illetőleg minden kétséget kizárólag, sőt gyakorta még az alakra vonatkozólag is. Ámde lássuk, milyen körülmények közt s milyen célzatzból íratott ez a levelezés.

II.

A hajdankornak egyenetlenegy bölcséleti műve sem látszott előttem komoly bámulatra méltóbbnak, mint ama munkácskák összesége, a melyeket Aranyuszájú János levelek és értekezések czíme alatt Olympiashoz intézett. A tárgy természete, a mely az emberi szív legalaposabb bonczolását nyújtja, az írásmód szépsége, a mely miatt a keleti egyház e műveket koronájának legszebb gyöngyei közé számlálja, végre azon sajátságos körülmények, a melyek között íródtak s a melyek a szerző és munkája között az összekötő kapcsot képezik, e könyvecske számára a nagy érsek művei közt különleges helyet biztosítanak. E levelek azon műfajhoz tartoznak, a melyeket a latin ékesenszólás vigasztaló (consolatorium), a görög ékesenszólás pedig παρακλητικον név alatt ismer; az atya írja ezeket leányának, a barát barátnéjának, a ki miatta a legigazságtalanabb üldöztetés áldozatává lett; de minő vigasztaló ez az Olympiashoz intézett levelek szerzője. Olyan bajokról szól ez, a melyeket maga is tapasztalt, oly fájdalokat csillapít,

a miket maga is érzett; abba a lélekbe, a mely a szellemi barátságra vonatkozó tulajdon elmélete szerint féligmeddig az övé is, önti ez azt a balzsamot, a melynek hatása önnönmagára is visszahárul, mert ő is ugyanannyit szenved mint az, vagy talán még annál is többet. »Mondd meg nekem, hogy tanításaim hasznodra válnak-e, ezt írja barát-néjához, és ha igen, bizonyítsd be nékem állításod igazságát szivednek vidámsága által. Rázd le, rázd le magadról a szomorúságnak ezt a hamuját, a mely megvakít és el-emészt, menekülj ki abból a halálos levertségből és minden fáradságomért bőven kárpótolva érezem magamat. A te bátorságod megedzi az enyimet s gondolataidnak csendes-sége megvigasztal engemet is bajaimban....« ¹⁾

Kétségekivül láthatott a világ a pogányidőkben is oly bölcselőket, a kik szabad idejökben, néha éppen arannyal terhelt mennyezetű termeikben, vigasztaló iratokat szerkesztettek a száműzetés keservei ellen; de itt a vigasztalást egyenesen a száműzetésbe vivő úton adja az a számkivetett, a kit városról-városra hajtanak a kietlen pusztaság felé, a római világ legutolsó végére; az a szerencsétlen, a kit két zsinat elítélt igazságtalanul, a kit a császár száműzött, a kit a törvényszék gyűjtogatóként üldözött, a kit a püspökök, tisztitársai megtagadnak, a ki minden nélkül szűkölködik, mert még csak kenyere sincs, a mivel táplálkozzék, ágya, a hol alhasson, s a kit őrei, a katonák inkább vonszolnak, mint kísérnek végleges tartózkodási helye felé, a rablóktól való félelem örökös rettegtetései köz-

¹⁾ Omnem hunc moerorem, si volueris, fumo citius dissipabis; de hac re nos rursum certiores facias; ut licet alioqui procul a te remoti, magnam tamen et hujusmodi litteris consolationem capiamus. Chrys., *Epist.* 3.

ben. Ime ilyen vigasztaló az, a ki Olympiasnak leveleket irogat. A szövegből magából kitetszik, hogy egy részök az útközben tartott állomásokon, a mindenféle időviszontagságnak szabad utat engedő fedelek alatt iratott, azon pihenésre szánt időközökben, a melyeket számára alvás szempontjából engedtek, a másik részök pedig vad pusztaságokon szerkesztődött, részint Cucususban, az isauriaiaktól való félelem behatása alatt, részint Arabissusban az örökös hó-zivataroknak közepette. A legborzasztóbb számkivettetésnek nincsen az a szenvedése, a melynek keserűségét Arany-szájú János cseppenként be nem venné s mégis ezen idő alatt vigasztalgat másokat, s e közben mondja magáról, hogy : a száműzetés szót sem érdemlő baj!

Arany-szájú János bölcselete tényleg a stoicusok elvén alapúl, a mely azt tartja, hogy a bűnnél nincsen egyéb rossz, és hogy önnön magunk vagyunk azok, a kik azt elő-idézzük. Mind az rossz, a mi a lélek tisztaságát bemocskolja s a mi azt magasabb rendeltetése felé való repülésében megakadályozza ; a többi mint muló és esetleges valami, közönyös dolog : ilyenek például e világnak örömei s fájdalmai, a melyek a lelket egyáltalán nem érintik, tűnékenyek, mint az árnyék és a kísértet, vagyis inkább mint a mező virága, a melyet a legkisebb szellő elvisz és széjjel oszlat ... Egyedül csak a lelket érintő jónak és rossznak van valódi létele, mert ezek olyan állományra hatnak, a mely elenyészhetetlen, és azt vagy megtisztítják, vagy elundokítják ; a mi a testre hat, az se nem jó, se nem rossz, hanem csak mulandó véletlen, mint a test önnön maga. Ezt az elvet vallották már a stoicusok is, de rendszerök erkölcsi alkalmazása gyanánt azt mondták azoknak, a kik szenvedtek : »Vessétek meg a fájdalmat, vessétek meg a bilin-

cseket, a börtönt, a számkivettetést, s vessétek meg azokat is, a kik benneteket ezekkel ok nélkül sújtanak. Szigetel-jétek el magatokat a világtól, a hol a bajok és az igazságtalanság uralkodnak, s zárkózzatok be önnön magatokba, vétkezni nem tudó és nyugodt mivoltu *énetekbe*.» Arany-szájú János keresztyén stoicismusa e dölyfös tanoknál nagy lépéssel magasabbra hág. Ő azt mondja ez üldözötteknek: »Szenvedjétek, mert az Isten akarja azt; mit tudjátok ti, hogy szenvedéseiteket nem kötötte-e a világ erkölcsi rend-jére vonatkozó czélzataihoz, és hogy az üldözés, a mely e perczben egyházainkat megrázkódtatja, az isteni Gondvi-selés titkaiban nem olyan szerepet játszik-e, mint a zivatar, a mely megtisztítja a megromlott levegőt s a tél és a dér, a mely megérleli a földben levő magvakat, s az éjszaka, mely új életerőt önt testünkbe? Az efféle magasztos és arra nézve, a ki rendel és szabályoz mindent, tiszteletreméltó fatalismusban, az üldöző Isten kezében a szigorúság, vagy az újjáalkotás eszközévé válik; az üldözött engedelmes munkása az előtte ismeretlen műnek, a melyen napi terhes munkájával dolgozik s a melynek végén érdemelt bérét megkapja. Fölemelt homlokkal kell tehát haladnunk az élet viszontagságainak közepette, még pedig nemcsak lemondással, hanem egyenesen vidámsággal és hálaadással a Gondviselés iránt, a mely mindig boldogságra vezérel bennünket, ha a jót szeretjük.» Az ily magasztos, az ily rendületlen bölcelet, minékünk majdnem pusztá elméletnek, majdnem csupa elmélődésnek tetszik, a melyet senki meg nem valósíthat, hacsak a vértanúságra vezető pillanatnyi fellelkesülés alkalmával nem; mindamellett ezt gyakorolta Arany-szájú János nyomorúságainak s a rajta elkövetett igazságtalanságoknak hosszas lánczolatán ke-

resztül, számkivettetésének három terhes éve alatt. A nélkül, hogy a *Helizához intézett vigasztalások* szerzőjét az *Olympiáshoz intézett levelek* írójával összehasonlítani akar-nám, mindamellett egy-két szót szólok róla: annak a böl-cselőnek, a ki Nero aranypalotájának fedele alatt hirdette a szegénységben és a száműzetésben való megnyugvást, el kell felednünk életét, ha könyvét csodálni akarjuk, de mikor Aranyszájú Jánost olvassuk, azt kérdezhetjük ma-gunktól, hogy melyiket kell itt inkább csodálnunk, a köny-vet-e, vagy pedig annak a szerzőjét?

Még egy dolgot kell megemlítenem, s ez abból áll, hogy Konstantinápoly hajdani érseké ezek a munkáscsák egészen új szempontból mutatják be előttünk. Az az uralkodni sze-rető püspök, a kinek ingerlékeny kedélye szerencséjének idő-szakában annyi gyűlölséget támasztott maga ellen, úgy tűnik itt fel előttünk, mint a leggyengédebb barát, a kit szerettei-nek szenvedései inkább gyötörnek, mint az üldözésnek leg-teljesebb ösztönei. Az a vakmerő pap, a ki két zsinattal, egy császárral, s a mi ennél is több, egy császárné harag-jával daczolt, közel jár a teljes csüggetegséghez, a mikor elgondolja, hogy egy barátnője szenved miatta. A nyilvánosság emberei, a kiket csupán a történet ismertet meg velünk, a cselekvés színpadán, jellemök mezébe burkolózva mutatkoznak előttünk, sőt, ha szabad így szólanom, több-nyire durva és kérges oldalaikkal, a melyeket a körülmé-nyek és az élettel való kemény küzdelem fejtett ki nálok: így mutatkoznak azok a világban, úgy hogy gyakran egye-böket sem ismerjük látszatuknál. Ellenben leveleik szivök rejtekébe engednek pillantanunk s a belső embert tárják fel előttünk. Ez az, a mit megmutat nekünk Aranyszájú János levelezése. Azon anyagok után, a melyekből kell

Konstantinápoly hirneves érseke történetének alakulnia, azt mondhatnók, hogy valósággal két személyiség szemlélhető benne: az egyik mindörökké nagy szava hatalmánál fogva, de a ki hajthatatlan főnök, rendkívüli barátja a háborúnak s a háború által is vész el; a másik pedig szelid és gyengéd, kimeríthetetlen gyengédségű barátai iránt, kegyelmes ellenségeivel szemben, még akkor is, a mikor az Isten keze által az Egyházra és önnön magára emelt korbácsot látott bennök. E két személyiségnek egyesülése teszi bizonyára a cucususi üldözöttet azon legnagyobb és legszentebb személyiségek egyikévé, a kik valaha a világ színpadát elfoglalták.

Elbeszéléseink folyamában elég gyakran beszéltünk már Olympiasról,¹⁾ úgy, hogy nem kell e helyütt bővebben ismertetnünk; ennél fogva csak annak ismételtesére szorítkozunk, hogy a legelőkelőbb házból származott s Kelet leggazdagabb örökösnyőjének tartották, fiatal korában ment nőül olyan férfiúhoz, a kit szeretett, de hat hónap múlva elveszített; ekkor elhatározta, hogy özvegy marad, a miért Theodosius üldözését vonta magára, a ki önkényüleg újból férjhez akarta adni és vagyonát zár alá vettette. Mikor Olympias bátor magatartása következtében e kettős veszedelemből kiszabadult, diakonnőként a konstantinápolyi egyházba lépett és választott hivatásának szolgálatára szentelte pénzét, a világban való befolyását s kiváló szellemének és tudományának összes segélyforrásait. Nektarius, e világban forgott ember és Olympias érdemeinek alapos méltánylója, tanácsosául fogadta, Aranyszájú János pedig nemcsak tanácsosául, hanem barátnőjeül is választotta. Napjai a szegények és a templom szenthelye között boldogan

¹⁾ Lásd e tárgyra vonatkozólag főkép az I-ső és VI. könyvet.

teltek, s egész büszkének érezte magát a miatt, hogy ily nagy ember mellé csatlakozhatik, a kit atyja és uraként tisztelt, a midőn az Eudoxia gonosz szenvedélyei által támasztott zavar mindent halomra döntött, az egyházban szakadást idézett elő, Aranyszájú Jánost száműzetésbe küldte s a húnyáját széjjelszórta. Olympias, a mint láttuk, nem maradt utolsónak azok között, a kik az üldözés következményeit a magok személyére nézve is tapasztalni kényteleníttettek.

Ekkor harminczhat éves volt s az egykorú történetírók előtt hirnevessé vált szépségének nyomai bizonynyal még nem enyésztek el, mindazon sanyargatások és nélkülözések daczára sem, a melyeknek testét szántszándékkal alávetette. Azon zivatarnak szemlélete, a mely mind arra lesújtott, a mit csak tisztelt és szeretett, megdöbbenéssel és egyúttal fájdalommal töltötte el lelkét. Az összes erkölcsi alapelvek felforgatását, a jók sújtoltatását, a gonoszok diadalát, a rágalomnak az ártatlanság felett nyert győzedelmét, a szentély megbecsteleníttetésének az isteni igazság által büntetlen hagyattatását nem birta elviselni, a nélkül, hogy őszinte gyermekies hite ennek következtében meg ne rendüljön. Azt a kérdést vetette fel magának, hogy van-e gondviselés, a mely a földi dolgokat intézi, vagy Isten nem hagyta-e el egyházát, a mikor azt látta, hogy az árulók szemtelenül fitogtatják fényüzésüket és jóllétöket, mialatt annak a nevét, a kit az egész keresztyénségnek áldania kellett volna, átok alá vetik saját székesegyházában. Hasztalan küzdött az imádság fegyverével a benne borzadályt keltő kétségek ellen, miközben Istent kérte, hogy mutatná meg igazságát, gyermekei hitének fentartására. Lelkének ezen viharai majdnem esztől fosztották meg. Rettentő erkölcsi levertség vett rajta erőt, a melyből csak olyan

erőszakos megrázkódtatások árán szabadult ki, a melyek az események színterére lépni kényszerítették, mint például mikor a gyűjtogatás bűne miatt vád alá helyezték s kihallgatás végett a prefektus elé vezették, vagy a mikor Arany-szájú Jánostól valami megbízatást kapott, hogy barátai vagy az ő érdekében dolgozzék. A szent könyv, egykori kedves olvasmánya, sem nyújtott többé számára vigasztalást.¹⁾ »Nem hallok többé, ekkép szólott, az Isten ígését leszállani ez arany ajkáról, annak legméltóbb magyarázóiról.« E belső zavar következtében egészsége is megrendült, örökös láz vett rajta erőt, azután az eledelektől és mozgástól ment el minden kedve. Rövid idő múlva ágyából sem kelt fel többé, a hova kinzó álmatlanság szögezte, vagy ha fölkel is, csak azért kelt fel, hogy a földre boruljon és sirjon; egyszóval minden hanyatlásnak indult benne, a test és a lélek egyaránt.

Az Olympiast emésztő bajt ismerte a pogány görögvilág is, a mely azt búskomorságnak, *melancholiának* nevezte; híres orvosai a test nedveinek megromlását tekintették okául s legyőzésére testi orvosságokat ajánlottak. Azok a társadalmak, a melyeknél a vallásos eszme rajongással párosulva fejlődött ki, szintén ismerték, s még pedig jobban. A zsidók lelkibetegségnek tartották és Istentől származó olyan büntetésnek, a mely még a halálnál is rettenetesebb. Jehovah, Mózes ötödik könyvében, a mint mindazon csapásokat elsorolja, a melyekkel a zsidókat azon esetre, ha hozzá hűtlenek lesznek, fenyegeti, s ezen csapások között ott szerepelnek a rabszolgaság, a dögvész, az undok sebek, az éhség, a mely kényszeríti az anyákat, hogy

¹⁾ Linguam eam non audiamus; non ea qua solebamus doctrina fruimur. Chrys., *Epist.* 2.

tulajdon gyermekeiket megegyék; toldalékul minden nyomorúságuk koronájául ezt mondja: »adok e népnek bánattól elhervadt szívet, lesütött és elbágyadt szemeket, s a fájdalomtól elemésztett lelket.« ¹⁾ Az ó-testamentumi próféta-
tákat több ízben meglepte e borzasztó betegség, a mikor azt látták, hogy a tanításaikra süket fülekkel hallgató Izrael állhatatosan megmarad bűneiben. A Karmel hegy barlangjaiban ezen bajtól leveretett Illés kétségbeesésében így kiáltott fel: »Vedd hozzád Uram lelkemet, ime visszadom azt tenéked.« Egy másik próféta pedig ezzel toldta meg: »Vedd hozzád lelkemet, mert jobb meghalni, hogy sem mint ekképen élni.« Az új szövetség idejében ezt a bajt *szomorúságnak* nevezték s hevességéből mit sem vesztett. Jézus, a ki az emberi szenvedés egyetlenegy lépcsőfokát sem akarta elmellőzni, szintén érezte ezt a nyavalyát a midőn könyvekben fürdő arczczal ekképen szólott: »Az én lelkem szomorú mind halálig.« A lelki betegségek gyógyításával oly örömet foglalkozó keresztyénség e baj ellen is talált erkölcsi gyógyszereket, a melyet egészen erkölcsi természetűnek tekintett: de azért a szomorúság folyton folyvást uralkodott a hívek között, s kiválólag a gyengéd és bizalmatlankodó kedélyűeket támadta meg. A pusztában együtt élt a remetéekkel, a kolostorokban a szerzetesekkel. Utóvégre pedig a polgári társadalomnak ép úgy meg kellett vele ismerkednie, mint az egyháznak: azt látjuk, hogy a nagy csapásokat, nagy szenvedélyeket, nagy remények meghiúsulását követő napokon azonnal mindenütt megjelen.

E borzasztó, a testet a lélekkel egyszerre gyilkoló

¹⁾ Dabit enim tibi Dominus cor pavidum, et deficientes oculos, et animam consumptam moerore. *Deuter.*, XXVIII. 65.

baj, a melyet az egyházi atyák épen azért az ördög tőreinek nyilvánítottak, hogy annál könnyebben önuralomhoz juthassunk, ez a baj, mondom, nem kerülhetette ki Arany-szájú János átható tekintetét; észrevette annak első jeleit Olympias leveleiben, azután látta növekvését, megkísé-
tette, hogy ha valamikép leküzdhetné, de sikerének jelen-
téktelenségéből csakhamar belátta, hogy a veszedelem na-
gyon fenyegető. »Óh, kedves testvérem, így kiált fel egyik
levelében, te meg akarsz halni, azt jól látom!« Valójában
úgy állt a dolog; de Arany-szájú János száműzetésének
nyomorai és gondjai közepette is elhatározta magában,
hogy szívének ezt a leányát kiragadja abból az örvényből,
a melybe gyászos hajlandósága ragadta.

Mint afféle ügyes orvos, a baj forrását kutatja, hogy
a legyőzésére alkalmas eszközöket tanulmányozhassa. Azt
látja ekkor, hogy Olympias szomorúsága két forrásból szár-
mazik: az egyik az egyházban napról-napra mindinkább
elharapódzó rendtlenség s a másik egymástól való elsza-
kíttatásuk. E bajok mindegyikére külön gyógyító irt alkal-
maz: az elsőre okoskodást és a szentírás mondásait, a má-
sodikra a legérzékenyebb szeretetnek bizonyítékait s rövid
idő alatt megtörténő egyesülések reménységét. Vigasztalá-
sának e két részét egymásután vizsgáljuk, úgy hogy az
együvé tartozó dolgokat két czim alá gyűjtjük össze, habár
ő nem taglalja a dolgot ilyen rendszeresen és leveleiben
mind a kettő összekeveredve fordul elő. De habár megki-
sértem is, hogy az okoskodás menetét rövid vázlatban mu-
tassam be, mindazonáltal azon leszek, hogy a mennyire
lehetséges, magának a szerzőnek szavait ismételjem.

I. Arany-szájú János tehát első sorban az Egyház
bajainak nagy kérdését veszi elő, a melynek látmánya Olym-

pias szíven oly igen mély sebet ejtett és azután erőteljesen ostromolja a gyengéd lelkeknek azt a hajlandóságát, a melynél fogva annyira készek a *megbotránkozásra*. Tudjuk, hogy a keresztyének ezzel a szóval annak a léleknek állapotát jelölték, a mely Istenben vetett bizodalmát elveszíti az általa meg nem értett világi események hatása alatt, miközben könnyen csalódó ítélőtehetségét hite fölé emeli és ekkép az igaz útról eltántorodik. Ezt a veszedelmet, a keresztyént érhető bajok egyik legnagyobbikát, állhatatos kitartással ostromolja Olympiashoz küldött leveleiben; sőt egyenesen börtönében irt egy külön e czélra szánt értekezést, hogy azzal védő fegyvert nyújtson az eltévelyedett ész csábításai ellen, úgy szelid és kegyes barátnéja, mint a többi hivek kezébe, a kik vele együtt az akkoriban végbemenő események ¹⁾ alkalmából megbotránkoztak. Arany-szájú János úgy tekinti az Isten műveinek némi tekintetben való bírálgatására serény hajlandóságot, a saját megfontolatlan benyomásainak, vagy ítéletének a világ teremtetője és életetője kinyomozhatatlan czélzataival szembeállítását, mint a sziv halálos betegségét, vagy a gonosz lélek kelep-czélját, mert mind ebben csakis az emberi gőg lázadását és örültségét látja. Higyjetek Isten bölcseségében, bizzatok véghetetlen jóságában és ne ítéljetek, ime ebből áll oktatásainak lényege, a melyet nagyszerű részletezéssel alkalmaz a természetre, az emberi társadalomra, sőt még magára a hit történelmére is. Olympias, azt adja Arany-szájú János tudtunkra, sőt kegyes diakonnője leveleire adott válaszaiból is azt láthatjuk, Olympias mondom, éles elmével rendelkezett, a melynek a szent könyvek olvasása és az

¹⁾ De iis qui scandalisantur. Chrys. *Opp.*

akkoriban isteni bölcseletnek nevezett tudomány képezte táplálékát, de a mellett eléggé makacs és a vitatkozásra hajlandó természetű volt; ennél fogva nem egy könnyen meggyőzhető tanítványra s a neki szánt orvosszereket bírálgató betegre akadt benne; a miért is több alkalommal visszatér ugyanazon dolgok vitatására s a legfontosabbakat szenvedélyes élénkséggel hangsúlyozza, ennek a körülménynek köszönhetjük aztán, hogy az ékesenszólásnak nem egy oly remek darabját hagyta reánk, a mely az ókor legsebb termékeivel bátran megmérkőzhetik.

Az egyház kétségkívül gyötrettetik, főemberei száműzettek; ragadozó farkasok törtek a karámba és a nyáját elszélesztették; a világi hatalmasságok feltámadtak a szentély ellen, abban a bitorlást és a szakadást honosították meg; de mit tesz az? így kiált fel, nem történt-e már efféle máskor is a világon? Mintha a Krisztus egyháza nem a háborúságok közepette növekedett volna, sőt mintha maga a Krisztus is bölcsejétől kezdve haláláig, nem botránkoztatásokkal környékeztetett volna! Ha tehát így áll a dolog, miért panaszkodunk, mit fontoskodunk hitvány szenvedéseinkkel, mikor Isten fia és annak apostolai szintén csak üldöztetések és kínzások közepette hozták közibénk az igazságot?

Egyébiránt mi is az az üldöztetés és mik is azok a földi bajok? »Hidd meg nekem, kedves és tiszteletre méltó asszonyom, hogy nincs egyéb rossz a bűnnél s nincs egyéb jó az erénynél, minden más, úgy a szerencse mint a szerencsétlenség, vagy akármi névvel neveztessek is, nem egyéb füstnél, kísértetnél és káprázatnál.« ¹⁾ Más szavakkal, a

¹⁾ Etenim una duntaxat res gravis ac pertimenda est, una tentatio, nempe peccatum; reliqua autem omnia, mera fabula, sive

rossz, a mi bennünk van, mi vagyunk, a kik azt előidézzük; mi teremtyük saját sülyedésünk által; a mi a külsőt illeti, annak semmi hatalma sincs rajtunk, ha a mennyei bölcsességbe és véghetetlen jóságba vetett hitünkben állhatatosan megmaradunk.

Ám vizsgáljuk gondolataidat, mikor a bennünket izgató rendetlenségek következtében megzavarodnak. Barátaid szenvednek és te is szenvedsz miattok, siránkozol a tenger sok szerencsétlenség láttára, a melynek sem czélját, som valószínű végét nem veszed észre. Borús és komor gondolatok ostromolják elmédet, a bánatnak setét felhője körülölel, csüggetegségbe esel, mivel semmit sem értesz abból, a mi a világban történik. Oh! én nékem eszem ágában sem fordul meg, hogy a tégedet ijesztő bajt eltitkoljam, én azt se eltagadni, se kisebbíteni nem akarom; sőt ellenkezőleg azt ohajtom, hogy tökéletes mivoltában szemléld, vagyis borzasztóbbnak, mélységesebbnek, mint a milyennek eddig látszott előtted. Igen, »mi borzasztó zivatar közepett hajózunk. A bennünket vivő hajó a tenger dühének labdájaként iránytalanul hányattatik. Matrózaink fele a tengerbe hullott, és holttesteik szemeink láttára a habok hátán himbálózna; a másik fele szintén vesztéhez közeledik. Nincsenek többé vitorláink, nincsenek árboczaink; az evezőket nincs a ki kezébe fogja, a kormánylapát rúdja eltört, s a padjainkon ülő kormányosok tehetetlenségökben térdeikre kulcsolják kezeiket, mivel újabb tervek alkotására képtelenek és csak a nyögdécselésre van még erejük.¹⁾ A sötét éjszaka

insidias dixeris, si inimicitias, sive fraudes, sive calumnias . . . Chrys., Epist. 1.

¹⁾ Mare cernimus ab imis usque gurgitibus undique revulsum, nautas mortuos summa unda natantes, alios pessumeuntes, navium

eltakarja előlök azt a zátonyt is, a mibe nyomban beleütköznek és füleiket csakis a hullámok süketítő zaja verdesi. A tenger maga ocsmány szörnyetégeket kavar fel mélységeiből és azokat az utasok borzasztó rémületére a hajóra veti.... Ez összehalmozott képekkel haszontalanul igyekezem azon, hogy a bennünket sujtoló bajokat megérezkítsem, mert azoknak kifejezésére képtelen az emberi nyelv. Mindazonáltal engem nem hagyott el a reménység, holott senkit nálamnál jobban ki nem hozhattak volna sodrából; de az egekre vetem szemeimet, a világegyetem legfelsőbb kormányosára, a ki semminemű mesterségre nem szorúl a végből, hogy a zivatarban kormányozhasson...«¹⁾

Nem kell tehát kétségbeesnünk, sőt ellenkezőleg mindig ezen igazságot forgassuk elménkben: hogy e világon csupán egyenetlenegy szerencsétlenségtől retteghetünk, a vétektől s a léleknek bűnre vezérlő elcsüggedésétől; minden más nem egyéb puszta mesebeszédnél. Kelepczék és ellenségeskedések, csalások és rágalmak, sérelmek és árulások, fosztogatások, számkivettetés, kifent kardok, felháborodott tengerek, az egész világ harczba keveredése, mindez merő semmiség, és nincs annyi erejük, hogy az éber lelket megingathatná. Pál apostol ezen szavakkal oktat bennünket: »A látható dolgok csupán ideig-óráig tartanak.« Miért félnénk tehát, mintha csak valódi bajok volnának, az olyan esetlegességektől, a melyeket az idő úgy

tabulas dissolutas, perrupta et lacerata vela malos effractos, remos e nautarum manibus elapsos, naucleros gubernaculorum loco tabulatis insidentes, manus genibus innectentes. Chrys., *Epist.* 1.

¹⁾ Hujusce universitatis gubernatorem ante animum proponas, qui non arte atque industria tempestatem superat, verum nutu solo procellam frangit. Chrys., u. o.

magával sodor, mint a hogy a folyó elhordja tulajdon vizeit?

»De azt mondhatná valaki, kemény és nehéz teher a szerencsétlenség!« — Kétségkívül; de lássuk csak más oldalról s azonnal készek leszünk annak megvetésére. A bántalom, a lenézés, a gúny, a mit ellenségünk ránk szór, mi is csak voltaképen? Keshedt köpönyeg gyapjúja, a melyet a molyok rongálnak és az idő megemészt. »Mindazonáltal, ekkép toldja meg ugyanaz a valaki a szót, a világra mért illetén megpróbáltatások közepette sokan elvesznek, sokan pedig megbotránkoznak.« ¹⁾ Bizonyára ez az eset gyakorta megtörtént, de a romok, a halottak, a botránkozások bekövetkezte után újból helyreáll a rend, beáll a csendesség és az igazság elfoglalja előbbeni útját. Oh! ti bölcsőbbek akartok lenni Istennél! Ti a Gondviselés rendeleteit fürkészték! Boruljatok inkább térdre az általa kiszabott törvények előtt; ne ítéljetez, ne zúgolódjatok, hanem ismételjétek ugyanazzal az apostollal, hogy: »Ti az Isten czéljainak mélységei, ki hatolhatna be tihozzátok?«

Képzeljük, hogy valaki soha sem látta volna a nap felkelését és lenyugvását, vajjon nem botránkoznék-e meg az ilyen ember azon, ha azt látja, hogy a nappali csillag eltűnik az ég boltozatáról s az éjszaka borítja be a földet? Bizonyára azt hiszi, hogy az Isten elhagyta. És a ki nem látott egyebet a tavasznál, nem botránkozik-e meg, ha a télnek, a természet halálának elérkeztét szemléli? Ez okvetetlenül azt hiszi, hogy az Isten megtagadja művét és cserben hagyja a világot, a melyet alkotott. A ki pedig azt látja, hogy a magot elvetik a földbe, a hol ez a mag a han-

¹⁾ At multi sunt qui pereunt, multi quibus scandalum afferatur. Chrys., *Epist. 1. ad Olymp.*

tok alatt, a fagyban elrothad, nem botránkozik-e meg s nem azt kérdezi-e, mire való a magnak ilyen elvesztegetése? De később látja, hogy a mag a sárguló kalászosokban újonnan születik; a másik meg, hogy a nap újból felkél a láthatáron s a tél után ismét tavasz következik. Ezek az emberek megbánják akkor elvakultságokat és tisztelettel hajolnak meg a Gondviselés által megállapított rend láttára. Hasonlatosképen áll a dolog az erkölcsi cselekedetekre s a világban előforduló eseményekre vonatkozólag: mihelyest azokat kellőképen szemügyre vesszük, azonnal fájdalommal kell bevallanunk, hogy a kebelünkben megfogamzott gyanú nem egyéb istenkáromlásnál.

Hát maga megváltatásunk története nem szintén változatos megbotránkozásokkal teljes? Nem képezte-e sokakra nézve megbotránkozás tárgyát ez a pólyákba burkolt, istállóba elhelyezett Isten-gyermek, a kinek csakhamar el kellett hagynia bölcséjül szolgáló jászlát, hogy barbar nép közt keressen magának menedéket!¹⁾ Nem mondhatták-e sokan a magát száműző József szegény családjának láttára: »Hogyan! ez lenne az emberek megváltója, az ég és a mindenség királya, az Istennek fia?« Ezeknek minden bizonynyal meg kellett botránkoznioik. Később pedig, mikor ez a gyermek visszatért a számkivetésből s felnövekedett, engesztelhetetlen háború tört ki ellene minden oldalról. Legelőször is János tanítványai üldözik irigy gyűlöletökkel. Mester, így szóltak az útegyengetőhöz, az, a ki veled együtt

¹⁾ Annon is qui cruci affixus est, statim ut in lucem prodiit solum vertit atque cum universa domo ab ipsis incunabulis in exterram terram fugitivus migravit, in barbarorum scilicet regionem tam longo itineris intervallo distantem abductus? Chrys., *Epist. 1. ad Olymp.*

volt a Jordánon túl, szintén keresztel, és mindenek hozzá seregelnék!« Irigység szavai ezek, melyeket a gonosz szellem sugalmazott.

Mikor pedig Jézus csodákat kezd művelni, mennyi rágalmat szórnak reá s mennyire megbotránkoztak benne e gyenge lelkűek! »Te samariai vagy, így kiabáltak rá minden oldalról, és az ördög ütött benned tanyát.«¹⁾ Azzal vádolják, hogy a lakmározásnak és a tornak, a gonosz és megromlott embereknek barátja. Egy napon, a mikor bizonyos asszonnyal társalkodott, hamis prófétának nevezték; »ha igaz próféta volna, ezt mormogták magokban, tudhatná, hogy miféle asszony az, a kivel beszél.« Fogaikat csikorgatták láttára és nem egyedül a zsidók voltak azok, a kik a harczot készségesen fölvettek ellene... »Még tulajdon testvérei sem hittek benne, azt jegyzi meg az egyik evangéliom írója...«²⁾

Olympias szomorúságának igazolására azok nagy számára hivatkozik, a kik hogy az üldözéstől meneküljenek, a tévelygés és az egyháztól való elszakadás bünébe estek. »Azt hiszed-e, ezt felelte neki hévvel Aranyszájú János, hogy a tanítványok között nem akadt olyan, a ki a kereszt láttára megbotránkozzék? A mikoron Jézus ellenségei, annak tudatában, hogy őt ezentúlra hatalmokba kerítették, egész kényelmesen kitöltötték rajta durva boszújokat, az a tanítvány, a ki őt kezökbe szolgáltatta s a ki megaláztatását szemlélte, egy percznyi diadalt érezhetett, a mely a többiekre nézve megbotránkozásra szolgált alkalmatossággul. — És az ítélet színjátéka, a megkorbácsolta-

¹⁾ Samaritanus es et demonium habes. Joan., VIII. 48. — Hic non est ex Deo, sed seducit turbam. Joan., VII. 12.

²⁾ Neque enim fratres ejus credebant in eum. Joan., VII. 5.

tás, a királysággal való gúnyúzás, a keresztre feszítettetés, mily megbotránkozást idézhetett elő! A Krisztust elhagyják tanítványai; egyebet se látunk többé körülé, mint a katonaság, vagy a nép részéről jövő bántalmazásokat, gúnyt, sértegetést és lealázó bánásmódot. — »Ha Isten fia vagy, ezt kiáltották neki a kereszttől, szállj le ez akasztófáról, akkor aztán hiszünk benned.« Ám, a sértegetésnek minden határát, az elvetemültségnek minden kitalálását még is az a tény múlja fölül, hogy egy tolvajt, egy ragadozással és vérrel bemocskolt embert többre becsülnék nálánál. »Kit akartok, hogy szabadon bocsássak ezen a napon, Krisztust-e, vagy Barabbást!? — Barabbást, ezt kiáltja a zsidó nép, Barabbást akarjuk, emezt pedig feszíttessd keresztre.« Volt-e ennél valaha gyalázatosabb halál? És ő meghal egymagában, barátok, tanítványok jelenléte nélkül; csupán egyetlenegy tolvaj, kivégeztetésében osztozó társa tesz benne vetett hitéről vallomást a keresztfá tetején. Nem, ha minden megbotránkozást rakásra halmozunk is, a mi csak a világon történt, ezt a botrányt együttvéve sem közelíti meg.¹⁾ Sőt még temetkezési helyet is csak alamizsnából kapott.²⁾ — Az égből leküldött igazság így született meg a földön: utját oly körülmények övezték, a melyek az erőseknek megpróbáltatását, a gyengéknek pedig vesztét idézték elő. Így teljesítette be a maga által hirdetett isteni szót: jaj annak, a ki megbotránkozik!

1) Quot igitur mortales tum affuisse existimas qui cum eum vinctum, flagris affectum, cruore stillantem atque ad praefecti tribunal causam dicentem, nec discipulorum praesentem quemquam cerne-
ret, animis offensi sunt. Chrys., *Epist. 1. ad Olymp.*

2) Annon sepulturae genus beneficii gratiae tuae loco illi praestatur. Accedens enim quispiam corpus petiit. U. az u. o.

Az apostolok élete s az Evangéliom prédikáltatása szintén nem vétetett ki a megbotránkozás és üldöztetés alól. Az apostolok elszélednek, elfutnak s elrejtőznek, titokban hirdetik az igét, mindamellett a vallás virágzásnak indul; majd a bölcséjét jelző csodák következtében gyorsan elterjed. Közülök egy az ablakon ereszkedik alá, hogy a halált kikerülje; a többieket bebörtönözik, lánczokba verik, úgy hogy csak az angyal segítségével szabadulhatnak. Mikor a világi hatalmasok üldözik őket, a szegények, a mesteremberek befogadják hajlékaikba. A biborkereskedők, a sátorkészítők, a timárok kegyes gondoskodással veszik őket körül, a városok félreeső negyedeiben, vagy a tengernek partjain. Ilyen utat szabott eléjük Isten a maga kibeszélhetetlen bölcsességében. A mikor Pál csendességet és békességet kért tőle ige-hirdetésének sikere végett, azt felelte neki Isten: »Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm az erőtlenség által végeztetik el.«¹⁾

»És ha most, kegyes és tiszteletreméltó asszonyom, így folytatja vigasztalását a szerző, a szerencsés eseményeket szerencsétlenségeink közül kiválasztod, meglehet, nem akadsz bennök jelekre és csodákra; de mindenesetre oly bámulatra méltó lánczolatot ismerhetsz fel azokban, a mely a Gondviselést hangosan hirdeti. — Mindamellett Olympias, korántsem kíváncsi, hogy mindent az én számból tudj meg, a nélkül, hogy érte a magad részéről bármi erőfeszítést tennél; sőt inkább rád bizom, hogy szedd össze a mennyei pártfogás különböző vonásait s vedd össze azokat a bennünket ért szerencsétlenségekkel. Ez a lélek javára szolgáló munka elősegíti majd búskomorságotnak elosz-

¹⁾ Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur Paul. II. Cor., XII. 9.

latását, megerősíti hitedet és fájdalmaidra nagy megkönnyebbülést meríthetsz belőle.« ¹⁾

Ilyen az Aranyszájú Jánosnak kedves diakonnőjéhez intézett első levelének tartalma, vagy legalább annak, a melyet a legrégibb kiadók e gyűjteményes munka elejére tettek. Látjuk ebből, hogy mennyi vonatkozás foglaltatik benne magának a száműzöttnek helyzetére, jelen szükölködő állapotára, szenvedéseire és ellenségeinek rosszakaratára; de azt is látjuk, hogy a midőn szenvedéseit egyfelől az Istennek az egyházra vonatkozó általános és még az emberi szemek elől elrejtett célzatával hozza összekötetésbe, másfelől teljes hittel és bátorsággal fogadja előre, még pedig valóságos jótéteményképen, annak minden következményét. Miért essünk tehát kétségbe, ha kevesebbet szenvedünk, s miért ne buzdulnánk állhatatosságra annak szavai következtében, a ki nálunknál többet szenved? és mikép mernénk panaszkodni és csüggetegségbe esni, a mikor maga az Isten fia is csak üldözések és botránkozások közepette hirdeti ide alant Evangeliumát?

Úgy látszik, hogy az orvosságnak nem lett az a teljes hatása, a mit tőle az orvos várt, és hogy Olympiasnak levelei még mindig nagy lelki levertségről tanúskodtak. Mindamellett Aranyszájú János nem csüggedt el, hanem másik, az elsőnél nem kevésbbé kimerítő levelet írt, de a mely tételének más pontjait világította meg.

»Magam is azt látom, ekkép szólította meg Olym-

¹⁾ Verum ne omnia nullo cum labore a nobis audias, hanc tibi partem relinquo, ut accurate ac diligenter cuncta colligas atque cum rebus molestis et acerbis conferas, sicque praeclara occupatione animum distinens te ipsam a moestitia et angore avoces. Chrys., *Epist. 1. ad Olymp.*

piast, hogy a fájdalom és a búskomorság megátalkodottan uralkodnak rajtad ; ennél fogva újból irok hozzád : bárcsak ez által bensőbben megvigasztalódnék szived s megerősödnék egészséged ! Bátorság ! ezúttal újból megháborgatom és pedig más eszközökkel a gyásznak azt a hamuját, a mely téged egészen ellepett. A szellem hamuja ép úgy, mint az anyagé, ijesztő munkásságával romboló hatást idéz elő ; elsőben is megzavarja a látóképességet, azután pedig teljesen elpusztítja azt.¹⁾ Távoztassuk tehát el a legnagyobb gondossággal, hogy tisztán láthassuk a bennünket körülvevő dolgokat ; de te magad is dolgozz velem s ne vond meg tőlem közreműködésedet. A gyógyítás mesterei, a test betegsége alkalmával, hasztalan merítik ki minden segélyforrásaikat, mert ha a betegek a magok részéről tétlenül vesztegelnek, az orvosság hatástalan marad ; ugyanez áll a lélek betegségeire nézve is.

»Szives örömet munkálkodnám, azt mondod erre, de ha nem tudok ; a baj erősebb nálamnál. Nem birom eloszlatni az engem körülvevő sűrű fellegeket, minden szétüzésökre célzó erőfeszítéseim daczára.«²⁾ Mind ez merő képzelgés, hasztalan mentség, mert ismerem magasröptű gondolataidat, lelkednek erejét és kegyességét ; ismerem eszélyességed nagyságát, bölcseletednek segélyforrásait ; tudom végre, hogy hatalmadban áll uralkodnod a szomorú-

¹⁾ Etenim pulvis, nisi quis eum summo studio propellat, parti omnium praestantissimae exitium affert, pupillae nimirum perspicuitatem inficiens, ac totum moerentis poculum turbans . . . Chrys. *Epist. 1. ad Olymp.*

²⁾ At forte dices : Cupio quidem istud, verum nequeo, nec quamvis etiam magnam contentionem adhibens, densae tamen atque atrae moeroris nubi propulsandae par sum. Merae excusationes et meri pretextus ista sunt. Chrys., *Epist. 1. ad Olymp.*

ságnak e dühöngő tengerén és visszavarázsolnod szivedbe a lelki nyugodalmat... Mit kell tehát cselekedned? Mikor azt hallod, hogy ez az egyház elesett, az a másik ingadozik, a harmadikat pedig kegyetlenül verdesik a hullámok és elmerülés veszélyében forog; ha azt hallod, hogy többnek farkas jutott pásztor, tengeri rabló, kormányos és hóhér orvos gyanánt, kétségkívül megengedett dolog szomorkodnod, mivel senki sem szemlélhet efféléket fájdalom nélkül; de azért túl a rendén ne epeszd magadat. Ha saját bűneinkért, ha azon cselekedeteinkért, a melyekről magunk tartozunk számot adni, sem nem szükséges, sem nem jó szerfelett epekednünk, annál méltóbb okkal haszontalan, veszedelmes, sőt egyenesen ördögies a mások vétkeiért elcsüggednünk és kétségbeesnünk»

E tárgyra vonatkozólag szent Pál példáját idézi, a ki miután kirekesztett volna a gyülekezetből egy igen nagy bűnnel megterhelt keresztyént, megint visszavette oda, ~~nehogy~~ ^{ne} tulságos bánata, megbánásának gyümölcse el-
epeszsze.

»Mert, ekkép folytatja, mond meg nékem Olympias, hogy ha az apostol nem engedi, hogy még az ilyen bűnös ember is tulságos bánatba merüljön; ha a legvégső eszköz, a bocsánathoz folyamodik, csak hogy a szomorúságnak ezt a sebét meggyógyítsa, mivel az a meggyőződése, hogy minden tulság ördögies, nem bolondság, nem valóságos eszeveszettség volna-e, ha magadat mások bűneért leverettetni engednéd?.... Ha erre újból azt mondod: hiszen akarom, de ha nem tudom, a magam részéről szintén azt ismétlem: hogy hiábavaló mentség, haszontalan ürügy! Mert a mikor borús gondolatok ostromolnak, vagy a mikor ilyenek fölkeltésére alkalmas elbeszéléseket hallasz, vo-

nulj vissza lelkiismereted belsejébe és gondoldj arra a napra, a mikor majd a világ megítéltetik. Az előtt a bíró előtt, a kinek se vádlókra, se tanúkra nincs szüksége, senki sem felel felebarátjaiért: hanem kinek milyen a cselekedete, a szerint mondatik ki reá az ítélet. Gondoldj erre és szegezz üdvös félelmet e szomorúság ellenébe, a mely a gonosz lélek eszköze; azután szilárdan bocsátkozz a küzdelembe; egy kis határozottságnál nincs egyébre szükséged, hogy e sötét szövődék gyorsabban eltűnjön a pók hálójánál....»

Ej! hát Olympias, minek epestené magát a mások vétke miatt, és ha üldözik, minek tenné ki magát veszedelemnek az üldözők bűnéért? Olympias minden félelem nélkül megjelenhet a rettenetes törvényszék előtt, úgy a hogy van. Mert akad-e az övénél tisztább élet, az övénél nagyobb szív, adakozóbb kéz és ha megnézzük azokat, a kik az égtől a legnagyobb szerűbb ajándékokat kapták, vajjon találunk-e köztök olyan embert, a ki azokat nagyszerűbben használta volna fel nálánál?

Hogy e nemes teremtményt támogassa, a kit végzetes lelki aléltsága veszte felé hajtott, hogy visszaadja neki önbizalmát, egyszóval, hogy elvesztett életkedvét feléleszsze, szive választott leánya tökéletességeinek magasztalásához fog; egész lelki gyönyörűségét találja abban, hogy megmutassa nekie, hogy milyen jelenleg, milyen volt gyermekségétől fogva, és hogy ha érdemeit fontolóra veszi, mennyire fölötte állónak kell magát tartania azon nyomorúságon, a mi által magát leverettetni engedte. Az a vágya, hogy meghallgattassék, annyira erős, hogy még egy kis kegyes és méltóságos hizelkedéstől sem riad vissza, attól a hizelkedéstől tudniillik, a mely abból áll, hogy túlozzuk azoknak erejét, a kiknek erős küzdelmet kell kiállaniok, csak

hogy némileg egyenlő színvonalra emeljük őket a rájuk váró nehézségekkel. Az a kép, a melyet e tárgyra vonatkozólag Olympiasról fest, főkép azon indító okból érdekel bennünket, mert meglátjuk belőle, hogy milyennek tűnt az felbarátja szemei előtt; ez ugyanis már nem is annyira asszonyoknak, mint inkább valami angyali teremtménynek látja őt, mindamellett ez a magasztos teremtmény oly látszólagos nyomorúságok által engedi leverettetni magát, a melyek megvetésre méltóknak tűnnek fel a bölcs szemei előtt.

Ekkor az Olympiasban bámulatos tökéletességre fejlődött erények elősorolásához fog. Dicséri életének tisztaságát, a legszűziesebb özvegységében eltöltött életét, a mely érdemét tekintve, bátran megmérkőzhetik az Istennek szentelt szűzekével, ezután jó felebaráti szeretete, a szűzességnél is feljebb való alamizsnálkodás, a melynek királyi pálmája mindenekelőtt őt illeti meg; — türelmessége, a melyet a megpróbáltatások nem hogy kifárasztottak volna, hanem bizonyos tekintetben még inkább megsokszorosítottak. Egész értekezést, sőt egész történetet írhatna róla, ha mindazon szenvedéseket elő akarná számlálni, a melyeknek ifjúságától fogva kitétetve volt, ha fel akarná sorolni a rokonaitól, az idegenektől, úgy a nagyoktól mint a kicsinyektől, a barátoktól és ellenségektől, sőt egyenesen a papoktól jövő üldöztetéseket; e fájdalmas kalandoknak minden egyes eseménye kimeríthetetlen tárgyat szolgáltatna az ő magasztalására. Mit szóljon még ezenfelül önkéntes nélkülözéseiről, önsanyargatásairól, bőjtöléseiről s lelkének a test ellen folytatott küzdelmeiről.

»Az ételben italban való mértékletesség, józanságféle kifejezések nem alkalmazhatók rád, kegyes és tiszteltre méltó asszonyom; más szavakat, emelkedettebb kife-

jezéseket keressen az, a ki a te életednek eszményi tökéletességét hiven visszaadni akarja. Milyen nyelv fejezhetné ki a te szent virrasztásaidnak szigorúságát? Te az álmod azért győzted le, hogy azalatt is imádkozhassál, valamint az éhséget azért, hogy nélkülözhezzél, úgy hogy tenéked éppen olyan természeti szükséged az ébrenlét, mint másoknak az alvás,¹⁾ a te jótékonyságod és emberszereteted, a mely forróbb a legtüzesebb kemenczénél, hirnevedet a tengereken túl is elterjesztette. A ki történetedet előadni akárná, az a csodáknak egész tengerét tárná és terjesztené a világ szemei elé²⁾ s ezt a dolgot alkalmasint magam is megcselékedtem volna, ha nem lebeg szemem előtt még ennél is hasznosabb és tiszteletreméltóbb cél: a te támogatásod, és meggyógyításod.«

Mellőzöm az Olympias főbb erényeinek tárgyalására szolgáló fejtegetéseit és csupán azon kizárólag nevezetes részlet előadására szorítkozom, a mely a nőknek Kelet fővárosában divatozó fényűzése megvilágítására vonatkozik; ez esztelen fényűzésre, a mely Rómának, sőt az egész Nyugatnak minden hóbortjait messze túlszárnyalta. — Nevezetesen, Olympias mindenkor kitűnt szerény magaviselete és a cziczoma iránt tanúsított megvetése által, a mely erény bizonyára igen dicséretre méltó, ha olyan nőnél tapasztaljuk, a kinek, hogy ebben tündököljék, nemcsak az általános áramlattal kell daczolnia, hanem a saját családja által nyújtott példákkal is, holott a tetszelgéssel párosult cziczoma iránti szenvedély (ha ugyan e szót szabad

¹⁾ Ut enim aliis dormire naturale est, eodem modo tibi vigilare. Chrys., *Epist. 2. ad Olymp.*

²⁾ Quanta, ei cuncta haec sigillatim consideranti, miraculorum maria se aperient? Chrys., u. o.

használnom) hatalmába kerítette Konstantinápolyban nemcsak a gazdagokat és a szegényeket, hanem még a templom szentélyével összeköttetésben álló szűzeket is.

A felületes gondolkodók, így szól hozzá méltó nyelven a nagy erkölcstanító, az asszonyok szerénységét érdemeik legalsó lépcsőfokozatára helyeztetik; de én a legelső helyre emelem. Mert ha a dolgokat komolyan megfontoljuk, arról győződünk meg, hogy ez az erény azoktól, a kik ismerik, ép oly lelki emelkedettséget, mint bölcs magaviseletet követel. Ezt nem csupán az Új Testamentom parancsolja, midőn Pál apostol megtiltja a férjes nőknek az ezüst ékszereknek és drága szöveteknek viselését, hanem az Ó-Testamentum is ugyanazon nyelven beszél, holott abban korántsem találkozunk a bennünket jelenleg kormányzó isteni bölcseséttel és az Isten abban az embereket csakis homályos és képleges beszédekkel vezérli a külső társadalmi rend szabályai által. Ám halljátok csak, hogy Ésaiás próféta mily erőteljesen dorgálja a nők fényűzését az izraelita társadalomban. »Ime ezt mondja az Úr, így kiált fel szent haragra gyuladva, Sionnak leányai ellen! Mivel hogy a Sionnak leányai felfuvalkodottak és felemelt nyakkal járnak, és szemekkel pillognak, ide s tova poroszkálván járnak és lábokkal nagy zengést-bongást szereznek, az Úr megalázza Sionnak leányait. És lészen a drága illat helyébe por és a drága öv helyébe megszakadozott kötél, fejedről lehull a pompás ékesség és kopaszszá leszel a te cselekedeteid miatt!« ¹⁾

¹⁾ Et humiliabit Dominns dominatrices filias Sion, et denudabit habitum earum, et auferet gloriam vestimenti earum. Et erit tibi pro suavi odore pulvis et pro zona funiculo cingeris, et pro ornamento capitis tui calvitium habebis propter opera tua. Isaie. III. 16, 17.

Midőn Aranyuszájú János végig halad azon pusztítások sorozatán, a melyeket a léleknek ez a betegsége a byzantzi társadalom minden osztályában előidéz, utóvégre a szerzetes nőkhöz érkezik, a kik ruházatuk durva szövete alatt, az aranyba és selyembe öltözött nagyvilági hölgyekkel vetekednek tetszelgés dolgában. »Nézzétek, így szól, ezt a szüzet, a kinek öltözetéből kirí az elpuhultság, a kinek a tunikája laza és a földet seprő: járásával, szavának hangjával, szemeinek mozgásával, valamint minden cziczmájával gyilkoló mérget kínál, mivel a szemeket magára vonja, és a szenvedélyeket felkorbácsolja és ekképen örvényeket nyit a járókelők lábai alatt! Vajjon megilleti-e az ilyen nőt a szüzi nevezet s nem örömeztőbb a kurvák közé számítanátok-e őket? Sőt amazok még kevésbbé veszedelmesek, hogy nem mint ez« ¹⁾

De főleg a nagy tettek alkalmával gyakorlott alázatosság képezte Olympiasnak erényét, ebben legalább senki sem versenyezhetett vele. A megelőző elbeszélésekben láttuk, hogy mily nagy lélekkel, mily megingathatatlan szilárdsággal, mily magas megvétéssel bánt el a váddal, a vádlókkal, a hóhérokkal, a midőn a gyűjtogatás gyanúja alatt a prefektus törvényszéke elé állíttatott. Az a vakmerő támadás, melylyel egy ilyen nő becsületét illették, a bátor diakonnőre vonta az egész keresztyén világ bámulatát, s a hirnév kiváló tetteit a birodalom legszélső határáig magasztalta. Az igaz hithez hű templomokban egyébről se beszéltek, mint az ő dicsőségéről és diadaljeleiről, e kifejezéseket használták ugyanis róla való szóltukban. Arany-

¹⁾ Perniciosae ac pestiferae atque in altam voraginem trahentes. — Neque enim scorta tantam illecebram objiciunt, quantam istae, voluptatis pennas omni ex parte explicantes. Chrys., *Epist.* 2.

szájú János eleinte csakis az utczairekből értesült barátjának hősiességéről, mert a mint mondtuk, ő magaméltóságán alólinak tartotta, hogy magaviseletével kérkedjék, a melyben különben sem látott egyebet, kötelessége egyszerű teljesítésénél. És mikor Aranyaszájú János, ugyanezen dicsőség és diadaljelek-féle kifejezések használata mellett akart neki szerencsét kívánni, Olympias dorgálólág válaszolt neki. »Mit beszélsz nekem dicsőségről és diadaljelekről? így felelt neki, mind ettől annyira távol vagyok, mint a halottak az élőkől.« — »Hogy-hogy, ekkép válaszolt neki Aranyaszájú János, a kezeink közt levő levélben, te nem állítottál volna fel diadaljeleket az üldözöttek ártatlanságának dicsőségére, te nem arattál volna nagy győzedelmet s nem körítettél volna homlokodat örökkön-örökké virágzó koszorúval! Még azt állítod, hogy annyira távol vagy e diadalmi jelektől, mint a halottak az élőkől; legyen úgy, de szavaidból csak arról győződtem meg, hogy te lábad alá birod tapodni a büszkeség érzelmét, azonban a küzdőtér véreddel áztatott homokjának szemlélője volt az egész föld kereksege. — Elűztek házadból, hazádból, elválasztottak barátaidtól, hozzád-tartozóidtól, megismerted a száműzetést, naponkint izlelted a halál keserűségeit, jóllehet nem úgy, mintha az ember valósággal több halált is szenvedhetne; hanem te azokat szivedben érezted és a jelen szerencsétlenség szorongattatásai közt, valamint azok közt, a melyektől a jövőben kelle rettegned, te Istennek adtál hálát, a ki azokat a maga bölcsességében elrendelte....«

Okoskodását ezzel a nagyszerű hasonlattal támogatja :
 »Gondold meg kedves és tiszteletre méltó asszonyom, hogy az emberi lélek épen azokban a megpróbáltatások ellen való küzdelmekben erősödik, a melyek megrázkódtatják.

A csapásoknak az a természete, hogy általok minden bajnak föléje kerekedhetik az az ember, a ki azokat nyugodtan és nemeslelkűséggel elszenvedi. Az árnyékban nőtt fának nincsen ereje, és jó gyümölcs termésére képtelenné válik: de a melyik a levegő minden változásának, a szelek minden ostromának s a nap teljes sugárainak kitétetett, duzzadva az erőtől, lombkoszorút ölt magára és gyümölcscsel borítódik be; úgyszintén a hajótörések által képeztetnek a tengerészek is.... Mondogasd ezt igen gyakran magadban, derék Olympiasom, sőt mondogasd mindazoknak, a kik veled együtt e nagyszerű harczt megharczolják. A helyett, hogy magadat leverettetni engednéd, inkább éleszd mások bátorságát is; tanítsd meg őket a hiu árnyékok, az éjszaka kísértetei, a káprázatok, a lábokkal tiport sár megvetésére, valamint arra is, hogy ne törődjenek a mulékony füsttel, ne tekintsenek valódi akadályul holmi pókhálókat, hogy megállapodás nélkül haladjanak tova a nemsokára rothadásnak induló fűvön, mert a földi boldogság és boldogtalanság mindezeknél nem egyéb....«

Egy pillanatig Aranyszájú János azt hihette, sőt valósággal hitte is, hogy igyekezete sikert aratott: Olympias levelei több nyugodtságra és eltökéltségre mutattak; azt állította, hogy meggyógyult, vagy a teljes meggyógyulás felé közeledik. Aranyszájú János tehát, a mint magát némi nyomatékmal kifejezi, ostrommal vette be fájdalmának fellekvárát; ¹⁾ mindamellett ekkor még csak az első kőfalon hatolhatott keresztül, úgy, hogy ezentúl is sok fáradság várt reá addig, mire az egész hely urává lehetett.

¹⁾ Nam si moeroris tyrannidem superioribus litteris sustulimus, ipsiusque arcem evertimus tamen. . . . Chrys., *Epist. 3. ad Olymp.*

II. — Azon általános okokon kívül, a melyek Olympiast a szomorúság illetén örvényébe sodorták, akadt még egy közvetlenebb, teljesen személyes jellegű is, tudniillik egymástól való elszakíttatásuk. Aranyszájú János elég gyakorta és elég állhatatossággal tér erre vissza, hogy mintegy kitüntesse, mikép ő ezen okot a legkiválóbbak közé számítja. Az első félékre általános gyógyszereket használ, a melyek abból állanak, hogy az isteni gondviselésbe vetett hitét megszilárdítsa, a lelket megerősítse az esetleges dolgok támadása ellen, a melyek látszatnál és füstnél utóvégre sem egyebek, hogy a valódi boldogság e földön az önnön magával való meglegedésben, a mennyben pedig az örök jutalom várásában áll, és hogy, alapjában véve a dolgot, az üldözön kell sajnálkoznunk s az üldözött sorsát kell irigyenünk. A különleges, a személyes ok ellen egyetlen egy orvosszert alkalmaz, tudnillik azt a reménységet, vagyis inkább azt a biztosítást, hogy különszakadásuk rövid időn megszűnik. Ő maga szint azon a módon búsul egymástól való távol esésükön s épen ezt a körülményt ragadja meg vigasztalásának egyik eszközéül. Azt ajánlja, hogy búvárkodjék könyveiben; ezekben is láthatja, és hallhatja őt, azután majd hosszú leveleket ír neki, értekezéseket dolgoz ki számára, vagy legalább érdekében, a melyeket fenszóval kell majd olvasnia, mihelyest ereje megengedi. És csakugyan igyekszik is gyengéd és szent buzgalommal eloszlatni azon szelid nő szenvedéseinek érzelmeit, a kinek lelkiatyja, vezére, barátja volt és a kinek megpróbáltatásokkal teljes életében utolsó és töredékeny támaszát képzelte.

Érdemes szemügyre vennünk, hogy egyik levelében, nevezetesen a másodikban, mint adja elő minden habozás

és takargatás nélkül a szellemi barátságra vonatkozó véleményét.

»Jól tudom, kedves és tiszteletre méltó asszonyom, hogy a közszerencsétlenség nem egyedüli forrása szomorúságnak: hanem a mi egymástól való külöszakadásunk is annak egyik keserű forrását képezi. Mert habár nem vagyok egyéb gyenge fűszálnál, de azért ide is hallom, a mint nyögdécselsz és mindenkinek mondogatod, hogy: »Az ő szava nem hangzik többé füleinkbe; nem élvezzük többé azt a boldogságot, hogy tanításait figyelmesen hallgathassuk: arra íteltettünk, hogy éhen haljunk, még pedig azon éhezés következtében, a melyről Amos próféta beszél, a menyei tudomány után való éhezés következtében.«¹⁾ — Mit feleljünk erre? Mindenekelőtt azt mondom neked Olympias, hogy ha nem hallod is szómat tulajdon füleiddel, társaloghatsz könyveimmal, a mi nem akadályozza meg, hogy mindannyiszor levelet is ne küldjek hozzád, valahányszor csak biztos követre akadok. — Hát azon ohajtásod, hogy engem hallhass, nem teljesedhetik-e valamikor és Isten nem engedné-e meg, hogy engem viszont láthass? Mire való ez a kételkedés? Nem, nem, ne kételkedj; én tudom, hogy az is megtörténhetik. Majd akkor eszedbe juttatom, hogy ezt az ígéretet nem alapos ok nélkül vagy csupán a végből tettem, hogy szófia-beszéddel megnyugtassalak. Ha a késedelem neked fájdalmasan esik, gondold meg, hogy a jutalom szempontjából

¹⁾ Linguam illam non audimus; non ea qua solebamus doctrina fruimur, verum fame coercemur; quodque Deus Hebraeis quondam minabatur, id nunc patimur, nempe non famem nec aquae sitim, verum doctrinae famem. Chrys., *Epist. 2. ad Olymp.*

nem veszett az kárba, föltéve, hogy nem késztet zúgolódásra.¹⁾

»Igen kemény, még pedig olyan kemény harcztot kell annak megharcolni, a melyhez nemes szív és a valódi bölcsélet által felvilágosított értelem kívántatik, a kinek attól való elszakíttatás fájdalmát kell elszenvednie, a ki szívének kedves. Ki beszél ekképen? Az, a ki őszintén tud szeretni és a ki a felebaráti szeretet hatalmát ismeri, megérti azt, a mit én mondok; de, hogy az igaz barát, e ritka és drága kincs, keresésében el ne tévelyedjünk, forduljunk egyenesen a kegyes Pál apostolhoz: ő majd megmondja nekünk, úgy a harc nagyságát, mint a küzdelem folytatásához megkívántató lélekerő minéműségét. Pál úgyszólván levetkezte magáról a testet s letette a durva anyagi hüvelyt: bizonyos tekintetben mintha csak tiszta lélek lett volna, a mely végig szárnyalt az egész világyetemen. Úgy látszott, hogy már is ment mindennemű szenvedélyektől s annyira érzéketlen, mint akár a természet fölötti hatalmak, s úgy él a földön, mintha egyenesen az égben volna. El világ bajait könnyűszerével tűrte, mintha csak nem is tulajdon testiével érezné a börtönt, bilincseket, kiűzetetést, rossz bánásmódot, a fenyegetéseket és kinoztatásokat, a megköveztetést és víz alá meríttetést, egy szóval a gyötrettetésnek minden kigondolható neveit; de mikor ugyanez, a kinoztatásokkal szemben érzéketlen ember, elszakasztatva látja magát attól a lélektől, a ki előtte kedves, annyira megháborodik, akkora fájdalmat érez, hogy rögtön eltávozik abból

¹⁾ Imo non fortasse, sed certo: cave dubites. Illud enim tibi in memoriam redigam, quod non temere haec dixerim, nec fallens ac circumscribens; verum quae nunc per litteras accipis, ea quoque de viva voce exceptura es. Chrys. *Epist. 2. ad Olymp.*

a városból, a hol nem találja többé azt a barátját, a kit meglátogatni szándékozott.« — »Mikor pedig Troasba mentem volna, a Krisztus Evangeliumának prédikáltatására, így szól a korinthusi testvérekhez; jóllehet nékem az Úr által kapu nyitottatott vala, mindazonáltal nem volt lelkemnek nyugalma, mivelhogy Titust, az én atyámfiat *ott* nem találtam. Búcsút vettem tehát tőlök és menék Macedoniába.«

»Mi dolog ez óh Pál? Te, a ki börtönbe vettetve, bilincsekbe verettetve, ütésektől megszakgattatva, vérrel teljesen elborítottatva prédikálsz, keresztelsz, az úri szent vacsorát kiszolgáltatód és semmit el nem mulasztasz, csak hogy egyetlen egy embert megmentess; most, a midőn Troásba érkezel, jóllehet, azt látod, hogy a föld készen vár a jó mag befogadására, és minden arra mutat, hogy munkád könnyű lesz és gazdag aratást takaríthatsz a csűrbe, te visszautasítod a nyereséget, a melyet már kezedben tartottál! Pedig semmi más czélból nem jöttél Troásba, hanem hogy az Evangeliumot prédikáld.« — »Senki neked ellent nem állott, a »kapu nyitva volt« és te mégis azonnal eltávoztál! Úgy van, kétségkívül azt feleli nekem, mert a bánat erőt vett rajtam; Titus távollétele annyira megzavarta lelkemet, leverte szívemet, hogy kénytelen vagyok ekképen cselekedni.«¹⁾ És, hogy e távozás okául csakugyan a bánat szolgált, ezt a körülményt nem pusztán hozzávetőlegesen gyanítjuk, hanem egész bizonyossággal tudjuk magának az apostolnak tanubizonyoságtétele folytán, a ki azt mondja, hogy »nem volt lelkemnek nyugalma; ennél fogva búcsút vettem tőlök és elutaztam.«

²⁾ Magna enim me moeroris tyrannis invasit, Titique absentia meum animum vehementer conturbavit, atque ita me fregit ac superavit, ut a me hoc ut facerem extorserit. Chrys., *Epist. 2. ad Olymp*

Ebből látod Olympias, hogy mily kemény harcztot kell annak megharczolnia, a ki a barátjától való elszakítását elszenvedni kénytelen; keserű és borzasztó megpróbáltatás ez, a mely nemességgel és erővel teljes lelket kíván.¹⁾ Te jelenleg ezt a harcztot harcolod. De gondold meg, hogy minél keményebb a harc, annál szebb koszorú, annál becsesebb jutalom annak a díja; ime ez az, a mi megenyhítheti a késedelemből eredő fájdalokat, sőt ide járul még az a másik körülmény is, hogy a jutalomra bizton számíthatsz. Oh! kétségkívül nem érik be a barátok azzal, ha csak lelki kötelék egyesíti őket. Ezzel nem vigasztalódik meg a szétszakított barátság. Sőt inkább azt követelik, hogy barátjokkal együtt lehessenek, s ha tőle megfosztatnak, vigasztalódásuk legnagyobb része kárba vész vele. Még ezt is Pál apostol mondja nekünk. »Mi pedig, atyámfiai, ezt írta a macedoniaiaknak, a kik megfosztattunk ti tőletek egy kevés ideig látás szerint, nem lélekben; annál buzgóságosabban igyekeztünk titeket látni szemtől szembe nagy kívánsággal. Azért akartunk ti hozzátok menni, én kiváltképen Pál, egyszer s kétszer is, de megakadályoztatott bennünket a Sátán....²⁾ Annakokáért mivelhogy tovább nem tűrhetnénk ezt a távollételt, jónak itélénk lenni, hogy mi magunk Athénben maradjunk és elküldöttük Timotheust, a mi atyánkfíát.« Mennyi erő rejlik itt minden szóban! Mily

¹⁾ Videsne quantum certamen sit amici digressum aequo ac placido animo ferre, quamque gravis et acerba haec res sit quamque sublimem ac strenuum animum desideret? Chrys., *Epist. 2. ad Olymp.*

²⁾ Nos autem, fratres, orbat i a vobis ad tempus horae aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre: ego quidem Paulus semel et iterum; sed impedivit nos Satanas, Paul. I. *Thess. II.*

élénk fénynyel ragyog felénk belőle a felebaráti szeretetnek az apostolt hevítő lángja ! Az a szó, a melyet fájdalomának kifejezésére használ, nem csak az elszakíttatás, az erőszak, vagy elhagyattatás eszméjét fejezi ki, hanem egyenesen azon apa állapotát, a kitől gyermekeit elrabolták : az apostol szintén ilyen bánatot érzett.

»Úgy tetszik, mintha azt mondaná tőle elszakított barátainak : Azt hittem, hogy vigasztalást nyújt majd, hogy veletek lélekben egybeköttetem, hogy titeket szivemben megőrizlek, hogy benneteket a minapában láthattalak ; de mind ez nem elégít ki, mindez nem oszlatja el bánatomat. — De mit akarsz hát ? mondd meg ; mit ohajtasz olyan buzgósággal ? — Még azt a boldogságot is, hogy őket lássam. »Buzgóságosan igyekeztünk benneteket szemtül-szembe látni nagy kívánsággal.« — Mit jelentsen ez, ó nagy és dicső apostol ? Téged, a kinek nevére megkeresztelkedett a világ, és a ki keresztre feszítettél a világért, a ki mentessé tetted magadat minden testi indulattól, a ki már úgyszólván nem is vagy testi valóság, annyira rabszolgájává tehetett a szeretet, hogy függeni kényteleníttessél ettől a sárból való testtől, e maroknyi földtől, ettől az érzékiség alá eső valamitől ? — Igen, úgy van, ekkép felel, nem mentegetőzöm, nem szégyenlem, sőt inkább dicsekedem vele, mert a felebaráti szeretet, a minden jónak ez az anyja, árad ki ekkép szivemből.¹⁾ Sőt gyermekeinek testi jelenlétével sem elégszik be, hanem főleg azt óhajtja, hogy arczaikat szemlélhesse. »Buzgóságosan igyekeztünk benneteket szem-

¹⁾ *Siccine te captivum caritas tenuit, ut in luteam ac terrenam atque in sensu cadentem carnem provolutus sis ? Maxime, inquit nec id dicere me pudet, imo etiam eo nomine glorior. Chrys., Epist. 2. ad Olympiad.*

tül-szembe látni nagy kívánsággal.« Mily különös kívánság ez, azt kérdelem tőled! Hogyan, te szemtül-szembe kívánod látni őket? — Még pedig nagyon, ezt feleli, mert a szemben nyilatkozik a személyiség! Az a lélek, a melyet valamely másik lélekhez a szeretet köteléke kapcsol, önmagában semmit kifejezni, semmit meghallani nem tud; de testi jelenlétök által megérthetem azokat, a kik énnekem kedvesek, és beszélgethetek is velek. Ime ezért óhajtom azt, hogy őket szemtül-szembe láthassam, hogy arcaikat szemlélhessem: ott van ugyanis a nyelv, gondolatainknak tolmácsa, a fül, a mely elviszi hozzátok beszédeimet, a szemek, a melyekben a szív legrejtettebb mozdulatai is lerajzolódnak. Ekkép lehetséges csupán nekünk teljes tökéletességgel társalognunk azzal a lélekkel, a kit rendkívül szeretünk.¹⁾

»Győződj meg igazán Olympias arról, hogy engem csakugyan viszont látsz, és hogy felmentetel azon különválás alól, a mely különben a felebaráti szeretetnek jó gyümölcsét termi meg számodra. Mutasd meg hozzám való szeretetedet azzal, hogy leveleimnek ugyan azt az erőt tulajdonítod, a mit szavaimnak, és ezt minden bizonynyal megmutathatod, ha azt az értesülést vehetem felőled, hogy leveleim mind azt a jó hatást előidézték nálad, a mit óhajtok, még pedig minő jó hatást óhajtok én? azt, hogy térjen vissza lelkednek nyugodalma s az az öröme, a melyet akkor élveztél, a mikor én közeledben voltam, ez a tudat nagy vigasztalásomra szolgálna abban a borzasztó pusztas-

¹⁾ Propterea faciem vestram intueri aveo, in qua lingua est, quae vocem emittit animique sensus enuntiat et auris quae verba excipit, et oculi qui animi motus pingunt. Etenim adamatae animae consortio melius per illa frui licet. Chrys., *Epist. 2 ad Olymp.*

ságban, a mely minden oldalról környékez. Ha sziveden fekszik, hogy egy kissé több bátorságot önts belém (holott jól tudom, hogy legkedvesebb óhajtasodat ez képezi), tudasd velem, hogy eloszlattad minden bánatodat. Ekkép fizetheted vissza önfeláldozásomat és barátságomat. Kétségkívül nem titok előtted, sőt nyilván jól tudod, hogy ezzel milyen jót teszesz velem, és mennyire megvigasztalódik az én szívem, ha leveleid által megbizonyosodhatom a felől, hogy szomorúságod elenyészett.« ¹⁾

E nyájas és szilárd vigasztalások hatása alatt Olympias lelke legalább rövid időre, felvidámult; élni akart, ennél fogva újra éledt. Később ismét azt látjuk, hogy szomorúsága újból visszatér, még pediglen sokkal fájdalmasabb körülmények között, mert a sors azt rendelte, hogy könyeinek forrása ki ne apadhasson.

III.

E közben mindinkább szaporodtak a levelek s a látogatók Kelet minden vidékéről özönlöttek Cucususba. Az Armeniával szomszédos tartományokból nagyszámú látogató találkozott, a kik neki vágtak a hegységnek, mihelyest az utak szabadoknak mutatkoztak. Akadt ezek között akárhány oly világi ember, a ki mitsem törődött azzal, ha a kormányzók neheztelését magára vonja, akárhány olyan pap, a ki az igazhitű egyháztól elszakadt följebbvalójának

¹⁾ Non enim te fugit, non inquam profecto te fugit, quantopere, si hoc praestiteris de eoque nos per litteras certiores feceris, animum nostrum recreatura sis. Chrys., *Epist. 2. ad Olymp.*

felügyeletét kijátszotta, olyan barátsapatok, a kik apátjaiknak elnézése felől biztosak voltak, sőt még néhány olyan püspök is, a kik lelkiismeretök és kötelességök parancsolatát az udvar kegyének elébe helyezték. Sőt még olyan kegyes nők is akadtak, és pedig igen-igen előkelő hölgyek, a kik azt tervezték, hogy pusztaságában fölkeresik, mihelyest a tavasz újból visszatér; azonban ezeket lebeszélte szándékukról, azzal az ürügygyel, hogy az utazás rendkívül fáradalmas és az utak szerfelett veszedelmesek. Syriának az igazhitű egyháztól elszakadt patriarchája Porphyrius ezt irta haragjában konstantinápolyi czinkostársának: »az egész Antiochia Cucususban van.« Szabatosabbán beszél, ha azt mondja, hogy: valahány becsületes ember csak van a legtávolabbi Kelet összes papsága között, titkon vagy nyíltan, mind a mi ellenségünk tanácsával él; Aranyszájú János most még inkább prófétája az Egyháznak, mint hajdanában. Boldog volt, a ki egészségi szempontból olyan orvosságot küldhetett neki, a mit jónak találtak a Taurus metsző hidege ellen. Többek közt bizonyos Syncletium nevű előkelő matrónától kapott olyan sziverősítőt, a mely harmadnap alatt megszüntette gyomorbaját, és Theophilus comes, a ki annak a készítményét szintén ismerte, mindig ellátta vele úgy őt, mint Olympiast.¹⁾ Egyébiránt Himettiusszal, azzal a derék orvossal is eléggé fentartotta a levelezést, a kivel Cesareában ismeretséget kötött. Sőt jelentékeny pénzszegeket is küldözgettek hozzá, holott az ily küldeményeket nem kedvelte, és ezt a pénzt azonnal szétoztotta Armenia szegényei közt, vagy pedig azon hitlestetés előmozdítására fordította, a melyről mindjárt szólni szándé-

¹⁾ Chrys., *Epist. 4. ad Olymp.*

kozunk. Mások ép oly szívesen adakoztak neki, a mily szívesen ő adakozott másoknak. Mikor minden nélkül szűkölködött, beteg volt s a kérlelhetetlen éghajlat kényének kitétetett, önmagára vonatkozólag ugyanazt vallotta, a mit a Kelet első püspöki székének pompája között hirdetett, tudniillik, hogy a földi javak birtoklása nem egyéb kölcsön-nél, a melyet Isten azért biz kezünkre, hogy alamizsna képében szolgáltatassuk vissza: ő sohasem gyűjtött másuva kincset, hanem csak a mennyországba.

E különböző gondok által való legnagyobb elfoglaltatásának közepette sem engedett neki elfogyhatatlan munkássági hajlama csak egy perczre is nyugodalmat. Azzal a rettenetes harczczal nem érte be, a melyet a császár az igazhitű egyháztól elszakadt három patriárcha és azon püspökök szövetezete ellen folytatott, a kiknek érdekében állott, hogy őt elveszítsék; a harcot szerette, ennélfogva még a meglevőhöz olyat keresett, a mi személyes üldöztetése közben, úgyszólván szórakoztatására szolgálhatott. Ép anyira meglep, mint a mennyire bámulatra ragad bennünket, ha azt látjuk, hogy cucususi börtöne belsejéből, a hol a halállal vívódott, a hol a rablók háborgatták, három oly nagy vállalatba bocsátkozik, a melyek közül egyetlenegy is elég lett volna valamely közönséges ember teljes foglalkoztatására. E vállalatok nem kevesebből állottak, mint hogy a keresztyéniséget Phoeniciában teljes dadalra juttassa, az igaz hitet a gótok katholikus egyházában megszilárdítsa, és a mit szinte nehéz elhinnünk, hogy a persa királyságot a keresztyén hitre térítse.

Ez elbeszélések folyamán már szóltam Aranyszájú Jánosnak a pogány istentiszteletnek Phoenicia tartományából való kiirtására czélzó első kísérleteiről, s főlemlí-

tettem, hogy ez a munka mennyi nehézséggel járt, részint azért, mert a pogányvallás a lakosság szívében szívós gyökereket vert, részint azért, mert a tisztviselők lanyhán viselték magokat, a kiknek legkisebb gondjok is nagyobb volt annál, mintsem holmi hivatalos hittérítéssel a magok baját növeljék, vagy pedig szembeszökő türelmességek által oly zendüléseket támaszszanak, a melyeket később nekik kelljen elnyomniok. Aranyszájú János, a mint láttuk, száműzetési útjának mindjárt első állomáshelyén, Niceaban, szervezett egy barátok- és papokból álló hittérítő csapatot, azzal a czéllal, hogy Tyrusban és Berytusban újból összekössék a térítésnek elszakadt fonalát; de ez a vállalat, minden nemes erőfeszítés daczára, tökéletesen megbukott, nagy részben az igazhitű egyháztól elszakadt e vidéki püspökök rosszakarata miatt, a kik szivesebben békében hagyták Hercules és Venus Astarté támadóit, mintsem, hogy megtérítettésöket olyan embernek kelljen köszönniök, a kit az udvar száműzött. A pogány templomok lerombolóinak hősiességét tehát majdnem mindenütt megbénította a helybeli papság ellenséges megatartása. A szegény barátok csakhamar kifogytak mindenökből, s az alamizsna nem pótolta szükségleteiket. Mikor az éhség következtében a halál révére jutottak, az igazhitű egyháztól elszakadt papság kebelében akadtak olyan emberek, a kik ezt mondták nekik: »Az az ember, a ki titeket ide küldött, nem tehet semmit érettetek; hiszen egy fillére sincs, a min számotokra kenyeret vehessen, egy szemernyi hitele sincs, a mivel benneteket vállalatotokban védelmezhessen; bizony-bizony ostobák vagytok, hogy magatokat hiú dicsőségvágyának ekkép áldozatul dobjátok.« Az ily szurkálások és több más effélék daczára, nem vesztették el bátorságukat ezek az emberek, a kik a

száműzöttet főnökökül fogadták; a pórölyök kiestek kezeikből s a pogányok most viszont őket verdesték agyon. A szentegyházakat, a melyeket építeni kezdettek, lerombolták s a pogány templomokat nagyjából helyreállították, úgy hogy Phoenicziában mindenfelé csak pogány, vagy kereszttyén romok szomorú látványán akadt meg a szem. A János-ellenes pártiak, a sok-istenhívők győzedelmén, diadalünnepet ültek.

A mint ezeket a híreket Cucususba hozta Constantius pap, a ki oda csakis egyik menedékhelyről a másikra bújdogolva juthatott el, mivel a Porphyrius szolgálatában álló kémek és bérgyilkosok folyton üldözték, a száműzött felette megdöbbsent. E szerencsétlenség leírására szíve egészen elfacsarodott. »Vissza kell oda térned, ezt mondta az antiochiai papnak, minden áron vissza kell térned!« Ezzel a hozzáküldött adományokból, véletlen esetekre megtakarított pénzből jelentékeny összegeket adott át neki ezzel a mondással: »Menj és ne félj semmit a gonosz emberektől; nesze, a mivel Isten munkáját sok tekintetben előmozdíthatod. A barátok jövőre ne szűkölködjének semmiben, tápláltassanak úgy, a mint monostoraikban szoktak, ruházkodjanak, mint monostoraikban, és mivel lábbelijök nincs, vegyettek nekik lábbeliket; azt akarom, hogy ép olyan jó állapotjuk legyen, mint monostoraikban; de azt is akarom, hogy e pénznek némi része szentegyházak emelésére fordíttassék.« Constantius pap éppen olyan szívós természetű ember volt, mint barátja; ennél fogva perczig sem vonakodott a rögtöni elutazástól, a rá váró veszedelmek daczára, hogy az újabb vállalat vezetését kezébe vegye. Ugyanazon időtájban, bizonyos Diogenes nevű antiochiai polgár, jószágigazgatója Aphraates által jelentékeny pénzösszeget kül-

dött Aranyaszájú Jánosnak; ez nem fogadta el, hanem ezt felelte Diogenesnek: »Nekem nincs pénzre szükségem, hanem Phöniciában levő testvéreimnek igenis van« s ezzel visszaküldte neki szolgájától. Sőt még ennél is többet tett; a mint Aphraatessel való beszélgetése közben megtudta, hogy gazdája szilárd jellemű s hitbuzgó ember, s nagyon jó térítő válnék belőle, besorozta őt hadseregébe és rá birta, hogy esküvel fogadja meg, mikép ő is a phoeniciai hittérítőkhöz csatlakozik.¹⁾

Egyébiránt nem csupán környezetéből szedte ujonczait, hanem cselekvési körét messze vidékekre is kiterjesztette. Így példának okáért ugyanezen tárgyban összeköttetésbe lépett a szent Publius kolostorában lakó remetékkel, a mely kolostor Zeugma mellett feküdt az Eufrates hidja közelében, a történetben arról híres helyen, hogy ez oldalról idáig terjedt a római birodalom határa. E görögökből és syriaiakból álló népességű kolostornak két külön kerítése, két önálló apátja s egy közös temploma volt, a hol az istentiszteletet mind a két nyelven végezték. Aranyaszájú János mind a két apátnak levelet irt, hogy tőlök phoeniciai hadserege számára segítő csapatokat kérjen, s kérélmét teljesítették is. A szerzetesek egyike, bizonyos Miklós nevű egyén, a mikor magát rendelkezése alá bocsátotta, azt irta neki, hogy meglátogatja Cucususban, alkalmasint azon czélból, hogy utasításait átvegye. Azonban a száműzöttől azt a feleletet kapta, hogy: »Ne jőjj hozzám, mert Phoenicia vár reád, s ha ide jönnél, a havazás miatt itt rekedhetnél.« Miklósból azután Constantius papnak egyik legértel-

¹⁾ Nec enim te fugit quanta hujus res utilitas futura sit, tum ob ipsius in Phoenicia adventum, tum ob tuam liberalitatem ac munificentiam. Chrys., *Epist.* 51.

mesebb s legbuzgóbb segéde vált. Aranyszájú János főleg a Syriában fekvő apameiai püspöki megyéből szedte ujonczait, a hol csak úgy hemzsegett a sok kolostor. Onnét kerítette elő többek között azt a János nevű papot is, a kinek keblében rendkívül szelid jelleme és nyájas rábeszélő tehetsége mellett, valódi hősnek a szive lakozott. Aranyszájú János nagy súlyt fektetett reá, hogy ezt az embert a maga részére megnyerje, mert egyaránt bevált békéltetőnek és cselekvő személynek, sőt sokkal jobban értett a népnek édesgetés után való megnyeréséhez, mint a kényszerítő eszközök használásához. Ennélfogva mindenféle úton-módon körülvétette, míg csak végre beleegyezését ki nem nyerte. Nagy vivmány volt ez a térítési vállalat számára, mivel számos katonát csábított a szent zászló alá. Aranyszájú János hozzá irt levelében, tábora főparancsnokává nevezte ki.

Ugyanazon időben, a mikor a görög és syriai barátok csapata, ez a második hadserege, a Libanon hegység felé közelgetett, Aranyszájú János első hadseregének elbátortalanodott katonáihoz hosszú levelet intézett, a melyben nem fukarkodik a dorgálózással. Honnét származik küldetésöknek jelen zilált állapota? Onnét, hogy nem volt kellő szilárdságuk, nem volt az ő szavában, de legkivált Isten kegyelmében bizodalmuk. — »A kormányos, így szól szent szigorúsággal, nem hagyja el akkor a hajót, a mikor a tenger dagadni kezd, mikor a fenyegető szélvész közeledik: sőt inkább akkor minden bátorságát elveszi és példája által az utasokat is fellelkesíteni igyekszik. Hasonlatosképen az orvos sem távozik akkor betege mellől, mikor a rajta kitört forró láz dühének tetőpontját elérte, hanem inkább elveszi tudományának leghatásosabb segélyforrá-

sait, sőt még másokat is hív segédül maga mellé....¹⁾ És mivel a csalók, ezt a nevet adja rájuk, főleg szorult helyzetöket és szükölködő állapotukat éreztették a barátokkal, hogy elvegyék bátorságukat, bizonyosokká teszi őket a felöl, hogy jövendőre nézve nem látnak szükségét semmiben. »Ha én, a kit annyi háborúság és megpróbáltatás környékez, a kit a legvadabb pusztaság közepébe zártak, rajtatok tartom szemeimet s minden szükséges dologgal ellátlak benneteket, miért félnétek, s miért engednétek elcsüggedni lelkeiteket? Bátorság s még egyszer azt mondom: bátorság; fogjatok újból a munkához. A szentséges Pál apostol, a mikor börtönbe vetették, a mikor a korbácsütések testét felhasogatták, a mikor csak úgy csorgott róla a vér, a mikor nehéz bilincsek terhe alatt nyögött, még akkor is teljesítette titokzatos hivatását, mert ime megkeresztelte tulajdon börtönőré.²⁾

Ez ékesenszóló dorgálásoknak lett is hatása: a szent háború egész elszántsággal újból megkezdődött, de az ellenállást is hasonló elszántsággal folytatták. Az Arany-szájú János ellenségeitől segített pogányok csapatokká szervezkedtek, és a barátokat mindenfelé üldözték, közülök sokakat meg is öltek; de azok szakadatlanul újra kezdték a támadást, és Arany-szájú János Armenia belsejéből foly-

¹⁾ Gubernatores, cum mare percitum et excitatum atque ingentem tempestatem ac turbinem cernunt, non modo navim non deserunt sed etiam tum majore sollicitudine ac studio utuntur... Medicique rursus cum febrim excitatam vehementius saevire prospiciunt. Chrys., *Epist.* 123.

²⁾ Verum beatus Paulus, etiam cum in vincula conjectus ac flagris concisus esset, et cruore diffueret, et ligno alligatus esset, et tot malis premeretur, tamen in ipso quoque carcere antistitis sacri munere fungebatur, et carceris custodem babtisabat. Chrys., *Epist.* 23.

ton bátor újonczokat küldött számukra. Ezek közé tartozott bizonyos Rufinus nevű pap is, a kit e vad tartomány valamelyik ismeretlen kolostorában fedezett fel; ez a rettenthetetlen bátorságu pap egyenesen arra termett, hogy az Úr katonái közt kétszeres fényvel tündököljön. »Azt hallom, ezt írta neki, hogy Phoenicia megint tűzbe és vérbe borult; siess oda a lehető leggyorsabban; mikor az ember azt látja, hogy a tűz saját házába kapott, akkor érti meg legjobban a veszély fenyegető voltát.« Rufinus el is indult, útközben felszedett újabb szövetségesek társaságában. Ennyi kitartó erőfeszítés utóvégre is megtermette a maga gyümölcsét: a keresztyének felülkerekedtek, úgy hogy sikerült felépíteniök néhány keresztyén templomot, a mely hadseregöknek mindmegannyi egyesülési pontját és istentiszteletüknek szent helyét képezte. Hogy a megtérített népet újabb lelkesültségre ragadják, azt ohajtották, hogy e templomokat a vértanúk maradványaival szentelhetnék fel. Rufinus ilyeneket kért Aranyuszájú Jánostól. »Akad akármennyi, ezt a feleletet kapta tőle, még pedig kétségbevonhatatlan, hozzánk közel, Arabissus városában; a püspök, tudom, szívesen ad belőle nekem,« e végett el is küldte hozzá Terentius papot, gyertyahordozóinak (acolythus) egyikét.¹⁾ Arabissus püspöke, Otrejus, a kiről később még szólunk, jámbor, egyszerű pap volt, a ki úgy hallgatott Aranyuszájú Jánosra, mint valóságos jövődömondóra. Oda is adta neki mind azt, a mit csak kívánt.

¹⁾ De sanctorum vero martyrum reliquiis sine cura esto; confestim enim religiosissimum dominum meum presbyterum Terentium, ad dominum meum piissimum Otreium Arabissi episcopum misi. Nam ipse et multas et minime dubias habet, quas paucis diebus in Phoeniciam ad te mittemus. Chrys. *Epist.* 126.

A szent terhet hú emberek szállították át a Tauruson s a mi még nagyobb nehézséggel járt, az igazhitű egyháztól elszakadt tartományokon. Végre átadták Phoeniciában. E tiszteletre méltó maradványok csakugyan előidézték a kívánt hatást; a lelkesültség a keresztyéneket legyőzhetetlen hőssé tette s a hódítás megöröködni kezdett. Mindamellet még számos évnek kellett addig lefolynia, mire Astarté imádóinak összes földterületét birtokába vehette, s a tények a pogányságnak akárhány jelét tüntetik fel Phoeniciában egészen az V-ik század végéig; de utol ára mégis csak keresztyénné lett országuk, a mely megtérítettését örömet szerette a száműzetésben élő fogoly, emberi erőt meghaladó fáradozásaival összeköttetésbe hozni. »Arany-szájú János püspök az, így szól hozzánk Theodoretus történetíró, a ki e tartományban a pogány templomokat leromboltatta, úgy, hogy követ követ nem hagyatott belőlök.» ¹⁾ Mily különös század, a melyben ilyen csodák történhettek! Ám mondjanak el róla minden rosszat, a mit jónak látnak, s mindazt bizonyára meg is érdemli, de legalább senki sem tagadhatja meg tőle a bátorságot, a saját műveibe vetett bizodalmat, s azt a hitet, a mely azoknak a megtermékenyítője.

Arany-szájú János apostoli buzgólkodásának második tárgya az Euphratestől jó távolra esett, a cimmeriai Bosporus partjai táján, s egy barbar Egyház képezte azt, a melynek hasonlókép védelmezője volt, tudniillik a gótok katholikus egyháza.

Tudjuk, hogy a keleti gótok nagy nemzete, azon időpontban, a midőn a hunok elől futva, a római birodalom

¹⁾ Daemonum templa quae adhuc superant solo aequavit. Theodoret. V. 29.

területén menedékhelyet kért, még alig hogy keresztyén volt, de keresztyénségét legalább az igaz hit képezte. Valens csak azon feltétel alatt adta megegyezését ahhoz, hogy a Dunától délre költözhessék, hogy úgy a nemzet, mint annak püspöke Ulfilas, elfogadja az Arius által fogalmazott hitvallás-tételt, a mely a Szent Háromság titkában tagadta az Atyának a Fiúval való egyenlőségét. Ulfilas letette a kívánt esküt, és a keleti gótok a kelletténél is hivebbek maradtak püspökük esküjéhez, mert a mikor a keleti birodalom, Theodosius uralkodása idejében, a katolikus egyház kebelébe ismét visszalépett, a keleti gótok e vallási fejlődéseinek sorozatán nem követték. Megmaradtak tovább is Arius-pártiaknak, még pedig vakbuzgó és üldözésre hajló Arius-pártiaknak, a miből a birodalomra kettős veszedelem háramlott. Mert egy részről tényleg valóságos keresztyén ellenzéki magvat képeztek a birodalom vallása ellen, a mely minden elégedetlenkedő római alattvaló egyesülési pontját képezte, másrészt pedig, vagy rábeszélés vagy erőszak alkalmazásával, a birodalomban letelepült többi barbart is a magok részére vonták, úgy hogy az arianismus a barbarok keresztyénségévé lett, szemben a katholicismussal, a rómaiak hivatalos vallásával. Ez a kettős veszedelem már Arkadius és Honorius idejében mutatkozni kezdett. Ennélfogva úgy politikai, mint vallásos szempontból, jó és hasznos munkát végezett az, a ki megkísérlette, hogy a keleti gótokat hajdani katolikus hitűkre visszavezérelje, vagy legalább két pártra oszlassa őket, hogy ekkép fellépők veszedelmességéből némit veszítsen. Aranyaszájú János buzgalommal fogott e munkához püspökségének békés napjaiban; egyelőre a megtért gótok számára Konstantinápolyban templomot alapított, a melyben maga is gyakran

végezte az istentiszteletet és prédikált, úgy hogy beszédét a mellé rendelt tolmács fordította le gót nyelvre. Később pedig a Duna torkolatánál, de a birodalom belsejében, a katholikus gótok számára, a kiket nem tudni, mi okból, Marsiknak neveztek, monostort állított és ekkép a barbar népek megtérítésére egy második központot alakított. E zárdában rejtőzött el, a mint föntebb láttuk, Aranyszájú János hajdani diakonusa, Serapion, a ki később Heraklea püspökévé lett, üldöztetésének első idejében, hogy egykori urának ellenségei elől megmenekülhessen, s a Marsus barátoknak jól esett, hogy e tettök által kinyilváníthatták a száműzött érsek és annak ügye iránt tanúsított ragaszkodásukat.

A catholicismusnak a gótok között a birodalom területén fennálló e két középpontján kívül, volt még egy másik, amazoknál sokkal jelentékenyebb is, a birodalmon kívül, azok között, a kik a cimmeriai félszigeten laktak. Mikép alakult ez, vajjon e nép ősi keresztyénné levésének maradványát képezte-e? azt nem tudjuk; hanem azt látjuk, hogy a IV-dik században Aranyszájú Jánossal bízalmas összeköttetésben állott. A gótok ezen egyházának Aranyszájú János ad püspököt, bizonyos Unilas nevű egyén személyében, a kit maga bámulatra méltó férfiúnak jellemez. E barbar papság, Aranyszájú Jánossal a Marsus barátok közvetítése folytán tartotta fenn összeköttetését, a kik rendszeres érintkezésben állottak vele. Ime azonban a keleti egyházban uralkodó villongások tetőpontján, a midőn az érsek már-már számkivettetési útjára indult, Unilas meghalálozott, és a gótok egyházát a teljes fejetlenség zavarában hagyta maga után. E kis nép királya mit tehetett volna jobbat annál, mint

hogy más püspököt kérjen Konstantinápolyból, ennél fogva Modowar, a gót diakonus, a királyi levél vivőjeképen a Marsus barátok kolostorához útnak indúlt, s ott egyelőre megállapodott, hogy barbar hitrokonaival értekezzék. Itt értesült a Konstantinápolyban végbement eseményekről, Aranyszájú János letételéről s száműzetéséről: ezt a dolgot baráti szájból s a száműzöttel szóbeli összeköttetésben álló hivektől hallotta meg. Modowar e miatt nagy zavarba esett. A király levele a legnagyobb valószínűség szerint az érseknek szóljott; vajon elvigye-e utódjának, a ki úgy toladott be az egyházba? E felett méltó kétségei támadtak, úgy hogy Modowar habozni kezdett. Azonban okvetetlenül püspökkel kellett a cinmeriai gótokhoz visszatérnie, s az idő sürgőssé vált a Fekete tengeren a tél közeledtekor beálló hajózási nehézségek miatt. A Marsus barátok azonban a diakonus habozását felhasználták s mindenről tudósították Aranyszájú Jánost, hozzá küldött levelökben, a mit ez Cucusban meg is kapott.¹⁾

E hirre nagy felindulás vett rajta erőt, mert a cinmeriai gótok egyházát tulajdon leányaképen szerette. Sürgős levelet intézett tehát Olympiashoz, a mely mind e napig megmaradt. Azt köti ebben kedves diakonnője szívére, hogy minden befolyását és ügyességét használja fel, hogy a gót püspök kineveztetése halasztassék el, ha Modowar Konstantinápolyban van. »A dolog különben sem sürgős,

¹⁾ Narraverunt mihi Marsi ac Gothi monachi Moduarium diaconum venisse, illud afferentem, admirandum illum episcopum Unilam quem non ita pridem ordinavi, atque in Gothiam misi, multis ac magnis rebus gestis diem suum extremum clausisse, ac regis Gothorum litteras attulisse, ut ad eos episcopus mittatur. Chrys., *Epist.* 14. *ad Olymp.*

mivel az évszak eléggé előhaladt arra, hogy a tengeri utazás veszedelmessé váljék miatta; ennél fogva várhatnának vele a jövő tavaszig.« Sőt még ezen határozatnál is többet érne, ha Modowar ellátogatna hozzá, de titkon, minden zajítás nélkül, nehogy az igazhitű egyháztól elszakadtak pártja felriasztassék, és ők ketten majd valamely jó választásban könnyen megállapodnának. Az a gondolat ugyanis nagyon lehangolta, hogy ez egyház élére, a mely fölött oly sokáig atyai szemmel őrködött, olyan embert helyezhetnének ellenségei, a ki a vele való egyházi összeköttetést megszakítaná, be nem látva, hogy nevét szidalmakkal illethetnék és átkokkal halmozhatnák tulajdon gyermekei. Jól tudta, hogy ezen kényes ügyben nehéz lesz sikert aratnia, de azért levelét a következő szavakkal végzi: »Meg kell tenni mind azt, a mi csak megtehető, mit árt, ha kudarcot vallunk is? ¹⁾ A mindenható szívünket nézi, nem pedig cselekedeteink sikerét.« Ez az ügy valóban nagyon bonyolódottá vált. Olympias, a kit szintén száműzésre büntettek, nem igen foglalkozhatott vele, és Modowar, kinek kötelességévé tétetett, hogy királyához püspököt vigyen, kétségkívül türelmetlenkedett az ügy lassú haladása miatt. De bármint állt is a dolog, Aranyszájú János előbb meghalt, mintsem ez esemény végződéséről értesülhetett volna.

A harmadik terv, a mely az egykori érsek szívét és lelkét cucususi magányában foglalkoztatta, majdnem hihetetlen vakmerőségről tanúskodik. Ez a száműzött, a kit a római világ legszélső határán, rablók és hőtömegek közé

¹⁾ Si autem id nequeat, fiant ut licet quae fieri poterunt. Chrys., *Epist.* 14.

rekesztettek, arról ábrándozott, hogy Persiát a keresztyén hitre térítse. Alig időzhetett itt a magusok hirhedt pogányságának, úgyszólván, a határszélén, a nélkül, hogy babonáik elbeszéléstetésének hallatára haragra ne lobbanjon, és attól fogva nem szabadulhatott azon gondolattól, hogy elűzze e csaló papokat, leálarcozza hazugságaikat, kioltsa szentségtörő oltáraik tüztét, s feltűzze Jézus Krisztus keresztjét a nagy király palotájára. A mint ezt az eszmét erősen fejébe vette, azonnal vállalkozó szellemű, bátor embereket keresett, és minden habozás nélkül egy oly püspökhöz fordult, a ki a tölgyesi zsinaton ellenségének mutatkozott ugyan, de ezen az áron kibékült volna vele. A szóban forgó püspök nem más, mint Maruthas, az érsek biráinak egyike, a kinek patkós lábbelije Cyrinus lábát a chalcedoni zugzsinat alkalmával összezúzta.

Persia nem zárkózott el teljesen a keresztyén igehirdetés elől, és ha az apostoli korszakról nem is szólunk, már Konstantin idejében a nesibisi Simeonnak nevezett bátor remete kezdeményezése folytán, annak némi sikere is mutatkozott; de a tűzimádók hamarosan megint felülkerekedtek s a Sapor alatt kitört üldözések félszázadra megsemmisítették a keresztyén hitnek ezen tiszteletre méltó csirázásait. De bizonyos véletlen körülmény következtében újból feléledt az. Theodosius császár, nem tudjuk minő érdekből, alkalmasint valami határigazítás kérdésében, a persa királylyal alkudozást folytatott, s e célból a Mesopotamia és Persia határán fekvő Sophéné tartomány egyik papját választotta ügyvivőjeül.¹⁾ A követ egyszerű, de eszes ember volt, a ki, mialatt a vitatás tárgyát képező ügyekkel

¹⁾ Socr., VII. 8.

foglalkozott, Persia vallásos állapotát is szemügygyel kísérte, s csakhamar észrevette, hogy a keresztyénség elvetett magvai nem enyésztek el annyira, hogy életre ne keltethetnének. Ez eszmétől eltelten, valahogy a király bizodalmába férközött s kieszközölte tőle, hogy a Sapor alatt vértanúságot szenvedett persa keresztyének csontjai neki átadassanak. Ekkép azután rengeteg mennyiségű ereklyét gyűjtött össze, a melyet az Amydastól tizenkét mérföldnyire az éjszaki oldalon, a Nymphaea folyó mellett fekvő templomba, a két nemzet közös határszélén fekvő helyre szállíttatott. E templom köré, mint valami vallásos hódítás céljából emelt erősség köré, csakhamar házak is csoportosultak, úgy hogy rövid idő alatt egy kis város keletkezett ott, a mely a Martyropolis nevet vette föl. Martyropolis azt a papot választotta püspökéül, a melynek alapíttatását köszönhetette, s ez a pap nem más volt, mint Maruthas.

Aranyszájú Jánosnak ez a tiszti társa, a ki ezt a nevet, ha tudományára nézünk, bizony nem igen érdemelte meg, a nélkül hogy rosszakaratú ember lett volna, könnyen tévútra engedte magát vezettetni azon vallásos szőrszálhasogatások által, a melyekkel a tölgyesi zsinat alkalmával behálózták, de e helyett kárpótlásul a keresztyén hitterjesztésre nézve hatalmas fegyverrel rendelkezett, tudniillik azzal a hittel, a mely ha a hegyeket nem mozdítja is ki helyeikből, de a sziveket csakugyan magával ragadja. Külsőjének egy kissé durva egyszerűsége alatt egyébiránt semmi olyan vonást nem takart, a melyben szomszédai, a persák megbotránkozhattak volna. Sőt lassacskán még meg is szeretettette magát a tömeggel, és minthogy az orvosi mester-séggel is bibelődött, szerencséjére valami szolgálatot tehetett Jezdjerd királynak betegsége alkalmával; sőt azt

mondják, imádsága által még a királyi örököszt is meggyógyíthatta, a kiról azt állította, hogy az ördög ütött benne tanyát. Ez a gyógyítás, könnyen elképzelhetjük, az udvarnak egészen kedvenczévé tette. Jezdjerd úgyszólván el sem lehetett nála nélkül, és Maruthas azzal a reménynyel kecsegtette magát, hogy a nagy király előbb vagy utóbb, de fölveszi a kereszt hitvallását. A magusok a magok részéről szintén aggodalomba estek, és hogy a kezdődő megtérésnek útját bevágják, oly cselszövényt gondoltak ki, a melynek templomaik legfőbbikében, a nép és a fejedelem jelenlétében kelle kipattannia. És csakugyan, abban a perczben, a midőn a királynak, a szertartás követelménye szerint, a szent tűzhöz kellett közelednie, szó hallatszott a lángok közül, a mely azt mondta, hogy: »méltó az elűzetésre, mint oly istentelen, a ki egy keresztyén csábításainak enged.«¹⁾ Jezdjerd megdöbbenve hátrált vissza s oda hagyta a templomot, de Maruthas, a ki gyanította, hogy itt valami csalás lehet a játékban, azt tanácsolta neki, hogy ásassa meg a talajt azon a helyen, a honnét a hang származott, és csakugyan valami üreget találtak ott, a mely ügyesen elosztott szelelő lyukakkal állt összeköttetésben.²⁾ A királynak erre minden kételye eloszlott, és a magusokat szigorúan megbüntette. Egyébiránt a keresztyénség iránt mutatott jóindulatában sokkal nagyobb látszat, mint valóság rejlett, vagy legalább ha volt, nagyon rövid ideig tartott,

¹⁾ Et quoniam Persae ignem colunt, solebatque rex ignem perpetuo ardentem in aede quadam adorare, hominem quemdam sub terra occultantes eo tempore quo rex adorare consueverat, exclamare jusserunt. Socr., VII. 8.

²⁾ At Maruthas.... fraudem magorum detexit... effossa humo. U. az u. o.

mert a történelemből arról értesülünk, hogy uralkodásának végét véres üldözéssel mocskolta be, a melyet utána fia Bahram is folytatott. Ezen általam néhány sorban összevont események, mintegy huszonöt évi korszak alatt mentek végbe, a mely a 420-ik évvel végződik, a legnagyobb valószínűség szerint alkalmasint Maruthas halála után. A száműzött érseknek akkor támadt az az eszméje, hogy Persia meghódítását nagyban keresztül vigye, a mikor a keresztyén hittérítésnek kedvező eshetőségei mutatkozni kezdettek, még pedig a 405-ik év folyamában; e célból Maruthasra volt szüksége, és a rajta elkövetett sérelmek daczára, el is tökélte magát, hogy azzal az emberrel összeköttetésbe lép.

Egyébiránt, ha a dolgot alaposan szemügyre vesszük, ez a püspök, a kinek műveletlensége ítélőképességének gyengeségére mentségül egyáltalán nem szolgálhat, azon ügyekre vonatkozólag, a melyek a keleti Egyházat pártokra szakították, szenvedélyes tudatlannál nem volt egyéb. Még csak nem is válaszolt egy olyan embernek, a minő Aranyszájú János volt, kibékülési célzatból megtett közeledő lépéseire, jöllehet ez semmi egyebet nem kívánt tőle, mint hogy hittérítési szándékból egymással szövetkezzenek. A 405-ik év vége felé úgy ment Martyropolisból Konstantinápolyba, hogy ez útjában Cucusust kikerülte. Aranyszájú Jánost ez az eset rendkívül bántotta, és hogy hajdani ellenfelének neheztelését eloszlassa, levelet küldött neki Konstantinápolyba, a persa ügy tárgyában és arra szólította fel, hogy közös hitők érdekében béküljenek ki egymással. Maruthas erre sem válaszolt. Egy második levelének sem lett nagyobb sikere, mint az elsőnek: Maruthast ez alatt behálozták. Ezen embernek hallgatása, a kire minden áron szük-

sége volt, annyira elvette türelmét, hogy szelid közbenjáró-jához, Olympiashoz folyamodott, és ezt arra kérte, hogy keresse fel, tegyen meg mindent, a mi csak tőle telik, hogy őt a kibékülésre rábirja, és a »mély veremből« kivonja, a mely kifejezéssel az ellenségeivel való szövetségére czélt. »Eszközd ki, hogy hozzám térjen, ezt irta neki Aranyszájú János, mert ezt az embert Persiára vonatkozó terveim miatt nem nélkülözhetem.« ¹⁾ Azt remélte, hogy a tiszteletre méltó diakonnó erkölcsi tekintélye, vagy rábeszélési erejénél fogva ráveszi majd, hogy Mesopotámiába való visszatérésekor Cucususon keresztül vegye útját, és akkor ő, Aranyszájú János, e makacs és szűk látkörű szellemmel könnyen elbánhatik. Maruthas neheztelése legyőzhetetlenek bizonyult.

Ki tudja, mi történhetett volna a Sassanidák birodalmában egy oly pártfőnök vezetése alatt, mint a minő a cucususi száműzött volt, s azokkal a térítési eszközökkel, a melyek fölött az rendelkezett, s azokkal a harcra kész barát-csapatokkal, a melyek az ő szavára a határszéli monostorokból sikra szállottak volna. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy mit tettek ugyanekkor Phoeniciában, könnyen beláthatjuk, hogy Persiának vallásos meghódítása, egy langeszü férfiú által kijelölt terv alapján, mily erőteljesen indult volna meg. Nagyon eldobnánk a sulykot, ha azt mondanók, hogy e nagy birodalom megtérített volt, ezt nem hiszszük: a magusok testülete rendkívül hatalmas volt,

¹⁾ Marutham episcopum quantum in te fuerit, omnibus officiis complecti ne desinas, et eum a barathro extrahas. Nam ejus opera ob Persidis negotiis magnopere egeo. Chrys., *Epist. 14. ad Olymp.*

s a tűzimádóknak ezerféle eszköz állott rendelkezésükre, a melylyel a vad népségeket feluszíthatták azon emberek ellen, a kiket faimádóknak neveztek; de legalább a római birodalom nagy ellensége pártokra szakítottatott volna, és ki tudja, minő következményeket vonhatott volna maga után a keresztyénségre való, bár nem teljes megtérése is, Mohamed fellépésének idejében?

NYOLCZADIK KÖNYV.

A Taurus zordon telei, Aranyszájú János szenvedései. — Az isauriaiak pusztításai Cucusus környékén. — Aranyszájú János Arabissus fellelgyárába menekül. — Itt nehéz betegségbe esik. — Értesül azon üldözések felől, a melyeket Arsaces hajdani barátai ellen intéz. — Levele Innocentius pápához. — Honorius testvérét újabb zsinat összehívására törekszik birni. — A keleti császárhoz öt nyugoti püspökből álló küldöttség érkezik. — Nem szállhatnak partra sem az athenei, sem a konstantinápolyi kikötőben; hanem az athyrasi várkastélyba vitetnek s ott tömlöczbe vettetnek. — Gonosz bánásmódban részesülnek. — A magokkal hozott leveleket erőszakkal elveszik tőlök. — Visszaküldetnek Itáliába. — Atticus kétszerte szigorúbb bánásmódot foganatosít a János-pártiak ellen. — Aranyszájú Jánost Cucususból átszállítják Arabissusba. — Utolsó levele Olympiashoz. — Áthelyezik Pithyontéba. — Öreinek gyalázatos durvasága, minő szenvedést áll ki útközben a rettentő melegségtől. — Három havi utazás után Comanéba érkezik; kimerültsége, halála. — Arkadius császár halála. — Teophilus gúnyirata Aranyszájú János ellen; Theophilus is meghal. — Az antiochiai Porphyrius halála; utódja Sándor, kísérleteket tesz, hogy Aranyszájú

János nevét a diptychakba irassa. — Atticus utóvégre beleegyezik; mentegetőzik Theophilus utódja Cyrillus előtt. — Ki volt ezen Cyrillus, Alexandria új patriarchája. — Mit felel Atticusnak. — Aranyszájú János földi maradványait II. Theodosius alatt Konstantinápolyba szállítják. — Olympias utolsó évei; halála.

405—412.

I.

A 404-iki tél, bármily gyászos befolyást gyakorolt is Aranyszájú János egészségére, de azért e zordon éghajlat szelidebb telei közé tartozott; a 405-iki, a maga teljes szigorával jókor beköszöntött. Már az ősz közepén mindent elborított a zúzmara, hegyet és síkot egyaránt, úgy hogy a vidéket csakhamar vastag hótakaró borította be. Mindegyik lakos veszteg maradt házában, hogy a fújdogáló jéghideg szélről megmeneküljön. Ezt az első ostromzárát csakhamar egy másik is követte, még pedig amannál kényelmetlenebb és veszedelmesebb, tudniillik a városnak az isauriaiak ¹⁾ által való körülzáratása, a kiknek csapatai eleintén elszigetelten, de később mindig nagyobb erőben és számban mutatkoztak a síkságon. A kéjlakokat kirabolták, a majomrokat felgyújtogatták, a barmokat elrabolták, úgy hogy a várostól némi távolságra, senki sem távozhatott dolgaira,

¹⁾ Quod et ipsum haud minus, imo etiam magis Isaurorum terror efficit, nobisque solitudinem auget, omnes videlicet submovens, atque in fugam conjiciens, exulesque reddens. Chrys., *Epist. 127. ad Polyb.*

ha csak azt nem akarta, hogy kirabolják vagy megöljék. Egy előkelő cucususi polgár önvédelme közben öletett meg, két előkelő asszonyt pedig, a kiket alkalmasint mezei lakukban leptek meg, elhurczoltak a hegyek közé, és csak váltságdíjért bocsátottak vissza. A város külterületén lakó népség minden oldalról a városba menekült, a hol az élelmiszereknek annyira nem voltak bőviben, hogy az éhség csakhamar mutatkozni kezdett. Eközben arról értesült a lakosság, hogy a rablók a hegyekről jött újabb csapatok által akkora erőre tettek szert, hogy Cucusus megrohanásához készülődnek, a melynek eléggé számos és eléggé jól fölfegyverzett helyőrsége szintén hősies ellenállásra tökélté magát. E készülődések leirhatatlan rettegésbe ejtették a várost, mivel tudták, hogy a barbarok (így nevezték őket, mintha csak a római világ határain kívül laktak volna), az erőszakkal bevett helyeken nem adnak kegyelmet, hanem az aggastyántól kezdve le a csecsszopó kisdedig, mindenkit a kard élére hánynak.¹⁾

A lakosok közül sokan arra használták az éjszakát, hogy családjokkal s némi élelmiszerekkel, az erdőbe meneküljenek, mivel azt remélték, hogy innét a közelfekvő helységeket, vagy városokat könnyűszerével elérhetik. Aranyszájú János is azok közé tartozott, mint a ki szintén a legközelebbi erdőbe menekült kisded háznépével együtt, a mely valószínűleg szolgájából, továbbá hűséges társa Evethius papból, valamint öreg nőrokonából, Sabiana diakonnából és háttas jószágaiból állott. Több napig bolyongtak az erdőségben, a roppant hóban, mi közben

¹⁾ Singulos indies, ut ita dicam, pro foribus nostris mors est, Isauris omnia invadentibus, atque igni et ferro tum corpora, tum aedificia delentibus. Chrys., *Epist.* 69. ad Nicol.

valami szikla alatt pihentek, s éjszakára valamelyik barlangban háltak.¹⁾ Mindennap más-más helyre költöztek, a szerint, a mint a hozzájuk jutó hírek követelték. Végre az a gondolata kerekedett, hogy a nagy távolság daczára Arabissus városába menekül, a melynek püspökét ismerte; a hova különben is nagy számú menekülő csapatok törekedtek; ő is ezekhez csatlakozott.

Ha Cucusus a város nevet alig érdemelte meg, a hegység között húsz mérfölddel távolabb fekvő Arabissus egyáltalán nem érdemelte meg, hogy így neveztessek, habár annak hívták, és habár püspöke is volt, a mit különben a vidék elszigeteltsége tett szükségessé. E városkát már természeti fekvése erőssé tette, de ezenfölül még egy bevehetetlennek tartott vár is uralkodott fölötte, a mely az egész környéknek menedékhelyéül szolgált. Habár az isauriaiak ezen a vidéken még nem mutatkoztak, de azért a helyőrség elszántan és ébren várt reájok. A mint már említettem, a helybeli püspök Otrejus, ez érdemes és tisztelt férfiú és Aranyuszájú János között szomszédi jó viszony fejlődött ki, az Arabissusból Phoeniciába küldött ereklék alkalmából. A vendéget tehát tárt karokkal fogadták s a katonai parancsnok azt akarta, hogy az erősségben vegyen szállást, mert a város, szerinte, megrohanás ellen nincsen kellő biztonságban. Aranyuszájú János tehát a kastélyba települt, a hol eléggé kényelmes helye lett volna, ha a minden perczben újból érkező s szintén elszállásolásra váró menekülő csapatok lakását lassankint néhány szobácskára nem apasztják. Alig akadt a világon ahhoz fogható szomorú

¹⁾ Neque enim certo ullo loco defixi sumus, verum nunc Cucusus nunc Arabissum, nunc valles ac praecepta desertaque circumimus. Chrys., *Epist. 131. ad Elpid.*

hely, mint a minő Arabissusnak e rovátkos falú sziklája volt, ha csak az a börtön nem, a mely koronáját képezte, mivel a várkastély alig volt egyéb börtönnél,¹⁾ a hol annyira hiányzott a térség, hogy a mint az oda szorult népség száma növekedett, Aranyszájú Jánosnak le kellett mondani a szabad levegőn való sétairól, életmódjának e nevezetes alkotó részéről. Kárpótlásul azonban szeme akadálytalanul s egyúttal határtalanul kalandozhatott az egész tartomány felett, a mely tetőtől talpig, a hegyeken ép úgy, mint a völgyekben, nem mutatott egyebet, mint hihetetlen mennyiségű hótömeget, mert a hó mindent elborított, s a szem a láthatáron se fákat, se sziklákat nem vett észre. Eközben a szomszédos városokból folyton újabb kivándorlók érkeztek; úgy hogy már helyet sem birtak számukra adni, nem sok idő múlva pedig élelmezni sem tudták őket; az éhséget magokkal hozták,²⁾ majd nyomban következett utánok a dögvész, sőt a harmadik csapás sem igen váratott magára, mert az isauriaiak képében az is csakhamar megérkezett.

Ha a cucususi hideg kemény próbára tette Aranyszájú Jánost, az arabissusi majdnem a halál révére jutatta. Minthogy szobájában kellett tartózkodnia, a tűz mellett, a hol azért rázta a hideg, óriási füst között, a melyben csaknem megfulladt, nehéz betegségbe esett, a melyből alig hogy egy kissé lábadozott, megint újra meg újra visszaesett, úgy, hogy úgyszólván, folytonosan élethalál közt libegett. A hány orvos akadt ebben a kis városkában és Aranyszájú János azt állítja, hogy jók is találkoztak köz-

¹⁾ Est haec sedes quovis carcere deterior. Chrys., *Epist.* 60. *ad Nicol.*

²⁾ Famem etiam, quam locis angustia et eorum qui huc refugiant multitudo minatur, pertimesimus. Chrys., *Epist.* 69. *ad Nicol.*

tök, mind ott szorgalmatoskodott körülé, hogy számára könnyebbülést szerezzen; de mit tehettek az orvosok, ha orvos-szereik hiányzottak? Az isauriaiak, a kik csatangolásaik közben ez oldalra is elkalandoztak, lépésről-lépésre előzőnlötték a vidéket és mindent elpusztítottak. A bent szorultak nem szerezhették meg többé kívülről a betegek számára még a legegyszerűbb s a legszükségesebb dolgokat sem; sőt nemsokára a kivándorlás is megkezdődött Arabissusból, a mint régebben Cucusból, mert a lakosság egy része czélszerűbbnek találta, hogy másutt keressen magának menedéket, mintsem éhen haljon azon falak mögött, a melyeket elgyengült karjaikkal különben sem védhettek volna meg. Most már az egész környéket elfoglalva tartották az isauriaiak, úgy hogy az elmenetel ugyanannyi veszedelemmel járt, mint a maradás. A pusztítás, gyújtogatás, vérontás együtt közeledett a rablókkal, s úgyszólván egész a város kőfala lábáig láthatta a szem. Fellegvárának magaslatáról, mint valami észlelő helyről, nézegethette a száműzött e gyászos látványt, és néhány lapon, megragadó ékesszólásával, képet is rajzol róla számunkra.

»Ez elpusztított földön, ezt írja egyik barátjának, senki sem mer otthon maradni; minden ember oda hagyja házáat és menekül, a merre tud. A városokban már nem maradt egyéb kőfalakon s házfedeleken kívül; a hegyszakadékok váltak városokká, és valamint a vadállatok, a párduczok, az oroszlánok nagyobb biztonságot találnak a pusztában, mint a látogatott helyeken, azonképen mi is, Armenia lakosai, arra kényszerültünk, hogy mindennap egyik helyről a másikra vándoroljunk, egyszóval a Hamaxabiusok (szekereken lakók) és nomádok módjára élünk, a nélkül, hogy remélhetnők, hogy állandó lakásra szert

tehetünk. Mindenfelé zavar és rendetlenség uralkodik.¹⁾ Némelyek gyilkolással, gyűjtogatással, a szabad emberek rabságra hurczolásával adják tudtúl jelenlétöket, mások viszont közeledésök pusztá híre által arra bírják a lakos-ságot, hogy távozzék, hogy mint menekülő, tűzhelyétől messze való kalandozásra adja fejét, a mi által igen gyakran önmaga keresi halálát. A minap is valósággal bizonyos fiatal embereknek, a kik az isauriaiak elől, mint valami veszedelmes tűzvész elől, zordon hideg éjszakának közepette menekültek, nem lett szükségök a barbarok szablyáira, hogy halálukat leljék: mert mindnyájan elvesztek, úgy, hogy vagy megfagytak, vagy a hóba temetődtek,²⁾ e szerint, hogy a fenyegető halált kikerüljék, a bizonyos halálba rohantak. Ime, ilyen sors vár mindnyájunkra.« Leveleinek más helyein ezt is mondja: »Armenia ezen vidékének vá-roasai pusztasággá változnak és az erdők költözködő vá-ro-sokká, a melyek helyeiket folyton változtatják, mert a bolyongó lakosság azt sem tudja már, hogy melyik helyre telepedjék.... Bármerre forduljunk, mindenfelé csak vér-patakokat, fenekestül felforgatott házakat és elpusztított

¹⁾ Neque enim jam quisquam ullus est qui domi manere audeat, verum, unusquisque relictis aedibus suis profugit. Quemadmodum enim truculentae ferae ut pardi et leones tutiorem urbitus solitudinem sibi esse existimant, sic etiam homines qui Armeniam incolimus quotidie ex aliis atque aliis locis in alia, atque alia loca migrare cogimur, vitam Hamaxabiorum et nomadum agentes. Chrys., *Epist.* 127. *ad Polyb.*

²⁾ Quotquot enim adolescentes mediis etiam plerumque noctibus ac frigore omnia obdurante, repente domo profugere coacti sunt, metu rumoris eos fumi instar abigente; atque ad mortem oppetendam ne Isaurico quidem gladio opus habuerunt, verum in nive obri-gescentes extremum spiritum ediderunt. Chrys., u. o.

falvakat látunk.« Kevésbe mult, hogy e siralmas képhez ő maga is egy jelenetet nem szolgáltatott. Valamelyik éjszaka háromszáz rabló meglepte Arabissust és már fölmásztak az erősség falaira, mikor a várórség elősietett s letaszította és elkergette őket.¹⁾ Aranyszájú János, a kit a hideg gyötört, aludt ez idő alatt; ovakodtak is tőle, nehogy valamikép felébresszék, úgy hogy csak másnap tudta meg, minő veszedelemben forgott s mikép menekült meg.²⁾

A rablás nem folytatódhatott soká e szegény vidéken s a rablók csakhamar végeztek is vele. Ekkor azután más városokat s más várkastélyokat kerestek fel, hogy azokkal is ugyanazon módon bánjanak el. Arabissus körül a borzalmas jeleneteket és a háborút teljes pusztaság váltotta fel, a mely tán még amannál is rettenetesebbnek tetszett. Ezentúl már nem a hótömegek borították el az utakat, hanem valóságos jégtorlaszok rekesztették el. Idegen látogató nem mutatkozott többé s a levél útján való közlekedés szintén teljesen megszűnt. »Semmi sem érkezik ide, semmi sem távozik innét«, ezt írta egyik barátjának. Mindamellet ő, a természet és az emberek által felhalmozott ennyi akadály daczára, két bátor ember által való meglátogatás szerencséjében részesült. E két látogatója Syriából érkezett. Az egyik ezek közül Theodotus diakonus volt Antiochiából, régi ismerőse, a másik pedig új ismeretség, ugyancsak egy másik Theodotus személyében, a ki ugyan-

¹⁾ Iam etiam media nocte praeter spem omnem et expectationem trecentorum Isauriorum agmen oppidum percursavit, paeneque nos cepit.

²⁾ Ita ut non modo periculo, sed etiam metu vacui essemus, ortoque die tum denique quod contigerat rescivimus. Chrys., *Epist.* 135. *ad Theodot. diac.*

azon egyházban a lectori állást töltötte be s a felserdült korból imetten kilépett fiatal ember volt. E fiatal embernek története, a mely alkalmasint mindennapi eseményt képezett ebben a korban, jó alkalmul szolgál számunkra, hogy az V-ik században élő egyik római család belsejébe egy kissé bepillantsunk. Az ifju Theodotus, a közigazgatással foglalkozó főrangú nemességhez tartozott, atyja consuli rangot viselő férfiú volt, a ki Syriát prefektusi minőségben kormányozta. Atyja, a ki fiát arra szánta, hogy az ő példájára, az államhivatali pályára lépjen, kétségkívül felette megboszankodott, a midőn azt látta, hogy ez világi tanulmányainak hátat fordít, hogy az egyházi rendbe lépjen, a miből aztán nagy elhidegülés és neheztelés támadt közöttök. Az ifjú Theodotus, a mint lectorrá lett, apjának nagy boszúságára, még ez újabb életpályához sem ragaszkodott, mert azt rendkívül sok szórakozással járó s nagyon világias hivatásnak találta. Heves képzelőtehetsége azon életpálya felé terelte, a melyet a kor mysticus nyelvén »igaz bölcseségnek« neveztek, vagyis a szerzetesi élet felé s nagy szerencsésjének tekintette volna, ha az abban való oktatás alapjait Aranyházú János ajkairól nyerheti. Azzal a kérréssel ostromolta tehát atyját, hogy hatalmazná fel arra, hogy Armeniába meheessen és magát a nagy száműzött vezérletére bizhassa, a ki nemesak maga is szerzetes volt, hanem a remete életről is oly gyönyörű könyveket alkotott. A consuli rangú férfiú bizonyosan azt a gyanút táplálta fia felől, hogy a megbolondulás kerülgeti; ennélfogva lebeszélni törekedett mind állítólagos hivatásáról, mind utazásáról, de azután belefáradt a küzdelembe és Aranyházú Jánosnak szóló ajándékokkal útnak bocsátotta. Theodotus diakonus épen akkor készülődött útjára és valószínűleg ez a

körülmény csavarta el a fiatal lector fejét. Mind a ketten útra keltek és a lehető legfáradalmasabb s veszedelmesebb vándorlás után megérkeztek Arabissus városába, mert útközben értesültek róla, hogy Aranyszájú Jánost ott kell keresniök.

Aranyszájú János nem igen örvendezett az ifjú lector jövetelén s ezt sem előtte, sem társa a diakon előtt nem titkolta. A folytonosan fegyverben álló, a folytonosan rabló támadásoktól remegő Armenia helyzete a szerzetesi életre előkészítő csendes tanulmányozásnak egyáltalán nem kedvezett; a mi pedig őt magát illette, a ki egyik helyről a másikra üldöztetett, a ki folytonosan vándorolt, vagy betegeskedett, efféle hivatásra minő sikerrel készíthetett volna ő valakit elő? Ez a fiatal ember különben is gyenge testalkatu volt és szembetegségben szenvedett. Aranyszájú János úgy vélekedett, hogy Armenia zordon éghajlata nem való a fiatal embernek, akár általában egészségét, akár szemének állapotát tekintik; az olyan tél, mint a minőt akkor átéltek, minden gondoskodásuk daczára elseperte volna.¹⁾ Azt a tanácsot adta tehát neki, hogy mihelyest az utak járhatóbbakká válnak, térjen vissza Syriába, e célból a maga részéről szintén a diakonus kezeire bizta, s meghagyta neki, hogy őrködjön felette útközben s adjja által újból atyjának. Az ifjú lectorra pedig egy atyjának szóló levelet bízott, a melyben a lehető legudvariasabb szavakkal mentegetőzik, hogy ajándékait visszaküldi. »Ha megtartanám, olyasmit fogadnék el, azt mondta neki, a mire legkevésbbé szorultam. De, ha mást nem is, a kedves Theo-

¹⁾ Unum est, quod moerore nos afficit, nempe oculorum tuorum invaletudo, quorum velim summam rationem habeas, medicosque consulas. Chrys., *Epist. 102. ad Theod. lect.*

dotust szerettem volna lectori minőségben magamnál fogni, mert szerencsésnek éreztem volna magamat, ha őt képezhetem s oktathatom; de itt minden gyilkosságot, harczizajt, vérengzést, gyűjtogatást lehell; én magam is minden perczen lakhelyet cserélek és gyakran azt sem tudom, hogy hova hajthatom le fejemet.« ¹⁾ Majd mellékesen arra szólítja fel, hogy ellenzés helyett inkább támogassa fiát választott pályáján, s a fiatal ember vezetését bizza Theodotus diakonusra, e kiváló vallásosságú férfiúra. Az apa és fiú között levő nehezteletéről nem szól semmit. Mindamelllett a fiu vallomásai nem maradtak lelkére hatástalannak, úgy, hogy egész gyengédséggel teljes emléket őrzött meg róla. Leveleiben többször említi, hogy e fiatal embernek mennyi keserűséget kellett családjától szenvednie, hogy bizonyos személyek milyen gonosz szolgálatokat tettek nekie atyjánál, mindazonáltal arra biztatja, hogy feltett szándéka mellett maradjon meg, melyet igen bölcs választásnak talál, s lépjen a szerzetesi életpályára. »Ha kelepczébe akarnak ejteni, s bajt kívánnak némelyek okozni néked, ezt irta hozzá küldött levelében később, emelkedj felül az efféle bántalmakon, annyival inkább, mert nem az a valódi áldozat, a ki a bajt elszenvedi, hanem az, a ki a bajt okozza.²⁾ A mi engem illet, elmondhatom, hogy bámulatomat nem egyéb szerezte meg részedre, és szilárd lelkületed magasz-

¹⁾ Sane bellum lectorem Theodotum apud nos retinere ac fingere et erudire nobis cordi erat; verum omnia hic caedibus, tumultibus, cruore atque incendiis plena sunt.... nosque sedes quotidie mutamus. Chrys., *Ep. 61. ad Theod.*

²⁾ Quod si quis tibi insidias struere teque incommodo aliquo afficere conetur, da operam ut hujusmodi omnia tela superes: quando quidem non injuria affici, sed injuriam inferre, miserum ac perniciosum est. Chrys., *Ep. 136. ad Theod. lect.*

talására nem egyéb készlet, mint az a körülmény, hogy habár ily borzasztó gyötrelmeknek voltál is kitétetve, de azért a belőlök származó háboruságokat mind legyőzted Az a nagyszerű és fenséges életmód, mely az eget tűzi célul maga elé, kínszenvedésekkel teljesnek látszik, ha azon megpróbáltatásokat tekintjük, a melyek benne lépten-nyomon előfordulnak, de a kik hivatásukul választják, bátorságuk és buzgalmuk által rendkívül könnyűvé változtatják.¹⁾ Sőt ennek az isteni bölcseletnek még rendkívülőbb sajátosságát képezi az a körülmény, hogy bármily haragosnak mutatkozzék is a tenger, azért a ki ennek a bölcseségnek buzgó és őszinte követője, annak daczára is vidáman és szerencsésen hajózhat végig rajta. A rejtett kősziklák és gyötrelmek közepette is a legtisztább nyugalommal élvezi, a rá minden oldalról záporként hulló nyilak daczára is megsebezetlen marad; éri ugyan kétségkívül lövés, de soha meg nem sebesül.« Aranyuszájú János felől föltehetjük, hogy Istenért sem ösztönözte volna ekkép a fiút a szerzetesi életre, ha ez által a családi béke még inkább felzavarodik; sőt egyúttal azon igyekezett, hogy a kiengesztelődést lehetőleg előmozdítsa, jóllehet, a fiú eltökélését határozottan támogatta, a melyről azt hitte, hogy Isten kedve szerint való cselekedet.

Mihelyest a vidék megtisztult a rablóktól s az utak valamennyire járhatókká váltak, azonnal visszatért Aranyuszájú János szerény háztartásával Cucususba, és »pusztája, saját elnevezése szerint, Arabissushoz képest valóságos

¹⁾ Magna haec et sublimis vita atque ad coelum porrecta, si rerum natura spectetur, molesta quodammodo esse videtur: si autem eorum qui eam sequuntur fortitudinem animique alacritatem spectes, perquam facilis efficitur. Chrys., *Ep. 136. ad Theod. lect.*

paradicsomnak tetszett előtte.« Ott üdvözölhette a tavasz első derűs napjait, a melyek a természettel együtt benne is új életet támasztottak, és visszaadták neki előtte még egészségénél is becsesebbnek tetsző barátait. »Végre-valahára megérkezett a tavasz, így szólt repeső örömmel Marianusnak. A közönséges halandót azért gyönyörködteti e boldog évszak, mert a föld színét virágokkal himezi ki és mosolygó rétté alakítja át; nekem pedig azért kellemes és kedves, mert azokkal enged a messze távolból társalkodnom, a kiket szivem teljességéből szeretek.¹⁾ Valóban, a hajós a maga evező legényeivel nem érezhet nagyobb gyönyörűséget, mikor a tavasz megérkezte alkalmával a habok hátát szeldeklik, mint én, a mikor megragadhatom tollamat, papirosomat, tentámat, hogy neked irjak. A tél folyamán, a mikor a hideg hatására minden megkeményedett, a mikor hihetetlen nagyságú hóhalmok torlaszolták el az utakat, s szűk szobácskába kellett zárkóznom, írődeákomat nélkülöznöm, úgy hogy nyelvem mintha valami módon lekötöztetett volna, mit tehettem egyebet, mint hogy hallgattam és pedig sokáig hallgattam, mondhatom kedvem ellenére; de a jelen évszak, a mely az utakat újból megnyitja, az én nyelvem kötelékeit is feloldozza.«²⁾

Jóllehet a tavasz sok hirt halmozott fel számára, de biz azok nem szolgáltak egytül-egyig örömére, sőt akadt köztök akárhány, a melyek helyett jobb szerette volna »az

¹⁾ Ceterum omnibus mortalibus hoc nomine ver jucundum et suave est, quod terrae faciem floribus exornat atque in prata convertit; mihi autem eam ob causam quia magnam mihi facultatem praebet cum familiaribus meis per litteras versandi. Chrys., *Ep.* 128.

²⁾ Posteaquam autem tempus jam itinera patefecit, nobisque linguae vinculum fregit. U. az u. o.

isauriaiak zivataros időszakát.« Az igazságtalanság újból szervezkedett Konstantinápolyban az Arsaces helyét elfoglaló új bitorló vezetése alatt, s az aluszékony pártvezér után olyan nagyravágyót léptetett fel, a ki folyton éberen örködött s alig várta, hogy tiárájával fején uralkodhassék, és nem csupán vérmérsékleténél, hanem egyúttal büszkeségénél fogva is szenvedélyes üldöző volt. A patriarchák hármass szövetsége Atticus vezérlete alatt, a ki annak fejét képezte, rémületet gerjesztő együttes működést fejtett ki most a keleti Egyház összes birtokterületén. Mindennap valami újabb rendszabályt csikart ki a császártól a külökdők ellen, vagy a már kibocsátott rendeleteket tétette szigorúbbakká. Így például rengeteg birság rovatott ki azokra, a kik tiltott gyülekezetek számára helyet adnak házaikban : most e rendeletet azzal tolták meg, hogy ráadásul még házuk is elkoboztatik. A patriarchák följelentésére magasrangú hivatalnokok fosztattak meg méltóságaiktól, mint afféle engedetlenkedők és lázongók, a miért vonakodtak egyházi összeköttetésbe lépni azokkal a férfiakkal, a kiket a császár akarata az egész Egyház biráivá tett. Az udvari tisztek közül azokat, a kiket nyilván nagyon közömbösöknek találtak, megfosztották állásaiktól ; a hadsereg tisztei is azon vették magokat észre, hogy egyszer csak elvették tőlök övüket, tiszti rangjoknak jelvényét ; az egyszerű polgárok pedig száműzettek. Peaniust, Aranyszájú János barátját, szintén tönkretette ez az üldözés, daczára annak a becsülésnek, a melyben a fejedelem folytonosan részesítette, daczára jelleme mérsékeltségének és magaviselete eszélyességének, a mely eszélyességét egyébiránt arra használta, hogy barátjának pártfogást nyujtson. Mikor a hármass szövetség boszújának ily magas állásu világi fér-

fiak ekkép áldozatul dobattak, mitől nem tarthattak akkor a papság tagjai! De a legszigorúbb büntetésekkel még is kiváltképen a konstantinápolyi egyház sujtatott. Filep, a székesegyház iskoláinak papja, a kit zordon és zárkózott életmódjáért *remetének* neveztek, s a ki, mivel szerény hivatásán kívül semmibe se ártotta magát, részint azért, mert megfélekedtek róla, részint azért, mert becsülték, egész addig ki bírta kerülni az üldöztetést, egyszerre csak azon vette magát észre, hogy Atticus életére tör s nagy ügygyel-bajjal Campaniába menekült, a hol súlyos betegségbe esett.¹⁾ Egy másik, szintén Filep nevezetű egyén, ugyanazon egyház kebeléből Pontusba küldetett, a hol meg is halt. Helladiust, a császári palota főalamizsnását, Bithyniába belebbezték, Sallustius papot Krétába hurczolták, Paulust, az érsekség segédgazdáját, egész Afrikáig elüldözték.²⁾ Még azok szerencséseeknek vallhatták magokat, a kik úgy jártak, mint az Arabiába belebbezett István nevű pap, hogy a Taurusban tanyázó rablók által elfogattak,³⁾ de legalább szomorú szolgaságukban néminemű szabadságot élvezhettek. Sőt még asszonyokkal is bántak így, mint államellenes bűnökben leledzőkkel, s ennek folytán bebörtönöztettek, kínpadra vonattak, elüldöztettek és monostoraik feloszlattattak. Arabissusból való visszatértekor ilyen Ázsiára vonatkozó hírek vártak Aranyszájú Jánosra.

E kegyetlenkedések azonban, kivált Konstantinápolyban, a világi elem kebelében valóságos kedvező ellenhatást

¹⁾ Audivi Philippum monachum et presbyterum scholarum in Campania aegrotare. Pallad., *dial.*, 77. lap.

²⁾ Pallad., u. o.

³⁾ Stephanum in Arabiam relegatum e custodum manibus abstractum, Isauri in Taurum dimiserunt. Pallad., u. o.

támasztottak. A zsarnokság, midőn a lelkiismeretet bántalmazza, mindig a nemeslelkűséget ingerli fel ellenzékeskedésre. Igen sok, vallási dolgokban odáig közönyös világfi, a kit a vallásos küzdelmek iránt való buzgóság heve egyáltalán nem bántott, rendkívül megbotráncozott azon eljárás, a melyet a Jánospártiak megtérítése végett életbe léptettek, és rokonszenvökkel határozottan azok felé fordultak. Ez a szent harag, a melybe eleintén némi kíváncsiság is vegyült, arra ösztönözte őket, hogy a pusztában való gyülekezésekben résztvegyenek; ennélfogva daczoltak a katonákkal, a birákkal, utóvégre pedig szívvél-lélekkel Jánospártiakká váltak. Az Aranyházú Jánoshoz érkezett levelek e véletlen-okozta, üldözés-szülte átpártolások felől részletes felvilágosítást nyújtottak. Az emberi nemnek becsületére való ezen nagylelkű cselekedet még egy könyv írására is lelkesítette Aranyházú Jánost, a melyről azt remélte, hogy majd később eljuttathatja ez önkéntes bajnokok, e világfiak kezébe, a kiket a nemes harag szentekké avatott s a kiket habozás nélkül szenteknek nevez. »Ki tagadhatná meg, azt mondja e tárgyra vonatkozólag, a hitvalló czímet azoktól a férfiaktól, a kiket az igazságtalanság, bántalom, rágalmaztatás nemcsak hogy meg nem ejt, a mi már magában is dicséretet érdemel, hanem a kik még ezenfelül rettegés nélkül szembeszállnak a borzasztó fenyegetésekkel, a császár hatalmával, a haragos bíró tekintetével, a kinoztatások látványával, egyszóval azoktól, a kik mindenre készek inkább, minthogy a bűnöket bűnökkel tetéző gazemberekkel egyházi¹⁾ összeköttetésbe lépjenek. Az ilyen hitvallók (martirok), a kik az általok szenvedett

¹⁾ Et omnia facere patique maluerunt quam ut in consortium venirent eorum, qui scelera tanta patraverunt. Chrys., *Scand.* 19. fej.

kínokkol pecsétlik meg az Egyház fegyelmi törvényeit, vizgasztalják meg ezt a szent anyát, azon gyávák miatt érzett bánatában, bármily sokan legyenek is különben ezek, a kik ötöt megtagadják. Egyetlen egy ember, a ki Istennek akaratát teljesíti, többet ér hogy nem mint tizezer, a ki azt elárulja.« Sőt a hivek bátorításául még e nevezetes szavakat is mondja: »Ha a püspök nem lehet népe között, hogy azt vezérelje, a juhok önnön magok teljesítsék a pásztor tisztét. Azok a félénkek, a kik ezt az összejöveteleken való meg nem jelenésök mentségére ürügyül felhasználják, egyik vallásos kötelességöket szegik meg. Vajjon a Babyioni fogságban levő Dánielnek és zsidóknak volt-e szükségök oltárra, templomra, főpapra, hogy Isten törvényét teljesítsék?« Az ilyen beszédnek, midőn a cuccususi vadonból Thracia erdeibe és hegyeibe, a Jánospártiak rejtőző és gyülekező helyeire megérkezett, okvetetlen fel kellett hevítnie a sziveket s a lelkesültségnek és hűségnek újabb felbuzdulását kellett bennök előidéznie.

E hírek között, bár mindnyája fontosnak tetszett ügyére nézve, mindamellet kiváltképen egy mutatkozott olyannak, a mi a legnagyobb mértékben megérdemelte, hogy fontosnak nevezessék, még pediglen azért, mert ez felelt meg annak a reménységnek, a melyet a maga igazolhatása végett táplálhatott: tudniillik arról tudósították, hogy elvégre Nyugaton elhatározott az egyetemes zsinatnak összehívása, hogy e végből Honorius császár s az italiai egyházak Arkadius császárhoz Konstantinápolyba követséget küldenek, és hogy a jövő zsinat székhelyéül Thessalonika városát ajánlják. Sőt már még a követséget alkotó nyugati püspököket és római papokat is névszerint felemlítették, s ugyanazon tudósítás értelmében elindulá-

suknak a legrövidebb idő alatt meg kelle történnie. Rendkívül fontos hír volt ez Aranyszájú Jánosra nézve, a ki száműzetésbe menetele óta alig hallott többé valamit arról, hogy ügyére vonatkozólag akár Rómában, akár Nyugat egyéb részében valami történnék. Érezte, hogy egyetlen perczet se vesztegethet el, ha konstantinápolyi barátait arra bírni akarja, hogy a nyugati küldötteket szívesen fogadják, hogy őket az igazhitű egyháztól elszakadtak kelepczéire figyelmeztessék s az Egyház valódi helyzete felől tüzetesen tájékoztassák; sőt még azt sem tartotta elégnek, ha az ügyet Konstantinápolyban előkészítik, hanem Thessaliában, Macedoniában, sőt egyenesen Achájában kellett már mindent így elrendezniök, hogy a követeket be ne hálózhassák és hamis nyomra ne vezessék. Sürgősen irt tehát Thessalonika püspökének: Anysiusnak, s Macedonia összes, még pedig szám szerint tiz püspökének, azután a korynthusi érseknek, Achaja metropolitájának Anysiushoz küldött rövid, tartózkodással és méltósággal teljes levelében magáról alig-alig beszél, de köszönetét nyilvánítja neki azon törhetetlen bátorságáért, a melyet a tudva levő körülmény alkalmával kifejtett, s arra kéri, hogy hasznos szolgálatait tovább is folytassa. »Légy állhatatos, így szól hozzá, igen tiszteletre méltó uram, mind annak megcselekvésében, a mit Isten ügyének szolgálatára nézve hasznosnak ítélsz; te eléggé felfogtad annak az ügynek nagyságát, a miért ezen szép küzdelemre vállalkoztál, valamint azt a koronát is, a melyet az irgalmas Isten azok számára tartogat, a kik az egyetemes békeesség helyreállításán munkálkodnak.«¹⁾ A többi macedoniai püspökökhöz, a kiket igazhitűeknek

¹⁾ Scis enim quantae pro laboribus publicae pacis causa subitis coronae tibi a benigno Deo recondantur. Chrys., *Ep. 126. ad Anys.*

nyilatkoztat, a miért a vele való egyházi összeköttetésben megmaradtak, hasonló köszöneteket intéz, s azt mondja, hogy az Egyház támogatásában kifejtett buzgóságuk a legdrágább vigasztalást viszi el számára abba a pusztaságba, a hol tartózkodik. A korinthusi püspököknek eszébe juttatja, hogy hajdanában ismerték egymást s oly baráti viszony állt fenn közöttök, a melynek megújítása boldoggá tenné, ha annyi zivatar a világegyetem legszélsőbb határára nem sodorta volna.

Most már olyan bátor és eszes küldöttet kellett találnia, a ki ne csak a leveleket elvigye, hanem a netalán szükségesnek mutatkozó szóbeli magyarázatokat is megadja hozzájuk, oly kipróbált szilárdságú embert, a ki se megfélemlíttetni, se rászedetni nem engedi magát, s e célra Evéthius papot választotta, a ki Cesareából való eljövetele óta körülte tartózkodott. Ez ugyan felettébb nélkülözhetetlen társa volt a száműzöttnek, de az ügyet sokkal fontosabbnak tekintette, mintsem rövid időre legalább, habozás nélkül meg ne váljék tőle, mivel Evéthiusnak a levelek átadása után vissza kellett volna hozzá térnie a válaszokkal s számot adnia mind arról, a mit megtudott és tapasztalt. Ez tüstént elfogadta a veszedelmes küldetést s azonnal útnak indult.

Minthogy a Peloponesus és Epirus, a hova Evéthius igyekezett, északi Itália kapui előtt fekszik, Aranyszájú János a többiekhez még két köszönő levelet adott át neki, az egyiket a milanói Venerius s a másikat az aquileai Chromatius számára; Evéthiusnak ezeket valamely, a helyszínén okvetetlen található alkalom útján kellett volna hozzájuk juttatnia. A mi a római püspököt, Innocentiust illeti, Aranyszájú János illendőbbnek tartotta, e püspököknek,

mint a keresztyénség legelső püspökének méltóságára s az ügye iránt tanúsított buzgóságára való tekintetből, ha egyenesen hozzá intézett levelet küld neki Itáliába. E célból két papi egyént: János papot és Pál diakonust indított útnak, a kiket valami ismeretlen körülmény épen Cucususba hozott. Ez utóbbi levélnek fontossága és eredeti jellege megkívánja, hogy belőle egy kissé terjedelmesebb kivonatot közöljünk.

»A nagyméltóságu Innocentiusnak, Róma püspökének, János, Megváltónk nevében üdvöt.

»Habár testünk a térnek csak kis részecskéjét foglalja is el, szívünk azért a keresztyén szeretet szárnyain az egész világegyetemet bejárhatja,¹⁾ ez a körülmény eszközli azt, hogy habár tőled véghetetlen hosszúságra nyuló út választ is el bennünket, mindazonáltal nem vagyunk távol a Kegyeséged-lakta helyektől: minden nap szined elé vezérel bennünket, szemléljük erődet, őszinte szeretetedet, változhatatlan állhatatosságodat s azt a nagy, örök és kifogyhatatlan vigasztalást, a melyet folyton ránk árasztani méltóztatol. Valójában, minél inkább dagadnak a habok, minél inkább szaporodnak a víz alatt rejtőző sziklák, minél jobban neki vadulnak a szelek: annál inkább növekedik a te éberséged.²⁾ Nem fáraszthat ki téged sem a tér hosszúsága, sem a lefolyó idő terjedelme, sem az eseményeknek folytonosan bonyolódottabbakká válása, s e tekintetben azon jó kormányosokhoz hasonlítasz, a kik annál ébereb-

¹⁾ Corpus quidem nostrum uno tantum loco tenetur: caritatis autem ala in universo orbe circumvolitat. Chrys., *Ep. 2. ad Innoc.*

²⁾ Quanto enim fluctus extolluntur sublimius et plures latent scopuli, vehementioresque sunt tempestates, tanto magis vigilantia vestra augetur. Chrys., u. o.

ben örködnek, minél fenyegetőbbnek mutatkozik a hajótörés veszedelme. Ime ez az, a mi engem hálával tölt el irántad, s a mi arra készítet, hogy tenéked, csak hogy bajaimban némi enyhülést találjak, minél gyakrabban írjak; azonban szerencsétlenségemre éppen ebben akadályoztat ezen pusztaságban való elszigeteltségem, a hova nemhogy a távolról ide törekvő idegenek, hanem még a kapuink előtt lakó szomszédok is csak nagy bajjal juthatnak.¹⁾ Ez a hely, a hol mi tartózkodunk, a világ végén fekszik, s ezenfelül még rablók is ostromolják és útjait úgyszólván elfoglalva tartják. Bocsásd meg tehát, arra kérlek, hosszas hallgatásunkat, a mi bizonyára nem hanyagság, sem megfélekezés eredménye, és méltóztassál ezen körülményben okot fedezni fel arra, hogy felettünk inkább sajnálkozzál, mintsem vádolj bennünket.

»Sőt ha szükséges volna, éppen ez a küldöttség szolgálna igazolásunkra, a melyet oly hosszú idő után intézünk hozzád, kedves és tiszteletreméltó testvéreink, János pap és Pál diakonus személyében, a kiket a véletlen valahogy kezünk ügyébe vezérlett, és a kik azt az alkalmat szolgáltatják nekünk, hogy hozzád ezt a levelet írjuk, mert már szinte szükségét éreztük annak, hogy előtted valamikép kinyilvánítsuk, hogy szívünk mennyire hálával teljes azon jótéteményeidért, a melyek irányunkban a tulajdon atyánktól várható szivességet is felülmulják. Igen, a Te kegyeséged mind azt megtette, a mi csak lehetséges volt, nem rajtad mult, hogy az ügyek régi kerékvágásukba nem zökken-tek, hogy a valódi és őszinte békeség vissza nem tért egy-

¹⁾ Verum quia nobis hoc denegat solitudo ejus loci, neque facile ad nos pervenire valent, non modo qui istuc pergunt, sed nec ii, qui in vicino habitant. Chrys., *Ep. 2. ad Innoc.*

házainkba, a hol most az igazság megvetése és az őseink által ránk hagyott alkományoknak megsértetése uralkodnak szemtelenül; de mivel abból, a mit te akartál, semmi sem teljesült és a vétkesek folytonosan romlást romlásra halmoznak, a nélkül, hogy tetteiknek részletes elősorolásába bocsátkoznám, a mi nemhogy a levél, hanem úgyszólván a történelem elé szabott határokat is meghaladná, beérem azzal az újabb felhívással, a melyet éberségedhez intézni bátorodom. Mert habár sanyarú helyzetünknek kárhozatos szerzőit gyógyíthatatlan betegség lepte is meg, úgy hogy már bűneik megbánására sem képesek, de azért ne vond meg tőlök üdvös gyógyító szereidet s ne engedj a gonosznak.... Az a küzdelem, a mibe te fogtál, küzdelem az egész világért, a levert és földön heverő Egyházakért, a széjjel szórátott népekért, az ezerféle kinzításoknak oda vetett papságért, a száműzött püspökökért...¹⁾

»A mi bennünket illet, ime már a harmadik éve, a mióta száműzöttünk erre a barbársággal határos vidékre, az éhszükség, a dögvész, a háború, a folytonos ostromnak alávetett ezen helyre, e képzeletet felülmúló pusztaságra, e naponkint fenyegető halálveszedelmek tanyájára, az isauriaiak kardjai alá, és mindezen borzadalmak közepette egyedül csak benned vetett bizodalmunk tartja fenn reménységünket.²⁾ Igen, a te őszinte és munkás keresztyéni

¹⁾ Certamen enim illud ferme pro toto orbe est, pro ecclesiis atque prostratis, pro populis dispersis, pro clero divexato, pro episcopis exulibus. Chrys., *Ep. 2. ad Innoc.*

²⁾ Nam et nos tertium annum in exilio versantes in fame, peste, bello, continuis obsidionibus, solitudine incredibili, quotidiana morte et Isauricis gladiis non mediocriter consolantur stabilis et constans vester affectus ac fiducia. U. az u. o.

szereteted az a mentsvárunk, a mely bennünket ellenségeink ellen oltalmaz, az a kikötőnk, a mely a hullámok dühe ellen menedéket nyújt, az a kimeríthetetlen kincstárunk, a mely bennünket a mindenfelől ránk tóduló bajokban javaival ellát. Ez a gondolat megszépíti számunkra ezt a kietlen helyet, a honnét tenéked irunk: úgy, hogy ha innét el kellene távolíttatnunk, az újabb háborúságok ellen magunkkal vinnénk annak emlékezetét.«¹⁾

Miután e sürgős levelet két hű emberének kezébe adta, még más három levelet bízott rájuk a következő előkelő római hölgyek számára: az Aniciusok híres nemzetiségéből való Proba Tuttoniának, továbbá annak menyé Juliánnának és egy Italica nevű nőnek, a kihez ezt a csinos levélkét intézte:

»A világi dolgok rendjében ép úgy, mint a természetben, mindegyik nemnek meg van a maga rendeltetési és elkülönített működési köre: a nő hivatása a házi foglalatosság, a férfiúé pedig a külső ügyek, a város kormányzása és a népgyűlési viták,²⁾ de abban a munkásságban, a melynek tárgya Isten, az Egyház ügyeért folytatott küzdelmekben ez a különbség elenyészik, sőt igen sokszor megtörténik, hogy a nő a küzdelemben kifejtett hősiesség s a fáradság elhordozásában tanúsított kitartás dolgában, még a férfiakon is túl tesz. Erre tanít bennünket Pál apos-

¹⁾ Et si in desolatiorem quam sit iste locum iterum abigemur, non parum hinc labentes nostrarum consolationem afflictionum abimus. *Ep. 2. ad Innoc.*

²⁾ In externis negotiis ut natura, ita etiam actione atque administratione distincti sunt hi sexus, nimirum vir et mulier. Sic enim moribus comparatum est, ut mulier domi se teneat, vir autem publica et forensia negotia suscipiat. Chrys., *Ep. 170.*

tol a te hazádfiaihoz irt levelében, a midőn egy bizonyos számu hölgyeket dicséretekkel halmoz el, a miért a férfiak megtérítésében hathatósan közreműködtek. Azt kérdezed talán tőlem, mire való ez a beszéd? Arra, hogy ne tekintsd nemedhez illetlennek a buzgóságot s a hivek javára czélozó munkásságot, hanem inkább teljes igyekezetteddel azon légy, hogy lecsendesítsd akár saját befolyásod, akár a rendelkezésed alatt álló személyek segítségével, azt az általános gyötrelmet, a mely a keleti egyházakat pusztítja.¹⁾ Ime ezt a munkásságot, ezt a szorgalmas gondoskodást várom én tőled, mert minél kegyetlenebb a zivatar, annál becsebb jutalomban részesülsz, ha a nyugalom helyreállításában közreműködtél.«

II.

Ha már a konstantinápolyi érseknek két zsinat által való elítéltetése és ennek a nyugati egyházhoz intézett felebbezése mélyen megindította ezt az egyházat, ez az érzület még inkább fokozódott, a mikor ott meghallották, hogy a felebbezés daczára, erőszakosan elűzetett, számkivetetett, a Szent Sófia leégettetett és ellene bűnvádi eljárás foganatosított. Az a rágalmazó tudósítás, a melyet Aca-cius, a maga és barátainak aláírásával Rómába küldött, a melyben Aranyszájú Jánost határozottan a gyujtogatás szerzőjéül tüntették fel, Innocentius pápát egyelőre rop-

¹⁾ Verum per vos ipsos et alios quorum opera uti licebit, ad sedandam communem tempestatem ac perturbationem, in quam Orientis ecclesiae inciderunt, eam quam convenit curam ac diligentiam adhibeatis. Chrys., *Ep.* 170.

pant zavarba ejtette: hiszen az irás püspököktől eredt, püspökök kezekedtek a tény való igazságáról s a mindenkor eszélyes római püspök kötelességének tartotta, hogy újabb felvilágosítások érkezétre várjon, mielőtt az egyetemes zsinatra vonatkozó tervében további lépéseket tenne. A felvilágosítások özönlöttek is hozzá minden oldalról. Mindenekelőtt a thessalonikai metropolitától kapott levelet, a ki a macedoniai és achajai összes püspökökkel közösen a vádlott ártatlansága mellett tanuskodott; majd egész tömeg világi, vagy papi minden rendü és rangú egyénekből álló menekülők érkeztek hozzá kelet fővárosából, mindnyájan levelekkel vagy kétségbevonhatatlan bizonyosságu okmányokkal teli kezekkel. Palladius, Hellenopolis püspöke, a ki az igazhitü egyháztól elszakadt vallató birák kezéből kimenekült, azt a császári rendeletet ismertette meg vele, a mely mindazon házak elkoboztatását parancsolja, a hol Jánospárti püspök, vagy papi egyén találtatik.¹⁾ Germán pap és Cassianus diakonus, ugyanazon személyek, a kik a Szent Sófia leégését követő napon arra hívták fel a hatóságot, hogy készítsen leltárt az Aranyszájú János kápolnájában felfedezett tárgyakról, bútorokról, szent edényekről, drága ékszerekről, ennek az okmánynak hitelesített másolatát mutatták be neki, a melyből nyilván kitünt azon embereknek a gazsága, a kik az egyház kincseinek ellopásával vádolták az érseket, valamint a zsinatnak könnyelműsége is, a mely a vádat elhitte. Az érsekhez hűnek

¹⁾ Elapso mense accurrit Palladius, episcopus Hellenopolis... ostendens Edicti exemplum, quod sic habet... Quicumque occulaverit episcopum aut clericum aut omnino exceperit in domum suam aliquem qui communicat Joanni, domus ejus publicetur. Pallad., *dial.*, 11. lap.

maradt fővárosi papság levele, a melyben erőteljes színekkel festik le úgy a saját egyházuk, valamint a többi keleti egyházak sanyarú állapotának képét, egész a könnyezésig elérzékenyítette Innocentiust; újra meg újra olvasta több ízben és mindannyiszor sirt felette. E levélben lerántják a Theophilust fedő fátyolt, úgy mutatják be névszerint, mint a ki az összes rendzavarásoknak lelkét képezte s a ki Se-veriennel és Acaciussal egyetértőleg a végbement gyalázatos dolgokat kieszelte. De még több is következett s a rómaiak felháborodása akkor érte el tetőpontját, a mikor az Olympias, Pentadia és a többi diakonnők ellen indított perről értesültek, s a mikor kezökbe kapták a városi prefektus által vezetett, kihallgattatásukról szóló jegyzőkönyvet, a mely hivatalos okmánynyal két konstantinápolyi menekült látta el magát, úgymint Domitianus, a fővárosi székesegyház gazdája és a nisibisi Vallagas.¹⁾ Nem sok idő múlva azt látták, hogy ime most meg már magok az üldözöttek érkeznek: az apácák, a megkínzott barátok, a kik házról-házra jártak, hogy a kínpad hátramaradt jeleit, vagy hegedező sebeiket mutogassák.²⁾ Boldognak érezte magát, a ki őket láthatta, a ki őket vendégéül megnyerhette, főleg a patriciusok palotáiban, mint a hol épen a keresztyén hit követői laktak. Palladius két gazdag római vendégszeretében részesült, úgymint Pinianus és az ifju Melaniáéban, a kik a történelemben Jeromos és Augustinus kettős barátsága által váltak hiresekké. Juliannát az ifju Demetriade anyját is úgy említik, mint a ki több hónapon át, egész nép-ség kivándorlót látott el szállással, élelemmel és ruházattal.

¹⁾ Pallad., *dial.*, 11 és 12. lap.

²⁾ Ostendebant sulcata latera in eculo et in tergo verberum notas. Pallad., *dial.*, 12. lap.

Ezótától fogva minden kétség eloszlott s az egyetemes zsinat szükségessége bebizonyosodott; más gyógyszer egyáltalán nem fedezhettek fel azon baj ellen, a mi az egész Keletet nyomról-nyomra elárasztotta. Innocentius legelső lépését ebben az ügyben azzal kezdte, hogy megszakította egyházi összeköttetését Konstantinápolynak az igazhitű egyháztól elvált püspökével s Ázsia többi betolakodó püspökeivel, az által, hogy nem felelt püspöki hivatalukba lépéseket vele tudató leveleikre; második lépése pedig abból állott, hogy Honorius császárral a zsinat előkészítésére vonatkozólag tárgyalásba bocsátkozott. A császár épen akkor tért vissza Ravennába, ennél fogva a Rómában székelő pápa néhány papját küldte hozzá, hogy kifejtsék előtte azokat a rendszabályokat, a melyeknek foganatosítása ez ügyben kívánatosnak látszott. Honorius, a mint megelőző elbeszéléseinkben láttuk, eleitől fogva pártolta Innocentius tervét; később azonban azt remélte, hogy saját maga is eloszlathatja a fenforgó nehézségeket és zsinat nélkül is visszaállíthatja a békességet, ha testvérével levelezésbe bocsátkozik, mivel arra számított, hogy tulajdon befolyásával kieszközölheti Arkadiustól Aranyuszájú János visszahívását s a Kelet igazhitű papságának hivatalaikba való visszahelyeztetését. Vállalata körülbelől sikerülhetett volna, mert azon két ostoba gyermek közül, a kik akkor a római birodalmat kormányozták, a nyugati uralom feje hasonlíthatatlanul felette állott tiszti társának, de Honorius, a ki minden alkalmat felhasznált arra, hogy Eudoxia császárné felől táplált véleményét kimondja, a fenforgó körülmények közt sem tanúsított iránta kiméletet, hanem annak balgata-g hiúságát erősen megtámadta s arra hárította az összes rendzavarásokért a felelőséget. Arkadius ezuttal is azt

tette, a mit mindig tenni szokott, tudniillik felesége pártjára állott és testvére levelét felelet nélkül hagyta. A testvér megaláztatása folytán Innocentius tervéhez folyamodott, mivel belátta, hogy czélszerűbb lesz, ha ezt a komoly ügyet komolyan tárgyalják, egyik fejedelemtől a másikhoz s egyik államtól a másikhoz intézett ünnepélyes alkudozások útján, nem pedig holmi asszonyra szórt csipős megjegyzésekkel teljes bizalmas levelek alapján. De hogy minél érettebb határozatokhoz juthasson, azt akarta, hogy egy itáliai püspökökből álló gyűlés tűzze ki előre a jövő zsinat tárgyát s feltételeit, valami tervezet-féle munkálatban, a melyet azután a keleti kormány elé terjesztenének. Azt is akarta, hogy ne csupán a római püspök egymaga irjon, akár a keleti császárnak, akár a konstantinápolyi egyháznak, hanem hogy a többi nyugati püspökök is csatlakozzanak leveleikkel az övéhez, alkalmasint azért, hogy Keletnek megmutassa, mikép a nyugati egyház leghirveesebb püspökeinek képviselte alapján, karöltve halad vele ebben az ügyben, a melyhez a római és konstantinápolyi egyházak versenytársi viszonyának semmi köze sincsen.

Az itáliai püspökök a fejedelem kívánata szerint összegyűltek, hogy a jövőendő egyetemes zsinat tervezetét elkészítsék s a következő pontozatokat állapították meg:

1. Tartassék a zsinat Thessalonikában, ezen úgyszólván mind a két birodalommal közös városban, mivel jóllehet politikailag a keleti birodalomhoz tartozott, de egyházilag, ép úgy mint az egész európai Görögország, a Nyugattal állott egyházi összeköttetésben. Ezenfelül a római birodalom mindkét felében lakó püspökök összegyülekezésére nézve is a legkényelmesebbnek mutatkozott.

2. Fogadtassék el alapelvül, hogy mindaz, a mi a tölgyesi zsinat összejövetele óta történt, semmis és teljesen értéktelen; ennélfogva Aranyuszájú János nem szűnt meg Konstantinápoly törvényes érseke lenni; és hogy ez alapon vissza kell egyházába állíttatnia, s e minőségében való megjelenésre köteleztetnie, nehogy harmadszor kelljen makacsság alapján mondani ki az ítéletet.

3. Minthogy János érsek vádlottképen jelennék meg, fővádloját, az alexandriai patriarchát, Theophilust is fel kell hívni a megjelenésre, hogy a tárgyalásban, az ügy megvitatására kellő alkalom nyújtassék.

Ilyen alapokat vetett a tervjavaslat. Bár a történelem nem említi, de alkalmasint fölvette Innocentius pápának már elébb kifejezett véleményét is, nevezetesen azt, a melyben kimondja, hogy a jövő zsinatban ne birjanak ülési joggal azok a püspökök, a kik az érsek ellen, vagy mellett beszédeik és cselekedeteik által nagyon czégegressé tették magokat, hogy az újabb gyűlés, a mennyire lehet, mentes maradjon a régi szenvedélyektől és az előzetes pártállás foglalásoktól.

A mint a tervjavaslat az italiai egyház és a nyugati császár együttes működése folytán ekképen megállapított, azon követség szervezéséhez fogtak, a mely azt a keleti császárnak megvigye; ennek tagjaiul öt, személyes érdemeiknél fogva kiváló püspököt jelöltek ki, úgymint: a beneventumi Emiliust, Cethegiust, a kinek székhelye nem említettik, a brixiai Gaudentiust, az apuliai tartományok püspökét Marianust, és még egy ötödiket, a kit a történelem nem nevez meg. Innocentius pápa azt akarta, hogy hadd csatlakozhassék még hozzájuk a római egyház két papja, Valentinianus és Bonifacius is, valószínűleg az, a ki később

Zosimus pápa utódja lett s kísérőképen egy diakonust is rendelt melléjek. Ezenfelül kíváncsiak tartották, hogy a követséggel néhány Rómába menekült keleti püspök is menjen, a kik a küldötteket a Kelet egyéniségei és ügyei felől felvilágosítsák, továbbá, hogy e szerencsétleneknek a hazájokba való visszatérhetés megkönnyíttessék. A követség számszerint három hivatalos levél átadásával bizatott meg, a melyek közül az egyiket Honorius császár küldte testvérének, a másodikat Innocentius intézte hasonlatosképen a keleti birodalom fejedelméhez, a harmadikat szintén Honorius felhívására, az aquileai Chromatius írta, a ki a tenger tulsó partján is nagy tekintélynek örvendett. A fejedelm levele a következő szavakat tartalmazta:

»Már két ízben irtam Kegyelmességednek, hogy méltóztassál helyreigazítani és jóvátenni azokat a dolgokat, a melyek merő cselszövényből a konstantinápolyi János ellen elkövettettek; de a melyeknek kiegyenlítése mind ez ideig nem eszközöltetett. Mivel az egyház békéje miatt, a mely oly csodálatosan előmozdítja birodalmunk nyugalalmát, szerfelett aggódom, harmadizben is irok hozzád e püspökök és papok közvetítésével, azon célból, hogy egyeskedjél elrendelni, hogy a keleti püspökök egyetemes gyűlés tartása végett Thessalonikába összegyűljenek.¹⁾ A mi nyugati püspökeink valójában, kiválasztva magok közül a baj és hazugság ellen legszilárdabbaknak tartott férfiakat, öt püspököt, két papot és a nagy római egyház-

¹⁾ Quae denuo scripsi per hosce episcopos et presbyteros multum sollicitus de pace ecclesiastica, per quam nostrum Imperium pacem obtinet, ut jubere digneris orientis episcopos Thessalonicae convenire. Pallad., *dial.*, 12. lap.

nak egy diakonusát küldik hozzád, hogy Kegyelmességedtől ezen összejövetel elrendelését kieszközöljék.

»Méltóztassál őket, arra kérlek, a hivatalos állásukat megillető összes tisztességgel fogadni, hogy ha majd azon meggyőződéssel térnek vissza, mikép János elűzetése teljes törvényességgel történt, engemet is arra birhassanak, hogy a vele való egyházi összeköttetést megszakítsam, ha pedig a keleti püspökök gonosz indulatúságáról győződnének meg, akkor viszont megkísérthessék, hogy tégedet ez elvetemült emberekkel való egyházi összeköttetés felbontására reá vegyenek.¹⁾ Továbbá, annak világos bebizonyítására, hogy a nyugati püspökök minő nézetben vannak János püspök felől, az e tárgyban hozzám intézett számos levél közül a római és aquileai püspökökét választottam ki, hogy azokat a magaméhoz csatoljam. Mindenekelőtt pedig azért esedezem Kegyelmességed előtt, hogy rendeld el, mikép az alexandriai Theophilusnak, a kit a bennünket elszomorító bajok szerzőjéül állitanak, még ha kell, akarata ellenére is, a zsinaton való megjelenése kieszközöltessék. Bárcsák az a zsinat, a melynek összehívását kérjük, ezen eszközök felhasználásával előmozdíthatná annak a békének helyreállítását, a mely korunk igényeinek annyira megfelel!«²⁾

¹⁾ Quos velim omni honore digneris, ut si persuasi fuerint quod jure expulsus sit Joannes, doceant me ab ejus communione recedere: aut si coarguerint sponte malignos esse orientis episcopos, ab eorum te communione avertant. Pallad., *dial.*, 12.

²⁾ Porro hoc ante omnia obsecro Clementiam tuam, Theophilum Alexandriae episcopum, etiam nolentem sistere jubeas, qui omnium malorum maxime auctor esse dicitur: ut episcoporum qui adfuerint synodus minime impedita convenientem temporibus nostris pacem sanciat. U. az u. o.

Eleintén úgy gondolkoztak, hogy a követséget szárazföldi uton a juli Alpokon és Macedonián át Thessalonikába küldik, hogy ott Anysius püspökkel értékezzék, mielőtt tovább haladna s a császárnál jelentkeznék. Sőt már Honorius át is adatta nekik az állami utak kezelőihez szóló rendeleteket, a midőn olyan okok merültek fel, a melyeknél fogva tartani lehetett attól, hogy útjokban a keleti tisztviselőktől háborgattathatnának, sőt meg lehet, börtönbe is vettethetnének. Ez az aggodalom a szárazföldi útról való lemondást vonta maga után. Hajót béreltek tehát számukra, hogy tengeren juthassanak el Thessalonikába és Konstantinápolyba, azután be kellett várni e veszedelmes vizeken való hajózásra alkalmas évszakot, a mi miatt a vállalatnak sok becses időt kellett elszalasztania. Végre mégis elindult a követség a 406-ik év márcziusának végén, vagy áprilisának elején, mielőtt Itáliába hirt vehettek volna a betolakodó Arsaces haláláról és Atticusnak helyébe való megválasztatásáról. A hajó a vett utasítás szerint a Ténarus hegyfokig haladt felfelé az Adrián, azután pedig baj nélkül szelte át a Cycladokat s megérkezett az attikai vizetekbe. A követséget alkotó nyugoti püspökök és papokon kívül még négy keleti püspök is volt a hajón, a kik azt a felhatalmazást nyerték, hogy amazokkal együtt mehetnek, úgymint Cyriacus, Demetrius, Eulysius és a hellenopolisi Palladius.¹⁾ A mint a követség az athenei öblön haladt át, egy tribunus érkezett hozzá, a ki tovább menetelét megtiltotta; ²⁾ ez a tiszt más két közönséges kinézésű kis hajót

¹⁾ Aemilius, Beneventi episcopus, et Cythegius profecti sunt cum Cyriaco, Demetrio, Palladio et Eulysio episcopis. Pallad., *dial.*, 13. lap.

²⁾ Cum praeter Graeciam Athenas navigaremus, detenti sumus

hozott magával, míg a követek hajója méltólag képviselte hivatását s a legnagyobb valószínűség szerint, a nyugati birodalom jelvényei ékesítették. Az utasokhoz azt a rendeletet intézték, hogy szálljanak át a hozzájuk vezérlett két dereglyébe, még pedig két csapatba különítetten ¹⁾ s a császári hajót a tribunus diadalmasan vezérelte be Athen kikötőjébe, mintha csak hadi zsákmány lett volna. Az átszállítás a nyílt tengeren eszközöltetett, még pedig oly nyakra-főre, hogy sietségekben az élelmiszerekről is elfelejtkeztek. A követség, melyet a tribun néhány katonájának vezérletére bízott, egyenesen Konstantinápoly felé tartott, a hova harmadnapra meg is érkezett; de e három nap alatt a követek és társaik az éhségtől borzasztó kinokat szenvedtek.²⁾ Délben érkeztek a császári város alá s mikor a vámőrök szemlájén túlestek, a Victor nevezetű külvárossal szemben fekvő kiszálló part felé eveztek; de ott ugyanazon kaland várt rájuk, a mi Athenében. Felsőbb helyről érkezett rendelet megtiltotta nekik a partra szállást és mikor azt kérdezték: »honnét származik ez a rendelet; ki merészkedik letartóztatni a követeket s mind ez a dolog mit jelentsen,« a százados, felelet helyett kieveztetett a sik tengerre a két hajóval s az Athyras várkastély falai alatt köttetett ki, a thraciai parton, Konstantinápolytól több mérföldnyi távolságban.³⁾

ab infesto quodam tribuno militum, qui statim centurionem unum nobis adjunxit, non sinens nos Thessalonicam accedere. Pallad., *dial.*, 13. lap.

¹⁾ Conjectos igitur nos in duo navigia dimisit. U. az u. o.

²⁾ Ingruente postea austro vehementi tribus diebus mare et freta sine cibo trajecimus. U. az u. o.

³⁾ Circa duodecimam tertii diei horam, appulimus ante urbem regiam juxta suburbana Victoris. Ubi retenti ab exactoribus portuum

A felsőbb rendelet magától Arkadiustól származott, a kinek Aranyszájú János ellenségei eszét vették, azzal hogy mindenféle változtatban ismételték előtte, mióta csak a zsinattartás kérdése szóba hozatott, hogy a zsinatkérés és az azt hozó követség az ő felségjogainak valóságos arczulütése.¹⁾ »Mit avatkozik a nyugati császár a keleti birodalom ügyeibe, a mikhez annak semmi köze, holott a keleti császár egész lelkiismeretességgel tiszteletben tartja nyugati testvérének előjogait? Honorius az ilyen eljárással megszegi a tisztitárs kötelességét s azok a keleti püspökök, a kik saját személyes czivakodásaik kedveért a két testvért s a két államot összeveszíteni akarják, összeesküvőknél s árulóknál nem egyebek.« Ezek a kigyószavak egészen megzavarták Arkadius fejét, a ki a nemzetközi jog nyilvánosság megsértésével önnön maga haladt azon szakítás felé, a melynek szándékát testvéreére fogta.

Az athyrasi várkastély egyúttal államfogyok börtönhelyiségéül is szolgált. Ide zárták be a követeket és társaikat, de úgy, hogy két csapatba különítették őket: a római követek, papok és diakonok, vegyesen egy szobába zsúfoltattak, míg a szűk szobácskákba külön-külön elzárt keleti menekültek egymással nem érintkezhettek, sőt dolgaik végzésére szolgát sem kaptak.²⁾ Sőt a történelemnek

retro discessimus et conclusi sumus maritimo Thraciae castello, Athyra dicto. Pallad., *dial.*, 13. l.

¹⁾ Verum hi qui apud Constantinopolim Joanni infensi erant, quasi in contumeliam orientalis imperii haec acta essent, calumniari ceperunt. Sozom., VIII. 28.

²⁾ Romani quidem in una domuncula, in pluribus vero qui cum Cyriaco erant, illicque vexati; ita ut ne famulus quidem praesto esset, qui ministraret. Pallad., *dial.*, 13. lap.

e tárgyban elejtett szavaiból még azt is gyaníthatjuk, hogy bilincsekbe verettek. Egyik úgy mint a másik fél, azon kérdésen töprengett, hogy mi sors vár rájuk, midőn a követek azt látták, hogy börtönükbe a császári palota egyik titkára lép, és pediglen ugyanaz a Patricius, a ki Arany-szájú Jánosnak száműzetésre való elítéltetését tudtára adta. Kiséretében több polgári hivatalnok és katonatiszt is érkezett. Mikor a követek kijelentették, hogy Honorius császártól leveleket hoznak, Patricius azt követelte tőlök, hogy adják át neki ez okmányokat. »Azt nem tehetjük, ezt felelték neki egész határozottsággal, mert mi követek vagyunk s az a kötelességünk, hogy fejedelmünknek és püspökeinknek leveleit magának a fejedelemnek kezébe adjuk, a kihez azok intézvék.«¹⁾ Patricius haszontalanul sürgette őket, minden tőle kitelhető módon, azért semmit meg nem kapott; majd mások kísértették meg az ostromot, de mindig ugyanazt a feleletet nyerték.²⁾ A követek nemes szilárdsága előtt mindenki megállapodott, a midőn bizonyos Cappadociából való Valerianus nevű, katonai csapat-tribunus szavát adta, hogy minden áron megkeríti azokat az irományokat. Egy napon tehát, a midőn ez az ember ugyanazon kérés ismétlése után ugyanazon tagadó választ nyerte, Marianus püspökre rohant, a ki a császárnak szánt leveleket összehajtva markában tartotta, de csak úgy vehette el azokat tőle, hogy eltörte hüvelyk újját.³⁾

¹⁾ Cum litteras petiissent non dedimus dicentes: Qui fieri potest ut qui legati sumus litteras imperatoris et episcoporum ipsi imperatori non reddamus? Pallad., *dial.*, 13.

²⁾ Primus venit ad nos Patricius notarius, deinde quidam alii. U. az u. o.

³⁾ Postremum venit quidam Valerianus nomine, Cappadocia

Másnap az udvar benfentes emberei jelentek meg a börtönben s háromezer darab aranyat kínáltak a követeknek, ha megigérik, hogy egyházi összeköttetésbe lépnek János érsek betolakodó utódával és ennek elítéltetése felől hallgatnak.¹⁾ A kelepczét elég ügyesen állították fel, mert oda irányult, hogy a keleti egyházban folyt perpatvar örövendetes befejeződése felett való szerencsekivárat kifejezőjévé változzék által az a követség, a mit épen ellenkezőleg azért alakítottak, hogy kárhoztató ítéletet nyilvánítson mind azon dolgok felett, a mik az utóbbi időben történtek és hogy Aranyszájú János részére igazságszolgáltatást követeljen. Ezt az ajánlatot a követek undorral utasították vissza. Mindamellet, ez az eset alkalmul szolgált nekik arra, hogy Arsaces haláláról értesüljenek s megtudják, hogy Atticus lett utódává Konstantinápoly érseki székén; de hogy Aranyszájú Jánossal mi történt, arról egy kukkot sem hallhattak. Az a durva bánásmód, a melyben részesültek, egészen elkésérítette őket, és mivel semmi remény sem mutatkozott számukra a felől, hogy küldetésöket sikerrel végezthessék, sürgetőleg kérték, hogy engedtetnék meg nekik elutazniok s egyházaikba épségben s egészségben visszatérniök.²⁾ Minthogy pedig ezen kérésökre a felelet kelleténél tovább késett, egész aggodalommal töprengtek magokban azon kérdés felett, hogy mi lesz utóvégre is

praepositus, unius militaris numeri, et rupto Mariani episcopi pollice signatam imperatoris epistolam cum reliquis abstulit. Pallad., *dial.*, 13.

¹⁾ Postridie miserunt ad nos qui nobis tria millia numismatum dabant, orantes ut persuasi Attico communicaremus et de Joannis iudicio taceremus. U. az u. o.

²⁾ Quibus non assentientes, perstitimus orare ut sine periculo ad nostras ecclesias rediremus. U. az u. o.

belőlök s ez a félelem még álmukban is gyötörte őket. Valamelyik reggel az Emilius püspök mellé beosztott Pál nevű diakonus, ez a szelid és eszes férfiú, vidáman kelt fel, azt mondja az egykorú elbeszélő, s azt kiáltotta, hogy mennyei jelenést látott: védő szentje Pál apostol látogatta meg álmában, a mint hajón ül s egyik leveléből ezt a verset mondta neki: »Meglássátok azért, mimódon okkal jártatok, nem mint bolondok, hanem mint bölcssek, mert az idők gonoszok.«¹⁾ Ez az elbeszélés visszaszerezte a foglyok bizodalmát, a kik az apostol szavaiban célzást láttak saját eszélyességökre, a mely velök odáig annyi kelepczét kikerültetett s megnyugodtak Isten akaratában.

Ugyanaz a Valerianus tribun, a ki a követek egyikének hüvelykújját eltörte, végre tudtokra adta, hogy visszanyerték szabadságukat, s ugyanolyan durván, mintha csak elűzettek volna Athyrasból, egy hajó felé lökdöste őket, a mely húsz katonával egyetemben várakozott reájok, mintha csak valami rettenetes gonosztevők lettek volna.²⁾ Ez a hajó avult volt s minden eresztéke tátongott, úgy hogy a víz csak úgy ömlött belé s a követek azt hihették, hogy a tengerbe akarják veszteni őket, s a nép között az a hír terjedt el, hogy a kormányost erre a célra pénzzel megnyerték.³⁾ És valóban alig haladtak néhány stádiumnyira, máris az elsülyedés veszedelmében forogtak s kény-

¹⁾ Aemilii diacono Paulo in nave apparuit beatus apostolus Paulus, dicens ipsi: »Videte quomodo ambuletis, non ut insipientes, sed ut sapientes; videntes quod dies mali sunt. Pallad., *dial.*, 13.

²⁾ Instans igitur idem ipse tribunus Valerianus, coniecit nos in deterrimam navem... cum viginti militibus variorum officiorum, et statim nos Athyris expulit. Pallad., *dial.*, 14. l.

³⁾ Mercede, ut rumor ait, nauclero data ut perderet episcopos navigantes. U. az u. o.

telenek voltak kikötni Lampsacusban a kisázsiai parton. Itt más hajóra kellett ülniök s valószínűleg a kíséret is távozott mellőlök; húsz nappal később Hydruntéban, Calabria partján kötöttek ki s még örültek, hogy ily olcsó szerével megszabadultak.¹⁾

Ha a keleti császár ügyvivői ilyen módon bántak testvérének követjeivel, még keményebb bánásmódban szándékoztak részeltetni a követség kíséretében jött keletieket. E szerencsétlenek fogsága még irgalmatlanabbá tétetett és csak száma nélküli bántalmaztatás után határozták rá magokat, hogy nyakukról lerázzák őket. Valamelyik éjszaka tehát suttymban kivonszoltattak szobácskáikból s oly titokzatos elővigyázati rendszabályok mellett kísértettek a kikötőbe, hogy sokan azt hitték, mikép vízbe fulasztatásuk forog szóban.²⁾ Még így rövid szenvedés árán menekedtek volna. E helyett azonban dereglyére ültették őket s azon nagynehezen átjutottak Kis-Ázsia partjaira, a hol különböző utakra szétoztattak, hogy egyenkint a birodalom végső határaitra vezettessenek s börtönbe vettessenek. Cyriacust Persia határára, Palmyrába küldték, Eulysiust Mispas várkastélyba, a Saracenok földé tájára, Bostrán túl három hónapi járó földre, Palladiust Siennába, Ethiopia és a Blemmyk szomszédságába, Demetriust pedig Libya homok szigetére a Mazikok közé.³⁾ Minden képzelet meghalad az a kegyetlen bánásmód, a melyben azok a testőrtisztek, a kiket állomáshelyeikre való kísérésökkel megbiz-

¹⁾ Cum navigaremus stadia plurima et jamjam perituri essemus, appulimus Lampsacum, et inde mutata nave vicesimo die applicuimus Hydruntem Calabriae. Pallad., *dial.*, 14. l.

²⁾ Fama vulgavit in mare demersos. Pallad., *dial.*, 77. l.

³⁾ Ugyanaz, ugyanott.

tak, útközben részeltették őket, csakhogy az udvartól vett utasításaikat teljesítsék. Pénzöket elvették s megosztokodtak rajta, paripául pedig szamarat vagy nyeregtelen lovat adtak alájok s ezen állapotban a rendesnél kétszerte nagyobb utat tétettek velek naponkint, úgy hogy e szerencsétlenek gyomrában a gyötrelmes rázattatás következtében, semminemű eledel meg nem maradt.¹⁾ Sőt e hóhérokká aljasult tisztek, valóban pokoli találékonysággal kieszelt kegyetlenséggel abban gyönyörködtek, hogy ezen, már csupán hivatalos állásukra való tekintetből is tiszteletet érdemlő püspököket, minél vérlázítóbb állapotban hurczolják át Kelet városain, csakhogy bennök Aranyszájú János ügyét minél inkább megbecsteleníthessék. Nevezetesen egyházi épületek helyett a zsidók és samaritanusok zsinagógáiba szállásolták be őket s ott kellett tölteniök az éjszakát, néha pedig nyilvános házakba, a feslett életű leányok tanjáira tértek be velek.²⁾ Akadtak püspökök, teszem az ancyrai, tarsusi, antiochiai, a Palestinában fekvő cesareai, a kik nemcsak hogy tulajdon házuk kapuit bezárták előttök, hanem még annak is elleneszegültek, hogy világi személyek fogadják el őket magoknál. El megvetésre méltó püspökök dühe annyira fajult, hogy az öröket arra bűjtögetták, hogy foglyaikkal minél kegyetlenebbül hánjanak és részint fenyegetések, részint ajándékok által kivítették a

¹⁾ Pecunias penitus abreptas inter se partiti sunt, et in macra jumenta eos injicientes bidui iter uno die faciebant: multa nocte in diversoria introducetes et summo mane ante lucem reducentes, ita ut ne miseras quidem escas stomachus retinere posset. Pallad., *dial.*, 78.

²⁾ Divertentes aut in stabula ubi scortorum erat multitudo aut in Samaritanorum vel Judaeorum synagogas, precipue Tarsi. U. az, ugyanott.

városokból való kiűzetetésöket.¹⁾ Mindenek között azonban az ancyrai Leontius bélyegeztette meg legkivált magát üldözésének dühössége által.

Igy végződött az a követség, a melyet a nyugati püspökök, főleg pedig a római, oly lángoló s oly szent felebaráti szeretettel szerveztek, azzal az ohajtással, hogy Aranyaszájú János igazoltassék: vele együtt vége lett az egyetemes zsinatnak is. A száműzött barátai ebbe helyeztették végső reménységöket, ügyöknek végső segélyforrását. Ő maga is osztotta reménységöket s mindig azt várta, hogy az igazság sugára Nyugatról villan fel, mert most már sokkal jobban ismerte a keleti egyház állapotát, mintsem abban legkisebb reményét is vetette volna. Ha megtudta is Innocentius kezdeményezésének balsikerét, Isten legalább megengedte nekie, hogy ábrándjait haláláig megőrizze. E kudarcz ellenhatása érezhetővé vált Nyugaton ép úgy, mint Keleten. Theophilus és a három férfiú szövetsége győzedelmeskedett, úgy hogy a ki még ezentúlra is Jánospárti véleményeket táplálni merészelt, vagy viszonyát a Jánospártiakkal fentartotta, összeesküvőnek, az állam ellenségének és felségsértési bűnben leledzőnek nyilváníttatott. Utóvégre Arkadius is osztotta ezt a véleményt, úgy, hogy bezzeg rosszul jártak azok a Nyugatról jövő utazók, a kik a keleti ügyekre vonatkozó iratok vitelére vállalkoztak. Egy barátot, a kit rajta értek, hogy konstantinápolyi papokhoz címezett leveleket szállítt, Atticus érsek rendeletére nyilváno-

¹⁾ Sunt autem qui haec praecipue fecere Tarsi et Antiochiae episcopi.... ante omnes autem episcopus Ancyrae, et Ammonius Pelusii, partim donis, partim minis, deductores milites adversus eos magis exasperantes ut in laicis quidem eos excipere volentibus id permitterent. Pallad., *dial.*, 79. lap.

san megkorbácsoltak; azután, mivel czinkostársait elárulni vonakodott, kinpadra húzták és csontjait helyeikből kimarjították. Nyugaton nagy levertség követte a kudarcot. Rómának és Italiának, a melyeket Radagais legközelebbi betörése s az Alarikkal folytatott újabb viták lázas izgatottságba ejtettek, elég gondot adott a maga ügye, s az alkalom sokkal kedvezőtlenebbnek mutatkozott, mintsem Kelettel holmi zsinat-megtagadás miatt, háborút kezdjen. Honorius magába fojtotta szégyenét s meglapult szépségesen. Sőt maga a nyugati egyház is pártokra szakadt. Az afrikai püspökök, a kiket Theophilus cselszövényeivel a maga részére hódított, mindinkább langyosabbaknak mutatkoztak Aranyaszájú János ügye iránt, utoljára pedig annyira mentek, hogy egyenesen kárhoztatták Innocentiust, a miért az alexandriai patriarchával fennálló egyházi összeköttetését megszakította, a ki tantétel dolgában mindig igazhitűnek mutatkozott. Augustinus, jóllehet szívbeli vonzalmat érzett a száműzött érsek iránt, mégis a tiltakozókhoz csatlakozott, mivel állítása szerint, nem akarta, hogy elszakadjon testvéreitől s részt vegyen az egyetemes egyház pártokra szakgatásában. Ekkép a gonoszság pártfogókra talált a nyugati egyháznak még legnagyobb nevét viselő püspökei között is. Az itáliai püspökök közül nem egy elpártolt, vagy legalább nem egynek a buzgósága hidegült meg. Galliában a legtöbb egyház fentartotta összeköttetését az alexandriai patriarchával; a toulousei püspök Exuperius, a katolikus világban bátorságáról és szent életéről híres férfiú, alamizsnát küldözgetett Theophilusnak. Csak egyedül Innocentius maradt megingathatatlan, s bizott továbbra is a száműzött igaz ügyében és Isten igazságosságában.

III.

Aranyszájú Jánosnak Innocentius pápához küldött levelében ejtett következő szavai: »ha innét el kellene távolíttatnom« tudtán kívül olyan jövendőlést tartalmaztak, a mely csakhamar teljesedésbe ment. Azon elővigyázati rendszabályok alkalmazása folytán, a melyeknek hasznos voltáról immáron meggyőződött, annyira jól kiállta a 406-iki telet, hogy magok az armeniaiak is megcsodálták s azt mondták, hogy majdnem teljesen hozzá törődött már éghajlatukhoz; de ellenségeit boszantotta egészségének ilyen megerősödése és arabissusi futólagos tartózkodása felvilágosította őket a felől, hogy Cucusznál gyilkolóbb börtön is akad számára Armeniában. Egy napon tehát, a midőn semmitől sem tartott, azt a tudósítást kapta, hogy e kietlen helyre szállítják által, azzal a felhívással, hogy minél előbb tegye meg utikészületeit; ekkor a 407-ik év tavaszának vége felé járt az idő. Ez a hír mennykőcsapásként hatott reá, mert habár ebben az évszakban nem kellett is Arabissus sziklájának attól a rettentő hidegétől tartania, a melynek következtében majdnem a halál révére jutott, hanem annál inkább tarthatott az elszigeteltségtől, e reá nézve még legzordonabb télnél, sőt magánál a halálnál is rettentőbb veszedelemtől. És valóban csakhamar tapasztalta, hogy belezabiztatásának embertelen rendszabályát még embertelenebb utasításokkal súlyosbították, nevezetesen azzal, hogy körülfalazási vonalát szorosabbra vonják, levelezését megszüntessék s minden kigondolható zaklatásokkal riasztsák el tőle a hozzá özönlő látogatókat. A sirnak hidege volt ez, a melyet a vidék elviselhetetlen teleihez toldalékul adtak.

Belebbeztetése után rövid idő múlva kellemetes, de egyuttal kegyetlen látogatója érkezett, a kit őreinek titkos pártfogolása hozzá jutni engedett. A látogató Olympias küldötte volt, a ki levelet hozott neki tőle és annak szolgálai közé tartozott. Ezt az embert, a mint az erdőkben alkalmasint eltévedt, feltartóztatták s kirabolták a tolvajok, a kik több ideig magoknál fogták, hogy érte váltságdíjat csikarhassanak; de később szabadon eresztették, mert a rablók belátták, hogy a fogoly és majdnem éhenhaló paptól váltságdíjat nem remélhetnek. Olympias szolgálja tehát elkényszeredett, kifosztott, egyszóval a legnyomorúságosabb állapotban érkezett meg; de legalább levelét nála hagyták. Láttára Aranyuszájú János felettébb elszomordott, mert ez az ember nagy veszedelemben forgott, úgy, hogy komolyan meg is dorgálta miatta kegyes diakonnójét. »Kicsibe mult, hogy emberhalál okává nem lettél, ezt irta neki; s ha ez megesik rajtam, soha sem birtam volna megvigasztalódní.« Majd arra tér, hogy levelezésök fentartása végett minő elővigyázati rendszabályokat foganatosítsanak: »legjobb lenne, ha biztos alkalmatosságra várnak s a velök barátságos viszonyban élő egyházi férfiak közvetítésével érintkeznek.«

Olympias levele végső és borzasztó ostromot intézett a száműzött szíve ellen. Minthogy folyton szemfüleskedett, csakhogy olyas valamiről értesülhessen, a mi lelki atyját érdekelheti s a mint ez neki több izben szemére hányta, ha másként nem talált, önmaga alkotott magának rémképeket, csakhogy az érte való remegés gyönyörét magának megszerezhesse, ezen alkalommal csakugyan eltalálta az igazságot; Konstantinápolyban, sőt magában a császári palotában fennálló összeköttetései folytán megtudta, hogy a

fogoly sorsa újból vitatás alá vétetett s elhatározták, hogy még Cucususnál is messzebbre telepítik. Arabissusba való áthelyeztetése, a hozzáérkezett hírekre; csakugyan nyomban be is következett. Az aggodalom és a bánat, Olympias borzasztó betegségének újabb kitörését idézte elő, sőt e kitörés hevesség tekintetében az eddigieket mind jóval felülmúlta; úgy hogy már szinte halottnak hitték. Midőn ismét magához tért, az az eszme vett rajta erőt, hogy itt hagyja ezt az életet, ezt az aggodalommal és kétségbeeséssel teljes életet, s ezt a gondolatot semmi módon ki nem bírta fejéből verni. Nem ezuttal történt először, hogy ilyen megrögzött eszme, bajának nagyon is gyakori jele, gyötörte Olympias és Aranyszajú János nem egyszer intézett támadást bűnös meghalni vágyása ellen, részint a bölcsészetből merített okokkal, részint a vallásból vett parancsolatokkal; de ezen utóbbi kitörés alkalmával már nem pusztán a lázas agy őrzöngése közben megfogamzott ohajtás, hanem a halál utáni égő vágy, sőt egyenesen a meghalni akarás ösztönözte őt szakadatlanul. Levelét is e zsarnoki eszme uralma alatt írta s úgy látszott, mintha keserű gyönyörét lelné abban, hogy kegyetlen bizalmas nyilatkozatát barátja kebelébe kiöntheti. Olympias, a mennyire levelét a rá adott feleletről megítélhetjük, alkalmasint okoskodással támogatta halálvágyát; szokása szerint a Szent Írásból vett példákra és bizonyítékokra támaszkodott. Vajjon ki követelhetné tőle, hogy okosabb legyen Jóbnál, a ki midőn a sok szenvedés következtében kifogyott türelméből, ilyen szivszakgató kiáltást bocsátott fel az égre: »Minek szült engemet az anyám?« Hát ő szerencsétlenségének tetőpontján, nem mondhatja-e ugyanazon joggal, mint ez a minden igazak legigazabbja s mint az ó-törvény akárhány prófétája:

»Istenem, vedd el tőlem az én életemet, mert már tovább el nem hordozhatom!«

Ez a levél megrendítette Aranyszáju Jánost. Olym-pias soha sem mutatkozott ilyen eltökéltnek kétségbeesett ohajtásában; de főképen azon ijedt meg, hogy az Ó-Szö-vetségből vett idézetekkel áll elő okoskodásának támoga-tására. Ennélfogva néhol egészen a magasztosságig fellen-dülő ékesen szólással irt válaszában arra kéri, azon esdekel előtte, hogy távoztassa el elméjéből azokat a setét gondo-latokat, a melyek a gonosz lélek sugallatából származnak. Minő jogon idézi ő a Jób példáját? Jób, ez a szent ember, a ki megérdemelte, hogy Isten tekintettel legyen reá, sem az ő, sem az új törvény alá nem tartozott; mert ezt saját erényéből származó erőfeszítése tette a türelem csodálatra méltó bajnokává, az isteni kijelentésből eredő minden alaki törvények segítsége nélkül. Maga az ó-törvény is messze áll tökéletesség dolgában az új-törvény mögött, a mely kötelességeinket az evangéliom rendeleteihez képest is a jövőendő élet felől való biztosítás mellett szabja elénk. »Azt is meg kell jegyeznünk, így folytatja, hogy Jób csak akkor esett kétségbe, a mikor a Sátán azt a hatalmat nyerte fe-llette, hogy testét a betegség által elgyengíthette s akaratát erőinek kimerítése által megtörhette. Mindaddig ellene birt állani Jób azoknak a csapásoknak, a melyekkel a Sátán elhalmozta, a minők voltak vagyonának elvesztése, asztag-jainak s házainak leégése, nyájainak és szolgálainak szét-űzetése, rokonainak árulása, összes gyermekeinek halála, a kiket az összeroskadó ház lakoma közben együttesen nyo-mott agyon, úgy, hogy bor és kancsók mellett kellett meg-halniok, a nélkül, hogy csak egy is megmaradt volna neki, a kivel együtt sirhasson; mindezt szilárd lélekkel tűrte,

sőt hálákat adott érte Istennek, a ki a megpróbáltatásokat reá mérte. Ekkor volt csak valóságos Jób, a minden tekintetben igazi Jób; de később, mikor a betegség megtámadta, mikor a kelevények testét megrongálták, mikor a bajoknak hosszú sora a fájdalmak elhordozására erőtlenné tette, akkor hagyta el bátorsága, s akkor kívánta a halált. Pedig az embernek ez az önmagával folytatott végső küzdelme csakis az a leghatalmasabb s legveszedelmesebb kísértés volt, a melyet a gonosz lélek végső eszközüül tartogatott ellene, mindazonáltal Jób még ekkor is ellenállott: Jób visszanyerte önmaga felett való uralmát s a gonosz lélek nem birt többé olyan eszközt kigondolni, a mivel ez igaz ember legyőzését újból megkísérthesse. « Az a részletezés, a melylyel a szerző eszméjét kifejti, az a kép, melyet Jób fiáról fest, a kiknek az apa nem adhatja meg a végső tisztességet, hanem a lakoma romjaival, a melyre összegyűltek, együttesen kell sirjokba leszállniok,¹⁾ ez a műdarab úgy tekinthető, mint azon legszebb remek egyike, a melyek valaha Aranyszájú János tollából kikerültek.

Forduljon tehát Olympias az Evangeliumhoz s abban keressen magának példányképet és kalauzt mindannyiszor, a mikor ezek a kárhozatos gondolatok ostromolják. A mester azt mondta: »Ha a ti igazságatok feljebb nem bővölködendik az Irástudók és a Farizeusok igazságoknál; semmi képen nem mehettek be a mennyeknek országába.« Kárhozatra méltó dolog most a halált kívánnunk, mert minden keserűseinkért készen vár bennünket a mennyei korona. Maga szent Pál is, ez a nagy apostol, kiverte fejéből a halál után való vágyódását; midőn ezt mondja: »Szorongatta-

¹⁾ Chrys. Ep. 15. ad Olymp.

tom e kettő között, kívánván elköltözni és lenni a Krisztussal: mert az mindennél jobb; de e testben megmaradnom szükségesb ti érettetek.« Hiszen ő a testi szenvedések legélesebb fájdalmaival egytől-egyig átszenvedte; háromszor esdekelt az Urnak, hogy tőlök megszabadítaná, de mikor kérését meg nem nyerte, nyugodtan és örömmel fogadta a bajokat, mint megpróbáltatásának eszközeit. »Hidd meg nekem Olympias, felettébb nagy érdemre tesz az az ember szert, a ki házában, ágyába szögezve, tűri a betegség hegyes ösztöneit, föltétvén, hogy megnyugvással fogadja a szenvedést. A keresztyén érdeme nem csupán abból áll, ha kiállja, a mint a hóhérok a forumon, vagy a körszínház közepén kinozzák, oldalait szétmarczangolják, az is türelem, ha valaki a betegség gyötrelmeit megfékezni bírja, pedig a betegség rád nézve kedves és tiszteletreméltó asszonyom, valóságos házi hóhér.«

Igy hangzott Aranyászájú János utolsó levele. Ugyanekkor végezte be Olympiásnak szánt második értekezését is, a melyet a diakonnő küldött a felelettel együtt kétségkívül szintén magával vitt. Ezzel be is végződik fogságában ápolt eszméinek és érzelmeinek története: életének hátralevő része az események keretébe tartozik.

Mialatt Aranyászájú János hamaros megszabadulásának reményében ringatta magát, ringatta barátait és már készen meg is bocsátott ellenségeinek annyiban tudniillik, a mennyiben csak személyének és nyugodalmának ártottak, ez utóbbiak dühe szemlátomást fokozódott ellene. Még derültsége is boszantotta őket, azt szerették volna, ha haldoklónak, levertnek látják, ha tőlök bocsánatot kér; még szinte bántódtak is rajta, hogy túlságosan kimélték, a midőn eltűrhető börtönt adattak neki. Különösen Antiochia

betolakodott patriarchája Porphyrius viseltetett iránta engesztelhetetlen dühvel.¹⁾ Mint Armenia szomszédságában lakónak, minden perczen éreznie kellett, hogy a fogoly hatalma milyen roppant nyomást gyakorol városára, sőt még egyházára is. Ő pedig hiú és nevetséges fenyegetéseivel a világiak előtt megvetés, a papság előtt meg nevetség tárgyát képezte. Ha valahová ment, hallotta, a mint ilyenféle csipős megjegyzéseket suttogtak felőle: »Nézzétek ezt a borzasztó halált, mint vonsozolja maga után az élőket! A győzők reszketnek a legyőzött előtt, mint a gyermekek a szinpadi álarcz előtt,²⁾ már pusztán neve hallására is el-sáppadnak a világi nagyok, s az egyház gazdag főpapjai.³⁾ Ha eshetik csoda a világon, ez a dolog bizonyára csoda!« E szavaknak mindegyike mind megannyi korbácsütésként marczangolta Porphyrius szívét. Végre midőn szégyenét már tovább nem tűrhette, összebeszélt konstantinápolyi betolakodó czimborájával, továbbá a császári palota tányérnyalóival, hogy Arkadius folyton ingadozó akaratát egy utolsó engedmény megtételére bírják. Ez az engedmény abból állott, hogy Aranyszájú János a lakott helyekről távolíttassék el, mert azt mondták, ezeken már pusztá jelenléte is a császár és császári püspökök ellen, izgatási és lázadási központokat teremt. — De hová tűzzenek tartóz-

¹⁾ Porro vehementius invidiae flamma accensi Severianus et Porphyrius ac quidam alii episcopi Syriae, ut ipse illinc transferretur moliantur. Pallad., *dial.*, 39. l.

²⁾ Videte mortuum terribilem vivos victoresque terrentem, ut pueros terrent larvae. U. az u. o.

³⁾ Papae illi qui secularibus potestatibus atque ecclesiasticis opibus succincti sunt cum potestate et cum rerum imperio, sacerdotem solum extorrem, corpore infirmum, exulem timent, et pallentitubantes. U. az u. o.

kodási helyet számára? Bárhova tegyék is, mindenütt nagyon közel talál esni egyik vagy a másik tartományhoz. Utoljára addig kerestek, mig nem megegyeztek, hogy Pithyonte lesz a száműzött számára a legalkalmasabb tartózkodási hely, a mely a hármasszövetségben levő patriarchák egyikére nézve sem válnék botránkozás kövévé és a fejedelem ajánlatukba beleegyezett.

Pithyonte a hajdanában nagy, de akkoriban tönkre jutott város, a Pontus Euxinus partjain feküdt, a Kaukusz lábánál, a római birtokok legvégső határán.¹⁾ Körülemelő vad és kegyetlen barbarok tanyáztak, a történetírók szerint minden barbárok közül a legkegyetlenebbek, úgy mint a teniochusok, lázok, tzánok és hunok. A mióta a kelet felé előnyomuló barbárság elpusztította azt a kereskedelmi telepet, a melyből régente Pithyonte élt, a város a határszélt őriző legiók megerősített táborává alakult át s alig vett benne a szem észre nagy elvétele egy-két helybeli kereskedőt. Olyan keresztyén lakossága, a melylyel az egykori érsek összeköttetésbe léphetett volna, nem találkozott: a barbarok majdnem mindnyájan pogányok voltak, vagy oly kezdetleges állapotban levő keresztyének, hogy Arany-szájú János rájuk pazarlott oktatásával csak falra hányja a borsót; a mi pedig a birodalom zsoldján élő, rendszerint idegenekből alakított helyőrséget illeti, ez vallás tekintetében nagyon egy híron pendült a teniochusokkal és hunokkal. A püspökök tehát biztosak lehettek a felől, hogy Arany-szájú Jánost valahára a sir némaságára kárhoztatták.

A mint a hely választásában megállapodásra jutot-

¹⁾ Rescriptum acrius obtinent cum muleta: intra breve tempus ut transferretur Pithyontem, locum regionis Tzanorum desertissimum ad littus pontici maris situm. Pallad., *dial.*, 39. 1.

tak, Atticus, mint afféle ügyes ember, mindenféle elővigyázatot megtett a fogoly utazására vonatkozólag, mert attól tarthattak, hogy felháborodásra, vagy szánalomra találja indítani azokat a népeket, a melyek között elhalad. Elhátározták, hogy kikerültetik vele az Arabissus és Pithyonte között eső városokat, kivált pedig azokat, a melyekről tudták, hogy bennök ügye iránt valamennyire kedvező hajlammal viseltető püspökökre és részvevő kormányozókra találhat; azután megigérték egymásnak, hogy többé nem követik el azt a hibát, a mit első száműzetése alkalmával elkövettek, hogy testőrökből álló kíséretet adnak melléje, a kiknek tisztjeit meghódította és a kik inkább szolgálai, mint őrei gyanánt szerepeltek mellette. Atticus és Severien értekeztek e tárgyban a magister officiorummal vagy prefektus pretorióval, a ki oly durva és vad embereket szerzett számukra, a minőket csak czéljokhoz képest kívánhattak. A kíséretet vezérlő két tisztet jelentékeny előléptetés felől biztosították, ha megbizatusukat jól teljesítik, sőt még azt is megértették velek, hogy azzal sem sokat törődnek, ha foglyuk nem jutna el Pithyonteba, mert az út fáradalmi miatt bekövetkezhető halála ugyanazt az eredményt szülné, a mit a kivégzés, sőt azonfelül még a császár hírének is kevésbbé ártana. Ezek az emberek kettőztetett napi sebességgel siettek Arabissus felé, a hova június közepe, vagy utolja felé meg is érkeztek.

A fogoly előtt való megjelenésök baljóslatú színezetet mutatott. Úgy látszott, mintha durvaságukat szántszándékkal fitogtatnák, s mindenkinek elfecsegték, hogy rajta lesznek, hogy megigért előléptetésöket kiérdemeljék; sőt még azt is beszélték, hogy azzal sem sokat törődnek, ha e vézna és beteges ember nem jutna el rendel-

tetési helyére, mert jutalmukat ennek daczára is megkapnák. Ha ez a rosszakaratú fecsegés Aranyuszájú János fülébe eljutott, valójában rászorult, hogy szívét az Isten akaratán való teljes megnyugvása által erősítgesse. Ilyen kilátások és ilyen örök vezérlete alatt indult útjára, mihelyest a rendeletet nekie előmutatták.

Az Arabissusból Pithyonteba vezető út eleje táján Sebastén, Nagy-Armenia fővárosán haladt keresztül; valamivel odább nyugat felé kanyarodott, átszelte Pontus tartomány határát s Comanét, ez utolsó tartomány nagyobb városainak egyikét érintette; innét jobbra kanyarodott s a Pontus Euxinus partja mentén haladt, mignem a Kaukazu lábához érkezett. Comané körülbelől az Arabissus és Pithyonte közt eső távolság harmada táján esett. Ennél nem igen akadt fáradtságosabb és veszedelmesebb útja az egész Kis-Ázsiának; a vándornak legnagyobb részén magas hegyeket kellett megmásznia s majdnem lépten-nyomon mély folyókat és többnyire kiáradt zuhogókat átgázolnia. Aranyuszájú János az út legnagyobb részét gyalog tette meg-e, vagy az útnak kellett rendkívül járhatatlannak, vagy az ő fáradtságának rendkívül nagynak lennie, ha igaz az egykorú elbeszélő azon állítása, hogy három hónap eltelt bele, mire Arabissusból Comanéba juthatott. Egyébiránt vezetői is minden módon azon mesterkedtek, hogy az utazást rá nézve minél fárasztóbbá tegyék. A kinzások kigondolásában termékeny elméjük minél többet igyekezett az őrizetökre bízott szerencsétlen ember fejére halmazni. Ha zuhogott a sebes zápor: azonnal útnak indultak s mind addig mentek, míg csak a fogolynak öltözete annyira át nem ázott, hogy a melle és a háta úgyszólván vízben nem úszott. Ha pedig felhőtlen időben valamely, hőségtől kiaszalt síkságra érkez-

tek, azt a kegyetlen gyönyörűséget szerezték magoknak, hogy hajadon fővel menették a napon, a legforróbb nappali hőség alkalmával; már pedig Aranyszájú János, a mint életrője mondja, olyan kopasz volt, mint akár Elizeus, úgy hogy ez a kinzás rá nézve halálos veszedelemmel járt.¹⁾ Ilyen eszközöket találtak ki ezek a nyomorultak, hogy minél hamarabb előléptetésökhöz juthassanak.²⁾ Ha valamely városon kellett keresztül menniök, a hol a száműzött pihenhetett, vagy néha a rá nézve annyira szükséges fürdőt használhatta volna, mert a láz annyira égette belülről, mint a nap kívülről, a kíséret a világ sűrű kinségeért egy darabig ott nem maradt volna,³⁾ hanem pihenő helyekül a legjelentéktelenebb falvakat, vagy puszta helyeket választotta, a hol semmi enyhítő szert nem kaphattak. Minden levelezéstől eltiltották, a világtól való mindennemű érintkezéstől szigorún elzárták. A tiszték egyike olyan vad lelkű volt, hogy mindannyiszor dühre lobbant, valahányszor csak az úton járó-kelők foglya sorsán, szánalomra indultak, vagy ahhoz néhány vigasztaló szót intéztek; fenyegetőzött, verekedett, mintha csak tulajdon magát sértették volna meg.⁴⁾ A másik tiszt nem mutatkozott oly gonosz lelkűnek; sőt

¹⁾ Cum enim imber esset vehemens, nihil curans egrediebatur, ita ut per dorsum et per pectus aquarum rivi decurrerent. Ingentem rursus solis aestum pro deliciis habebant, cum nosset eo beati Joannis caput, Elisaei instar calvum, vexari. Pallad., *dial.*, 39. lap.

²⁾ Per viam eum maxime urgebant, dicentes id habere se in mandatis, tanquam si mortuus esset in itinere, ad majores gradus evehendi. U. az u. o.

³⁾ Caeterum in urbe aut vico ubi balneorum solatium erat ne momento quidem infelix ille permittebat sanctum morari. U. az u. o.

⁴⁾ Adeo crudelis erat atque atrox ut blanditias quae sibi ab occurrentibus fiebant, ut sancto parceret, injurias reputaret. U. az u. o.

Aranyszájú János szelidsége s türelmessége utoljára még meg is indította; részvétet tanúsított iránta, de csupán titokban,¹⁾ mivel társától tartott s előléptetését ő sem szerte volna elszalasztani.

Palladius állítása szerint, három hónap telt el bele, mialatt hegyeken, völgyeken, síkságokon, folyamokon keresztül ekként utazgattak, mignem végre Comanába érkeztek. Aranyszájú János már ekkor alig birt tovább vánszorogni. Arcza, mintha csak megaszalódott volna, megvereedett s mellére lecsüngő feje, száráról leszakadni készülő érett gyümölcsnek látszott.²⁾ Említettem már, hogy Comana, a melyet Comana-Ponticanak is neveztek, hogy a másik, Cappadociában fekvő Comanatól megkülönböztessék, nagy város volt, az utazók rendes megállapodási helye, a hol mindennemű élelmi szert és nyugodalmat találhattak; de a kegyetlen tiszt jelt adott a továbbmenetelre s úgy haladtak át a városon, mint a hogy a hidon áthaladni szoktak, azt mondja az a történetíró, a kit elbeszéléseinkben követünk.³⁾ Attól öt vagy hat mérföldnyire állt egy kis magános templom, a hol a tisztek megállították a csapatot⁴⁾ s az erejéből kifogyott Aranyszájú Jánost az épület valamelyik mellékhelyiségébe letették. A kápolna szent Basiliskus tiszteletére szenteltetett, a kinek sirja fölé épült. Basiliskus a III. században Comana püspöke volt s a hitért

¹⁾ Unus quidem . . . minus sollicitus, non nihil humanitatis, quem admodo furtim ostendebat. Pallad., *dial.*, 39. lap.

²⁾ In his omnibus ad menses tres difficillimum illud iter faciens sanctus, veluti sidus uruscans perstabat, habens corpusculum ut pomum in supremis ramus a sole rubens. U. az u. o.

³⁾ Pontis instar praetergressi . . . U. az u. o.

⁴⁾ In martyrio quinque aut sex millibus dissito manserunt. U. az u. o.

Antiochiában szenvedett Lucianus hitvallóval együtt a Maximinus Daja alatt folytatott üldözések alkalmával. Ime azonban Aranyaszájú János azon az éjszakán mennyei jelenést látott. Úgy tetszett neki, mintha Basiliskus püspök állt volna elé s ezeket a szavakat intézte volna hozzá: »Bizzál testvérem János, holnapra virradóra együtt leszünk.«¹⁾ Ugyanazon éjszaka, vagy a megelőzőn, a kápolna gondozásával megbízott pap hasonló látomást látott s a hitvalló ezt mondta neki: »Készíts helyet János testvérünk számára, mert ide jó.« Ez a pap később látomásának valóságáról tanubizonyságot tett. Azon meggyőződésben, hogy az égtől nyert parancsolatot; másnap reggel megkísértette, hogy a kíséret elutazását megakadályozza: »Maradjatok, kérlek benneteket, ezt mondta a tiszteteknek, maradjatok legalább az ötödik óráig,« kétségkívül addig, a melyről azt hitte, hogy természetfeletti úton figyelmeztették rá, de a testőrök a helyett, hogy rá hallgattak volna, még inkább sietteték az indulást.²⁾

Körülbelöl mintegy harmincz stadiumnyira haladhattak, mikor a száműzöttet oly heves lázroham lepte meg, hogy halálától kellett tartaniok. Mivel a katonák attól féltek, hogy útközben karjaik közt hal meg, visszafordultak útjokból s betértek a kápolnába, a melyet azelőtt néhány órával hagytak el.³⁾ A már lábain megállani sem bíró

¹⁾ Maete animo, frater Joannes, crastina enim die una erimus. Pallad., *dial.*, 39.

²⁾ Praedixerat quoque, ut ajunt, et ibi permanenti presbytero: Para locum fratri Joanni: venit enim. Oraculo fidens Joannes sequente die oravit milites ut ad horam quintam ibi permanerent. Illi vero non auditis ejus precibus, inde abcesserunt. U. az uo. 40. l.

³⁾ Confectis circiter triginta stadiis, ad martyrium unde discesserunt cum graviter ille sese haberet. U. az u. o.

Aranyaszájú János az oltár elé vitette magát s a kápolnát őriző paptól tiszta fehér ruhát kért, hogy abba halálához felöltözködjék, mert érezte, hogy annak percze közeledik.¹⁾ A pap elhozta a kívántakat s Aranyaszájú János felöltözködött bele, miután a magáéit mind, lábbelijével együtt levetette s a jelenlevők között szétoztotta.²⁾ A mint ezt megtette, az úrvacsorát kívánta magához venni a pap kezéből, buzgóan imádkozott és könyörgését ezen, a sokszor ajkaira vett mondattal végezte: »Dicsőség Istennek mindenekben.« Ekkor keresztet vetett magára s egész hosszában végig feküdt a kápolna márványkövezetén s fel sem kelt onnét többé.³⁾ »Lelke, azt mondja e megható jelenet történetirója, lerázta e halandó élet porsátorát, hogy elődeihez költözködjék.«⁴⁾ Véletlenül a kápolnához tartozó melléképületben egy új koporsóra akadtak; ezt bevitték a fő épületbe s abban a második hitvallót az első mellé helyezték.⁵⁾ Ez az esemény október tizenhatszadik kalendáján történt, Honorius hetedik konzulságának s az ifjú Theodosius második konzulságának idejében, a mi a mai időszámítás szerint, a 407-dik év szeptember 14-ének felel meg. Aranyaszájú János hatvan évet élt és körülbelől kilencz év és hét

¹⁾ Sic igitur reversus candidas vestes, vita quam duxerat dignas, requirit. Pallad., *dial.*, 40. lap.

²⁾ Omnibus ad calceamenta usque mutatis; atque reliquas praesentibus distribuit. U. az u. o.

³⁾ Et sumptis dominicis symbolis . . . ultimam orationem facit. Et cum dixisset more suo *Gloria Deo propter omnia* et ultimum Amen obsignasset, extendit pedes . . . U. az u. o.

⁴⁾ Appositus ad patres suos et objecto pulvere, ad Christum transiit. U. az u. o.

⁵⁾ Una cum Basilisco sepelitur in eodem martyrio. U. az u. o.

hónapig volt püspök, a mely időből három év és három hónapot száműzetésben töltött.

Ez az esemény, bármily fontos volt is a keresztyénségre nézve, de azért nem támasztott hirtelen kitörő forradalmat. Jóllehet mindenki előre láthatta, de azért a pártok mégis bizonyos megdöbbenésfélével fogadták: az üldözők és üldözöttek tovább is várakozó állásban néztek egymással farkasszemet. Az üldözést nem szüntették meg; a letett vagy száműzött püspököket nem helyezték vissza székeikre s a János-pártiak nem szedelődzködhettek össze. A Nyugatot is ámulás fogta el; egyedül a római egyház hallatta hatalmas szavát ez általános csendesség közepette. Innocentius pápa az igazság és az egyházi törvények nevében kijelentette, hogy nem állítja vissza egyházi összeköttetését az általa Aranyszájú János ügye miatt kiátkozott püspökökkel, ha csak ezek előbb annak nevét, mint Konstantinápoly érsekéét, egyházaik diptycháiba nem írják. Ez a tény az ő törvényességének elismerését, s azon határozatoknak, a melyek által székéről elűzték, elítéltetését képezte. E nyilatkozatát tudtára adta a három patriarchának: Atticus, Porphyrius és Theophilusnak; de mind a hárman visszautasították.

A mi Arkadius császárt illeti, ez kétségkívül valóságos rémületbe esett azon halálnak hírére, a melyet rendeletével okozott, és szokása szerint bizonyosan lázas izgatottsággal várta, hogy az ég haragja nem nyilatkozik-e valamely csapásban ellene, vagy családja ellen. Miután semmi jel sem mutatkozott, lassankint nyugodtabbá lett s lelki vezetői, Atticus és Severianus, végre teljesen lecsillapították. Sőt még ezenfelül azt is elhitethették vele, hogy nemcsak Isten átkát magára nem vonta, hanem inkább azt a legbecesebb adományt is megnyerte, a miben csak a szentek

részesülhetnek, nevezetesen a csodatevés ajándékát. Bármily különösnek és képtelennek látszassék is ez az eset, az egykoru történetírás feljegyezte lapjaira, ennélfogva nem hallgathatjuk el olvasóink előtt. Aranyshájú János halála után rövid idő múlva a császár, a kit alkalmasint lelkiismeretének háborgása üldözött, Konstantinápolynak egyik kisebb templomába ment, a melyet közönségesen *Karyanak* vagyis Diófásnak neveztek, alkalmasint azért, mert diófa állott előcsarnokában, a melyről azt beszélték, hogy annak ágain szenvedett vértanúi halált az a szent, a kinek tiszteletére a kápolna építettett.¹⁾ Arkadius kegyes látogatásakor gazdag és nagyszámu kísérettel vette magát körül, úgy hogy az egész környék oda csődült bámulására, és azonnal nemcsak a teret, hanem a templomot és a hozzá tartozó helyiségeket is óriás tömeg, mindenféle koru s nemü népség foglalta el. E mellékhelyiségek közül valamelyik épület anynyira roskadozó állapotban volt, hogy szúette padlazata beszakadt a tömeg súlya alatt; de a véletlen úgy hozta magával, hogy a leesettek közül senki sem sebesült meg. Nosza kaptak az alkalmon, hogy a dolgot csodának hieszteljék s a hizelgők nem mulasztották el, hogy a csodát a fejedelem imádságának róják érdeméül,²⁾ a betolakodók pártja tehát nagy lelkesültséggel szentnek nyilvánította Arkadiust, Theodosiusnak a fiát, a kit Isten kegyelmével

¹⁾ Constantinopoli aedes est amplissima quae Carya cognominatur, propterea quod in ejus atrio nux est arbor in qua Acacius martyr olim suspensus martyrium consummasse fertur. Socr., VI. 23.

²⁾ Aedes amplissima quae in ambitu basilicae erat circumstructa repente corruit. Clamor exinde consecutus est cum ingenti admiratione quod imperatoris precatio tantam hominum multitudinem ab interitu servasset. U. az u. o.

megkörnyékezett, s meglehet, ez bele is élte magát ebbe a hitbe. E kaland után, a mely lelkiismeretét egészen megnyugtatta, Arkadius megint rendes álomszuszék és lustálkodó szokásába esett vissza. Végre a 408-ik év májusának elsején, a halál karjai közt tökéletesen elaludt, két és fél hónappal Aranyszájú János halála után.

IV.

Az a második feladat, a melyet Innocentius maga elé tűzött, nem kevésbé hemzsegett a tengernyi nehézségtől, sőt talán még több ellenszegüléssel találkozott, mint az első. Sokan, azon alapjokban véve lágymeleg emberek közül, a kik megbotránkoztak az élő Aranyszájú Jánosra mért kinzításokon, mikor meghalt, azon kérdés felett töprengettek, hogy nevének az egyházak diptycháiba való beiratása megérdemli-e, hogy miatta az egyházi szakadás folytatassék. A patriarchák hármasszövetsége még szorosabbá fűződött, mint a minő valaha volt, Innocentius követeléseire, a kinek a vele való egyházi közösség megújításának megtagadására vonatkozó nyilatkozatát nem késtek úgy tüntetni fel a keletiek előtt, mint az ő egyházaik fegyelmi szabályaiba való szentelen beavatkozást. E három férfiúnak az Arkadius rendeletei által kényökre bizott egyházi tartományok felett gyakorlott hatalma sohasem hajtattott végre a mostaninál nagyobb szigorúsággal, úgy, hogy azon öt év alatt, a mely Aranyszájú János halálától 412-ig lefolyt, a joghatóságuk alá tartozó püspökök közül senki sem bátorzkodott foganatosítani az igazságszolgáltatásnak ezt a cselekedetét; vagy legalább a történet egy ilyen püspökről

sem emlékezik. Theophilus, a ki az élő érsek ellen az üldözés zászlóvivője volt, a holt érsek ellen ugyanazt az állást foglalta el. Cselszövényeivel, gazságaival, vesztegetéseivel, holott ennek ugyancsak értette ám a módját, nem szorított egyedül Keletre, hanem számos párthivet szerzett magának Galliában, Itáliában, sőt ha egyik kortársa néhány elejtett szavának hihetünk, még a ravennai udvarban is. A mi Afrikát illeti, ez mindjárt a 407-ik év június havától fogva, nyíltan mellette nyilatkozott, midőn a carthagói általános zsinat arra kérte Innocentius pápát, hogy ne szakítsa meg egyházi összeköttetését a mindenkor oly kiválóan igaz hithez ragaszkodó egyiptomi egyházzal, s ennek az ohajtásnak a római szentszék előtt való tolmácsolására maga Augustinus vállalkozott.

Fenyegetéseinek, cselszövényeinek, vesztegetési eszközeinek támogatására még holmi gyalázó iratot is bocsátott ki Theophilus Aranyszájú János személye ellen, a mely utálatos irkafirkával önmagát akarta igazolni, az által, hogy áldozatát minden módon bemocskolta. A véletlen, még pedig nem mondjuk, hogy szerencsés véletlen, megőrizte számunkra ennek a gyalázó iratnak némi töredékét, egy VI-ik századi püspöknek Justinian császárhoz intézett munkájában. Mi ma pirulva olvassuk azt, a mit nem pirult leírni, pap létére, a keleti egyház legtekintélyesebb patriarcháinak egyike, arról az emberről, a kinek egyenesen gyilkosa volt. A szerző összes hittudományát felhasználja, hogy általa a legesztelenebb boszorkánykodási vádakot koholhassa, a szentírásokhoz pedig azért folyamodik, hogy belőlök minél hathatósabb átkozódási és gyalázkodási kifejezéseket meríthessen. E munkából tudjuk meg, hogy János nem egyéb volt pokol fajzatánál, a kinek szavai utálatos

piszkot vivő patak módjára ömlöttek át a lelkekbe; nem egyéb Judás áruló társánál, és valamint a Sátán felveheti magára a világosság szellemének alakját, úgy János is voltaképen egészen más volt, mint a minek látszott, mert azzal a pokoli szellemmel üldözte atyjafiait, a mely már Saulusnak sem hagyott nyugtot, és öldökölte a szentek szolgálait. Elnevezte még Aranyuszájú Jánost »megfertőztetett és romlott lelkű embernek, az elsőszülöttekből álló egyházban istenkáromlónak, a kiben a zsarnoki akarát féktelen dühe uralkodott, s a ki saját örültségében büszkélkedett. — Lelkét is a gonosz lélek hatalmába adta, hogy azt ocsmány házasságtöréssel bemocskolja, papsága utálatos volt, áldozatai szentségtörések; ellensége volt az emberiségnek és vétkeivel a rablók vakmerőségét is felülmulta.« Ennélfogva azok a kötelékek, a melyekbe János bonyolódott, nem szakgattathatnak széjjel, és Theophilus hallotta is az Isten szavát, a ki ezt kiáltotta neki: »Válaszszatok köztem s ezen ember között.« — A toll szinte vonakodik az ilyen alávaló sértegetések leírásától, mindamellett Jeromos, egykor ellensége, az alexandriai patriarcha iránt való szivességből, a kivel az Origenisták rovasára kibékült, abba a gyengeségbe esett, hogy ezt a gyalázatos iratot latin nyelvre lefordítsa, hogy a nyugotiakkal megismertethesse; sajnálatos tévedése ez annak a szép, de egyúttal rendkívül szeszélyes lángésznek!

Az emberiség becsülete szempontjából azt kell hinnünk, hogy e bibliai piszkolódások nem hogy ártottak volna az áldozat ügyének, sőt inkább nem egy ingadozó becsületes szivet felé hajlítottak. A mi Theophilust illeti, ő sem soká üzhette szemtelenségét és vakmerőségét: a 412-ik esztendő valamelyik napján, hosszas eltompultság után, ágyá-

ban halva találták,¹⁾ de halála azért nem szabadította meg az alexandriai egyházat azoktól a veszekedő és cselszövősködő hajlamoktól, a melyeket benne ez a patriarcha huszonhét évi kormányzata alatt meghonosított. Egy másik halál sokkal nagyobb következményeket vont maga után a keleti egyház ügyeiben, tudniillik az ugyanazon évben kimult antiochiai betolakodó patriarchának, Porphyriusnak halála. A három vezér közül tehát már kettő letűnt a cselekvés színteréről, de azért a hadsereg tovább is fenmaradt s a konstantinápolyi betolakodó tekintélye, úgy a hogy, tovább is megtartotta a többi egyházat a szakadás törvényei alatt.

Sándor, a kit a János-párti ellenzék Porphyrius helyére az antiochiai püspöki székbe ültetett, szigorú jellemű szerzetes volt, a ki bizonyos ideig papképen a Szent Sófia székesegyház kötelékében állott, s a ki megőrizte szíve fenekén azt a csodálatát és háláját, a melyet azon feljebbvalója iránt érzett, a kit hajdanában szolgált. Ennélfogva legelső gondjának tekintette, hogy székvárosa, Antiochiának diptycháiban visszaállítsa annak a férfiúnak nevét, a kire méltán büszke lehetett, azután irt a pápának, hogy tőle a római egyházzal való összeköttetését megnyerhesse, majd levele után nyomban követséget küldött hozzá, a mely előtte feltárja érzelmeit s egyúttal azt a biztos reménységét, hogy a mélyen meghasonlott kedélyekbe, eszélyes magavi-selet által, a békét helyreállíthatja. Ez képezte az első lépést, a melyet Kelet a kibékülés útján megtett, de ez a lépés óriási volt; mert Innocentiust úgyszólván felmentette az erkölcsi felelősség terhe alól, az által, hogy azon elszige-

¹⁾ Theophilus, Alexandrinus episcopus, morbo veterni correptus, extremum diem obiit . . . idibus octobris. Socr., VII. 7.

teltségét, melybe majdnem az egész keresztyén világgal szemben jutott, megszüntette; sőt azonfelül még arra is kitalást nyitott, hogy az összes igazhitű ázsiai egyházak rövid idő múlva visszatérnek az egység kebelébe. Innocentius szintén bevallhatta lelkiismerete előtt, hogy nem esett túlzó vakbuzgóság hibájába, azon messze vidéken eső ügy védelmében, a mely mellett azt vélte láthatni, hogy az igazság és jog harczolnak, mivel egy tekintélyes főpap a helyszínén vele egyenlően ítéli meg a dolgot. Örömének szent felhevülésében üdvözlét küldi az antiochiai patriarchának. »Nem vártunk kevesebbet, ezt írja neki, attól az egyháztól, a melyet ép úgy, mint a római, maga Péter apostol alapított s a mely még a mienknél is elébb részesült az apostolok ezen fejedelmének oktatásaiban.«

• A mint Sándor Syriában az egyházi visszahatás főfő mozgató rugójává lett, azonnal visszahivott székeikre számos oly püspököt, a kiket hajdan Aranyszájú János iktatott oda s a kiket onnét a tölgyesi zsinat, vagy Porphyrius elüldözött. Majd felhivta a joghatósága alá tartozó püspököket, hogy kövessék példáját s írják be diptycháikba Jánosnak nevét, úgy, hogy a dolgokban gondviselészerűleg beállott fordulat következtében ugyanazon rengeteg hatalom, a melyet Arkadius rendeleteivel az élő Aranyszájú János ügyének elnyomására teremtet, egyenesen arra szolgált, hogy azt halála után diadalra juttassa. Nemsokára azon vették magokat észre Rómában, hogy egész tömeg kéréssel érkezik, a melyben azért folyamodnak, hogy ezen egyházzal összeköttetésbe léphessenek. Innocentius tanácskozó testületet állított maga mellé, a mely ezen kérelmeket ellenőrizze s a kérelmezőket vizsgálata alá vesse. E tanácskozó testületben, a melyet huszonnégy itáliai püspökből alakított,

alkalmasint titkári minőségben adott helyet Aranyuszájú János hajdani diakonusának, Cassianusnak, a ki elmenekülte óta a római egyház papjává lett.¹⁾ Cassianus, mint volt syriai szerzetes, ennek a tartománynak összes papságát jól ismerte, és vallásos ragaszkodása egykori feljebbvalójának emléke iránt minden olyan gyanút kizárt, hogy annak titkos ellenségei és az árulók iránt valami nagy elnézéssel viseltessék. Egyébiránt a pápa azokat a feltételeket is megszabta, a melyek alapján beleegyezik az egyházi összekötetést elismerő levelek adásába, és a dolog minél ünnepélyesebbé tétele végett elrendelte, hogy ezek a feltételek a római egyház jegyzőkönyvébe iktattassanak. Az összes tények egybevetéséből azt a következtetést vonhatjuk, hogy a föltételek legfőbbikét az képezte, hogy a kérők meghódolásuk alkalmával elismerik, hogy Aranyuszájú János soha sem szűnt meg Konstantinápoly érseke lenni, mivel az szabálytalan letétele miatt felebbezett, de Isten elébb kiszólitotta a világból, mintsem az egyetemes zsinat felebbezése tárgyában ítéletet mondhatott volna. — Ámde épen ez képezte azt az alapvető pontot, a melyre a zsinattartási kérés támaszkodott, s a római egyház e tárgyban semmi kibúvó ajtónak, vagy szörszálhasogatásnak helyet nem adott; hanem azt akarta, hogy a dolgok egyenesen azon állapotba helyeztessenek vissza, a melyben első elítéltetése alkalmával voltak.

A püspökök e tervezettel kezökben tanácskoztak, Cassianus véleményét mondott, a pápa pedig végleg határozott, hogy megadja-e vagy nem az egyházi összekötetésbe lépést engedélyező levelet. Úgy látszik, hogy a kérel-

¹⁾ Baron, an. 408, 53. — V. ö. Tillem., *Mém. eccl.* t. X. p. 652. s köv.

mezők száma nagy lehetett, vagy legalább jelentékeny nevek is tartalmazott, példának okáért a bereai Acaciusét, azét az eszelős vén emberét, a ki, miután Aranyszájú János barátja volt, ellenségeinek legelőkelőbbjei közé állott, csupán azért, mert palotájában rossz lakást rendezett be számára. Mivel Innocentius tanácsosai nem találták Acacius levelét kitételeire nézve eléggé világosnak, a kétértelműségtől és a gyűlölet utógondolatától eléggé mentnek, arra nézve, hogy minden módosítás nélkül elfogadják, visszaküldték Sándor patriarchának, azon felhívás mellett, hogy a bereai püspökkel irassa alá pusztán és egyszerűen a római egyház nyilatkozási tervezetét; Acacius eleintén makacszkodott, szőrszálhasogató magyarázatokba bocsátkozott, de mikor mindazzal semmire sem boldogult, utóvégre mégis csak engedett.¹⁾

Ha ezzel azt mondhatta is a világ, hogy a syriai patriárchaság visszacsatlakozott ezentúlra az igazhitű egyházhoz, de a másik két patriárchaság még mindig nem csatlakozott ahhoz. A békeapostol szerepében fáradhatatlan Sándor felhasználta tehát a konstantinápolyi egyházzal való régi egybeköttetését, hogy ha valami módon hathatna reá, népére és papságára, a melyben a hiveknek egy kis magva még mindig fentartotta magát. E czélból személyesen elment a császári fővárosba, hogy ott Atticus szemei előtt izgasson az igazságtalanul letett püspök becsületének helyreállítására s nevének a diptychákba való beiratására. Atticus hasztalan hányt tüzet, lángot, hasztalan bélyegezte tisztitársának eljárását »meggondolatlan s vakmerő cselekedetnek,« egyik püspöknek a másik püspök megyéje ügyeibe

¹⁾ Theodoret *Ep. ex.* — Niceph., XIV, 27. — Baron., 408, XXII, XXIII. — V. ö. Tillem., *Mém. eccl.* t. X. p. 352. s. követk.

való törvényellenes beavatkozásnak, azért Sándor bátran tovább folytatta buzdításait, úgy, hogy mikor székvárosába, Antiochiába visszatért, az ügy jelentékenyen előre haladt. Ezután nemsokára meg is halt Sándor, és utóda felvette ugyan újból a munkát, de már sokkal lanyhábban folytatta, úgy hogy a dolog szerfelett elhuzódott, halasztódott. Végre 415-ben, egy Acacius levelével ellátott pap azt a hirt hozta forgalomba, hogy ez a püspök bizonyos fentartások kikötése mellett csatlakozott a beirók pártjához, mire az izgatás újból megkezdődött. Atticus rosszakarata ellen, minden kibuvó ajtói és minden kikötései mellett is, hatalmas fegyvert képezett egyik czimborájának, a ki az Aranyszájú János ellen folytatott üldözésbe még nálánál is jobban beleártotta magát, illetén megváltozása és előbbeni nyilatkozatainak illetén visszavonása. Vajjon a konstantinápolyi betolakodó vonakodnék-e annak a cselekedetnek végrehajtásától, a melynek a bereai püspök alávetette magát? A konstantinápolyi nép eleintén csak kérte János nevének a diptychákba való beiratását, majd nemsokára követelte, mignem valami zendülés-féle, az érsek hibezés-habozásának utoljára csakugyan véget vetett. A fenyegetésektől és a zajongástól megijedt Atticus a palotába sietett, hogy kikérje a császár rendeletét, vagyis inkább a császár tanácsosaiét, mert az uralkodó fejedelem, az ifjú Theodosius, Arkadius utóda, még ekkor csak tizennégy éves volt. A tanács úgy gondolkozott, hogy a polgárháború és meglehet a császári székváros újabb felgyújtatása sokkal komolyabb veszedelemmel fenyeget, mint a minő a beírás tényéből származhatik, a mi különben is nem egyéb, mint a közönségesen ismeretes ténynek bevallása, s ezzel a betolakodó püspököt személyes felelősségére utalta.

Atticusra nézve mindenesetre kemény és nehéz dolog volt az igenlő határozat választása, mert ha elismeri, hogy Aranyszájú Jánost, a ki a 407-ik év szeptemberének 14-én halt meg, a konstantinápolyi püspök czíme megilleti: ez által önmagát zárja ki annak törvényes birtoklásából, ha tovább nem is, de legalább addig a napig; ez által önmagát bitorlónak és törvénytelen püspöknek nyilvánítja, mert egyházjogilag két püspök nem foglalhatott helyet ugyanazon püspöki széken: az egyiknek hátra kelle vonulnia a másik elől. Ámde Atticus már tíz év óta püspökösködött, s mint ilyen, Arsacesnek, Aranyszájú János közvetlen utódának helyére választatott: vajjon tehát a tőle követelt elismerés által hatálytalanokká tegye-e a saját püspöksége hivatalos tényeinek egy részét, elődének pedig összes cselekedeteit? Ezen bizony törhette a fejét, de az idő sürgős volt s a császári tanács nem akarta, hogy a zavargás folytatódjék: ennél fogva Atticus engedett. Mint afféle inkább nagyravágyó ember s nem épen oly vakbuzgó, vagy kiengeztelhetetlen ellenség, elkeseredett harcot folytatott az élő Aranyszájú János ellen, míg visszatértétől félhetett, de most, mikor a halál megszabadította tőle, mit félhetett volna a puszta árnyéktól? Semmit; mert hiszen tovább is ott ülhet a püspöki süveg alatt, sőt engedékenysége által, kétségkívül még az ellenpártot is meghódolásra bírja.¹ Ime ezt gondolta magában Atticus, és Aranyszájú János nevét a fővárosi püspökök névsorába beiktatta. Mindazonáltal ez a kénytelen-kelletlen megtett engedmény nem vonta részére az összes János-pártiakat, és minthogy cselekedetét maga is szégyenlette, azt hitte, hogy a gyűlölethez hűnek maradt egyháztól elszakadtak, főleg pedig az alexandriai patriarcha előtt igazolnia kell magát, mert annak szive épen

nem lágyult meg, s azt hagyta most magára a Kelet kétharmadrészével s a római egyház fejével való küzdelemben. Öngazolását egy, ezen patriarchához intézett, de egyúttal nyilvánosságra is szánt levelében adta elő, a melyet az egyháztörténetírók műveikbe is fölvettek.¹⁾

Az egyptomi patriarchaság már akkor Theophilus szenvedélyes kezeiből még igazságtalanabb s még erőszakosabb kezekbe ment át. Szinte azt mondhatta volna az ember, hogy a gyűlölet, a boszú, a zsarnoki uralkodás és egyenetlenkedés szelleme ép úgy tanyát ütött az alexandriai székesegyházban, mint ahogy hajdan az Eumenidák csapata tanyát ütött a delphibeli Apollo templom előcsarnokában, a melyek ott soha el nem aludtak. Az új patriarcha, a kit vérrel kevert választás ültetett három évvel azelőtt székére, a réginek unokaöccse volt s ugyanazon székre amazéval egyenlő, vagy talán még azénál is nagyobb hittanszaki tudományossága mellett, oly gonosz indulatokat is vitt, a melyeket Theophilus egyáltalában nem ismert. A nagybátya rendes fegyvereit a cselszövény és gazembercsinyek képezték: Cyrillus, ez volt az unokaöcs neve, már a gyilkosság elől sem hátrált. Mindjárt püspökségének elején olyan két rettentő merénylettel bélyegezte meg magát, a melyek az egész Egyptomot rémületbe ejtették. Mint-hogy az alja-néppel korlátlanul rendelkezett, a melyet pénzosztogatással szédített magához, úgyszintén a monostorakkal is, a melyek a czinkosoknak egész légioit szolgáltatának számára: mindezeket ráuszította a zsidókra, e gazdag, értelmes és munkás népségre, a mely Alexandriának egyik büszkeségét képezte. A feluszított tömeg éjjeli táma-

¹⁾ Soer., VII. 25. 26. — Theoph., p. 72. — Niceph., XIV. 26. 27. — V. ö. Tillem., *Mém. eccl.* t. X. p. 656. s köv.

dást intézett ellenök, abban a városrészben, a hol laktak, a mikor javaiból kifosztotta, jó nagyrészőket kiirtotta, úgy hogy e virágzó gyarmat, a melynek eredete Nagy Sándor idejébe nyult vissza, kénytelen volt elmenekülni abból a városból, a melynek romlását okozta az, hogy őket kiűzte.¹⁾ Cyrillusnak ezt az első hősi tettét nyomban követte egy másik, a mely épen olyan hirhedt maradt, mint amaz, tudniillik Hypathiának, e szép és tudós ifjú leánynak meggyilkoltatása, a kit kiváló érdemei az Alexandriában fennálló platói iskola tanári székébe emeltek, s a ki dicsőségesen töltötte be azt a széket, a melyet hajdan Clemens és Ammonius, Origenes és Plotinus tett hírnevessé.²⁾ Ezt a leányt egy Cyrillus papjai közé tartozó olvasó valamely templom közelébe vitte erőszakkal, a hol egyenesen annak pitvarában darabokra vagdalták, s testének széttépett részeit az utcákon meghurczolták és végre nyilvános téren elégették. Cyrillus, a mint kezét ilyenénkép nőgyilkolással bevérezte s egy egész népséget a vérengzés dühének áldozatául dobott, a kormányzó tekintélye ellen is fellázadt, a kinek meggyilkolását szerzetesei megkísérlették; így daczolt a törvényekkel, mert elbizakodottságában azt hitte, hogy azoknak felette áll, és ekkép a borzalom uralmát léptette életbe a városban, s a legnyomasztóbb jármot vetette a patriarchaságának kerülete alá tartozó püspökök nyakába. Ha az egyház azt hitte, hogy ezen patriarchának, a hitczikkek feletti vitákban teljesített szolgálatai jutalmául a szent címet kell megadni; mint ember, egészben véve, a történelem ítélőszéke elé tartozik, s a történelem méltó joggal bélyegezte meg nevét.

¹⁾ Socr., VI. 13.

²⁾ Socr., VII. 15.

Atticus önigazolására szolgáló levele rosszabb helyre sem juthatott volna, mint ennek az embernek a kezei közé, a ki végletekbe járó határozatoknál egyebet sem ismert, sőt a ki még a verésektől sem riadt vissza. A levél egyébiránt alázatos, félénk hangon szólt, sőt egyenesen alázatosságával igyekezett szerzőjének mentségére szolgálni. Atticus eljárását a konstantinápolyi nép erőszakos fellépéseitől való félelmével s a császár ohajtásával igyekezett igazolni; egyébiránt az általa elkövetett hibáért első sorban az antiochiai patriarchára kívánta háríttatni a felelősséget, mint a kinek meggondolatlansággal és vakmerőséggel teljes szavai a polgárháború égő fáklyáját egész a császári palota kapujáig hajították. Midőn Atticus a fenyegető kiabálásokra a béke érdekében engedett, ezzel csak szent Pál példáját követte, a ki saját szavai szerint, a kibékülés és egyezés lelkétől vezettetve, »mindeneknek szolgájává« tette magát. És hogy ha magaviseletét az egyházi törvényekhez mérik, senki sem találhat benne olyast, a mi akár az írott törvényekkel, akár a régiektől eredő hagyományokkal ellenkeznék. Az egyházak szertartásos könyvei nemcsak püspököknek, hanem világiaknak, sőt még nőknek a neveit is ¹⁾ tartalmazzák, s egyáltalán nem fontos dolog, hogy Arany-szájú János neve melyik osztályba foglaltassék. De különben is nem volt-e valósággal püspök? Atticus tehát beírhatta arra az időre, a melyben törvényes püspök volt, ha arra az időre nem is, a meddig nem volt az, úgy hogy ezen fentartás mellett a beírás nem tartalmaz semminemű ellenmondást, azzal az ítélettel, a mit reá vonatkozólag két

¹⁾ Mentio namque ejus fit cum defunctis non solum episcopis, sed et presbyteris, diaconis et laicis ipsis mulieribusque. Niceph., XIV. 26.

zsinat hozott. Vajjon az ő nevének a diptychákban foglalt egyéb nevekhez való kapcsolása által bemocskoltatnak-e ezen tiszteletreméltó jegyzőkönyvek? Semmiképen sem. Senki sem kárhoztathatta azért Dávidot, hogy Saulnak, ez Isten által elvetett királynak, nagyszerű siremléket állított, s a jelen időkben az ariuspárti Eudoxusnak ugyanazon oltár alá való temettetése, a hol szent András, szent Lukács és szent Timotheus pihennek, szintén nem csökkentette semmit is azt a tiszteletet, a mely ezen szenteket méltán megilleti.¹⁾ A békesség oly nagy jótétemény s a mi Urunk oly hathatósan ajánlja, hogy ő, Atticus, egyáltalán nem vonakodhatott attól, hogy annak helyreállítását, a mennyire csak tőle függ, előmozdítsa, sőt ellenkezőleg arra buzdítja tisztitársát, az alexandriai patriarchát, hogy kövesse az is az ő példáját, hogy a keresztyénség végtére a testvéri egyetértés és a pártszenvedélyek lecsillapulta árán megnyugodhassék.

Ez a végül következő buzdítás jobban feldühösítette, mint a többi összevéve, ezt a rakoncátlan embert, a kihez intéztetett. Cyrillust úgy nevelte nagybátyja, hogy benne Aranyszájú János nevének már pusztá említése is borzalmat keltsen; ott volt annak oldala mellett a tölgyesi zsinat vitáin, mint egyszerű, közönséges pap s azt a vágyat hozta onnét magával, hogy ha a szükség úgy kívánná, bárcsak ő is hozzájárulhatna még valamivel a vértanú megköveztetéséhez. Ez a vértanú halálát lelte a Theophilus által felkavart viharban, de emlékezete még mindig élt és Cyrillus kedvező alkalmat talált abban boszúja kitöltésére, mivel szokása szerint a halottakat sem részesítette nagyobb

¹⁾ Asii impietatis sectator Eudoxius sub eadem sacrificii ara positus. Niceph., XIV. 26.

kiméletben, mint az élőket. Atticusnak alázatos mentegeltőzésére tehát göggel és gúnynyal telt levélben felelt, a mely levél mai napig is megvan, s úgy tekinthető, mint a legundokabb rosszakarat és ügyesség valódi remeke.

»Azon tudósításokból, a melyeket Kegyességedtől kaptam, így kezdi levelét, arról értesültem, hogy beirtad János nevét egyházad szertartásos könyveibe, és Konstantinápolyból jött emberektől azt is megtudtam, hogy ez a beírás nem a világiak névsorába, hanem a püspökök sorozatába tétetett. Ekkor azon töprengtem magamban, hogy vajjon a kik ekképen cselekesznek, a niceai atyák meggyőződését követik-e, ugyanazért elképzeltem, mintha ezzel a tekintélyes és szent gyülekezettel állanék szemben, s azonnal beláttam, hogy ez atyáknak szent gyülekezete elfordítja tőlem szemeit, hogy azzal az ilyen cselekedet felett való helytelenítő véleményét tudtomra adja s tiltakozzék az ellen, hogy én abba megnyugodjam. Mert valósággal hogyan is helyezhet valaki a papságból kirekesztett embert az Isten papjai sorába, s mikép engedheti, hogy azoknak tiszteletreméltó állapotában részesüljön, ha csak a papi nevezet nem valóságos gúny és mesebeszéd? Ellenkezőleg pedig, ha ez a szó oly nagy és fenséges hivatást jelent, a mely a papságot a néptől elválasztja és mintegy falat és korlátot állít fel közöttök: akkor meg nem kell összezavarni azokat a dolgokat, a melyek össze nem elegyíthetők, sőt ellenkezőleg mind a kettőt meg kell tartani saját méltósága területén, azzal a tisztelettel, a mi őt megilleti; ennélfogva a világít ne helyezze senki a püspökök sorába, vagy ne számítsa a valóságos főpapok közé azt az embert, a kit az a minőség többé meg nem illet. Tartsad tehát tiszteletben, arra kérlek, elődeinknek, a leghirnevesebb egyházi atyák-

nak meggyőződését, és kérdezd meg azok véleményét is, a kik jelenleg a világon élnek; mert az az ember, a ki úgy tesz, a mint te cselekedtél, nemde a legnagyobb szomorúságot okozza nekik? De együttal kiméelj meg bennünket is ettől a szomorúságtól, és szüntesd meg azt az alkalmat, a mely e közgyászra méltán okot szolgáltatott.

»Az igaz, hogy jó és bölcs emberhez illő cselekedet, ha valaki az időkhöz és körülményekhez alkalmazkodó magaviseletet tanusít, föltéve, hogy ez nemcsak veszedelemmel nem jár, de sőt inkább a Jézus Krisztus nyájának előnyére válik. Ezen szellemben mondta magát szent Pál is *mindenek szolgájának*, mialatt jelentékeny haszon kedvéért némi csekély kárvallásnak tette ki magát, de a jelen körülmények alkalmával, mi az a haszon, a miben te reménykedel? ¹⁾

»Kegyességed oly régen lépett a konstantinápolyi székre, hogy már alig akad olyan ember, a ki némi ellen-szenvet érezne a miatt, hogy veled együtt valamely egyházi gyülekezetben részt vegyen, és ha kezdetben némelyek, merő ellenzéki viselkedésgből, elkülönözték is magokat tőled, azóta az Úr kegyelme folytán már visszacsatlakoztak hozzád. Vajjon találkozik-e olyan tisztviselő, a ki nem hallgatna Kegyességed szavaira, vagy a ki miattad a hívők testétől elszakadva maradt volna? Olyan nincs egyetlen egy is, de sőt kérem is az Istent, hogy ilyen ne is legyen. Kik tehát azok a személyek, a kiknek az üdvösségét eszközölni szándékozol az által, hogy őket az egyházba visszalépteted, mikor inkább ellenkezőleg kizárod annak kebeléből az egész Egyiptomot, Thebaist, Lybiát, Pentapolist s annyi sok más

¹⁾ Sic beatus Paulus omnibus factus est omnia, non ut exiguum quiddam lucrificeret, partem autem quamdam damno afficeret, sed ut omnes lucrarentur. Niceph., XIV. 27.

tartományt, a melyek elítélik azt a munkát, a mit te jónak tartasz? Hiszen így feláldozod azokat, a kiket az isteni kegyelem szilárdan megtartott a kötelesség korlátai között, néhány békétlenkedő szellem megnyerhetése kedvéért, és mikor arra vállalkozol, hogy annak a maroknyi lázongó hadnak tetszését megnyerd, a kik egyetlenegy ember gonosz indulata kedvéért üdvösségöket kockáztatják, olyan tartományokkal szakítasz, a melyek szilárdan ragaszkodnak az egyház határozataihoz.¹⁾ Mit gondolsz, melyik párt kedvesebb Isten előtt, az-e, a melyik János mellett nyilatkozik mindazon dolgok után is, a melyekben János bűnösnek találtatott, vagy pedig az, a melyik annak megbüntetése mellett nyilatkozott, mikor az nem tartotta lelkiismeretével meg nem egyeztethető dolognak, hogy az egész világot felzavarja és megháborítsa? Szüntesd meg tehát azt az alkalmat, a mi bennünket pártokra szakgat, dugd vissza hü, velyébe a te kardodat, és parancsold meg, hogy János nevét töröljék ki a püspökök névsorából; mert habár úgylátszik, hogy némelyek nem is becsülik valami sokra a püspöki nevezetet, de legalább ne érjen bennünket az a szégyen, hogy áruló helyeztessék az apostolok tisztes társaságába. Mert, ha közējök iratnék Judás neve, mi történnék akkor szent Mátyással, lenne-e annak helye az apostolok társaságában? És ki vállalkoznék arra, hogy kitörölje onnét szent Mátyás nevét, csakhogy a Judásét helyébe írhasse?²⁾ Te se cselekedj másképen, kérve kérlek, a kitűnő Arsacessel szemben; tartsd meg számára a méltóságnak azt a fokozatát, a mely

¹⁾ Esto ut pauci admodum sint adhuc seditiosi qui se pro illius malignitate periculo exponunt. Niceph., XIV. 27.

²⁾ Judae nomine in eorum numero relato, quo deinde loco Mathias nobis ponetur? U. az u. o.

őt megilleti, olvasd fel nevét közvetetlenül a Nectariusé után, a kinek neve annyira híres az egész világon, úgy, hogy akárminek megcselekvésébe egyeztél is merő kénytelenségből, ne mocskold be legalább az üdvözült Arsaces emlékezetét.

»Azt mondod talán erre, hogy illetén magaviseleteddel néhány ember kegyét megnyered. Engedd meg tehát, hogy egész nyíltan szóljak hozzád. Én rendkívül szeretném, hogy bárcsak minden ember üdvözülne; de ha valaki ostoba eszének megmakacsodása folytán, elszakad az egyháztól és annak a törvényeinek ellene szegül, mi kár lenne abban, ha ez az ember elveszne? ¹⁾ A mi kötelességünk abból áll, hogy az ellenünk fellázadókhoz így szóljunk: »Arra kérünk benneteket a Jézus Krisztus nevében, hogy béküljetek ki Istennel«, azután ha azt tapasztaljuk, hogy engedetlenségökben vakmerően megmaradnak, a legfelső ítélő bíró kezére bizzuk őket. »Teljes igyekezetünkkel rajta voltunk, hogy Babylont meggyógyítsuk, de az nem akart meggyógyulni, így kiáltott fel Jeremiás: hagyjuk tehát saját sorsára, mivel ítélete felhatott az egek egéig.«

»A megboldogult Sándor, a ki szavak dolgában rendkívül vakmerő ember volt s némelyeket kegyes testvéreink, a keleti egyház püspökei közül ügyes beszédei által megszédített, az terjesztette el ezt a betegséget nyájad között; ám őrizkedj, hogy tovább ne terjedjen, hogy el ne emészsen, meg ne rontson minden lelket; de sőt inkább az a kötelességed, hogy megtisztítsd tőle az egyházat s eltávolítsd mint a hályogot, mely a szemet fedi s elveszi tőle az igazi világosságot. Arról is értesültem, hogy Bereának

¹⁾ Si quis vero imperitia sua ab Ecclesia recedit, et illius constitutionibus refragatur, quae ejusmodi hominis est jactura. Niceph. XIV. 27.

jámbor püspöke, Acacius, a ki oly boldog öreg kort ért, tiltakozik s vele együtt Antiochia jelenlegi püspöke is tiltakozik s azt állítják, hogy csak az erőszak által kényszerítette olvasták fel János nevét a szentmise alkalmával, és hogy csak a te ellenállásodat várják, hogy e kelepczéből kiszabadulhassanak. Őszintén beszélek, mondom, s lelkemnek elkeseredettségéből. A kik arra hivattattunk, hogy mások sebeit meggyógyítsuk, minékünk nem szabad azokat újabb sebek által még mérgesebbekké tennünk....

»Nem, ne törd el azt, hogy Jechonias, ha már egyszer kitöröltetett a próféták névsorából, Dáviddal és Sámuellel együtt oda visszaiktattassék. S ha akadtak is oly vakmerő személyek, a kik Eudoxus testét az apostoloké mellé temették, ne fogadjuk el szent példa gyanánt azt, a mi világi és szentségtörő.¹⁾ Ezt nem azért mondjuk, mintha mi a holtat bántalmazni akarnók, sem azért, mintha mi a mások baján örvendeznénk; ilyen magaviselet a keresztyénhez nem illelnek; hanem azért, mert több tekintettel viseltetünk az egyház érdeke iránt, a mely azt akarja, hogy szent törvényei meg ne sértessenek, mint azon részvét iránt, a melyet tőlünk egy ember érdemel. E két párt-szemponthoz kell választanod. Add meg nekünk azt a vigasztalást, hogy Kegyességeddel egész tisztaságában s egész szentségében tartsuk fenn egyházi összeköttetésünket és ne tanusítsd, hogy több becsülettel viseltetel egy holt ember iránt, mint a mennyi szeretettel viseltetel az élők iránt.«²⁾

¹⁾ Nec igitur Jechonias rejectus cum Davide et Samuele prophetis censeatur, neque si quibusdam inique placitum est ut Endoxii reliquias eo quo scripsistis reponerent loco, propterea nos quoque profanum ut sacrum in alium referamus. Niceph., XIV. 27.

²⁾ Illud dato ut pure nos . . . cum pietate tua communicare pos-

Főbb vonásaiban ilyen volt körülbelül a Cyrillus levélének tartalma, szörszálhasogató, metsző hangú, a mely döntő tartalmúnak s egyhangú szentesítéssel ellátottaknak tüntette fel azon zsinatoknak határozatait, a melyekre hivatkozott. Támadást képezett ez nemcsak azon két keleti patriarcha ellen, a ki meghódolását jelentette ki, hanem még Innocentius pápa ellen is, a ki azt követelte. Az alexandriai patriarcha, mikor ezt írta, korántsem számított arra, hogy visszatérésre birhatja akár Atticust, a kinek nagyra-vágyását ismerte, akár a két császárt; hanem csak azt akarta vele elérni, hogy olyan pártvezérnek tünteti fel magát, a ki az egyházi törvényeknek őre a római egyházzal szemben, a melylyel való egyházi összeköttetését megvetette. Valóságos hadiüzenet volt ez, még pedig hatalmas háborúé, azon elpártolás daczára, a melylyel Cyrillus Kelet egy részét vádolta; mert még mindig maga mögött tudta az egész Egyptom, Cyrenaika és Pentapolis püspökeit, a kik uralma alatt nyögtek, még ha nem számítók is a Carthagó környéki Afrikát, a mely Egyptommal való régi testvéries kötelékeit fentartva, szintén kíséőcsapatának egyik alkotó részét látszott képezni. Mivel ekkép a keresztyénségnek szinte harmadrésze még mindig e bátor, vakmerő és uralmáért mindenre képes és a római egyház fejével nyílt harcban álló ember szenvedélyeinek engedelmeskedett, az egyházi szakadás veszedelme még fenyegetőbbnek mutatkozott a megholt Aranyuszájú János kedvéért, mint a minő talán az élő Aranyuszájú János kedvéért fennállott. Mindazonáltal Innocentius nem lankadott. Sőt Cyrillus nyilatkozatának

simus atque tu unius ejusque defuncti amorem post eorum qui adhuc vivunt dilectionem ac potius post Ecclesiae sanctiones habeas. Niceph., XIV. 27.

mintegy czáfolatául kijelentette, hogy egyházi összeköttetésbe lép az igaz hithez visszatért keleti egyházakkal, első sorban pedig egyenesen Atticussal; kijelentette, hogy számít az isteni kegyelemre, amely e világ zivatarai között nem kíván az emberektől egyebet, hanem csak azt, hogy a jót állhatatosan szeressék és bátorságukat megőrizték.

Ez az újabb háború Innocentiusnak egészen élete végéig eltartott. E dicsőséges pápa utódai alatt Cyrillusnak, a ki csakhamar egyéb vitákba s egyéb gyűlölködésekbe bonyolódott Keleten, szüksége lett a római egyház támogatására, és mivel csak úgy nyerhette meg attól a kívánt segédelmet, ha elébb összeköttetésbe lép vele, tanácsot kért, vagy legalább úgy tettette magát, mintha kikérte volna a szakadásba beleunt néhány egyiptomi püspök tanácsát s arra beirta az alexandriai diptychákba Aranyházú Jánosnak általa gyűlölt nevét. Azonban az oltár lábainál kihirdetett békekötés daczára, boszúvágya soha sem költözött ki szívéből; de végre mégis megkapta egyéb ellenségei ellen azt a szövetséget, a mi után áhitozott. Tíz évvel később, pápai követ czimmel szerepelt a nestorianismus vitáiban.

Habár még nem végződött is be minden, de azért Innocentiust méltó joggal nyilváníthatta a világ, a keresztyénség kibékítőjének. Tisztelettel és bámulattal telik el az ember, ha szemléli a történelemben ezt az egyszerű, de nagy embert, ezt az Alba hegységből származó papot, a ki a keresztyén főpap öltözete alatt a régi rómaiak nyugodt és hideg lelkületével lepte meg a világot. Egy latin költő hajdan gyönyörű versekben dicsőítette »az igazságos embert, a ki szándékában nem ingadozik s az egész világegyetem ostromát oly rendületlenül kiállja, a mely már szinte nem is e világból való.« Úgy látszott, mintha a pogány költő

eszménye megvalósult volna e keresztyén pápa személyében, az igazság e védelmezőjében, a kit semmi ki nem riaszthatott lelke erős várából, »*non . . . mente quatit solida.*« De ha Innocentius nem lehetett is jelen művének teljes betetőzésénél, de azért beláthatta már halála előtt, hogy hajlíthatatlan akarata megtörte a tények hatalmát, és hogy az Egyház biztos léptekkel halad azon az ösvényen, a melyet számára gondolatban kijelölt.

E közben a halál évről-évre mindinkább tisztára seperte azt a földet, a melyen egy évszázad harmada óta annyi szenvedély tusakodott Aranyszájú János személye vagy neve körül. Atticust szintén elérte 425-ben a halál s Konstantinápoly érseki székét olyan utódokra hagyta, a kik nem avatkoztak az üldözésekbe, és a Jánospárti különcök egymásután összeköttetésbe léptek az érsekekkel. Az egység helyreállításával egyidejűleg a lángoló lelkesültségű tisztelet is mindinkább feléledt egyházában a cucususi száműzött iránt, úgy hogy nem féltek többé dicsőségét és hitvallói halálát nyíltan hirdetni, még az üldözők füle hallatára sem. Végre 434-ben a választás véletlene olyan embert juttatott a püspöki trónra, a ki gyermekségében olvasója és íródeákja volt Aranyszájú Jánosnak, sőt bizonyos egyházi történetíró állítása szerint, egyenesen »annak személye körül alkalmazott szolgálja« lett volna. Proclus, így hívták azt a férfiút, kegyeletos emlékezettel viseltetett hajdani gazdája iránt, és egyetlenegy alkalmat sem mulasztott el, a mikor annak nevét a népnek eszébe juttathatta. Egy napon tehát, a 437-ik évben, a mikor nevenapja alkalmából dicsérő beszédet tartott fölötte, a jelenlevő közönség ilyen közbekiáltásokkal szakította félbe szónoklatát: »Azt kérjük, hogy püspökünk János adassék vissza nekünk, azt akar-

juk, hogy a mi atyánk teste közöttünk pihenjen!« Proclus sietett a császárnak tudtára adnie ezt az általános ohajtást, melynek teljesítésétől a béke tökéletes helyreállítását remélte.

II. Theodosius, a ki még mindig a keleti császárok trónján székelt s a ki akkor már önállólag kormányozott, minden habozás nélkül megnyugodott a nép és az érsek ohajtásában. Minthogy ifjú gyermekeibeiben Pulcheria néneje gondoskodott neveltetése felől, a ki az egyházi villongások legerősebb dühöngése korszakában sem osztotta közös édes anyjok érzelmeit, jókor megtanulta titokban bámulni és szánni az üldözött nagy szónokot, a kit »a világegyetem tanítómasterének és aranyos szájú patriarchájának« nevezett. Ki is adatott nyomban a rendelet, hogy a száműzött teste Konstantinápolyba visszahozassék és az Apostolok templomába helyeztessék. Aranyoszájú János tehát odahagyta szent Basiliskus kápolnáját, a hol harmincz évig nyugodott, és a földi maradványait tartalmazó szekrény megmérhetetlen sokaságu és folyton-folyvást megújuló népség, papság és szerzetesek összeseregglése mellett vitézt városról-városra egészen Chalcedonig. Chalcedonban a nagyszerűen feldisznított, háromszoros evezőjű császári hajó várt reá, mert a császár nem akarta, hogy más hajó vegye át a szent letéteményt. Az egész város kivonult oda eléje: a császár, a szenátus, a legelőkelőbb tisztviselők, a legfőbb rangu katonatisztek, s a tengert akkora tömeg emberrel megtöltött, és mivel este volt, fáklyákkal kivilágított hajó és csónakraj borította, hogy »a Pontus-Euxinus torkolatától egészen a Propontisig valóságos szárazföldnek vehette volna az ember,« ¹⁾ azt mondják a történetírók.

¹⁾ Transiit et imperator et senatus imperatorius: transiit et jam patriarcha et iudices magistratusque omnes, deinde generis et aeta-

A halottas menet a városon át vezető útjában hasonlóképp nem kevesebb tisztességgel és pompával fogadtatott. A koporsó számára helyet készítettek a Szent Apostolok templomában, a melyet Konstantin azért alapított, hogy a keresztyén császárok és a konstantinápolyi püspökök számára temetőhelyül szolgáljon. Arkadius és Eudoxia is oda temették, nemzetségek fejének szomszédságába. Abban a perczben, a mint Aranyszájú János koporsója a kövezetre letéttet, Theodosius levetette bíborköppönyegét, hogy azt beborítsa vele, azután szemét és arcát e szerencsétlen maradványok felé fordította s bocsánatot kért tőlök atyja és anyja részére s arra kérte a szent püspököt, hogy bocsátaná meg nekik mind azt a vétket, a melyet ellene tudatlanságból elkövettek.¹⁾ Mielőtt a testet a sírűregbe elzárták volna, Proclus meg akarta azt a népnek arról az emelvényről mutatni, a hol az érsekek székeltek, és a nép oly hatalmas hangon, a mely a székesegyház boltozatait is megrázkódtatta, egyező szóval így kiáltott fel: »Ó atyánk foglald el újra trónusodat!«²⁾ Ilyen végső diadalban részesült Aranyszájú János; azután elfoglalta helyét Arkadius és Eudoxia közelében, úgy hogy hála a mindent megbocsátó halálnak, az üldözők és az üldözött, egymás mellett

tis homines omnis, fretum ardentibus funalibus tegentes... Niceph. Cal., XIV. 43. — Mari prae navigiorum multitudine continentis instar effecto. Theodoret., V. 36.

¹⁾ *Imperator... sacro tumulo chlamyde tecto et fronte atque oculis urnae impositis, communem supplex precationem pro parentibus fecit. Niceph., XIV. 43. — Oculos et frontem loculo admoventis pro parentibus supplicavit... Socr., VI. 36.*

²⁾ *Atque ubi sacer Proclus virum sanctum in eundem suum thronum collocavit, plebs circumfusa ore uno exclamavit: Recipe iniquiens thronum tuum, o pater. Niceph., XIV. 43.*

nyugodhattak. De bár e közben becsületének helyreállítása meglehetősen előre haladt is, azért még mindig nem volt tökéletes: ennél fogva az egyház szentnek és vére ontatása nélkül martyr-halált szenvedett hitvallónak nevezte.¹⁾

Hát czalatt, e sokféle sorsfordulat közepette, mi lett abból az előkelő és szent asszonyból, a kinek lelke olyan erős kötélekkel fűződött az Aranyszájú Jánoséhoz, a melyet még a halál sem bírt elszakítani? Sem az egyház, sem a történet nem akarta, hogy külön váljanak egymástól, hanem helyet engedett számára annak a férfiúnak oldala mellett, a kit kalauzának, atyjának s majd csaknem Isten képmásának tekintett. A kortársak nem említik, hogy barátjának utolsó üldöztetései mily keserű fájdalmakkal töltötték el Olympias; de úgy látszik, hogy a bajainak végét szakító utolsó csapásban nagylelkű vigasztalódását lelte. Aranyszájú János végre nem szenvedett többé; sőt e helyett inkább elnyerte küzdelmeinek jutalmát, a martyrok koszorúját s az Úr kebelében öröködi felette, úgy látszik, ilyenféle érzelem lehetett az, a mi keblét életének hátralevő részén eltöltötte.

Mikép imádott lelki atyja: úgy Olympias is eleintén egyik száműzetési helyről a másikra vándorolt, előbb Cyzicusba, majd Nicomediába, a hol utóvégre állandóan megtelepedett.²⁾ Fentebb láttuk, hogy Konstantinápolyban olyan apácza-szüzek házát hagyott maga után, a mely menedékhelyéül szolgálhatott volna, mert Aranyszájú János halála után könnyűszerével feloldoztathatta volna magát

¹⁾ Quamvis sine sanguine martyr. Niceph., XIV. 43.

²⁾ Constantinopolim etiam reliquit, et Cyzicum ut ibi degere se contulit. Deinde vero ex eo loco ad exilium in Nicomediam Bithynorum est damnata. Niceph., XIII. 24.

számkivettetése alól: azonban a császári város rá nézve gyűlöletessé vált. De nem kevésbé kínosan hatott reá, hogy annak az Ázsiának a földjén kellett tartózkodnia, a mely az érsek utolsó szenvedéseinek szinterét képezte; ennél fogva úgy rendezte be háztartását, hogy száműzetési helyén élőhalottkép tengődhessék, de a hol azért a szenvedések, háborúságok, a zivatarok folyton-folyvást ostromolták. Azonban mindent oly nyugodtsággal s oly közönyösséggel fogadott, mintha már nem is e világból való volna. Arany-szájú János barátai tiszteletteljes látogatásokat tettek nála, és már előre is úgy tekintették, mintha csak szent lett volna. Egyikök, Palladius, a ki ebben az időszakban látta, megható képet hagyott ránk személyiségéről. Véges-végig megtartotta egyszerű öltözködésmódját, szigorú testsanyargatását és adakozó hajlandóságát, jóllehet ezzel majdnem egészen a szegénységig elfogyott vagyona miatt nagyon szűk határokra kelle szorítkoznia. Házában úgy, mint a templomban, folyton-folyvást az imádságnak és könyeinek élt.

Mialatt Arany-szájú János barátai e kegyes nőt tiszteletökkel környezték: azalatt ellenségei szünetlenül bántalmazták. Különösen Theophilus vette magának azt a szörnyű bátorságot, hogy abban a gyalázó iratban, a melyről fentebb említést tettünk, becsületsértő nyilatkozatokat tett közzé az ellen a nemeslelkű nő ellen, a kinek bőkezűségéhez, mikor még dúsgazdagságában tartott, koldulva folyamodott. Mindamellet jónak látta hallgatással mellőzni e gúnyiratban azt a kis történetkét, a melyet egy, azon korban élő író elárult számunkra. Palladius azt beszéli, hogy bizonyos alkalommal, a midőn ez a kincsre szomjazó s annyi pénzesikarások és tolvajlások árán felgazdagodott

ember, a diakonnától tekintélyes pénzösszeget kért, a mint mondá, Egyptom szegényei számára, mikor azt látta, hogy ez nem készségesen teljesíti kérését, letérdepelt előtte, hogy túlságos megalázkodása árán csikarja ki tőle azt, a mit egyszerű könyörgésével meg nem nyerhetett. Olympias e látványra azt sem tudta, hova legyen bámulatában, ennél fogva letérdepelt mellé s ezt mondta: »Kelj fel lelki atyám, mert én se maradhatok állva, ha egy püspök térdel előttem.« Theophilus teljesen megszegyenülten állott fel; de Olympias azért csupán jelentéktelen ajándékot juttatott neki, mivel úgy gondolkozott, hogy Theophilus elég vagyonos arra, hogy a saját ajándékozási szükségletét fedezhesse. De, ha az alexandriai patriarcha megis feledkezett erről az eseményről, az Olympias barátai jól emlékeztek rá, ennél fogva elhíresztelték s azzal adták meg neki azt a feleletet, a melyet gyalázatos magaviselete által megérdemelt.

Végre kialudt e rejtett életmód ölen Olympias élete fáklája, hogy életirójának szavai szerint, elmenjen oda, a hol elveheti »türelmének hervadhatatlan koszorúját.« Ime ennyi az, a mit róla a történet mond; hanem a legenda kiegészítette azt a hiányt, a mi halálának elbeszéléséből számunkra fenmaradt. Ez azt mondja, hogy mikor a nikomediai püspök az élet utolsó harczában ott virrasztott mellette, arra kérte volna őt Olympias, hogy eltemettetésével ne törődjék, mert mennyei kijelentésből tudja, hogy hol nyugsznak majd hamvai. »Tétesd földi maradványaimat, így szólt hozzá, koporsóba s azután lökesd azt a tengerbe; Isten majd gondoskodik róla, hogy temetetlen ne maradjak.« Egy más változatban keringő elbeszélés azt mondja, hogy maga a szent asszony adta volna ezt a tudósítást a püspöknek, úgy hogy álmában megjelent előtte abban a percz-

ben, a melyben épen lelkét kilehelte.¹⁾ Bármint legyen is a dolog, a legenda azt beszéli, hogy a püspök a magasból jövő intésnek teljes készséggel engedelmeskedett s az Olympiast befogadó koporsót a tengerbe lökte; de a hullámok, úgy látszott, mintha készségesen hátukra vették volna e becses terhet, a mely partról-partra egészen a Bosporusig vitetett. Itt a tengeráramlás eltávolította Konstantinápolytól, mintha csak az az ellenszenv, a mely a diakonnót életében hevítette, halála után is fenmaradt volna holttestében. A hullámok felemelték a koporsót s a *Brochthesnek* ²⁾ nevezett helyen vetették partra, a mely elég közel feküdt ugyan Konstantinápolyhoz, de az átellenes oldalon. A hely lakosai, a kik álom által tudósíttattak, elébe siettek, és miután a vízből kivonták, Szent Tamásnak egy azon a helyen épített szentegyházának oltára közelében temették el. A szent hosszú ideig feküdt ott s mint mondják, számtalan csodákat művelt,³⁾ mignem 618-ban bizonyos Sergius nevű konstantinápolyi patriarcha felvétette a testet hús-vét szombatján, ugyanezen év április 18-án, s abban a monostorban temettette el, a melyet két évszázaddal azelőtt

¹⁾ Priusquam sepulturae mandaretur, Nicomediensi episcopo in somnis praecepit ut venerandas reliquias arculae impositas alto mari committeret, et quocumque locorum illa cursum teneret, ibi corpus ejus sepeliretur. Niceph., XIII. 24.

²⁾ Arca maritimum locum delata est ubi apostoli Thomae delubrum positum est: ab incolis locus is Bochthi dictus. U. az u. o.

³⁾ Ibi divina visione admoniti qui regionem illam incolunt exierunt, et sacra illius reliquias ad sanctiorem sacrificii aram reposuerunt, quas innumerabilium morborum cura, daemonumque expulsionem aliisque prodigiis quae supra hominum opinionem ibi sunt exhibitio Deus dignatus est. U. az u. o.

alapított.¹⁾ Az egyházi szakadás már akkor régóta megszűnt; Aranyszájú János emlékezete igazoltatott, neve a diptychákba visszaállítatott s szentté avatott: Olympias tehát nyugodhatott békességgel.

A legenda ép úgy, mint a legtöbb hozzá hasonló, a képzelet által teremtetett tények mellett, azt a benyomást tükrözi vissza, a melyet a közönség Aranyszájú János barátnéjáról és az őket egyesítő szent és feloldhatatlan szeretetről táplált. Az egyház is osztozott e véleményben. Levelezőket, vagy legalább a hű barát leveleit, kegyeletes gonddal megőrizték a Kelet egyházi emlékei között, a lelki épülés, valamint a levelező ékesenszólás kettős mintapéldányképei gyanánt. A barátnének imádott lelkiatyja ügyében tanúsított önfeláldozása szintén megnyerte a maga jutalmát: Olympias neve beiratott a szentek sorozatába, mint az igaz hit vértanujáé s mint a legmagasabb társadalmi rangot elfoglaló világiak közt található keresztyén tökéletesség példányképeé.

¹⁾ Sergius ... sacra ejus ossa collecta monasterio illius intulit, quod ipsa loco medio inter duo Sapientiae et Pacis templa excitavit. Niceph., XIII. 24.

TARTALOM.

Előljáró beszéd I.

ELSŐ KÖNYV.

Aranyszáju János és Eudoxia császárné között folyó küzdelem előzményei. — A császári udvar romlottsága. — Eudoxia császárné az egész Keleten imádtatni akarja mellszobrát. — Aranyszáju János durvasága és tekintélye. — Az udvar cselt sző ellene. — Szónoklatai a női viselet ellen. — Marsa, Castricia, Eugraphia. — Ellenséges szövetséget Eugraphia házában. — A papság egy része bele ártja magát. — Aranyszáju János zárkózott életmódja; mindig egyedül eszik: mi az a mit cyclopszhoz illő dorbézolásnak neveznek? — A konstantinápolyi papság romlottsága. — A fényüzés: alattomba becsempészet nők. — Milyen képet rajzol Aranyszáju János az ily nővel folytatott papi háztartásról? — Az ingyencsés: az egyháziak tányérnyaló életet élnek. — A kapzsiság: kifosztják a szegényeket. — Aranyszáju János e romlottság megjavítására vállalkozik: az a láрма, mely e miatt ellene támad. — A gazdagok ellen a szegényeknek fogja pártját; beszédmódja hasonlít az őskori Róma néptribúnjaiéhoz. Az érsek környezete egyházában: Serapion és Tigrius erőszakosságokra ösztönzik. — Salvina Ampructé, Pentadia és Olympias női diakonok. — Olympias születése és hősiess bátorsága Theodosiussal szemben. — Özveggyen belép az egyházba és Aranyszáju János szolgálatára szenteli magát. 1

MÁSODIK KÖNYV.

Az ázsiai egyházak romlottsága. Az ephesusi püspököt a konstantinápolyi zsinat előtt simoniával vádolják. — Az ephesusi egyház Aranyszáju Jánost hívja meg új püspök választására. — Utazása Ázsiában. — Szigorúsága: tizenhárom püspököt elcsap székeről, s másokat választat. — Gerontius varázslónak, Nikomedia püspökének

története. — Aranyszájú János távollétének hatása saját egyházára. Gabalai Severianus az udvar támogatásával birtokába igyekszik azt keríteni. — Aranyszájú János hazatérése és haragja. — Átok alá veti Severianust, kiűzi egyházából és városából. — A császárné viszsza hívja. — A császárné kierőszakolja, hogy Aranyszájú János megbocsásson Severianusnak; jelenet az apostolok templomában. — Aranyszájú János kimagyarázza eljárását a nép előtt; a két érsek kibékül egymással 69

HARMADIK KÖNYV.

A Hosszu testvérek. — Viszonyuk Theophilushoz, Alexandria püspökéhez. — Ez utóbbi jelleme, zsarnoksága, kincsszomja. — Harczba bonyolódik Isidorussal a főalamizsnással a kinek a Hosszu testvérek fogják pártját. — Theophilus Origeneshez szítással vádolja a Hosszu testvéreket. — A patriarcha ostromló csapatot vezet a Nitriai kolostorok ellen; a kolostorokat kifosztják és felgyújtogatják, a barátok szétszóratnak. — A Hosszu testvérek igazságot keresni Konstantinápolyba jönnek. — Utjukban Theophilus cselszövényei folytán üldöztetnek. — Találkozásuk Aranyszájú Jánossal, a ki a patriarchától bocsánatot kér számukra. — A patriarcha megtagadja a bocsánatot. — A Hosszu testvérek vádat nyújtanak be a császárhoz a patriarcha erőszakoskodásai ellen. — Rágalmazási bűnper. — Aranyszájú János leveszi kezét a Hosszu testvérekről; a császárné védelmezésükre kel. — Arkadius zsinatot hív össze Konstantinápolyba. — Epiphaniust Salamis püspökét hálójába keríti Theophilus. — Magtartása Aranyszájú Jánossal szemben Konstantinápolyban. — Szónoklatot tartott Origenes ellen. — Theotimus, Scythia püspöke megczáfolja. — Epiphanius vállalata az érsek joghatósága ellen; Serapion megtiltja neki a templomba való belépést; az öreg püspök elveszti bátorságát. — A Hosszu testvérek meglátogatják. — Eltávoztása, halála. — Aranyszájú János beszéde a császárné ellen. — Eudoxia és az egész udvar dühös haragja 113

NEGYESZEDIK KÖNYV.

Theophilus szárazföldi úton érkezik Chalcedonba. — Cyrinus lábán sebet ejt Maruthas. — Theophilusnak diadalmas bevonulása Konstantinápolyba. — E városban tartózkodó egyiptomi népség. — Theophilus vonakodik az érsek meglátogatásától és Placidia palotá-

jába megy lakni. — Aranyszájú Jánost Theophilus sugallatára vád alá fogják. — A tölgyesi zsinat, melyen ez utóbbi elnökösködik. — Aranyszájú Jánost megidézik, de az odamenetelt megtagadja. — Ellenzsinat az érsekségben; erőszakos jelenetek Konstantinápolyban és Chalcedonban. — Vádlevelek Aranyszájú János ellen; leteszik a nélkül, hogy kihallgatnák. — A Hosszu testvérek alávetik magokat Theophilusnak. — Diosconius és Ammonius halála. — Zavargások törnek ki az egész városban. Severient elűzik; a nép Theophilust a tengerbe akarja vetni. Aranyszájú Jánost Bythiniába száműzik. — Földrengés Konstantinápolyban; a császárné megijed; visszahívja a száműzöttet. Aranyszájú Jánosnak Konstantinápolyba való bevonulása. — A nép viszi templomába. — Beszéde, kibékülése a császárnéval 185

ÖTÖDIK KÖNYV.

Aranyszájú János kiostálja papjait. — Eudoxia szobrát a Curia és a templom közt levő téren felállítják. — Nyilvános mulatságok ennek felavatása alkalmával. — A székesegyházban folyó istentisztelet háborúságot szenved miattok. — Aranyszájú János meghosszankodik rajta; szónoklatot tart a császárné ellen. — Az udvar veszténe esküszik. — Új zsinatot hívnak össze Konstantinápolyba; vezetését a jelen nem levő Theophilusra bizzák. — Arkadius vonakodik az Aranyszájú Jánossal való érintkezéstől. — A konstantinápolyi zsinat megnyitása. — Az antiochiai zsinat 4-ik törvényczikke értelmében megtagadják Aranyszájú Jánostól azt a jogot, hogy magát védelmezhesse. — Miben állott ez a zsinat és törvényczikk: Aranyszájú János azzal támadja meg mindkettőt, hogy Arius tanán alapulnak. — A zsinat két pártra oszlik, az antiochiai törvényczikket védők és ellenzőkére. — A császár tájékoztatja magát a kérdés felől; az antiochiai törvény pártolói meghátrálnak. — Aranyszájú János ékesen szóló beszéde azok ellen, a kik templomát odahagyják. — A császár püspöki lakását rendeli bürtönéül. — Husvét szombatján újra megjelenik a templomban: erőszakos jelenetek a keresztes kápolnában a hittanulók megkereszteltetése alkalmával. — A hittanulók Constantinus meleg fürdőibe menekülnek; a katonák odáig üldözik őket. — A templomokból kikergetett János-pártiak a vidékre menekülnek. — Aranyszájú János a nyugatiakból álló zsinaton fellebbezi a keleten végbe menő eseményeket. — Innocentius pápa eszélyes

magaviselete. — Merénylet Arany-száju János élete ellen. — A konstantinápolyi zsinat vége. — A császár száműzetésbe küldi Arany-száju Jánost. — Bucsújelenet Szent Sofia székesegyházában. — Véres összeütközés a templomban. — Szent Sófiát és a senátus Curiáját elhamvasztják

HATODIK KÖNYV.

Bünvádi per a gyujtogatás ügyében. — Püspökök és papok elfogatása. — Tigrius és Serapion kinoztatása. — Olympias, Penta-dia, Ampructé és Nicaréte vád alá fogatása. — Arany-száju János számkivetésbe kísértetik; Niceában megállapodik s újból elindul Oucusus felé. — Ancyra területén veszedelmekben forog. — Cesarea püspöke felbujtja a barátokat ellene. — Az isauriaiak megjelennek Cesarea környékén. — A barátok felzendülése Arany-száju Jánost elindulásra kényszeríti; éjszakai menekülése; kifordítódik gyalog hintó-jából. — A konstantinápolyi események. — Arany-száju János utódává Arsaces lesz. — Eudoxia császárné halála. — A konstantinápolyi, alexandriai és antiochiai pátriárhák hármasszövetséget alakítanak Arany-száju János ellen. — A syriai egyházak pusztulása. — A keleti katolikusok a római püspökhöz folyamodnak.

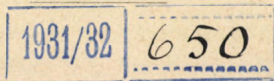
HETEDIK KÖNYV.

Oucusus; fekvése és éghajlata. — Arany-száju János elfogadja Dioscorusnak számára berendezett házáat. — Sabiniaca diakonnó, nagynénje oda jó hozzá lakni. — A tél zordonsága; a száműzött szenvedései. — Vigasztaló levelei Olympiashoz. — A szomorúság nyavalyájáról a zsidó és keresztyén könyvek alapján. — Arany-száju János harczol Olympias szomorúsága ellen. — E szomorúság két okból származik: az egyház rossz helyzetéből és egymástól való elszakadtságukból. — Olympiasnak nem illő megbotránkozás az egyház bajain, mivel Istennek titkos céljait nem ismeri. — Jézus Krisztus és az apostolok élete nem egyéb volt nagy botránykőnél a világ számára. — Egymástól való elszakadtságuk neki is fájdalmasan esik: szellemi barátság példái a keresztyén egyházban, Szent Páltól vett példa. — Minő látogatók keresik fel Arany-száju Jánost Oucusus-ban? — A palaestiniai hittérítést újból szervezni akarja; erőfeszítései, levelezései. — A hittérítőknak Arabissusból eredő ereklýeket küld. — A gótok elvesztik azt a püspöküket, a kit Arany-száju János adott

számukra, most másikat kérnek tőle. — Modowas diakonust küldik hozzá. — Persia megtérítésére vállalkozik; a keresztyénség gyarapodása ezen országban. — Maruthas összeköttetései Iceljével királylyal. — Aranyuszájú János magához hivatja Maruthast, de az megtagadja a hozzámenetelt

NYOLCZADIK KÖNYV.

A Taurus zordon telei; Aranyuszájú János szenvedései. — Az isauraiak pusztításai Cucusus környékén. — Aranyuszájú János Arabissus fellegvárába menekül. — Itt nehéz betegségbe esik. — Értesül azon üldözések felől, a melyeket Arsaces hajdani barátai ellen intéz. — Levele Innocentius pápához. — Honorius testvérét újabb zsinat összehívására törekszik birni. — A keleti császárhoz öt nyugoti püspökből álló küldöttség érkezik. — Nem szállhatnak partra, sem az athenei, sem a konstantinápolyi kikötőben, hanem az athyrasi várkastélyba vitetnek s ott tömlöczbe vettetnek. — Gonosz bánásmódban részesülnek. — A magokkal hozott leveleket erőszakkal elveszik tőlök. — Visszaküldetnek Itáliába. — Athicus kétszerte szigorúbb bánásmódot foganatosít a János-pártiak ellen. — Aranyuszájú Jánost Cucususból átszállítják Arabissusba. — Utolsó levele Olympiashoz. — Áthelyezik Pithyontéba. — Öreinek gyalázatos durvasága, minő szenvedést áll ki útközben a rettentő melegségtől. — Három havi utazás után Comanéba érkezik; kimerültsége, halála. — Arkadius császár halála. — Theophilus gúnyirata Aranyuszájú János ellen; Theophilus is meghal. — Az antiochiai Perychynus halála, utódja Sándor; kísérleteket tesz, hogy Aranyuszájú János nevét a diplychákba irassa. — Atticus utóvégre beleegyezik; mentegetőzik Theophilus utódja Cyrillus előtt. — Ki volt ezen Cyrillus Alexandria új patriarchája. — Mit felel Atticusnak. — Aranyuszájú János földi maradványait II. Theodosius alatt Konstantinápolyba szállítják. — Olympius utolsó évei; halála

37*

